

OPERA OMNIA
SANCTORUM PATRUM
LATINORUM.
VOLUMEN I.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI

OPERA OMNIA

TOMUS I.

WIRCEBURGI,
In Officina Libraria STAHELIANA.
MDCCLXXX.

Ex Libris

Thomas Spencer Jerome

OPERA OMNIA
SANCTORUM PATRUM
LATINORUM.
VOLUMEN I.

Sed revocat a jucundissima hac visione me posteriorum tuorum in me beneficiorum modo succedens memoria; & ad ulteriora properans narratio mea.

Postea me, ob accepta Romæ beneficia tua, solenni quadam gratiarum actione pro viribus meis compensanda, sollicitum jam satis, novo titulo debitorem tibi fecisti, auxistique meum gratitudinis tibi exhibendæ, & recolendæ tuæ in me benevolentiæ, desiderium & votum. —

Cum tuis me litteris in patriam prosequens fecisti ut cœpta Romæ familiaritatis nostræ officia, & missa semel certantis amicitiæ fundamenta epistolicum commercium continuaret, ne sic obsisteret animorum conjunctioni separata utrinque porrectioribus terminis habitatio: —

Cumque non tantum non interrumpi sivisti iter hoc amoris nostri occupatione, quæ tibi cum Musis & amicis aliis plurimis summa est, —

Sed

Sed adeo extare aliquod ex tam multis tuis litterariis monumentis voluisti, tuam de oppido Labici eruditissimam, & celebratissimam Dissertationem, quæ meum gerens in fronte nomen tuam erga me amicitiam & reliquo nostro, & postero orbi palam profiteretur.

Tandem iter professus longum satis, Roma Wirceburgum, nullo urgente negotio, nullo tuo commodo, solo desiderio ductus; me amicum tuum, post elapsum ab ultimo nostro amplexu sexennium, rursus videndi, trahendique in confidentis amicitiæ tenero fidelique gremio aliquot hebdomadarum otium, meos ad lares V. Calendas Novembres nuperi anni improvisus adventasti.

Hæc demum insolita amoris & amicitiæ testificatio vicerat omnino sicut vulgarem amicitiam, ita meam, meorumque concivium exspectationem; ita quidem ut ego rem omni mea gratitudine superiorem per te mihi exhiberi persuasus non de gratiarum actione publice instituenda posthac cogitarem, sed quasi

mei tuique oblitus, rebus humanis ereptus in ſuperum Regione nonniſi verum amicitiæ idèale exemplar intuerer, quod, ut deſcriptum ſublunari orbi communicarem ac repræſentarem, novo impetu urgeri me ſenſi.

Interea, cum huic cogitationi mihi adeo jucundæ poſt tuum a me diſceſſum immoror, & ejus deſcribendæ occaſionem oportunam plus quam alias curioſus circumſpicio; cum te Romam recta redeuntem, una cum mea, ſequitur amicorum meorum, quibus videre te, & noſſe licuit, affectio, ſequitur communis gentilium meorum admiratio, ſequuntur & vota te reclamantia; cum tu pluribus in litteris te eſſe ad me mature rediturum, & teutonicæ interim ad hunc finem addiſcendæ linguæ quotidianam navare operam, facis fidem, dato in iisdem tuis ad me epiſtolis non uno celeris, bonique profectus ſpecimine;

Ecce tempeſtiva occurrit quam diu præſtolabar, occaſio! advertens enim, cum vetuſtus & latinos inter Eccleſiaſticos ſcriptores primus,

mus, Septimius Florens Tertullianus mea opera ex Stahelii Officina in lucem publicam mox proditurus erat, verba mihi pauca ad litteratos, & Patristici studii amatores dicenda esse; tam de hac Tertullianeorum operum recensione nova, quam universim de patrio nostro edendorum noviter SS. Patrum instituto, cujus me authorem, & præsidem publicæ dudum laudant novellæ; —

Perpetuabitur, dixi, Tertulliani beneficio fama rarissimi hujus exempli, imo ipsius veræ idealis amicitiæ genuina imago, hac maxime ex ratione, quod tu, amicorum optime, Tertulliani recudendi concilio meo, eo ipso die quo ceperam illud, quoque primam huic operi manum admoveram, felici omine supervenisti;

Quodque vanus adeo ego non sum, ut proprii mei ingenii partum quendam, si quos forte adhuc edam, ad conservandam hujus rei memoriam, satis longævum fore putem:

Hoc

Hoc fine *Tibi*, Vir amicissime, qui tantum mihi unus vales, quantum inter litteratos proceres multi, aperta hac patentique epistola, scribo nunc ea, quæ integræ litteratorum reipublicæ, super hoc de nova Ss. Patrum, & in specie de hac Tertulliani editione, themate, dicenda mihi sunt; leget eam enim & *Res Publica* litteratorum; quæ dum, cur tibi soli inscripta sit hæc epistola communis alias argumenti, quæret, & rationem in limine ejus leget, & simul, quam illi destinaveram veræ tuo in exemplo exhibendam amicitiæ perfectam imaginem intuebitur, admirabitur.

Hæc ergo nunc accipe, vir amicissime, & tuo, & reliquorum litteratorum omnium, publico nomine!

Ut primum docendæ Dogmaticæ, & Polemicæ patria in Universitate sum applicatus, eo curam primam direxi, ut subductis paulatim e manibus Theologiæ Candidatorum, illis scolasticis tractatibus, *Theologia Dogmatico-Polemico-Scolastica* inscriptis, solis eorum eo usque classicis libris, substituerentur ipsa origi-

nalia

nalia Revelationis documenta, ex quibus, ut ex ipso fonte haurirent dulcius, & securius omnem theologicæ scientiæ copiam.

Quantum ad *Scripturam S.* primum revelationis originale documentum, & theologicæ scientiæ primum fontem attinet, consuluerat jam ante annos ab hinc septendecim immortalis memoriæ Princeps ADAMUS FRIDERICUS, jubens, ut illa a destinato ad id munus proprio Professore secundum litteralem sensum integra explicaretur.

De *Traditionis* documentis ergo mihi maxime curandum fuerat, ut non sola fide illorum scolasticorum tractatuum, & ex mutilis, male truncatis, illuc coacervatis textibus Ecclesiasticorum scriptorum, & Conciliorum, discerent & quidem memoriter solum, quid quavis ætate Ecclesia inter fidei dogmata etsi non scriptum in Bibliis, tamen traditum ab Apostolis, recensuerit; sed viso, lectoque propriis oculis, & probe examinato ipsorum originalium documentorum authentico textu, & hoc quidem integro, ipsi judicare possent; discerentque —

quod

quod mihi penitius inſpecta re theologica qualis hucusque erat, ſumme neceſſarium videbatur — traditionis hujus præcipuos teſtes, ipſos ſcilicet antiquos Eccleſiæ Patres ex proprio cujusvis caractere æſtimare, & diſcernere bene in eo authoritatem teſtis, & Doctoris:

Hoc ut efficerem, neceſſarium ante omnia alia eſſe duxi, tam Conciliorum Eccleſiaſticorum acta, quam SS. Patrum opera ob voluminum, in quibus excuſa illa, molem, & pretium hactenus nimium rara, & ſolis Bibliothecis nota, in Enchiridii forma edere, ut emerentur ſic a pluribus facilius, & legerentur commodius:

Sepoſita autem paulisper de Actis Conciliaribus ſic noviter recudendis cogitatione, quod non una extaret bonæ frugis & notæ eorum epitome, de SS. Patrum ſcriptis ſic evulgandis ſolum deliberavi.

Primo autem, ut celeritate operis citius, & efficacius quod in bonum rei theologicæ intenderam, aſſequerer, ſocietatem ineundam eſſe cogitavi inter plures Germaniæ Univerſi-

tates,

tates, quarum singulæ simul eodem nobiscum tempore operum Patristicorum classem unam ederent.

Communicavi hoc meum Consilium, proposita energice rei utilitate maxima, iis, qui quavis in Universitate ad promovendum hoc opus salutare voluntatem habere, & authoritatem mihi visi sunt; talem communis negotii distributionem suggerens:

Ut polemica contra Judæos & gentiles pro veritate Religionis Christianæ opera Patrum Græcorum, Wirceburgi;

Ibi opera polemica Patrum Latinorum contra eosdem;

Alibi opera polemica contra varios hæreticos;

Rursus alibi corpus scriptorum historiæ Ecclesiasticæ &c. edenda curarentur.

Homilias, & Commentaria in Biblicos libros, & alia, quæ non ita Theologis, & scopo meo necessaria, omitti plane, vel saltem differri posse judicavi.

Has

Has autem generales leges, ad quas hoc negotium dirigendum esset, sanciendas a sociis, si qui meo consilio accessuri essent, rogavi:

1. Ut ad recensionem, quæ criticorum judicio optima haberetur, nova editio pararetur.

2. Ut quoad græcos Patres, originalis textus cum latina versione exprimeretur.

3. Ut omitterentur & commentaria, & scholia, & — nisi aliud circumstantiæ suaserint — lectionum varietates; partim ne moles cresceret in immensum, frustrato sic fine, quem intenderam, partim ut aliena sic ope destituti Patristicorum operum Lectores discant in hoc genere, in intelligendo scilicet vetusto quodam scriptore sibi ipsis sufficere; cum cæterum pro nata speciali indigentia Bibliothecæ publicæ in amplioribus editionibus subsidium præstant:

Hos inter meos cum exteris Universitatibus, quas in communionem negotii hujus trahere conatus sum, tractatus, nostræ Universitatis Bibliopola longam hanc Patrum edendo

rum

tum seriem, cum Tomo I. operum Justini Martyris, anno MDCCLXXVII. inchoavit feliciter, sub auspiciis ejusdem magni quondam studiorum nostrorum restauratoris, nunc beatissimæ & immortalis memoriæ Principis ADAMI FRIDERICI, qui huic instituto, quo tantopere delectabatur, maxime favit, id inter alia in ejus bonum jubens, ut Sodalitas nostra Major Academica tantam redimeret quot annis voluminum copiam, quanta honorandis solito xenio ejus membris singulis sufficeret.

Cum interim diu vana apud alias Universitates prece, pro cogenda ad edendos communi simultanea opera Patres, societate institeram, aliis alia causantibus; non adeo sinistro id fato factum ipse intellexi tandem, advertique, lente quidem & in tempus longius, ordinatius tamen hoc opus processurum, si soli Stahelianæ nostræ Officinæ illud integrum committerem, nec secundum materias unius authoris opera secarem, aut quædam præterirem;

Unde Volumini septimo aliam, latioremque epigraphen imposui, scilicet: *Opera Ss. Pa-*

trum græcorum omnia, Volumen VII. Origenis Adamantii opera omnia Tom. I. &c.

Nec pœnituit hactenus inchoati hujus operis, & nunc dilatati; imo me apud eruditos potius multam inde gratiam & laudem tulisse per novellas certior factus, & fructum ejus plurimum, meis candidatis inde natum, æstimatum præsertim ex quatuor de re Patristica dissertationibus, quas totidem Ss. Theologiæ Licentiati, authores earum in disputatione sua inaugurali, eruditorum judicio obtulere, maxima dein laude condecorati, intuitus,

Rursus ampliavi consilium meum, vel potius jam ante cœptum negotium maturavi; simul cum græcorum Patrum editione & hanc Patrum Latinorum a Tertulliano nunc inchoatam curans.

Quæ autem in paranda hac Tertulliani nova recensione mihi ratio, quæque œconomia fuerit, vir amicissime, his paucis adhuc intellige!

Hallensem editionem anno MDCCLXX. inceptam, & sexto in Volumine anno MDCCLXXVI. completam exprimi feci:

Postre-

quæ gentiles putant, capimur. Infidelis contra, etiam suspectam habet, vel propter illam sceleratam in nos opinionem gentilium. Cui ergo pulchritudinem tuam nutrias, si fidelis non exigit, si gentilis non credit? quid gestias aut suspecto, aut non desideranti placere?

5. Hæc utique non ad crudam in totum & ferinam habitudinem insinuandam vobis suggeruntur; nec de bono corporis squalorem, sed de pudoris suademus, sed de modo & cardine & justitia corporis excolendi. Non supergrediendum [illegible] quam quod simplices & sufficientes munditiæ concupiscunt, ultra quam domino placere. In illum enim delinquunt, quæ cutem medicaminibus unguent, genas rubore maculant, oculos fuligine colligunt: displicet illis nimirum plastica Dei, in ipsis redarguunt, reprehendunt artificem omnium. Reprehendunt enim, cum emendant, cum adjiciunt, utique ab adversario artifice sumentes additamenta ista, id est diabolo. Nam quis corpus monstraret mutare nisi qui & hominis spiritum malitia transfiguravit? ille indubitate hujusmodi ingenia concinnavit, ut in nobis quodammodo manus Deo inferret. Quod nascitur, opus Dei est. Ergo quod fingitur, diaboli negocium est. Divino operi, Satanæ ingenia superducere quam scelestum est? Servi nostri ab inimicis nostris nihil mutuantur, milites ab hoste imperatoris sui nihil concupiscunt. De adversario enim ejus in cujus manu sit, aliquid usu postulare, transgressio est. Christianus a malo illo adjuvabitur? nescio an hoc nomen ei perseveret. Erit enim ejus, de cujus doctrinis instrui concupiscit. Quantum autem a vestris disciplinis & professionibus aliena sunt, quam indigna nomine Christiano, faciem fictam gestare, quibus simplicitas omnis indicitur! effigiem mentiri, quibus lingua non licet, appetere, quod datum non sit, quibus alienum abstinentiam in specie exercere, quibus studium pudicitiæ est?

Credite

Credite benedictæ, quomodo præcepta Dei cuſtodietis, liniamenta non cuſtodientes?

6. Video quaſdam & capillum croco vertere, pudet eas etiam nationis ſuæ, quod non Germanæ aut Gallæ ſint procreatæ, ita patriam capillo transferunt, male ac peſſime ſibi auſpicantur flammeo capite; & decorum putant, quod inquinant. Atque & detrimentum crinibus medicaminum vis inurit, & cerebro perniciem, etiam cujuslibet ſinceri humoris adſiduitas reſervat, tum ſolis anim[illegible]mul & ſiccando capillo exoptabilis ardor. Quis decor cum injuria? quæ cum immunditiis pulchritudo? Crocum capiti ſuo mulier Chriſtiana ingerit, ut in aram? Quodcunque enim immundo ſpiritui excremari ſolet, id niſi probis & neceſſariis & ſalubribus uſibus adhibeatur, ad quod creatura Dei eſt proſpecta, ſacrificium videri poteſt. Sed enim dominus ait, *quis veſtrum poteſt capillum atrum ex albo facere, aut album ex atro?* Hæ quæ revincunt Deum, Ecce inquiunt, pro albo vel atro flavum facimus, gratiæ faciliorem: quamvis & atrum ex albo conantur facere, quas pœnituit ad ſenectam uſque vixiſſe. pro temeritate erubeſcit ætas exoptata votis; furtum confitetur, adoleſcentia, in qua delinquimus, ſuſpiratur; occaſio pravitatis, interpolatur. Abſit a ſapientiæ filiabus ſtultitia tanta. Senectus, cum plus occultari ſtuduerit, plus detegetur. Hæc eſt æternitas noſtra, de capitis juventute. Hanc incorruptibilem habemus ſemper induere ad domum domini, quam acacia pollicetur. Bene properatis ad dominum, bene feſtinatis excedere de iſto iniquiſſimo ſeculo, quibus in fine appropinquare deforme eſt.

7. Quid enim tanta ordinandi capitis oneroſitas ſalutem ſubminiſtrat? Quid crinibus veſtris quieſcere non licet, modo ſubſtrictis, modo ſuſcitatis, modo eliſis. Aliæ geſtiunt in cincinnis coërcere, aliæ ut vagi & volucres elabantur, non bona ſimplicitate, cu-

ſtoditis.

ibidem loco: vindicet, & a nostræ parti &c.

habet mea: vindicet: quia nostræ parti &c. *Rigal. vero legit*: & an nostræ &c.

§. 9. *fol.* 568. *loco*: testatur, ex Dei lege; corpori enim &c.

habet mea: testatur. Et Dei lege corpori enim dictum est.

ibidem fol. 569. *loco*: nisi filio puero.

probat Jun. lectionem Ciaconii: nisi filio vero &c.

ibidem loco: carni deputans, ex utero spiritus &c.

legendum credit Hallensis: non carni deputans; *Ego quidem non opus tali adjectione putem, ubi Tertullianus metaphoram scripserat.*

§. 11. *fol.* 577. *loco*: in quibus, Judæis infidelibus.

vult Jun. sic interpunctum legi: in quibus? Judæis &c.

ibidem loco: ita & si hujus ævi Deus, sed infidelium &c.

habet mea: ita non hujus ævi, Deus, sed &c.

ibidem loco: næ ultro possum &c.

legit Latin. nec ultra. Possum &c.

§. 12. *fol.* 580. *loco*: ideo quia ostendit &c.

legit Ciaconius, probatque Jun. ideoque.

ibidem fol. 581. *loco*: angelum novimus de paradiso, suus stilus &c.

habet mea: novimus de Paradiso. Suus stilus &c.

ibidem loco: quoties probaverim, concessionem ejus &c.

habet mea: qui toties probaverim, cessionem ejus &c.

ibidem loco: quatinus & ipsa epistola &c.

legit Latin. quamvis & ipsa &c.

§. 13. *fol.* 584. *loco*: legi. Ergo corpus Christi: & potest &c.

legit Ciacon. probantibus Jun. & Hallensi: legi per Corpus Christi. Ergo Corpus Christi &c.

ibidem loco: licuit delictum latere.

habet mea: liquuit &c.

§. 14. *fol.* 586. *loco*: quidem zelum Dei habeant &c.

habet mea: quod zelum &c.

§. 16. *fol.* 591. *loco*: hoc erit eis instinctum &c.

legit Latin. dabit eis &c.

ibidem fol. 592. *loco*: Christum creatori submittat?

habet Cod. Wouw. leguntque Latin. & Jun. creatoris &c.

§. 17. *fol.* 593. *loco*: a quo & in terris acta omnibus constat.

vult Jun. actas.

§. 18. *fol.* 598. *loco*: quas novus in Prophetis habuisset formas? *vult Jun.* novas: *Pamel. vero in Vaticano Codice legit*: quas novimus in Prophetis habuisse formas? *sed neutra illi lectio plane probatur, nec hæc Vat. Cod. nec nostra Vulgaris, quam & mea habet.*

ibidem fol. 599. *loco*: cum adirent ad sancta &, psalmis & hymnis Deo canere: docere &c. *habet mea*: cum adirent ad sancta. Et psalmis, & hymnis Deo canere, docere &c. *Hallensis autumat illud*: Et: *post*: sancta: *mutari debere in*: & cæt.

ibidem fol. 600. *loco*: an si duo Dii, ita &c. *habet mea*: an sicut &c.

ibidem loco: si jam diaboli. *habet mea*: si jam ambo diaboli.

§. 19. *fol.* 602. *illa parenthesis*: nam & supra -- substantia carnis. *abest in mea, & abesse eam debere etiam Hallen. editor judicat.*

§. 20. *fol.* 605. *loco*: quo nec hic Apostolus &c. *legit Latin.* quia nec. *alii*: quin nec &c.

ibidem loco: non enim exaggerat atrocitatem &c. *legit Latin.* exaggeraret &c.

ibidem loco: virtutem collectionis &c. *habet mea*: subjectionis &c.

Postrema hæc enim erat, & ex hoc jam titulo mihi præferenda visa: dein magna curatorum ejus nomina, Semleri nempe, & Schützii, hanc mihi præ aliis commendarant:

Usi autem & hi in recensendo Tertulliano fuerant potissimum textu B. Rhenani editionis Basileensis apud Frobenium MDXXI. conferentes cum eo plures editiones alias, & ex iis excerptas lectionum varietates in calce cujusvis paginæ adjicientes; subin ipsum etiam textum corrigentes:

Præter hanc Hallensem, meam semper ad manum habui, quam quavis difficiliore in loco consulerem, Parisiensem nempe editionem cum notis Pamelii, anno MDCVIII. publicatam, ex qua lectionem etiam, si quando ab Hallensi di .erebat, ad finem tomi hujus annotavi.

Si qui dein occurebant alii æque difficiles loci, ubi cum Hallensi, & mea consenserat, eorum, qui illam curarunt, diligentia sum usus & fide, excerptasque ab illis variationes, iis, quas proprio labore collegeram, inserui.

 Ad-

Adhibui autem hanc, contra, ac propoſueram, in hoc ſcriptore recenſendo diligentiam, ideo, quod magni ille inter multos alios Eccleſiaſticos ſcriptores momenti eſt; quod eum tam ob peculiarem ſuam latinitatem, quam ob cogitandi, ſcribendique proprium modum, multis aliis obſcuriorem deprehendi; quod nulla adhuc mihi editio ejus ſatis caſta, & perfecta eſt viſa, ita ut & Semlerus ipſe fateatur multum adhuc abeſſe ſuam recenſionem a tali perfectione, ut ſine legentium offenſione hic ſuus Tertullianus exſiſtat. — Demum ne eſſet res plane aliena, quam caro & illuſtri tuo nomine, vir amiciſſime! inſignire ſtatueram.

Quandoque ipſum etiam Hallenſem textum ad editionis meæ Pariſienſis lectionem emendavi, raro tamen, & nonniſi cum maxima circumſpectione, tunc ſcilicet, cum erat minus obſcura hæc, minus ſuſpecta, ſed probabilior, nec tamen inter variantes a Semlero notata; aut cum corrigendum eſſe mendum apertum, grammatica jubebat: ſic fol. 52. loco: *ſim vocatus, nec ad ſacrificium ſi, titulus officii, & operæ meæ expunctio;*

ctio; & fol. 273. loco: *inuri & extendi, morderique nullum &c.* ſubſtitui ex mea, quod nunc ibi legis:

In libro ad Nationes, lacunas quas vides explere mihi non licuit, deeſt ille in mea, forſan, quia repetita eſt tantum, nec multum variata editio *Apologetici adverſus gentes*: unam editionem Venetam anni 1701. conſulere mihi licuit, ſed plus ex illa, quam verbum unum integrare non licuit.

Cæterum ab Hallenſi editione duobus adhuc in punctis differt hæc novior Wirceburgenſis: *primo*, lectionum varietates tantum præcipuas notavi, illorum ſcilicet locorum, qui ob difficilliorem ſenſum, aut dubiam, ſuſpectamque lectionem, quadam dilucidatione ex hac mea providentia præ aliis indigere mihi ſunt viſi. Nec illas in cujusvis paginæ calce cifris indicatas, ut in Hallenſi, ſed ad voluminis finem adjeci; remoram enim & faſtidium ne injicerent legenti tales indices notæ ipſi textui immiſtæ, timui.

Dein & librorum ſeriem mutavi; in Hallenſi plane ad arbitrium editoris ea erat ordinata.

Ego Clarissimi in Hallensi Universitate Professoris NOESSELTI ordinem adoptavi, quem esse Cronologicum, ille in tribus de vera ætate scriptorum Tertulliani libellis Halæ Magdeburgicæ MDCCLVII. & MDCCLIX. primum, dein MDCCLXVIII. secundo publicatis, non quidem cum plena certitudine, nec tamen sine omni probabilitate ostenderat;

Hac tamen cum cautela, quod libros contra Marcionem, non aliis interjectos, prouti NOESSELTI Cronologia exigebat, sed conjunctos una serie, seque immediate excipientes publicaverim:

Demum quorundam adhuc sphalmatum a te, vir amicissime, & omnibus Tertullianeæ hujus editionis lectoribus veniam rogo: subterfugere illa, cum potissimum ipsi sensui attenderem, & distentum aliis curis me Typographus urgeret, sollicitam meam cæteroquin diligentiam: culpam, si qua mea fuit, reparavi, admonendo in fine Voluminis, quomodo corrigi illa debeant.

Ratio-

Errata notabiliora.

Fol. 13. *lin.* 33. *corrigendum:* defoſſa.
- 14. - 9-10. *delendum:* vel a quibus tranquillum.
- 50. - 24. *legendum:* θυρεον.
- 53. - 22. *legendum:* deſerviſſe.
- 58. - 14. *corrig.* ab alio traditum.
- 64. - 14. *corrig.* ſacrilegium.
- 229. - 24. *corrig. ad Hallenſ.* ego & circa &c.
- 241. - 14. *corrig.* magnificatur.
- 259. - 12. *corrig.* precioſiſſimo &c.
- 304. - 6. *corrig.* pædagogo.
- 358. - 21. *delendum ſemel.* proximum.
- 368. - 6. *legendum:* ſed.
- 401. - 30. *corrig.* perfecerunt.
- 479. - *penult. corrig.* oro te.
- 480. - 27. *corrig.* qui ſemen odit.
- 498. - 4. *corrig.* ad maledicendum.
- 523. - 23. *corrig.* ex parte.
- 534. - 33. *corrig.* ex iſto dicto.
- 550. - 10. *corrig.* de meo ſpiritu.
- 577. - 20. *corrig.* & auferam ſapientiam ſapientium.
- 599. - 31. *corrig.* propter hoc relinquet.
- 601. - 16. *corrig.* ſi noſtra eſt.
- 619. *Colum.* 2. *lin.* 4. *corrig.* uti in mea.

Cætera minora Lector ipſe facile corriget.

Rationem nunc reddidi tibi, vir amicissime, & toti litterariæ Reipublicæ, quo consilio hoc edendorum Ss. Patrum institutum nostrum fuerit cæptum, quoque modo hucusque gestum:

Liceat id unum addere, me in docenda dogmatica, & Polemica talem adhibere methodum, ut, qui his disciplinis me Magistro operam navant, vel invitos ad ipsa revelationis originaria documenta familiarius tractanda, & penitius examinanda ducam:

Quæ qualisque illa sit, dijudicabis partim ex primis illis Theologiæ revelatæ lineis, a me prope ante quatriennium evulgatis, partim ex Antropologia revelata, altera dogmatices parte, proxime & prelo danda.

Loquar autem, data opera, si Deus volet, uberius de illa, in quadam in universum studium theologicum introductione, quam nunc describendam meditor. —

Simul, quod primario intenderam, singularem tuum erga me favorem quantum potui, prædicavi, imo ipsum tuo in exemplo veræ amicitiæ prototypon orbi litterario ostendi. —

Restat,

Reſtat, ut hanc meæ erga te gratitudinis ſummæ teſtificationem publicam, vel potius officii, quod toti humanitati debeo, præſtationem, tua modeſtia æqui bonique conſulat — ut me in bonum Theologicorum ſtudiorum utiliter usque huc laboraſſe, tuamque inde benevolentiam ulteriorem aliquatenus meruiſſe, tuo ſuffragio probes — ut denique, quam dediſti mihi fidem, rurſus ad me quam primum redeundo exſolvas.

Interea me quotidie tibi mea vota obviam ferunt; precorque ego Deum, ut mihi, amicis tuis omnibus, litteris, mundo, incolumem te diu ſervet. Vale Amicorum optime, iterumque vale.

Q. Sept.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI AD MARTYRES, LIBER.

I.

Inter carnis alimenta, benedicti martyres designati, quae vobis & domina mater ecclesia de uberibus suis, & singuli fratres de opibus suis propriis in carcerem subministrant, capite aliquid & a nobis quod faciat ad spiritum quoque educandum. Carnem enim saginari, & spiritum esurire non prodest. Imo si quod infirmum est, curatur: aeque quod infirmius est, negligi non debet. Neque tantus ego sum, ut vos alloquar, veruntamen & gladiatores perfectissimos non tantum magistri & praepositi sui, sed etiam idiotae & supervacue quique adhortantur de longinquo, ut saepe de ipso populo dictata suggesta profuerint. In primis ergo, benedicti, nolite contristare spiritum sanctum,

qui vobiſcum introiit carcerem. Si enim non vobiscum nunc introiſſet, nec vos illic hodie fuiſſetis. Et ideo date operam, ut illic vobiſcum perſeveret: ita vos inde perducat ad dominum. Domus quidem diaboli eſt & carcer, in qua familiam ſuam continet. Sed vos ideo in carcerem perveniſtis, ut illum etiam in domo ſua conculcetis. Jam enim foris congreſſi conculcaveratis. Non ergo dicat: In meo ſunt, tentabo illos vilibus ſcidiis, affectionibus, aut inter ſe diſſenſionibus. Fugiat conſpectum veſtrum, & in ima ſua deliteſcat, contractus, & torpens, tanquam coluber excantatus aut effumigatus. Nec illi tam bene ſit in ſuo regno, ut vos committat: ſed inveniat munitos, & concordia armatos: quia pax veſtra bellum eſt illi. Quam pacem quidam in Eccleſia non habentes, a martyribus in carcere exorare conſueverunt. Et ideo eam etiam propterea in vobis habere & fovere & cuſtodire debetis: ut ſi forte & aliis præſtare poſſitis.

2. Cætera æque animi impedimenta uſque ad limen carceris deduxerint vos, quouſque & parentes veſtri. Exinde ſegregati eſtis ab ipſo mundo; quanto magis a ſeculo, rebusque ejus? Nec hoc vos conſternet, quod ſegregati eſtis a mundo. Si enim recogitemus ipſum magis mundum carcerem eſſe, exiſſe vos e carcere, quam in carcerem introiſſe, intelligemus. Majores tenebras habet mundus, quæ hominum præcordia excæcant. Graviores catenas imbuit mundus, quæ ipſas animas hominum conſtringunt. Pejores immunditias exſpirat mundus, libidines hominum. Plures poſtremo mundus reos continet, ſcilicet univerſum hominum genus. Judicia denique non Proconſulis, ſed dei ſuſtinet. Quo vos benedicti de carcere in cuſtodiarium ſi forte translatos exiſtimetis. Habet tenebras, ſed lumen eſtis ipſi: habet vincula, ſed vos ſoluti deo eſtis. Triſte illic

exſpi-

exſpirat, ſed vos odor eſtis ſuavitatis. Judex exſpectatur, ſed vos eſtis de judicibus ipſis judicaturi. Contriſtetur illic, qui fructum ſeculi ſuſpirat. Chriſtianus etiam extra carcerem ſeculo renuntiavit, in carcere autem etiam carceri. Nihil intereſt, ubi ſitis in ſeculo, qui extra ſeculum eſtis. Et ſi aliqua amiſiſtis vitæ gaudia, negotiatio eſt aliquid amittere, ut majora lucreris. Nihil adhuc dico de præmio, ad quod deus martyres invitat. Ipſam interim converſationem ſeculi & carceris comparemus, ſi non plus in carcere ſpiritus acquirit, quam caro amittit, imo & quæ juſta ſunt caro non amittit per curam eccleſiæ, agapen fratrum: & inſuper quæ ſemper utilia fidei, ſpiritus adipiſcitur. Non vides alienos deos, non imaginibus eorum incurris, non ſolennes nationum dies ipſa commixtione participas, non nidoribus ſpurcis verberaris, non clamoribus ſpectaculorum, atrocitate, vel furore, vel impudicitia celebrantium cæderis: non in loca libidinum publicarum oculi tui impingunt: vacas, a ſcandalis, a tentationibus, a recordationibus malis, jam & a perſecutione. Hoc præſtat carcer Chriſtiano, quod eremus Prophetis. Ipſe dominus in ſeceſſu frequentius agebat, ut liberius oraret, ut ſeculo cederet. Gloriam denique ſuam diſcipulis in ſolitudine demonſtravit. Auferamus carceris nomen, ſeceſſum vocemus. Etſi corpus includitur, etſi caro detinetur, omnia ſpiritui patent. Vagare ſpiritu, ſpatiare ſpiritu, & non ſtadia opaca aut porticus longas præponens tibi, ſed illam viam, quæ ad deum ducit. Quotiens eam ſpiritu deambulaveris, totiens in carcere non eris. Nihil crus ſentit in nervo, cum manus in cœlo eſt. Totum hominem animus circumfert, & quo velit, transfert. *Ubi autem erit cor tuum, illic erit & theſaurus tuus.* Ibi ergo ſit cor noſtrum, ubi volumus habere theſaurum.

3. Sit nunc, benedicti, carcer etiam Christianis molestus? Vocati sumus ad militiam dei vivi, jam tunc, cum in sacramenti verba respondemus. Nemo miles ad bellum cum delitiis venit; nec de cubiculo ad aciem procedit, sed de papilionibus expeditis & substrictis, ubi omnis duritia & inbonitas & insuavitas constitit. Etiam in pace labore & incommodis bellum pati jam ediscunt, in armis deambulando, campum decurrendo, fossam moliendo, testudinem densando, sudore omnia constant, ne corpora atque animi expavescant: De umbra ad solem, de sole ad cœlum, de tunica ad loricam, de silentio ad clamorem, de quiete ad tumultum. Proinde vos, benedicti, quodcunque hoc durum est, ad exercitationem virtutum animi & corporis deputate. Bonum agonem subituri estis, in quo Agonothetes, deus vivus est: Xystarches, spiritus sanctus: corona, æternitatis: brabium, angelicæ substantiæ, politia in cœlis, gloria in secula seculorum. Itaque Epistates vester Christus Jesus, qui vos spiritu unxit, & ad hoc scamma produxit, voluit vos ante diem agonis ad duriorem tractationem a liberiore conditione seponere, ut vires corroborarentur in vobis. Nempe enim & athletæ segregantur ad strictiorem disciplinam, ut robori ædificando vacent: continentur a luxuria, a cibis lætioribus, a potu jucundiore. Coguntur, cruciantur, fatigantur: quanto plus in exercitationibus laboraverint, tanto plus de victoria sperant. Et illi, inquit Apostolus, ut coronam corruptibilem consequantur: nos æternam consecuturi. Carcerem nobis pro palæstra interpretemur, ut ad stadium tribunalis, bene exercitati incommodis omnibus, producamur: quia virtus duritia exstruitur, mollitia vero destruitur.

4. Scimus ex dominico præcepto, quod caro infirma sit, spiritus promptus. Non ergo nobis blandiamur, quia dominus consensit, carnem infirmam

esse.

esse. Propterea enim prædixit spiritum promptum, ut ostenderet, quid cui debeat esse subjectum, scilicet, ut caro serviat spiritui, infirmior fortiori, ut ab eo etiam ipsam fortitudinem assumat. Colloquatur spiritus cum carne de communi salute, nec jam de incommodis carceris, sed ipso agone & prælio cogitans. Timebit forsitan caro gladium gravem, & crucem excelsam, & rabiem bestiarum, & summam ignium pœnam, & omne carnificis ingenium in tormentis. Sed spiritus contra ponat sibi & carni, acerba licet ista, a multis tamen æquo animo excepta, imo & ultro appetita, famæ & gloriæ caussa: nec a viris tantum, sed etiam a feminis, ut vos quoque benedictæ sexui vestro respondeatis. Longum est, si enumerem singulos, qui se gladio confecerint, animo suo ducti. De feminis ad manum est Lucretia, quæ vim stupri passa, cultrum sibi adegit in conspectu propinquorum, ut gloriam castitati suæ pareret. Mutius manum suam dexteram in ara cremavit, ut hoc factum ejus fama haberet. Minus fecerunt Philosophi, Heraclitus, qui se bubulo stercore oblitum exussit. Item Empedocles, qui in ignes Aetnæi montis desilivit. Et Peregrinus, qui non olim se rogo immisit: cum feminæ quoque contempserint ignes. Dido, ne post virum dilectissimum nubere cogeretur. Item Asdrubalis uxor, quæ jam ardente Carthagine maritum suum supplicem Scipionis videret, cum filiis suis in incendium patriæ devolavit. Regulus, dux Romanorum, captus a Carthaginiensibus, cum se unum pro multis captivis Carthaginiensibus compensari noluisset, maluit hostibus reddi & in arcæ genus stipatus undique extrinsecus clavis transfixus, tot cruces sensit. Bestias femina libens appetiit, & utique aspides, serpentes tauro vel urso horridiores, quas Cleopatra immisit sibi, ne in manus inimici perveniret. Sed mortis metus non tantus est, quantus tormentorum.

Itaque cessit carnificis meretrix Atheniensis, quæ conscia conjurationis, cum propterea torqueretur a tyranno, & non prodidit conjuratos, & novissime linguam suam commestam in faciem tyranni exspuit, ut nihil agere se scirent tormenta, etsi ultra perseverarent. Nam quod hodie apud Lacedæmonas solennitas maxima est, διαμαςιγωσις, id est, flagellatio, non latet. In quo sacro, ante aram nobiles quique adolescentes, flagellis affliguntur, astantibus parentibus & propinquis, & uti perseverent adhortantibus. Ornamentum enim & gloria deputabitur majore quidem titulo, si anima potius cesserit plagis, quam corpus. Igitur, si tantum terrenæ gloriæ licet de corporis & animi vigore, ut gladium, ignem, crucem, bestias, tormenta contemnant, sub præmio laudis humanæ, possum dicere, modicæ sunt istæ passiones ad consecutionem gloriæ cœlestis & divinæ mercedis. Si tanti vitrum? quanti margaritum? Quis ergo non libentissime tantum pro vero habeat erogare, quantum alii pro falso?

5. Omitto nunc gloriæ caussam. Eadem omnia sævitiæ & cruciatus certamina, jam apud homines affectatio quoque & morbus quidam animi conculcavit. Quot otiosos affectatio armorum ad gladium locat? Certe ad feras ipsas affectatione descendunt, & de morsibus & de cicatricibus formosiores sibi videntur. Jam & ad ignes quidam se autoraverunt, ut certum spatium in tunica ardente conficerent. Alii inter venatorum taureas scapulis patientissimis inambulaverunt. Hæc, benedicti, non sine caussa dominus in seculum admisit; sed ad nos & nunc exhortandos, & in illo die confundendos, si reformidaverimus pati, pro veritate in salutem, quæ alii affectaverunt, pro vanitate, in perditionem.

6. Sed

6. Sed hæc exempla constantiæ omittamus de affectatione venientis. Convertamur ad ipsam conditionis humanæ contemplationem, ut & illa nos instruant, si qua constanter adeunda sint, quæ & invitis evenire consueverunt. Quotiens enim incendia vivos cremaverunt? quotiens feræ & in sylvis suis & in mediis civitatibus elapsæ caveis, homines devoraverunt? quot a latronibus ferro, ab hostibus etiam cruce extincti sunt? torti prius, imo & omni contumelia expuncti? Nemo non etiam hominis caussa pati potest, quod in caussa dei pati dubitat. Ad hoc quidem vel præsentia nobis tempora documenta sint, quantæ qualesque personæ inopinatos, natalibus, & dignitatibus, & corporibus, & ætatibus suis, exitus referunt, hominis caussa: aut ab ipso, si contra eum fecerint: aut ab adversariis ejus, si pro eo steterint.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI DE SPECTACULIS, LIBER.

I.

Qui ſtatus fidei, quæ ratio veritatis, quod præſcriptum diſciplinæ, inter cetera ſecularium errorum, etiam ſpectaculorum voluptates adimat, Dei ſervi cognoſcite, qui cum maxime ad Deum acceditis; recognoſcite, qui jam acceſſiſſe vos teſtificati & confeſſi eſtis. ne aut ignorando aut diſſimulando quis peccet. Tanta eſt enim vis voluptatum, ut & ignorantiam protelet in occaſionem, & conſcientiam corrumpat in diſſimulationem. Ad utrumque, adhuc forſan alicui opiniones ethnicorum blandiuntur, quæ in iſta cauſſa adverſus nos ita argumentari conſueverunt: Nihil obſtrepere religioni in animo & conſcientia tanta ſolatia extrinſecus oculorum vel aurium: nec vero Deum offendi oblectatione hominis, qua ſalvo erga Deum metu & honore, ſuo in tempore & ſuo in loco frui, ſcelus non ſit. Atquin hoc cum maxime paramus demonſtrare, quemadmodum iſthæc non competant veræ religioni & vero obſequio erga Deum verum. Sunt qui exiſtiment Chriſtianum expeditum morti genus ad hanc obſtinationem abdicatione voluptatum erudiri, quo facilius vitam contemnant, amputatis quaſi retinaculis ejus, ne deſiderent, quam jam ſupervacuam ſibi fecerint: ut hoc conſilio potius & humano proſpectu, non divino præ-

ſcripto

ſcripto definitum exiſtimetur. Pigebat ſcilicet etiam perſeverantes in tantis voluptatibus propter Deum mori. Quanquam & ſi ita eſſet, tam apto conſilio, tantæ obſtinatio diſciplinæ debebat obſequium.

2. Jam vero nemo eſt, qui non hoc quoque prætendat, omnia a Deo inſtituta, & homini attributa (ſicut prædicamus) & utique bona omnia, ut boni auctoris: inter hæc deputari univerſa iſta, ex quibus ſpectacula inſtruuntur, Circum verbi gratia, & leonem, & vires corporis, & vocis ſuavitates. Igitur neque alienum videri poſſe, neque inimicum Dei; quod de conditione conſtet ipſius: neque cultoribus Dei vitandum, quod Dei non ſit inimicum, quia nec alienum. Plane & ipſæ exſtructiones locorum, quod ſaxa, quod cæmenta, quod marmora, quod columnæ Dei res ſint, qui ea ad inſtrumentum terræ dedit: ſed & ipſi actus ſub cœlo Dei tranſiguntur. Quam ſapiens argumentatrix ſibi videtur ignorantia humana, præſertim cum aliquid ejuſmodi de gaudiis & de fructibus ſeculi metuit amittere. Plures denique invenias, quos magis periculum voluptatis, quam vitæ, avocet ab hac ſecta. Nam mortem etiam ſtultus ut debitam non extimeſcit, voluptatem etiam ſapiens ut tantam non contemnit, cum alia non ſit & ſtulto & ſapienti vitæ gratia, niſi voluptas. Nemo negat, quia nemo ignorat quod ultro natura ſuggerit, Deum eſſe univerſitatis conditorem, eamque univerſitatem tam bonam, quam homini mancipatam. Sed quia non penitus Deum norunt, niſi naturali jure, non etiam familiari, de longinquo, non de proximo: neceſſe eſt ignorent, qualiter adminiſtrari aut jubeat aut prohibeat quæ inſtituit, ſimul quis ſit æmulus ex diverſo, adulterandis uſibus divinæ conditionis, quia neque voluntatem, neque adverſarium noveris ejus, quem minus noveris. Non ergo hoc ſolum reſpiciendum eſt, quo omnia ſint inſtituta,

ſed a quo converſa. Ita enim apparebit cujus vi ſint inſtituta, ſi appareat, cujus non ſint. Multum intereſt inter corruptelam & integritatem, quia multum eſt inter inſtitutorem & interpolatorem. Ceterum omnes ſpecies malorum, quæ etiam ethnici indubitate & prohibent & defendunt, ex operibus Dei conſtant: Vis homicidium ferro, veneno, magicis devinctionibus perfici. Tam ferrum Dei res eſt, quam herbæ, quam angeli. Nunquid tamen in hominis necem auctor iſta providit? Atquin omnem homicidii ſpeciem uno & principali præcepto interemit; *Non occides*. Proinde aurum, aes, argentum, ebur, lignum, & quæcunque fabricandis idolis materia captatur, quis in ſeculo poſuit, niſi ſeculi auctor Deus? Nunquid tamen ut hæc adverſus ipſum adorentur? Atquin ſumma offenſio penes illum idololatria eſt. Quid non Dei eſt, quod Deum offendit? ſed cum offendit, Dei eſſe deſiit, & cum deſiit, offendit. Ipſe homo omnium flagitiorum actor, non tantum opus Dei, verum etiam imago eſt: & tamen & corpore & ſpiritu deſcivit a ſuo inſtitutore. Neque enim oculos ad concupiſcentias ſumpſimus, neque linguam ad maliloquium, & aures ad exceptaculum maliloquii, & gulam ad gulæ crimen, & ventrem ad gulæ ſatietatem, & genitalia ad exceſſus impudicitiæ, & manus ad vim, & greſſus ad vagam vitam, aut ſpiritus ideo inſitus corpori, ut inſidiarum, & fraudum, & iniquitatum cogitatorium fieret, non opinor. Nam ſi omnem malignitatem, & ſi tantam malitiam excogitatam Deus exactor innocentiæ odit, indubitate quæcunque condidit, non in exitum operum conſtat condidiſſe quæ damnat, licet eadem opera per ea quæ condidit adminiſtrentur, quando hæc ſit tota ratio damnationis, perverſa adminiſtratio conditionis a conditis. Nos igitur qui Domino cognito etiam æmulum ejus inſpicimus, qui inſtitutore comperto etiam interpo-

terpolatorem una deprehendimus, neque mirari, neque dubitare, oportet, quum ipsum hominem opus & imaginem Dei totius universitatis possessorem illa vis interpolatoris & æmulatoris angeli ab initio de integritate dejecerit, universam substantiam ejus pariter cum ipso in perversitatem demutatam adversus institutorem: ut quam doluerat homini concessam, non sibi, in ea ipsa & hominem reum Deo faceret, & suam dominationem conlocaret.

3. Hac conscientia instructi adversus opinionem ethnicorum, convertamur magis ad nostrorum detractatus. Quorundam enim fides aut simplicior, aut scrupulosior, ad hanc abdicationem spectaculorum de scripturis auctoritatem exposcit, & se in incertum constituit, quod non significanter neque nominatim denuntietur servis Dei abstinentia ejusmodi. Plane nusquam invenimus, quemadmodum aperte positum est, *Non occides, non idolum coles, non adulterium, non fraudem admittes:* ita exerte definitum, non in Circum ibis, non in theatrum; agonem, munus non spectabis. Sed invenimus ad hanc quoque speciem pertinere illam primam vocem David, *Felix*, inquit, *qui non abiit in concilium impiorum, & in via peccatorum non stetit, & in cathedra pestium non sedit.* Nam etsi justum illum videtur prædicasse, quod in concilio & in consessu Judæorum de Deo denegando consultantium, non communicavit: late tamen semper scriptura divina dividitur, ubicunque secundum præsentis rei sensum etiam disciplina munitur, ut hic quoque non sit aliena vox a spectaculorum interdictione. Si enim pauculos tunc Judæos impiorum concilium vocavit, quanto magis tantum conventum ethnici populi: ni pii ethnici, minus peccatores, minus hostes Christi, quam tunc Judæi, quo & cetera congruunt. Nam apud spectacula & in via statur. Vias enim vocant cardines balteorum per ambitum, & discrimina popula-

pularium per proclivum. Cathedra quoque nominatur ipse in anfractu ad consessum situs. Itaque e contrario infelix qui in quodcunque concilium impiorum abierit, & in quacunque via peccatorum steterit, & in quacunque cathedra pestium sederit. Generaliter dictum intelligamus, cum quid etiam specialiter interpretari capit. Nam & specialiter quædam pronuntiata, generaliter sapiunt. Cum Deus Israëlitas admonet disciplinæ vel objurgat, utique ad omnes habet: cum Aegypto & Aethiopiæ exitium comminatur, in omnem gentem peccatricem præjudicat. Sic omnis gens peccatrix vocatur Aegyptus & Aethiopia, a specie ad genus. Quemadmodum etiam de origine spectaculorum omne spectaculum concilium vocat impiorum, a genere ad speciem.

4. Ne quis argumentari nos putet, ad principalem auctoritatem convertar ipsius signaculi nostri. Cum aquam ingressi Christianam fidem in legis suæ verba profitemur, renunciasse nos diabolo & pompæ & angelis ejus ore nostro contestamur. Quid erit summum ac præcipuum, in quo diabolus & pompæ & angeli ejus censeantur, quam idololatria? ex qua omnis immundus & nequam spiritus, ut ita dixerim, quia nec diutius de hoc. Igitur si ex idololatria universam spectaculorum paraturam constare constiterit, indubitate præjudicatum erit etiam ad spectacula pertinere renuntiationis nostræ testimonium in lavacro, quæ diabolo & pompæ & angelis ejus sint mancipata, scilicet per idololatriam. Commemorabimus origines singulorum, quibus incunabulis in seculo adoleverint: exinde titulos quorundam, quibus nominibus nuncupentur, exinde apparatus, quibus superstitionibus instruantur: tum loca, quibus Præsidibus dicentur: tum artes, quibus auctoribus deputentur. Si quid ex his non ad idolum pertinuerit, id neque ad idololatriam, neque ad nostram ejerationem pertinebit.

5. De

5. De originibus quidem ut secretioribus & ignotis penes plures nostrorum altius, nec aliunde investigandum fuit, quam de instrumentis ethnicarum litterarum. Exstant auctores multi, qui super ista re commentarios ediderunt. Ab his ludorum origo sic traditur. Lydos ex Asia transvenas in Hetruria consedisse, ut Timæus refert, duce Tyrrheno, qui fratri suo cesserat regni contentione. Igitur in Hetruria inter ceteros ritus superstitionum suarum spectacula quoque religionis nomine instituunt. Inde Romani accersitos artifices mutuantur, tempus, enuntiationem, ut ludi a Lydis vocarentur. Sed etsi Varro ludos a ludo, id est a lusu interpretatur, sicut & Lupercos ludos appellabant, quod ludendo discurrant: tamen eum lusum juvenum & diebus festis, & templis, & religionibus reputat. Nihil jam de caussa vocabuli, cum rei caussa idololatria sit. Nam & cum promiscue ludi Liberalia vocarentur, honorem Liberi patris manifeste sonabant. Libero enim a rusticis primo fiebant ob beneficium quod ei adscribunt pro demonstrata gratia vini. Exinde ludi Consualia dicti, qui initio Neptunum honorabant. Eumdem enim & Consum vocabant. Dehinc Equiria Marti Romulus dixit: quamquam & Consualia Romulo defendunt, quod ea Conso dicaverit Deo, ut volunt, consilii: ejus scilicet, quo tunc Sabinarum virginum rapinam militibus suis in matrimonia excogitavit. Probum plane consilium, & nunc quoque apud ipsos Romanos justum & licitum, ne dixerim, penes Deum. Facit enim ad originis maculam, ne bonum existimes, quod initium a Malo accepit, ab impudentia, a violentia, ab odio, a fratricida institutore, a filio Martis; & nunc ara Conso illi in Circo de fossa est ad primas metas sub terra, cum inscriptione hujusmodi, CONSUS CONSILIO, MARS DUELLO. LARES COMITIO POTENTES. Sacrificant apud eam nonis Juliis sacer-

dotes

dotes publici, xii. Kalend. ſeptembres flamen Quirinalis, & virgines. Dehinc idem Romulus Jovi Feretrio ludos inſtituit in Tarpejo, quos Tarpejos dictos & Capitolinos Piſo tradidit. Poſt hunc Numa Pompilius Marti & Robigini fecit. Nam & Robiginis Deam finxerunt. Dehinc Tullus Hoſtilius. Dehinc Ancus Martius, & ceteri. Qui quotque per ordinem, & quibus idolis ludos inſtituerunt, poſitum eſt apud Suetonium Tranquillum, vel a quibus Tranquillum, vel a quibus Tranquillus accepit. Sed hæc ſatis erunt ad originis de idololatria reatum.

6. Accedit ad teſtimonium antiquitatis ſubſecuta poſteritas, formam originis de titulis hujus quoque temporis præferens, per quos ſignatum eſt, cui idolo, & cui ſuperſtitioni utriuſque generis ludi notarentur, Megalenſes & Apollinares, item Cereales & Neptunales, & Latiares, & Florales in commune celebrantur: reliqui ludorum, de natalibus & ſolennitatibus regum, & publicis proſperitatibus & municipalibus faſtis ſuperſtitionis cauſſas originis habent. Inter quos etiam privatorum memoriis legatariæ editiones parentant, id quoque ſecundum inſtitutionis antiquitatem. Nam & a primordio bifariam ludi cenſebantur, ſacri & funebres, id eſt diis Nationum & mortuis. Sed de idololatria nihil differt apud nos, ſub quo nomine & titulo, dum ad eoſdem ſpiritus perveniat, quibus renuntiamus, licet mortuis, licet diis ſuis faciant. Proinde mortuis ſuis ut diis faciant, una conditio partis utriuſque eſt, una idololatria, una renuntiatio noſtra adverſus idololatriam.

7. Communis igitur origo ludorum utriuſque generis, communes & tituli, ut de communibus cauſſis, proinde apparatus communes habeant neceſſe eſt de reatu generali idololatriæ conditricis ſuæ. Sed Circenſium paulo pompatior ſuggeſtus, quibus propriè hoc nomen pompa, præcedit, quorum ſit in ſemet-

ipſa

ipsa probans, de simulacrorum serie, de imaginum agmine, de curribus, de thensis, de armamaxis, de sedibus, de coronis, de exuviis, quanta præterea sacra, quanta sacrificia præcedant, intercedant, succedant, quot collegia, quot sacerdotia, quot officia moveantur, sciunt homines illius urbis in qua dæmoniorum conventus consedit. Ea si minore cura per provincias pro minoribus viribus administrantur, tamen omnes ubique Circenses illuc deputandi, unde & petuntur, inde inquinantur, unde sumuntur. Nam & rivulus tenuis ex suo fonte, & surculus modicus ex sua fronde, qualitatem originis continet. Viderit ambitio siue frugalitas ejus quo Deum offendit: qualiscunque pompa Circi, & si pauca simulacra circumferat, in uno idololatria est: & si unam thensam trahat, Jovis tamen plaustrum est: quævis idololatria sordide instructa, vel modice locuples, splendida est censu criminis sui.

8. Ut & de locis, secundum propositum exsequar, Circus Soli principaliter consecratur: cujus ædes medio spatio, & effigies de fastigio ædis emicat, quod non putaverint sub tecto consecrandum, quem in aperto habent. Quod spectaculum primum a Circe habent. Soli patri suo, ut volunt editum adfirmant: ab ea & Circi appellationem argumentantur. Plane venefica eis utique negotium gessit hoc, nomine quorum sacerdos erat, dæmoniis & angelis scilicet. Quot igitur in habitu loci ipsius idololatrias recognoscis? singula ornamenta Circi, singula templa sunt. Ova honori Castorum adscribunt, qui illos ovo editos credendo de cygno Jove non erubescunt. Delphinos Neptuno vovent, columnas sessias a sementationibus, messias a messibus, tutelinas a tutelis fructuum, sustinent. ante has tres aræ, trinis diis parent, magnis, potentibus, valentibus. Eosdem Samothracas existimant. Obelisci enormitas, ut Hermateles adfirmat; Soli

Soli prostituta: scriptura ejus unde & census, de Aegypto superstitio est. Frigebat dæmonum concilium sine sua matre magna; ea itaque illic præsidet euripo. Consus (ut diximus) apud metas sub terra delitescit. Murtias quoque idolum fecit. Murtiam enim deam amoris volunt, cui in illa parte ædem vovere. Animadverte Christiane, quot nomina immunda possederint Circum. Aliena est tibi religio, quam tot diaboli spiritus occupaverunt, de locis quidem locus est retractandi ad præveniendam quorundam interrogationem. Quid enim, inquis, si alio in tempore Circum adiero, periclitabor de inquinamento? Nulla est præscriptio de locis. Nam non sola ista conciliabula spectaculorum, sed etiam templa ipsa sine periculo disciplinæ adire servus Dei potest, urgente caussa simplici duntaxat, quæ non pertineat ad proprium ejus loci negotium vel officium. Ceterum & plateæ, & forum, & balneæ, & stabula, & ipsæ domus nostræ sine idolis omnino non sunt; totum seculum satanas & angeli ejus repleverunt. Non tamen quod in seculo sumus, a Deo excidimus, sed si quid de seculi criminibus attigerimus. Proinde si Capitolium, si Serapeum sacrificator & adorator intravero, a Deo excidam: quemadmodum Circum vel theatrum spectator. Loca nos non contaminant per se, sed quæ in locis fiunt, a quibus & ipsa loca contaminari altercati sumus: de contaminatis contaminamur. Propterea autem commemoramus. quibus ejusmodi loca dicentur, ut eorum demonstremus esse, quæ in his locis fiunt, quibus ipsa loca dicantur.

9. Nunc de artificio quo Circenses exhibentur. Res equestris retro simplex de dorso agebatur, & utique communis usus reus non erat. Sed cum ad ludos coactus est, transiit a Dei munere ad dæmoniorum officia. Itaque Castori & Polluci deputatur hæc species, quibus equos a Mercurio distributos Stesicho-

rus

rus docet. Sed & Neptunus equestris est, quem Græci ἵππιον appellant, De jugo vero quadrigas soli, bigas lunæ sanxerunt. Sed &

Primus Erichthonius currus & quatuor ausus
Jungere equos, rapidusque rotis insistere victor.

Erichthonius Minervæ & Vulcani filius, & quidem de caduca in terram libidine, portentum est dæmonicum, imo diabolus ipse, non coluber. Si vero Trochilus Argivus auctor est currus, primo Junoni id opus suum dedicavit. Si Romæ Romulus quadrigam primus ostendit, puto & ipse inter idola conscriptus, si idem est Quirinus. Talibus auctoribus quadrigæ productæ, merito & aurigis coloribus idololatriam vestierunt, & ab initio duo soli fuerunt, albus & russeus. Albus hyemi, ob nives candidas: russeus æstati, ob solis ruborem voti erant: Sed postea tam voluptate, quam superstitione provecta, russeum alii Marti, alii album Zephyris consecraverunt: Prasinum vero terræ matri vel verno, Venetum cœlo & mari, vel autumno. Cum autem omnis species idololatriæ damnata sit a Deo, utique etiam illa damnatur, quæ elementis mundialibus profanatur.

10. Transeamus ad scenicas res, quarum & originem communem, & titulos pares secundum ipsam ab initio ludorum appellationem & administrationem conjunctam cum re equestri jam ostendimus. Apparatus etiam ex ea parte consortes, quæ ad scenam spectat: nam a templis & aris, & illa infelicitate thuris & sanguinis inter tibias & tubas itur, duobus inquinatissimis arbitris, funerum & sacrorum, designatore & haruspice. Ita cum de originibus ludorum ad Circenses transimus, inde nunc ad scenicos ludos dirigimus, a loci vitio. Theatrum proprie sacrarium Veneris est. Hoc denique modo id genus operis in seculo evasit.

Nam ſæpe cenſores renaſcentia cum maxime theatra deſtruebant, moribus conſulentes, quorum ſcilicet periculum ingens de laſcivia providebant, ut iam hinc ethnicis in teſtimonium cedat ſententia ipſorum nobiſcum faciens, & nobis in exaggerationem diſciplinæ etiam humanæ prærogativa. Itaque Pompejus Magnus ſolo theatro ſuo minor, cum illam arcem omnium turpitudinum exſtruxiſſet, veritus quandoque memoriæ ſuæ cenſoriam animadverſionem, Veneris ædem ſuperpoſuit, & ad dedicationem edicto populum yocans, non theatrum, ſed Veneris templum nuncupavit, cui ſubjecimus, inquit, gradus ſpectaculorum: ita damnatum & damnandum opus templi titulo prætexuit, & diſciplinam ſuperſtitione deluſit. ſed Veneri & Libero convenit. Duo iſta dæmonia conſpirata & conjurata inter ſe ſunt, ebrietatis & libidinis. Itaque theatrum Veneris, Liberi quoque domus eſt. Nam & alios ludos ſcenicos Liberalia proprie vocabant, præter quam Libero devotos, quod ſunt Dionyſia penes Græcos, etiam a Libero inſtitutos. Et eſt plane in artibus quoque ſcenicis Liberi & Veneris patrocinium, quæ privata & propria ſunt ſcenæ, de geſtu & corporis fluxu. Nam mollitiam Veneri & Libero immolabant: illi per ſexum, illi per fluxum, diſſoluti. Quæ vero voce & modis & organis & lyris tranſiguntur, Apollines & Muſas & Minervas & Mercurios mancipes habent. oderis Chriſtiane, quorum auctores non potes non odiſſe. Jam nunc volumus ſuggerere de artibus, & de his, quorum auctores in nominibus exſecramur. Scimus nihil eſſe nomina mortuorum, ſicut nec ipſa ſimulacra eorum. Sed non ignoramus, qui ſub iſtis nominibus & inſtitutis ſimulacris operentur & gaudeant, & divinitatem mentiantur, nequam ſpiritus ſcilicet dæmones. Videmus igitur etiam artes eorum honoribus dicatas eſſe, qui nomina incolunt auctorum earum, nec a

idolo-

idololatria vacare, quarum institutores etiam propterea dii habentur. Imo quod ad artes pertinet, altius præscripsisse debemus, dæmonas ab initio prospicientes sibi inter cetera idololatriæ etiam spectaculorum inquinamenta, quibus hominem a Deo avocarent, & suo honori obligarent, ejusmodi quoque artium ingenia inspirasse. Neque enim ab aliis præoccupatum fuisset, quod ad illos perventurum esset. Nec per alios tunc homines edidissent, quam per ipsos, in quorum nominibus & imaginibus & historiis fallaciam consecrationis sibi negotium acturæ constituerant.

11. Ut ordo peragatur, ineamus etiam agonum retractatum. Origo istis de ludorum propinquitate est. Inde & ipsi sacri vel funebres instituti, aut diis nationum aut mortuis fiunt. Proinde Tituli; Olympia Jovi, quæ sunt Romæ capitolina; Item Herculi Nemæa, Neptuno Isthmia, ceteri mortuorum varii agones. Quid ergo mirum, si apparatus agonum idololatria conspurcat de coronis profanis, de sacerdotalibus Præsidibus, de collegiariis ministris, de ipso postremo boum sanguine, ut de loco suppleam, ut de loco communi pro collegio artium Musicarum & Minervalium, & Apollinarium, etiam Martialium, per duellum, per tubam, ut stadio Circum æmulentur, quod utique templum est, & ipsum ejus idoli, cujus solennitates agit. Sed & gymnicas artes Castorum & Herculum & Mercuriorum disciplinæ prodiderunt.

12. Superest illius insignissimi spectaculi acceptissimi recognitio. Munus dictum est ab officio, quoniam officium etiam muneris nomen est. Officium autem mortuis hoc spectaculo facere se veteres arbitrabantur, posteaquam illud humaniore atrocitate temperaverunt. Nam olim quoniam animas defunctorum humano sanguine propitiari creditum erat, captivos vel malo-ingenio servos mercati in exsequiis

 immo-

immolabant. Poſtea placuit impietatem voluptate adumbrare. Itaque quos paraverant armis, quibus tunc & qualiter poterant eruditos, tantum ut occidi diſcerent: mox edicto die Inferiarum apud tumulos erogabant. Ita mortem homicidiis conſolabantur. Hæc muneris origo, ſed paulatim provecti ad tantam gratiam, ad quantam & crudelitatem, quia ferrum voluptati ſatis non faciebat, niſi & feris humana corpora diſſiparentur. Quod ergo mortuis litabatur, utique parentationi deputabatur. Quæ ſpecies proinde idololatria eſt, quoniam & idololatria parentationis eſt ſpecies. Tam hæc quam illa mortuis miniſtrat. In mortuorum autem idolis dæmonia conſiſtunt, ut & titulos conſideremus: licet tranſierit hoc genus editionis ab honoribus mortuorum ad honores viventium, quæſturas dico & magiſtratus, & flaminia & ſacerdotia: cum tamen nominis dignitas idololatriæ crimine teneatur, neceſſe eſt quidquid dignitatis nomine adminiſtratur, communicet etiam maculas ejus, a qua habet cauſſas. Idem de apparatibus interpretabimur in ipſorum honorum ſuggeſtu deputandis, quod purpuræ, quod faſciæ, quod vittæ, quod coronæ, quod denique conciones & edicta, & pultes pridianæ ſine pompa diaboli, ſine invitatione dæmonum non ſunt. Quid ergo de horrido loco perorem, quem nec perjuria ſuſtinent? pluribus enim & aſperioribus numinibus amphitheatrum conſecratur, quam capitolium omnium dæmonum templum eſt. Tot illic immundi ſpiritus conſidunt, quot homines capit. Ut & de artibus concludam, Martem & Dianam utriuſque ludi Præſides novimus.

13. Satis, opinor, implevimus ordinem, quot & quibus modis ſpectacula idololatriam committant, de originibus, de titulis, de apparatibus, de locis. De ſacrificiis, quidem certi ſumus, nulla ex parte competere nobis ea, qui bis idolis renunciavimus:

Non

Non quod idolum ſit aliquid (ut Apoſtolus ait) ſed quod quæ faciunt, dæmoniis faciunt, conſiſtentibus ſcilicet in conſecrationibus idolorum ſive mortuorum, ſive (ut putant) Deorum. Propterea igitur, quoniam utraque ſpecies idolorum conditionis unius eſt, dum mortui & dii unum ſunt, utraque idololatria abſtinemus nec minus templa, quam monumenta deſpuimus: neutram aram novimus, neutram effigiem adoramus: non ſacrificamus, non parentamus, ſed neque de ſacrificato & parentato edimus, quia non poſſumus cœnam Dei edere, & cœnam dæmoniorum. Si ergo gulam & ventrem ab inquinamentis liberamus, quanto magis auguſtiora noſtra, oculos & aures, ab idolothytis & necrothytis voluptatibus abſtinemus, quæ non inteſtinis tranſiguntur, ſed in ipſo ſpiritu & anima digeruntur: quorum munditia magis ad Deum pertinet, quam inteſtinorum.

14. Nunc interpoſito nomine idololatriæ, quod ſolum ſubjectum ſufficere deberet ad abdicationem ſpectaculorum, alia jam ratione tractemus ex abundanti: propter eos maxime qui ſibi blandiuntur, quod non nominatim abſtinentia iſta præſcripta ſit, quaſi parum etiam de ſpectaculis pronuntietur, cum concupiſcentiæ ſeculi damnantur. Nam ſicut pecuniæ, vel dignitatis, vel gulæ, vel libidinis, vel gloriæ: ita & voluptatis concupiſcentia eſt. Species autem voluptatis etiam ſpectacula. Opinor, generaliter nominatæ concupiſcentiæ continent in ſe & voluptates: Aeque generaliter intellectæ voluptates ſpecialiter & in ſpectacula diſſeruntur. Ceterum retulimus ſupra de locorum conditione, quod non per ſemetipſa nos inquinent, ſed per ea quæ illic geruntur, per quæ ſimul inquinamentum combiberint, tunc & in alteros reſpuunt.

15. Viderit ergo, ut diximus, principalis titulus idololatriæ, reliquas ipſarum rerum qualitates contra

deì omnes feramus. Deus præcepit ſpiritum ſanctum, utpote pro naturæ ſuæ bono tenerum & delicatum, tranquillitate & lenitate, & quiete & pace tractare, non furore, non bile, non ira, non dolore inquietare. Huic quomodo cum ſpectaculis poterit convenire? Omne enim ſpectaculum ſine concuſſione ſpiritus non eſt. Ubi enim voluptas, ibi & ſtudium, per quod ſcilicet voluptas ſapit. Ubi ſtudium, ibi & æmulatio, per quam ſtudium ſapit. Porro & ubi æmulatio, ibi & furor & bilis, & ira & dolor, & cetera ex his quæ cum his non competunt diſciplinæ. Nam & ſi qui modeſte & probe ſpectaculis fruitur, pro dignitatis vel ætatis, vel etiam naturæ ſuæ conditione: non tamen immobilis animi eſt ſine tacita ſpiritus paſſione. Nemo ad voluptatem venit ſine adfectu, nemo adfectum ſine caſibus ſuis patitur. Ipſi caſus incitamenta ſunt adfectus. Ceterum ſi ceſſat adfectus, nulla eſt voluptas, & eſt reus jam ille vanitatis eo conveniens, ubi nihil conſequitur. Puto autem etiam vanitas extranea eſt nobis. Quid quod & ipſe ſe judicat inter eos poſitus, quorum ſe ſimilem nolens utique deteſtatorem confitetur? Nobis ſatis non eſt, ſi ipſi nihil tale faciamus, niſi & talia facientibus non conferamur. Si furem, inquit, videbas, concurrebas cum eo. Utinam ne in ſeculo quidem ſimul cum illis moraremur: ſed tamen in ſecularibus ſeparamur, quia ſeculum Dei eſt, ſecularia autem diaboli.

16. Cum ergo furor interdicitur nobis, ab omni ſpectaculo auferimur, etiam a Circo, ubi proprie furor præſidet. Adſpice populum ad ſpectaculum jam cum furore venientem, jam tumultuoſum, jam cæcum, jam de ſponſionibus concitatum. Tardus eſt illi Prætor, ſemper oculi in urna ejus cum ſortibus volutantur. Dehinc ad ſignum anxii pendent, unius dementiæ una vox eſt. Cognoſce dementiam de vanitate. Miſit dicunt, & nuntiant invicem, quod ſimul ab omnibus viſum eſt. Teneo teſtimonium cæcitatis,

citatis, non vident missum quid sit, mappam putant: sed est diaboli ab alto præcipitati figura. Ex eo itaque itur in furias & animos & discordias, & quidquid non licet sacerdotibus pacis. Inde maledicta, convicia sine justitia, odii etiam suffragia sine merito amoris. Quid enim consecuturi suum illic agunt, qui sui non sunt? nisi forte hoc solum, per quod sui non sunt: de aliena infelicitate contristantur, de aliena felicitate lætantur Quidquid optant, quidquid abominantur, extraneum ab illis est, ita & amor apud illos otiosus, & odium injustum. An fors sit sine caussa amare liceat, quam sine caussa odisse, Deus certe etiam cum caussa prohibet odisse, qui inimicos diligi jubet. Deus etiam cum caussa maledicere non sinit, qui maledicentes benedici præcipit. Sed Circo quid amarius, ubi ne principibus quidem aut civibus suis parcunt? Si quid horum quibus Circus furit, alicubi competit sanctis, etiam in Circo licebit. Si vero nusquam, ideo nec in Circo.

17. Similiter impudicitiam omnem amoliri jubemur. Hoc igitur modo etiam a theatro separamur, quod est privatum consistorium impudicitiæ, ubi nihil probatur, quam quod alibi non probatur. Ita summa gratia ejus de spurcitia plurimum concinnata est, quam Atellanus gesticulator, quam Mimus etiam per mulieres, repræsentat, sexum pudoris exterminans, ut facilius domi quam in scena erubescant; quam denique Pantomimus a pueritia patitur in corpore, ut artifex esse possit. Ipsa etiam prostibula publicæ libidinis hostiæ in scena proferuntur, plus miseræ in præsentia feminarum, quibus solis latebant, perque omnis ætatis, omnis dignitatis ora transducuntur, locus, stipes, elogium, etiam quibus opus non est, prædicatur. Taceo de reliquis, ea quæ in tenebris & in speluncis suis delitescere decebat, ne diem contaminarent. Erubescat senatus, erubescant ordines omnes. Ipsæ illæ pudoris sui interemptrices, de gestibus suis ad lucem & populum expavescentes, semel

anno erubescunt. Quod si nobis omnis impudicitia exsecranda est, cur liceat audire quæ loqui non licet? Cum etiam scurrilitatem & omne vanum verbum judicatum a Deo sciamus, cur æque liceat videre, quæ facere flagitium est? Cur quæ ore prolata communicant hominem, ea per oculos & aures admissa non videantur hominem communicare: cum spiritui appareant aures & oculi, nec possit mundus præstari, cujus apparitores inquinantur? Habes igitur & theatri interdictionem, de interdictione impudicitiæ.

18. Sin & doctrinam secularis litteraturæ, ut stultitiæ apud Deum deputatam, aspernamur, satis præscribitur nobis & de illis speciebus spectaculorum, quæ seculari litteratura lusoriam vel agonisticam scenam dispungunt. Quod si tragœdiæ & comœdiæ scelerum & libidinum actrices, cruentæ & lascivæ, impiæ & prodigæ. Nullius rei aut atrocis, aut vilis commemoratio melior est: quod in facto rejicitur, etiam in dicto non est recipiendum. Quod si & stadium contendas in scripturis nominari, sane obtinebis. Sed quæ in stadio geruntur, indigna conspectui tuo non negabis, pugnos & calces & colaphos & omnem petulantiam manus, & quamcunque humani oris, id est, divinæ imaginis depugnationem. Non probabis usquam vanos cursus & jaculatus & saltus vaniores, nusquam tibi vires aut injuriosæ aut vanæ placebunt, sed nec cura factitii corporis, ut plasticam Dei supergressa. Et propter otium Græciæ altiles homines oderis. Et palæstrica diaboli negotium est. Primos homines diabolus elisit. Ipse gestus colubrina vis, est tenax ad occupandum, tortuosa ad obligandum, liquida ad elabendum. Nullus tibi coronarum usus est, quid de coronis voluptates aucuparis.

19. Exspectabimus nunc & Amphitheatri repudium de scripturis. Si sævitiam, si impietatem, si feritatem permissam nobis contendere possumus, eamus in amphitheatrum. Si tales sumus, quales dicimur, de-

lecte-

lectemur sanguine humano. Bonum est cum puniuntur nocentes. Quis hoc nisi nocens negabit? Et tamen innocens de supplicio alterius lætari non potest, cum magis competat innocenti dolere, quod homo par ejus tam nocens factus est, ut tam crudeliter impendatur. Quis autem mihi sponsor est, nocentes semper vel ad bestias, vel ad quodcunque supplicium decerni, ut non innocentia quoque inferatur, aut ultione judicantis, aut infirmitate defendentis, aut instantia quæstionis. Quam melius ergo est nescire cum mali puniuntur, ne sciam & quum boni pereunt, si tamen bonum sapiunt. Certe quidem gladiatores innocentes in ludum veniunt, ut publicæ voluptatis hostiæ fiant. Etiam qui damnantur in ludum, quale est ut de leviore delicto in homicidas emendatione proficiant. Sed hæc ethnicis respondi. Ceterum absit ut de istius spectaculi aversione diutius discat Christianus: quanquam nemo hæc omnia plenius exprimere potest, nisi qui adhuc spectat malo non implere, quam meminisse.

20. Quam vana igitur, immo desperata argumentatio eorum, qui sine dubio tergiversationem admittendæ voluptatis obtendunt. Nullam ejus abstinentiæ mentionem specialiter in scripturis determinari, quæ directo prohibeat, ejusmodi conventibus interesse servum Dei. Novam proxime defensionem suaviludii cujusdam audivi. Sol, (inquit) imo etiam ipse Deus de cœlo spectat, nec contaminatur. Plane sol & in cloacam radios suos defert nec inquinatur, Utinam autem Deus nulla flagitia hominum spectaret, ut omnes judicium evaderemus. Sed spectat & latrocinia, spectat & falsa, & adulteria, & fraudes, & idololatrias, & spectacula ipsa. Idcirco ergo nos non spectabimus, ne videamur ab illo qui omnia spectat. Compares homo reum & judicem: reum, qui quia videtur, reus est: judicem, qui, quia videt, judex est. Numquid ergo & extra limites circi furori studemus, &

extra cardines theatri impudicitiæ intendimus, & insolentiæ extra stadium, & immisericordiæ extra amphitheatrum, quod Deus etiam extra cameras, & gradus, & apulias oculos habet. Erramus, nusquam & nunquam excusatur quod Deus damnat. Nusquam & nunquam licet, quod semper & ubique non licet. Hæc est veritatis integritas, & quæ ei debetur disciplinæ plenitudo & æqualitas timoris, & fides obsequii, non immutare sententiam, nec variare judicium. Non potest aliud esse, quod vere quidem est bonum seu malum. Omnia autem penes veritatem Dei fixa sunt.

21. Ethnici, quos penes nulla est veritatis plenitudo, quia nec doctor veritatis Deus, malum ac bonum pro arbitrio ac libidine interpretantur, alibi bonum quod alibi malum, & alibi malum quod alibi bonum. Sic ergo evenit, ut qui in publico vix necessitate vesicæ tunicam levet, idem in circo aliter non exsultet, nisi totum pudorem in faciem omnium intentet; & qui filiæ virginis ab omni spurco verbo aures tuetur, ipse eam in theatrum ad illas voces gesticulationesque deducat; & qui in plateis litem manu agentem aut compescit, aut detestatur, idem in stadio gravioribus pugnis suffragium ferat; & qui ad cadaver hominis communi lege defuncti exhorret, idem in amphitheatro derosa & dissipata, & in suo sanguine squalentia corpora patientissimis oculis desuper incumbat. Imo qui propter homicidæ pœnam probandam ad spectaculum veniat, idem gladiatorem ad homicidium flagellis & virgis compellat invitum; & qui insigniori cuique homicidæ leonem poscit, idem gladiatori atroci petat rudem, & pileum præmium conferat. Illum vero confectum etiam oris spectaculo repetat, libentius recognoscens de proximo, quem voluit occidere de longinquo, tanto durior si noluit.

22. Quid mirum inæquata ista hominum miscentium, & commutantium statum boni & mali per inconstantiam sensus & judicii varietate? Etenim ipsi au-

ctores

ctores & administratores spectaculorum, quadrigarios, scenicos, xysticos, arenarios illos amentissimos, quibus viri animas, feminæ, aut illi etiam corpora sua substernunt, propter quos in ea committunt, quæ reprehendunt, ex eadem arte quam magnifaciunt, deponunt, imo manifeste damnant ignominia & capitis minutione, arcentes curia, rostris, senatu, equite, ceterisque honoribus omnibus simul ac ornamentis quibusdam. Quanta perversitas! Amant quos multant, depretiant quos probant. Artem magnificant, artificem notant. Quale judicium est, ut ob ea quis offuscetur, per quæ promereatur? Imo quanta confessio est malæ rei, cujus auctores, cum acceptissimi sint, sine nota non sunt!

23. Quum igitur humana recordatio etiam obstrepente gratia voluptatis damnandos eos censeat, ademptis bonis dignitatum in quendam scopulum famositatis, quanto magis divina justitia in ejusmodi artifices animadvertit? An Deo placebit auriga ille tot animarum inquietator, tot furiarum minister, tot statuum, ut sacerdos coronatus, vel coloratus ut leno, quem curru rapiendum diabolus adversus Heliam exornavit? Placebit & ille, qui vultus suos novacula mutat? infidelis erga faciem suam quam non contentus Saturno & Isidi & Libero proximam facere, insuper contumeliis alaparum sic objicit, quasi de præcepto Domini ludat? Docet scilicet & diabolus verberandam maxillam patienter offerre: Sic & tragœdos cothurnis extulit, quia nemo potest adjicere cubitum unum ad staturam suam, mendacem facere vult Christum. Jam vero ipsum opus personarum, quæro an Deo placeat, qui omnem similitudinem vetat fieri, quanto magis imaginis suæ. Non amat falsum auctor veritatis: adulterium est apud illum omne quod fingitur. Proinde vocem, sexus, ætates mentientem, amores, iras, gemitus, lacrymas adseverantem non probabit, qui omnem hypocrisin damnat. Ceterum

cum

cum in lege præscribit, maledictum esse, qui muliebribus vestietur, quid de Pantomimo judicabit, qui etiam muliebribus curatur? Sane & ille artifex pugnorum impunitus ibit? Tales enim cicatrices cæstuum, & callos pugnorum, & aurium fungos a Deo cum suo plasmate accepit. Ideo illi oculos Deus plasmavit, ut vapulando deficiant. Taceo de illo, qui hominem leoni prae se opponit, ne parum sit homicida, quam qui eundem postmodum jugulat.

24. Quot adhuc modis perorabimus, nihil ex his quæ spectaculis deputantur, placitum Deo esse aut congruens Dei servis, quod Domino placitum non sit, si omnia propter diabolum instituta, & ex diaboli rebus instructa monstravimus: nihil enim non diaboli est, quicquid Dei non est, vel Deo displicet: hoc erit pompa diaboli, adversus quam in signaculo fidei ejeramus. Quod autem ejeramus, neque facto, neque dicto, neque visu, neque prospectu participare debemus. Ceterum nonne ejeramus & rescindimus signaculum, rescindendo testationem ejus? Nunquid ergo superest ut ab ipsis ethnicis responsum flagitemus? Illi jam nobis renuntient, an liceat Christianis spectaculo uti. Atquin hinc vel maxime intelligunt factum Christianum, de repudio spectaculorum. Itaque negat manifeste, qui per quod agnoscitur, tollit. Quid autem spei superest in hujusmodi homine? nemo in castra hostium transit, nisi projectis armis suis, nisi destitutis signis & sacramentis principis sui, nisi pactus simul perire.

25. An ille recogitabit eo tempore de Deo, positus illic ubi nihil est de Deo? pacem opinor habebit in animo contendens pro auriga, pudicitiam ediscet, attonitus in mimos. Imo in omni spectaculo nullum magis scandalum occurret, quam ipse ille mulierum & virorum accuratior cultus: ipsa consensio, ipsa in favoribus aut conspiratio aut dissensio inter se de commercio scintillas libidinum conflabellant. Nemo denique in spectaculo ineundo prius cogitat, nisi videri

&

& videre. Sed tragœdo vociferante exclamationes ille alicujus prophetæ retractabit, & inter effeminati histrionis modos Psalmum secum comminiscetur, & cum athletæ agent, ille dicturus est repercutiendum non esse? poterit & de misericordia moveri defixus in morsus ursorum, & spongias retiariorum. Avertat Deus a suis tantam voluptatis exitiosæ cupiditatem. Quale est enim de ecclesia Dei in diaboli ecclesiam tendere? de cœlo (quod ajunt) in cœnum? illas manus quas ad Dominum extuleris, postmodum laudando histrionem fatigare? ex ore quo Amen in sanctum protuleris, gladiatori testimonium reddere, εἰς αἰῶνας ἀπ' αἰῶνος alii omnino dicere nisi Deo Christo?

26. Cur ergo non ejusmodi etiam dæmoniis penetrabiles fiant? Nam & exemplum accidit Domino teste, ejus mulieris quæ theatrum adiit, & inde cum dæmonio rediit. Itaque in exorcismo cum oneraretur immundus spiritus, quod ausus esset fidelem adgredi: constanter & justissime quidem (inquit) feci, in meo eam inveni. Constat & alii linteum in somnis ostensum ejus diei nocte, qua tragœdum audierat, cum exprobratione nominato tragœdo, nec ultra quintum diem eam mulierem in seculo fuisse. Quot utique & alia documenta cesserunt de his qui cum diabolo apud spectacula communicando a Domino exciderunt. *Nemo enim potest duobus dominis servire.* Quid luci cum tenebris? quid vitæ & morti?

27 Odisse debemus istos conventus & cœtus ethnicorum, vel quod illic nomen Dei blasphematur, illic quotidiani in nos leones expostulantur, inde persecutiones decernuntur, inde tentationes emittuntur. Quid facies in illo suffragiorum impiorum æstuario deprehensus, non quasi aliquid illic pati possis ab hominibus, nemo te cognoscit Christianum, sed recogita quid de te fiat in cœlo. Dubitas enim illo momento, quo in diaboli ecclesia fueris, omnes angelos prospicere de cœlo, & singulos denotare, quis blas-

phemiam

phemiam dixerit, quis audierit, quis linguam, quis aures diabolo adversus Deum administraverit? Non ergo fugies sedilia hostium Christi, illam cathedram pestilentiarum, ipsumque aërem qui desuper incubat, scelestis vocibus constupratum? Sint dulcia licet & grata & simplicia, etiam honesta quædam. Nemo venenum temperat felle & elleboro, sed conditis pulmentis & bene saporatis, & plurimum dulcibus id mali injicit: ita & diabolus letale quod conficit, rebus Dei gratissimis & acceptissimis imbuit. Omnia illic seu fortia, seu honesta, seu sonora, seu canora, seu subtilia, proinde habe ac si stillicidia mellis de ranunculo venenato: nec tanti gulam facias voluptatis, quanti periculum per suavitatem.

28. Saginentur ejusmodi dulcibus convivæ sui, & loca & tempora & invitator ipsorum est. Nostræ cœnæ, nostræ nuptiæ, nondum sunt, non possumus cum illis discumbere, quia nec illi nobiscum. Vicibus disposita res est. Nunc illi lætantur, nos conflictamur. *Seculum* (inquit) *gaudebit*, *vos tristes eritis*. Lugeamus ergo dum ethnici gaudent, ut quum lugere cœperint, gaudeamus, ne pariter nunc gaudentes, tunc quoque pariter lugeamus. Delicatus es Christiane, si & in seculo voluptatem concupiscis, immo nimium stultus, si hoc existimas voluptatem. Philosophi quidam hoc nomen quieti & tranquillitati dederunt, in ea gaudent, in ea avocantur, in ea etiam gloriantur. Tu mihi metas & scenas & pulverem & arenas suspiras. Dicas velim. Non possumus vivere sine voluptate, qui mori cum voluptate debebimus? Nam quod est aliud votum nostrum, quam quod & Apostoli, exire de seculo, & recipi apud Dominum? Hic voluptas, ubi & votum.

29. Jam nunc si putas delectamentis exigere spatium hoc, cur tam ingratus es, ut tot & tales voluptates a Deo contributas tibi satis non habeas, neque recognoscas? Quid enim jucundius, quam Dei

patris

patris & Domini reconciliatio, quam veritatis revelatio, quam errorum recognitio, quam tantorum retro criminum venia? quæ major voluptas, quam faſtidium ipſius voluptatis, quam ſeculi totius contemptus, quam vera libertas, quam conſcientia integra, quam vita ſufficiens, quam mortis timor nullus; quod calcas deos Nationum, quod dæmonia expellis, quod medicinas facis, quod revelationes petis, quod Deo vivis? Hæ voluptates, hæc ſpectacula Chriſtianorum, ſancta, perpetua, gratuita: in his tibi ludos Circenſes interpretare, curſus ſeculi intuere, tempora labentia, ſpatia dinumera, metas conſummationis exſpecta, ſocietates Eccleſiarum defende, ad ſignum Dei ſuſcitare, ad tubam angeli erigere, ad martyrii palmas gloriare. Si ſcenicæ doctrinæ delectant, ſatis nobis litterarum eſt, ſatis verſuum eſt, ſatis ſententiarum, ſatis etiam canticorum, ſatis vocum, nec fabulæ, ſed veritates, nec ſtrophæ, ſed ſimplicitates. Vis & pugillatus & luctatus? præſto ſunt, non parva, ſed multa. Adſpice impudicitiam dejectam a caſtitate, perfidiam cæſam a fide, ſævitiam a miſericordia contuſam, petulantiam a modeſtia obumbratam, & tales ſunt apud nos agones, in quibus ipſi coronamur. Vis autem & ſanguinis aliquid? habes Chriſti.

30. Quale autem ſpectaculum in proximo eſt adventus Domini jam indubitati, jam ſuperbi, jam triumphantis? Quæ illa exſultatio angelorum, quæ gloria reſurgentium ſanctorum? quale regnum exinde juſtorum? qualis civitas nova Hieruſalem? At enim ſuperſunt alia ſpectacula, ille ultimus & perpetuus judicii dies, ille nationibus inſperatus, ille deriſus, cum tanta ſeculi vetuſtas, & tot ejus nativitates uno igni haurientur. Quæ tunc ſpectaculi latitudo? quid admirer? quid rideam? ubi gaudeam, ubi exſultem, ſpectans tot ac tantos Reges, qui in cœlum recepti nun-

tiaban-

tiabantur, cum ipso Jove & ipsis suis testibus in imis tenebris congemiscentes? item Præsides, persecutores Dominici nominis sævioribus quam ipsi contra Christianos sævierunt, flammis insultantibus, liquescentes? præterea sapientes illos Philosophos coram discipulis suis una conflagrantibus erubescentes, quibus nihil ad Deum pertinere suadebant, quibus animas aut nullas, aut non in pristina corpora redituras adfirmabant, etiam poëtas non ad Rhadamanti, nec ad Minois, sed ad inopinati Christi tribunal palpitantes? Tunc magis tragœdi audiendi, magis scilicet vocales in sua propria calamitate. Tunc histriones cognoscendi solutiores multo per ignem: tunc spectandus auriga in flammea rota totus rubens: tunc xystici contemplandi non in gymnasiis, sed in igne jaculati, nisi quod nec tunc quidem illos velim visos, ut qui malim ad eos potius conspectum insatiabilem conferre, qui in Dominum desævierunt. Hic est ille (dicam) fabri aut quæstuariæ filius, sabbati destructor, Samarites & dæmonium habens. Hic est quem a Juda redemistis, hic est ille arundine & colaphis diverberatus, sputamentis dedecoratus, felle & aceto potatus. Hic est quem clam discentes subripuerunt, ut resurrexisse dicatur, vel hortulanus detraxit, ne lactucæ suæ frequentia commeantium læderentur. Ut talia spectes, ut talibus exsultes, quis tibi Prætor aut Consul, aut Quæstor, aut sacerdos de sua liberalitate præstabit? & tamen hæc jam quodammodo habemus per fidem spiritu imaginante repræsentata. Ceterum qualia illa sunt quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt? Credo, Circo & utraque cavea & omni stadio gratiora.

Q. SEPT.

Q. SEPTIMII FLORENTIS
TERTULLIANI
DE
IDOLOLATRIA,
LIBER.

I.

Principale crimen generis humani, summus seculi reatus, tota caussa judicii, Idololatria. Nam etsi suam speciem tenet unumquodque delictum, etsi suo quoque nomine judicio destinatur, in idololatriæ tamen crimine expungitur. Omitte titulos, operas recognosce, Idololatres, idem homicida est. Quæris quem occiderit? si quid ad elogii ambitionem facit, non extraneum, nec inimicum, sed seipsum. Quibus insidiis? erroris sui. Quo telo? offensa Dei. Quot plagis? quotquot Idololatriis. Qui negat Idololatren perisse, is negabit Idololatren homicidium fecisse. Proinde adulterium, & stuprum in eodem recognoscas: nam qui falsis deis servit, sine dubio adulter est veritatis, quia omne falsum adulterium est. Sic & in stupro mergitur. Quis enim immundis spiritibus operatus, non conspurcatus & constupratus incedit? Atque adeo scripturæ sanctæ stupri vocabulo utuntur in idololatriæ exprobratione. Fraudis conditio ea est opinor, si quis alienum rapiat, aut alii debitum deneget, & utique erga hominem admissa fraus maximi criminis nomen est. At enim idololatria fraudem Deo facit, honores illi suos denegans, & conferens aliis, ut fraudi etiam contumeliam conjungat. Quod si tam fraus

quam stuprum atque adulterium mortem adferunt, jam in his æque idololatria de homicidii reatu non liberatur. Post talia crimina, tam exitiosa, tam devoratoria salutis, cetera quoque aliquem ad modum & seorsum proinde disposita, in Idololatria conditionem suam repræsentant. In illa & concupiscentiæ seculi. Quæ enim idololatriæ solennitas sine ambitione cultus & ornatus? In illa lasciviæ & ebrietates, cum plurimum victus & ventris & libidinis caussa frequentantur. In illa injustitia. Quid enim injustius ea, quæ justitiæ patrem nescit? In illa etiam vanitas, quum tota ejus ratio vana sit: in illa mendacium, quum tota substantia ejus mendax sit. Ita fit, ut omnia in idololatria, & in omnibus idololatria deprehendatur. Sed & alias quum universa delicta adversus Dominum sapiant, nihil autem quod adversus Dominum sapiat, non dæmoniis & immundis spiritibus deputetur, quibus idola mancipantur: sine dubio idololatriam admittit, quicunque delinquit: id enim facit quod ad idolorum mancipes pertinet.

2. Sed universa nomina criminum discedant in operum suorum proprietates, remaneat Idololatria in eo quod ipsa est: sufficit sibi tam inimicum Deo nomen, tam locuples substantia criminis, quæ tot ramos porrigit, tot venas defundit, ut de hoc cum maxime materia suscepta sit, quot modis nobis præcavenda sit idololatriæ latitudo. Quoniam multifariam servos Dei nec tantum ignorata, sed etiam dissimulata subvertit. Plerique idololatriam simpliciter existimant his solis modis interpretandam. Si quis aut incendat, aut immolet, aut polluceat, aut sacris aliquibus aut sacerdotiis obligetur: quemadmodum si quis existimet adulterium in osculis, & in amplexibus, & in ipsa carnis congressione censendum: aut homicidium in sola sanguinis profusione, & in animæ ereptione reputandum. At enim Dominus quam extensius ista

dispo-

disponat certi sumus, cum adulterium etiam in concupiscentia designat, si oculum quis impegerit libidinose, & animam commoverit impudice: cum homicidium etiam in verbo maledicti vel convicii judicat, & in omni impetu iræ, & in negligentia charitatis in fratrem. Sicut Joannes docet homicidam esse qui oderit fratrem. Alioquin in modico consisteret, & diaboli ingenium de malitia, & Dei Domini de disciplina, qua nos adversus diaboli altitudines munit, si in his tantum delictis judicaremur, quæ etiam nationes decreverunt vindicanda. Quomodo abundabit justitia nostra super Scribas & Pharisæos, ut Dominus præscripsit, nisi abundantiam adversariæ ejus, id est injustitiæ perspexerimus? Quod si caput injustitiæ idololatria est, prius est uti adversus abundantiam idololatriæ præmuniamur, dum illam non solum in manifestis recognoscimus.

3. Idolum aliquandiu retro non erat. Prius quam hujus monstri artifices ebulissent, sola templa & vacuæ ædes erant, sicut in hodiernum quibusdam locis vetustatis vestigia permanent. Tamen idololatria agebatur, non in isto nomine, sed in isto opere. Nam & hodie extra templum & sine idolo agi potest. At ubi artifices statuarum & imaginum, & omnis generis simulacrorum diabolus seculo intulit, rude illud negotium humanæ calamitatis, & nomen de idolis consequutum est, & profectum. Exinde jam caput facta est idololatriæ ars omnis quæ Idolum quoquomodo edit. Neque enim interest, an plastes effingat, an cælator exsculpat, an Phrygio detexat: quia nec de materia refert, an gypso, an coloribus, an lapide, an ære, an argento, an filo formetur Idolum. Quando enim & sine idolo idololatria fiat: utique cum adest idolum nihil interest quale sit, qua de materia, qua de effigie, ne qui putet id solum idolum habendum, quod humana effigie sit consecratum.

Ad hoc necessaria est vocabuli interpretatio, εἶδος Græce formam sonat; ab eo per diminutionem εἴδωλον deductum, æque apud nos formulam fecit. Igitur omnis forma vel formula idolum se dici exposcit. Inde idololatria omnis circa omne idolum famulatus & servitus. Inde & omnis idoli artifex, ejusdem & unius est criminis: nisi parum idololatriam populus admisit, quia simulacrum vituli, & non hominis sibi consecravit.

4. Idolum tam fieri quam coli Deus prohibet. Quanto præcedit ut fiat quod coli possit, tanto prius est, ne fiat, si coli non licet. Propter hanc caussam, ad eradicandam scilicet materiam idololatriæ, lex divina proclamat: *Ne feceritis idolum.* Et conjungens, *Neque similitudinem eorum quæ in cælo sunt, & quæ in terra, & quæ in mari.* Toto mundo ejusmodi artibus interdixit servis Dei. Antecesserat prædicens Enoch omnia elementa, omnem mundi sensum, quæ cœlo, quæ mari, quæ terra continentur, in idololatriam versuros dæmonas, & spiritus desertorum angelorum, ut pro Deo adversus Dominum consecrarentur. Omnia igitur colit humanus error, præter ipsum omnium conditorem. Eorum imagines idola, imaginum consecratio idololatria. Quicquid idololatria committit, in artificem quemcunque & cujuscunque idoli deputetur necesse est. Denique idem Enoch simul & cultores idoli & fabricatores in comminatione prædamnat. Et rursus: Juro vobis peccatores, quod in diem sanguinis perditionis pœnitentia parata est. Qui servitis lapidibus, & qui imagines facitis aureas, & argenteas, & ligneas, & lapideas, & fictiles, & servitis phantasmatibus, & dæmoniis, & spiritibus infamibus, & omnibus erroribus non secundum scientiam, nullum ab iis invenietis auxilium. Esaias vero, *Testes*, ait, *vos estis, si est Deus absque me. Et non erant tunc qui fingunt & exsculpunt, omnes vani; qui faciunt*

ciunt libita sibi, quæ illis non proderunt. Et deinceps tota illa pronuntiatio, qua in artifices, qua in cultores detestatur, cujus clausula est, *Cognoscite quod cinis sit cor illorum, & errant, & nemo animam suam liberare possit* Ubi æque David, *Et tales fiant*, inquit, *qui faciunt ea.* Et quid ego modicæ memoriæ homo? ultra quid suggeram? quid recolam de scripturis? quasi aut non sufficiat vox spiritus sancti, aut ultra deliberandum sit, an maledixerit atque damnaverit Dominus ipsos prius artifices eorum, quorum cultores maledicit & damnat?

5. Plane impensius respondebimus ad excusationes hujusmodi artificum, quos nunquam in domum Dei admitti oportet, si quis eam disciplinam norit. Jam illa objici solita vox: Non habeo aliud quo vivam: districtius repercuti potest, Vivere ergo habes. Quid tibi cum Deo est? si tuis legibus. Tum quod & de scripturis audent argumentari: dixisse Apostolum, *ut quisque fuerit inventus, ita & perseveret*: possumus igitur omnes in peccatis perseverare ex ista interpretatione. Nec enim quisquam nostrum non peccator inventus est, cum Christus non alia ex caussa descenderit, quam peccatorum liberandorum. Item; eundem præcepisse dicunt secundum suum exemplum, ut manibus unusquisque operetur ad victum. Si hoc præceptum ab omnibus manibus defendatur, credo & fures balnearios manibus suis vivere, & ipsos latrones manibus agere quo vivant. Item falsarios utique non pedibus, sed manibus operari malas litteras. Histriones vero non manibus solis, sed totis membris victum elaborare. Pateat igitur Ecclesia omnibus, qui manibus & suo opere tolerantur, si nulla exceptio est artium, quas Dei disciplina non recipit. Sed ait quidam adversus similitudinis interdictæ propositionem, Cur ergo Moses in eremo simulacrum serpentis ex aere fecit? Seorsum figuræ, quæ dispositioni

alicui arcanæ præstruebantur, non ad erogationem legis, sed ad exemplarium caussæ suæ. Alioquin si hæc ut adversarii legis interpretemur, nunquid & nos, quod & Marcionitæ, inconstantiam adscribimus omnipotenti? quem illi hoc modo destruunt ut mutabilem, dum alibi vetat, alibi mandat? Si quis autem dissimulat illam effigiem ærei serpentis, suspensi in modum, figuram designasse Dominicæ crucis, a serpentibus, id est ab angelis diaboli liberaturæ nos, dum per semetipsam diabolum, id est, serpentem interfectum suspendit, sive quæ alia figuræ istius expositio dignioribus revelata est, dummodo Apostolus affirmet omnia tunc figurate populo accidisse: bene quod idem Deus qui lege vetuit similitudinem fieri, extraordinario præcepto serpentis similitudinem indixit. Si eundem Deum observas, habes legem ejus, *Ne feceris similitudinem*. Si & præceptum factæ postea similitudinis respicis, & tu imitare Moysen, ne facias adversus legem simulacrum aliquod, nisi & tibi Deus jusserit.

6. Si nulla lex Dei prohibuisset idola fieri a nobis, si nulla vox spiritus sancti fabricatoribus idolorum non minus quam cultoribus comminaretur: de ipso sacramento nostro, interpretaremur nobis adversas esse fidei ejusmodi artes. Quomodo enim renuntiavimus diabolo & angelis ejus, si eos facimus? Quod repudium diximus iis, non dico cum quibus, sed de quibus vivimus? Quam discordiam suscepimus in eos, quibus exhibitionis nostræ gratia obligati sumus? Potes lingua negasse, quod manu confiteris? Verbo destruere, quod facto struis? Unum Deum prædicare, qui tantos efficis? Verum Deum prædicare, qui falsos facis? Facio (ait quidam) sed non colo. quasi ob aliquam caussam colere non audeat, nisi ob quam & facere non debeat, scilicet ob Dei offensam utrobique. Imo tu colis, qui facis ut coli possint. Colis

autem

autem non spiritu vilissimi nidoris alicujus, sed tu proprio: nec anima pecudis impensa, sed anima tu Illis ingenium tuum immolas, illis sudorem tuum bas, illis prudentiam tuam accendis. Plus es ill quam sacerdos, cum per te habeant sacerdotem. D ligentia tua nomen illorum est. Negas te, quod f cis, colere? Sed illi non negant, quibus hanc sag natiorem & auratiorem & majorem hostiam cædis, s lutem tuam.

7. Tota die ad hanc partem zelus fidei perorabi ingemens Christianum ab idolis in Ecclesiam venire de adversaria officina in Domum Dei venire, attoller ad Deum patrem manus matres idolorum, his man bus adorare quæ foris adversus Deum adorantur, e manus admovere corpori Domini, quæ dæmoniis co pora conferunt. Nec hoc sufficit. Parum sit, si a aliis manibus accipiant, quod contaminant, sed etia ipsi tradunt aliis quod contaminaverunt. Adleguntu in ordinem Ecclesiasticum artifices idolorum. Pr scelus! Semel Judæi Christo manus intulerunt, il quotidie corpus ejus lacessunt. O manus præciden dæ! Viderint jam an per similitudinem dictum sit, *te manus tua scandalizat, amputa eam.* Quæ magis am putandæ, quam in quibus Domini corpus scandal zatur?

8. Sunt & aliæ complurium artium species, qu etsi non contingunt idolorum fabricationem, tame ea sine quibus idola nil possunt, eodem crimine ex pediunt. Nec enim differt, an exstruas vel exorne si templum, si aram, si ædiculam ejus instruxeris, bracteam expresseris, aut insignia, aut etiam domun fabricaveris. Major est ejusmodi opera, quæ non ef figiem confert, sed auctoritatem. Si ita necessita exhibitionis extenditur, habent & alias species, qu sine exorbitatione disciplinæ, id est, sine idoli con fectura opem victus præstent. Scit albarius tector t

tecta sarcire, & tectoria inducere, & cisternam liare, & cymatia distendere, & multa alia ornamenta præter simulacra parietibus incrustare. Scit & pictor & marmorarius, & ærarius, & quicunque cælator, latitudines suas utique multo faciliores. Nam qui signum describit, quanto facilius abacum linit? Qui de tilia Martem exsculpit, quanto citius armarium compingit? Nulla ars non alterius artis, aut mater, aut propinqua est. Nihil alterius vacat. Tot sunt artium venæ, quot hominum concupiscentiæ. Sed de mercedibus & manuspretiis interest. Proinde interest & de labore. Minor merces frequentiore actu repensatur. Quot parietes signa desiderant? Quot templa & ædes idolis ædificantur? Domus vero, & prætoria & balnea & insulæ quantæ? Soccus & baxa quotidie deaurantur, Mercurius & Serapis non quotidie. Sufficiat ad quæstum artificiorum, frequentior est omni superstitione luxuria & ambitio. Lances & scyphos facilius ambitio, quam superstitio desiderabit. Coronas quoque magis luxuria, quam solennitas erogat. Cum igitur ad hæc artificiorum genera cohortemur, quæ idolum quidem, & quæ idolo competunt, non attingant, sint autem & hominibus communia sæpe quæ & idolis, hoc quoque cavere debemus, ne quid scientibus nobis ab aliquibus de manibus nostris in rem idolorum postuletur. Quod si concesserimus, & non remediis tam usitatis egerimus, non puto nos a contagio idololatriæ vacare, quorum manus non ignorantium in officio vel in honore & usu dæmoniorum deprehenduntur.

9. Animadvertimus inter artes etiam professiones quasdam obnoxias idololatriæ. De Astrologis ne loquendum quidem est. Sed quoniam quidam istis diebus provocavit defendens sibi perseverantiam professionis istius, paucis utar. Non allego quod idola honoret, quorum nomina cœlo inscripsit, quibus omnem

Dei

Dei potestatem addixit: quod propterea homines non putant Deum requirendum, præsumentes stellarum nos immutabili arbitrio agi. Unum propono, angelos esse illos desertores Dei, amatores feminarum, proditores etiam hujus curiositatis, propterea quoque damnatos a Deo. O divina sententia usque ad terram pertinax, cui etiam ignorantes testimonium reddunt. Expelluntur Mathematici sicut angeli eorum. Urbs & Italia interdicitur Mathematicis, sicut cœlum angelis eorum. Eadem pœna est exilii discipulis & magistris. Sed Magi & Astrologi ab Oriente venerunt. Scimus Magiæ & Astrologiæ inter se societatem. Primi igitur stellarum interpretes natum Christum annuntiaverunt, primi muneraverunt. Hoc nomine Christum (opinor) sibi obligaverunt. Quid tum? Ideo nunc & Mathematicis patrocinabitur illorum Magorum religio? De Christo scilicet est mathesis hodie, stellas Christi, non Saturni & Martis & cujusque; ex eodem ordine mortuorum observat & prædicat. At enim scientia ista usque ad Evangelium fuit concessa, ut Christo edito nemo exinde nativitatem alicujus de cœlo interpretetur. Nam & thus illud & myrrham & aurum ideo infanti tunc Domino obtulerunt, quasi clausulam sacrificationis & gloriæ secularis, quam Christus erat adempturus. Quod igitur iisdem Magis somnium sine dubio ex Dei voluntate suggessit, ut irent in sua, sed alia, non qua venerant, via, id est, ne pristina secta sua incederent: ne illos Herodes persequeretur, qui nec persecutus est, etiam ignorans alia via digressos, quoniam & qua venerant ignorabat. Adeo viam rectam & disciplinam intelligere debemus. Itaque magis præceptum, ut exinde aliter incederent. Sic & alia illa species Magiæ quæ miraculis operatur, etiam adversus Moysen æmulata, patientiam Dei traxit ad Evangelium usque. Nam exinde & Simon Magus jam fidelis, quoniam aliquid adhuc de circulatoria

ria secta cogitaret, ut scilicet inter miracula professionis suæ etiam spiritum sanctum per manuum impositionem enundinaret, maledictus ab Apostolis de fide ejectus est: & alter magus qui cum Sergio Paulo, quoniam iisdem adversabatur Apostolis, luminum amissione multatus est. Hoc & Astrologi retulissent credo, si quis in Apostolos incidisset. Attamen cum Magia punitur, cujus est species Astrologia, utique & species in genere damnatur. Post Evangelium nusquam invenias aut sophistas, aut Chaldæos, aut incantatores, aut conjectores, aut Magos, nisi plane punitos. *Ubi sapiens, ubi litterator, ubi conquisitor hujus ævi? Nonne infatuavit Deus sapientiam hujus seculi?* Nihil scis Mathematice, si nesciebas te futurum Christianum. Sin sciebas, hoc quoque scire debueras, nihil tibi futurum cum ista professione. Ipsa te de periculo suo instrueret, quæ aliorum climacterica præcanit, *Non est tibi pars neque sors in ista ratione.* Non potest regna cœlorum sperare, cujus digitus aut radius abutitur cœlo.

10. Quærendum autem est etiam de ludimagistris, & de ceteris professoribus litterarum. Imo non dubitandum affines illos esse multimodæ idololatriæ. Primum quibus necesse est Deos Nationum prædicare, nomina, genealogias, fabulas ornamenta honorifica quæque eorum enuntiare, tum solennia festaque eorundem observare, ut quibus vectigalia sua suppetant. Quis ludimagister, sine tabula VII. idolorum, quinquatria tamen frequentabit? Ipsam primam novi discipuli stipem Minervæ & honori & nomini consecrat, ut etsi non prophanatus alicui idolo, verbotenus de idolothyto esse dicatur, pro idololatra vitetur. quid minus est inquinamenti eo quod præstat quæstus & nominibus & honoribus idolo nuncupatus? tam Minervalia Minervæ, quam Saturnalia Saturni, quæ etiam serviculis sub tempore Saturnalium celebrari necesse est.

Etiam

Etiam strenæ captandæ, & septimontium, & brumæ, & caræ cognationis honoraria exigenda omnia, floræ scholæ coronandæ. Flaminicæ & ædiles sacrificant, creatis schola honoratur feriis. Idem fit idoli natali, omnis diaboli pompa frequentatur. Quis hæc competere Christiano existimabit, nisi qui putabit convenire etiam non magistro? Scimus dici posse, Si docere litteras Dei servis non licet, etiam nec discere licebit. Et quomodo quis institueretur ad prudentiam interim humanam, vel ad quemcunque sensum vel actum, cum instrumentum sit ad omnem vitam litteratura? Quomodo repudiamus secularia studia, sine quibus divina non possunt. Videamus igitur necessitatem litteratoriæ eruditionis, respiciamus ex parte eam admitti non posse, ex parte vitari, fideles magis discere quam docere litteras capit. Diversa est enim ratio discendi & docendi. Si fidelis litteras doceat insertas idolorum prædicatione, sine dubio dum docet, commendat: dum tradit, affirmat: dum commemorat, testimonium dicit. Deos ipsos hoc nomine obsignat, cum lex prohibeat (ut diximus) deos pronuntiari, & nomen hoc in vano collocari. Hinc prima diabolo fides ædificatur ab initiis eruditionis, Quære an idololatriam committat, qui de idolis catechizat. At cum fidelis hæc discit; si jam sapit qui sit, neque recipit, neque admittit, multo magis si dudum sapit. Aut ubi cœperit sapere, prius sapiat oportet, quod prius didicit, id est, de Deo & fide: Proinde illa respuet nec recipiet. Et erit tam tutus, quam qui sciens venenum ab ignaro accipit, nec bibit. Huic necessitas ad excusationem deputatur, quia aliter discere non potest. Tanto autem facilius est litteras non docere, quam non discere, quanto & reliqua scholarum de publicis propriis solennitatibus inquinamenta facilius discipulus fidelis non adibit, quam magister non frequentabit.

11. De

11. De negotiationibus, si cetera delictorum re cogitemus, in primis cupiditatem radicem omnium malorum, qua quidam irretiti, circa fidem naufragium sunt passi. quamvis & idololatria ab eodem Apostolo dicta sit cupiditas, tum mendacium cupiditatis ministrum. Taceo de perjurio, quando ne jurare quidem liceat. Negotiatio servo Dei apta est? Ceterum si cupiditas abscedat, quæ est caussa adquirendi: cessante caussa adquirendi, non erit necessitas negotiandi. Sit nunc aliqua justitia quæstus, secura de cupiditatis & mendacii observatione, in crimen offendere idololatriæ eam opinor, quæ ad ipsam idolorum animam & spiritum pertinet, quæ omne dæmonium saginat. Sane an non illa principalis idololatria? viderint si eædem merces, thura dico & cetera peregrinitatis ad sacrificium idolorum, etiam hominibus ad pigmenta medicinalia, nobis quoque insuper ad solatia sepulturæ usui sunt. Certe cum pompæ, cum sacerdotia, cum sacrificia idolorum de periculis, de damnis, de incommodis, de cogitationibus, de discursibus negotiationibusve instruuntur; quid aliud quam procurator idolorum demonstraris? Nemo contendat posse hoc modo omnibus negotiationibus controversiam fieri. Graviora delicta quæque pro magnitudine periculi diligentiam extendunt observationis, ut non ab his tantum abscedamus, sed & ab iis per quæ fiunt. Licet enim ab aliis fiat, non interest, si per me. In nullo necessarius esse debeo alii, cum facit quod mihi non licet. Ex hoc quod vetor facere, intelligere debeo curandum mihi esse, ne fiat per me. Denique in alia caussa non levioris reatus præjudicium istud observo. Nam quod mihi de stupro interdictum sit, aliis ad eam rem nihil aut operæ aut conscientiæ exhibeo. Nam quod ipsam carnem meam a lupanaribus segregavi, agnosco me, neque lenocinium, neque id genus lucrum alterius caussa exercere posse. Sic

& homicidii interdictio ostendit mihi lanistam quoque ab Ecclesia arceri: nec per se non faciet quod faciendum aliis subministrat. Ecce magis proximum præjudicium. Si publicarum victimarum redemptor ad fidem accedat, permittes ei in eo negotio permanere? Aut si jam fidelis id agere susceperit, retinendum in Ecclesia putabis? Non opinor, nisi si quis & de thurario dissimulabit. scilicet ad alios pervenit procuratio sanguinis, ad alios odorum. Si antequam idola in seculo essent, his mercibus adhuc informis idololatria transigebatur, si & nunc fere sine idolo opus idololatriæ incendiis odorum perpetratur, ecquid majoris operæ & erga dæmonia thurarius: nam facilius sine idolo idololatria, quam sine thurarii merce. Ipsius fidei conscientiam perrogemus. Quo ore Christianus thurarius, si per templa transibit, fumantes aras despuet, & exsufflabit, quibus ipse prospexit? Qua constantia exorcizabit alumnos suos: quibus domum suam cellariam præstat? Ille quidem si excluserit dæmonium, non sibi placeat de fide. Neque enim inimicum exclusit. Facile debuit de eo impetrare, quem quotidie pascit. Nulla igitur ars, nulla professio, nulla negotiatio, quæ quid aut instruendis aut formandis idolis administrat, carere poterit titulo idololatriæ: nisi si aliud omnino interpretemur, idololatriam, quam famulatum idolorum colendorum.

12. Male nobis de necessitatibus humanæ exhibitionis supplaudimus, si post fidem obsignatam dicimus: non habeo quo vivam. Jam hic enim plenius illi abruptæ propositioni respondebo: Sero dicitur. Ante enim fuit deliberandum, ex similitudine providentissimi ædificis illius, qui prius sumptus operis cum viribus suis supputat, ne, ubi ceperit, defectus postea erubescat. Sed & nunc habes dicta Domini, & exempla adimentia tibi omnem caussationem. Quid enim dicis? Egebo. Sed felices egenos Dominus appellat.

Victum non habebo: Sed *nolite*, inquit, *cogitare de victu*. Et vestitus habemus exemplum lilia. Substantia mihi opus erat: Atquin omnia vendenda sunt, & egentibus dividenda. Sed filiis & posteritati providendum: Nemo *aratro manum imponens & retro spectans aptus* est operi. Sed conditionalis eram: *Nemo duobus dominis servire potest.* Si vis Domini discipulus esse, crucem tuam tollas, & Dominum sequaris necesse est, id est, angustias & cruciatus tuos, vel corpus solum, quod in modum crucis est. Parentes, conjuges, liberi propter Deum relinquendi erunt. De artibus & negotiationibus, & de professionibus etiam liberorum & parentum caussa dubitas? Jam tunc demonstratum est nobis & pignera, & artificia, & negotia propter Dominum derelinquenda, cum Jacobus & Joannes vocati a Domino & patrem navemque derelinquunt; cum Mattheus de teloneo suscitatur; cum etiam sepelire patrem tardum fuit fidei. Nemo eorum quos Dominus allegit, Non habeo, dixit, quo vivam. Fides famem non timet. Scit etiam famem non minus sibi contemnendam propter Deum, quam omne mortis genus. Didicit non respicere vitam, quanto magis victum? Quotusquisque hæc adimplevit? Sed quæ penes homines difficilia, penes Deum facilia.

13. Sic tamen nobis de mansuetudine & clementia Dei blandiamur, ut non usque ad Idololatriæ adfinitates necessitatibus largiamur: sed omnem adflatum ejus vice pestis etiam de longinquo devitemus, non his tantum quæ præmisimus, sed in universa serie humanæ superstitionis, sive deis suis, sive defunctis, sive regibus mancipatæ, ut ad eosdem spiritus immundos pertinentis, modo per sacrificia & sacerdotia, modo per spectacula, & hoc genus, modo per festos dies. Sed de sacrificiis & de sacerdotiis quid loquar? De Spectaculis autem & voluptatibus ejusmodi suum jam volumen implevimus. Hoc loco retractari oportet

tet de festis diebus, & aliis extraordinariis solennitatibus, quas interdum lasciviæ, interdum timiditati nostræ subscribimus, adversus fidei disciplinam communicantes nationibus in idolicis rebus. De hoc quidem primo consistam, an cum ipsis quoque nationibus communicare in hujusmodi servus Dei debeat, sive habitu, sive victu, vel quo alio genere lætitiæ earum. Gaudere cum gaudentibus, & lugere cum lugentibus, de fratribus dictum est ab Apostolo ad unanimitatem cohortante. Ceterum ad hæc nihil communionis est lumini & tenebris, vitæ & morti: aut scindimus quod est scriptum: *Seculum gaudebit, vos vero lugebitis.* Si cum seculo gaudemus, verendum est, ne cum seculo & lugeamus. Seculo autem gaudente lugeamus, & seculo postea lugente gaudebimus. Sic & Lazarus apud inferos in sinu Abrahæ refrigerium consecutus, contra dives in tormento ignis constitutus; alternas malorum & bonorum vices æmula retributione compensant. Sunt quidam dies munerum, quæ apud alios honoris titulum, apud alios mercedis debitum expungunt. Nunc ergo, inquis, recipiam meum, vel rependam alienum. Si hunc morem sibi homines de superstitione consecraverunt, tu extraneus ab omni eorum vanitate, quid participas idolothyta solennia, quasi tibi quoque præscriptum sit de die, quo minus id quod homini debes, vel tibi ab homine debetur, citra diei observationem luas, vel recipias. Da formam in qua velis agi tecum. Cur enim & lateas, cum ignorantia alterius tuam conscientiam contamines, si non ignoraris quod sis Christianus, tentaris, & contra conscientiam alterius agis, tanquam non Christianus. Enimvero etsi simulaveris, tentatus, addictus es. Certe sive hac, sive illac, reus es confusionis in Deo. *Qui autem confusus super me fuerit penes homines, & ego confundar super illo,* inquit, *penes patrem meum, qui est in cœlis.*

14. Sed

14. Sed enim plerique jam induxerunt animo, ignoscendum esse, si quando, quæ ethnici, faciunt, ne nomen blasphemetur. Porro blasphemia, quæ nobis omnino devitanda est, hæc opinor est. Si quis nostrum ad justam blasphemiam ethnicum deducat, aut fraude, aut injuria, aut contumelia, aliave materia dignæ querelæ, in qua nomen merito percutitur, ut merito irascatur & Dominus. Ceterum si de omni blasphemia dictum est: vestri caussa nomen meum blasphematur, perimus universi; cum totus Circus scelestis suffragiis nullo merito nomen lacessit. desinamus, & non blasphemabitur. Imo blasphemetur, dum sumus in observatione non in exorbitatione disciplinæ, dum probamur, non dum reprobamur. O blasphemiam martyrii affinem, quæ tunc me testatur Christianum, cum propter eam detestatur, benedictio est nominis, maledictio custoditæ disciplinæ. *Si hominibus*, inquit, *vellem placere, servus Christi non essem.* Sed idem alibi jubet, omnibus placere curemus. *Quemadmodum ego*, inquit, *omnibus per omnia placeo.* Nimirum Saturnalia & Kalendas Januarias celebrans hominibus placebat? an modestia & patientia, an gravitate, an humanitate, an integritate? Proinde cum dicit, *Omnia omnibus factus sum, ut omnes lucrifaciam*, nunquid idololatris idololatres, nunquid ethnicis ethnicus, nunquid secularibus secularis? Sed etsi non prohibet nos conversari cum idololatris & adulteris & ceteris criminosis, dicens, *Ceterum de mundo exissetis*: non utique eas habenas conversationis immutat, ut quoniam necesse sit & convivere nos & commiscere cum peccatoribus, ideo & cum eis peccare possimus. Ibi est commercium vitæ, quod Apostolus concedit: hic peccare, quod nemo permittit. Licet convivere cum ethnicis, commori non licet. Convivamus cum omnibus: conlætemur ex communione naturæ, non superstitionis. Pares anima sumus, non

disci-

disciplina: compossessores mundi, non erroris. Quod si nobis nullum jus est communionis in ejusmodi cum extraneis, quanto scelestius est, hæc inter fratres frequentare. Quis hoc sustinere aut defendere potest? Judæis dies suos fastos exprobrat spiritus sanctus. Sabbata, inquit, vestra & neomenias & ceremonias odit anima mea. Nobis quibus sabbata extranea sunt, & neomeniæ & feriæ a Deo aliquando dilectæ, Saturnalia, & Januariæ, & Brumæ, & Matronales frequentantur, munera commeant, strenæ consonant, lusus, convivia constrepunt. O melior fides nationum in suam sectam: quæ nullam solennitatem Christianorum sibi vindicat, non Dominicum diem, non Pentecosten, etiam si nossent, nobiscum communicassent; timerent enim ne Christiani viderentur. Nos ne ethnici pronuntiemur, non veremur. Si quid & carni indulgendum est, habes. non dicam tuos dies tantum, sed & plures. Nam ethnicis semel annuus dies quisque festus est: tibi octavus quisque dies. excerpe singulas solennitates nationum, & in ordinem texe, Pentecosten implere non poterunt.

15. Sed *luceant*, inquit, *opera vestra*. At nunc lucent tabernæ & januæ nostræ: plures jam invenies ethnicorum fores sine lucernis & laureis quam Christianorum. De ista quoque specie quid videtur? Si idoli honor est, sine dubio idoli honor idololatria est. Si hominis caussa est, recogitemus omnem idololatriam in hominis caussam esse. Recogitemus omnem idololatriam in homines esse culturam, cum ipsos Deos nationum homines retro fuisse, etiam apud suos constet. Itaque nihil interest, superioris, an hujus seculi viris superstitio ista præstetur. Idololatria non propter personas quæ opponuntur, sed propter officia ista damnata est, quæ ad dæmones pertinent. Reddenda sunt *Cæsari quæ sunt Cæsaris*. bene quod apposuit, *& quæ sunt Dei Deo*. Quæ ergo sunt Cæsaris?

ſcilicet de quibus tunc conſultatio movebatur, præſtanduſne eſſet cenſus Cæſari, an non. Ideo & monetam oſtendi ſibi Dominus poſtulavit, & de imagine, cujus eſſet, requiſivit. Et cum audiſſet, Cæſaris, *Reddite*, ait, *quæ ſunt Cæſaris Cæſari, & quæ ſunt Dei Deo*, id eſt imaginem Cæſaris Cæſari, quæ in nummo eſt, & imaginem Dei Deo, quæ in homine eſt; ut Cæſari quidem pecuniam reddas, Deo temetipſum. Alioquin, quid erit Dei, ſi omnia Cæſaris? Ergo, inquis, honor Dei eſt, lucernæ pro foribus, & laurus in poſtibus? non utique quod Dei honor eſt, ſed quod ejus qui pro Deo hujuſmodi officiis honoratur, quantum in manifeſto eſt, ſalva operatione quæ eſt in occulto, ad dæmonia perveniens. Certi enim eſſe debemus, ſi quos latet per ignorantiam litteraturæ ſecularis, etiam oſtiorum Deos apud Romanos, Cardeam a cardinibus appellatam, & Forculum a foribus, & Limentinum a limine, & ipſum Janum a janua: & utique ſcimus, licet nomina inania atque conficta ſint, cum tamen in ſuperſtitionem deducuntur, rapere ad ſe dæmonia, & omnem ſpiritum immundum per conſecrationis obligamentum. Alioquin dæmonia nullum habent nomen ſingulatim, ſed ibi nomen inveniunt, ubi & pignus. Etiam apud Græcos Apollinem Θυραῖον, & Antelios dæmonas oſtiorum præſides legimus. Hæc igitur ab initio prævidens ſpiritus ſanctus, etiam oſtia in ſuperſtitionem ventura præcecinit per antiquiſſimum propheten Enoch. Nam & alia oſtia in balneis adorari videmus. Si autem eorum ſunt quæ in oſtiis adorentur, ad eos & lucernæ & laureæ pertinebunt. Idolo feceris quicquid oſtio feceris. Hoc in loco ex auctoritate quoque Dei conteſtor, quia nec tutum eſt ſubtrahere quodcunque uni fuerit oſtenſum, utique omnium cauſſa. Scio fratrem per viſionem eadem nocte caſtigatum graviter, quod januam ejus ſubito annuntiatis gaudiis publicis ſervi coronaſſent. Et ta-

men

men non ipse coronaverat, aut præceperat, nam ante processerat, & regressus reprehenderat factum: adeo apud Dominum in hujusmodi etiam disciplina familiæ nostræ æstimatur. Igitur quod attineat ad honores regum vel imperatorum, satis præscriptum habemus, in omni obsequio esse nos oportere, secundum Apostoli præceptum, subditos magistratibus & principibus & potestatibus. Sed intra limites disciplinæ, quousque ab idololatria separamur. Propterea enim & illud exemplum trium fratrum præcucurrit, qui alias obsequentes erga regem Nabuchodonosor, honorem imaginis ejus constantissime respuerunt, probantes idololatriam esse, quicquid ultra humani honoris modum ad instar divinæ sublimitatis extollitur. Sic & Daniel ceteris Dario subnixus, tamdiu fuit in officio, quamdiu a periculo disciplinæ vacaret. Nam id ne subiret, non magis leones regios timuit, quam illi regios ignes. Accendant igitur quotidie lucernas, quibus lux nulla est, adfigant postibus lauros postmodum arsuras, quibus ignes imminent; illis competunt & testimonia tenebrarum, & auspicia pœnarum. Tu lumen es mundi, & arbor virens semper. Si templis renuntiasti, ne feceris templum januam tuam. Minus dixi: si lupanaribus renuntiasti, ne indueris domi tuæ faciem novi lupanaris.

16. Circa officia vero privatarum & communium solemnitatum, ut togæ puræ, ut sponsalium, ut nuptialium, ut nominalium, nullum putem periculum observari de flatu idololatriæ quæ intervenit: caussæ enim sunt considerandæ, quibus præstatur officium. Eas mundas esse opinor per semetipsas, quia neque vestitus virilis, neque annulus aut conjunctio maritalis, de alicujus idoli honore descendit. Nullum denique cultum a Deo maledictum invenio, nisi muliebrem in viro. *Maledictus* enim, inquit, *omnis qui muliebribus induitur.* Toga vero etiam appella-

pellatione virilis eſt. Nuptias quoque celebrari non magis Deus prohibet quam nomen imponi. Sed his accommodantur ſacrificia. Si in vocatu nec in ſacrificiis ſit titulus officii & operæ meæ expunctio, quid tum? ſi libet. Utinam quidem nec videre poſſimus quæ facere nobis nefas eſt. Sed quoniam ita malus circumdedit ſeculum idololatria, licebit adeſſe in quibusdam, quæ nos homini non idolo officioſos habent. Plane ad ſacerdotium & ſacrificium vocatus non ibo (proprium enim idoli officium eſt) ſed neque conſilio neque ſumptu, aliave opera in ejuſmodi fungar. Si propter ſacrificium vocatus adſiſtam, ero particeps idololatriæ: ſi me alia cauſſa conjungit ſacrificanti, ero tantum ſpectator ſacrificii.

17. Ceterum quid facient ſervi vel liberi fideles, item officiales ſacrificantibus dominis vel patronis vel præſidibus ſuis adhærentes? Sed ſi merum quis ſacrificanti tradiderit, imo ſi verbo quoque aliquo ſacrificio neceſſario adjuverit, miniſter habebitur idololatriæ. Hujus regulæ memores etiam magiſtratibus & poteſtatibus officium poſſumus reddere ſecundum patriarchas & ceteros majores, qui regibus idololatris uſque ad finem idololatriæ apparuerunt. Hinc proxime diſputatio ſuborta eſt, an ſervus Dei alicujus dignitatis aut poteſtatis adminiſtrationem capiat, ſi ab omni ſpecie idololatriæ intactum ſe aut gratia aliqua, aut aſtutia etiam præſtare poſſit: ſecundum quod & Joſeph, & Daniel mundi ab idololatria, & dignitatem & poteſtatem adminiſtraverunt, in ornamento & purpura exſtitere totius Aegypti ſive Babyloniæ. Credamus itaque ſuccedere alicui poſſe, ut in quoquo honore, ut in ſolo honoris nomine incedat, neque ſacrificet, neque ſacrificiis auctoritatem ſuam accommodet, non hoſtias locet, non curas templorum deleget, non vectigalia eorum procuret, non ſpectacula edat de ſuo aut de publico, aut edendis

præſit:

præsit: nihil solenne pronuntiet vel edicat, ne juret quidem: jam vero quæ sunt potestatis, neque judicet de capite alicujus vel pudore (feras enim de pecunia) neque damnet neque prædamnet, neminem vinciat, neminem recludat, aut torqueat; si hæc credibile est fieri posse.

18. Jam vero de solo suggestu & apparatu honoris retractandum; proprius habitus uniuscujusque est, tam ad usum quotidianum, quam ad honorem & dignitatem. Igitur purpura illa & aurum cervicis ornamentum eodem more apud Aegyptios & Babylonios insignia erant dignitatis, quo more nunc prætextæ, vel trabeæ, vel palmatæ, & coronæ aureæ sacerdotum provincialium, sed non eadem conditione. Tantum enim honoris nomine conferebantur his qui familiaritatem regum merebantur. Unde & purpurati regum vocabantur a purpura, sicut apud nos a toga candida candidati: sed non ut, suggestus ille sacerdotiis quoque aut aliquibus idolorum officiis adstringeretur. Nam si ita esset, utique tantæ sanctitatis & constantiæ viri statim habitus inquinatos recusassent, statimque apparuisset Danielem idolis non deseruisse, nec Belem nec draconem colere, quod multo postea apparuit. Simplex igitur purpura illa, nec jam dignitatis erat, sed ingenuitatis apud Barbaros insigne. Quemadmodum enim & Joseph qui servus fuerat, & Daniel qui per captivitatem statum verterat, civitatem Babyloniam & Aegyptiam sunt consecuti per habitum barbaricæ ingenuitatis: sic penes nos quoque fideles si necesse fuerit, poterit & pueris prætexta concedi, & puellis stola, nativitatis insignia, non potestatis: generis, non honoris: ordinis, non superstitionis. Ceterum purpura vel cetera insignia dignitatum & potestatum, insertæ dignitati & potestatibus idololatriæ ab initio dicata, habent profanationis suæ maculam: cum præterea ipsis etiam idolis induan-

tur prætextæ, & trabeæ & laticlaui; fasces quoque & virgæ præferantur, & merito. Nam dæmonia magistratus sunt seculi, hujus collegii insignia fasces & purpuras gestant. Quid ergo proficies, si suggestu quidem utaris, opera vero ejus non administres? Nemo in immundis mundus videri potest. Tunicam si induas inquinatam per se, poterit forsitan illa non inquinari per te, sed tu per illam mundus esse non poteris. Jam nunc qni de Joseph & Daniel argumentaris, scito non semper comparanda esse vetera & nova, rudia & polita, cœpta & explicita, servilia & liberalia. Nam illi etiam servi conditione erant: tu vero nullius servus, in quantum solius Christi, qui te etiam captivitate seculi liberavit, ex forma Dominica agere debebis. Ille Dominus in humilitate & ignobilitate incessit domicilio incertus: *Nam filius*, inquit, '*hominis non habet ubi caput suum collocet*, vestitu incultus, neque enim dixisset, *Ecce qui teneris vestiuntur, in domibus regum sunt.*' *Vultu* denique *& aspectu inglorius*, sicut & Esaias pronuntiaverat. Si potestatem quoque nullam ne in suos quidem exercuit, quibus sordido ministerio functus est: si regem se denique fieri, conscius sui regni, refugit, plenissime dedit formam suis dirigendo omni fastigio & suggestu tam dignitatis quam potestatis. Quis enim magis his usus fuisset quam Dei filius, quales & quanti eum fasces producerent, qualis purpura de humeris ejus floreret, quale aurum de capite radiaret, nisi gloriam seculi alienam & sibi & suis judicasset? Igitur quæ noluit rejecit, quæ rejecit damnavit, quæ damnavit in pompa diaboli deputavit. Non enim damnasset, nisi non sua: alterius autem esse non possent, nisi diaboli, quæ Dei non sunt. Tu si diaboli pompam ejerasti, quicquid ex ea attigeris, id scias esse idololatriam; vel hoc te commonefaciat: omnes hujus seculi potestates & dignitates non solum alienas, ve-

rum

rum & inimicas Dei esse, quod per illas adversus Dei servos supplicia consulta sunt, per illas & pœnæ ad impios paratæ irrogantur. Sed & nativitas & substantia tua molestæ tibi sunt adversus idololatriam. Ad evitandum remedia deesse non possunt; cum etsi defuerint, superfit unicum illud quo felicior factus non in terris magistratus, sed in cœlis.

19. Posset in isto capitulo etiam de militia definitum videri, quæ inter dignitatem & potestatem est. At nunc de isto quæritur, an fidelis ad militiam converti possit, & an militia ad fidem admitti etiam caligata vel inferior quæque cui non sit necessitas immolationum vel capitalium judiciorum. Non convenit sacramento divino & humano, signo Christi & signo diaboli, castris lucis & castris tenebrarum: non potest una anima duobus deberi, Deo & Cæsari. Et virgam portavit Moyses; fibulam & Aaron; cingitur loro & Joannes; agmen agit & Jesus Naue; bellavit & populus, si placet ludere. Quomodo autem bellabit, imo quomodo etiam in pace militabit, sine gladio; quem Dominus abstulit? Nam etsi adierant milites ad Joannem, & formam observationis acceperant; si etiam centurio crediderat; omnem postea militem Dominus in Petro exarmando discinxit. nullus habitus licitus est apud nos illicito actui adscriptus.

20. Sed enim cum conversatio divinæ disciplinæ non factis tantum, verum etiam verbis periclitetur, (nam sicut scriptum est, *Ecce homo & facta ejus*, ita: *Ex ore tuo justificaberis*) meminisse debemus etiam in verbis quoque idololatriæ incursum præcavendum, aut de consuetudinis vitio, aut timiditatis. Deos Nationum nominari lex prohibet, non utique ne nomina eorum pronuntiemus, quæ nobis ut dicamus conversatio extorquet. Nam id plerunque dicendum est. In templo Aesculapii illum habes, & vico Isidis habito, & sacerdos Jovis factus est, & multa alia in hunc mo-

dum, quando & hominibus hoc genus nomina inducuntur. Neque enim Saturnum honoro, si ita vocavero eum suo nomine, tam non honoro quam Marcum, si vocavero Marcum, sed ait: *Nomen alterum deorum ne commemoremini, neque audiatur de ore tuo.* Hoc præcepit, ne Deos vocemus illos. Nam & in prima parte legis, *Non sumes*, inquit, *nomen Domini Dei tui in vano*, id est, idolo. Cecidit igitur in idololatriam, qui idolum nomine Dei honoraverit. Quod si deos dicendum erit, adjiciendum est aliquid, quo appareat, quia non ego illos Deos dico. Nam & scriptura Deos nominat; sed adjicit *suos*, vel *nationum*. Sicut David cum Deos nominasset, ubi ait: *Dei autem nationum dæmonia.* Sed hoc mihi ad sequentia magis præstructum est: ceterum consuetudinis vitium est me Hercule dicere, me Dius fidius, accedente ignorantia quorundam, qui ignorant jusjurandum esse per Herculem. Porro quid erat dejeratio per eos quos ejerasti, quam prævaricatio fidei cum idololatria? quis enim per quos dejerat, non honorat.

21. Timiditatis est autem, cum te alius per Deos suos obligat juratione vel aliqua testificatione, & tu ne intelligaris quiescis. nam æque quiescendo confirmas majestatem eorum, cujus caussa videberis obligatus. Quid refert Deos nationum dicendo Deos, an audiendo confirmes? jures per idola, an ab alio adjuratus acquiescas? Cur non agnoscamus versutias satanæ, qui quod ore nostro perficere non potest, id agit, ut suorum ore perficiat, per aures inferens nobis idololatriam? Certe quisquis ille est, aut amica aut inimica congressione adstringit. Si inimica, jam ad pugnam vocaris, & scis tibi dimicandum esse. Si amica, quanto securius in Dominum transferes responsionem tuam, ut dissolvas obligationem ejus, per quem te Malus honori idolorum, id est, idololatriæ quærebat annectere. Omnis patientia ejusmodi idololatria. Honoras

noras eos, quibus impositis obsequium præstitisti. Scio quendam cui Dominus ignoscat, quum illi in publico per litem dictum esset, Jupiter tibi sit iratus, respondisse, Immo tibi. Quid aliter fecisset ethnicus, qui Jovem deum credidit? etiam si non per eundem retorsisset maledictum, nec per ullum Jovis similem, confirmaverat Jovem Deum, per quem se maledictum indigne tulisse demonstraverat remaledicens. Ad quid enim indigneris per eum quem scis nihil esse? Nam si insanis, jam esse confirmas, & erit idololatriæ professio timoris tui: quanto magis cum per ipsum remaledicis, eodem Jovis honorem facis, quo & ille, qui te provocavit? fidelis autem in ejusmodi ridere debet, non insanire. Imo secundum præceptum, ne per Deum quidem remaledicere, sed plane benedicere per Deum, ut & idola destruas, & Deum prædices, & adimpleas disciplinam.

22. Aeque benedici per Deos Nationum Christo initiatus non sustinebit, ut semper rejiciat immundam benedictionem, & eam sibi in Deum convertens emundet. Benedici per Deos Nationum, maledici est per Deum. Si dedero eleemosynam, vel aliquid præstitero beneficii, & ille mihi Deos suos, vel coloniæ genium, propitios imprecetur, jam oblatio mea vel operatio idolorum honor erit, per quæ benedictionis gratiam compensant. Cur autem non sciat me Dei caussa fecisse, ut & Deus potius glorificetur, & dæmonia non honorentur in eo quod propter Deum feci. Deus videt quoniam propter ipsum feci: pariter videt quoniam propter ipsum fecisse me nolui ostendere, & præceptum ejus Idolothytum quodammodo feci. Multi dicunt, Nemo se debet promulgare: puto autem nec negare: negat enim quicunque dissimulat, in quacunque caussa pro ethnico habitus. Et utique omnis negatio idololatria est, sicut omnis idololatria negatio, sive in factis, sive in verbis.

23. Sed est quædam ejusmodi species in facto & in verbo, bis acuta & infesta utrinque, licet tibi blandiatur, quasi vacet in utroque dum factum non videtur, quia dictum non tenetur. pecuniam de ethnicis mutuantes sub pignoribus fiduciati, jurati cavent, & sic negant. Scire volunt scilicet tempus persecutionis, & locum tribunalis, & personam præsidis. Præscribit Christus, non esse jurandum. Scripsi, inquit, sed nihil dixi: lingua, non littera occidit. Hic ergo naturam & conscientiam advoco: naturam, quia nihil potest manus scribere, etiamsi lingua in dictitando cessat immobilis & quieta, quod non anima dictaverit, quanquam & ipsi linguæ anima dictaverit, aut a se conceptum, aut ab illo traditum. Jam ne dicatur, alius dictavit, hic conscientiam appello, an quod alius dictavit anima suscipiat, & sive comitante sive residente lingua ad manum transmittat. & bene quod in animo & conscientia delinqui Dominus dixit? Si, inquit, concupiscentia vel malitia in cor hominis ascenderit, pro facto teneris. Cavisti igitur quod in cor tuum plane ascendit, quod neque ignorasse te contendere potest, neque noluisse. Nam cum caveres, scisti: cum scires, utique voluisti, & es tam in facto quam cogitatu, nec potes leviore crimine manus excludere, ut dicas falsum plane effici cavendo quod non facis. Tamen non negavi, quia non juravi. Imo etsi nihil tale fecisses, tamen dicereris dejerare si consenseris. Non valet tacita vox in stylo, & mutus in litteris sonus. At enim Zacharias temporali vocis orbatione mulctatus, cum animo collocutus linguam irritam transit, manibus suis a corde dictat, & nomen filii sine ore pronuntiat, loquitur in stylo, auditur in cera manus omni sono clarior, littera omni ore vocalior. Quære an dixerit, qui dixisse compertus est. Dominum oremus ne qua nos ejusmodi contractus necessitas circumsistat.

Et

Et si ita evenerit, det fratribus operandi copiam; vel nobis abrumpendæ omnis necessitatis constantiam, ne illæ litteræ negatrices vicariæ oris nostri in die judicii adversus nos proferantur signatæ signis, non jam advocatorum, sed angelorum.

24. Inter hos scopulos & sinus, inter hæc vada & freta idololatriæ velificata spiritu Dei fides navigat, tuta si cauta, secura si attonita. Ceterum inenatabile excussis profundum est, inextricabile impactis naufragium est, irrespirabile devoratis hypobrychium in idololatria: quicunque fluctus ejus offocant; omnis vertex ejus ad inferos desorbet. Nemo dicat, quis tam tuto præcavebit? exeundum de seculo erit. quasi non tanti sit exire, quam idololatren in seculo stare. Nihil esse facilius potest, quam cautio idololatriæ, si timor ejus in capite sit. quæcunque necessitas minor est periculo, tanto comparata. Propterea Spiritus Sanctus consultantibus tunc Apostolis vinculum & jugum nobis relaxavit, ut idololatriæ devitandæ vacaremus. Hæc erit lex nostra quo expedita, hoc plenius administranda, propria Christianorum, per quam ab ethnicis agnoscimur & examinamur: hæc accedentibus ad fidem proponenda, & ingredientibus in fidem inculcanda est, ut accedentes deliberent, observantes perseverent, non observantes renuntient sibi. Viderimus enim si secundum arcæ typum & corvus & milvus & lupus & canis & serpens in Ecclesia erit, certe idololatres in arcæ typo non habetur. Nullum animal in idololatren figuratum est: quod in Arca non fuit, in Ecclesia non sit.

Q. Sept.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI APOLOGETICUS ADVERSUS GENTES PRO CHRISTIANIS.

I.

Si non licet vobis, Romani imperii antiſtites, in aperto & edito ipſo fere vertice civitatis præſidentibus ad judicandum, palam diſpicere, & coram examinare, quid ſit liquido in cauſſa Chriſtianorum, ſi ad hanc ſolam ſpeciem auctoritas veſtra de juſtitiæ diligentia in publico aut timet, aut erubeſcit inquirere: ſi denique (quod proxime accidit) domeſticis indiciis nimis operata ſectæ hujus infeſtatio obſtruit viam defenſioni, liceat veritati vel occulta via tacitarum litterarum ad aures veſtras pervenire. Nihil illa de cauſſa ſua deprecatur, quia nec de conditione miratur. ſcit ſe peregrinam in terris agere, inter extraneos facile inimicos invenire. Ceterum genus, ſedem, ſpem, gratiam, dignitatem in cœlis habere: unum geſtit interdum, ne ignorata damnetur. Quid hic deperit legibus in ſuo regno dominantibus, ſi audiatur? An hoc magis gloriabitur poteſtas earum, quo etiam inauditam damnabunt veritatem? Ceterum inauditam ſi damnent, præter invidiam iniquitatis, etiam ſuſpicionem merebuntur alicujus conſcientiæ, nolentes audire, quod auditum damnare non poſſint. Hanc itaque primam cauſſam apud vos collocamus, iniqui-

iniquitatis odii erga nomen Christianorum. Quam iniquitatem idem titulus & onerat & revincit, qui videtur excusare, ignorantia scilicet. Quid enim iniquius, quam ut oderint homines, quod ignorant, etiamsi res mereretur odium? Tunc etenim mereretur cum cognoscitur, an mereatur. Vacante autem meriti notitia, unde odii justitia defenditur? quæ non de eventu, sed de conscientia probanda est. Cum ergo propterea oderint homines, quia ignorant quale sit quod oderunt, cur non liceat ejusmodi illud esse, quod non debeant odisse? Ita utrumque ex alterutro redarguimus, & ignorare illos, dum oderunt, & injuste odisse dum ignorant. Testimonium ignorantiæ est, quæ iniquitatem dum excusat, condemnat, cum omnes qui retro oderant, quia ignorabant, quale esset quod oderant, simul ut desinunt ignorare, cessent & odisse. Ex his fiunt Christiani, utique de comperto, & incipiunt odisse quod fuerant, & profiteri quod oderant: & sunt tanti quanti & denotamur. Obsessam vociferantur civitatem, in agris, in castellis, in insulis Christianos; omnem sexum, ætatem, conditionem, etiam dignitatem transgredi ad hoc nomen quasi detrimento mœrent.* Nec tamen hoc ipso modo ad æstimationem alicujus latentis boni promovent animos; non licet rectius suspicari, non licet propius experiri. Hic tantum humana curiositas torpescit, amant ignorare, cum alii gaudeant cognovisse. Quanto magis hos Anacharsis denotasset imprudentes de prudentibus judicantes, quam immusicos de musicis. Malunt nescire, quia jam oderunt. adeo quod nesciunt, præjudicant id esse, quod si sciant, odisse non poterant; quando si nullum odii debitum deprehendatur, optimum utique sit desinere injuste odisse: si vero de merito constet, non modo nihil odii detrahatur, sed amplius acquiratur ad perseverantiam, etiam justitiæ ipsius auctoritate. Sed non ideo, inquit, bonum,

num, quia multos convertit. Quanti enim ad malum præformantur, quanti transfugæ in perversum? Quis negat? tamen quod vere malum est, ne ipsi quidem, quos rapit, defendere pro bono audent. Omne malum aut timore aut pudore natura perfudit. Denique malefici gestiunt latere, devitant apparere, trepidant deprehensi, negant accusati, ne torti quidem facile aut semper confitentur: certe damnati mœrent: dinumerant in semetipsos: mentis malæ impetus vel fato vel astris imputant. nolunt enim suum esse, quia malum agnoscunt. Christianus vero quid simile? neminem pudet, neminem pœnitet, nisi plane retro non fuisse. Si denotatur, gloriatur: si accusatur, non defendit; interrogatus vel ultro confitetur; damnatus gratias agit. Quid hoc mali est, quod naturam mali non habet? timorem, pudorem, tergiversationem, pœnitentiam, deplorationem? Quid hoc mali est, cujus reus gaudet? cujus accusatio votum est, & pœna felicitas? Non potes dementiam dicere, quod revinceris, ignorare.

2. Si certum est denique nos nocentissimos esse, cur a vobis ipsis aliter tractamur, quam pares nostri, id est ceteri nocentes? cum ejusdem noxæ eadem tractatio deberet intervenire. Quodcunque dicimur, cum alii dicuntur, & proprio ore & mercenaria advocatione utuntur ad innocentiæ suæ commendationem. Respondendi, altercandi facultas patet, quando nec liceat indefensos & inauditos omnino damnari. Sed Christianis solis nihil permittitur loqui, quod caussam purget, quod veritatem defendat, quod judicem non faciat injustum. Sed illud solum exspectatur, quod odio publico necessarium est, confessio nominis, non examinatio criminis: quando si de alio nocente cognoscitis, non statim confesso eo nomen homicidæ, vel sacrilegi, vel incesti, vel publici hostis (ut de vestris elogiis loquar) contenti sitis ad pronun-

nun-

nunciandam, nisi & consequentia exigatis, qualitatem facti, numerum, locum, modum, tempus, conscios, socios. De nobis nihil tale, cum æque extorqueri oporteret, quodcumque falso jactatur, quot quisque jam infanticidia degustasset, quot incesta contenebrasset, qui coci, qui canes affuissent. O quanta illius præsidis gloria si eruisset aliquem, qui centum jam infantes comedisset. Atquin invenimus inquisitionem quoque in nos prohibitam. Plinius enim Secundus cum provinciam regeret, damnatis quibusdam Christianis, quibusdam gradu pulsis, ipsa tamen multitudine perturbatus, quid de cætero ageret, consuluit tunc Trajanum imperatorem, allegans præter obstinationem non sacrificandi, nihil aliud se de sacris eorum comperisse, quam cœtus antelucanos ad canendum Christo & Deo, & ad confœderandam disciplinam, homicidium, adulterium, fraudem, perfidiam, & cætera scelera prohibentes. Tunc Trajanus rescripsit, hoc genus inquirendos quidem non esse, oblatos vero puniri oportere. O sententiam necessitate confusam! negat inquirendos, ut innocentes, & mandat puniendos, ut nocentes. Parcit & sævit, dissimulat & animadvertit. Quid temetipsum censura circumvenis? si damnas, cur non & inquiris; si non inquiris; cur non & absolvis? Latronibus vestigandis, per universas provincias militaris statio sortitur, in reos majestatis & publicos hostes omnis homo miles est, ad socios, ad conscios usque, inquisitio extenditur. Solum Christianum inquiri non licet, offerri licet, quasi aliud esset actura inquisitio, quam oblatio. Damnatis ergo oblatum, quem nemo voluit requisitum, qui puto jam non ideo meruit pœnam, quia nocens est, sed quia, non requirendus, inventus est. Itaque nec in illo ex forma malorum judicandorum agitis erga nos, quod ceteris negantibus, adhibetis tormenta ad confitendum, solis

lis Christianis ad negandum; cum si malum esset, nos quidem negaremus, vos vero confiteri tormentis compelleretis. Neque enim ideo putaretis non requirenda quæstionibus scelera, quia certi essetis admitti ea ex nominis confessione, qui hodie de confesso homicida scientes homicidium quod sit, nihilominus ordinem extorquetis admissi: quo perversius, cum præsumatis de sceleribus nostris ex nominis confessione, cogitis tormentis de confessione decedere, ut negantes nomen, pariter utique negemus & scelera, de quibus ex confessione nominis præsumpseratis. Sed opinor non vultis nos perire, quos pessimos creditis. sic enim soletis dicere homicidæ, nega, laniari jubere sacrilegium, si confiteri perseveraverit. Si non ita agitis circa nos nocentes, ergo nos innocentissimos judicatis, cum quasi innocentissimos non vultis in ea confessione perseverare, quam necessitate, non justitia damnandam, a vobis sciatis. Vociferatur homo, Christianus sum. quod est dicit; tu vis audire, quod non est. Veritatis extorquendæ præsides de nobis solis mendacium elaboratis audire. Hoc sum, inquit, quod quæris, an sim. Quid me torques in perversum? confiteor, & torques: quid faceres, si negarem? Plane aliis negantibus non facile fidem accommodatis: nobis, si negaverimus, statim creditis. Suspecta sit nobis ista perversitas, ne qua vis lateat in occulto, quæ vos adversus formam, adversus naturam judicandi, contra ipsas quoque leges ministret. Nisi enim fallor, leges malos erui jubent, non abscondi: confessos damnari præscribunt, non absolvi. hoc senatusconsulta, hoc principum mandata definiunt, hoc imperium, cujus ministri estis. Civilis non tyrannica dominatio vestra est. Apud tyrannos enim tormenta etiam pro pœna adhibentur: apud vos soli quæstioni temperatur. vestram illis servate legem usque ad confessionem & si confessione præveniantur,

nimtur,

nantur, vacabunt. ſententia opus eſt, debitò pœnæ nocens expungendus eſt, non eximendus. Denique illum nemo geſtit abſolvere, non licet hoc velle, ideo nec cogitur quiſquam negare. Chriſtianum hominem omnium ſcelerum reum, deorum, imperatorum, legum, morum, naturæ totius inimicum exiſtimas, & cogis negare, ut abſolvas, quem non poteris abſolvere, niſi negaverit. Prævaricaris in leges. Vis ergo neget ſe nocentem, ut eum facias innocentem, & quidem invitum jam, nec de præterito reum. Unde iſta perverſitas? ut etiam illud non recogitetis, ſponte confeſſo magis credendum eſſe, quam per vim neganti? vel ne compulſus negare, non ex fide negarit? & abſolutus ibidem poſt tribunal de veſtra rideat æmulatione, iterum Chriſtianus. Cum igitur in omnibus in nos aliter diſponitis quam in cæteros nocentes, id unum contendendo, ut de eo nomine excludamur (excludimur enim ſi facimus quæ faciunt non Chriſtiani) intelligere poteſtis non ſcelus aliquod in cauſſa eſſe, ſed nomen, quod quædam ratio æmulæ operationis inſequitur, hoc primum agens ut homines nolint ſcire pro certo, quod ſe neſcire pro certo ſciunt. Ideo & credunt de nobis quæ non probantur: & nolunt inquiri ne probentur non eſſe, quæ malunt credi eſſe, ut nomen illius æmulæ rationis inimicum, præſumptis non probatis criminibus de ſua ſola confeſſione damnetur. Ideo torquemur confitentes, & punimur perſeverantes, & abſolvimur negantes, quia nominis prælium eſt. Denique quid de tabella recitatis illum Chriſtianum, cur non & homicidam? Si homicida Chriſtianus, cur non & inceſtus? vel quodcunque aliud nos eſſe creditis? In nobis ſolis pudet aut piget ipſis nominibus ſcelerum pronuntiare? Chriſtianus ſi nullius criminis reus eſt; nomen valde infeſtum ſi ſolius nominis crimen eſt.

3. Quid? quod ita plerique clausis oculis in odium ejus impingunt, ut bonum alicui testimonium ferentes admisceant nominis exprobrationem, Bonus vir Caius Sejus, tantum quod Christianus. Item alius, Ego Lucium sapientem virum repente factum Christianum defero, nemo retractat: ne ideo bonus Cajus, & prudens Lucius, quia Christianus: aut ideo Christianus, quia prudens & bonus. Laudant quæ sciunt, vituperant quæ ignorant. & id quod sciunt, eo quod ignorant, corrumpunt. Cum sit justius occulta de manifestis præjudicare, quam manifesta de occultis prædamnare. Alii quos retro ante hoc nomen vagos, viles, improbos noverant, ex ipso denotant, quo laudant. cæcitate odii in suffragium impingunt. Quæ mulier! quam lasciva, quam festiva! Qui juvenis! quam lusius, quam amasius! facti sunt Christiani. Ita nomen emendationi imputatur. Nonnulli etiam de utilitatibus suis cum odio isto paciscuntur contenti injuria, dum ne domi habeant, quod oderunt. Uxorem jam pudicam maritus jam non zelotypus ejecit, filium jam subjectum pater retro patiens abdicavit, servum jam fidelem dominus olim mitis ab oculis relegavit: ut quisque hoc nomine emendatur, offendit. Tanti non est bonum, quanti est odium Christianorum. Nunc igitur, si nominis odium est, quis nominum reatus? Quæ accusatio vocabulorum, nisi si aut barbarum sonat aliqua vox nominis, aut infaustum, aut maledicum, aut impudicum. Christianus vero, quantum interpretatio est, de unctione deducitur. Sed & cum perperam Christianus pronuntiatur a vobis (nam nec nominis certa est notitia penes vos) de suavitate vel benignitate compositum est. Oditur ergo in hominibus innocuis etiam nomen innocuum. At enim secta oditur in nomine utique sui auctoris. Quid novi, si aliqua disciplina de magistro cognomentum sectato-

ribus

ribus suis inducit? nonne philosophi de auctoribus si nuncupantur Platonici, Epicurei, Pythagorici? etiam locis conventiculorum & stationum suarum Stoici, Ac demici? Aeque medici ab Erasistrato, & grammatici a Aristarcho, coci etiam ab Apicio? nec tamen quei quam offendit professio nominis, cum institutioi transmissa ab institutore. Plane si qui probat mala sectam, & ita malum auctorem, is probabit & n men malum dignum odio de reatu sectæ & auctor Ideoque ante odium nominis competebat prius auctore sectam recognoscere, vel auctorem de sect At nunc utriusque inquisitione & agnitione negle nomen detinetur, nomen expugnatur, & ignota sectam, ignotum & auctorem vox sola prædamna quia nominantur, non quia revincuntur.

4. Atque adeo quasi præfatus hæc ad suggillanda odii erga nos publici iniquitatem, jam de caussa inn centiæ consistam, nec tantum refutabo, quæ nob objiciuntur, sed etiam in ipsos retorquebo, qui ob jiunt: ut ex hoc quoque sciant homines in Christi nis non esse quæ in se non nesciunt esse, simul u erubescant accusantes non dico pessimi optimos, s jam, ut volunt, compares suos. Respondebimus a singula, quæ in occulto admittere dicimur, quæ ill palam admittentes invenimus, in quibus scelesti, quibus vani, in quibus damnandi, in quibus irride di deputamur. Sed quoniam cum ad omnia occurr veritas nostra, postremo legum obstruitur auctorit adversus eam, ut aut nihil dicatur retractandum e post leges, aut ingratis necessitas obsequii præferat veritati: de legibus prius concurram vobiscum ut cu auctoribus legum. Jam primum cum dure definitis d cendo, non licet esse vos, & hoc sine ullo retracta humaniore præscribitis, vim profitemini: & iniqua exercetis dominationem: si ideo negatis licere, qu voluistis, non quia debuit, non licere. Quod si qu

non debet, ideo non vultis licere, sine dubio id non debet licere quod male fit, & utique hoc ipso præjudicatur licere, quod bene fit. Si bonum invenero esse, quod lex tua prohibuit, nonne ex illo præjudicio prohibere me non potest, quod si malum esset, jure prohiberet? Si lex tua erravit, puto ab homine concepta est. neque enim de cœlo ruit. Miramini hominem aut errare potuisse in lege condenda, aut resipuisse in reprobanda? Nonne & ipsius Lycurgi leges a Lacedæmoniis emendatæ, tantum auctori suo doloris incusserunt, ut in secessu inedia de semetipso judicarit? Nonne & vos quotidie experimentis illuminantibus tenebras antiquitatis totam illam veterem & squalentem silvam legum novis principalium rescriptorum & edictorum securibus truncatis & cæditis? Nonne vanissimas Papias leges quæ ante liberos suscipi cogunt, quam Juliæ matrimonium contrahi, post tantæ auctoritatis senectutem, heri Severus constantissimus principum exclusit? Sed & judicatos retro in partes secari a creditoribus leges erant: consensu tamen publico crudelitas postea erasa est, & in pudoris notam capitis pœna conversa. bonorum adhibita proscriptione, suffundere maluit hominis sanguinem, quam effundere. Quot adhuc vobis repurgandæ leges latent, quas neque annorum numerus, neque conditorum dignitas commendat, sed æquitas sola? & ideo cum iniquæ recognoscuntur, merito damnantur, licet damnent. Quomodo iniquas dicimus? si imo nomen puniunt, etiam stultas. si vero facta, cur de solo nomine puniunt facta, quæ in aliis de admisso, non de nomine probata defendunt? incestus sum, cur non requirunt? infanticida, cur non extorquent? in Deos, in Cæsares aliquid committo, cur non audior qui habeo quo purger? nulla lex vetat discuti, quod prohibet admitti: quia neque judex juste ulciscitur nisi cognoscat admissum esse quod non licet: neque

civis

civis fideliter legi obſequitur, ignorans quale ſit quod ulciſcitur. Nulla lex ſibi ſoli conſcientiam juſtitiæ ſuæ debet, ſed eis a quibus obſequium exſpectat. Ceterum ſuſpecta lex eſt, quæ probari ſe non vult, improba autem, ſi non probata dominetur.

5. Ut de origine aliquid retractemus ejusmodi legum, vetus erat decretum, ne qui deus ab imperatore conſecraretur, niſi a ſenatu probatus; ut M. Aemilius de deo ſuo Alburno. Facit & hoc ad cauſſam noſtram, quod apud vos de humano arbitratu divinitas penſitatur. Niſi homini deus placuerit, deus non erit, homo jam deo propitius eſſe debebit. Tiberius ergo, cujus tempore nomen Chriſtianum in ſeculum introivit, annunciatum ſibi ex Syria Palæſtina quod illic veritatem illius divinitatis revelaverat, detulit ad ſenatum cum prærogativa ſuffragii ſui. Senatus quia non ipſe probaverat, reſpuit. Cæſar in ſententia manſit, comminatus periculum accuſatoribus Chriſtianorum. Conſulite commentarios veſtros. illic reperietis primum Neronem in hanc ſectam tum maxime Romæ orientem, Cæſariano gladio ferociſſe. ſed tali dedicatore damnationis noſtræ etiam gloriamur. Qui enim ſcit illum, intelligere poteſt, non niſi grande aliquod bonum a Nerone damnatum. Tentaverat & Domitianus, portio Neronis de crudelitate, ſed qua & homo, facile cœptum repreſſit, reſtitutis etiam quos relegaverat. Tales ſemper nobis inſecutores, injuſti, impii, turpes: quos & ipſi damnare conſueſtis, & a quibus damnatos reſtituere ſoliti eſtis. Ceterum de tot exinde principibus, uſque ad hodiernum, divinum humanumque ſapientibus; edite aliquem debellatorem Chriſtianorum. At nos e contrario edimus protectorem, ſi litteræ M. Aurelii graviſſimi Imperatoris requirantur, quibus illam Germanicam ſitim, Chriſtianorum forte militum precationibus, impetrato imbri, diſcuſſam conteſtatur. Qui

 ſicut

ſicut non palam ab ejuſmodi hominibus pœnam dimovit, ita alio modo palam diſperſit, adjecta etiam accuſatoribus damnatione, & quidem tetriore. Quales ergo leges iſtæ, quas adverſus nos ſoli exercent impii, injuſti, turpes, truces, vani, dementes? Quas Trajanus ex parte fruſtratus eſt vetando inquiri Chriſtianos: quas nullus Hadrianus, quanquam curioſitatum omnium explorator; nullus Veſpaſianus, quanquam Judæorum debellator, nullus Pius, nullus Verus impreſſit. Facilius itaque peſſimi ab optimis quibuſque, ut ab æmulis, quam a ſuis ſociis eradicandi judicarentur.

6. Nunc religioſiſſimi legum & paternorum inſtitutorum protectores & ultores reſpondeant velim de ſua fide, & honore, & obſequio, erga majorum conſulta, ſi a nullo deſciverunt? ſi in nullo exorbitaverunt? ſi non neceſſaria & aptiſſima quæque diſciplinæ oblitteraverunt? Quonam illæ leges abierunt, ſumptum & ambitionem comprimentes: quæ centum æra non amplius in cœnam ſubſcribi jubebant? nec amplius quam unam inferri gallinam, & eam non ſaginatam? quæ patricium, quod decem pondo argenti habuiſſet, pro magno titulo ambitionis ſenatu ſummovebant? quæ theatra ſtuprandis moribus orientia ſtatim deſtruebant? quæ dignitatum & honeſtorum natalium inſignia non temere nec impune uſurpari ſinebant? Video enim & centenarias cœnas, a centenis jam ſeſtertiis dicendas, & in lances (parum eſt enim ſi ſenatorum & non libertinorum vel adhuc flagra rumpentium) argentaria metalla producta. Video & theatra nec ſingula ſatis eſſe, nec nuda. Nam ne vel hieme voluptas impudica frigeret, primi Lacedæmonii penulam ludis excogitaverunt. Video & inter matronas atque proſtibulas nullum de habitu diſcrimen relictum. Circa feminas quidem etiam illa majorum inſtituta ceciderunt quæ modeſtiæ, quæ ſobrietati patroci-

troci-

trocinabantur: cum aurum nulla norat præter unico digito quem sponsus oppignorasset pronubo annulo: cum mulieres usque adeo a vino abstinerentur, ut matronam ob resignatos cellæ vinariæ loculos sui inedia necarint; sub Romulo vero quæ vinum attigerat, impune a Mæcenio marito trucidata sit. Idcirco & oscula propinquis offerre necessitas erat, ut spiritu judicarentur. Ubi est illa felicitas matrimoniorum de moribus utique prosperata, qua per annos ferme sexcentos ab urbe condita, nulla repudium domus scripsit? At nunc in feminis præ auro nullum leve est membrum, præ vino nullum liberum est osculum: repudium vero jam & votum est, quasi matrimonii fructus. Etiam circa ipsos Deos vestros quæ prospecte decreverant patres vestri, iidem vos obsequentissimi rescidistis. Liberum patrem cum mysteriis suis Consules senatus auctoritate non modo, urbe, sed universa Italia eliminaverunt. Serapidem & Isidem & Harpocratem cum suo cynocephalo, Capitolio prohibitos inferri, id est curia deorum pulsos, Piso & Gabinius consules, non utique Christiani, eversis etiam aris eorum abdicaverunt, turpium & otiosarum superstitionum vitia cohibentes; his vos restitutis summam majestatem contulistis. Ubi religio? ubi veneratio majoribus debita a vobis? habitu, victu, instructu, censu, ipso denique sermone proavis renuntiastis. Laudatis semper antiquitatem, & nove de die vivitis. Per quod ostenditur, dum a bonis majorum institutis deceditis, ea vos retinere & custodire quæ non debuistis, cum quæ debuistis non custodistis. Ipsum adhuc quod videmini fidelissime tueri a patribus traditum, in quo principaliter reos transgressionis Christianos destinatis, studium dico deorum colendorum (de quo maxime erravit antiquitas) licet Serapidi jam Romano aras restruxeritis, licet Baccho jam Italico furias vestras immolaritis, suo lo-

ço oſtendam proinde deſpici & negligi & deſtrui a vobis adverſus majorum auctoritatem. Nunc enim ad illam occultorum facinorum infamiam reſpondebo, ut jam inde ad manifeſtiora pergam.

7. Dicimur ſceleratiſſimi, de ſacramento infanticidii, & pabulo inde; & poſt convivium inceſto, quod everſores luminum canes, lenones ſcilicet tenebrarum & libidinum impiarum inverecundia procurent. Dicimur tamen ſemper, nec vos quod tam diu dicimur eruere curatis. Ergo aut eruite, ſi creditis, aut nolite credere, qui non eruiſtis. de veſtra vobis diſſimulatione præſcribitur, non eſſe, quod nec ipſi audetis eruere. Longe aliud munus carnifici in Chriſtianos imperatis, non ut dicant quæ faciunt, ſed ut negent quod ſunt. Cenſus iſtius diſciplinæ, ut jam edidimus, a Tiberio eſt, cum odio ſui cœpit veritas ſimul atque apparuit inimica eſſe. Tot hoſtes ejus, quot extranei; & quidem proprii ex æmulatione Judæi, ex concuſſione milites, ex natura ipſi etiam domeſtici noſtri. Quotidie obſidemur, quotidie prodimur, in ipſis plurimum cœtibus & congregationibus noſtris opprimimur. Quis unquam taliter vagienti infanti ſupervenit? quis cruenta ut invenerat Cyclopum & Sirenum ora judici reſeravit. Quis vel in uxoribus aliqua immunda veſtigia deprehendit? quis talia facinora cum inveniſſet, celavit? aut vendidit ipſos trahens homines? Si ſemper latemus, quando proditum eſt, quod admittimus? Imo a quibus prodi potuit? ab ipſis enim reis non utique cum vel ex forma omnium myſteriorum ſilentii fides debeatur. Samothracia & Eleuſinia reticentur; quanto magis talia, quæ prodita interim etiam humanam animadverſionem provocabunt, dum divina ſervatur. Si ergo non ipſi proditores ſui, ſequitur ut extranei, & unde extraneis notitia? cum ſemper etiam piæ initiationes arceant profanos & ab arbitris caveant, niſi ſi impii minus

me-

metuunt. Natura famæ omnis nota est. Vestrum est; *Fama malum, quo non aliud velocius ullum.* Cur fama malum? quia velox? quia index? an quia plurimum mendax? quæ ne tunc quidem quum aliquid veri affert, sine mendacii vitio est, detrahens, adjiciens, demutans de veritate. Quid? quod ea illi conditio est, ut non nisi quum mentitur, perseveret, & tamdiu vivit, quamdiu non probat. Siquidem ubi probavit, cessat esse, & quasi officio nunciandi functa, rem tradit: exinde res tenetur, res nominatur. Nec quisquam dicit, (verbi gratia) Hoc Romæ ajunt factum: aut Fama est, illum provinciam sortitum: sed, Sortitus est, ille provinciam, &, Hoc factum est Romæ. Fama nomen incerti, locum non habet, ubi certum est. An vero famæ credat, nisi inconsideratus? quia sapiens non credit incerto. Omnium est æstimare quantacunque illa ambitione diffusa sit, quantacunque asseveratione constructa. Quod ab uno aliquando principe exorta sit, necesse est, exinde in traduces linguarum & aurium serpat: & ita modici seminis vitium cetera rumoris obscurat, ut nemo recogitet num primum illud os mendacium seminaverit, quod sæpe fit aut ingenio æmulationis, aut arbitrio suspicionis, aut non nova, sed ingenita quibusdam mentiendi voluptate. Bene autem quod omnia tempus revelat, testibus etiam vestris proverbiis atque sententiis, ex dispositione naturæ, quæ ita ordinavit, ut nihil diu lateat, etiam quod fama non distulit. Merito igitur fama tamdiu sola conscia est scelerum Christianorum. Hanc indicem adversus nos profertis, quæ quod aliquando jactavit, tantoque temporis spatio in opinionem corroboravit, usque adhuc probare non valuit.

8. Ut fidem naturæ ipsius appellem adversus eos qui talia credenda esse præsumunt, ecce proponimus horum facinorum mercedem, vitam æternam repro-

mittunt. Credite interim. De hoc enim quæro, an & qui credideris, tanti habeas ad eam tali conſcientia pervenire? Veni demerge ferrum in infantem nullius inimicum, nullius reum, omnium filium, vel ſi alterius officium eſt, tu modo aſſiſte morienti homini antequam vixit: fugientem animam novam exſpecta, excipe rudem ſanguinem, eo panem tuum ſatia, veſcere libenter. Interea diſcumbens dinumera loca, ubi mater, vbi ſoror; nota diligenter, ut quum tenebræ ceciderint caninæ, non erres. Piaculum enim admiſeris, niſi inceſtum feceris. Talia initiatus & conſignatus vivis in ævum. Cupio reſpondeas, ſi tanti æternitas, aut ſi non, ideo nec credenda? etiam ſi credideris, nego te velle: etiam ſi volueris, nego te poſſe. Cur ergo alii poſſint, ſi vos non poteſtis? cur non poſſitis, ſi alii poſſunt? Alia nos, opinor, natura, Cynopæne aut Sciapodes: alii ordines dentium, alii ad inceſtam libidinem nervi. Qui iſta credis de homine, potes & facere. Homo es & ipſe, quod & Chriſtianus. qui non potes facere, non debes credere. homo eſt enim & Chriſtianus, & quod & tu. Sed ignorantibus ſubjicitur & imponitur. Nihil enim tale de Chriſtianis aſſeverari ſciebant, obſervandum utique ſibi & omni vigilantia inveſtigandum. Atquin volentibus initiari moris eſt, opinor, prius patrem illum ſacrorum adire, quæ præparanda ſint deſcribere. Tum ille: infans tibi neceſſarius, adhuc tener, qui neſciat mortem, qui ſub cultro tuo rideat. Item panis, quo ſanguinis jurulentiam colligas. Præterea candelabra, & lucernæ, & canes aliqui, & offulæ, quæ illos ad everſionem luminum extendant. Ante omnia cum matre & ſorore tua venire debebis. Quid ſi noluerint, vel nullæ fuerint? quid denique ſingulares Chriſtiani? non erit, opinor, legitimus Chriſtianus, niſi frater aut filius. quid nunc, & ſi iſta omnia ignaris præparantur? certe poſtea cognoſcunt & ſuſti-

nent

timent & ignoscunt. Timent plecti, qui si proclament, offendi merebuntur, qui etiam ultro perire malint, quam sub tali conscientia vivere. Age nunc timeant, cur etiam perseverant? Sequitur enim ne ultra velis id te esse, quod si prius scisses, non fuisses.

9. Hæc quo magis refutaverim, a vobis fieri ostendam partim in aperto, partim in occulto, per quod forsitan & de nobis credidistis. Infantes penes Africam Saturno immolabantur palam usque ad proconsulatum Tiberii, qui ipsos sacerdotes in eisdem arboribus templi sui obumbratricibus scelerum votivis crucibus exposuit, teste militia patriæ nostræ, quæ id ipsum munus illi proconsuli functa est. Sed & nunc in occulto perseverat hoc sacrum facinus. non soli vos contemnunt Christiani, nec ullum scelus in perpetuum eradicatur, aut mores suos alicui Deus mutat. Cum propriis filiis Saturnus non pepercit, extraneis utique non parcendo, perseverabat, quos quidem ipsi parentes sui offerebant, & libentes exponebant, & infantibus blandiebantur, ne lacrymantes immolarentur: & tamen multum homicidio parricidium differt. Major ætas apud Gallos Mercurio prosecatur. Remitto Tauricas fabulas theatris suis. Ecce in illa religiosissima urbe Aeneadarum piorum est Jupiter quidam, quem ludis suis humano proluunt sanguine. sed bestiarii, inquitis. Hoc, opinor, minus quam hominis. An hoc turpius, quod mali hominis? certe tamen de homicidio funditur. O Jovem Christianum, & solum patris filium de crudelitate. Sed quoniam de infanticidio nihil interest, sacro an arbitrio perpetretur (licet parricidium homicidio intersit) convertar ad populum. Quot vultis ex his circumstantibus & in Christianorum sanguinem hiantibus, ex ipsis etiam vobis justissimis & severissimis in nos præsidibus, apud conscientias pulsem, qui natos sibi liberos enecent? siquidem & de genere necis differt. utique crudelius in

aqua

aqua spiritum extorquetis, aut frigori & fami & ca-
bus exponitis: ferro enim mori ætas quoque m-
optavit. Nobis vero homicidio semel interd-
etiam conceptum utero, dum adhuc sanguis in h-
nem delibatur, dissolvere non licet. Homicidii f-
natio est, prohibere nasci: nec refert natam quis
piat animam, an nascentem disturbet: homo est
qui est futurus, & fructus omnis jam in semine.
De sanguinis pabulo & ejusmodi tragicis ferculis
te necubi relatum sit (est apud Herodotum opi-
diffusum brachiis sanguinem, ex alterutro degust-
nationes quasdam fœderi comparasse. Nescio qu-
sub Catilina tale degustatum est. Ajunt & apud q-
dam gentiles Scytharum defunctum quemque a suis
medi. Longe excurro. Hodie isthic Bellonæ s-
tus sanguis de femore proscisso parmula exceptus
datur signatis; item illi, qui munere in arena no-
rum jugulatorum sanguinem recentem de jugulo
currentem exceptum, avida siti comitiali morbo
dentes hauserunt, ubi sunt? item illi, qui de
ferinis obsoniis cœnant? qui de apro, qui de c-
petunt? Aper ille quem cruentavit, colluctando
tersit. Cervus ille in gladiatoris sanguine jactavit.
sorum ursorum alvei appetuntur cruditantes adhuc
visceribus humanis. Ructatur proinde ab homine
ro pasta de homine. Hæc qui editis, quantum
stis a conviviis Christianorum? Minus autem &
faciunt, qui libidine fera humanis membris inhi-
quia vivos vorant? minus humano sanguine ad
citiam consecrantur, quia futurum sanguinem
bunt? non edunt infantes plane, sed magis pube-
Erubescat error vester Christianis, qui ne anima-
quidem sanguinem in epulis esculentis habemus,
propterea quoque suffocatis & morticinis abstine-
ne quo sanguine contaminemur, vel intra viscera
pulto. Denique inter tentamenta Christianorum bo-
tulos

Eos etiam cruore distentos admovetis certissimi scilicet, illicitum esse penes illos; per quod exorbitare eos vultis. Porro quale est, ut quos sanguinem pecoris horrere confiditis, humano inhiare credatis? nisi forte suaviorem eum experti. Quem quidem & ipsum proinde examinatorem Christianorum adhiberi ut foculum, ut acerram oportebat. proinde enim probarentur sanguinem humanum appetendo, quemadmodum sacrificium respuendo: alioquin negandi si non gustassent, quemadmodum si immolassent. & utique non deesset vobis in auditione custodiarum & damnatione sanguis humanus. Proinde incesti qui magis, quam quos ipse Jupiter docuit? Persas cum suis matribus misceri Ctesias refert: sed & Macedones suspecti, quia quum primum Oedipum tragœdiam audissent, ridentes incesti dolorem, ἤλαυνε dicebant τὴν μητέρα. Jam nunc recogitate quantum liceat erroribus ad incesta miscenda suppeditante materias passivitate luxuriæ. In primis filios exponitis suscipiendos ab aliqua prætereunte misericordia extranea vel adoptandos melioribus parentibus emancipatis. Alienati generis necesse est quandoque memoriam dissipari, & semel error impegerit, exinde jam tradux proficiet incesti, serpente genere cum scelere. Tunc deinde quocunque in loco domi, peregre, trans freta, comes est libido: cujus ubique saltus facile possunt alicubi ignaris filios pangere vel ex aliqua seminis portione; ut ita sparsum genus per commercia humana concurrat in memorias suas, neque eas cœtus incesti sanguinis agnoscat. Nos ab isto eventu diligentissima & fidelissima castitas sepsit, quantumque ab stupris & ab omni post matrimonium excessu, tantum & ab incesti casu tuti sumus. Quidam multo securiores totam vim hujus erroris virgine continentia depellunt, senes pueri. Hæc in vobis esse si consideraretis, proinde in Christianis non esse perspiceretis. Iidem oculi re-

nun-

nuntiassent utrumque. sed cæcitatis duæ species facile concurrunt, ut qui non vident quæ sunt, videre videantur quæ non sunt. Sic per omnia ostendam.

10. Nunc de manifestioribus dicam. Deos, inquitis, non colitis, & pro imperatoribus sacrificia non impenditis. Sequitur ut eadem ratione pro aliis non sacrificemus, quia nec pro nobis ipsis, semel deos non colendo. Itaque sacrilegii & majestatis rei convenimur. Summa hæc caussa, imo tota est: & utique digna cognosci, si non persumptio aut iniquitas judicet, altera quæ desperat, altera quæ recusat veritatem. Deos vestros colere desinimus, ex quo illos non esse cognoscimus. Hoc igitur exigere debetis, uti probemus non esse illos deos, & idcirco non colendos, quia tunc demum coli debuissent, si dii fuissent. Tunc & Christiani puniendi, si quos non colerent, quia putarent non esse, constaret illos deos esse. Sed nobis inquitis, dii sunt. Appellamus & provocamus a vobis ipsis ad conscientiam vestram, illa nos judicet, illa nos condemnet, si poterit negare omnes istos deos vestros homines fuisse. Sed & ipsa inficias si ierit, de suis antiquitatum instrumentis revincetur, de quibus eos didicit testimonium perhibentibus ad hodiernum, & civitatibus in quibus nati sunt, & regionibus in quibus aliquid operati vestigia reliquerunt, in quibus etiam sepulti demonstrantur. Nec ego per singulos decurram, tot ac tantos, novos, veteres, Barbaros, Græcos, Romanos, peregrinos, captivos, adoptivos, proprios, communes, masculos, feminas, rusticos, urbanos, nauticos, militares, otiosum est etiam titulos persequi, ut colligam in compendium, & hoc non quo cognoscatis, sed recognoscatis: certe enim oblitos agitis. Ante Saturnum deus penes vos nemo est, ab illo census totius vel potioris vel notioris divinitatis. Itaque quod de origine constiterit, id de posteritate conveniet. Saturnum

turnum itaque quantum litteræ docent, neque Diodorus Græcus, aut Thallus, neque Cassius Severus, aut Cornelius Nepos, neque ullus commentator ejuscemodi antiquitatum aliud quam hominem promulgaverunt. Si quantum rerum argumenta, nusquam invenio fideliora, quam apud ipsam Italiam, in qua Saturnus post multas expeditiones, postque Attica hospitia consedit, exceptus a Jano, vel Jane, ut Salii volunt. Mons quem incoluerat Saturnius dictus, civitas quam depalaverat Saturnia usque nunc est. Tota denique Italia, post Oenotriam, Saturnia cognominabatur. Ab ipso primum tabulæ, & imagine signatus numus, & inde ærario præsidet. Tamen si homo Saturnus, utique ex homine, & quia ab homine, non utique de cœlo & terra. Sed cujus parentes ignoti erant, facile fuit eorum filium dici, quorum & omnes possumus videri. Quis enim non cœlum & terram matrem & patrem venerationis & honoris gratia appellet, vel ex consuetudine humana, qua ignoti, vel ex inopinato apparentes, de cœlo supervenisse dicuntur? Proinde Saturno repentino adventu ubique cœlitem contigit dici. Nam & terræ filios vulgus vocat, quorum genus incertum est. Taceo quod ita rudes adhuc homines agebant, ut cujuslibet novi viri aspectu quasi divino commoverentur, quum hodie jam politi, quos ante paucos dies luctu publico mortuos sint confessi, in deos consecrent. Satis jam de Saturno, licet paucis. Etiam Jovem ostendemus tam hominem quam ex homine, & deinceps totum generis examen tam mortale quam seminis sui par.

11. Et quoniam sicut illos homines fuisse non audetis negare, ita post mortem deos factos instituistis asseverare, caussas quæ hoc exegerint retractemus. In primis quidem necesse est concedatis esse aliquem sublimiorem Deum, & mancipem quendam divinitatis, qui ex hominibus deos fecerit. nam neque sibi

illi

illi potuissent sumere divinitatem, quam non habebant, nec alius præstare eam non habentibus, nisi qui proprie possidebat. Cæterum si nemo esset qui deos faceret, frustra præsumitis deos factos auferendo factorem. Certe quidem si ipsi se facere potuissent, nunquam homines fuissent, possidentes apud se scilicet melioris conditionis potestatem. Igitur si est qui faciat deos, revertor ad caussas examinandas faciendorum ex hominibus deorum, nec ullas invenio, nisi si ministeria & auxilia officiis divinis desideravit ille magnus deus. Primo indignum est ut alicujus opera indigeret, & quidem mortui, quum dignius ab initio Deum aliquem fecisset, qui mortui erat operam desideraturus. Sed nec operæ locum video. Totum enim hoc mundi corpus sive innatum & infectum secundum Pythagoram, sive natum & factum secundum Platonem, semel utique in hac constructione dispositum, & instructum, & ordinatum cum omnis rationis gubernaculo inventum est. Imperfectum non potuit esse quod perfecit omnia. Nihil Saturnum & Saturniam gentem exspectabat. Vani erunt homines, nisi certi sint, a primordio & pluvias de cælo ruisse, & sidera radiasse, & lumina floruisse, & tonitrua mugisse & ipsum Jovem, quæ in manu ejus ponitis fulmina timuisse. Item omnem frugem ante Liberum & Cererem & Minervam, imo ante illum aliquem principem hominem de terra exuberasse, quia nihil continendo & sustinendo homini prospectum post hominem potuit inferri. Denique invenisse dicuntur necessaria ista vitæ, non instituisse: quod autem invenitur, fuit: & quod fuit, non ejus deputabitur, qui invenit, sed ejus qui instituit. Erat enim ante quam inveniretur. Cæterum si propterea Liber deus, quod vitem demonstravit, male cum Lucullo actum est, qui primus cerasa ex Ponto Italiæ promulgavit, quod non est propterea consecratus, ut novæ frugis auctor, quia inven-

tor

or & ostensor. Quamobrem si ab initio & instructa t certis exercendorum officiorum suorum rationibus ispensata universitas constitit, vacat ex hac parte ausa allegendæ humanitatis in divinitatem: quia uas illis stationes & potestates distribuistis tam fuerunt ab initio, quam & fuissent etiam si deos istos on creassetis. Sed convertimini ad caussam aliam, espondentes collationem divinitatis meritorum remunerandorum fuisse rationem. Et hinc concedetis, opinor, illum deum deificum justitia præcellere, qui nec temere, nec indigne, nec prodige tantum præmium dispensarit. Volo igitur merita recensere, an ejusmodi nt ut illos in cælum extulerint, & non potius in imum rtarum demerserint, quem carcerem pœnarum inferarum, cum multis, affirmatis. Illuc enim abstrudi sont impii, quique in parentes & in sorores incesti, maritarum adulteri, & virginum raptores & puerorum ontaminatores, & qui sæviunt, & qui occidunt, & ui furantur, & qui decipiunt, & quicunque similes nt alicujus Dei vestri. Quem neminem integrum crimine, aut vitio probare poteritis, nisi hominem gaveritis. Atquin ut illos homines fuisse non poteis negare, etiam istæ notæ accedunt, quæ nec deos tea factos credi permittunt. Si enim talibus vos iendis præsidetis, si commercium, colloquium, victum malorum, & turpium probi quique respuitis, um autem pares deus ille majestatis suæ consortio vit, quid ergo damnatis, quorum collegas adora- Suggillatio est in cœlo vestra justitia. Deos facitiminosissimos quosque, ut placeatis diis vestris, um est honor consecratio coæqualium. Sed ut tam hujus indignitatis retractatum, probi, & ini, & boni fuerint. Quot tamen potiores viros inferos reliquistis? aliquem de sapientia Socra- de justitia Aristidem, de militia Themistoclem, ublimitate Alexandrum, de felicitate Polycratem,

de copia Crœſum, de eloquentia Demoſthenem. Qu
ex illis diis veſtris gravior & ſapientior Catone? Ju
ſtior & militarior Scipione? Quis ſublimior Pom
pejo? felicior Sylla? copioſior Craſſo? eloquentie
Tullio? Quanto dignius iſtos deos ille aſſumendo
expectaſſet, præſcius utique potiorum. Properavit
opinor, & cœlum ſemel cluſit, & nunc utique meli
ribus apud inferos muſſitantibus erubeſcit.

12. Ceſſo jam de iſtis, ut qui ſciam me ex ip
veritate demonſtraturum quid non ſint, quum oſte
dero quid ſint. Quantum igitur de diis veſtris, nomi
ſolummodo video quorumdam veterum mortuorum
fabulas audio, & ſacra de fabulis recognoſco. Qua
tum autem de ſimulachris ipſis nihil aliud deprehend
quam matre ſorores eſſe vaſculorum inſtrumentoru
que communium, vel ex iiſdem vaſculis & inſtrume
tis, quaſi fatum conſecratione mutantes, licentia
tis transfigurante, quidem contumelioſiſſime, &
ipſo opere ſacrilege, ut revera nobis maxime, q
propter deos ipſos plectimur, ſolatium pœnarum e
poſſit, quod eadem & ipſi patiuntur ut fiant. Cru
bus & ſtipitibus imponitis Chriſtianos, quod ſimu
chrum non prius argilla deformat cruci & ſtipiti ſup
ſtructa? in patibulo primum corpus Dei veſtri de
catur. Ungulis deraditis latera Chriſtianorum, at
deos veſtros per omnia membra validius incumbu
aſciæ & runcinæ, & ſcobinæ. Cervices ponimus
te plumbum & glutinum & gomphos: ſine capite
dii veſtri. Ad beſtias impellimur: certe quas Li
ro, & Cybele, & Cereri applicatis. Ignibus urima
hoc & illi a prima quidem maſſa. In metalla dam
mur: inde cenſentur dii veſtri. In inſulas relegam
ſolet & in inſulis aliquis deus veſter aut naſci,
mori. Si per hæc conſtat divinitas aliqua, ergo
puniuntur conſecrantur: & numina erunt dicenda
plicia. Sed plane non ſentiunt has injurias & co

meliæ

melias suæ fabricationis dii vestri, sicut nec obsequia. O impiæ voces, o sacrilega convicia, infrendite, inspumate, iidem estis qui Senecam aliquem pluribus & amarioribus de vestra superstitione perorantem reprehendistis. Igitur si statuas & imagines frigidas mortuorum suorum simillimas non adoramus, quas milui & mures & araneæ intelligunt, nonne laudem magis quam pœnam merebatur repudium agniti erroris? Possumus enim videri lædere eos, quos certi sumus omnino non esse? Quod non est, nihil ab eo patitur, qui non est.

13. Sed nobis dei sunt, inquitis. Et quo modo vos e contrario impii, & sacrilegi, & irreligiosi erga deos vestros deprehendimini? qui quos præsumitis esse, negligatis: quos timetis, destruatis: quos etiam vindicatis, illudatis. Recognoscite si mentiar. Primo quia cum alii alios colitis, utique quos non colitis, offenditis: prælatio alterius sine contumelia alterius non potest procedere, quia nec electio sine reprobatione. Jam ergo contemnitis quos reprobatis, quos reprobando offendere non timetis. Nam ut supra præstruximus, status dei cujusque in senatus æstimatione pendebat. Deus non erat, quem homo consultus noluisset, & nolendo damnasset. Domesticos deos, quos lares dicitis, domestica potestate tractatis pignerando, venditando, demutando, aliquando in cacabulum de Saturno, aliquando in trullam de Minerva, ut quisque contritus atque contusus est, dum diu colitur; ut quisque dominus sanctiorem expertus est domesticam necessitatem. Publicos æque publico jure fœdatis, quos in hastario vectigales habetis: sic capitolium, sic olitorium forum petitur, sub eadem voce præconis, sub eadem hasta, sub eadem annotatione quæstoris, divinitas addicta conducitur. Sed enim agri tributo onusti, viliores: hominum capita stipendio censa, ignobiliora. Nam hæ sunt notæ captivi-

tatis. Dii vero qui magis tributarii, magis sancti; imo qui magis sancti, magis tributarii: majestas quæstuaria efficitur. Circuit cauponas religio mendicans, exigitis mercedem pro solo templi, pro aditu sacri: non licet deos nosse gratis, venales sunt. Quid omnino ad honorandos eos facitis, quod non etiam mortuis vestris conferatis? ædes proinde, aras proinde idem habitus & insignia in statuis. ut ætas, ut ars, ut negotium mortui fuit, ita deus est. quo differt ab epulo Jovis silicernium? a simpulo obba? ab aruspice pollinctor? nam & aruspex mortuis apparet. Sed digne imperatoribus defunctis honorem divinitatis dicatis, quibus & viventibus eum addicitis. accepto ferent dii vestri, imo gratulabuntur, quod pares eis fiant domini sui. sed quum Larentinam publicum scortum, velim saltem Laidem aut Phrynen, inter Junones & Cereres ac Dianas adoratis, cum Simonem Magum statua & inscriptione sancti dei inauguratis, quum de pædagogiis aulicis nescio quem cinædum deum facitis, licet non nobiliores dii veteres, tamen contumeliam a vobis deputabunt hoc, & aliis licuisse, quod solis antiquitas contulit. Nolo & ritus vestros recensere: non dico quales sitis in sacrificando, cum enecta & tabidosa & scabiosa quæque mactatis, cum de opimis & integris supervacua quæque truncatis capitula & ungulas, quæ domi quoque pueris vel canibus destinassetis; quum de decima Herculis nec tertiam partem in aram ejus imponitis. Laudabo magis sapientiam, quod de perdito aliquid eripitis.

14. Sed conversus ad litteras vestras, quibus informamini ad prudentiam, & ad liberalia officia, quanta invenio ludibria? Deos inter se propter Trojanos & Achivos ut gladiatorum paria congressos depugnasse. Venerem humana sagitta sauciatam, quod filium suum Aeneam pene interfectum ab eodem Diomede rapere vellet. Martem tredecim mensibus in

vincu-

vinculis pene consumptum. Jovem ne eandem vim a cæteris cœlitibus experiretur, opera cujusdam monstri liberatum, & nunc flentem Sarpedonis casum, nunc fœde subantem in sororem sub commemoratione non ita dilectarum jampridem amicarum. Exinde quis non poëta ex auctoritate principis sui dedecorator invenitur deorum? Hic Apollinem Admeto regi pascendis pecoribus addicit, ille Neptuni structorias operas Laomedonti locat. Est & ille de lyricis (Pindarum dico) qui Aesculapium canit avaritiæ merito, qua medicinam nocenter exercebat, fulmine vindicatum. Malus Jupiter, si fulmen illius est, impius in nepotem, invidus in artificem. Hæc neque vera prodi, neque falsa confingi apud religiosissimos oportebat. Nec Tragici quidem aut Comici parcunt, ut non ærumnas vel errores domus alicujus dei præfentur. Taceo de philosophis, Socrate contentus, qui in contumeliam deorum quercum & hircum & canem dejerabat. Sed propterea damnatus est Socrates, quia deos destruebat. Plane olim, id est semper, veritas odio est. Tamen cum pœnitentia sententiæ Athenienses criminatores Socratis postea afflixerint, & imaginem ejus auream in templo collocarint, rescissa damnatio testimonium Socrati reddidit. Sed & Diogenes nescio quid in Herculem ludit, & Romanus Cynicus Varro trecentos Joves sive Jupiteres dicendum, sine capitibus introducit.

15. Cetera lasciviæ ingenia etiam voluptatibus vestris per deorum dedecus operantur. Dispicite Lentulorum & Hostiliorum venustates, utrum mimos an deos vestros, in jocis & strophis rideatis. Mœchum Anubim, & masculum Lunam, & Dianam flagellatam, & Jovis mortui testamentum recitatum, & tres Hercules famelicos irrisos. Sed & histrionum litteræ omnem fœditatem eorum designant. Luget sol filium jactatum de cœlo lætantibus vobis, & Cybele pasto-

 rem

rem suspirat fastidiosum, non erubescentibus vobis. Et sustinetis Jovis elogia cantari, & Junonem, Venerem, Minervam a pastore judicari. Quid quod imago dei vestri ignominiosissimum caput & famosum vestit? quod corpus impurum & ad istam artem effœminatione productum Minervam aliquam vel Herculem repræsentat? nonne violatur majestas, & divinitas constupratur plaudentibus vobis? Plane religiosiores estis in cavea, ubi super sanguinem humanum, super inquinamenta pœnarum proinde saltant dii vestri, argumenta & historias noxiis ministrantes, nisi quod & ipsos deos vestros sæpe noxii induunt. Vidimus aliquando castratum Atyn illum deum ex Pessinunte, & qui vivus ardebat, Herculem induerat. Risimus & inter ludicras meridianorum crudelitates Mercurium mortuos cauterio examinantem. Vidimus & Jovis fratrem gladiatorum cadavera cum malleo deducentem. Singula ista quæque adhuc investigare quis posset, si honorem inquietant divinitatis, si majestatis vestigia obsoletant; de contemptu utique censentur, tam eorum qui ejusmodi factitant, quam eorum quibus factitant. Sed ludrica ista sint. Ceterum si adjiciam quæ non minus conscientiæ omnium recognoscent, in templis adulteria componi, inter aras lenocinia tractari, in ipsis plerumque æedituorum & sacerdotum tabernaculis, sub iisdem vittis & apicibus & purpuris thure flagrante libidinem expungi: nescio plus ne de vobis dii vestri quam de Christianis querantur. Certe sacrilegi de vestris semper apprehenduntur. Christiani enim templa nec interdiu norunt, spoliarent forsitan ea & ipsi, si & ipsi ea adorarent. Quid ergo colunt, qui talia non colunt? Jam quidem intelligi subjacet veritatis esse cultores, qui mendacii non sint: nec errare amplius in eo in quo errasse se recognoscendo cessaverunt. Hoc prius capite, & omnem

omnem hinc sacramenti nostri ordinem haurite, repercussis ante tamen opinionibus falsis.

16. Nam ut quidam, somniastis caput asininum esse deum nostrum, hanc Cornelius Tacitus suspicionem ejusmodi inseruit. Is enim in quinto Historiarum suarum bellum Judaicum exorsus ab origine gentis, etiam de ipsa tam origine, quam de nomine & religione gentis quæ voluit argumentatus, Judæos refert Aegypto expeditos, sive, ut putavit, extorres, in vastis Arabiæ locis aquarum egentissimis, cum siti macerarentur, onagris qui forte de pastu potum petituri æstimabantur, indicibus, fontibus usos: ob eam gratiam consimilis bestiæ superficiem consecrasse. Atque ita inde, opinor, præsumptum, nos quoque ut Judaicæ religionis propinquos, eidem simulachro initiari. At enim idem Cornelius Tacitus sane ille mendaciorum loquacissimus, in eadem historia refert Cneum Pompejum cum Hierusalem cepisset, propterea que templum adiisset speculandis Judaicæ religionis arcanis, nullum illic reperisse simulachrum. Et utique si id colebatur quod aliqua effigie repræsentabatur, nusquam magis quam in sacrario suo exhiberetur, eo magis quia nec verebatur extraneos arbitros quamquam vana cultura. Solis enim sacerdotibus adire licitum, & conspectus cæterorum velo oppanso interdicebatur. Vos tamen non negabitis & jumenta omnia, & totos cantherios cum sua Hippona coli a vobis. Hoc forsitan improbandum, quod inter cultores omnium pecudum, bestiarumque asinarii tantum sumus. Sed & qui crucis nos religiosos putat, consecraneus noster erit. Cum lignum aliquod propitiatur, viderit habitus, dum materiæ qualitas eadem sit; viderit forma dum id ipsum dei corpus sit, & tamen quanto distinguitur a crucis stipite Pallas Attica? & Ceres farrea, quæ sine effigie rudi palo & informi ligno prostant? Pars crucis est omne robur,

quod erecta statione defigitur; nos si forte int
& totum Deum colimus. Diximus originem de
vestrorum a plastis de cruce induci. Sed & vi
adoratis; cum in tropæis cruces intestina sint
rum. Religio Romanorum tota castrensis signa
ratur, signa jurat, signa omnibus diis præponit.
illi imaginum suggestus insignes, monilia crucium
Sipara illa vexillorum & Cantabrorum stolæ cru
sunt. Laudo diligentiam, noluistis nudas & in
cruces consecrare. Alii plane humanius & ve
lius solem credunt deum nostrum. Ad Persas si
deputabimur (licet solem non in linteo depictum
remus) habentes ipsum ubique in suo clypeo.
inde suspicio, quod innotuerit nos ad orientis
nem precari. Sed & plerique vestrum affect
aliquando & cœlestia adorandi ad solis ortum la
bratis. Aeque si diem solis lætitiæ indulgemus
longe ratione quam de religione solis secundo lo
eis sumus, qui diem Saturni otio & victui dec
exorbitantes & ipsi a Judaico more, quem ign
Sed nova jam Dei nostri in ista civitate proxime
tio publicata est, ex quo quidem in frustrandis
mercenarius noxius picturam proposuit cum ej
inscriptione, DEUS CHRISTIANORUM
KOITHΣ. Is erat auribus asininis, altero pede
gulatus, librum gestans, & togatus. Risimus
men & formam. Sed illi debebant adorare stati
formæ numen, quia & canino & leonino capite
mistos, & de capro & de ariete cornutos, & a
bis hircos, & a cruribus serpentes, & planta ve
go alites deos receperunt. Hæc ex abundanti
quid rumoris irrepercussum, quasi de confe
præterissemus. Quæ omnia, conversi jam ad d
strationem religionis nostræ, repurgavimus.

17. Quod colimus nos, deus unus est; qui t
molem istam cum omni instrumento elementor

corpo-

[illegible]orum, spirituum, verbo, quo jussit, ratione, [illegible]disposuit, virtute, qua potuit; de nihilo expres[illegible] in ornamentum majestatis suæ: unde & Græci [illegible]en mundo κοσμον accommodaverunt. Invisibilis [illegible] etsi videatur; incomprehensibilis, etsi per gra[illegible] repræsentetur; inæstimabilis, etsi humanis sensi[illegible] æstimetur, ideo verus & tantus est. Ceterum [illegible] videri communiter, quod comprehendi, quod [illegible]ri potest, minus est & oculis quibus occupatur, & [illegible]bus quibus contaminatur, & sensibus quibus inve[illegible]. Quod vero immensum est, soli sibi notum est: [illegible] est quod, deum æstimari facit, dum æstimari non [illegible]. Ita eum vis magnitudinis & notum hominibus [illegible] & ignotum. Et hæc est summa delicti nolentium [illegible]scere, quem ignorare non possunt. Vultis [illegible]eribus ipsius tot ac talibus quibus continemur, [illegible] sustinemur quibus oblectamur, etiam quibus [illegible]mur: vultis ex animæ ipsius testimonio com[illegible]? Quæ licet carcere corporis pressa, li[illegible]stitutionibus pravis circumscripta, licet libidi[illegible]ac concupiscentiis evigorata, licet falsis diis exan[illegible] cum tamen resipiscit, ut ex crapula, ut ex so[illegible] ut ex aliqua valetudine, & sanitatem suam pati[illegible] deum nominat, hoc solo nomine quia proprie [illegible]eri; *deus magnus*, *deus bonus*. Et *quod deus dede*[illegible] omnium vox est. Judicem quoque contestatur [illegible], *Deus videt*, & *Deo commendo*, & *Deus mihi red*[illegible]. O testimonium animæ naturaliter Christianæ. [illegible]que pronuntians hæc, non ad Capitolium, sed [illegible]lum respicit. Novit enim sedem dei vivi; ab [illegible] & inde descendit.

[illegible]. Sed quo plenius & impressius tam ipsum quam [illegible]tiones ejus & voluntates adiremus, instrumen[illegible] adjecit litteraturæ, si qui velit de deo inquirere, [illegible]quisito invenire, & invento credere, & credito [illegible]vire. Viros enim justitia & innocentia dignos

deum posse & ostendere a primordio in seculum
sit spiritu divino inundatos, quo prædicarent
unicum esse, qui universa condiderit, qui ho
de humo struxerit; hic enim est verus Prome
qui seculum certis temporum dispositionibus &
ordinaverit, exinde quæ signa majestatis suæ ju
ediderit per imbres, per ignes, qui demerendo
sciplinas determinaverit, quas ignoratis & de
Sed & observantibus has præmia destinarit, ut
dacto ævo isto judicaturus sit suos cultores in vi
næ retributionem: profanos in ignem æque per
& jugem, suscitatis omnibus ab initio defunctis &
matis, & recensitis ad utriusque meriti dispunctio
Hæc & nos risimus aliquando. De vestris
fiunt, non nascuntur Christiani. Quos diximus
catores, prophetæ de officio præfandi vocantur
ces eorum itemque virtutes quas ad fidem div
edebant, in thesauris litterarum manent, nec is
latent. Ptolemæorum eruditissimus, (quem P
phum supernominant) & omnis litteraturæ
mus, cum studio bibliothecarum Pisistratum (
nor) æmularetur, inter cætera memoriarum,
aut vetustas, aut curiositas aliqua ad famam p
batur, ex suggestu Demetrii Phalerei gramma
tunc probatissimi, cui præfecturam mandave
bros a Judæis quoque postulavit, proprias
que vernaculas litteras, quas soli habebant.
enim & ad ipsos semper prophetæ peroraverant
licet ad domesticam dei gentem ex patrum
Hebræi retro, qui nunc Judæi. igitur & litt
bræe, & eloquium. Sed ne notitia vacare
quoque Ptolomæo a Judæis subscriptum est,
ginta & duobus interpretibus indultis: quos
demus quoque philosophus providentiæ vindex
tentiæ communione suspexit. Affirmavit hæc
etiam Aristæas, ita in Græcum stylum ex ape

nimich-

[illegible]nta reliquit. Hodie apud Serapeum Ptolemæi bi-
[illegible]thecæ, cum ipsis Hebraicis litteris exhibentur. Sed
[illegible]udæi palam lectitant, vectigalis libertas vulgo adi-
[illegible] sabbatis omnibus; qui audierit, inveniet deum;
[illegible]tiam studuerit intelligere, cogetur & credere.
[illegible] 19. Primam igitur instrumentis istis auctoritatem
[illegible]a antiquitas vendicat. Apud vos quoque religio-
[illegible]t instar, fidem de temporibus asserere. Omnes ita-
[illegible] substantias, omnesque materias, origines, ordines,
[illegible] veterani cujusque styli vestri, gentes etiam ple-
[illegible] & urbes insignes, historiarum canas & memo-
[illegible]m, ipsas denique effigies litterarum, indices cu-
[illegible]esque rerum, & (puto adhuc minus dicimus) ipsos
[illegible]am deos vestros, ipsa templa & oracula, & sacra
[illegible]s interim prophetæ scrinium seculis vincit, in quo
[illegible]ur thesaurus collocatus totius Judaici sacramenti,
[illegible] etiam nostri. Si quem audistis interim Moysen,
[illegible]o Inacho pariter ætate est; quadringentis pene
[illegible], nam & septem minus, Danaum, & ipsum apud
[illegible] vetustissimum, prævenit, mille circiter cladem Pria-
[illegible]antecedit. Possem etiam dicere, quingentis an-
[illegible] & Homerum; habens quos sequar. Ceteri quo-
[illegible] prophetæ, etsi Moysi postumant, extremissimi
[illegible] eorum non retrosiores deprehenduntur primo-
[illegible] vestris sapientibus & legiferis & historicis. Hæc
[illegible] ordinibus probari possint, non tam difficile est
[illegible] exponere, quam enorme, nec arduum, sed in-
[illegible] longum. Multis instrumentis, cum digitorum
[illegible]tariis gesticulis assidendum est. reseranda anti-
[illegible]marum etiam gentium archiva, Aegyptiorum,
[illegible]dæorum, Phœnicum: advocandi etiam munici-
[illegible] per quos notitia subministrata est, aliqui Mane-
[illegible] Aegyptius, & Berosus Chaldæus: sed & Iromus
[illegible]nix Tyri rex, sectatores quoque eorum Mende-
[illegible] Ptolemæus, & Menander Ephesius, & Demetrius
[illegible]leus, & rex Juba, & Appion, & Thallus, &

qui illos aut probat, aut revincit, Judæus Josephus antiquitatum Judaicarum vernaculus vindex. Graecorum etiam censuales conferendi, & quæ quando sint gesta, ut concatenationes temporum aperiantur, per quæ luceant annalium numeri. Peregrinandum est in historias & litteras orbis. & tamen quasi partem probationis intulimus, quum per quæ probari possit aspersimus. Verum differre præstat, ne vel minus persequamur festinando, vel diutius evagemur persequendo.

20. Plus jam offerimus pro ista dilatione, majestatem scripturarum, si non vetustatem, divinas probamus, si dubitatur antiquas. nec hoc tardius aut aliunde discendum; coram sunt quæ docebunt, mundus, & seculum, & exitus. Quicquid agitur, prænuntiabatur; quicquid videtur, audiebatur. Quod terræ vorant urbes, quod insulas maria fraudant, quod externa atque interna bella dilaniant, quod regna regna compulsant, quod fames, & lues, & locales quæque clades & frequentiæ pleraque mortium vastant; quod humiles sublimitate, sublimes humilitate mutantur; quod justitia rarescit, & iniquitas increbrescit, bonarum omnium disciplinarum cura torpescit; quod etiam officia temporum, & elementorum munia exorbitant; quod & monstris & portentis naturalium forma turbatur, providentiæ scripta sunt. Dum patimur, leguntur; dum recognoscimus, probantur. Idoneum, opinor, testimonium divinitatis veritas divinationis. Hinc igitur apud nos futurorum quoque fides tuta est, jam scilicet probatorum, quia cum illis, quæ quotidie probantur, prædicebantur. Eadem voces sonant, eadem litteræ notant, idem spiritus pulsat, unum tempus est divinationi futura præfanti apud homines, si forte distinguitur dum expungitur, dum ex futuro præsens, dehinc ex præsenti præteritum deputatur. Quid delinquimus, oro

vos,

[illegible] futuro quoque credentes, qui jam didicimus il-
[illegible] duos gradus credere?

Sed quoniam edidimus antiquissimis Judæorum instrumentis sectam istam esse suffultam, quam aliquanto novellam, ut Tiberiani temporis plerique sciunt, profitentibus nobis quoque, fortasse an hoc nomine de statu ejus retractetur, quasi sub umbraculo insignissimæ religionis, certe licitæ, aliquid propriæ præsumptionis abscondat, vel quia præter ætatem, neque de victus exceptionibus, neque de solennitatibus dierum, neque de ipso signaculo corporis, neque de consortio nominis cum Judæis agimus, quod utique oporteret, si eidem deo manciparemur? Sed & vulgus jam scit Christum, hominem utique aliquem, qualem Judæi judicaverunt, quo facilius quis nos hominis cultores existimaverit. Verum neque de Christo erubescimus, quum sub nomine ejus deputari & damnari juvat, neque de deo aliter præsumimus. Necesse est igitur pauca de Christo, ut deo. Tantum Judæis erat apud deum gratia, ubi & insignis justitia, & fides originalium auctorum, unde illis & generis magnitudo, & regni sublimitas floruit, & tanta felicitas, ut dei vocibus quibus edocebantur, de promerendo deo, & non offendendo præmonerentur. Sed quanta deliquerint, fiducia patrum inflati ad delirandum, derivantes a disciplina in profanum modum; etsi ipsi non confiterentur, probaret exitus hodiernus ipsorum. Dispersi palabundi, & cœli & soli sui extorres vagantur per orbem sine homine, sine deo rege, quibus nec advenarum jure terram patriam saltem vestigio salutare conceditur. Cum hæc illis sanctæ voces præminarentur, eædem semper omnes ingerebant fore, uti sub extimis curriculis seculi ex omni jam gente, & populo, & loco cultores sibi adlegeret deus multo fideliores, in quos gratiam transferret pleniorem quidem ob disciplinæ aucto-

auctoris capacitatem. (Venit igitur qui ad reformandam & illuminandam eam venturus a deo prænuntiabatur Christus ille filius dei). Hujus igitur gratiæ disciplinæque arbiter & magister, illuminator atque deductor generis humani filius dei annunciabatur, non quidem ita genitus, ut erubescat de filii nomine, aut de patris semine, non de sororis incesto, nec de stupro filiæ, aut conjugis alienæ deum patrem passus est, squamatum, aut cornutum, aut plumatum amatorem, aut in aurum conversum. Jovis enim ista sunt numina vestri. Ceterum dei filius nullam de impudicitia habet matrem, etiam quam videtur habere non nupserat. Sed prius substantiam edisseram, & ita nativitatis qualitas intelligetur. Jam ediximus deum universitatem hanc mundi verbo & ratione & virtute molitum. Apud vestros quoque sapientes λογον, id est sermonem atque rationem constat artificem videri universitatis. Hunc enim Zeno determinat factitatorem, qui cuncta in dispositione formaverit, eundem & fatum vocari, & deum & animum Jovis, & necessitatem omnium rerum. Hæc Cleanthes in spiritum congerit, quem permeatorem universitatis affirmat: & nos etiam sermoni atque rationi, itemque virtuti, per quæ omnia molitum deum ediximus, propriam substantiam spiritum inscribimus, cui & sermo insit pronuncianti, & ratio adsit disponenti, & virtus præsit perficienti. Hunc ex deo prolatum didicimus, & prolatione generatum, & idcirco filium dei & deum dictum ex unitate substantiæ: nam & deus spiritus. Et cum radius ex sole porrigitur, portio ex summa, sed sol erit in radio, quia solis est radius, nec separatur substantia, sed extenditur. Ita de spiritu spiritus, & de deo deus, ut lumen de lumine accensum. Manet integra & indefecta materiæ matrix, etsi plures inde traduces qualitatis mutueris: ita & quod de deo profectum est, deus est & dei filius & unus ambo.

Ita

Ita & de spiritu spiritus, & de deo deus modulo alterum non numero, gradu non statu fecit, & a matrice non recessit, sed excessit. Iste igitur dei radius, ut retro semper prædicabatur, delapsus in virginem quandam, & in utero ejus caro figurata, nascitur homo deo mistus. Caro spiritu instructa nutritur, adolescit, affatur, docet, operatur & Christus est. Recipite interim hanc fabulam, similis est vestris, dum ostendimus quomodo Christus probetur. Sciebant & qui penes vos ejusmodi fabulas æmulas ad destructionem veritatis istiusmodi præministraverunt. Sciebant & Judæi venturum esse Christum, scilicet quibus prophetæ loquebantur: nam & nunc adventum ejus expectant, nec alia magis inter nos & illos compulsatio est, quam quod jam venisse non credunt. Duobus enim adventibus ejus significatis, primo, qui jam expunctus est in humilitate conditionis humanæ; secundo, qui concludendo seculo imminet in sublimitate divinitatis exertæ: primum non intelligendo, secundum quem manifestius prædicatum sperant, unum existimaverunt. Ne enim intelligerent pristinum, credituri si intellexissent, & consecuturi salutem, si credidissent, meritum fuit delictum eorum. Ipsi legunt, ita scriptum, mulctatos se sapientia & intelligentia, & oculorum & aurium fruge. Quem igitur solum hominem modo præsumpserant de humilitate, sequebatur uti magum æstimarent de potestate, cum ille verbo dæmonia de hominibus excuteret, cæcos reluminaret, leprosos purgaret, paralyticos restringeret, mortuos denique verbo redderet vitæ, elementa ipsa famularet, compescens procellas & freta ingrediens, ostendens se esse λογον dei, id est, verbum illud primordiale primogenitum, virtute & ratione comitatum, & spiritu fultum, eundem qui verbo omnia & faceret & fecisset. Ad doctrinam vero ejus qua revincebantur magistri primoresque Judæorum, ita exaspera-

asperabantur, maxime quod ad eum ingens mu
deflecteret, ut postremo oblatum Pontio Pi
riam tunc ex parte Romana procuranti, vio
fragiorum in crucem dedi sibi extorserint. Pr
rat & ipse ita facturos. Parum hoc, si non,
phetæ retro. Et tamen suffixus spiritum cu
sponte dimisit, prævento carnificis officio. E
momento dies media orbem signante sole,
est. Deliquium utique putaverunt, qui id,
super Christo prædicatum non scierunt; ratio
deprehensa, negaverunt; & tamen eum mund
relatum in archivis vestris habetis. Tunc Ju
tractum & sepulchro conditum, magna etiam
ris custodiæ diligentia circumsederunt, ne q
dixerat tertia die resurrecturum se a morte, di
furto amoliti cadaver fallerent suspectos. Se
die tertia concussa repente terra, & mole rev
quæ obstruxerat sepulchrum, & custodia pavo
jecta, nullis apparentibus discipulis, nihil in
chro repertum est, præterquam exuviæ sepulti.
hilominus tamen primores, quorum intererat &
lus divulgare, & populum vectigalem & fam
sibi a fide revocare, surreptum a discipulis ja
runt. Nam nec ille se in vulgus eduxit, ne im
rore liberarentur, ut & fides, non mediocri p
destinata, difficultate constaret. Cum discipulis
quibusdam apud Galilæam Judææ regionem ad
ginta dies egit, docens eos quæ docerent. D
ordinatis eis ad officium prædicandi per orbem,
cumfusa nube in cœlum est ereptus, multo v
quam apud vos asseverare de Romulo Proculi so
Ea omnia super Christo Pilatus, & ipse jam pro
conscientia Christianus Cæsari tum Tiberio nuncia
Sed & Cæsares credidissent super Christo, si aut C
sares non essent seculo necessarii, aut si & Chri
potuissent esse Cæsares. Discipuli quoque diffusi

orbem,

rbem, ex præcepto magiſtri dei paruerunt: qui
ſi a Judæis in ſequentibus multa perpeſſi, utique pr
ducia veritatis libenter, Romæ poſtremo per Ner
is ſævitiam ſanguinem Chriſtianum ſeminaverun
ed demonſtrabimus vobis idoneos teſtes Chriſti
ſos illos quos adoratis. Multum eſt ſi eos adh
am, ut credatis Chriſtiani, propter quos non cr
tis Chriſtianis. Interim hic eſt ordo noſtræ inſtitu
onis: hunc edimus & ſectæ & nominis cenſum cu
o auctore. Nemo jam infamiam incutiat, nem
iud exiſtimet, quia nec fas eſt ulli de ſua religion
entiri. Ex eo enim quod aliud a ſe coli dicit, quan
olit, negat quod colit, & culturam & honorem i
lterum transfert, & transferendo jam non colit quo
egavit. Dicimus, & palam dicimus, & vobis tor-
uentibus lacerati & cruenti vociferamur: Deum co-
mus per Chriſtum. Illum hominem putate, per
um & in eo ſe cognoſci vult deus & coli. Ut autem
udæis reſpondeam, & ipſi deum per hominem Moy-
n colere didicerunt: ut Græcis occurram, Orpheus
eriæ, Muſæus Athenis, Melampus Argis, Tro-
honius Bœotiæ initiationibus homines obligaverunt.
t ad vos quoque dominatores gentium adſpiciam,
omo fuit Pompilius Numa, qui Romanos operoſiſſi-
is ſuperſtitionibus oneravit. Licuerit & Chriſto
mmentari divinitatem rem propriam; non qui ru-
es & adhuc feros homines multitudine tot numi-
n demerendorum attonitos efficiendo ad humanita-
n temperaret, quod Numa; ſed qui jam expolitos
pſa urbanitate deceptos in agnitionem veritatis ocu-
ret. Quærite ergo ſi vera eſt iſta divinitas Chriſti.
ea eſt, qua cognita ad bonum quis reformatur, ſe-
itur ut falſa renuncietur quævis alia contraria com-
rta; inprimis illa omni ratione, quæ deliteſcens ſub
minibus & imaginibus mortuorum, quibuſdam ſignis
iraculis & oraculis fidem divinitatis operatur.

22. Atque adeo dicimus, eſſe ſubſtantias quaſdam ſpiritales; nec nomen novum eſt. Sciunt dæmonas philoſophi, Socrate ipſo ad dæmonii arbitrium exſpectante. Quidni? cum & ipſi dæmonium adhæſiſſe a pueritia dicatur, dehortatorium. plane a bono omnes ſciunt poëtæ. Et jam vulgus indoctum in uſum maledicti frequentat. Satanam principem hujus mali generis proinde de propria conſcientia anima eadem ex ſacramenti voce pronunciat. Angelos quoque, etiam Plato non negavit. Utriuſque nominis teſtes vel Magi adſunt. Sed quomodo de angelis quibuſdam ſua ſponte corruptis corruptior gens dæmonum evaſerit damnata a deo cum generis auctoribus, & cum eo quem diximus principe; apud litteras ſanctas ordo cognoſcitur. Nunc de operatione eorum ſatis erit exponere. Operatio eorum eſt hominis everſio, ſic malitia ſpiritalis a primordio auſpicata eſt in hominis exitium. Itaque corporibus quidem & valetudines infligunt & aliquos caſus acerbos; animæ vero repentinos & extraordinarios per vim exceſſus. Suppetit illis ad utramque ſubſtantiam hominis adeundam mira ſubtilitas & tenuitas ſua; multum ſpiritalibus viribus licet, ut inviſibiles & inſenſibiles in effectu potius quam in actu ſuo appareant. Si poma, ſi fruges, neſcio quod auræ latens vitium in flore præcipitat, i germine exanimat, in pubertate convulnerat, ac cæca ratione tentatus aër peſtilentes hauſtus ſuos o fundit. Eadem igitur obſcuritate contagionis adſp ratio dæmonum & angelorum mentis quoque corru telas agit furoribus & amentiis fœdis, aut ſævis lib dinibus cum erroribus variis: quorum iſte potiſſimu quo deos iſtos captis & circumſcriptis hominum me tibus commendat, ut & ſibi pabula propria nido & ſanguinis procuret ſimulacris & imaginibus oblat & quæ illis accuratior paſcua eſt, hominem recogit tu veræ divinitatis avertat præſtigiis falſæ divinati

nis,

nis, quas & ipsas, quomodo operentur, exped
Omnis spiritus ales est. hoc angeli & dæmones.
tur momento ubique sunt. Totus orbis illis lo
unus est; quid ubique geratur tam facile sciunt, qu
enunciant. Velocitas, divinitas creditur; quia s
stantia ignoratur. Sic & auctores interdum vi
volunt eorum quæ annunciant; & sunt plane m
rum nonnunquam, bonorum tamen nunquam. D
positiones etiam dei, & tunc prophetis conciona
bus exceperunt, & nunc lectionibus resonantibus c
bunt. Ita & hinc sumentes quasdam temporum s
tes, æmulantur divinitatem, dum furantur divina
nem. In oraculis autem quo ingenio ambiguitat
temperent in eventus, sciunt Crœsi, sciunt Pyrrl
Ceterum testudinem decoqui cum carnibus pecudi
Pythius, eo modo renunciavit, quo supra diximu
momento apud Lydiam fuerat. Habent de incola
aëris, & de vicinia siderum, & de commercio nu
bium cœlestes sapere paraturas; ut & pluvias qu
jam sentiunt repromittant. Venefici plane & cir
curas valetudinum. Lædunt enim primo, dehinc r
media præcipiunt ad miraculum nova, sive contr
ria, post quæ desinunt lædere, & curasse credu
tur. Quid ergo de ceteris ingeniis vel etiam viribu
fallaciæ spiritalis edisseram? phantasmata Castorun
aquam cribro gestatam, & navem cingulo prom
m, & barbam tactu irrufatam; ut numina lapid
ederentur, & deus verus non quæreretur.

23. Porro si & Magi Phantasmata edunt, & ja
functorum infamant animas; si pueros in eloquiu
aculi elidunt, si multa miracula circulatoriis pr
giis ludunt; si & somnia immittunt habentes sem
vitatorum angelorum & dæmonum assistentem si
testatem, per quos & capræ & mensæ divina
nsueverunt; quanto magis illa potestas de suo a
trio & pro suo negotio studeat totis viribus opera

quod alienæ præstat negotiationi? Aut si eadem & angeli & dæmones operantur quæ & dii vestri; ubi est ergo præcellentia divinitatis, quam utique superiorem omni potestate credendum est? Non ergo dignius præsumetur, ipsos esse qui se deos faciant, cum eadem edant quæ faciant deos credi, quam pares angelis & dæmonibus deos esse? Locorum differentia distinguitur, opinor, ut a templis deos existimetis, quos alibi deos non dicitis; ut aliter dementire videatur, qui sacras turres pervolat, aliter qui tecta viciniæ transilit; & alia vis pronuncietur in eo qui genitalia vel lacertos, alia in eo qui sibi gulam prosecat. Compar exitus furoris; & una ratio est instigationis. Sed hactenus verba, jam hinc demonstratio rei ipsius, qua ostendemus unam esse utriusque nominis qualitatem. Edatur hic aliquis sub tribunalibus vestris, quem dæmone agi constet. Jussus a quolibet Christiano loqui spiritus ille, tam se dæmonem confitebitur de vero, quam alibi deum de falso. Aeque producatur aliquis ex iis qui de deo pati existimantur, qui aris inhalantes numen de nidore concipiunt, qui ructando curantur, qui anhelando præfantur. Ista ipsa virgo cœlestis pluviarum pollicitatrix, iste ipse Aesculapius medicinarum demonstrator, alia die morituris Socordio & Thanatio & Asclepiodoto vitæ subministrator, nisi se dæmones confessi fuerint Christiano mentiri non audentes, ibidem illius Christiani procacissimi sanguinem fundite. Quid isto opere manifestius? quid hac probatione fidelius? simplicitas veritatis in medio est; virtus illi sua assistit. nihil suspicari licebit. magia aut aliqua ejusmodi fallacia fieri dicetis? si oculi vestri & aures permiserint vobis. Quid autem inniti potest adversus id quod ostenditur nuda sinceritate? Si altera parte vere Dei sunt, cur sese dæmonia mentiuntur? an ut nobis obsequantur? Jam ergo subjecta est Christianis divinitas vestra, nec utique divinitas deputanda est,

quæ

quæ ſubdita eſt homini, & ſi quid ad dedecus facit, æmulis ſuis. Si altera parte dæmones ſunt vel angeli, cur ſe alibi pro diis agere reſpondent? Nam ſicut illi qui dii habentur, dæmones ſe dicere noluiſſent, ſi vere dii eſſent, ſcilicet ne de majeſtate ſe deponerent: ita & iſti, quos directo dæmones noſtis, non auderent alibi pro diis agere, ſi aliqui omnino dii eſſent, quorum nominibus utuntur. Vererentur enim abuti majeſtate ſuperiorum ſine dubio, & timendorum: adeo nulla eſt divinitas iſta quam tenetis, quia ſi eſſet, neque a dæmoniis affectaretur, neque a diis negaretur. Cum ergo utraque pars concurrit in confeſſionem, deos eſſe negans, agnoſcite unum genus eſſe, id eſt dæmonas: verum, utrobique. Jam Deos quærite; quos enim præſumpſeratis, dæmonas eſſe cognoſcitis. Eadem vero opera noſtra ab eiſdem diis veſtris non tantum hoc detegentibus, quod neque ipſi Dii ſint, neque ulli alii. Etiam illud in continenti cognoſcitis, qui ſit vere deus, & an ille, & an unicus, quem Chriſtiani profitemur, & an ita credendus colendusque, ut fides, ut diſciplina diſpoſita eſt Chriſtianorum. Dicent ibidem: ecquis ille Chriſtus cum ſua fabula? ſi homo communis conditionis, ſi magus, ſi poſt mortem de ſepulchro a diſcipulis ſurreptus, ſi nunc denique penes inferos, ſi non in cœlis, ocius & inde venturus cum totius mundi motu, cum horrore orbis, cum planctu omnium, ſed non Chriſtianorum, ut dei virtus & dei ſpiritus & ſermo & ſapientia & ratio & dei filius. Quodcunque ridetis, rideant & illi vobiſcum: negent Chriſtum omnem ab ævo animam reſtituto corpore judicaturum. Dicant hoc pro tribunali (ſi forte) Minoën & Radamanthum ſecundum conſenſum Platonis & poetarum eſſe ſortitos: ſuæ ſaltem ignominiæ & damnationis notam refutent. Renuant ſe immundos ſpiritus eſſe, quod vel ex pabulis eorum ſanguine & fumo & putidis rogis pecorum

& impuratissimis linguis ipsorum vatum intelligi deb
Remuant ob malitiam prædamnatos se in eundem
cii diem cum omnibus cultoribus, & operat
suis. Atqui omnis hæc nostra in illos domin
potestas de nominatione Christi valet, & de co
moratione eorum, quæ sibi a deo per arbitrum
stum imminentia expectant. Christum timentes in
& deum in Christo, subjiciuntur servis dei & Ch
Ita de contactu deque afflatu nostro, contempla
& repræsentatione ignis illius correpti, etiam de co
ribus nostro imperio excedunt inviti & dolentes,
bis præsentibus erubescentes. Credite illis cum v
de se loquuntur, qui mentientibus creditis. Nem
suum dedecus mentitur, quin potius ad honorem
gis fides prona est adversus semetipsos confite
quam pro semetipsis negantes. Hæc denique testim
deorum vestrorum Christianos facere consueve
quia plurimum illis credendo, in Christo domino
mus. Ipsi litterarum nostrarum fidem accendunt,
nostræ fidentiam ædificant. Colitis illos quod
etiam de sanguine Christianorum. Nollent itaqu
tam fructuosos, tam officiosos sibi amittere, vel ne
bis quandoque an Christianis fugentur, si illis sub
stiano volente vobis veritatem probare, mentiri li

24. Omnis ista confessio illorum qua se deos n
esse, quaque non alium deum respondent p
unum, cui nos mancipamur, satis idonea est ad
lendum crimen læsæ publicæ & maxime Roman
gionis. Si enim non sunt dei pro certo, nec r
pro certo est: si religio non est, quia nec dii pro
nec nos pro certo rei sumus læsæ religionis. At
trario in vos exprobratio resultabit, qui mendaciu
lentes, veram religionem veri dei non modo ne
do, quin insuper expugnando in verum, committi
men veræ irreligiositatis. Nunc ut constaret illos
esse, nonne conceditis de æstimatione commun

quem

quem esse sublimiorem & potentiorem velut principem mundi, perfectæ potentiæ & majestatis? nam & sic plerique disponunt divinitatem, ut imperium summæ dominationis esse penes unum, officia ejus penes multos velint; ut Plato Jovem magnum in cœlo comitatum exercitu describit deorum pariter & dæmonum. Itaque oportere & Procurantes & Præfectos & Præsides pariter suspici. & tamen quod facinus admittit, qui magis ad Cæsarem promerendum & operam & spem suam transfert, nec appellationem dei ita ut imperatoris in aliquo principum confitetur, cum capitale esse judicetur alium præter Cæsarem & dicere & audire? Colat alius deum, alius Jovem, alius ad cælum supplices manus tendat: alius ad aram Fidei, alius, si hoc putatis, nubes numeret orans, alius lacunaria, alius suam animam deo suo voveat, alius hirci. Videte enim ne & hoc ad irreligiositatis elogium concurrat, adimere libertatem religionis, & interdicere optionem divinitatis, ut non liceat mihi colere quem velim, sed cogar colere quem nolim. Nemo se ab invito coli volet, ne homo quidem, atque adeo & Aegyptiis permissa est tam vanæ superstitionis potestas, avibus & bestiis consecrandis, & capite damnandis, qui aliquem hujusmodi deum occiderit. Unicuique etiam provinciæ & civitati suus deus est, ut Syriæ, Atargatis, ut Arabiæ Dusares, ut Noricis Belenus, ut Africæ Cœlestis, ut Mauritaniæ reguli sui. Romanas (ut opinor) provincias edidi, nec tamen Romanos Deos earum, quia Romæ non magis coluntur, quam qui per ipsam quoque Italiam municipali consecratione censentur: Casiniensium Delventinus, Narniensium Visidianus, Aesculanorum Ancharia, Volsiniensium Nortia, Ocriculanorum Valentia, Sutrinorum Hostia, Faliscorum in honorem patris Curis, unde accepit cognomen Juno. Sed nos soli arcemur a religionis proprietate. Lædimus Ro-

manos, nec Romani habemur, quia non Roman
deum colimus. Bene quod omnium deus est,
velimus aut nolimus omnes sumus. Sed apud
quodvis colere, jus est, præter verum deum
non hic magis omnium sit deus, cujus omnes

25. Satis mihi quidem videor probasse de
vera divinitate, cum demonstravi quemadmodum
batio consistat, non modo disputationibus nec
mentationibus, sed ipsorum etiam testimoniis,
deos creditis, ut nihil jam ad hanc caussam sit
ctandum: quoniam tamen Romani nominis pr
mentio occurrit, non omittam congressionem
provocat illa præsumptio dicentium Romanos pro
rito religiositatis diligentissimæ in tantum subli
elatos, ut orbem occuparint, & adeo deos esse
præter ceteros floreant, qui illis officium præ
teros faciant. Scilicet ista merces a Romanis
pro gratia expensa est, Sterculius, & Mutin
Larentina provexit imperium. Peregrinos enim
non putem extraneæ genti magis fautum voluisse
suæ, & patrium solum, in quo nati, adulti,
tati, sepultique sunt, transfretanis dedisse. V
Cybele si urbem Romanam ut memoriam Tro
neris adamavit, vernaculi sui scilicet adversus
vorum arma protecti, si ad ultores transire pro
quos sciebat Græciam Phrygiæ debellatricem fu
ros? Itaque majestatis suæ in Urbem collatæ
documentum nostræ etiam ætati proposuit, cum
co Aurelio apud Sirmium reipublicæ exempto
decimo sexto Kalendarum Aprilium, Archigallus
sanctissimus, die nono Kalend. earundem, quo
nem impurum, lacertos quoque castrando lib
salute imperatoris Marci jam interempti solita
imperia mandavit. O nuncios tardos, o somni
diplomata, quorum vitio excessum imperatoris
ante Cybele cognovit, ne Deam talem riderent

stiani.

mani. Sed non statim & Jupiter Cretam suam Romanis fascibus illum concuti sineret, oblitus antrum illud Idæum, & æra Corybantia, & jucundissimum illic nutricis suæ odorem. Nonne omni Capitolio tumulum suum præposuisset, ut ea potius orbi terræ præcelleret, quæ cineres Jovis texit? Vellet Juno Punicam urbem posthabita Samo dilectam ab Aeneadarum utique genere deleri? Quod si,

Hic illius arma,
Hic currus fuit, hoc regnum dea gentibus esse
Si qua fata sinant, jam tum tenditque fovetque:

misera illa conjunx Jovis & soror adversus fata non valuit plane,

Fato stat Jupiter ipse.

nec tantum tamen honoris Romani dicaverunt fatis dedentibus sibi Carthaginem adversus destinatum votumque Junonis, quantum prostitutissimæ Lupæ Laurentinæ. Plures deos vestros regnasse certum est. Igitur si conferendi imperii tenent potestatem, cum ipsi regnarent, a quibus acceperant eam gratiam? quem coluerat Saturnus & Jupiter? aliquem opinor Sterculium, sed Romæ postea cum indigenis suis: etiam si qui non regnarunt, tamen regnabatur ab aliis nondum cultoribus suis, ut qui nondum dii habebantur. Ergo aliorum est regnum dare, quia regnabatur multo ante quam isti dii inciderentur. Sed quam vanum est fastigium Romani nominis religiositatis meritis deputare, cum post imperium sive adhuc regnum etiam jam rebus religio profecerit? nam etsi a Numa concepta est curiositas superstitiosa, nondum tamen aut simulacris aut templis res divina apud Romanos constabat; frugi religio & pauperes ritus, & nulla Capitolia certantia cælo, sed temeraria de cespite al-

taria, & vaſa adhuc Samia, & nidor ex illis, & d
ipſe nuſquam. nondum enim tunc ingenia Græc
atque Tuſcorum fingendis ſimulacris urbem inun
rant. Ergo non ante religioſi Romani, quam m
ideoque non ob hoc magni, quia religioſi. At
quomodo ob religionem magni, quibus magnitud
irreligioſitate provenit? Ni fallor enim, om
gnum vel imperium bellis quæritur, & victoriis
pagatur. Porro bella & victoriæ captis & everſis
rimum urbibus conſtant. id negotium ſine deorum
juria non eſt. Eædem ſtrages mœnium & templo
pares cædes civium & ſacerdotum, nec diſſimiles
pinæ ſacrarum divitiarum & profanarum. Tot ig
ſacrilegia Romanorum, quot trophæa: tot de
quot de gentibus triumphi: tot manubiæ, quot
nent adhuc ſimulacra captivorum deorum. & ab
ſtibus ergo ſuis ſuſtinent adorari, & illis imper
ſine fine decernunt, quorum magis injurias quam
lationes remuneraſſe debuerant. Sed qui nihil
tiunt, tam impune læduntur, quam fruſtra colu
Certe non poteſt fidei convenire, ut religionis
tis excreviſſe videantur, qui ut ſuggeſſimus, re
nem aut lædendo creverunt, aut creſcendo læſe
Etiam illi quorum regna conflata ſunt in imperii
mani ſummam, cum ea amitterent, ſine religion
non fuerunt.

26. Videte igitur ne ille regna diſpenſet, cuj
& orbis qui regnatur, & homo ipſe qui regnat,
ille vices dominationum ipſis temporibus in ſecul
dinarit, qui ante omne tempus fuit & ſeculum
pus temporum fecit, ne ille civitates extollat au
primat, ſub quo fuit aliquando ſine civitatibus g
hominum. Quid erratis? prior eſt quibusdam
ſuis ſylveſtris Roma: ante regnavit, quam tan
ambitum Capitolii extrueretur. Regnaverunt &
bylonii ante pontifices, & Medi ante Quindecim

ros,

cos, & Aegyptii ante Salios, & Aſſyrii ante Lupercos, & Amazones ante virgines Veſtales: poſtremo ſi Romanæ religiones regna præſtant, nunquam retro Judæa regnaſſet deſpectrix communium iſtarum divinitatum. Cujus & deum victimis, & templum donis, & gentem fœderibus aliquamdiu Romani honoraſtis, nunquam dominaturi ejus, ſi non ultimo deliquiſſet in Chriſtum.

Cap. 27. Satis hæc adverſus intentionem læſæ divinitatis, quo non videamur lædere eam quam oſtendimus non eſſe. Igitur provocati ad ſacrificandum, obſtruimus gradum pro fide conſcientiæ noſtræ, qua certi ſumus ad quos iſta perveniant officia, ſub imaginum proſtitutione, & humanorum nominum conſecratione. Sed quidam dementiam exiſtimant, quod cum poſſimus & ſacrificare in præſenti, & illæſi abire manente apud animum propoſito, obſtinationem ſaluti præferamus. Datis ſcilicet conſilium quo vobis abutamur: ſed agnoſcimus unde talia ſuggerantur, quis totum hoc agitet, & quomodo nunc aſtutia ſuadendi, nunc duritia ſæviendi, ad conſtantiam noſtram dejiciendam operetur. Ille ſcilicet ſpiritus dæmoniacæ & angelicæ paraturæ, qui noſter ob divortium æmulus, & ob dei gratiam invidus, de mentibns veſtris adverſus nos præliatur, occulta inſpiratione, modulatis & ſubornatis ad omnem quam in primordio exorſi ſumus & judicandi perverſitatem & ſæviendi iniquitatem. Nam licet ſubjecta ſit nobis tota vis dæmonum & ejuſmodi ſpirituum, ut nequam tamen ſervi metui nonnunquam contumaciam miſcent, & lædere geſtiunt quos alias verentur: odium etiam timor inſpirat: præterquam quod deſperata conditio eorum ex prædamnatione ſolatium reputat, fruendæ interim malignitatis de pœnæ mora. & tamen apprehenſi ſubiguntur, & conditioni ſuæ ſuccidunt: & quos de longinquo oppugnant, de proximo obſecrant. Itaque dum vice rebel-

rebellantium ergastulorum, sive carcerum, vel metallorum, vel hoc genus pœnalis servitutis erumpunt adversus nos, in quorum potestate sunt (certi & impares se esse, & hoc magis proditos) ingratis resistimus ut æquales, & repugnamus perseverantes in eo quod oppugnant, & illos nunquam magis detriumphamus, quam quum pro fidei obstinatione damnamur.

28. Quoniam autem facile iniquum videretur, liberos homines invitos urgeri ad sacrificandum (nam & alias divinæ rei faciundæ libens animus indicitur) certe ineptum existimaretur, si quis ab alio cogeretur ad honorem deorum, quos ultro sui caussa placare deberet, ne præ manu esset jure libertatis dicere, Nolo mihi Jovem propitium. Tu qui es? me conveniat Janus iratus ex qua velit fronte. Quid tibi mecum est? Formati estis ab iisdem utique spiritibus, ut nos pro salute Imperatoris sacrificare cogatis. Et imposita est tam vobis necessitas cogendi, quam nobis obligatio periclitandi. Ventum est igitur ad secundum titulum læsæ augustioris majestatis: siquidem majore formidine & callidiore timiditate Cæsarem observatis, quam ipsum de Olympo Jovem, & merito si sciatis. Quis enim? ex viventibus quilibet non omni mortuo potior? Sed nec hoc vos ratione facitis potius quam respectu repræsentaneæ potestatis, adeo & in isto irreligiosi erga deos vestros deprehendimini, qui plus timoris humano dominio dicatis. Citius denique apud vos per omnes deos, quam per unum genium Cæsaris pejeratur.

29. Constet igitur prius, si isti quibus sacrificatur, salutem Imperatori vel cuilibet homini impertiri possunt, & ita nos crimini addicite. Si angeli aut dæmones substantia pessimi spiritus beneficium aliquod operantur, si perditi conservant, si damnati liberant, denique (quod conscientia vestra est) mortui vivos tuentur, jam utique suas primo statuas, & imagines,

&

[illegible]des tuerentur. Quæ (ut opinor) Cæsarum milites [illegible]ubiis suis salva præstant. Puto autem & hæ ipsæ [illegible]riæ de metallis Cæsarum veniunt, & tota templa [illegible]nutu Cæsaris constant, multi denique dii habue[illegible] Cæsarem iratum. Facit ad caussam, si & propi[illegible], cum illis aliquid aut liberalitatis aut privilegii [illegible]fert. ita qui sunt in Cæsaris potestate, cujus & [illegible] sunt, quomodo habebunt salutem Cæsaris in po[illegible]te? ut eam prestare posse videantur, quam faci[illegible] ipsi a Cæsare consequuntur. Ideo ergo commit[illegible] in majestatem imperatorum, quia illos non sub[illegible] rebus suis; quia non ludimus de officio salutis [illegible], qui eam non putamus in manibus esse plum[illegible]. Sed vos religiosi qui eam quæritis ubi non est, [illegible] a quibus dari non potest, præterito eo in [illegible] est potestate. Insuper eos debellatis qui eam [illegible] petere, qui etiam possint impetrare: dum [illegible] petere.

[illegible] 30. Nos enim pro salute imperatorum deum in[illegible] æternum, deum verum, deum vivum, [illegible] & ipsi imperatores propitium sibi præter ceteros [illegible]nt. Sciunt quis illis dederit imperium. Sciunt [illegible] homines, quis & animam. Sentiunt eum deum [illegible] solum, in cujus solius potestate sunt, a quo sunt [illegible]di, post quem primi, ante omnes & super [illegible]es deos. Quidni? cum super omnes homines, [illegible] utique vivunt & mortuis antistant. Recogitant [illegible]usque vires imperii sui valeant, & ita deum intel[illegible]nt. Adversus quem valere non possunt, per eum [illegible]re se cognoscunt. Cœlum denique debellet im[illegible]tor, cœlum captivum triumpho suo invehat, cœ[illegible]ittat excubias, cœlo vectigalia imponat. Non [illegible]est; ideo magnus est, quia cœlo minor est. Illius [illegible] est ipse, cujus & cœlum est & omnis creatura. [illegible] est imperator, unde est & homo antequam im[illegible]tor, inde potestas illi, unde & spiritus. Illuc

sursum

sursum suspicientes Christiani manibus expansis, quia innocuis, capite nudo, quia non erubescimus, denique sine monitore, quia de pectore oramus. Precantes sumus omnes semper pro omnibus imperatoribus vitam illis prolixam, imperium securum, domum tutam, exercitus fortes, senatum fidelem, populum probum, orbem quietum, & quæcunque hominis & Cæsaris vota sunt. Hæc ab alio orare non possum, quam a quo me scio consecuturum, quoniam & ipse est, qui solus præstat, & ego sum cui impetrare debetur, famulus ejus, qui eum solum observo, qui propter disciplinam ejus occidor, qui ei offero opimam & majorem hostiam, quam ipse mandavit, orationem de carne pudica, de anima innocenti, de spiritu sancto profectam. Non grana thuris unius assis, Arabicæ arboris lacrymas, nec duas meri guttas, nec sanguinem reprobi bovis mori optantis, & post omnia inquinamenta etiam conscientiam spurcam: ut mirer, cum hostiæ probantur penes vos a vitiosissimis sacerdotibus, cur præcordia potius victimarum, quam ipsorum sacrificantium examinantur? Sic itaque nos ad deum expansos ungulæ fodiant, cruces suspendant, ignes lambant, gladii guttura detruncent, bestiæ insiliant: paratus est ad omne supplicium ipse habitus orantis Christiani. Hoc agite, boni præsides, extorquete animam deo supplicantem pro Imperatore. Hic erit crimen, ubi veritas & dei devotio est.

31. Adulati nunc sumus imperatori, & mentiti vota, quæ diximus, ad evadendam scilicet vim. Plane proficit ista fallacia. Admittitis enim nos probare quodcunque defendimus. Qui ergo putaveris nihil nos de salute Cæsarum curare, inspice dei voces, litteras nostras, quas neque ipsi supprimimus, & plerique casus ad extraneos transferunt. Scito ex illis præceptum est nobis, ad redundantiam benignitatis, etiam pro inimicis Deum orare, & persecutoribus

nostris

ipsis bona precari. Qui magis inimici, & persecutores Christianorum, quam de quorum majestate convenimur in crimen? Sed etiam nominatim atque manifeste: *Orate*, inquit, *pro regibus*, *& pro principibus*, *& potestatibus*, *ut omnia tranquilla sint vobis*. Cum enim concutitur imperium, concussis etiam ceteris membris ejus: utique & nos (licet extranei a turbis) in aliquo loco casus invenimur.

32. Est & alia major necessitas nobis orandi pro imperatoribus, etiam pro omni statu imperii rebusque Romanis, qui vim maximam universo orbi imminentem, ipsamque clausulam seculi acerbitates horrendas comminantem, Romani imperii commeatu scimus retardari. Itaque nolumus experiri, & dum precamur differri, Romanæ diuturnitati favemus. Sed & juramus, sicut non per genios Cæsarum, ita per salutem eorum, quæ est augustior omnibus geniis. Nescitis genios dæmonas dici, & inde diminutiva voce dæmonia? Nos judicium dei suspicimus in imperatoribus qui gentibus illos præfecit. id in eis scimus esse, quod deus voluit: ideoque & salvum volumus esse quod deus voluit, & pro magno id juramento habemus. Ceterum dæmonas, id est genios adjurare consuevimus, ut illos de hominibus exigamus, non dejerare, ut illis honorem divinitatis conferamus.

33. Sed quid ego amplius de religione atque pietate Christiana in imperatorem? quem necesse est suspiciamus, ut eum quem dominus noster elegit: ut merito dixerim, noster est magis Cæsar, ut a nostro deo constitutus. Itaque & in eo plus ego illi operor in salutem: non solum quod eam ab eo postulo, qui potest præstare, aut quod talis postulo, qui merear impetrare, sed etiam quod temperans majestatem Cæsaris infra deum magis illum commendo deo, cui soli subjicio. Subjicio autem cui non adæquo. Non enim deum imperatorem dicam, vel quia mentiri nescio,

vel

vel quia illum deridere non audeo, vel quia nec ipse se deum volet dici. Si homo sit, interest homini deo cedere; satis habet appellari imperator. grande & hoc nomen est, quod a deo traditur. negat illum imperatorem, qui deum dicit: nisi homo sit, non est imperator. Hominem se esse etiam triumphans in illo sublimissimo curru admonetur. Suggeritur enim ei a tergo, respice post te, hominem memento te. Et utique hoc magis gaudet tanta se gloria coruscare, ut illi admonitio conditionis suæ sit necessaria. Minor erat si tunc deus diceretur, quia non vere diceretur. Major est qui revocatur, ne se deum existimet.

34. Augustus imperii formator, ne dominum quidem dici se volebat. & hoc enim Dei est cognomen. Dicam plane imperatorem dominum, sed more communi, sed quando non cogor, ut dominum dei vice dicam. Ceterum liber sum illi: dominus enim meus unus est, deus omnipotens & æternus, idem qui & ipsius. Qui pater patriæ est, quomodo dominus est? Sed & gratius est nomen pietatis quam potestatis: etiam familiæ magis patres quam domini vocantur. Tanto abest ut imperator deus debeat dici, quod non potest credi non modo turpissima, sed & perniciosa adulatione, tamquam si habens imperatorem alterum appelles: nonne maximam & inexorabilem offensam contrahes ejus quem habuisti, etiam ipsi timendam quem appellasti? Esto religiosus in deum, qui vis illum propitium imperatori. Desine alium deum colere vel credere, atque ita & hunc deum dicere, cui deo opus est. Si non de mendacio erubescit adulatio ejusmodi, hominem deum appellans, timeat saltem de infausto. Maledictum est ante apotheosin deum Cæsarem nuncupare.

35. Propterea igitur publici hostes Christiani, quia imperatoribus neque vanos, neque mentientes, neque temerarios honores dicant, quia veræ religionis

homi-

homines etiam solennia eorum conscientia potius quam lascivia celebrant. Grande videlicet officium focos & thoros in publicum educere, vicatim epulari, civitatem tabernæ habitu abolefacere, vino lutum cogere, catervatim cursitare ad injurias, ad impudentias, ad libidinis illecebras. Siccine exprimitur publicum gaudium per dedecus publicum? Hæccine solemnes dies principum decent, quæ alios dies non decent? Qui observant disciplinam de Cæsaris respectu, i eam propter Cæsarem deserent, & malorum morum licentia pietas erit, occasio luxuriæ religio deputabitur? O nos merito damnandos! cur enim vota : gaudia Cæsarum casti & sobrii & probi expungimus? ur die læto non laureis postes obumbramus? nec lucernis diem infringimus? Honesta res est solennitate ublica exigente inducere domui tuæ habitum alicuis novi lupanaris. Velim tamen in hac quoque regione secundæ majestatis, de qua in secundum sacrigium convenimur Christiani, non celebrando vobiscum solennia Cæsarum, quo more celebrari nec odestia, nec verecundia, nec pudicitia permittunt, d occasio voluptatis magis quam digna ratio persua:, fidem & veritatem vestram demonstrare, ne forte isthic deteriores Christianis deprehendantur, qui os nolunt Romanos haberi, sed hostes principum omanorum. Ipsos Quirites, ipsamque vernaculam ptem collium plebem convenio, an alicui Cæsari o parcat illa lingua Romana? Testis est Tiberis, & holæ bestiarum. Jam si pectoribus ad translucentem quandam specularem materiam natura obduxisset, ujus non præcordia insculpta apparerent novi ac no- Cæsaris scenam congiario dividundo præsidentis? iam illa hora qua acclamant,

De nostris annis tibi Juppiter augeat annos.

Hæc Christianus tam enunciare non novit, quam de novo Cæsare optare. Sed vulgus, inquis. Ut vulgus, tamen Romani, nec ulli magis depostulatores Christianorum, quam vulgus. Plane ceteri ordines pro auctoritate religiosi ex fide, nihil hosticum de ipso senatu, de equite, de castris, de palatiis ipsis spirant. Unde Cassii, & Nigri & Albini? unde qui inter duas laurus obsident Cæsarem? unde qui faucibus ejus exprimendis palæstricam exercent? unde qui armati palatium irrumpunt, omnibus Sigeriis atque Partheniis audaciores? De Romanis, (nisi fallor,) id est de non Christianis. Atque adeo omnes illi sub ipsa usque impietatis eruptione & sacra faciebant pro salute imperatoris, & genium ejus dejerabant, alii foris, alii intus, & utique publicorum hostium nomen Christianis dabant. Sed & qui nunc scelestarum partium socii aut plausores quotidie revelantur, post vindemiam parricidarum racematio superstes, quam recentissimis & ramosissimis laureis postes præstruebant? quam elatissimis & clarissimis lucernis vestibula enubilabant? quam cultissimis & superbissimis toris forum sibi dividebant? non ut gaudia publica celebrarent, sed ut vota propria jam edicerent, & in aliena solennitate exemplum atque imaginem spei suæ inaugurarent, nomen principis in corde mutantes. Eadem officia dependunt & qui astrologos, & aruspices, & augures, & magos de Cæsarum capite consultant: quas artes ut ab angelis desertoribus proditas, & a deo interdictas, ne suis quidem caussis adhibent Christiani. Cui autem opus est perscrutari super Cæsaris salute, nisi a quo aliquid adversus illam cogitatur vel optatur? aut post illam speratur & sustinetur? non enim ea mente de charis consulitur, qua de dominis. Aliter curiosa est sollicitudo sanguinis, aliter servitutis.

36. Si

36. Si hæc ita sunt, ut hostes deprehendantur qui Romani vocabantur, cur nos qui hostes existimamur, Romani negamur? non possumus & Romani esse, & hostes non esse, cum hostes reperiantur qui Romani habebantur? adeo pietas & religio & fides imperatoribus dedita non in hujusmodi officiis consistit, quibus et hostilitas magis ad velamentum sui potest fungi: sed in iis moribus quibus civilitas in imperatorem, tam vere quam circa omnes necesse habet exhiberi. Neque enim hæc opera bonæ mentis solis imperatoribus debentur a nobis. Nullum bonum sub exceptione personarum administramus, quia nobis præstamus, qui non ab homine aut laudis, aut præmii expensum captamus, sed a deo exactore & remuneratore indifferentis benignitatis. Iidem sumus imperatoribus qui & vicinis nostris. Male enim velle, male facere, male dicere, male cogitare de quoquam ex æquo vetamur. Quodcunque non licet in imperatorem, id nec in quenquam, quod in neminem, eo forsitan magis nec in ipsum, qui per deum tantus est.

37. Si inimicos (ut supra diximus) jubemur diligere, quem habemus odisse? item si læsi vicem referre prohibemur, ne de facto pares simus, quem possumus lædere? Nam de isto ipsi recognoscite. Quoties enim in Christianos desævitis, partim animis propriis, partim legibus obsequentes? Quotiens etiam præteritis vobis suo jure nos inimicum vulgus invadit lapidibus & incendiis? Ipsis Bacchanalium furiis nec mortuis parcunt Christianis, quin illos de requie sepulturæ, de asylo quodam mortis, jam alios, jam nec totos avellant, dissecent, distrahant. quid tamen de tam conspiratis unquam denotastis, de tam animatis ad mortem usque pro injuria repensatum? quando vel una nox pauculis faculis largiter ultionis posset operari, si malum malo dispungi penes nos liceret. Sed absit ut aut igni humano vindicetur divinitas se-

 ctæ,

ctæ, aut doleat pati in quo probatur. Si enim hostes exertos non tantum vindices occultos agere vellemus deesset nobis vis numerorum & copiarum? Plures nimirum Mauri & Marcomanni, ipsique Parthi, vel quantæcunque unius tamen loci, & suorum finium gentes, quam totius orbis? externi sumus & vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum. Sola vobis relinquimus templa. Possumus dinumerare exercitus vestros: unius provinciæ plures erunt: cui bello non idonei, non prompti fuissemus, etiam impares copiis, qui tam libenter trucidamur? si non apud istam disciplinam magis occidi liceret, quam occidere. Potuimus & inermes nec rebelles, sed tantummodo discordes solius divortii invidia adversus vos dimicasse. Si enim tanta vis hominum in aliquem orbis remoti sinum abrupissemus a vobis, suffudisset pudore utique dominationem vestram tot qualiumcunque amissio civium. immo etiam & ipsa destitutione punisset. proculdubio expavissetis ad solitudinem vestram, ad silentium rerum & stuporem quemdam, quasi mortui orbis; quæsissetis quibus imperaretis. Plures hostes quam cives vobis remansissent. nunc enim pauciores hostes habetis præ multitudine Christianorum pene omnium civitatum, pene omnes cives Christianos habendo. Sed hostes maluistis vocare generis humani. Quis autem vos ab illis occultis & usquequaque vastantibus mentes & valetudines vestras hostibus raperet? a dæmoniorum incursibus dico, quæ de vobis sine præmio, sine mercede depellimus. Suffecisset hoc solum nostræ ultioni, quod vacua exinde possessio immundis spiritibus pateretis. Porro nec tanti præsidii compensationem cogitantes, non modo non molestum vobis genus, verum etiam necessarium, hostes judicare maluistis:

uiftis: qui fumus plane non generis humani tamen, ſed potius erroris.

38. Proinde nec paulo lenius inter licitas factiones ſectam iftam deputari oportebat, a qua nihil tale committitur, quale de illicitis factionibus timeri ſolet. nifi fallor enim, prohibendarum factionum cauſſa de providentia conftat modeftiæ publicæ ne civitas in partes ſcinderetur, quæ res facile comitia, concilia, curias, conciones, ſpectacula etiam æmulis ftudiorum compulſationibus inquietaret, cum jam & in quæftu habere cœpiſſent venalem & mercenariam hominès violentiæ ſuæ operam. At enim nobis ab omni gloriæ & dignitatis ardore frigentibus nulla eft neceſſitas cœtus, nec ulla magis res aliena, quam publica. Unam omnium rempublicam agnoſcimus, mundum. Neque ſpectaculis veftris in tantum renunciamus, in quantum originibus eorum: quas ſcimus de ſuperftitione conceptas, cum & ipſis rebus, de quibus tranſiguntur, prætcrſumus. Nihil eft nobis dictu, viſu, auditu, cum inſania circi, cum impudicitia theatri, cum atrocitate arenæ, cum vanitate xyfti. Licuit Epicureis aliquam decernere voluptatis veritatem; quo vos offendimus, ſi alias præſumimus voluptates? ſi oblectari noviſſe nolumus, noftra injuria eft, ſi forte, non veftra. Sed reprobamus quæ placent vobis, nec vos noftra delectant.

39. Edam jam nunc ego ipſe negotia Chriftianæ factionis, ut qui mala refutaverim, bona oftendam. Corpus ſumus de conſcientia religionis & diſciplinæ divinitate & ſpei fœdere. Coimus in cœtum & congregationem, ut ad deum quaſi manu facta, precationibus ambiamus. Hæc vis deo grata eft. Oramus etiam pro imperatoribus, pro minifteriis eorum, ac poteftatibus ſeculi, pro rerum quiete, pro mora finis. Cogimur ad litterarum divinarum commemorationem, ſi quid præſentium temporum qualitas aut

 præ-

præmonere cogit, aut recognoſcere. Certe fidem ſanctis vocibus paſcimus, ſpem erigimus, fiduciam figimus, diſciplinam præceptorum nihilominus inculcationibus denſamus. ibidem etiam exhortationes, caſtigationes, & cenſura divina. nam & judicatur magno cum pondere, ut apud certos de dei conſpectu: ſummumque futuri judicii præjudicium eſt, ſi quis ita deliquerit, ut a communicatione orationis & conventus & omnis ſancti commercii relegetur. Præſident probati quique ſeniores, honorem iſtum non pretio, ſed teſtimonio adepti. neque enim pretio ulla res dei conſtat. etiam ſi quod arcæ genus eſt, non de honoraria ſumma, quaſi redemptæ religionis congregatur: modicam unuſquiſque ſtipem menſtrua die, vel quum velit, & ſi modo velit & ſi modo poſſit, apponit: nam nemo compellitur, ſed ſponte confert. Hæc quaſi depoſita pietatis ſunt, nam inde non epulis, nec potaculis, nec ingratis voratrinis diſpenſatur, ſed egenis alendis humandiſque, & pueris ac puellis re ac parentibus deſtitutis, jamque domeſticis ſenibus, item naufragis, & ſi qui in metallis, & ſi qui in inſulis, vel in cuſtodiis, duntaxat ex cauſſa dei ſectæ, alumni confeſſionis ſuæ fiunt. Sed ejuſmodi vel maxime dilectionis operatio notam nobis inurit penes quoſdam. Vide, inquiunt, ut invicem ſe diligant. ipſi enim invicem oderunt. & ut pro alterutro mori ſint parati. ipſi enim ad occidendum alterutrum paratiores. Sed & quod fratrum appellatione cenſemur, non alias, opinor, infamant, quam quod apud ipſos omne ſanguinis nomen de affectatione ſimulatum eſt. Fratres autem etiam veſtri ſumus, jure naturæ matris unius, etſi vos parum homines, quia mali fratres. At quanto dignius fratres & dicuntur & habentur, qui unum patrem deum agnoverunt, qui unum ſpiritum biberunt ſanctitatis, qui de uno utero ignorantiæ ejuſdem ad unam lucem expaverunt veritatis. Sed eo fortaſſe

minus

minus legitimi existimamur, quia nulla de nostra fraternitate tragœdia exclamat, vel quia ex substantia familiari fratres sumus, quæ penes vos fere dirimit fraternitatem. Itaque quia animo animaque miscemur, nihil de rei communicatione dubitamus. omnia indiscreta sunt apud nos, præter uxores: in isto loco consortium solvimus, in quo solo ceteri homines consortium exercent. qui non amicorum solummodo matrimonia usurpant, sed & sua amicis patientissime subministrant, ex illa (credo) majorum & sapientissimorum disciplina Græci Socratis & Romani Catonis, qui vxores suas amicis communicaverunt, quas in matrimonium duxerant liberorum caussa, & alibi creandorum, nescio quidem an invitas: quid enim de castitate curarent, quam mariti tam facile donaverant? O sapientiæ Atticæ, o Romanæ gravitatis exemplum! Leno est philosophus & censor. quid ergo mirum si tanta charitas convivatur? Nam & cœnulas nostras præterquam sceleris infames, ut prodigas quoque suggillatis. de nobis scilicet Diogenis dictum est, Megarenses obsonant, quasi crastina die morituri, ædificant vero quasi nunquam morituri. Sed stipulam quis in alieno oculo facilius perspicit, quam in suo trabem. Tot tribubus, & curiis, & decuriis ructantibus acescit aër. Saliis cœnaturis creditor erit necessarius. Herculanarum decimarum & pollunctorum sumtus tabularii supputabunt: Apaturiis, Dionysiis, mysteriis Atticis, coquorum delectus indicentur. Ad fumum cœnæ Serapiacæ sparteoli excitabuntur. De solo triclinio Christianorum retractatur. Cœna nostra de nomine rationem sui ostendit. Id vocatur quod dilectio penes Græcos est. Quantiscunque sumptibus constet, lucrum est pietatis nomine facere sumptum. siquidem inopes quoque refrigerio isto juvamus, non qua penes vos parasiti affectant, ad gloriam famulandæ libertatis sub auctoramento ventris

inter contumelias saginandi, sed qua penes deum major est contemplatio mediocrium. Si honesta caussa est convivii, reliquum ordinem disciplinæ æstimate, qui sit, de religionis officio. nihil vilitatis, nihil immodestiæ admittit, non prius discumbitur quam oratio ad deum prægustetur. editur quantum esurientes capiunt: bibitur quantum pudicis est utile. ita saturantur, ut qui meminerint etiam per noctem adorandum deum sibi esse: ita fabulantur, ut qui sciant dominum audire. Post aquam manualem & lumina ut quisque de scripturis sanctis, vel de proprio ingenio potest, provocatur in medium deo canere: hinc probatur quomodo biberit. Aeque oratio convivium dirimit: inde disceditur non in catervas cæsionum, neque in classes discursationum, nec in eruptiones lasciviarum, sed ad eandem curam modestiæ & pudicitiæ, ut qui non tam cœnam cœnaverint, quam disciplinam. Hæc coitio Christianorum merito sane illicita, si illicitis par: merito damnanda, si non dissimilis damnandis, si quis de ea queritur eo titulo, quo de factionibus querela est. In cujus perniciem aliquando convenimus? Hoc sumus congregati, quod & dispersi, hoc universi, quod & singuli: neminem lædentes, neminem contristantes. Quum probi, quum boni coeunt, quum pii, quum casti congregantur non est factio dicenda, sed curia.

40. At e contrario illis nomen factionis accommodandum est: qui in odium bonorum & proborum conspirant, qui adversum sanguinem innocentium conclamant, prætexentes sane ad odii defensionem, illam quoque vanitatem, quod existiment omnis publicæ cladis, omnis popularis incommodi Christianos esse caussam. Si Tiberis ascendit in mœnia, si Nilus non ascendit in arva, si cœlum stetit, si terra movit, si fames, si lues, statim Christianos ad leonem. Tantos ad unum? Oro vos, ante Tiberium, id est ante

Christi adventum, quantæ clades orbem & urbem ceciderunt? Legimus Hieran Anaphen, & Delon, & Rhodon. & Con insulas multis cum millibus hominum pessum abiisse. Memorat & Plato majorem Asiæ & Africæ terram Atlantico mari ereptam. Sed & mare Corinthium terræ motus ebibit: & vis undarum Lucaniam Italiæ abscisam in Siciliæ nomen relegavit. Hæc utique non sine injuria incolentium accidere potuerunt. Ubi vero tunc non dicam deorum vestrorum contemptores Christiani, sed ipsi dii vestri, cum totum orbem cataclysmus abolevit? vel ut Plato putavit, campestre solummodo? Posteriores enim illos clade diluvii contestantur ipsæ urbes in quibus nati mortuique sunt, etiam quas condiderunt. Neque enim alias in hodiernum manerent, nisi & ipsæ postumæ cladis illius. Nondum Judæum ab Aegypto examen Palæstina susceperat, nec jam illic Christianæ sectæ origo consederat, quum regiones ac fines ejus Sodoma & Gomorra igneus imber exussit. Olet adhuc incendio terra, & si qua illic arborum poma conantur, oculis tenus, ceterum contacta cinerescunt. Sed nec Tuscia atque Campania de Christianis querebatur, quum Volsinios de cœlo, Tarpejos de suo monte perfudit ignis. Nemo adhuc Romæ deum verum adorabat, cum Annibal apud Cannas Romanos annulos, cædes suas, modio metiebatur. Omnes dii vestri ab omnibus colebantur, cum ipsum Capitolium Senones occupaverunt. Et bene quod si quid adversi accidit urbibus, eædem clades templorum quæ & mœnium fuerunt: ut jam hoc revincam, non a deis evenire, quia & ipsis evenit. Semper humana gens male de deo meruit. primo quidem ut inofficiosa ejus, quem cum intelligeret ex parte, non solum non requisivit timendum, sed & alios sibi citius commenta est quos coleret: dehinc quod non inquirendo innocentiæ magistrum, & nocentiæ judicem &

exactorem, omnibus vitiis & criminibus inolevit. Ceterum si requisisset, sequeretur, ut cognosceret & recognosceret requisitum, & recognitum observaret, & observatum magis propitium experiretur quam iratum. Eundem ergo nunc quoque scire debet iratum, quem & retro semper priusquam Christiani nominarentur. Cujus bonis utebatur ante editis, quam deos sibi fingeret: cur non ab eo etiam mala intelligat evenire, cujus bona esse non sensit? Illius rea est, cujus & ingrata. Et tamen si pristinas clades comparemus, leviora nunc accidunt, ex quo Christianos a deo orbis accepit. Ex eo enim & innocentia seculi iniquitates temperavit, & deprecatores dei esse cœperunt. Denique cum ab imbribus æstiva hyberna suspendunt, & annus in cura est, vos quidem, quotidie pasti statimque pransuri, balneis & cauponis & lupanaribus operati, Aquilicia Jovi immolatis, nudipedalia populo denunciatis, cœlum apud Capitolium quæritis, nubila de laquearibus expectatis, aversi ab ipso & deo & cœlo. Nos vero jejuniis aridi, & omni continentia expressi, ab omni vitæ fruge dilati, in sacco & cinere volutantes, invidia cœlum tundimus, deum tangimus, & cum misericordiam extorserimus, Jupiter honoratur a vobis, Deus negligitur.

41. Vos igitur importuni rebus humanis, vos rei publicorum incommodorum, vos malorum illices semper, apud quos deus spernitur, statuæ adorantur. Utique enim credibilius haberi debet eum irasci qui negligatur, quam qui coluntur. aut næ illi iniquissimi, si propter Christianos, etiam cultores suos lædunt, quos separare deberent a meritis Christianorum. Hoc, inquitis, & in deum vestrum repercutere est, qui & ipse patitur propter profanos etiam cultores suos lædi. Admittite prius dispositiones ejus, & non retorquebitis. qui enim semel æternum judicium destinavit post seculi finem, non præcipitat discretionem, quæ est

condi-

conditio judicii, ante seculi finem. Aequalis est interim super omne hominum genus, & indulgens, & increpans. communia voluit esse & commoda profanis, & incommoda suis, ut pari consortio omnes & lenitatem ejus & severitatem experiremur. quia hæc ita didicimus apud ipsum, diligimus lenitatem, metuimus severitatem, vos contra utramque despicitis: & sequitur ut omnes seculi plagæ nobis, si forte, in admonitionem, vobis in castigationem a Deo obveniant. Atquin nos nullo modo lædimur: in primis quia nihil nostra refert in hoc ævo, nisi de eo quam celeriter excedere: dehinc, quia si quid adversi infligitur, vestris id meritis deputatur. sed & si aliqua nos quoque perstringunt ut vobis cohærentes, lætamur magis recognitione divinarum prædicationum, confirmantium scilicet fiduciam & fidem spei nostræ. Si vero ab eis quos colitis, omnia vobis mala eveniunt nostri caussa, quid colere perseveratis tam ingratos, tam injustos? qui magis vos in dolore Christianorum juvare & asserere debuerant.

42. Sed alio quoque injuriarum titulo postulamur; & infructuosi in negotiis dicimur. quo pacto homines vobiscum degentes, ejusdem victus, habitus, instructus, ejusdem ad vitam necessitatis? neque enim Brachmanæ, aut Indorum gymnosophistæ sumus, sylvicolæ & exules vitæ. Meminimus gratiam nos debere Deo domino creatori, nullum fructum operum ejus repudiamus. plane temperamus, ne ultra modum aut perperam utamur. Itaque non sine foro, non sine macello, non sine balneis, tabernis, officinis, stabulis, nundinis vestris, cæterisque commerciis cohabitamus in hoc seculo, navigamus & nos vobiscum & militamus, & rusticamur, & mercamur, proinde miscemus artes, opera nostra publicamus usui vestro. Quomodo infructuosi videamur negotiis vestris, cum quibus, & de quibus vivimus, non scio. Sed si cærimo-

rimonias tuas non frequento, attamen & illa die homo sum. non lavo sub noctem Saturnalibus, ne & noctem & diem perdam: attamen lavo & debita hora & salubri, quæ mihi & calorem & sanguinem servet. rigere & pallere post lavacrum mortuus possum. Non in publico Liberalibus discumbo, quod bestiariis suprema cœnantibus mos est: attamen ubi ubi de copiis tuis cœno. non emo capiti coronam. quid tua interest, emptis nihilo minus floribus quomodo utar? puto gratius esse liberis, & solutis, & undique vagis. Sed & si in coronam coactis, nos coronam naribus novimus, viderint qui per capillum odorantur. Spectaculis non convenimus: quæ tamen apud illos cœtus venditantur, si desideravero, libentius de propriis locis sumamur. Thura plane non emimus. Si Arabiæ queruntur, scient Sabæi pluris & carioris suas merces Christianis sepeliendis profligari, quam diis fumigandis. Certe, inquitis, templorum vectigalia quotidie decoquunt, stipes quotusquisque jam jactat. non enim sufficimus & hominibus & Deis vestris mendicantibus opem ferre, nec putamus aliis quam petentibus impertiendum. Denique porrigat manum Jupiter, & accipiat, cum interim plus nostra misericordia insumit vicatim, quam vestra religio templatim. Sed cætera vectigalia gratias Christianis agent ex fide dependentibus debitum, qua alieno fraudando abstinemus: ut si ineatur quantum vectigalibus pereat fraude & mendacio vestrarum professionum, facile ratio haberi possit, unius speciei querela compensata pro commodo cæterarum rationum.

43. Plane confitebor, quinam, si forte, vere de sterilitate Christianorum conqueri possunt primi erunt lenones, perductores, aquarioli, tum sicarii, venenarii, magi: item arioli, aruspices, mathematici. his infructuosos esse, magnus fructus est: & tamen quodcunque dispendium est rei vestræ per hanc sectam cum

aliquo

aliquo utique præsidio compensari potest. quantos habetis, non dico qui jam de vobis dæmonia excutiant, non dico jam qui pro vobis quoque vero deo preces sternant, quia forte non creditis, sed a quibus nihil timere possitis.

44. At enim illud detrimentum Reipublicæ tam grande quam verum nemo circumspicit, illam injuriam civitatis nullus expendit, quum tot justi impendimur, quum tot innocentes erogamur. Vestros enim jam contestamur actus, qui quotidie judicandis custodiis præsidetis, qui sententiis elogia dispungitis: tot a vobis nocentes variis criminum elogiis recensentur, quis illic sicarius? quis manticularius? quis sacrilegus, aut corruptor, aut lavantium prædo, idem etiam Christianus adscribitur? aut cum Christiani suo titulo offeruntur, quis ex illis etiam talis, quales tot nocentes. de vestris semper æstuat carcer, de vestris semper metalla suspirant, de vestris semper bestiæ saginantur, de vestris semper munerarii noxiorum greges pascunt. nemo illic Christianus, nisi hoc tantum, aut si & aliud, jam non Christianus.

45. Nos ergo soli innocentes. Quid mirum si necesse est? Enimvero necesse est. Innocentiam a deo edocti, & perfecte eam novimus, ut a perfecto magistro revelatam, & fideliter custodimus, ut ab incontemptibili dispectore mandatam. vobis autem humana æstimatio innocentiam tradidit, humana item dominatio imperavit, inde nec plenæ, nec adeo timendæ estis disciplinæ ad innocentiæ veritatem. Quanta est prudentia hominis ad demonstrandum quid vere bonum, quanta auctoritas ad exigendum? tam illa falli facilis, quam ista contemni. Atque adeo quid plenius dictum est non occides? an vero ne irascaris quidem? Quid perfectius, prohibere adulterium, an etiam ab oculorum solitaria concupiscentia arcere? Quid eruditius de maleficio, an & de

mali-

maliloquio interdicere? Quid instructius, injuriam non permittere, an nec vicem injuriæ sinere? dum tamen sciatis ipsas quoque leges vestras quæ videntur ad innocentiam pergere de divina lege ut antiquiore formam mutuatas. Diximus jam de Moisis ætate. Sed quanta auctoritas legum humanarum? quum illas & evadere homini contingat, & plerumque in admissis delitescenti, & aliquando contemnere ex involuntate vel necessitate delinquenti, recogitata etiam pro brevitate supplicii cujuslibet, non tamen ultra mortem remansuri? Sic & Epicurus omnem cruciatum doloremque depretiat, modicum quidem contemptibilem pronunciando, magnum vero non diuturnum. Enim vero nos qui sub deo omnium speculatore dispungimur, quique æternam ab eo pœnam providemus, merito soli innocentiæ occurrimus, & pro scientiæ plenitudine, & pro latebrarum difficultate, & pro magnitudine cruciatus non diuturni, verum sempiterni, eum timentes quem timere debebit & ipse, qui timentes judicat, deum non proconsulem timentes.

46. Constitimus, ut opinor, adversus omnium criminum intentationem, quæ Christianorum sanguinem flagitat. Ostendimus totum statum nostrum, & quibus modis probare possimus ita esse sicut ostendimus, ex fide scilicet & antiquitate divinarum litterarum. item ex confessione spiritualium potestatum. Quis nos revincere audebit non arte verborum, sed eadem forma qua probationem constituimus de veritate, debebit reniti. Sed dum unicuique manifestatur veritas nostra, interim incredulitas dum de bono sectæ hujus obducitur (quod usui jam & de commercio innotuit) non utique divinum negotium existimat, sed magis philosophiæ genus: eadem, inquit, & philosophi monent & profitentur, innocentiam, justitiam, patientiam, sobrietatem, pudicitiam. Cur ergo quibus comparamur de disciplina, proinde illis non adæquamur ad licentiam impunitatemque

que disciplinæ: vel cur & illi ut pares nostri non urgentur ad officia, quæ nos non obeuntes periclitamur? quis enim philosophum sacrificare, aut dejerare, aut lucernas meridie vanas prostituere compellit? Quinimmo & deos vestros palam destruunt, & superstitiones vestras commentariis quoque accusant, laudantibus vobis. Plerique etiam in principes latrant sustinentibus vobis. Et facilius statuis & salariis remunerantur, quam ad bestias pronuntiantur. Sed merito. philosophi enim non Christiani cognominantur. Nomen hoc Philosophorum dæmonia non fugat. quidni? quum secundum deos philosophi dæmonas deputent. Socratis vox est, Si dæmonium permittat. Idem & quum aliquid de veritate sapiebat, deos negans, Aesculapio tamen gallinaceum prosecari jam in fine jubebat. Credo ob honorem patris ejus, quia Socratem Apollo sapientissimum omnium cecinit. O Apollinem inconsideratum: sapientiæ testimonium reddidit ei viro, qui negabat deos esse. In quantum odium flagrat veritas, in tantum qui eam ex fide præstat, offendit. Qui autem adulterat & affectat, hoc maxime nomine gratiam pangit apud insectatores veritatis; qua & illusores & contemtores. Mimice philosophi affectant veritatem, & affectando corrumpunt, ut qui gloriam captant. Christiani eam necessario appetunt, & integre præstant, ut qui saluti suæ curant, adeo neque de scientia, neque de disciplina, ut putatis, æquamur. Quid enim Thales ille princeps physicorum sciscitanti Crœso de divinitate certum renunciavit, commeatus deliberandi sæpe frustratus? Deum quilibet opifex Christianus & invenit, & ostendit, & exinde totum quod a Deo quæritur, re quoque assignat: licet Plato affirmet factitatorem universitatis, neque inveniri facilem, & inventum enarrari in omnes difficilem. Cæterum si de pudicitia provocemus, lego partem sententiæ Atticæ in Socratem: corruptor adolescen-

lescentium pronuntiatur. Sexum nec femineum mutat Christianus. Novi & Phrynen meretricem Diogenis supra recubantis ardori subantem. Audio & quendam Speusippum de Platonis schola in adulterio periisse. Christianus uxori suæ soli masculus nascitur. Democritus excæcando semetipsum, quod mulieres sine concupiscentia aspicere non posset, & doleret, si non esset potitus, incontinentiam emendatione profitetur. At Christianus salvis oculis feminam videt, animo adversus libidinem cæcus est. Si de probitate defendam, ecce lutulentis pedibus Diogenes superbos Platonis toros alia superbia deculcat: Christianus nec in pauperem superbit. Si de modestia certem, ecce Pythagoras apud Thurios, Zeno apud Prienenses tyrannidem affectant: Christianus vero nec ædilitatem. Si de animi æquitate congrediar, Lycurgus apocarteresin optavit; quod leges ejus Lacones emendassent: Christianus etiam damnatus gratias agit. Si de fide comparem, Anaxagoras depositum hostibus denegavit: Christianus etiam extra fidelis vocatur. Si de simplicitate consistam, Aristoteles familiarem suum Hermiam turpiter loco excedere fecit: Christianus nec inimicum suum lædit. Idem Aristoteles tam turpiter Alexandro regendo potius adulatur, quam Plato Dionysio ventris gratia venditatur. Aristippus in purpura sub magna gravitatis superficie nepotatur. & Hippias dum civitati insidias disponit, occiditur. hoc pro suis omni atrocitate dissipatis nemo unquam Christianus tentavit. Sed dicet aliquis, etiam de nostris excedere quosdam a regula disciplinæ, desinunt tum Christiani haberi penes nos, philosophi vero illi cum talibus factis in nomine & in honore sapientiæ apud vos perseverant. Quid adeo simile philosophus & Christianus, Græciæ discipulus & cœli, famæ negociator & vitæ? verborum & factorum operator? &

rerum

rerum ædificator & destructor? interpolator erroris, & integrator veritatis, furator ejus & custos.

47. Antiquior omnibus ni fallor? Adhuc enim mihi proficit antiquitas præstructa divinæ litteraturæ, quo facile credatur thesaurum eam fuisse posteriori cuique sapientiæ. Et si non onus jam voluminis temperarem, etiam excurrerem in hanc quoque probationem. Quis poëtarum, quis sophistarum, qui non de prophetarum fonte potaverit? inde igitur philosophi sitim ingenii sui rigaverunt. nam quia quædam de nostris habent, ea propter nos comparant illis. inde opinor & a quibusdam philosophia legibus quoque ejecta est, a Thebanis dico, a Spartiatis, & Argivis, dum ad nostra conantur, & homines gloriæ (ut diximus) & eloquentiæ solius libidinosi, si quid in sanctis offenderunt digestis, exinde regestum, pro instituto curiositatis ad propria verterunt, neque satis credentes divina esse, quo minus interpolarent, neque satis intelligentes, ut adhuc tunc subnubila, etiam ipsis Judæis obumbrata quorum propria videbantur. Nam & si qua simplicitas erat veritatis, eo magis scrupulositas humana fidem aspernata nutabat, per quod incertum miscuerunt etiam quod invenerant certum. Inventum enim solummodo Deum non ut invenerant, disputaverunt, ut de qualitate & de natura ejus & de sede disceptent. Alii incorporalem asseverant, alii corporalem qua Platonici qua & Stoici: alii ex atomis, alii ex numeris, qua Epicurus & Pythagoras, alii ex igne, qua Heraclito visum est. Et Platonici quidem curantem rerum: contra Epicurei otiosum & inexercitum, & ut ita dixerim, neminem humanis rebus; positum vero extra mundum Stoici, qui figuli modo extrinsecus torqueat molem hanc; intra mundum Platonici, qui gubernatoris exemplo intra illud maneat, quod regat. Sic & de ipso mundo natus innatusve sit, decessurus mansurusve sit, variant. Sic & de

animæ ſtatu, quam alii divinam & æternam, alii diſſolubilem contendunt, ut quis ſenſit, ita & intulit aut reformavit. Nec mirum ſi vetus inſtrumentum ingenia philoſophorum interverterunt. Ex horum ſemine & noſtram hanc novitiolam paraturam viri quidam ſuis opinionibus ad philoſophicas ſententias adulteraverunt, & de una via obliquos multos tramites & inextricabiles ſciderunt. Quod ideo ſuggeſſerim, ne cui nota varietas ſectæ hujus, in hoc quoque nos philoſophis adæquare videatur, & ex varietate defenſionum judicet veritatem. Expedite autem præſcribimus adulteris noſtris, illam eſſe regulam veritatis, quæ veniat a Chriſto, tranſmiſſa per comites ipſius, quibus aliquanto poſteriores diverſi iſti commentatores probabuntur. Omnia adverſus veritatem de ipſa veritate conſtructa ſunt, operantibus æmulationem iſtam ſpiritibus erroris. Ab iis adulteria hujuſmodi ſalutaris diſciplinæ ſubornata, ab his quædam etiam fabulæ immiſſæ, quæ de ſimilitudine fidem infirmarent veritatis, vel eam ſibi potius evincerent: ut quis ideo non putet Chriſtianis credendum, quia nec poëtis, nec philoſophis; vel ideo magis poëtis & philoſophis exiſtimet credendum, quia non Chriſtianis. Itaque & ridemur Deum prædicantes judicaturum. Sic enim & poëtæ & philoſophi tribunal apud inferos ponunt. Si gehennam comminemur, quæ eſt ignis arcani ſubterraneus ad pœnam theſaurus, proinde decachinnamur. Sic enim & Pyriphlegethon apud mortuos amnis eſt. Et ſi paradiſum nominemus, locum divinæ amœnitatis recipiendis ſanctorum ſpiritibus deſtinatum, maceria quadam igneæ illius zonæ a notitia orbis communis ſegregatum, Elyſii campi fidem occupaverunt. Unde hæc, oro vos, philoſophis aut poëtis tam conſimilia? non niſi de noſtris ſacramentis. ſi de noſtris ſacramentis, ut de prioribus, ergo fideliora ſunt noſtra, magiſque credenda, quorum

imagi-

magines quoque fidem inveniunt. Si de suis sensibus, am ergo sacramenta nostra imagines posteriorum habebuntur, quod rerum forma non sustinet. nunquam nim corpus umbra, aut veritatem imago præcedit.

48. Age jam si qui philosophus affirmet, ut ait aberius, de sententia Pythagoræ, hominem fieri ex mlo, colubram ex muliere, & in eam opinionem mnia argumenta eloquii virtute distorserit, nonne onsensum movebit, & fidem infiget etiam ab animabus abstinendi? proptereaque persuasum quis hoc ibeat, ne forte bubulam de aliquo proavo suo obnet. At enim Christianus si de homine hominem, sumque de Cajo Cajum reducem repromittat, illic sica queritur. lapidibus magis, nec saltem cæstibus populo exigetur? Quasi non quæcunque ratio præest imarum humanarum in corpora reciprocandarum, a exigat illas in eadem corpora revocari: quia hoc revocari, esse quod fuerant. Nam si non id sunt iod fuerant, id est, humanum & id ipsum corpus initæ, jam non ipsæ erunt, quæ fuerant. Porro quæ m non erunt ipsæ, quomodo redisse dicentur? Aut ud factæ non erunt ipsæ aut manentes ipsæ non unt aliunde. Multis etiam jocis ex otio opus erit, velimus ad hanc partem lascivire. Quis in quam stiam reformari videretur. Sed de nostra magis deisione, qui proponimus, multo utique dignius cre-l, hominem ex homine rediturum, quemlibet pro olibet, dum hominem, ut eadem qualitas animæ andem restauretur conditionem, etsi non effigiem, rte quia ratio restitutionis destinatio judicii est, nelario idem ipse qui fuerat exhibebitur, ut boni seu trarii meriti judicium a deo referat. Ideoque repræbuntur & corpora, quia neque pati quicquam test anima sola sine stabili materia, id est carne: & od omnino de judicio Dei pati debent animæ, non e carne meruerunt, intra quam omnia egerunt.

I 2 Sed

Sed quomodo, inquis, dissoluta materia exhiberi potest? Considera temetipsum o homo, & fidem rei invenies. Recogita quid fueris, antequam esses, utique nihil: meminisses enim si quid fuisses. Qui ergo nihil fueras priusquam esses, idem nihil factus quum esse desieris: cur non possis esse rursus de nihilo ejusdem ipsius auctoris voluntate, qui te voluit esse de nihilo? Quid novi tibi eveniet? qui non eras, factus es: quum iterum non eris, fies. Redde si potes rationem qua factus es, & tunc require qua fies. Et tamen facilius utique fies, quod fuisti aliquando, quia æque non difficile factus es quod nunquam fuisti aliquando. Dubitabitur credo de dei viribus, qui tantum corpus hoc mundi de eo quod non fuerat, non minus quam de morte vacationis & inanitatis composuit animatum spiritu omnium animarum animatore, signatum & per ipsum humanæ resurrectionis exemplum in testimonium vobis. Lux quotidie interfecta resplendet, & tenebræ pari vice decedendo succedunt, sidera defuncta revivescunt, tempora ubi finiuntur, incipiunt, fructus consumuntur & redeunt; certe semina non nisi corrupta & dissoluta fœcundius surgunt, omnia pereundo servantur, omnia de interitu reformantur. Tu homo tantum nomen, si intelligas te, vel de titulo Pythiæ discens, dominus omnium morientium & resurgentium, ad hoc morieris, ut pereas? Ubicunque resolutus fueris, quæcunque te materia destruxerit, hauserit, aboleverit, in nihilum prodegerit, reddet te. Ejus est nihilum ipsum, cujus & totum. Ergo, inquitis, semper moriendum erit, & semper resurgendum. Si ita rerum dominus destinasset, ingratis experireris conditionis tuæ legem. At nunc non aliter destinavit, quam prædicavit. Quæ ratio universitatem ex diversitate composuit, ut omnia ex æmulis substantiis sub unitate constarent ex vacuo & solido, ex animali & inanimali, ex com-

prehen-

prehensibili & incomprehensibili, ex luce & tenebris, ex ipsa vita & morte: eadem ævum quoque ita destinata ac distincta conditione conseruit, ut prima hæc pars ab exordio rerum quam incolimus, temporali ætate ad finem defluat: sequens vero quam expectamus, in infinitam æternitatem propagetur. Quum ergo finis & limes medius, qui interhiat, adfuerit, ut etiam mundi ipsius species transferatur æque temporalis, quæ illi dispositioni æternitatis aulæi vice oppansa est: tunc restituetur omne humanum genus ad expungendum, quod in isto ævo boni seu mali meruit; & exin dependendum in immensam æternitatis perpetuitatem. Ideoque nec mors jam, nec rursus ac rursus resurrectio, sed erimus iidem qui nunc, nec alii post: Dei quidem cultores apud Deum semper, superinduti substantia propria æternitatis: profani vero & qui non integre ad Deum, in pœna æque jugis ignis, habentis ex ipsa natura ejus, divina scilicet, subministrationem incorruptibilitatis. Noverunt & philosophi diversitatem arcani, & publici ignis: ita longe alius est qui usui humano, alius qui judicio Dei apparet, sive de cœlo fulmina stringens, sive de terra per vertices montium eructans. Non enim absumit, quod exurit, sed dum erogat, reparat: adeo manent montes semper ardentes, & qui de cœlo tangitur, salvus est, ut nullo jam igni decinerescat. & hoc erit testimonium ignis æterni, hoc exemplum jugis judicii, pœnam nutrientis. Montes uruntur & durant. Quid nocentes & Dei hostes?

49. Hæ sunt, quæ in nobis solis præsumptiones vocantur, in philosophis & poëtis summæ scientiæ, & insignia ingenia. Illi prudentes, nos inepti. Illi honorandi, nos irridendi, immo eo amplius & puniendi. Falsa nunc sint quæ tuemur, & merito præsumptiones, attamen necessaria: inepta, attamen utilia: siquidem meliores fieri coguntur, qui eis credunt

 metu

pro patria, pro agro, pro imperio, pro amicitia pati permiſſum eſt, quantum pro Deo non licet. & tamen illis omnibus & ſtatuas defunditis, & imagines inſcribitis, & titulos inciditis in æternitatem, quantum de monumentis poteſtis ſcilicet, præſtatis & ipſi quodammodo mortuis reſurrectionem. hanc qui veram a Deo ſperat, ſi pro Deo patiatur, inſanus eſt. Sed hoc agite boni præſides, meliores multo apud populum, ſi illis Chriſtianos immolaveritis. Cruciate, torquete, damnate, atterite nos. probatio eſt enim innocentiæ noſtræ iniquitas veſtra. Ideo nos hæc pati deus patitur. nam & proxime ad lenonem damnando Chriſtianum potius quam ad leonem, confeſſi eſtis labem pudicitiæ apud nos atrociorem omni pœna & omni morte reputari, nec quicquam tamen proficit exquiſitior quæque crudelitas veſtra, illecebra eſt magis ſectæ. plures efficimur quoties metimur a vobis, ſemen eſt ſanguis Chriſtianorum. Multi apud vos ad tolerantiam doloris & mortis hortantur, ut Cicero in Tuſculanis, ut Seneca in Fortuitis, ut Diogenes, ut Pyrrhon, ut Callinicus. Nec tamen tantos inveniunt verba diſcipulos, quantos Chriſtiani factis docendo. Illa ipſa obſtinatio, quam exprobratis, magiſtra eſt. Quis enim non contemplatione ejus concutitur, ad requirendum, quid intus in re ſit? Quis non ubi requiſivit, accedit? ubi acceſſit, pati exoptat? ut totam dei gratiam redimat, ut omnem veniam ab eo compenſatione ſanguinis ſui expediat? omnia enim huic operi delicta donantur. Inde eſt quod ibidem ſententiis veſtris gratias agimus, ut eſt æmulatio divinæ rei & humanæ, cum damnamur a vobis, a Deo abſolvimur.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI

AD

NATIONES,

LIBER PRIMUS.

I.

Testimonium ignorantiæ vestræ, quæ iniquitatem dum defendit, revincit, in promptu est, quod omnes qui vobiscum retro ignorabant, & vobiscum oderant, simul eis contigit scire, desinunt odisse qui desinunt ignorare: immo fiunt & ipsi quod oderant, & incipiunt odisse quod fuerant. Adeo quotidie adolescentem numerum Christianorum ingemitis. Obsessam vociferamini civitatem; in agris, in castellis, in insulis Christianos; omnem sexum, omnem ætatem, omnem denique dignitatem transgredi a vobis, quasi detrimento, doletis: nec tamen hoc ipso ad æstimationem alicujus latentis boni animos promovetis. non licet rectius suspicari, non libet propius experiri. hic tantum curiositas humana torpescit. Amatis ignorare, quod alii gaudeant invenisse. mavultis nescire, quia iam odistis, quasi certe non odituros vos sciatis. Atquin, si nullum erit odii, reperietur optimum utique ab injustitia priore discedere: sin vero caussa constiterit, nihil odio detrahetur: quod adeo amplius justitiæ scientia cumulabitur. nisi si emendari pudet, aut excusari piget. Scio plane, qua responsione soletis redundantiæ nostræ testimonium convenire: non utique eo bonum præjudicari, quia plerosque con-

vertat, & sibi rapiat, inquitis. novi demutationem mentis in malas partes. quot desertores bonæ vitæ? quot transfugæ in perversum? Multi bona fide, immo jam plures pro extremitatibus temporum. Verum, deficit adæquatio comparationis istius. nam de malo ita constat apud omnes, ut ne ipsi quidem rei qui ad malum transeunt, & a vobis in perversa divertunt, defendere malum pro bono audeant. turpia timori: pudori impia habent: denique gestiunt latere: devitant apparere, trepidant deprehensi, negant accusati: ne torti quidem facile aut semper confitentur, certe damnati mœrent: exprobrant etenim quod erant in semetipsos: malæ mentis ab innocentia transitum vel fato imputant: adeo nolunt suum esse, quia malum negare non possunt. Christiani vero quid tale consequuntur? neminem pudet, neminem pœnitet, nisi tantum pristinorum. si denotatur, gloriatur: si trahitur, non subsistit: si accusatur, non defendit. interrogatus, confitetur: damnatus, gloriatur. Quod hoc malum est, in quo mali natura cessat?

2. In quo ipsi etiam contra formam judicandorum malorum judicatis. Nam, nocentes quidem perductos, si admissum negent, tormentis urgetis ad confessionem, Christianos vero sponte confessos, tormentis comprimitis ad negationem. Quæ tanta perversitas, ut confessioni repugnetis, tormentorum officia mutetis, gratis reum evadere, invitum compellentes negare? Præsides extorquendæ veritatis de solis nobis mendacium exquiritis, ut dicamus nos non esse quod sumus. Opinor, non vultis nos malos esse, ideoque gestitis de isto nomine excludere! Sane ceteros ad hoc tenditis & carnificatis, ut negent esse quod esse dicuntur! Atquin illis negantibus non creditis: nobis si negaverimus, statim creditis. Si certi estis nos nocentissimos esse, cur etiam in hoc aliter quam nocentes a vobis agimur? Non dico, quod neque

que accusationi, neque recusationi spatium commodetis: soletis & inaccusatos & indefensos non temere damnare: sed verbi gratia, si de homicida consutatur, non statim confesso eo nomen homicidæ dispuncta caussa est aut satiata cognitio. quanquam confessis difficile creditis: verum insuper consequentia exigitis; quotiens cædem egerit, quibus in locis, quibus spoliis, sociis, receptoribus, ne quid omnino mali hominis delitescat, aut desit aliquid instruendæ ad sententiam veritati. Porro de nobis, quos atrocioribus ac pluribus criminibus deputatis, breviora ac leviora elogia conficitis. Credo, non vultis oneratos, quos omni opere perditos vultis; aut non putatis requirenda quæ nostis. Hoc ergo perversius, si cogitis negare, de quibus certissime scitis. Imo, quod magis odio vestro competebat, seposita forma judicandi, proprio studio non ad negationem certare, ne quos odistis liberaretis, sed ad confessionem singulorum scelerum, quo magis inimicitiæ satiarentur exaggeratione pœnarum, dum recognoscitur, quot quisque jam convivia illa celebrasset, quotiens in tenebris incursasset incesta. Quid? quod eradicandi generis diffundenda erat requisitio, porrigenda quæstio in socios consciosque. Perducerentur infantarii & coqui & ipsi canes pronubi, emendata res esset. Etiam spectaculis gratia adgregaretur: quanto enim studio in caveam conveniretur, depugnaturo aliquo, qui centum infantes devorasset? Sed enim, tam horrenda tamque monstruosa de nobis deferuntur, utique erui debuerunt, ne incredibilia viderentur, & odium in nos publicum refrigesceret. nam & plerique fidem talium temperant, horrentes naturam quærere pabulum ferinum, quam concubitus ab humano genere præclusit.

3. Vos igitur, alias diligentissimi, ac pertinacissimi discussores scelerum longe minorum, cum talibus tam horrendis & omnem impietatem supergressis

eam

eam diligentiam deſeratis, neque confeſſionem recipiendo judicantibus ſemper laborandam, neque exquiſitionem digerendo damnatoribus ſemper conſulendam, jam apparet, omne in nos crimen non alicujus ſceleris ſed nominis dirigi. Adeo, ſi de criminum veritate conſtaret; ipſa criminum nomina damnatis accommodarent, ut ita pronuntiaretur in nos, illum homicidam, vel inceſtum, vel quodcunque jactamur, duci, ſuffigi, ad beſtias dari placet. Porro, ſententiæ veſtræ nihil niſi Chriſtianum confeſſum notant. nullum criminis nomen exſtat, niſi nominis crimen eſt. Hæc etenim eſt revera ratio totius odii adverſus nos. Nomen in cauſſa eſt, quod quædam occulta vis per veſtram ignorantiam oppugnat, ut nolitis ſcire pro certo, quod vos pro certo neſcire certi eſtis, & ideo nec creditis quæ non probantur, &, ne probentur facile, non vultis inquirere, ut nomen inimicum ſub præſumptione criminum puniatur: adeo, ut de nomine inimico recedatur, ideo negare compellimur, dehinc negantes liberamur, tota impunitate præteritorum: jam non cruenti, neque inceſti, quia nomen illud amiſimus. Sed, dum hæc ratio ſuo loco oſtenditur, vos quam inſequimini ad expugnationem nominis, edite: quod nominis crimen? quæ offenſa? quæ culpa? Præſcribitur enim vobis, non poſſe crimina objicere, quæ neque inſtitutum dirigit, neque probatio adſignat, neque ſententia enumerat. Quod præſidi offeratur, quod de reo inquiratur, quod reſpondetur vel negatur, quod de conſilio recitatur, id reum agnoſco. Itaque de nominis merito, ſi qui reatus eſt nominum, ſi qua accuſatio vocabulorum, ego arbitror nullam eſſe vocabulo aut nomini querelam, niſi cum quid aut barbarum ſonat, aut infauſtum ſapit, vel impudicum, vel aliter quam enunciantem delectet. Hæc vocabulorum aut nominum crimina, ſicuti verborum atque

ſermo-

sermonum barbarismus est vitium, & solœcismus, & insulsior figura: Christianum vero nomen, quantum significatio est, de unctione interpretatur: etiam cum corrupte a vobis Christiani pronuntiamur (nam ne nominis quidem ipsius liquido certi estis) sic quoque de suavitate vel bonitate modulatum est. Detinetis igitur in hominibus innoxiis etiam nomen innoxium nostrum, non incommodum linguæ, non auribus asperum, non homini malum, non patriæ infestum: sed & græcum aliis & sonorum, & interpretatione jucundum. Et utique non gladio, aut cruce, aut bestiis punienda sunt nomina.

4. Sed dicitis, sectam nomine puniri sui auctoris. Primo quidem, sectam de auctoris appellatione notari, utique probum usitatumque jus est: dum Philosophi quoque de auctoribus cognominentur, Pythagorici & Platonici, ut medici Erasistratei, & grammatici Aristarchii. Itaque si ob auctorem malum mala secta, tradux mali nominis plectitur. Adquin temeritate præsumeretur. prius erat cognoscere auctorem, ut cognosceretur secta, quam de secta inspectionem auctoris retinere. At nunc necessario ignorando sectam, qui ignoratis auctorem, aut non recensendo auctorem, quia nec sectam recensetis, in solum nomen impingitis, quasi in illo detinentes sectam & auctorem, quos omnino non nostis. Et tamen philosophis patet libertas transgrediendi a vobis in sectam & auctorem & suum nomen, nec quisquam illis odium movet, cum in mores, ritus, cultus, victusque vestros palam ac publice omnem eloquii amaritudinem elatrent, cum legum contemptu, sine respectu personarum, ut quidam etiam in principes ipsos libertatem suam impune jaculentur. Sed veritatem seculo operosissimam philosophi quidem affectant, possident autem Christiani: ideoque qui possident, magis displicent: quia qui affectat, inludit: qui possidet, defendit:

dit: denique Socrates ex ea parte damnatus eſt, quia propius tentaverat veritatem, Deos veſtros deſtruendo: quamquam nondum tunc in terris nomen Chriſtianum, tamen veritas ſemper damnabatur; itaque & ſapientem non negabitis, cui etiam Pythius veſter teſtimonium dixerat. Virorum, inquit, omnium Socrates ſapientiſſimus. Vicit Apollinem veritas, ut ipſe adverſus ſe pronuntiaret: confeſſus eſt enim, ſe Deum non eſſe, ſed eum quoque ſapientiſſimum affirmans, qui Deos abnuebat: porro apud vos eo minus ſapiens, quia Deos abnuens: cum ideo ſapiens, quia Deos abnuens. Quo more etiam nobis ſoletis, bonus vir Lucius Titius, tantum quod Chriſtianus. item alius, Ego miror Cajum Sejum gravem virum factum Chriſtianum. Pro ſtultitiæ cæcitate laudant quæ ſciunt, vituperant quæ neſciunt, & id quod ſciunt eo quod neſciunt vitiant. Nemini ſubvenit, ne ideo bonus quis & prudens, quia Chriſtianus: aut ideo Chriſtianus, quia prudens & bonus: cum ſit humanius occulta manifeſtis adjudicare, quam manifeſta de occulto præjudicare? Aliquos retro ante hoc nomen vagos, viles, improbos norant: emendatos repente mirantur; & tamen mirari quam aſſequi norunt. Alii tanta obſtinatione certant, ut cum ſuis utilitatibus depugnent, quas de commercio iſtius nominis capere poſſunt: ſcio maritum, unum atque alium, anxium retro de uxoris ſuæ moribus, qui ne mures quidem in cubiculum inrepentes ſine gemitu ſuſpicionis ſuſtinebat. comperta cauſſa novæ ſedulitatis inuſitatæ captivitatis, omnem uxori patientiam obtuliſſe, negaſſe zelotypum, maluiſſe lupæ quam Chriſtianæ maritum. ipſi ſuam licuit in perverſum demutare naturam mulieri non permiſit in melius reformari. Pater filium de quo queri deſierat, exheredavit. Dominus ſervum, quem præterea neceſſarium ſenſerat, in ergaſtulum dedit. Simul quis intellexerit Chriſtianum,

num, mavult nocentem. nam & ipsa per se traducitur disciplina, nec aliunde prodimur, quam de bono nostro: si & mali de suo malo radiant: cur nos soli contra instituta naturæ pessimi de bono denotamur? Quid enim insigne præferimus, nisi primam sapientiam, qua frivola humanæ manus opera non adoramus: abstinentiam, qua ab alieno temperamus: pudicitiam, quam nec oculis contaminamus: misericordiam, qua super indigentes flectimur: ipsam veritatem, qua offendimus: ipsam libertatem, pro qua mori novimus? qui vult intelligere qui sint Christiani, istis indicibus utatur necesse est.

5. Quod ergo dicitis, pessimi & probrosissimi avaritia, luxuria, improbitate, non negabimus quosdam: sufficit & hoc ad testimonium nominis nostri, si non omnes, si non plures. Necesse est in corpore, & quantum velis integro aut puro, ut nævus aliquis effruticet, aut verrucula exsurgat, aut lentigo sordescat. Cœlum ipsum nulla serenitas tam colata purgat, ut non alicujus nubeculæ flocculo resignetur. Modica macula in fronte, in parte quadam exemplari visa, quo universitas munda est: major boni portio modico malo ad testimonium sui utitur. Cum tamen aliquos de nostris malos probatis, jam hoc ipso Christianos non probatis: quærite, secta cui malitiæ deputatur? Ipsi in colloquio, si quando adversus nos, cur ille, inquitis, fraudator, si abstinentes Christiani? cur immitis, si misericordes? Adeo testimonium redditis, non esse tales Christianos, dum cur tales sint qui dicuntur Christiani, retorquetis. Multum distantiæ inter crimen & nomen, inter opinionem & veritatem. Nam & nomina sic sunt instituta, ut fines suos habeant inter dici & esse. Quot denique philosophi dicuntur, nec tamen legem philosophiæ adimplent? Omnes nomen de professionibus gestant: seducant nomen professionis præstantia, qui

superfi-

superficie vocabuli infamant veritatem. Non statim sunt, qui dicuntur: sed quia non sunt, frustra dicuntur, & fallunt eos qui rem nomini addicunt, cum de re status nominis competat. Et tamen ejusmodi neque congregant, neque participant nobiscum, facti per delicta denuo vestri: quando ne illis quidem misceamur, quos vestra vis atque sævitia ad negandum subegit. Utique enim facilius inter nos inviti desertores disciplinæ, quam voluntarii continerentur. Ceterum sine caussa vocatis Christianos, quos ipsi negant Christiani, qui se negare non norunt.

6. His propositionibus responsionibusque nostris, quas veritas de suo suggerit, quotiens comprimitur & coartatur conscientia vestra, tacitæ ignorantiæ suæ testis, confugitis æstuantes ad arulam quamdam, id est, legum auctoritatem. Quod utique non plecterent sectam istam, nisi de meritis apud conditores legum constitisset. Quid ergo prohibuit apud exsecutores quoque legum proinde constare, cum de ceteris criminibus quæ similiter legibus arcentur ac puniuntur, nisi prius requiratur, pœna cessat, verbi gratia, homicidam, adulterum lege, discutitur tamen de ordine admissi: & tamen cognitum est omnibus genus facti. Christianum puniunt leges. si quod est factum Christiani, erui debet. nulla lex prohibet inquirere. Atquin pro legibus facit inquisitio. Quomodo enim legem observabis cavendo quod lege prohibetur, adempta diligentia cavendi, per defectum agnoscendi quid observes. Nulla sibi lex debet conscientiam justitiæ suæ, sed eis a quibus captat obsequium. Ceterum suspecta lex est, si probari se non vult. Merito igitur tamdiu justæ in Christianos & reverendæ & observandæ censentur, quamdiu ignoratur quod persequuntur: merito, post agnitionem iniquissimæ repertæ, cum suis machæris & patibulis & leonibus despuuntur: legis injustæ honor nullus est.

Ut

Ut opinor autem dubitatur de iniquitate legum quarumdam, cum quotidie novis consultis constitutisque duritias nequitiasque earum temperetis.

Unde ergo, inquitis, tantum de vobis famæ licuit, cujus testimonium sufficerit forsitan conditoribus legum? Quis oro, sponsor aut illis tunc, aut exinde vobis, de fide? Fama est. Nonne hæc est: *fama, malum, quo non aliud velocius ullum?* Cur malum, si vera semper sit, non mendacior plurimum; quæ ne tum quidem cum vera defert, a libidine mendacii cessat, ut non falsa veris intexat, adjiciens, detrahens, varietate confundens. Quid? quod ea conditio illi, ut non nisi cum mentitur perseveret: tamdiu enim vivit, quamdiu non probat quicquam; si quidem approbata cadit, & quasi officio nuntiandi functa decedit; exinde, res tenetur, res nominatur: nec quisquam dicit, verbi gratia: hoc Romæ ajunt factum: aut, Fama est illum provinciam sortitum: sed, Ille provinciam sortitus est: &, hoc factum est Romæ. Nemo famam nominat, nisi incertus, quia nemo sit fama, sed conscientia, certus: nemo famæ credit, nisi stultus, quia sapiens non credit incerto. Fama, quantacumque ambitione diffusa est, ab uno aliquando ore exorta sit necesse est, exinde in traduces quodammodo linguarum & aurium serpit, & modicum originum vitium rumores obscurat: ut nemo recogitet, ne primum illud os mendacia seminaverit, quod sæpe fit aut æmulationis ingenio, aut suspicionis arbitrio, aut etiam nova mentiendi voluptate. Sed bene, quod omnia tempus revelat, testibus sententiis & proverbiis vestris, ipsaque natura, quæ ita ordinata est, ut nihil lateat, etiam quod fama non prodidit. Videte qualem prodiciam adversus nos subornastis, quia quod semel detulit tantoque tempore ad fidem corroboravit, usque adhuc probare non potuit. Principe Augusto nomen hoc ortum

 est;

Tiberio, disciplina ejus inluxit: sub Nerone,
natio invaluit, ut jam hinc de persona persecuto-
onderetis, si pius ille princeps, impii Christiani,
stus, si castus, injusti & incesti Christiani: si non
is publicus, nos publici hostes: quales simus da-
tor ipse demonstravit, utique æmula sibi puniens:
ımen permansit erasis omnibus, hoc solum insti-
m Neronianum: justum denique, ut dissimile sui
oris. Igitur ætati nostræ nondum anni CCL. Tot
ıi interea, tot cruces. divinitatem consecutæ,
nfantiæ trucidatæ, tot panes cruentati, tot stra-
lucernarum, tot errores nuptiarum: & adhuc
stianis sola fama decernit. Habet quidem grande
lamentum de vitio ingenii humani, felicius in acer-
ıtrocibusque mentitur; quanto enim proni ad ma-
n, tanto ad mali fidem opportuni estis, facilius
que falso malo, quam vero bono creditur. Si
n tamen apud vos prudentiæ locum iniquitas reli-
set, ad explorandam famæ fidem utique justitia
ebat dispicere, a quibus potuisset fama in vulgus,
a in totum orbem dari. Ab ipsis enim Christianis
opinor, cum vel ex forma ac lege omnium my-
orum silentii fides debeatur: quanto magis talium,
prodita non evitarent interim humana animad-
ione præsentaneum supplicium. Si ergo non ipsi
litores sui, sequitur ut extranei. Oro vos, ex-
eis vnde notitia? cum etiam justa & licita myste-
omnem arbitrii extraneum caveant? nisi inclita
ıs spernunt. Atquin extraneis tam honorare
n confingere magis competit.... domesticorum
ositas furata est per rimulas & cavernas. Quid?
domestici eos vobis prodant? omnes a nullis
is prodimur, quanto magis, si atrocitas tanta sit,
justitia indignationis omnem familiaritatis fidem
pit, non potuerit continere, quod horruit,
s: quod expavit, oculus? Hoc quoque mirum,
si

si & ille qui tanto impatientiæ jure prosiluit, deferre, non & probare gestit, & ille qui audiit, & non videre curavit: siquidem par fructus est & delatoris, si quod detulit probet: & auditoris, si quod audit etiam sibi credat. Tunc, inquitis, primo delatum & exhibitum est, auditum & inspectum est, atque exinde famæ commendatum. Hoc quidem superscendit omnem admirationem, si semel deprehensum est quod semper admittitur: nisi desivimus jam talia factitare. atquin & idem vocamur, & in iisdem deputamur, & de die redundamus. quod plures, hoc pluribus odiosi: magis increscit odium, increscente materia. proficiente multitudine reorum, quid ita non proficit multitudo nuntiatorum? Quod sciam, & conversatio notior facta est: scitis & dies conventuum nostrorum: itaque & obsidemur & opprimimur, & in ipsis arcanis congregationibus detinemur. Quis unquam tamen semeso puero supervenit, quis in cruentato pane vestigia dentium deprehendit? quis tenebris repentino lumine inruptis immunda aliqua, ne dixerim incesta, indicia recognovit? Si præmio impetramus, ne tales in publicum extrahamur, quare & opprimimur? possumus & omnino non extrahi: quis enim proditionem criminis alicujus, sine crimine ipso, aut vendit, aut redimit? Sed quid extraneis speculatoribus & indicibus detractem, qui talia objiciatis, quæ non ab ipsis nobis cum maxima vociferatione publicentur, aut statim audita si prius demonstrantur, aut postea reperta si interim celentur? Sine dubio enim initiatum volentibus mos est prius ad magistrum sacrorum vel patrem adire: tum ille dicet, Infans tibi qui adhuc vagetur necessarius qui immoletur, & panis aliquantum qui in sanguine infringatur: præterea, candelabra quæ canes annexi deturbent, & offulæ quæ eosdem canes: sed, & mater aut soror tibi necessaria est. Quid si nullæ erunt? opinor legitimus Christia-

nus esse non poteris? Hæc, oro vos, denunciata ab aliis sustinent prodi? Diversum opus. Non est scire illos: prius fallaciæ negotium perpetratur, ignaris, & dapes, & nuptiæ subjiciuntur. Nihil enim unquam retro de Christianis mysteriis audierunt. Tamen postea cognoscant necesse est vel aliis quos inducunt præministranda. Cæterum quam vanum est profanos scire quod nesciat sacerdos? Tacent igitur, & accepto ferunt, & nihil tragœdiæ Thyestæ, vel Oedipodis erumpunt, & non protrahunt ad populum, fide in ministros, & magistris, & de ipsis potiores morsus jam doctis .... rapiunt. Si nihil tale probetur, grande nescio quid æstimari oportet, cujus compensatio tantarum atrocitatum tolerantia constat. Miseræ atque miserandæ nationes, ecce proponimus vobis disciplinæ nostræ sponsionem. Vitam æternam sectatoribus, & conservatoribus suis spondet, e contrario profanis, & æmulis supplicium æternum æterno igni comminatur: ad utramque caussam mortuorum resurrectio prædicatur. Viderimus de fide istorum, dum suo loco digeruntur: interim credite, quemadmodum nos: volo enim scire, si per talia scelera adire parati estis, quemadmodum nos? Veni, si quis es, demerge ferrum in infantem; vel si alterius officium est, tum modo specta morientem animam antequam vixit, certe excipe rudem sanguinem in quo panem tuum saties, vescere libenter: interea discumbens dinumera loca ubi mater aut soror torum presserit: nota diligenter, ut cum tenebræ inruerint, tentantes scilicet diligentiam singulorum, non erres extraneam incursans: piaculum feceris, nisi incestum. Hæc cum expunxeris, vives in ævum. Cupio respondeas, si tanti facias æternitatem? immo idcirco nec credis, & jam si credideris nego te velle, & jam si velles nego te posse. cur autem alii possint, si vos non potestis? cur non possitis, si alii possunt. Impunita-

punitatem, æternitatem quanto constare vultis. An hæ nobis omni modo redimendæ videntur, an alii ordines dentium Christianorum, & alii specus faucium, & alii ad incesti libidinem nervi. Non opinor: satis enim est nobis sola veritate a vestra positione discerni. Tertium genus dicimur, Cynopennæ aliqui, vel Sciapodes, vel aliqui de subterranea Antipodes.

8. Si qua istic apud vos saltem ratio est, edatis velim primum & secundum genus, ut ita de tertio constet. Psametichus quidem putavit tibi se ingenio exploratus si de prima generis: dicitur enim infantes recenti e partu seorsum a commercio hominum alendos tradidisse nutrici, quam & ipsam propterea elinguaverat, ut in totum exules vocis humanæ non auditu formarent loquelam, sed suo promentes, eam primam nationem designarent, cujus sonum natura dictasset: prima Bekkos renuntiata est: interpretatio ejus Panis apud Phrygas nomen est: Phryges primi genus exinde habentur. Sed hoc unum erit de vanitatibus vestrarum fabularum non otiose nobis retractactandum, quo fidem vestram vanitatibus quam veritatibus deditam demonstrare gestimus. An omnino credibile sit, tali membro defecto, vastato ipsius animæ organo, & utique radicitus cæso, castratis faucibus, quæ etiam extrinsecus periculose vulnerantur, exinde tabo in præcordia refluente, postremo aliquamdiu cessantibus alimentis, vitam nutrici perdurasse. Age nunc, perseveraverit Philomelæ medicamentis .... quam & ipsam prudentiores, non linguæ cæde, sed pudoris rubore mutam interpretantur. si ergo vixit, potuit effutire aliquid obtusum, & exarticulatum sonum tinnitumque, sine modulatu labellorum, expanso ore, lingua stupente, de solis faucibus cogi licet: id fors tunc infantes, quia unicum, facilius commentati, paulo modulatius, utpote ligna-

tuli, inventum alicujus interpretationis impegerint. Sint nunc primi Phryges, non tamen tertii Christiani, quantæ enim aliæ gentium series post Phrygas? Verum recogitate, ne quos tertium genus dicitis, principem locum obtineat, siquidem non ulla gens non Christiana; itaque quæcunque gens prima, nihilominus Christiana. Ridicula dementia, novissimos dicitis, & tertios nominatis. Sed de superstitione tertium genus deputamur, non de ratione, ut sint Romani, Judæ, dehinc Christiani. Ubi autem Græci? vel si in Romanorum superstitionibus censentur, quandoquidem etiam deos Græciæ Roma sollicitavit, ubi saltem Aegyptii, & ipsi, quod sciam, privatæ curiosæque religionis. Porro, si tam monstruosi qui tertii loci, quales habendi, qui primo & secundo antecedunt.

9. Sed quid ego mirer vana vestra, cum ex forma naturali concorporata & concreta intercessit malitia & stultitia, sub eodem mancipe erroris? Sane, quia non miror, enumerem necesse est, & vos recognoscendo miremini in quantam stultitiam incidatis, qui omnis cladis publicæ vel injuriæ nos caussas esse vultis; si Tiberis redundaverit, si Nilus non redundavit, si cœlum stetit, si terra movit, ... tiva vastavit, si famis afflixit, statim omnium vox, Christi.... tum. Quasi modicum habeant aut aliud metuere! Quid igitur? Opinor, ut contemptores deorum vestrorum hæc jacula eorum provocamus. Ut supra edidimus ætatis nostræ nondum anni trecenti, quantæ clades ante id spatium supra universum orbem ad singulas urbes & provincias ceciderunt? quanta bella externa & intestina? quot pestes, fames, ignes, hiatus, motusque terrarum seculum digessit? ubi tunc Christiani, cum res Romana tot historias laborum suorum subministravit? ubi tunc Christiani, cum Hierennape, & Delphos, & Rhodos, & Creta insulæ multis cum

milli-

millibus hominum pessumierunt, vel quam Plato memorat majorem Asiam aut Africam in Atlantico mari mersam: cum Vulsinios de cœlo, Tarpejos de suo monte persudit ignis, cum terræ motu mare Corinthium ereptum est? cum totum orbem cataclysmus abolevit? Ubi tunc non dicam contemptores deorum Christiani, sed ipsi dei vestri, quos clade illa posteriores loca, oppida approbant, in quibus nati, morati, sepulti sunt, etiam quæ condiderunt: non alias enim superfuissent ad hodiernum, nisi postuma cladis illius? Sed relegere & revolvere non curatis testimonia temporum, aliter vobis renuntiata, inprimis ne deos vestros injustissimos pronuntietis, qui propter contemptores etiam cultores suos lædunt: tunc enim vosmetipsos errare probatis, si deos traditis, qui vos a meritis profanorum non discernunt. Quod si, ut unus atque alius.... mus ait, idcirco vobis quoque irascuntur, quoniam de nostra eradicatione negligitis, absolutum est de infirmitate & mediocritate eorum: nam non irascerentur vobis in animadversione cessantibus, si ipsi exsequi possent. Quamquam & alias confitemini istud, si quando illos supplicio nostro videmini ulcisci. Abaliud a majore defenditur.

10. Pudeat igitur deos ab homine defendi. Effundite jam omnia venena, omnia calumniæ tela infligite huic nomini, non cessabo ultra repellere: at postmodum obtundentur expositione totius nostræ disciplinæ: nunc vero eadem ipsa de nostro corpore vulsa in vos retorquebo, eadem vulnera criminum in vobis defossa monstrabo, quo machæris vestris admentationibusque cadatis. Jam primo, quod in nos generali accusatione dirigitis, divortium ab institutis majorum, considerate etiam atque etiam, ne vobiscum communicemus crimen istud. Ecce enim per omnia vitæ ac disciplinæ corruptam immo deletam in vobis antiquitatem recognosco. De legibus quidem

jam supra dictum est, quod eas novis de die consultis constitutisque obruistis. De reliqua vero conversationis humanæ dispositione palam subjacet, quanto a majoribus mutaveritis, cultu, habitu, apparatu, ipsoque victu, ipsoque sermone; nam pristinum ut rancidum relegatis, exclusa ubique antiquitas in negotiis, in officiis, totam auctoritatem majorum vestra auctoritas dejecit, sane, quod vobis magis probro est, laudatis semper vetustates, & nihilominus recusatis; qua perversitate tant ..... majorum apud vos permanere probari debuerunt, cum ea quæ probatis recusetis? Sed & ipsum quod videmini a majoribus traditum fidelissime custodire & defendere, vel quo maxime reos nos transgressionis postulatis, de quo totum odium Christiani nominis animatur, deorum dico culturam, perinde a vobis destrui ac despici ostendam; nisi quod non perinde: nos enim contemptores deorum haberi nulla ratio est, quia nemo contemnit quod sciat omnino non esse. Quod omnino est, id contemni potest, quod nihil est, nihil patitur. Igitur quibus est, ab eis patiatur necesse esse. Quo magis oneramini, credentes esse & contemnentes colentes & despuentes, honorantes, & lacessentes. Licet etiam hinc recognoscere, inprimis, cum alii alios Deos colitis, eos quos non colitis, utique contemnitis; prælatio alterius sine alterius contumelia esse non potest, nec ulla electio non reprobatione componitur. Qui de pluribus suscipit aliquem, eum quem non suscipit despexit. Sed, tot ac tanti ab omnibus coli non possunt. Jam ergo tunc primo contempsistis, non veriti scilicet ita instituere, ut omnes coli non possent. At enim illi sapientissimi ac prudentissimi majores; quorum institutis renuntiare non nostris, maxime in persona deorum vestrorum, ipsi quoque impii deprehenduntur. Mentior, si nunquam censuerat, ne qui Imperator fanum, quod in prœlio vovisset,

prius

prius dedicasset, quam senatus probasset: ut contigit M. Aemilio, qui voverat Alburno Deo. Utique enim impiissimum, immo contumeliosissimum admissum est, in arbitrio & libidine sententiæ humanæ locare honorem divinitatis, ut Deus non sit, nisi cui esse permiserit Senatus. Sæpe Censores inconsulto populo adsolverunt, certe Liberum patrem cum sacro suo Consules Senatus auctoritate urbe non solummodo, verum tota Italia eliminaverunt. Ceterum, Serapem & Isidem & Arpocratem & Anubem prohibitos capitolio Varro commemorat, eorumque statuas a Senatu dejectas, nonnisi per vim popularium restructas. Sed tamen & Gabinius Consul Kalendis Januariis, cum vix hostias probaret, præ popularium cœtu, quia nihil de Serape & Iside constituisset, potiorem habuit senatus censuram, quam impetum vulgi, & aras institui prohibuit. Habetis igitur in majoribus vestris, etsi non nomen, attamen sectam Christianam, quæ Deos negligit. Horum, si vos saltem integrum honoribus vestris rei esse læsæ religionis: sed invenio conspirasse a vobis tam superstitionis quam impietatis profectum. Quanto enim irreligiosiores deprehendemini? Privatos enim Deos, quos Lares & Penates domestica consecratione perhibetis, domestica licentia inculcatis, venditando pignerando pro necessitate ac voluntate. Essent quidem tolerabiliora ejusmodi contumaciæ sacrilegia, nisi quod eo jam contumeliosiora, quod modica. Sed aliquo solatio privatorum & domesticorum deorum querelæ juvantur, quod publicos turpius contumeliosiusque tractetis. Jam primum, quos in hastarium regessistis publicanis subd.... tis, omni quinquennio inter vectigalia vestra proscriptos addicitis. Sic Serapeum, sic Capitolium petitur, addicitur, conducitur .... sub eadem voce præconis, eadem exactione quæstoris. Sed enim agri tributo onusti viliores, hominum capita stipendio censa, ignobiliora,

 Nam

Nam hæ ſunt captivitatis notæ pœna, de ivero qui magis tributarii magis ſancti, immo qui magis ſancti magis tributarii; majeſtas conſtituitur in quæſtum, negotiatio religione proſcribitur, ſanctitas locationem mendicat: exigitis mercedem pro ſolo templi, pro aditu ſacri, pro ſtipitibus, pro oſtiis; venditis totam divinitatem, non licet eam gratis coli; plus denique publicanis, reficitur, quam ſacerdotibus. Non ſuffecerat vectigalium deorum contumelia, de contemptu ſcilicet æſtimanda, nec contenti eſtis deis honorem non habuiſſe, niſi etiam quemcunque habetis, depretietis aliqua indignitate. Quid enim omnino ad honorandos eos facitis, quod etiam non mortuis veſtris ex æquo præbeatis? exſtruitis deis templa æque mortuis templa; exſtruitis aras deis, æque mortuis aras eiſdem titulis ſuperſcriptis litteras; eaſdem ſtatuis inducitis formas, ut cuique ars aut negotium, aut ætas fuit: ſenex de Saturno, imberbis de Apolline, virgo de Diana figuratur, & miles in Marte, & Vulcano faber ferri conſecratur. Nihil itaque mirum ſi hoſtias eaſdem mortuis, quas & deis cæditis, eoſdemque odores crematis. Quis iſtam contumeliam excuſet, quæ ut aut mortuos cum deis deputet; regibus quidem etiam ſacerdotia adſcripta ſunt, ſacrique apparatus, ut tenſæ & currus & ſoliſternia & lectiſternia .... tie & ludi. Plane quoniam illis cœlum patet, hoc quoque non ſine contumelia Deorum. Primo quidem, quod non docuerit alios eis adnumerari, quibus datum ſit poſt mortem Deos fieri: ſecundum, quod tam libere atque manifeſte coram populo pejeraret contemplator Proculus in cœlum recepti, niſi contemneret quos dejeraret, quam ipſe, quam ii qui ei pejerare permittant: conſentiunt enim ipſi nihil eſſe quod dejerant, immo inſuper & præmio afficiunt, quia publica contempſerit perjurii vindices. Quamquam perjurii apud vos vnuſquiſque purus eſt. Immo

jam

jam per deos dejerandi periculum evanuit, potiore habita religione per Cæsarem dejerandi, quod & ipsum ad offuscationem pertinet deorum vestrorum, facilius enim per Cæsarem pejerantes punirentur, quam per ullum Jovem. Sed contemptus honestior est, habens quandam superbiæ gloriam, venit enim aliquando etiam de fiducia, vel conscientiæ securitate, vel naturali sublimitate animi. Derisus vero quanto lascivior, tanto denotatior ad contumeliæ morsum. Recognoscite igitur quam derisores inveniamini numinum vestrorum, non dico quales sitis in sacrificando, quod enecta & tabida quæque mactatis; de opimis autem & integris, supervacui esui, capitula & ungulas & plumarum setarumque prævulsa, & si quid domi quoque habituri non fuissetis. Omitto quæ vulgæ aut sacrilegæ gulæ videbuntur majorum prope religionem convenire: atquin doctissimi, gravissimi, quatenus gravitas atque prudentia de doctrina proficere credunt, & inreverentissimi erga deos vestros semper existunt, nec eis cessit literatura, quam ut aut vana aut falsa aut turpia de deis inferat. Ab ipso exordiar Homero vestro, cujus unda omnis & omne æquor, cui quantum honorem additis, tantum deis vestris derogastis, magnificando qui de eis lusit. Adhuc meminimus Homeri: ille opinor est, qui divinam majestatem humana conditione tractavit, casibus & passionibus humanis deos imbuens, qui de illis favore diversis gladiatoria quodammodo paria commisit: Venerem sauciat sagitta humana, Martem tredecim mensibus in vinculis detinet fortasse periturum, eadem Jovem pene perpessum à cœlitum plebe traducit, aut lacrimas ejus super Sarpedonem excutit, aut luxuriantem cum Junone fœdissime inducit, commendato libidinis desiderio per commemorationem amicarum. Exinde quis non poëtarum ex auctoritate principis sui in deos insolens, aut vera prodendo, aut falsa fingendo? Et tragici quidem aut comici pepercerunt,

runt, ut non ærumnas ac pœnas dei præfarentur. Taceo de philoſophis, quos ſuperbia ſeveritatis & duritia diſciplinæ ab omni timore ſecuros, nonnullus etiam afflatus veritatis, adverſus deos erigit: denique & Socrates in contumeliam eorum quercum & canem & heram jurat. Nam etſi idcirco damnatus eſt, cum pœnituerit Athenienſes damnationis, diſcriminatores quoque impenderit, reſtituitur teſtimonium Socrati, & poſſum retorquere, probatum eſſe in illo, quod nunc reprobatur in nobis. Sed & Diogenes neſcio quid in Herculem luſit; & Romani ſtili Diogenes Varro trecentos Joves, ſeu Juppiteres dicendum eſt, ſine capitibus inducit. Cetera laſciviæ ingenia etiam voluptates veſtras per dedecus deorum adminiſtrant. Diſpicite apud vos Lentulorum, & Hoſtiorum ſacrilegas venuſtates, utrum mimos an deos veſtros in ſtrophis & jocis rideatis; ſed & hiſtrionicas literas magna cum voluptate ſuſcipitis, quæ omnem fœditatem deſignant deorum. Conſtuprantur coram vobis majeſtates in corpore impuro. Famoſum & diminutum caput imago cujuslibet dei veſtit. Luget ſol filium fulmine extinctum lætantibus vobis; Cybela paſtorem ſuſpirat faſtidioſum non erubeſcentibus vobis, & ſuſtinetis Jovis elogia modulari. Plane religioſiores eſtis in gladiatorum cavea, ubi ſuper ſanguinem humanum, ſuper inquinamenta pœnarum, proinde ſaltant dei veſtri argumenta & hiſtorias nocentibus erogandis, aut in ipſis Deis nocentes puniuntur. Vidimus ſæpe caſtratum Attin Deum a Peſſinunte, & qui vivus cremabatur Herulem induerat. Riſimus & meridiani ludi de Deis luſum, quo Dis Pater Jovis frater gladiatorum exſequias cum malleo deducit, quo Mercurius, in calvitio pennatulus, in caduceo ignitulus, corpora exanimata jam mortemve ſimulantia e cauterio probat. Singula iſta, quæque adhuc inveſtigare quis poſſit, ſi honorem inquietant

divini-

divinitatis, si majestatis fastigium adsolant, de contemptu utique censentur, quam eorum qui ejusmodi factitant, quam eorum qui ita suscipiunt. Quare nescio, ne plus de vobis dei vestri quam de nobis querantur .... ex alia parte adulamini, redimitis si qua delinquitis, & postremo licet vobis in eos quos esse voluistis: nos vero in totum aversamur.

11. Nec tantum in hoc nomine rei desertæ communis religionis, sed superductæ monstruosæ superstitionis. Nam, ut quidam somniastis, caput asininum esse deum nostrum, hanc Cornelius Tacitus suspicionem fecit. Is enim in quarta historiarum suarum, ubi de bello Judaico digerit, ab origine gentis exorsus, & tam de ipsa origine quam de nomine religionis ut voluit argumentatus, Judæos refert in expeditione vastis in locis aquæ inopia laborantes; onagris, qui de pastu aquam petituri æstimabantur, indicibus, fontibus usos evasisse, ita ob eam gratiam consimilis bestiæ superficiem a Judæis coli. Inde opinor præsumptum, nos quoque ut Judaicæ religionis propinquos eidem simulacro initiari. Atenim idem Cornelius Tacitus, sane ille mendaciorum loquacissimus, oblitus affirmationis suæ in posterioribus refert, Pompejum magnum Judæis debellatis captisque Hierosolymis templum adisse, & perscrutatum nihil simulacri reperisse. Ubi ergo is deus fuerit? utique nusquam magis quam in templo tam memorabili, præsertim omnibus præter sacerdotibus clauso, quo non vererentur extraneum. Si quid ego defendam, professus interim confessionem temporalem omnium in vobis ex pari transferendorum? Credatur Deus noster, asinina aliqua persona. Certe negabitis vos eadem habere nobiscum? Sane vos totos asinos colitis & cum sua Epona, & omnia jumenta, & pecora, & bestias, quæ perinde cum suis præsepibus consecratis. Et hoc forsitan crimini datis, quod inter cultores

res

res omnium tantum asinarii sumus. Sed & qui nos crucis antistites affirmat, consecraneus erit noster.

12. Crucis qualitas, signum est de ligno: etiam de materia colitis penes vos cum effigie. Quamquam sicut vestrum humana figura est, ita & nostrum propria; viderint nunc liniamenta, dum una sit qualitas; viderit forma, dum ipsum sit Dei corpus. Quod si de hoc differentia intercedit, quanto distinguitur a crucis stipite Pallas Attica, & Ceres Pharia, quæ sine forma rudi palo & solo staticulo ligni informis repræsentatur. Pars crucis, & quidem majus, est omne robur, quod de recta statione defigitur. Sed nobis tota crux imputatur, cum antemma scilicet sua, & cum illo sedilis excessu. Hoc quidem vos incusabiliores, qui mutilum & truncum dicastis lignum, quod alii plenum & structum consecraverunt. Enimvero de reliquo integra est religio vobis integræ crucis, sicut ostendam. Ignoratis autem etiam originem istam deis vestris de isto patibulo provenisse. Nam omne simulacrum, seu ligno, seu lapide desculpitur, seu aere defunditur, seu quacunque alia locupletiore materia producitur, plasticæ manus præcedant necesse est; plasta autem lignum crucis in primo statuit, quoniam ipsi quoque corpori nostro tacita & secreta linea crucis situs est. Quod caput emicat, quod spina dirigitur, quod humerorum obliquatio .... Si statueris hominem manibus expansis, imaginem crucis feceris. Huic igitur exordio, & velut statum in argilla desuper intexta paulatim membra complet. Et corpus struit, & habitum quem placuit argillæ intus cruci ingerit: inde circino & plumbeis modulis præparatio simulacri in marmor, in lutum, vel aes, vel quodcunque placuit deum fieri, transmigratur. A cruce argilla; ab argilla Deus; quodammodo transit crux in deum per argillam. Crucem igitur consecratis, a qua incipitur consecratus. Exempli gratia dictum

ctum erit, nempe de olivæ nucleo, & nuce perfici, & grano piperis ſub terra temperato arbor exſurgit in ramos, in comam, in ſpeciem ſui generis. Eam ſi transferas, vel de brachiis ejus in aliam ſubolem utaris, cui deputabitur quod de traduce provenit, non illi grano, aut nuci aut nucleo. Nam cum tertius gradus ſecundo adſcribitur, æque primo ſecundus, ſic tertius redigitur ad primum tranſmiſſus per ſecundum. Nec diutius ſuper iſto argumentandum eſt, quando naturali præſcriptione omne omnino genus cenſum ad originem refert, quantoque genus cenſetur, tanto origo convenitur in genere. Si igitur in genere deorum crucum originem colitis, hic erit nucleus & granum primordiale, ex quibus apud vos ſimulacrorum ſilvæ propagantur. At manifeſta jam: victorias ut numina, & quidem auguſtiora quanto lætiora; veneramini Con.... one quid melius extollant, cruces erunt inteſtina quodammodo tropæorum. Itaque in victoriis & cruces colit caſtrenſis religio, ſigna adorat, ſigna dejerat, ſigna ipſi Jovi præfert. Sed ille imaginum ſuggeſtus, & totius auri cultus, monilia crucum ſunt. Sic etiam in cantabris atque vexillis, quæ non minore ſanctitate militia cuſtodit, ſiphara illa veſtes crucum ſunt. Erubeſcitis, opinor, incultas & nudas cruces colere.

13. Alii plane humanius, ſolem Chriſtianum Deum æſtimant; quod innotuerit ad orientis partem facere nos precationem, vel die ſolis lætitiam curare. Quid vos minus facitis? Non plerique affectatione adorandi aliquando etiam cœleſtia ad ſolis initium labra vibratis. Vos certi eſtis, qui etiam in laterculum ſeptem dierum ſolem recepiſtis; & ex diebus ipſum prælegiſtis, quo die lavacrum ſubtrahatis, aut in veſperam differatis, aut otium & prandium curetis. Quod quidem facitis exorbitantes & ipſi a veſtris ad alienas religiones. Judæi enim feſti, ſabbata,

&

& cœna pura, & Judaici ritus lucernarum, & jejunia cum azymis, & orationes litorales, quæ utique aliena sunt a diis vestris. Quare, ut ab excessu revertar, qui solem & diem ejus nobis exprobratis, agnoscite vicinitatem, non longe a Saturno & sabbatis vestris sumus.

14. Nova jam de deo nostro fama suggessit. Adeo nuper quidam perditissimus in ista civitate, etiam suæ religionis desertor, solo detrimento cutis judæus, utique magis post bestiarum morsus, ad quas se locando quotidie toto jam corpore decutit, cum incedit picturam in nos proposuit ista proscriptione, ONOCHOETES. Is erat auribus canteriorum, & in toga, cum libro, altero pede ungulato; & credidit vulgus Judæo. Quod enim aliud genus seminarium est infamiæ nostræ? Itaque in tota civitate Onochoetes prædicatur. Sed & hoc tamque hesternum, & auctoritate temporis destitutum, & qualitate auctoris infirmum, libenter excipiam studio retorquendi. Videamus igitur, an hic quoque nobiscum deprehendamini. Neque enim interest qua forma, dum deforma simulacra curemus. Sunt penes vos & canino capite, & leonino, & de bove, & de ariete & hirco cornuti dii, caprigenæ, vel anguini, & alites planta, fronte & tergo. Quid itaque nostrum unicum denotatis?

15. Plures Onochoetæ penes vos deprehenduntur; si in deis æqualitate concurrimus, sequitur ut sacrificii vel sacri quoque inter nos diversitas nulla sit, ut ex alia specie comparationis satis fiat. Nos infanticidio litamus sive initiamus? Vos, si de memoria abierunt quæ cæde hominis, quæque infanticidiis transegisse, recognoscetis suo ordine: nunc enim differimus pleraque, ne eadem videamur ubique retractare. Interim, ut dixi, ex alia parte non deest adæquatio: nam etsi nos aliter, tamen non aliter vos quoque infanticidæ, qui infantes editos enecantes legibus quidem prohibemini, sed nullæ magis leges tam impune

tam

tam secure sub omnium conscientiæ unius æ.... tabellis eluduntur. Sed nec eo distant, si vos non ritu sacri, neque deo necatis. Atquin in hoc asperius, quod frigore & fame, aut bestiis .... tis, aut longiore in aquis morte demergitis. At & si quo.... dissimilius penes vos sit, eo addicite, quo vestra pignora ex....s, & supplebitur. Immo superacervabitur in vobis quidquid....ratione defecerit. Sed de ea impietatis hostia dicimur.... dum ita quoque in vobis recognoscitur, ubi opportunius positum est, non multo secernimur a vestra voracitate; si illa impudica est, nostra vero crudelis, conjungimur si forte natura, qua semper sævitia cum impudicitia concordat.

16. Quamquam quid minus, immo quid non amplius facitis? parum scilicet humanis visceribus inhiatis, quia vivos & puberes devoratis? parum humanum sanguinem lambitis, quoniam futurum sanguinem elicitis? parum infante vescimini, quia infantem totum præcoquum perhauritis? Ventum est ad horam lucernarum, & caninum ministerium, & ingenia tenebrarum. Quo in loco metuo ne cedam. Quid enim tale in vobis detinebo? Verum jam laudate consilium incesti verecundi, quod adulteram noctem commenti sumus, ne aut lucem, aut veram noctem contaminaremus, quod etiam luminibus terrenis parcendum existimavimus, quod nostram quoque conscientiam ludimus: quodcunque enim facimus, si volumus suspicamur. Ceterum incesta vestra pro sua libertate & luce omni, & nocte omni, & tota cœli conscientia fruuntur, quodque felicius proveniat cum palam misceatis incesta toto conscio cœlo, soli ipsi ignoratis: nos vero etiam in tenebris scelera nostra recognoscere possumus. Plane Persæ, Ctesias edit, tam scientes quam non horrentes cum matribus libere fiunt. Sed & Macedones id quod probaverunt palam est fa-

ctitare, siquidem cum primus scenam eorum Oedipus intravit trucidatus oculos, risu ac derisu exceperunt: tragœdus consternatus, retracta persona: nunquid, ait, domini, displicui vobis? responderunt Macedones: immo tu quidem pulchre. Aut scriptor vanissimus si finxit, aut Oedipus dementissimus si ita fecit; atque exinde alter ad alterum, ΕΛΑΥΝΕ, dicebat, ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΗΤΕΡΑ. Sed, una vel alia gens quantula macula totius orbis? nos enim omnem infecimus solem, omnem polluimus oceanum! Date igitur aliquam nationem vacantem ab eis, quæ omne hominum genus ad incestum trahunt. Si qua gens concubitu ipso & ætatis ac sexus necessitate, ne dixerim libidine & luxuria caret, ea erit quæ carebit incesto; si qua ab humana conditione privata quadam natura remota est, ut neque ignorantiæ, neque errori, neque casui opposita sit, ea erit quæ sola Christianis respondere constantius possit. Respicite igitur luxuriam inter errores & ventos fluctuantem, si desunt populi, quos ad hoc sceleris incursent lata vada & aspera erroris. Inprimis, cum infantes vestros alienæ misericordiæ exponitis, aut in adoptionem melioribus parentibus, obliviscimini quanta materia incesti subministratur, quanta occasio casibus aperitur? Plane ex aliqua disciplina severiores, aut certo respectu ejusmodi eventuum a libidine temperatis, quocunque loco domi aut peregre, ut non dispersio seminum, & saltus ubique luxuriæ nescientibus filios edat, quos aut ipsi postmodum parentes, aut alii.... incursent, quandò etiam ætatum moderatio libidine exclusa sit. Quotcunque adulteria, quotcunque stupra, quotcunque publicatæ libidinis.... sive stativo vel ambulatorio titulo, tot sanguinis mixtiones, tot compagines generis, tot inde traduces ad incestum; unde adeo mimis & comœdis argumentorum venæ fluunt; unde ista quoque, talis ante tragœdia, erupit. Fusciano

præfe-

præfecto urbi, judicata punitione reatus, fortuita negligentia comitata ultra januam progressus iter, prætereuntibus tractus domo excidit. Græculus (vel a limine) Græculo more captaverat (intrans.) inde mutatus Asiæ ætate Romam in venalicio refertur. Emit imprudens pater, & utitur Græco. Dehinc, ut vestra, adolescentem dominus in agrum & vincula legat. Illic jam dudum pædagogus & nutrix pœnas dabant. Repræsentatur eis tota caussa, referunt invicem exitus suos. Illi, quod alumnus in pueritia periisset. Ille, se quoque a pueritia perisse. Ceterum, eodem eventu Romæ natum honesta domo. Forsitan & signa quædam retexuerit. Igitur, Dei voluntate, ut tanta seculo macula exprobraretur, spiritus de die concutit: tempora cum ætate respondent, aliquid & oculi de lineamentis recordantur, proprietates non nullæ in corpore recensentur. Dominos, immo jam parentes, tantum prolatæ inquisitionis diligentia impellit. Investigatur *venaliciarius*, infeliciter invenitur. Revelato scelere, parentes sibi laqueo medentur. Bona filio male superstiti præfectus adscribit, non ad hereditatem, sed ad stipendium stupri & incesti. Satis erat unum istud exemplum publicæ erubescentiæ ejusmodi scelerum delitescentium in vobis. Nihil semel evenit in rebus humanis; semel plane erui potest. De sacramentis nostræ religionis opinor intentatis. Et sunt paria vestris etiam non sacramentis.

17. De obstinationibus vero, vel præsumptionibus, si qua proponitis, ne istæ quidem ad communionem comparationis absistunt. Prima obstinatio est, quæ secunda ab eis religio constituitur Cæsarianæ majestatis, quod irreligiosi dicamur in Cæsares, neque imagines eorum repropitiando, neque genios dejerando hostes populi nuncupamur. Ita vero sit, cum ex vobis nationibus quotidie Cæsares, & Parthici, &

Medici, & Germanici. Hoc loco Romana gens viderit, in quibus indomitæ & extraneæ nationes. Vos tamen de noſtris adverſus noſtros conſpiratis. Agnoſcimus ſane Romanam in Cæſares fidem. Nulla unquam conjuratio erupit, nullus in ſenatu, vel in palatiis ipſis ſanguinis Cæſaris notam fixit. Nulla in provinciis affectata majeſtas. Adhuc Syriæ cadaverum odoribus ſpirant. Adhuc Galliæ Rhodano ſuo non lavant. Sed omitto veſaniæ crimina, quia nec iſta Romanum nomen admittunt. Vanitatis ſacrilegia conveniam, & ipſius vernaculæ gentis irreverentiam recognoſcam, & feſtivos libellos, quos ſtatuæ ſciunt, & illa obliqua nonnunquam dicta a concilio atque maledicta, quæ circi ſonant. Si non armis, ſaltem lingua ſemper rebelles eſtis. Sed aliud opinor eſt, non jurare per genium Cæſaris. Dubitatur enim de perjuris jure, cum ne per Deos quidem veſtros ex fide dejeretis. Sed non dicimus Deum imperatorem, ſuper hoc enim, quod vulgo ajunt, ſannam facimus.

18. Immo qui deum Cæſarem dicitis, & deridetis, dicendo quod non eſt; & male dicitis, quia non vult eſſe quod dicitis: mavult enim vivere, quam Deus fieri. Reliquum obſtinationis in illo capitulo collocatis. Quod neque gladios, neque cruces, neque beſtias veſtras, non ignem, non tormenta, ob duritatem ac contemptum mortis, animo recuſemus. At enim hæc omnia apud priores majoreſque veſtros non contemni modo, ſed etiam magna laude penſari ac virtute didicerunt. Gladius quot & quantos viros voluntarios? piget proſequi. Crucis vero novitatem numeroſæ abſtruſæ Regulus veſter libenter dedicavit. Regina Aegypti beſtiis ſuis uſa eſt. Ignes poſt Carthaginenſem feminam Aſdrubale marito in extremis patriæ conſtantiorem docuerat invadere ipſa Dido. Sed & tormenta mulier Attica fatigavit tyranno

ranno negans; postremo, ne cederet corpus & sexus, linguam suam pastam expuit, totum eradicatæ confessionis ministerium. Sed vestris ista ad gloriam, nostris ad duritiam deputatis. Destruite nunc gloriam majorum, quo nos quoque destruatis. Contenti estote detrahere etiam laudi parentum ad præsens ne nobis locum detis. De his forsitan & temporum qualitas robustioris antiquitatis exegerit ingenia duriora, at nunc tranquillitas pacis, & ingenia mitiora, & mentes hominum etiam in extraneos.. Ergo, inquitis, veteribus vos comparate: nobis necesse est in vobis odio prosequi quod a nobis non probatur; quia nec invenitur in nobis. Respondete igitur ad singulas species. Non eadem voce exempla deposco. Si contemptu scilicet mortis gladius de majoribus fabulas fecit, utique non vitæ amore gladio vos ad lanistas auctoritatis, sed mortis nomen militiæ datis. Si feminæ alicui de bestiis famosa mors est, medio quotidie pacis sponte libera ad bestias itis. Si crucem, configendi corporis machinam, nullus adhuc ex vobis Regulus pepigit, attamen jam ignis contemptus evasit, ex quo se quidam proxime vestiendum incendiali tunica ad certum usquequaque locum auctoravit. Si flagris mulier insultavit, hoc quoque proxime inter venatorios ordine transcurso remensus est, ut taceam de Laconica gloria.

19. Hucusque, opinor, horrenda obstinationum Christianarum; quæ si vobiscum communicamus; superest deridenda personarum conferamus: quamquam de persuasionibus omnis obstinatio nostra præstruitur: mortuorum enim præsumimus resurrectionem. Spes resurrectionis, fastidium est mortis. Ridete igitur quantumlibet stupidissimas mentes, quæ moriuntur ut vivant: sed quo facilius rideatis, & resolutius decachinnetis, arrepta spongia, vel interim lingua delete literas interim vestras, quæ similiter asseverant ani-

mas in corpora redituras. Attamen quanto acceptabilior nostra præsumptio est, quæ in eadem corpora redituras defendit? vobis autem quanto vanius traditum est, hominis spiritum in cane, vel mulo, aut pavone rediturum? Item, judicium annuntiamus a Deo pro cujusque meritis post interitum destinatum. Id vos Minoi & Radamantho adscribitis, justiore interim Aristide recusato. Eo judicio iniquos æterno igni, pios & insontes amœno in loco dicimus perpetuitatem transacturos. Apud vos .... quoque Pyriphlegethontis & Elysii non alia conditio disponitur. Nec Mythici ac Poëtici soli talia canunt, sed & Philosophi de animorum reciprocatione, & judicii distributione confirmant. Quoniam igitur usque, iniquissimæ Nationes, non agnoscitis, immo insuper exsecramini vestros, si nihil inter vos diversitas habet, si unum & eidem sumus. Quia non odistis quod estis, date dextras potius, compingite oscula, miscete complexus, cruenti cum cruentis, incesti cum incestis, conjurati cum conjuratis, obstinati & vani cum æqualibus. Pariter deorum numina læsimus, pariter indignationem eorum provocamus. Habetis & vos tertium genus, etsi non de tertio ritu, attamen de tertio sexu. Illud aptius de viro & femina, viris & feminis junctum. Aut nunquid ipso vos collegio offendimus? Solet æqualitas æmulationis materiam subministrare. Sic figulus figulo, faber fabro invidet. Immo jam de fine simulata confessio redigit conscientiam ad veritatem, & ad constantiam veritatis, (nam omnia ista in nobis solis erunt, & a nobis solis revincuntur quibus inlata sunt;) agnitione scilicet diversæ partis, unde scientia instructa & consilium inspirat, & judicium gubernat. Vestra denique sententia est, ne caussam quis judicet, nisi duobus auditis. Quod in nobis solis negligitis, naturæ vitio satisfacitis, ut quæ in nobis non refutetis, in aliis .... tis, aut quo-

quorum reatum in vobis memineritis, ea in alios jactetis .... opere occupatiores eritis, in extraneos casti, in vos metipsos incesti, exerciores foris, subjecti domi. Hæc est iniquitas, ut gnari ab ignaris, absoluti a reis judicemur. Auferte stipulam de oculo vestro, aut trabem de oculo vestro, ut stipulam de alieno extrahatis. Emendate vosmetipsos prius, ut Christianos puniatis: nisi quod emendaveritis non punietis, immo eritis Christiani; immo si fueritis Christiani, eritis emendati. Discite quod in nobis accusetis, & non accusabitis. Recognoscite quid in vobis non accusetis, & accusabitis. Patet etiam hinc vobis, quantum aperire potuerimus, e paucis istis libellulis, erroris inspectio, & veritatis recognitio. Damnate veritatem, sed inspectam si potestis, & probate errorem, sed repertum si putatis. Quod si præscribitur vobis, errorem amare, & odisse veritatem; cur quod amatis & oditis, non noveritis?

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI AD NATIONES,

LIBER SECUNDUS.

I.

Nunc de deis vestris, miserandæ Nationes, congredi vobiscum defensio nostra desiderat, provocans ipsam conscientiam vestram, ad censendum, an vere Dei, ut vultis, an falso, ut scire non vultis. Hæc enim materia est erroris humani, per artificem ejus, ne ignorantia erroris .... quo magis rei sitis. Patent oculi, nec vident; hiant aures, nec audiunt; cor stupet saliens, nescit animus quod agnoscit. Denique, si tantam perversitatem una præscriptione discuti liceret, in expedito esset nuntiatio, cum omnes istos deos ab hominibus institutos, non .... hinc excidere fidem veræ divinitatis, quo nihil utique aliquando cœptum divinum videri jure possit. Sed enim multa sunt, quibus teneritas conscientiæ obduratur in callositatem voluntarii erroris. Ingenti manu veritas obsidetur, at ipsa de sua virtute secura est. quidni? quoscunque vult de ipsis adversariis socios protectoresque sibimet assumit, & omnem illam expugnatorum multitudinem prosternit. Adversus hæc igitur nobis negotium est, adversus institutiones majorum, auctoritates receptorum, leges dominantium, argumentationes prudentium; adversus vetustatem, consuetudinem, necessitatem; adversus exempla, prodi-

prodigia, miracula, quæ omnia adulterinam iſtam divinitatem corroboraverunt. Quare ſecundum veſtros commentarios, quos ex omni theologiæ genere cepiſtis, gradum conferens, quoniam major in hujusmodi penes vos auctoritas litterarum, quam rerum eſt, elegi ad compendium Varronis opera, qui rerum divinarum ex omnibus retro digeſtis commentatus, idoneum ſe nobis ſcopum expoſuit. Hunc ſi interrogem, qui inſinuatores deorum? aut philoſophos deſignat, aut populos, aut poëtas. Triplici enim genere deorum cenſum diſtinxit: unum eſſe phyſicum, quod philoſophi retractant; aliud mythicum, quod inter poetas volutetur; tertium gentile, quod populi ſibi quique adoptaverunt. Igitur cum philoſophi phyſicum conjecturis concinnarint, poetæ mythicum de fabulis traxerint, populi gentile ultro præſumpſerint, ubinam veritas collocanda? in conjecturis? ſed incerta conceptio eſt; in fabulis? ſed fœda relatio eſt; in adoptionibus? ſed paſſiva & municipalis adoptatio eſt. Denique apud philoſophos incerta, quia varia; apud poetas omnia indigna, quia turpia; apud populos paſſiva omnia, quia voluntaria. Porro divinitas, ſi veram retractes, ea definitione eſt, ut iſtud neque argumentationibus incertis colligatur: neque fabulis indignis contaminetur, neque adoptionibus paſſivis judicetur, haberi enim debet, ſicut eſt, certa, integra, communis, quia ſcilicet omnium. Ceterum, quem Deum credam, quem ſuſpicio æſtimavit, quem hiſtoria jactavit, quem civitas voluit? Dignius multo neminem credam, quam dubitandum, aut pudendum, aut adoptivum.

2. Sed phyſicorum auctoritas philoſophorum, ut mancipium ſapientiæ patrocinatur. Sane mera ſapientia philoſophorum, cujus infirmitatem prima hæc conteſtatur varietas opinionum, veniens de ignorantia veritatis. Quis autem ſapiens, expers veritatis, qui

ipsius sapientiæ ac veritatis patrem & dominum Deum ignoret..... divina alias enuntiatio Salomonis, Initium, inquit, sapientiæ, metus in Deum. Porro timoris origo, notitia est; quis enim timebit quod ignorat? Ita qui Deum timuerit, omnium notitiam & veritatem adsecutus, plenam atque perfectam sapientiam obtinebit. Hoc autem philosophiæ non liquido successit. Licet enim per curiositatem omnimodæ literaturæ inspiciendæ, divinis quoque scripturis ut antiquioribus possint videri incursasse, & inde nonnulla dempsisse, cum tamen .... nt, probant sese aut omnia despexisse, aut non omnibus .... nam & alias veritatis simplicitas per scrupulositatem .... ve fide nutat; & ita accedente libidine gloriæ ad proprii ingenii opera mutasse, per quod incertum abiit etiam quod invenerant, & facta est argumentationum inundatio, de stillicidio uno atque alio veritatis; invento enim solummodo eo, non ut invenerunt, exposuerunt, ut de qualitate ejus & de natura, & jam de sede disceptent. Platonici quidem, curantem rerum, & arbitrum, & judicem. Epicurei, otiosum & inexercitum, & ut ita dixerim, neminem: positum vero extra mundum, Stoici: intra mundum, Platonici. quem non penitus admiserant, neque nosse potuerunt, neque timere, nec inde sapere, exorbitantes scilicet ab initio sapientiæ, id est, metu in Deum. Extant testimonia tam ignoratæ quam dubitatæ inter philosophos divinitatis. Diogenes consultus, quid in cœlis agatur? Nunquam, inquit, ascendi. Item, an Dei essent? Nescio, inquit, nisi ut sint expedire. Thales Milesius, Crœso sciscitanti, quid de deis arbitraretur? post aliquot deliberandi commeatus, nihil renunciavit. Socrates ipse deos istos quasi certus negabat. Idem Aesculapio gallinaceum secari quasi certus jubebat. Et ideo cum tam incerta & inconstans definiendi de Deo philosophia deprehenditur, quem potuit.... re

ejus,

ejus, quem non liquido tenebat, determinare? De mundo.... dicimus. Hunc enim physicum theologiæ genus cogunt: q.... ta deos tradiderunt, ut Dionysius stoicus trifariam deos dividat; unam vult speciem; quæ in promptu sit, ut solem, lunam.... aliam, quæ non compareat, ut Neptunum: reliquam, quæ de hominibus ad divinitatem transisse dicitur, ut Herculem, Amphiaraum. Aeque Arcesilaus trinam formam divinitatis ducit, Olympios, Astra, Titaneos; de Cœlo & terra: ex his, Saturno & ope Neptunum, Jovem, & Orcum, & ceteram successionem. Xenocrates Academicus bifariam facit, Olympios & Titanios, qui de cœlo & terra. Aegyptiorum plerique quatuor deos credunt, solem & lunam, cœlum ac terram. Cum reliquo igni superno deos ortos Democritus suspicatur, cujus instar vult esse naturam Zeno. Unde & Varro ignem mundi animum facit, ut perinde in mundo ignis omnia gubernet, sicut animus in nobis. Atqui vanissime. Nam cum est, inquit in nobis, ipsi sumus; cum exivit, emorimur. Ergo & ignis cum de mundo per fulgura proficiscitur, mundus emoritur.

3. His ita expeditis, videmus physicum istud ad hoc subornatum, ut deos elementa contendat, cum his etiam alios deos natos alleget: Dei enim nonnisi de deis nascerentur, quos quoniam in mythico apud poetas plenius suo loco examinabimus, tamen quod de ipsis interim retractandum est, quod ad præsentem speciem facit, simul & de præsenti specie ad ipsos.... an ostensuri sumus, deos nullo modo videri posse qui de elementis nati dicuntur, ut jam hinc præjudicatum sit, deos elementa non esse, cum qui de elementis nati dicuntur, dei non sunt: æque demonstrando, orta deos non esse, ad illam agnatorum speciem præstruemus recte non esse defendi, quorum parentes: id est elementa dei non sunt. Scitum,

Deum

Deum e Deo nasci, quemadmodum de non Deo non Deum. Igitur, quod elementa contineat mundus iste, ut summaliter tractem de universitate, partibus ejus præministrans; nam quæ conditio ejus, eadem utique erit & elementorum & membrorum, aut ab aliquo institutus sit, necesse est, qua Platonis humanitas: aut a nullo, qua Epicuri duritia. Et si institutus est, habendo initium habebit & finem, ita quod aliquando non fuit ante initium, & quandoque non erit post finem, non capit utique videri Deus, carens substantia divinitatis, id est æternitate, quæ sine initio & fine censetur. Si vero institutus omnino non est, ac propterea Deus habendus: quod ut Deus neque initium, neque finem sui patitur, quomodo quidam assignant elementis, quæ deos volunt, generationem, cum Stoici negent quicquam Deo nasci? Item, quomodo volunt, quos de elementis natos ferunt, deos haberi, cum Deum negent nasci? Itaque quod mundi erit, hoc elementis adscribetur, cœlo dico, & terræ, & sideribus, & igni, quæ deos & deorum parentes adversus negatam generationem Dei & nativitatem frustra credi proposuit Varro. Et qui Varro indicaverat animalia esse cœlum & astra. Quod si ita est, etiam mortália sint necesse est, secundum animalis formam: nam etsi immortalem constat animam, ipsi hoc soli licebit, non etiam illi cui adnectitur, id est corpori, nemo autem negabit mortale corpus esse, cum & contingamus ea, & contingamur ab eis, certa corpora ex illis decidere videamus. Ergo si animalia deposita ratione animæ, qua corporum conditio, mortalia, non utique, dii elementa. Et tamen unde animalia Varroni videntur elementa? Quoniam moventur. Ac, ne ex diverso proponatur, multa alia moveri, ut rotas, ut plaustra, ut machinas ceteras, ultro prævenit dicens, eo animalia credita, quod per semetipsa moverentur, nullo extrinsecus apparente

mota-

motatore eorum aut minatore, ſicut apparet qui rotam compellit, & plauſtra volvit, & machinam temperat. Igitur niſi animalia, non mobilia per ſe. Porro allegans, quid non appareat, oſtendit quid quæſiſſe debuerat, id eſt, artificem & arbitrum motus; neque enim ſtatim non eſt, quod quia non videmus, non credimus eſſe. Immo eo altius inveſtigandum eſt, quod non videatur, ut quod videatur quale ſit ſcire poſſimus. Alioquin ſi tantum ea quæ comparent, ideo eſſe creduntur quia comparent, quomodo deos etiam eos recipitis, qui non comparent, ſi autem videntur eſſe qui non ſunt, cur non ſint & qui non videntur? Motatorem dico cœleſtium rerum. Sint ergo & animalia, quia mobilia per ſe, & jam mobilia per ſe quia non per alium; tamen illa non ſtatim dei, quia animalia, ita nec ideo quia per ſe mobilia; aut quid vetat univerſa animalia, ut mobilia per ſe, deos haberi? .... lia ſane vanitate Aegyptiis licet.

4. Ajunt quidam propterea deos fuiſſe appellatos, quod θεῖν & σειεσθαι procurrere ac motari interpretatio eſt. Sane vocabulum iſtud non eſt alicujus majeſtatis; a curſu enim & motu, non ab divinitatis denominatione formatum eſt. Sed cum etiam ille unus Deus quem colimus, θεος cognominetur, nec tamen aut motus ullus aut curſus ejus appareat, quia nec viſibilis cuiquam ſit, palam eſt, ut vocabulum iſtud .... ſumptum propriumque, quia ſe nativum, divinitatis inventum .... interpretationis ejus aſtutia, veriſimilius eſt non a curſu & motu Θεους dictos, ſed de appellatione veri Dei mutuatum, uti quos æque deos excudiſſetis, Θεους cognominaretis. Denique quam ita ſit, probatio ſuppetit, cum etiam univerſos deos veſtros, in quibus nullius curſus aut motus officium denotatur, Θεους communiter appelletis, itaque ſi æque Θεους æque immobiles, diſceditur vocabuli interpretatione pariter, & divinitatis opinione, quæ a

curſu

cusu & motu modulata rescinditur. Quodsi nomen istud proprium divinitatis, & simplex, nec interpretatorium in illo Deo reprehensum, in cetera quæ deos vultis, docete etiam qualitatis inter illos esse consortium, ut jure, consistat collegium nominis communione substantiæ. Porro Θεος ille jam hoc solo, quod non sit in promptu, vacat a comparatione eorum quæ in promptu sunt & visui & sensui, sed sensui satis quod est testimonii ad diversitatem occulti & manifesti renuntiatio; si elementa palam proposita omnibus? si contra Deus, nemini, quomodo poteris ex ea parte quam non vidisti quæ vides congredi? Cum ergo non habes conjungere sensu .... ratione, quid vocabulo conjungis, ut conjungas etiam potestate? Ecce enim Zeno quoque materiam mundialem a Deo separat, vel eum per illam, tamquam mel per favos transisse dicit. Itaque materia & deus duo vocabula, duæ res. Pro discrimine vocabulorum etiam res separantur, etiam materiæ conditio vocabulum sequitur. Quodsi materia non est, quia sic & appellatio præscribit, quomodo quæ sunt in materia, id est elementa, Dei habebuntur, cum membra a corpore aliq .... esse non possint? Sed quid ego cum argumentationibus physiologicis? S .... ascendere debuit de statu mundi, non in incerta descen .... lo platonica forma quadratum eum angulatumque com .... do circino rotunda ita collegit, quod sine capite solum credi laborat. Sed Epicurus qui dixerat, quæ super nos, nihil ad nos, cum & ipse cœlum inspicere desiderat, solis orbem pedalem deprehendit. Adhuc scilicet frugalitas & in cœlis agebatur. Denique ut ambitio profecit, etiam sol aciem suam extendit, ita illum orbem majorem Peripatetici denotaverunt. Oro vos, quid sapit conjecturarum libido? Quid probat tanta præsumptione asseverationis otium affectatæ morositatis eloquii artificio adornatum?

Merito

Merito ergo Milesius Thales dum totum cœlum examinat & ambulat oculis, in puteum cecidit....r, multum inrisus Aegyptio illi: In terra, inquit, nihil perspiciebas, cœlum tibi speculandum existimas? Itaque casus ejus per figuram .... s notat, scilicet eos qui stupidam exerceant curiositatem .... naturæ, quam prius in artificem eius & præsidem, in vacuum .... n dum habituros.

5. Quin ergo ad humaniorem aliquanto .... imur opinionem, quæ de communi omnium sensu & simplici cog .... deducta videatur? Nam & Varro meminit ejus, creditam præterea dicens elementorum divinitatem, quod nihil omnino sine suffragio illorum gigni, ali, provehi possit ad vitæ humanæ & terræ sationem, quando ne ipsa quidem corpora aut animas sufficere licuisset sine elementorum temperamento, quo habitatio ista mundi circulorum conditionibus fœderata præstatur, nisi quod hominum incolatui denegavit enormitas frigoris aut caloris. Itaque deos credi. Solem, qui dici de suo cumulet, fruges caloribus, p.... & annum stationibus servet: Lunam, solatium noctium, patrocinium mensium gubernaculis. Item sidera signacula quædam temporum ad mutationem notandorum. Ipsum denique cœlum, sub quo omnia; terram, super quam omnia, & quicquid illorum inter se ad commoda humana conspirat. Nec tantum beneficiis fidem divinitatis elementis convenire, sed etiam de diversis quæ tanquam de ira & offensa eorum incidere soleant, ut fulmina, ut grandines, ut ardores, ut auræ pestilentes: item diluvia: item hiatus motusque terrarum. Et jure credi deos, quorum natura honoranda sit in secundis, metuenda sit in adversis: domina scilicet juvandi & nocendi. Porro, si ita sentiuntur in .... conversatione, non perinde rebus, ipsis quibus juvantur, sive læduntur, aut gratias referunt, aut querelas intendunt; sed his sub

quorum

quorum ducatu & poteſtate operatio rerum decurrit. Nam in voluptatibus veſtris non tibiæ aut citharæ coronam ad pæmium adjudicatis, ſed artifici, qui tibiam & citharam ſuavitatis temperet vi. Aeque, cum quis valetudine male eſt, non lanis, nec antidotis, aut malagmatis ipſis gratiam meminiſtis; ſed medicis, quorum opera atque prudentia remedia proveniunt. Item in adverſis qui ferro ſauciantur, non gladium ipſum aut lanceam accuſant; ſed hoſtem vel latronem. Et quos .... tegulas aut imbrices arguunt, ſed vetuſtatem: ſicut & naufragi non petris & fluctibus imputant, ſed procellæ. Merito. Certum enim eſt, quodcunque eſt, ei adſcribendum, non per quod fit; ſed a quo fit, quia is eſt caput facti, qui & ut fiat, & per quid fiat, inſtituit. Et ſunt in omnibus rebus tres tituli iſti, quod eſt, per quod eſt, & a quo eſt; quia prius eſt, qui quid velit fieri, & quod poſſit, inveniri. Et ita recte in ceteris agitis, auctorem conſiderantes. At in phyſicis contra naturam regula veſtra, qua in ceteris ſapientiam judicatis, auferendo ſummum gradum auctoris; & quæ fiunt, non a quo fieri, ... ita credere contingit elementorum poteſtates & ar ...., eſſe, quæ ſunt ſervitutes & officia. Non in iſta inveſtigatione ali .... us artificis intus & domini, ſervitutis autem non tendimus elementorum, ... operis eorum quas facis poteſtatis. Sed Dei non ſerviunt: ea igitur quæ ſerviunt, Dei non ſunt. Aut doceant vulgo fieri ut de licentia paſſivitatis libertas approbetur; de libertate, dominatio; de dominatione, divinitas intelligatur. Nam ſi omnia hæc ſuper nos certis curriculis, legitimis decurſibus, propriis ſpatiis, æquis vicibus ſub legis inſtar conſtituta volvendis temporibus, & exercendis temporum ducatibus occurrere meminerunt, ... ex ipſa obſervatione conditionum ſuarum, & fide operum & inſtantia .... & cura demutationum, memo-

memoria reciprocatorum, aliquam dominationem sibi præesse persuadeant vobis, cui apparere videatur universa negotiatio mundialis perveniens ad humani generis utilitatem & .... nem? Non enim potest dicere, ea sibi agere ista, ac sibi curare, nec quicquam hominum causa disponere, cum propterea defendas elementis divinitatem, quod ab aliis aut juvari te, aut lædi sentias: nam si sibi præstant, nihil eis debes.

6. Age jam, conceditisne divinitatem non modo non serviliter currere, sed inprimis integre stare, neque minui, neque intercipi, neque corrumpi debere. Ceterum abiit omnis felicitas ejus, si quid patitur unquam. Ecce autem & astra intercidunt, & intercidisse se attestantur. Confitetur & luna quantum amiserit, cum resumit. Jam majora ejus detrimenta soletis in aquæ speculo considerare: ut nihil amplius ullam .... credam quod magi norunt. Ipse etiam sol sæpe defectione tentatus est. Fingite quaslibet rationes cœlestium casuum, non volet Deus aut minor fieri, aut esse desinere. Viderint igitur humanæ doctrinæ patrocinia, quæ conjectandi artificio sapientiam mentiuntur & veritatem. Nam alias natura sic est, ut qui melius dixerit, hic verius dixisse videatur: non qui verius, is melius.

7. Ceterum cui res examinabitur, verisimilius utique dicet elementa ista ab aliquo regi, quam ultro .... igitur non deos, quæ sub aliquo. At si in isto erratur, melius est simpliciter, quam ut physici, diligenter. Sed enim si ad mythic.... tes, melius jam in physico mortalitas errat, eis divinitatem adscribendo, quæ super hominem putat situ, & vi, & magnitudine & divinitate sentiri: quod enim super hominem, credas Deo proximum. Ceterum ut ad mythicum transeamus, quod poetis deputatur, nescio an tantum, ... mediocritati nostræ, an tanti de documentis divinitatis conf..... ut Mopsus Africanus,

& Bœotus Amphiaraus. Delibanda enim nunc est species ista, cujus suo loco ratio reddetur. Interim, hos certe homines fuisse, vel eo palam est, quod non constanter deos illos; sed heroas appellatis. Quid ergo contendimus? si addicenda mortuis divinitas erat, non utique talibus. Ecce vos, cum eadem licentia præsumptionis sepulcris regum vestrorum cœlum infamatis, nonne probatos quosque justitia, virtute, pietate, & omni bono, ejusmodi consecrationis solatio honestatis, contenti pro talibus etiam inrideri pejerantes. At e contrario impios, turpes etiam pristinis humanæ gloriæ præmiis aufertis, decreta eorum & titulos lancinatis, imagines detrahitis, monetam repercutitis. Ille autem conspector omnium, comprobator, imo largitor bonorum, tantæ indulgentiæ suæ ordinationem vulgo prostituet, & plus diligentiæ atque justitiæ hominibus licebit in distribuendis divinitatibus sapere? Mundiores erunt regum & principum comites quam summi Dei? Atquin horretis & aversamini, vagos, exules, ... debiles, sordide natos, inhoneste institutos. Contra incestos, adulteros, raptores, parricidas etiam legibus exerendis. Ridendum an irascendum sit, tales deos credi, quales homines esse non debeant? sed enim in isto mythico genere, quod poetæ ferunt, quam incerti agitis circa conscientiæ pudorem, & pudoris defensionem. Nam quotiens mise...., turpia, vel atrocia deorum exprobramus, allegationem poeti.... e ut fabulosa defenditis? quotiens ultro siletur de ejusmodi poetica; non modo non horretis sed insuper honoratis, utque in necessariis artibus habetis. Denique per hanc initiatricem literaturæ ingenuitatis studia producitis. Criminatores deorum poetas eliminari Plato censuit; ipsum Homerum sane coronatum civitate pellendum. At cum excipiatis illos & retineatis, cur non credatis, talia retexentibus de deis vestris? Igitur

tur si creditis poetis, cur tales deos colitis? si ideo colitis, quia non creditis poetis, cur laudem mendacibus fertis, nec cavetis ne offendatis eos, quorum detrectatores honoratis? Sane fides a poetis non exigenda. Nonne qui dicitis deos post mortem factos, homines confitemini ante mortem? Quid ergo novi, si qui homines fuerint, humanis aut casibus, aut criminibus, aut fabulis polluuntur? Non creditis poetis cum de relationibus eorum etiam sacra quædam disposueritis? Cur rapitur sacerdos Cereris si non tale Ceres passa est? Cur Saturno alieni liberi immolantur, si ille suis pepercit, cur Ideæ masculus amputatur, si nullus illi fastidiosior adolescens libidinis frustratæ dolore castratus est? Cur Herculeum polluctum mulieres Lanuvinæ non gustant, si non mulierum causa p .... Mentiuntur sane poetæ! sed non ideo quod talia gesserint .... homines quas defuerint necquod divinas adscripserint fo .... divinitatis, cum interim vobis credibilius visum est deos fuisse, sed non tales? quam tales, sed non deos.

8. Superest gentile illud genus inter populos deorum, quos libidine sumptos, non pro notitia veritatis, docet privata notitia. Deum ergo existimo ubique notum, ubique præsentem. ubique dominantem, omnibus colendum, omnibus demerendum. At enim cum illi quoque quos totus orbis communiter colit, excidant probationi veræ divinitatis; quanto magis isti, quos ne ipsi quidem municipes sui norunt. Nam quæ idonea auctoritas præcucurrit ejusmodi theologiæ, quam etiam fama destituit. Quanti sunt qui norint visu vel auditu Atargatin Syrorum! Cœlestem Afrorum: Varsutinam Maurorum: Obodan & Dusaren Arabum: Belenum, Norium: vel, quos Varro ponit, Casiniensium Delventinum, Narniensium Visidiavum, Atheniensium Numentinum: Aesculanorum Anchariam, & quam Præverim: Vulsiniensium Nortiam quorum ne nomi-

num, quidem dignitas humanis cognominibus distat. Satis rideo etiam deos decuriones cujusque municipii, quibus honor intra muros suos determinatur. Hæc libertas adoptandorum deorum quousque profecerit, Aegyptiorum superstitiones docent, qui etiam bestias privatas colunt, p.... crocodilos & anguem suum. Parum est, si etiam hominem consecrarunt. Illum dico, quem non jam Aegyptus aut Græcia, verum totus orbis.... Afri jurant; de cujus statu quid conjici potest apud nostras literas ut verisimile videtur positum est. Nam Serapis iste quidam olim Joseph.... fuit de genere sanctorum, junior inter ceteros fratres, sed excelsior...., ab iisdem fratribus per livorem venum in Aegyptum datus, serviebat in familia regis Aegyptiorum Pharao: a regina minus pudica desideratus: sed quia non obsequebatur, e contrario ab eadem delatus, a rege in carcerem datur. Illic somnia quibusdam non perperam interpretatus, vim spiritus sui ostendit. Interea rex quoque somnia terribilia quædam illi, detractis quos convocaverat, voluit exponere. Joseph expedimenta de carcere edocuit, somnium regi aperit: illos boves septem opimissimos, defluentes, totidem annorum ubertatem significare: posteriores æque septem ineptos, subsequentium septem annorum inopiam. Prædicare itaque sæpe de recondendis præsidiis in futuram famem de copia priore. Credidit rex: exitus rerum & prudentem & sanctum semper necessarium probavit. Itaque Pharao universæ Aegypto & frumentandæ & exinde curandæ eum præfecit. Hunc, Serapidem ex suggestu quo caput ejus ornatum, vocaverunt: cujus suggestus modialis figura, frumentationis memoriam obsignat; & curam frugum super caput ejus fuisse, ipsis spicis, quibus per ambitum notatur, apparet. Propterea & canem, quem apud inferos deputant, sub dextera ejus dicaverunt, quod sub manu ejus compressatus Aegyptiorum, & Fariam adjungunt

quam

quam filiam regis Pharao derivatio nominis esse demonstrat; nam & tunc Pharao, inter cetera honorum & remunerationum, filiam quoque in matrimonium ei dederat. Sed quia & feras & homines colere susceperant, utramque faciem in unum Anubin contulerunt, in quo naturæ conditionisque suæ potius argumenta videri posset consecrasse gens rixosa, suis regibus recontrans, in extraneis dejecta, sane & gula & spurcitia .... etiam servi ipsa.

9. Hæc secundum tripertitam dispositionem .... divinitatis aut notiora, aut insigniora digessimus, ut possit jam videri satis responsum de physico genere, de poetico, de gentibus: & quoniam omnis substitutio, non jam philosophorum, nec poetarum, nec populorum a quibus tradita est, sed dominantium Romanorum quibus occupata est, auctoritatem sibi extruxit, alia jam nobis ineunda est humani erroris latitudo: immo silva cædenda, quæ undique conceptis superstitionum seminibus, vitii pueritatem obumbravit. Sed & Romanorum deos Varro bifariam disposuit, incertos, & electos. Tantam vanitatem! Quid enim erat illis cum incertis, si certos habebant? nisi si Atticos stupores recipere voluerunt: nam & Athenis ara est inscripta: ignotis deis, colit ergo quis quod ignorat? Tum si certos habebant, contenti esse debuerunt, nec electos desiderare. In quo etiam irreligiosi deprehenduntur. Si enim Dei, ut bulbi, seliguntur: qui non seliguntur, reprobi pronuntiantur. Nos vero bifariam Romanorum deos recognoscimus, communes, & proprios, id est, quos cum omnibus habent, & quos ipsi sunt commenti. Et numquid hi sunt publici & adventitii dicti? hoc enim aræ docent, adventitiorum, ad fanum Carnæ; publicorum, in Palatio. Quare cum communes Dei, quam physico, quam in mythico comprehendantur, actum est jam de istis speciebus. De propriis di-

cere .... &.. De Romanis ſtupeamus, tertium illud genus hoſtilium deorum .... eo quod nulla gens alia tantum ſibi ſuperſtitionis invenerit .... duas ſpecies dirigimus; alios de hominibus aſſumptos, alios inde conceptos. Igitur quoniam idem illis color & ſuppetit conſecrationis mortuorum, tanquam ob merita vitæ, eandem & nos reſponſionem opponamus neceſſe eſt, neminem ex his quoque tanti fuiſſe. Patrem diligentem Aeneam crediderunt, militem nunquam glorioſum, lapide debilitatum: quod telum quantum volgare, atque caninum, tanto ignobile vulnus! Sed & proditor patriæ Aeneas invenitur. Tam Aeneas, quam Antenor. Ac ſi hoc verum nolunt, Aeneas certe patria flagrante dereliquit ſocios feminæ Punicæ ſubjiciendus, quæ maritum Haſdrubalem Aeneæ timiditate ſupplicantem hoſti non comitata, raptis ſecum filiis, formam & patrem ſibi habere non in fugam ſapit, ſed in ignes ardentis Carthaginis, ut in amplexus patriæ pereuntis incubuit. Pius Aeneas, ob unicum puerum & decrepitum ſenem, Priamo & Aſtyanacte deſtitutis: atquin Romanis magis deteſtandus. Qui pro ſalute principum & domus deorum, adverſus liberos & conjuges & omne pignus ſuum dejerant. Conſecrat filium Veneris, & hoc Volcanus ſciens patitur, & Juno concedit. Si veredi parentum in cœlo ſedent, cur non potius Argivi juvenes Dei habiti, quod matrem ne in ſacris piaculum committeret, plus quam humano more jugales provexerunt? Cur non magis dea, quæ magis pia, illa filia patris in carcere fame defecti uberibus ſuis educatrix? Quid aliud Aeneæ glorioſum, niſi quod prælio Laurentino nuſquam comparuit? Rurſus forſitan ſolito more quaſi deſertor e prelio fugerit. Romulus æque poſt mortem Deus, ſi quia urbem condidit, Deus; uſque in feminas, urbium auctores. Sane Romulus & fratrem interfecit, & alienas virgines dolo rapuit.

rapuit. Ideo Deus, ideo Quirinus est, quia tunc parentibus quiritatum est per illum! Quid Sterculus meruit ad divinitatem? si agros stercoribus juvando diligens fuit, plus fimi Augias conferebat. Si Faunus Pici filius in jus agitabatur mente ictus, curari eum magis quam consecrari decebat. Si Fauni filia pudicitia præcellebat, ut ne conversaretur quidem inter viros, aut barbaria, aut conscientia deformitatis, aut rubore insaniæ paternæ, quanto dignior Bona dea Penelopa, quæ inter utilissimos amatores diversata, obsessam castitatem tenere protexit? Est & sanctus, propter hospitalitatem a rege Plotio fanum consecutus: potuit & Ulixes de humanissimo Alcinoo unum amplius Deum vobis contulisse. Ad fœdiora festino.

10. Non puduit Auctores vestros de Laurentina palam facere. Scortum hæc meritorium fuit, sive dum Romuli nutrix, & ideo lupa, quia scortum; sive dum Herculis amica est, & jam mortui Herculis, id est, jam Dei. Nam ferunt, æditumm ejus solum forte in æde calculis ludentem ut sibi conlusorem, quem non habebat, repræsentaret, una manu Herculis nomine, alia ex sua persona lusum inisse, si ipse vicisset, cœnulam & scortulum ex stipitibus Herculis sumeret: si vero Hercules, id est manus altera, eadem Herculi exhiberet. Vicit manus Herculis. (id quoque potuit duodecim titulis ejus adscribi.) Aedituus cœnam Herculi dependit, scortum Larentinam conducit: cœnat ignis, qui Sol, & ipsius Herculis co .... nia ara consumpsit: Larentina in æde sola dormit .... de lenonio ludo jactitat se somniis Herculi functam: & potuit, dum animo contemplatur, somnio pati. Eam de aede progredientem mane primo quidam adolescens, tertius quod ajunt Hercules concupiscit, ad se .... id dictum sibi ab Hercule, utique .... ceantur. Non enim impune licui .... dem quoque scribit: mox illa prop .... per Herculem fuerat

rat insecuta, agrum .... divinitatem & filiabus suis; quas ut ipsas h .... dium a Larentiniana Romanorum numina digni .... sola de tot uxoribus Herculi cara, sola enim dives .... or Cerere quæ mortuo placuit. Tot exemplis & vo .... quis non Deus affirmari potuit? Quis denique Antinoo controversiam divinitatis agitavit, quod decorior Ganymedes, aut carior suo amatori ....? apud vos mortuis cœlum; viam ab inferis ad astra subigitis: Pass .... ta ascendunt: ne multum putetis vos præstare regibus vestris.

11. Non contenti eos deos asseverare, qui visi retro, auditi contrectatique sunt, quorum effigies descriptæ, negotia digesta, memoria propagata, umbras nescio quas incorporales, inanimales, & nomina de rebus efflagitant, deosque sanciunt, dividentes omnem statum hominis singulis potestatibus ab ipso quidem uteri conceptu, ut si Deus Consevius quidam, qui consationibus concubitalibus præsit; & Fluviona, quæ infantem in utero .... hinc Vitumnus, & Sentinus, per quem viviscat infans & sentiat ....: de hinc Diespiter, qui puerum perducat ad partum. Cum prin .... & Candelifera, quoniam ad candelæ lumina parriebant, & quæ .... us dictæ. Perverse natos .... to Prosæ carmentis esse provin .... & ab Effatu Farinus, & aliis a Jo .... vem ad cavendum sumministrat .... rix & Albana, & una Rucinia. Mirum .... non esse provisos. Exinde & primi cibi sum .... Potina & Eluda, & statuendi infantis Sta .... do, Abeona, & Domiducam, & habent Edeam .... cæ & malam. Item voluntatis, Volumnum, voletam .... Paventinam, Pavoris, Spei, Veniliam: voluptatis, Volupiam .... ntiæ, Præstitiam: æque ab actu, Peragenorem: si aliis con, consum: juventam, novorum togatorum: virorum jam; fortuna barbata .... nuptialibus dilleram. Afferenda est ab afferendis dotibus ordinata .... dor, & Mutunus,

tunus, & Tutunus. Et dea Pertunda, & Subigus, & Prema .... parcite dei impudentes, luctantibus sponsis nemo intervenit .... quorum votum est foris gaudentes erubescunt.

12. Et quonam usque deos .... quia differendum quales deos receperitis, quantum vobis erubes .... Rideam vanitatem, an exprobrem cæcitatem, est admodum incertum. Nam quot deos, & quos utique producam? Majores, an & minores? veteres, an & novitios? mares, an & feminas? cœlibes, an & le .... artifices, an & inertes? rusticos, an & urbanos? cives, an & peregrinos. Tot enim familiæ, tot nationes, census bona fide quærunt, ut dispici & distingui describique non possint: ut quanto diffusa res est, tanto substringenda nobis erit. Et ideo, qui in ista specie unum tuemur propositum demonstrandi, illos omnes homines fuisse; non quidem ut cognoscatis, nam quasi oblita agitis, compendio ab ipsa dispiciendi ratione summam originem generis illorum retractando.. Origo enim, totius posteritatis. Ea origo deorum vestrorum, Saturno, ut opinor, signatur. Neque enim si Varro antiquissimos deos Jovem, Junonem, & Minervam refert, nobis excidisse debet, omnem patrem filiis antiquiorem, tam Saturnum Jove, quam Cœlum Saturno; de Cœlo enim & Terra Saturnus & tamen Cœli & terræ originem omitto. Erant unde cœlibes diu & orbi, antequam mariti & parentes, Longo scilicet ævo crescendum illis fuit ad tantam proceritatem. Denique, simul cœpit & Cœlo vox insolescere, & ubera terræ labilliscere, faciunt nuptias inter se. Credo, aut Cœlum descendit ad sponsam, aut Terra ascendit ad sponsum! Concepit tamen, Terra de Cœlo, & peperit illa Athos, Athos Saturnum: mira ratione. Utri parentum similis: sed & peperit, certe ante Saturnum neminem procreaverunt, nisi unam postea Opem, exinde de

ſubole ceſſatum eſt. Nam Saturnus quidem Cœlum caſtravit dormientem, legimus Cœlum genere maſculino: ceterum quomodo pater, niſi maſculinus? Sed & unde caſtrandum, falx illi: hoc ſ.. l.... Nondum enim Vulcanus artifex ferri. Terra vero orbata diſtulit, etſi adhuc juvenili ætate, alii nubere. Sed nec habebat Cœlam.... tamen niſi illam Mare amplectitur, ſed olet ſalſuginem.... aquis aſſueta. Ita Saturnus unicus maſculus Cœli atque Terræ. Sed ipſe pubeſcens ſorori ſuæ jungitur. Nondum leges quæ inceſta prohiberent, nec quæ parricidium plecterent. Itaque filios virili ſexu devorabat: melius ipſe quam lupi, ſi exponeret; timebat ſcilicet, ne quis illorum de paterna falce didiciſſet. Nato mox, & abalienato Jove, ſaxum infantis ementiti deglutivit. Hoc ingenio diu ſecurus, tandem filio quem nondum digeſſerat, in tenebris adulto, oppreſſus, regnoque privatus eſt. Hunc vobis patriarcham deorum, Cœlum & Terra, poetis obſtetricantibus, procreaverunt. Sed eleganter quidam ſibi videntur phyſiologice per allegoricam argumentationem de Saturno interpretari tempus eſſe, & ideo Cœlum & Terram parentes, ut & ipſos origini nullos, & ideo falcatum, quia tempore omnia dirimantur. Et ideo voratorem ſuorum, quod omnia ex ſe edita in ſeipſum conſumat. Nominis quoque teſtimonium compellant: Cronium dictum græce, ut Chronon: æque latini vocabuli a ſationibus rationem.... nt, qui eum procreatorem conjectantur: per eum ſeminalia cœli in terram deferri: opem adjungunt, quod opem videndi ſemina conferant; & quod opere ſemina evadant. Quæ oro, hujus translationem.... ponas. Aut Saturnus fuit, aut tempus. Quomodo Saturnus.... quomodo tempus. utrumque enim non potes, corporale in eo.... mare. Quid autem prohibuit tempus coli in ſua qualitate.... hominis, aut fabulam hominis, aut fabulam hominis

in

in sua specie, non in tempo .... Quid sibi vult intellectio ista, nisi fœdas materias mentitis argumentationibus colorare. Saturnum neque ideo qui .. d .... tempus, aut dum eum tempus facis, jam nec hominem vis fuisse. Pla .... s omnino Saturnus in terris humanæ qualitatis apud veteres memorias recensetur. Potest incorporaliter fingi quodvis quod non fuerit omnino: vacat fingendi locus, ubi veritas est. Cum autem Saturnum constat vixisse, frustra demutatis: non conceditur vobis, quem non negabitis fuisse hominem, qui neque deus, neque tempus defendi potest. Exstat apud litteras vestras usquequaque Saturni census: legimus apud Cassium Severum, apud Cornelios, Nepotem & Tacitum, apud Græcos, quoque Diodorum, quive alii antiquitatem canos collegerunt, nec fideliora vestigia, ... quam in ipsa Italia signata sunt. Nam post plurimas terras & Attica hospitia Italiæ, vel, ut tunc vocabatur, Oenotriæ, consedit: exceptus ab Jano, sive Jane, ut si alii vocant: mons quem coluerat Saturnius dictus: urbs, quam depalaverat, Saturnia usque nunc est: tota denique Italia de Saturno vocabatur: tali teste terram, quæ nunc dominatur orbi, etiamsi de origine Saturni dubitatur, de actu tamen constat hominem illum fuisse. Ita si homo Saturnus, proculdubio de ....: immo, quia homo, non utique de cœlo atque terra, sed cui parentes ignoti, quibusdam facile fuit illum deorum filium dici: quorum possunt omnes videri. Qui enim non cœlum ac terram patrem ac matrem venerationis gratia appellet? An de consuetudine humana, qua ignoti quique ex inopinato apparentes, de cœlo advenisse dicuntur? Proinde .... semper eg .... ra pentino, ubique inolevit cœlitem dici. Nam & vulgo generis incertos, terræ filios jactitamus. Nihil allego de statu antiquitatis, qua .... rudes tunc agebantur & oculi, & mentes hominum, & cujuslibet novi

viri

viri aspectu, quasi divino commoverentur, ne dum & regis, & quidem primi. Adhuc de Saturno immorabor, quod & cæteris compendium præstruam, satiata primordiorum disputatione: nec prætermittam potiora testimonia divinarum litterarum, quibus fides pro antiquitate superior debetur. Ante enim Sibylla, quam omnis literatura extitit. Illa scilicet Sibylla, veri vera vates, & cujus vocabula dæmoniorum vatibus induistis. Ea senario versu in hunc sensum de Saturni prosapia & rebus ejus exponit: decima, inquit, genitura hominum, ex quo cataclysmum prioribus accidit, regnavit Saturnus, & Titan, & Jamfetus, terræ & cœli fortissimi filii. Si qua ergo, vel vestris .... oribus literis vestris superioribus, sed idcirco magis proximis .... in illius ætatis, fides adjacet.

13. Satis de Saturno & prosapia ejus .... um est, homines fuisse. Tenemus compendium, in ceteros originis præscriptionem, ne per singulos evagemur. Qualitas posteritatis a principibus generis ostenditur, mortalia de mortalibus, terrena de terrenis, gradus ad gradus comparantur, nuptiæ, conceptus natales cucurrerunt, patriæ sedes, regna monumenta l .... qui natos non possunt negare, mortuos credant: qui mortuos confitentur, deos non putent. Sed enim manifestis vis sua adsistit: quos a primordio non .... divinitatem, affirmando illos post mortem deos factos, ut Varro, & qui cum eo somniaverunt; hic igitur consisto: .... alle .... in hoc nomen & numen, ut in ordinem senatorium, ... vestra cedatis jam necesse est, aliquem summum dominatorem .... allegendi potestatem, & quasi Cæsarem: neque quisquam aliis præstare potest, qui non ipse dominetur. Ceterum si potuerunt deos sese facere post mortem, a .... deterioris conditionis ab initio esse voluerunt; aut si nemo est qui deos fecerit, quomodo facti dicentur, qui

non

non nisi ab alio fieri potuissent? Ita nullus datur vobis renuendi locus, esse mancipem quendam divinitatis. Perspiciamus itaque caussas allegendæ mortalitatis in cœlum. Harum duplicem rationem credo proferetis: aut enim illu .... quis idem præstans facit, ut habeat vel amminicula, vel munimenta, vel etiam ornamenta fastigii sui: aut meritorum necessitas .... s dignis quibusque. Aliud quid suspicari non datur. Nemo .... giendo alicui, aut non sua, aut illius caussa facit: sed neque .... petere numini inest tanta & potestas, ut scilicet .... faciat, si tanta humanitas inrogetur, qui egeat opera vel adjumento quorundam, & quidem mortuorum, quo mirum magis, cum alios sibi immortales instituere potuisset. Nec diutius de .... tus conquiret, qui humana divinis comparavit. Sa .... rior opinor est, discuti debet, si Deus reminis .... buta si pristinis viris .... recogitandum. Quod exinde nemo dig .... si capere jam locus non potest. Tantis videlicet .... a meruerit antiquitas. Ergo an meruerit, re .... meruisse, proponat ipsius merita. Si quid in cunabulis .... litatis, valent, ad suffragium divinitatis, in cestorum .... Opem & Saturnum fratres recepistis. Furtivus infans .... ter dignus & tecto & ubere humano, meritoque incre .... tam mala manebant. Adultus denique qualemcunque genitorem, ... licissimum, regem aurei scilicet seculi, sub quo laboris inopiæ .... æ pax quiescebat: sub quo nulli subigebant arva coloni, ... tellus nullo poscente ferebat. Sed oderat patrem incestum ejus .... castratorem. Ecce autem & ipse cum sorore miscetur, ut huic primum dictum putem: τυ πατρος το παιδιον. Tam pius pater, quam pius filius .... m tunc legibus ageretur, in duos culleos dividi Jovem decuit .... dubitaret, libidine ab incesto corroborata, in leviora, id est, ... & stupra diffundere? de quo poetica sic lusitavit. Quomodo .... de fugitivo palam factum solemus & ope-

operam ejus percon ... abusui nundinare, modo in pretia luxuriæ eum figurando .... bovem aut pretium bovis pensaverit, & imbrem pergulis .... aditum pecunia ruperit? modo in similitudines actuum ip .... im, qui rapuit, cycnum; qui cantaverat. Adeo non fabulæ istæ sunt de fa .... sit an non lasciu .... na hominum, quos .... emissa jam pridem a fide per incr .... non est nobis extensius agendum. Si enim & re .... pibus & proseminatoribus suis morata plebs eadem q .... natura, alibi auctoritas exigebat similitudinem morum .... quanto deterior, qui non melior? privato enim titulo Jovem optimum .... tis, & est Virgilii Aequus Jupiter Optimus. Proinde incesti in suos, impudici in extraneos, impii, injusti, cui nullam insignem infamiam fabula reliquit .... Deus fieri non fuit dignus.

14. Sed quoniam alios seorsum volunt in divinitatem ab hominibus receptos, & distingui inter Nativos & Factos secundum Dionysium Stoicum, de ista quoque specie adiciam. De ipso quidem Hercule .... ma responsionis, an dignus cœlo & divinitate, sic enim pro va .... meritis addicunt divinitatem? Si ob virtutem, quod feras constan .... rit, quid tam memorabile? nonne ludo puniti, vel etiam ad .... arenariæ vilitatis plurimas in unum, & quidem studiosiores .... ciunt. Si ob peragratum orbem, quantis ad locupletibus dulcis .... tas, aut philosophis famulatoria mendicitas idem præstitit? non meminerunt Asclepiadem Cynicum unica vaccula, cujus & dorso vehebatur, & si quando ubere alebatur, orbem totum oculis subegisse? Si .... etiam ad inferos adiit, quis hoc nesciat, viam ad inferos omni .... as plurimas .... s ille Pompejus .... qui nec hostias al .... n unum agnulum Byrsæ Cartha .... re. Quo magis Scipio quam Hercules ob .... ti deputatur? Adicite potius tituli Hercula .... rum, uxorum, & fœtas Omfales, & ob decori

pueri

pueri amissio .... desertam militiam Argonautarum: adicite ad gloriam post turpi .... am, etiam furias ejus: auctorate sagittas, quæ filios & uxorem .... erunt: qui tunc dignius rogo sese inrogasset præ dolore parti .... Qui uxoris ob lasciviam venenis circumventus magis metu .... honesta morte moreretur. Hunc vos de pyra in cœlum suble.... a facilitate, qua & alium ignis & divini confectum, qui pauca e.... ingenia commentus, dicebatur mortuos ad vitam recurasse .... filius, tam homo, quam Jovis nepos, Saturni pronepos.... spurius ut incerto patre, ut Argivus Socrates detulit .... repertum, turpius Jove educatum, canino scilicet ubere .... nemo negare potest; fulmine haustus est. Malus Jupiter .... sus est impius in nepotem. invidus in artificem. Sed enim pin.... um ejus non occultavit, cupiditatem & avaritiam lucri.... atam, qua quidem ille vivos ad mortem, non motu.... prævaricatione venalis medicinæ agebat. Dicitur etiam mater ejus eodem casu obisse: merito .... sam m.... bestiam ediderat, isdem quasi scalis ad cœlum erupisse. Et tamen Athenienses scient ejusmodi deis sacrificare. Nam Aesculapio & matri inter mortuos parentant, quasi non & ipsi Thesea suum adorent: mer... deum, qui nisi conservatricem suam in littore peregrino dereliquit, eadem oblivione, immo amentia, quæ patri caussa mortis fuit.

15. Longum foret recensere etiam de illis quos in sidera sepelistis, & audaciter Dei .... tratis. Sic opinor digni de cœlo Castores, & Perseus, & Erigona, quemadmodum & Jovis expletus. Sed quid mirandum? etiam canes & scorpios cancros in cœlum transtulistis. Differo de his quos in oraculis .... & testimonium hic divini, qui & tristitiæ deos arbitros esse vultis ...... dius, qui animam corpore viduet, intra muros cludi non permittendo damnastis! Item Cæculus, qui oculos sensu exani.... Orbana, quæ in

orbita-

orbitatem femina extinguat, & ipsius Mortis .... Ut cetera transvolem, etiam locorum urbis, vel loca, deos ar .... patrem, & diva Aquis, & Lana, & montium Septemontium .... illi faciunt, qui in iisdem locis aras vel ædes habent, præterea .... in alieno loco aut mercedibus habitant. Taceo Ascensum .... & Levicolam a clivis. Taceo deos Forculum, a foribus, & Cardeam a cardinibus, & liminum Limentinum, sive qui alii inter vicinos ap .... num Janitorum adorantur. Quid enim magnum? cum & habeant in lupanaribus, in culinis, & in imo carcere: in i .... itaque propr .... aliisque Romanorum deis, quibus totius vitæ officia distribuuntur, taliter, ut ceteris deis opus non sit. Immo, cum privatim apud Romanos deputentur, quos supra signavimus, nec facile foris cogniti, quomodo ea omnia quibus illos præesse voluerunt in omni genere humano, & in omni gente proveniunt; ubi prædes eorum, non modo honore, sed ipsa quoque notitia carent. Sed enim quidam fructus & necessaria victui demonstraverunt?

16. Quæso vos, cum dicitis invenisse illos, non confitemini prius fuisse quæ invenirentur. Cur ergo non auctorem potius honoratis, cujus hæc dona sunt: sed auctorem transfertis in repertores? .... quam invenisset, utique auctori gratias egit, utique illum Deum sensit: .... ministerium institutoris, a quo & ipse institutus est qui invenit .... sum quod invenirentur. Ficum viridem Romæ nemo noverat .... um Cato senatui intulit, ut quo jam provincia hostilis esset, cui sub .... semper instabat exprimeret. Cerasum Cn. Pompejus de Ponto .... Italiæ provolgavit. Potuerunt mihi novorum apud Romanos pomorum .... ruisse præconium divinitatis. Tam vanum hoc, quam etiam .... commenta deos haberi: quibus si comparentur nostræ ætatis .... o dignius posteris, quam prioribus consecratio competisset .... on in omnibus

Jam artificiis antiquitas exolevit, usu quotidiano instruente novitatem: atque adeo quos ob artes sancti-fi.... in ipsis artibus & provocatis in æmulis insuperatos.

17. Denique.... toribus suis non negatis omnibus his quos deos antiquitas voluit, posteritas c.... superstitionum.... l...., præsumptio, cui.... bemus: propterea scilicet Romanos totius orbis domi.... se, quod officiis religionum meruerint domina.... cis prævaleant. Nimirum Sterculus.... hoc imperium.... seu Romanorum distin.... tem extraneo potius.... tores & destitutores in.... ti, sepultique sunt. Ita nempe.... oblitus antrum illud Idæum.... dissimum odorem. Nonne omni Capitolio.... ut illa potius terra regnaret,.... posthabita Samo dilecta, & utique Aeneadarum ignibus adoleri.... hic illius arma.

Hic currus fuit, hoc regnum dea gentibus esse;
Si qua fata sinant, jam tunc tenditque fovetque.

Misera adversus fata non valuit. Nec tamen tantum honoris Romani satis decreverint, ut dedentibus Carthaginem sibi, quantum Larentinæ. Si dei isti conferendi in pote.... vit enim Jupiter Cretæ, & Saturnus Italiæ, & Isis Aegypto.... regnaverunt, quibus etiam operati plerique traduntur. Itaque.... mines facit, & dedititius Admeti cives Romanos imper.... lem cultorem suum Crœsum ambiguis sortibus fallendo.... timebat Deum verum constanter prænuntiare regno exc.... potestate regnandi quoque velut in urbes suas tueri.... potuissent. Si Romanis præstitisse valuerunt, cur Athenas a Xerxe Minerva non defendit? vel cur Delfos de manu Pyrrhi Apollo non eruit? Servarint urbem Romanam, qui sua perdiderunt. Si hoc religiositas Romana meruit. Atqui,

non post summum imperium auctis jam rebus superstitio quæsita est? & si a Numa sacra introducta sunt, nondum tamen aut simulacris, aut templis res vestras divina frustrabant. Frugi religio & paupertina superstitio, altaria temeraria, & vasa sordida, & nidor.... ex illis, & deus ipse nusquam.... religiosi, quam majores, quia religiosi. Atquin quomodo.... religionem, & deorum profundissimam curam imperium Romanis.... videri possit, quod læsis potius deis auctum est? nisi fallor enim omne regnum vel imperium bellis quæritur, & bellis ampliatur. Porro.... ib. & dei urbis. Nam eadem strages & mœnium & templorum, pares cædes & civium & sacerdotum, eædem rapinæ profanorum & sacrorum. Tot sacrilegia Romanorum, quod trophæa: tot de deis quot de gentibus triumphi. Manent & simulacra captiva, & utique sentientes deos non amant. Sed quia nihil sentiunt, impune læduntur, & qui non læduntur, frustra adorantur. Itaque quorum fastigium.... adultum est, non possunt videri religionis meritis excrevisse.... nis sive lædendo creverunt, Regnum universæ nationes temporibus habuerunt, ut Assyrii, ut Medi, ut Persæ, ut Aegyptii.... aut penes quosdam, & tamen qui amiserunt, non sine religionibus & cultu, & de propitiorum deorum mora.... cessit universa pene dominatio. Sors temporum ita volutat.... Quærite quis temporum vices ordinavit. Idem regna dispensat, & nunc penes Romanos eam summam tanquam pecuniam de multis nominibus exactam in unam arcam congregavit. Quid de ea statuerit, sciunt proximi ei.

Q. SEPTIMII FLORENTIS
TERTULLIANI
DE
TESTIMONIO ANIMAE
LIBER
ADVERSUS GENTES.

I.

Magna curiositate & majore longe memoria opus est ad studendum, si quis velit ex litteris receptissimis quibusque philosophorum vel poëtarum vel quorumlibet doctrina sapientiæ secularis magistrorum testimonia excerpere Christianæ veritatis; ut æmuli persecutoresque ejus de suo proprio instrumento, & erroris in se, & iniquitatis in nos rei revincantur. Nonnulli quidem, quibus de pristina litteratura & curiositatis labor & memoriæ tenor perseveravit, ad eum modum opuscula penes nos condiderunt, commemorantes & contestificantes in suggillationem & originem & traditionem & sententiarum argumenta, per quæ recognosci possit, nihil nos aut novum aut portentosum suscepisse; de quo non etiam communes & publicæ litteræ ad suffragium nobis patrocinentur, si quid aut erroris ejecimus, aut æquitatis admisimus. Sed ne suis quidem magistris, alias probatissimis atque lectissimis, fidem inclinavit humana de incredulitate duritia, sicubi in argumenta Christianæ defensionis impingunt: tunc vani poëtæ, cum deos humanis passionibus & fabulis designant: tunc philosophi duri, cum veritatis fores

pulſant. Hactenus ſapiens & prudens habebitur, qui prope Chriſtianum pronunciarit, cum ſi quid prudentiæ aut ſapientiæ affectaverit, ſeu ceremonias deſpuens, ſeu ſeculum revincens, pro Chriſtiano denotetur. Jam igitur nihil nobis erit cum litteris & doctrina perverſæ felicitatis, cui in falſo potius creditur, quam in vero. Viderint ſi qui de unico & ſolo deo pronunciaverunt. Imo nihil omnino relatum ſit, quod agnoſcat Chriſtianus, ne exprobrare poſſit. Nam & quod relatum eſt, neque omnes ſciunt: neque qui ſciunt, conſtare confidunt. Tanto abeſt ut noſtris litteris annuant homines, ad quas nemo venit niſi jam Chriſtianus. Novum teſtimonium advoco, imo omni litteratura notius, omni doctrina agitatius, omni editione vulgatius, toto homine majus, id eſt totum quod eſt hominis. Conſiſte in medio anima, ſeu divina & æterna res es ſecundum plures philoſophos, eo magis non mentiens. Seu minime divina, quoniam quidem mortalis, ut Epicuro ſoli videtur, eo magis mentiri non debebis, ſeu de cœlo exciperis, ſeu de terra conciperis, ſeu numeris, ſeu atomis concinnaris, ſeu cum corpore inceperis, ſeu poſt corpus induceris, unde unde & quoquo modo hominem facis animal rationale, ſenſus & ſcientiæ capaciſſimum. Sed non eam te advoco, quæ ſcholis formata, bibliothecis exercitata, academiis & porticibus Atticis partam ſapientiam ructas. Te ſimplicem & rudem & impolitam & idioticam compello, qualem habent qui te ſolam habent, illam ipſam de compito, de trivio, de textrino totam. Imperitia tua mihi opus eſt, quoniam aliquantulæ peritiæ tuæ nemo credit. Ea expoſtulo, quæ tecum in hominem infers, quæ aut ex temetipſa, aut ex quocunque autore tuo ſentire didiciſti. Non es, quod ſciam, Chriſtiana, fieri enim, non naſci ſoles Chriſtiana. Tamen nunc a te teſtimonium flagitant Chriſtiani, ab extranea adverſus tuos, ut

vel

vel tibi erubeſcant, quod nos ob ea oderint & irrideant, quæ te nunc conſciam detineant.

2. Non placemus, dominum prædicantes hoc nomine unicum, a quo omnia, & ſub quo univerſa. Dic teſtimonium ſi ita ſcis. Nam te quoque palam & tota libertate, qua non licet nobis, domi ac foris audimus ita pronunciare, Quod deus dederit, & Si deus voluerit, ea voce & aliquem eſſe ſignificas, & omnem illi confiteris poteſtatem, ad cujus ſpectas voluntatem, ſimul & ceteros negas deos eſſe, dum ſuis vocabulis nuncupas, Saturnum, Jovem, Martem, Minervam. Nam ſolum deum confirmas, quem tantum deum nominas, ut & cum illos interdum deos appellas, de alieno & quaſi pro mutuo uſa videaris. De natura quoque dei quem prædicamus, nec te latet: deus bonus eſt, deus benefacit, tua vox eſt. Plane ea dicis, ſed homo malus ſcilicet, contraria propoſitione oblique & figuraliter exprobrans, ideo malum hominem, quia a deo bono abſceſſerit. Etiam quod penes deum bonitatis & benignitatis omnis benedictio inter nos ſummum ſit diſciplinæ & converſationis ſacramentum, Benedicat te deus, tam facile pronuncias, quam Chriſtiano neceſſe eſt. At cum id maledictum convertis in benedictionem Dei, perinde dicto omnem ſuper nos poteſtatem ejus conſiſtere ſecundum nos confiteris. Sunt, qui etſi deum non negent, diſpectorem plane & arbitrum, & judicem non putent: in quo utique nos maxime rejiciunt, qui ad iſtam diſciplinam metu prædicati judicii transvolamus: ſic deum honorantes, dum curis obſervationis, & moleſtiis animadverſionis abſolvunt, cui ne iram quidem adſcribunt. Nam ſi deus (inquiunt) iraſcitur, corruptibilis & paſſionalis eſt. Porro quod patitur, quodque corrumpitur, etiam interitum poteſt capere, quem deus non capit. At iidem alibi animam divinam & a deo conlatam confitentes, cadunt in teſti-

monium ipsius animæ, retorquendum adversus opinionem superiorem. Si enim anima aut divina aut a deo data est, sine dubio datorem suum novit. Et si novit, utique & timet, ut tantum postremo autorem. An non timet, quem magis propitium velit, quam iratum? Unde igitur naturalis timor animæ in deum si deus non novit irasci? Quomodo timetur, qui nescit offendi? Quid timetur, nisi ira? unde ira, nisi ex animadversione? Unde animadversio, nisi de dei judicio? Unde judicium, nisi de potestate? Cujus potestas summa, nisi dei solius? Hinc ergo tibi anima de conscientia suppetit domi ac foris, nullo irridente vel prohibente prædicare, *deus videt omnia*, & *deo commendo*, & *deus reddet* & *deus inter nos judicabit*. Unde hoc tibi non Christianæ? Atque id plerumque & vitta Cereris redimita, & pallio Saturni coccinata, & deæ Isidis linteata? In ipsis denique templis deum judicem imploras, sub Aesculapio stans, Junonem in aëre exorans, Minervæ calceans furvis galeam formis, & neminem de præsentibus deis contestaris; in foro aliunde judicem appellas, in tuis templis alium deum pateris. O testimonium veritatis, quæ apud ipsa dæmonia testem efficit Christianorum.

3. Enimvero cur dæmonia adfirmamus esse? sane quasi non & probemus, qui ea soli de corporibus exigimus. Aliqui Chrysippi adsentator inludit ea, & esse, & abominationem sustinere, execrationes tuæ respondent. Dæmonium vocas, hominem aut immunditia, aut malitia, aut insolentia, aut quacunque macula, quam nos dæmoniis deputamus, aut ad necessitatem odii opportunam. Satanam denique in omni àversatione & aspernatione & detestatione pronuncias, quem nos dicimus malitiæ angelum, totius seculi interpolatorem, per quem homo a primordio circumventus, ut præceptum Dei excederet, & propterea in mortem datus, exinde totum genus de suo semine infectum, suæ etiam

damna-

damnationis traducem fecit. Sentis igitur perditorem tuum. Et licet foli illum noverint Chriftiani, vel quæcunque apud dominum fecta, & tu tamen eum nofti, dum odifti.

4. Jam nunc quod ad neceffariorem fententiam tuam fpectet, quantum & ad ipfum ftatum tuum tendit, affirmamus, te manere poft vitæ difpunctionem, & exfpectare diem judicii, proque meritis aut cruciatui deftinari, aut refrigerio, utroque fempiterno. Quibus fuftinendis neceffario tibi fubftantiam priftinam, ejufdemque hominis materiam, & memoriam reverfuram, quod & nihil mali ac boni fentire poffis, fine carnis paffionalis facultate, & nulla ratio fit judicii, fine ipfius exhibitione, qui meruit judicii paffionem. Ea opinio Chriftiana etfi honeftior multo Pythagorica, quæ te non in beftias transfert; etfi plenior Platonica, quæ tibi etiam dotem corporis reddit; etfi Epicurea gratior, quæ te ab interitu defendit: tamen propter fuum nomen foli vanitati & ftupori, & ut dicitur, præfumptioni deputatur. Sed non erubefcimus, fi tecum erit noftra præfumptio. Primo enim cum alicujus defuncti recordaris, mifellum vocas eum: non utique quod de bono vitæ ereptum, fed ut pœnæ & judicio jam adfcriptum. Ceterum alias fecuros vocas defunctos. Profiteris & vitæ incommodum, & mortis beneficium. Vocas porro fecuros, fi quando extra portam cum obfoniis & mattæis tibi potius parentans ad bufta recedis, aut a buftis dilutior redis. At ego fobriam tuam fententiam exigo: mifellos vocas mortuos, cum de tuo loqueris, cum ab eis longe es. Nam in convivio eorum quafi præfentibus & conrecumbentibus fortem fuam exprobrare non poffis, debes adulari propter quos lætius vivis. Mifellum ergo vocas, qui nihil fentit? quid quod ut fentienti maledicis, cujus memoriam cum alicujus offenfæ morfu facis. Terram gravem

imprecaris, & cineri penes inferos tormentum. Aeque ex bona parte, cui gratiam debes, ossibus & cineribus ejus refrigerium comprecaris, & ut bene requiescat apud inferos cupis. Si nihil passionis est tibi post mortem, si nulla sensus perseverantia, si denique nihil es ipsa ubi corpus reliquisti: cur mentiris in te, quasi aliquid ultra pati possis? Imo cur in totum times mortem, si nihil est tibi timendum post mortem, qua nec experiundum post mortem? Nam etsi dicere potes, ideo mortem timeri, non ut aliquid minantem, sed ut commodum vitæ amputantem: atquin cum & incommoda longe plura vitæ pariter excedas, & lucratione gravioris partis metum diluis, nec jam timenda est amissio bonorum, quæ alter ɔ bono, id est incommodorum pace, pensatur. Non est timendum, quod nos liberat ab omni timendo. Si times vita decedere, quia optimam nosti: certe mortem timere non debes, quam malam nescis. At cum times, scis malam. Non scires autem malam, quia nec timeres, si non scires aliquid esse post mortem, quod eam malam faciat, ut timeas. Omittamus nunc naturalem formam timendi mortem. Nemo timeat, quod evadere non potest. Ex altera parte congredior, lætioris spei post mortem. Nam omnibus fere ingenita est famæ post mortem cupido. Longum est retexere Curtios & Regulos, vel Græcos viros, quorum innumera elogia sunt contemptæ mortis propter postumam famam. Quis non hodie memoriæ post mortem frequentandæ ita studet, ut vel litteraturæ operibus, vel simplici laude morum, vel ipsorum sepulchrorum ambitione, nomen suum servet? Unde anima hodie affectare aliquid, quod velit post mortem, & tantopere præparare, quo sit usura post obitum; si nihil de postero sciret? Sed forsitan de sensu post excessum tui certior es, quam de resurrectione quandoque, cujus nos præsumptores denotamur.

Atquin

Atquin hoc qnoque ab anima prædicatur. Nam si de aliquo jam pridem defuncto tanquam vivo quis requirat, præ manu occurrit dicere, Abiit jam, & reverti debet.

5. Hæc testimonia animæ quanto vera, tanto simplicia, quanto simplicia, tanto vulgaria; quanto vulgaria, tanto communia: quanto communia, tanto naturalia, quanto naturalia, tanto divina. non putem cuiquam frivolum & frigidum videri posse, si recogitet naturæ majestatem, ex qua censetur auctoritas animæ. Quantum dederis magistræ, tantum adjudicabis discipulæ. Magistra natura, anima discipula. Quicquid aut illa edocuit aut ista perdidicit: a Deo traditum est, magistro scilicet ipsius magistræ. Quid anima possit de principali institutore præsumere, in te est æstimare de ea quæ in te est. Senti illam, quæ ut sentias efficit: recogita in præsagiis vatem, in ominibus augurem, in eventibus prospicem. Mirum si a Deo data homini, novit divinare. Tam mirum, si eum a quo data est, novit. Etiam circumventa ab adversario, meminit sui auctoris, & bonitatis, & decreti ejus, & exitus sui, & adversarii ipsius. Sic mirum, si a Deo data, eadem canit, quæ Deus suis dedit nosse. Sed qui ejusmodi eruptiones animæ non putavit doctrinam esse naturæ & congenitæ & ingenitæ conscientiæ tacita commissa, dicet potius diventilatis in vulgus opinionibus, publicatarum litterarum usum, jam & quasi vitium corroboratum taliter sermocinandi. Certe prior anima, quam littera; & prior sermo, quam liber, & prior sensus, quam stylus; & prior homo ipse, quam philosophus & poëta. Nunquid ergo credendum est, ante litteraturam & divulgationem ejus mutos absque hujusmodi pronunciationibus homines vixisse? Nemo Deum & bonitatem ejus, nemo mortem, nemo inferos loquebatur: mendicabat sermo, opinor, immo nec ullus esse poterat, cessantibus

etiam tunc, ſine quibus hodie jam beatior, & locupletior, & prudentior eſſe non poteſt, ſi ea quæ tam facilia, tam aſſidua, tamproxima hodie ſunt, in ipſis quodammodo labiis parta, retro non fuerunt, antequam litteræ in ſeculo germinaſſent, antequam Mercurius (opinor) natus fuiſſet. Et unde ordo ipſis litteris contigit, noſſe, & in uſum loquelæ diſſeminare, quæ nulla unquam mens conceperat, aut lingua protulerat, aut auris exceperat? At enim eum divinæ ſcripturæ, quæ penes nos vel Judæos ſunt, in quorum oleaſtro inſiti ſumus, multo ſecularibus litteris non modica tantum ætate aliqua antecedant, ut loco ſuo edocuimus, ad fidem earum demonſtrandam: & ſi hæc eloquia de litteris uſurpavit anima, utique de noſtris credendum erit, non de veſtris: quia potiora ſunt ad inſtruendam animam priora, quam poſtera, quæ & ipſa a prioribus inſtrui ſuſtinebant; cum etſi de veſtris inſtructam concedamus, ad originem tamen principalem traditio pertineat, noſtrumque omnino ſit, quodcunque de noſtris ſumpſiſſe & tradidiſſe contigit vobis. Quod cum ita ſit; non multum refert, an a Deo formata ſit animæ conſcientia, an litteris Dei. Quid igitur vis homo, de humanis ſententiis litterarum tuarum exiſſe hæc in uſus communis calloſitatem?

6. Crede itaque tuis, & de commentariis noſtris tanto magis crede divinis, ſed de animæ ipſius arbitrio perinde crede naturæ. Elige quam ex his fidelius ſororem obſerves veritatis. Si de tuis litteris dubitas; neque Deus, neque natura mentitur: ut & naturæ & Deo credas; crede animæ, ita fiet, ut & tibi credas. Illa certe eſt, quam tanti facis, quantum illa te facit; cujus es totus; quæ tibi omnia eſt; ſine qua nec vivere potes nec mori; propter quam Deum negligis: cum enim times fieri Chriſtianus, eam conveni: cur alium colens, Deum nominat? cur, cum

male-

maledicendos ſpiritus denotat, dæmonia pronuntiat? cur ad cœlum conteſtatur, & ad terram deteſtatur? cur alibi ſervit, alibi vindicem convenit, cur de mortuis judicat? cur verba habet Chriſtianorum, quos ne auditos viſosque vult? cur aut nobis dedit ea verba, aut accepit a nobis? cur aut docuit, aut didicit? Suſpectam habe convenientiam prædicationis in tanta diſconvenientia converſationis. Vanus es, ſi huic linguæ ſoli aut Græcæ, quæ propinquæ inter ſe habentur, reputabis ejuſmodi, ut neges naturæ univerſitatem. Non Latinis nec Argivis ſolis anima de cœlo cadit. Omnium gentium unus homo nomen eſt, una anima, varia vox; unus ſpiritus, varius ſonus; propria cuique genti loquela, ſed loquelæ materia communis. Deus ubique, & bonitas Dei ubique; dæmonium ubique, & maledictio dæmonii ubique, judicii divini invocatio ubique, mors ubique, & conſcientia mortis ubique, & teſtimonium ubique. Omnis anima ſuo jure proclamat, quæ nobis ne mutire conceditur. Merito igitur omnis anima rea & teſtis eſt; intantum & rea erroris, inquantum teſtis veritatis; & ſtabit ante aulas Dei die judicii, nihil habens dicere. Deum prædicabas, & non requirebas; dæmonia abominabaris, & illa adorabas; judicium Dei appellabas, nec eſſe credebas; inferna ſupplicia præſumebas, & non præcavebas; Chriſtianum nomen ſapiebas, & Chriſtianum perſequebaris.

Q. SEPT.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI

DE

CORONA MILITIS,

LIBER.

I.

Proxime factum est, liberalitas præstantissimorum imperatorum, expungebatur in castris. Milites laureati adibant. quidam illic magis dei miles, cæteris constantior fratribus, qui se duobus dominis servire posse præsumpserant, solus libero capite, coronamento in manu otioso, vulgato jam & ista disciplina Christiano relucebat. Singuli designare, & ludere eminus, infrendere cominus. Murmur Tribuno defertur. & persona jam ex ordine accesserat. Statim Tribunus cur, inquit, tam diversus habitu? Negavit ille cum cæteris, sibi licere. caussas expostulatus, Christianus sum, respondit. O militem in deo gloriosum. Suffragia exinde, & res ampliata, & reus ad præfectos. Ibidem gravissimas penulas posuit relevari auspicatus, speculatoriam morosissimam de pedibus absolvit: terræ sanctæ insistere incipiens, gladium nec dominicæ defensioni necessarium reddidit: laurea & de manu corruit, & nunc russatus sanguinis sui spe, calceatus de Evangelii paratura, succinctus acutiore verbo dei, totus de Apostolo armatus, & de martyrii candida melius coronatus, donativum Christi in carcere exspectat. Exinde sententiæ super illo, nescio an Christianorum, non enim aliæ Ethnicorum, ut de abrupto, & præcipiti,

piti, & mori cupido, qui de habitu interrogatus nomini negotium fecerit, ſolus ſcilicet fortis, inter tot fratres commilitones, ſolus Chriſtianus. Plane ſupereſt, ut etiam martyria recuſare meditentur, qui prophetias ejuſdem ſpiritus ſancti reſpuerunt. Muſſitant denique tam bonam & longam ſibi pacem periclitari. Nec dubito quoſdam ſcripturas emigrare, ſarcinas expedire, fugæ accingi de civitate in civitatem. Nullam enim aliam Evangelii memoriam curant. Novi & paſtores eorum in pace leones, in prælio cervos. Sed de quæſtionibus confeſſionum alibi docebimus. At nunc quatenus & illud opponunt: Ubi autem prohibemur coronari? hanc magis localem ſubſtantiam cauſſæ præſentis aggrediar, ut & qui ex ſolicitudine ignorantiæ quærunt, inſtruantur, & qui in defenſione delicti contendunt, revincantur; ipſi vel maxime Chriſtiani laureati quibus id ſolum quæſtio eſt, quaſi aut nullum aut incertum ſaltem haberi poſſet delictum, quod patiatur quæſtionem. Nec nullum autem nec incertum, hinc interim oſtendam.

2. Neminem dico fidelium coronam capite noſſe alias extra tempus tentationis ejuſmodi. Omnes ita obſervant a catechumenis uſque ad confeſſores, & martyres, vel negatores. Videris unde auctoritas moris, de qua cum maxime quæritur. Porro cum quæritur cur quid obſervetur, obſervari interim conſtat. Ergo nec nullum nec incertum videri poteſt delictum, quod committitur in obſervationem ſuo jam nomine vindicandam, & ſatis auctoratam conſenſus patrocinio. Plane, ut ratio quærenda ſit, ſed ſalua obſeruatione, nec in deſtructionem ejus, ſed in ædificationem potius, quo magis obſerves cum fueris etiam de ratione ſecurus. Quale eſt autem ut tunc quis in quæſtionem provocet obſervationem cum ab ea excidit? & tunc requirat unde habuerit obſervationem

tionem cum ab ea desiit? quando etsi ideo velit videri ad quæstionem vocare, ut ostendat se non deliquisse in observationis destitutione, nihilominus deliquisse eum constet retro in observationis præsumptione. Si enim non deliquit hodie suscepta corona, deliquit aliquando recusata. Et ideo non ad eos erit iste tractatus quibus non competit quæstio, sed ad illos qui studio discendi, non quæstionem deferunt, sed consultationem. Nam & semper quæritur de isto, & laudo fidem quæ ante credidit, observandum esse quam didicit. & facile est statim exigere, ubi scriptum sit, ne coronemur. At enim ubi scriptum est, ut coronemur? Expostulantes enim scripturæ patrocinium in parte diversa, præjudicant suæ quoque parti scripturæ patrocinium adesse debere. Nam si ideo dicetur coronari licere, quia non prohibeat scriptura, æque retorquebitur ideo coronari non licere, quia scriptura non jubeat. Quid faciet disciplina? utrumque recipiet quasi neutrum prohibitum sit? An utrumque rejiciet, quasi neutrum præceptum sit? Sed quod non prohibetur, ultro permissum est; imo prohibetur quod non ultro est permissum.

3. Et quamdiu per hanc lineam serram reciprocabimus habentes observationem inveteratam quæ præveniendo statum fecit? Hanc si nulla scriptura determinavit, certe consuetudo corroboravit, quæ sine dubio de traditione manavit. Quomodo enim usurpari quid potest, si traditum prius non est? Etiam in traditionis obtentu exigenda est, inquis, auctoritas scripta. Ergo quæramus an & traditio nisi scripta non debeat recipi. Plane negabimus recipiendam, si nulla exempla præjudicent aliarum observationum, quas sine ullius scripturæ instrumento solius traditionis titulo, exinde consuetudinis patrocinio vindicamus. Denique ut a baptismate ingrediar, aquam adituri, ibidem, sed & aliquanto prius in ecclesia sub

anti-

antiſtitis manu conteſtamur, nos renuntiare diabolo & pompæ & angelis ejus. Dehinc ter mergitamur amplius aliquid reſpondentes quam dominus in Evangelio determinavit. Inde ſuſcepti, lactis & mellis concordiam prægustamus: exque ea die lavacro quotidiano per totam hebdomadam abſtinemus. Euchariſtiæ ſacramentum & in tempore victus, & omnibus mandatum a domino, etiam antelucanis cœtibus, nec de aliorum manu quam præſidentium ſumimus. Oblationes pro defunctis, pro natalitiis, annua die facimus. Die dominico jejunium nefas ducimus, vel geniculis adorare. Eadem immunitate a die Paſchæ in Pentecoſten uſque gaudemus. Calicis aut panis etiam noſtri, aliquid decuti in terram anxie patimur. Ad omnem progreſſum atque promotum, ad omnem aditum & exitum, ad veſtitum & calceatum, ad lavacra, ad menſas, ad lumina, ad cubilia, ad ſedilia, quæcunque nos converſatio exercet, frontem ſignaculo terimus.

4. Harum & aliarum ejuſmodi diſciplinarum ſi legem expoſtules ſcripturarum, nullam invenies; traditio tibi prætendetur auctrix, conſuetudo confirmatrix, & fides obſervatrix. Rationem traditioni & conſuetudini & fidei patrocinaturam aut ipſe perſpicies, aut ab aliquo qui perſpexerit diſces. Interim nonnullam eſſe credes cui debeatur obſequium. Adjicio unum adhuc exemplum, quatenus & de veteribus docere conveniat. Apud Judæos tam ſolenne eſt feminis eorum velamen capitis, ut inde noſcantur. Quæro legem. Apoſtolum differo. Si Rebecca conſpecto procul ſponſo velamen invaſit, privatus pudor legem facere non potuit, aut cauſſæ ſuæ fecerit. Tegantur virgines ſolæ, & hoc nuptum venientes, nec antequam cognoverint ſponſos. Si & Suſanna in judicio revelata, argumentum velatæ præſtat, poſſum dicere, & hic velamen arbitrii fuit.

Rea

Rea venerat, erubeſcens de infamia ſua, merito abſcondens decorem, vel quia timens jam placere. Cæterum in ſtadio mariti non putem velatam deambulaſſe, quæ placuit. Fuerit nunc velata ſemper. In ipſa quoque legem habitu requiro, vel in quacunque alia. Si legem nuſquam reperio, ſequitur ut traditio conſuetudini morem hunc dederit, habiturum quandoque Apoſtoli auctoritatem ex interpretatione rationis. His igitur exemplis renuntiatum erit, poſſe etiam non ſcriptam traditionem in obſervatione defendi, confirmatam conſuetudine, idonea teſte probatæ tunc traditionis ex perſeverantia obſervationis. Conſuetudo autem etiam in civilibus rebus pro lege ſuſcipitur, cum deficit lex. nec differt ſcriptura an ratione conſiſtat, quando & legem ratio commendet. Porro ſi lex ratione conſtat, lex erit omne jam quod ratione conſtiterit, a quocunque productum. An non putas omni fideli licere concipere & conſtituere, duntaxat quod deo congruat, quod diſciplinæ conducat, quod ſaluti proficiat, dicente domino: Cur autem non & a vobis ipſis quod juſtum eſt judicatis? ut non de judicio tantum ſed de omni ſententia rerum examinandarum. Dicit & Apoſtolus, Si quid ignoratis, deus vobis revelabit, ſolitus & ipſe conſilium ſubminiſtrare, cum præceptum domini non habebat, & quædam edicere a ſemetipſo, ſed & ipſe ſpiritum dei habens deductorem omnis veritatis. Itaque conſilium & dictum ejus divini jam præcepti inſtar obtinuit, de rationis divinæ patrocinio. Hanc nunc expoſtula ſalvo traditionis reſpectu quocunque traditore cenſetur: nec auctorem reſpicias, ſed auctoritatem. Et in primis conſuetudinis ipſius, quæ propterea colenda eſt, ne non ſit rationis interpres. Ut ſi & hanc deus dederit, tunc diſcas, quod non obſervanda ſit tibi conſuetudo.

5. Sed

5. Sed cur major efficitur ratio Christianarum observationum, cum illas etiam natura defendit, quæ prima omnium disciplina est? Ideoque hæc prima præscribet coronam capiti non convenire. Puto autem naturæ dominus deus noster est, qui figuravit hominem: & fructibus rerum appetendis, judicandis, consequendis certos in eo sensus ordinavit, per propria membrorum quodammodo organa. Auditum in auribus fodit, visum in oculis accendit, gustum in ore conclusit, adoratum in naribus ventilavit, contactum in manibus æstimavit. Per hæc exterioris hominis ministeria, interiori homini ministrantis, fructus munerum divinorum ad animam deducuntur a sensibus. Quis igitur fructus ex floribus? Substantia enim propria certe præcipua coronarum, flores agri. Aut odor, inquis, aut color, aut pariter utrumque. Qui erunt sensus coloris, odoris? visus opinor & odoratus. Istos sensus quæ membra sortita sunt? oculi nisi fallor & nares. Utere itaque floribus visu & odoratu, quorum sensuum fructus est. Utere per oculos & nares, quorum sensuum membra sunt. Substantia tibi a deo tradita est, habitus a seculo, quanquam nec habitus extraordinarius, ordinario usui obstrepit. Hoc sint tibi flores, & inserti, & innexi, & in filo, & in scirpo, quod liberi, quod soluti: spectaculi scilicet, & spiraculi res. Coronam si forte fascem existimas florum per seriem comprehensorum, ut plures simul portes, ut omnibus pariter vtaris: jam vero & in sinum conde, si tanta munditia est: in lectulum sparge si tanta mollitia est: in poculum crede, si tanta innocentia est. Tot modis fruere, quot & sentis. Cæterum in capite quis sapor floris? quis coronæ sensus, nisi vinculi tantum? Quo neque color cernitur, neque odor ducitur; nec teneritas commendatur. Tam contra naturam est florem capite sectari, quam cibum aure, quam sonum nare. Omne autem quod contra

naturam est, monstri meretur notam penes omnes, penes nos vero etiam elogium sacrilegii, in deum naturæ dominum & auctorem.

6. Quæris igitur dei legem? habes communem istam in publico mundi, in naturalibus tabulis, ad quas & Apostolus solet provocare, ut cum in velamine feminæ, *Nec natura vos*, inquit, *docet*, ut cum ad Romanos, natura facere dicens nationes ea quæ sunt legis, & legem naturalem suggerit & naturam legalem. Sed & in priore epistola, naturalem usum conditionis in non naturalem masculos & feminas inter se demutasse affirmans, ex retributione erroris in vicem pœnæ, utique naturali usui patrocinatur. Ipsum deum secundum naturam prius novimus, sed deum appellantes deorum, bonum præsumentes, & judicem invocantes, quæris, an conditioni ejus fruendæ natura nobis debeat præire, ne illa rapiamur, qua dei æmulus universam conditionem certis usibus homini mancipatam, cum ipso homine corrupit, unde eam & Apostolus invitam ait vanitati succidisse, vanis primum usibus, tum turpibus & injustis & impiis subversam? Sic itaque & circa voluptates spectaculorum infamata conditio est, ab eis, qui natura quidem dei omnia sentiunt, ex quibus spectacula instruuntur, scientia autem deficiunt. Illud quoque intellige, omnia esse a diabolo mutata. Sed & huic materiæ propter suaviludios nostros Græco quoque stilo satisfecimus.

7. Proinde coronarii isti agnoscant interim naturæ auctoritatem, communis sapientiæ nomine, qua homines, sed propriæ religionis pignora, qua deum naturæ de proximo colentes, atque ita velut ex abundanti cæteras quoque rationes despiciant, quæ nostro privatim capiti coronamentis & quidem omnibus interdicunt. Nam & urgemur a communione naturalis disciplinæ, converti ad proprietatem Christianæ totam jam defendendam, per cæteras quoque species

coro-

coronarum, quæ aliis uſibus proſpectæ videntur, ut
aliis ſubſtantiis ſtructæ, ne quia non ex floribus con-
ſtant, quorum uſum natura ſignavit, ut ipſa hæc lau-
rea militaris, non credantur admittere ſectæ interdi-
ctionem, quia evaſerint naturæ præſcriptionem. Vi-
deo igitur & curioſius & planius agendum ab origini-
bus uſque, ad profectus & exceſſus rei. Literæ ad
hoc ſeculares neceſſariæ. De ſuis enim inſtrumentis
ſecularia probari neceſſe eſt. Quantulas attigi credo
ſufficient. Si fuit aliqua Pandora quam primam femi-
narum memorat Heſiodus, hoc primum caput coro-
natum eſt a Charitibus cum ab omnibus muneraretur,
unde Pandora. Nobis vero Moyſes Propheticus non
poëticus paſtor, principem feminam Evam facilius pu-
denda foliis quam tempora floribus incinctam, deſcri-
bit. Nulla ergo Pandora. Sed & de mendacio erubeſ-
cenda eſt coronæ origo. Iam nunc & de veritatibus
ſuis. Certe enim Græcos fuiſſe conſtat auctores rei
vel illuminatores. Saturnum Pherecydes ante omnes
refert coronatum, Jovem Diodorus poſt devictos
Titanas hoc munere a cæteris honoratum: Dat &
Priapo tænias idem: & Ariadnæ ſertum ex auro & In-
dicis gemmis. Vulcani opus, Liberi munus, ac po-
ſtea ſidus. Junoni vitem Callimachus induxit. Ita
& Argis ſignum ejus palmite redimitum ſubjecto pedi-
bus ejus corio Leonino, inſultantem oſtentat nover-
cam de exuviis utriuſque privigni. Hercules nunc
populum capite præfert, nunc oleaſtrum, nunc apium.
Habes tragœdiam Cerberi. Habes Pindarum, atque
Callimachum, qui & Apollinem memorat interfecto
delphico dracone, lauream induiſſe (qua ſupplicem.
Erant enim ſupplices coronarii apud veteres). Libe-
rum, eundem apud Aegyptios Oſirin, Harpocration
induſtria hederatum argumentatur, quod hederæ na-
tura ſit cerebrum ab heluco defenſare. Sed & alias
Liberum principem coronæ plane laureæ in qua ex

Indis triumphavit, etiam vulgus agnoſcit, cum dies in illum ſolennes Magnam appellat coronam. Si & Leonis Aegyptii ſcripta evoluas prima Iſis repertas ſpicas capite circumtulit, rem magis ventris. Plura quærentibus omnia exhibebit præſtantiſſimus in hac quoque materia commentator Claudius Saturninus. Nam eſt illius de Coronis liber, & origines, & cauſſas & ſpecies, & ſolennitates earum ita ediſſerens, ut nullam gratiam floris, nullam lætitiam frondis, nullum ceſpitem, aut palmitem, non alicujus capiti invenias conſecratum: quo ſatis inſtruamur quam alienum judicare debeamus coronati capitis inſtitutionem, ab eis prolatam, & in eorum deinceps honorem diſpenſatam, quos ſeculum deos credidit. Si enim mendacium divinitatis diabolus operatur, in hac etiam ſpecie, a primordio mendax, ſine dubio & eos ipſe proſpexerat, in quibus in mendacium divinitatis ageretur. Quale igitur habendum eſt apud homines veri dei, quod a candidatis diaboli introductum, & ipſis a primordio dicatum eſt, quodque jam tunc idololatriæ initiabatur ab idolis & idolis adhuc vivis? non quaſi aliquid ſit idolum, ſed quoniam quæ idolis alii faciunt, ad dæmones pertinent. Porro ſi quæ alii idolis faciunt ad dæmones pertinent, quanto magis quod ipſa ſibi idola fecerunt cum adviverent? Ipſi ſcilicet ſibi procuraverunt dæmones, per eos in quibus eſurierunt ante quod procuraverunt.

8. Tene interim h[illegible] fidem, dum incurſum quæſtionis excutio. Jam[illegible]im audio dici, & alia multa ab eis prolata, quos ſeculum deos credidit: tamen in noſtris hodie uſibus, & in priſtinorum ſanctorum, & in dei rebus, & in ipſo Chriſto deprehendi, non alias ſcilicet hominem functo quam per communia iſta inſtrumenta exhibitionis humanæ. Plane ita ſit, nec antiquius adhuc in originem diſceptabo. Primus Mercurius literas enarraverit, neceſſarias confitebor & com-

commerciis rerum, & noſtris erga deum ſtudiis. Sed & ſi nervos idem in ſonum ſtrinxit, non negabo, & hoc ingenium cum ſanctis feciſſe & deo miniſtraſſe, audiens David. Primus medelas Aeſculapius exploraverit: memini & Eſaiam Ezechiæ languenti aliquid medicinale mandaſſe. Scit & Paulus ſtomacho vinum modicum prodeſſe. Sed & Minerva prima molita ſit navem: Videbo navigantem Jonam & Apoſtolos. Plus eſt quod & Chriſtus veſtietur: habebit etiam penulam Paulus. Si & uniuſcujuſque ſuppellectilis & ſingulorum vaſculorum aliquem ex diis ſeculi auctorem nominant; agnoſcant neceſſe eſt & recumbentem in lectulo Chriſtum, & cum peluem diſcipulorum pedibus offert, & cum aquam ex urceo ingeri., & cum linteo circumſtringitur, propria Oſiridis veſte. Hujuſmodi quæſtioni ſic ubique reſpondeo, admittens quidem utenſilium communionem, ſed provocans eam ad rationalium & irrationalium diſtinctionem, quia paſſivitas fallit obumbrans corruptelam conditionis, qua ſubjecta eſt vanitati. Dicimus enim ea demum & noſtris & ſuperiorum uſibus, & dei rebus, & ipſi Chriſto competiſſe, quæ meras utilitates, & certa ſubſidia, & honeſta ſolatia neceſſariis vitæ humanæ procurant: ut ab ipſo deo inſpirata credantur priore proſpectore, & inſtructore, & oblectatore, ſi forte hominis ſui. Quæ vero hunc ordinem exceſſerint, ea non convenire uſibus noſtris, præſertim quæ propter ea ſcilicet nec apud ſeculum, nec in dei rebus, nec in converſationibus Chriſti recognoſci eſt.

9. Quis denique Patriarches, quis Prophetes, quis Levites, aut ſacerdos, aut Archon, quis vel poſtea Apoſtolus, aut Evangelizator, aut Epiſcopus invenitur coronatus? Puto nec ipſum dei templum, nec arca teſtamenti, nec tabernaculum martyrii, nec altare, nec candelabrum: quibus utique & in prima dedicationis ſolennitate, & in ſecunda reſtitutionis gratulatione

tione competiſſet coronari, ſi dignum deo eſſet. Atquin ſi figuræ noſtræ fuerunt, nos enim ſumus & templa dei, & altaria, & luminaria, & vaſa, hoc quoque figurate portendebant homines dei coronari non oportere. Imagini veritas reſpondere debebit. Si forſitan oppones ipſum Chriſtum coronatum, ad hoc breviter interim audies: Sic & tu coronare, & licitum eſt. Tamen nec illam impietatis contumelioſæ coronam populus conſcivit. Romanorum militum commentum fuit, ex uſu rei ſecularis, quem populus dei nec publicæ unquam lætitiæ, ingenitæ luxuriæ nomine admiſit; facilius cum tympanis & tibiis & pſalteriis revertens de captivitate Babyloniæ, quam cum coronis: & poſt cibum & potum exſurgens ad ludendum ſine coronis. Nam neque lætitiæ deſcriptio, neque luxuriæ denotatio, de coronæ decore aut dedecore tacuiſſet: adeo & Eſaias: *Quoniam*, inquit, *cum tympanis, & tibiis, & pſalteriis bibunt vinum*: dicturus eſſet etiam cum coronis, ſi unquam hic uſus fuiſſet & in dei rebus.

10. Ita cum idcirco proponis deorum ſecularium ornamenta etiam apud deum deprehendi, ut inter hæc coronam quoque capitis communi uſui vindices, ipſe tibi jam præſcribes non habendum in communionem uſus apud nos, quod non inveniatur in rebus dei. Quid enim tam indignum deo, quam quod dignum idolo? Quid autem tam dignum idolo, quam quod & mortuo? Nam & mortuorum eſt ita coronari: vel quoniam & ipſi idola ſtatim fiunt & habitu & cultu conſecrationis, quæ apud nos ſecunda idololatria eſt. Igitur qui ſenſu careant, illorum erit perinde uti ea re, cujus careant ſenſu, atque ſi abuti ea vellent, ſi ſenſu non carerent. Nulla vero diſtantia eſt abutendi, cum veritas ceſſat utendi, ceſſante natura ſentiendi; Qua vult quis abutatur, cum non habeat qua utatur? nobis autem abuti apud Apoſtolum

lum

lum non licet, facilius non uti docentem, nisi quod nec abutuntur, qui nihil sentiunt: sed vacat totum, & est ipsum quoque opus mortuum, quantum in idolis: vivum plane quantum in dæmoniis, ad quæ pertinet superstitio. *Idola nationum*, inquit David, *argentum & aurum. Oculos habent, nec vident: nares nec odorantur: manus, nec contrectant.* Per hæc enim floribus frui est. Quod si tales edicit futuros, qui idola fabricantur, tales jam sunt qui secundum idolorum ornatum quid utuntur. *Omnia munda mundis*, ita & immunda omnia immundis: nihil autem immundius idolis. Cæterum substantiæ mundæ ut dei res, & hac sua conditione communes usui: sed ipsius usus administratio interest. Nam & ego mihi gallinaceum macto, non minus quam Aesculapio Socrates: & si me odor alicujus loci offenderit, Arabiæ aliquid incendo, sed non eodem ritu, nec eodem habitu, nec eodem apparatu, quo agitur apud idola. Si enim verbo nudo conditio polluitur, ut Apostolus docet: *Si quis autem dixerit, hoc idolothytum est, non contigeris*, multo magis cum habitu & ritu & apparatu idolothytorum contaminatur. Ita & corona idolothytum efficitur. Hoc enim ritu & habitu & apparatu idolis immolatur auctoribus suis, quorum eo vel maxime proprius est usus ne in communionem possit admitti, quod in dei rebus non invenitur. Propterea Apostolus inclamat: *Fugite idololatriam.* Omnem utique & totam. Recogita silvam & quantæ latitant spinæ. Nihil dandum idolo, sic nec sumendum ab idolo. Si in idolio recumbere alienum est a fide, quid in idoli habitu videri? Quæ communio Christo & Beliæ? & ideo fugite. Longum enim divortium mandat ab idololatria, in nullo proxime agendum. Draco etiam terrenus de longinquo homines spiritu absorbet. Altius Johannes: *Filioli*, inquit, *custodite vos ab idolis*: non jam ab idololatria quasi ab officio, sed ab idolis, id est, ab

ipsa effigie eorum. Indignum enim ut imago dei vivi imago idoli & mortui fiat. Usque adhuc proprietatem istius habitus & ex originis censu, & ex superstitionis usu idolis vindicamus, ex eo præterea, quod dum in rebus dei non refertur, magis magisque imago illorum deputatur, in quorum & antiquitatibus & solennitatibus & officiis convenitur. Ipsæ denique fores, ipsæ hostiæ, & aræ, ipsi ministri & sacerdotes eorum coronantur. Habes omnium collegiorum sacerdotalium coronas apud Claudium. Sed & illam interstruximus distinctionem differentiæ rationalium & irrationalium, eis occurrentem qui communionem in omnibus de quorundam exemplorum occasione defendunt. Ad hanc itaque partem caussas jam ipsas coronarias inspici superest, ut dum ostendimus extraneas, imo & contrarias disciplinæ, nullam earum rationis patrocinio fultam probemus, quod posset habitus ejusmodi usus quoque communioni vindicari: etsi sunt quidam, quorum exempla nobis objectantur.

11. Etenim ut ipsam caussam coronæ militaris aggrediar, puto prius conquirendum, an in totum Christianis militia conveniat. Quale est alioquin de accidentibus retractare, cum a præcedentibus culpa sit? Credimusne humanum sacramentum divino superduci licere, & in alium dominum respondere post Christum & ejerare patrem ac matrem, & omnem proximum, quos & lex honorari & post deum diligi præcipit, quos & Evangelium solo Christo pluris non faciens, sic quoque honoravit? Licebit in gladio conversari, domino pronuntiante gladio periturum, qui gladio fuerit usus? Et prælio operabitur filius pacis, cui nec litigare conveniet? Et vincula & carcerem, & tormenta, & supplicia administrabit, nec suarum ultor injuriarum? Jam stationes aut alii magis faciet quam Christo? aut & dominico die quando nec Christo? Et excubabit pro templis quibus renuntiavit? & cœ-

nabit

nabit illic ubi Apoſtolo non placet? Et quos interdiu exorciſmis fugavit, noctibus defenſabit, incumbens & requieſcens ſuper pilum quo perfoſſum eſt latus Chriſti? vexillum quoque portabit æmulum Chriſti? & ſignum poſtulabit a principe, qui jam a deo accepit? mortuus etiam tuba inquietabitur æneatoris, qui excitari a tuba angeli exſpectat? Et cremabitur ex diſciplina caſtrenſi Chriſtianus cui cremare non licuit, cui Chriſtus merita ignis indulſit? Quanta alia in delictis circumſpici poſſunt caſtrenſium munium, tranſgreſſioni interpretanda? Ipſum de caſtris lucis in caſtra tenebrarum nomen deferre, tranſgreſſio eſt. Plane ſi quos militia præventos fides poſterior invenit, alia conditio eſt, ut illorum quos Joannes admittebat ad lavacrum, ut Centurionum fideliſſimorum, quem Chriſtus probat, & quem Petrus catechizat, dum tamen ſuſcepta fide atque ſignata aut deſerendum ſtatim ſit, ut a multis actum: aut omnibus modis cavillandum, ne quid adverſus deum committatur, quæ nec ex militia permittuntur: aut noviſſime perpetiendum pro deo, quod æque fides pagana condixit. Nec enim delictorum impunitatem, aut martyriorum immunitatem militia promittet. Nuſquam Chriſtianus aliud eſt. Unum Evangelium, & idem Jeſus, negaturus omnem negatorem & confeſſurus omnem confeſſorem Dei: & ſalvam facturus animam pro nomine ejus amiſſam, perditurus autem de contrario adverſus nomen ejus lucri habitam. Apud hunc tam miles eſt paganus fidelis, quam paganus eſt miles fidelis. Non admittit ſtatus fidei, allegationem neceſſitatis. Nulla eſt neceſſitas delinquendi, quibus una eſt neceſſitas non delinquendi. Nam & ad ſacrificandum & directo negandum neceſſitate quis premitur tormentorum ſive pœnarum, tamen nec illi neceſſitati diſciplina connivet, quia potior eſt neceſſitas timendæ negationis & obeundi martyrii quam evadendæ paſſionis & implendi officii. Ce-

terum ſubvertit totam ſubſtantiam ſacramenti cauſſatio ejuſmodi, ut etiam voluntariis delictis fibulam laxet. Nam & voluntas poterat neceſſitas contendi, habens ſcilicet unde cogatur. Vel ipſam præſtruxerim & cæteras officialium coronarum cauſſas, quibus familiariſſima eſt advocatio neceſſitatis: cum idcirco aut officia fugienda ſint, ne in delictis incidamus: aut & martyria toleranda ſint, ut officia rumpamus. De prima ſpecie quæſtionis etiam militiæ ipſius illicitæ plura non faciam, ut ſecunda reddatur, ne ſi omni ope expulero militiam, fruſtra jam de corona militari provocarim. Puta denique licere militiam uſque ad cauſſam coronæ.

12. Sed & de corona prius dicam. Laurea iſta Apollini vel Libero ſacra eſt. Illi ut deo telorum, huic ut deo triumphorum. Sic docet Claudius, cum & myrto ait milites redimiri ſolere. Veneris enim myrtum matris Aeneadarum etiam amiculæ Martis per Iliam & Romulos Romani. Sed & ego Venerem non credo ex hac parte cum Marte Romanam, qua pellicis dolor eſt. Cum & olea militia coronatur, ad Minervam eſt idololatria, armorum æque deam. ſed & paci cum Neptuno initæ ex hac arbore coronatam. In his erit ſerti militaris ſuperſtitio ubique polluta, & polluens omnia, quæ jam polluantur & cauſſis. Ecce annua votorum nuncupatio quid videtur? Prima in principiis, ſecunda in Capitoliis. Accipe poſt loca & verba: Hunc tibi Juppiter bovem cornibus auro decoratis vovemus eſſe futurum. Cujus ſententiæ vox eſt? utique negationis. Etiamſi tacet illic Chriſtianus ore, coronatus capite reſpondit. Eadem Laurea in donativi diſpenſatione denuntiatur. Plane non gratuita idololatria, aliquibus aureis venditans Chriſtum, ut argenteis Judas. Hoc erit: *Non poteſtis deo ſervire & mammonæ.* Mammonæ manum tradere, & ab eo abſiſtere: hoc eſt, *Reddite quæ ſunt Cæſaris Cæ-*

ſari,

sari, & *quæ dei deo*. Nec hominem deo reddere & denarium Cæsari auferre. Triumphi laurea foliis struitur, an cadaveribus? lamnis ornatur an bustis? unguentis delibuitur, an lacrymis conjugum & matrum? fortasse quorundam & Christianorum, & apud Barbaros enim Christus. Qui hanc portaverit in capite caussam, nonne & ipse oppugnavit? Est & alia militia regiarum familiarum. Nam & Castrenses appellantur, munificæ & ipsæ solennium Cæsareanorum. Sed & tu proinde miles ac servus alterius es: & si duorum, dei & Cæsaris, certe tunc non Cæsaris cum te deo debes, etiam in communibus credo potiori.

13. Coronant & publicos ordines laureis publicæ caussæ, magistratus vero insuper aureis ut Athenis, ut Romæ. Superferuntur etiam illis Hetruscæ. Hoc vocabulum est coronarum, quas gemmis & foliis ex auro quercinis ob Jovem insignes ad deducendas thensas cum palmatis togis sumunt. Sunt & provinciales aureæ, imaginum jam non virorum capita majora quærentes. Sed tui ordinis & tui magistratus, & ipsum curiæ nomen. Ecclesia est Christi. illius es, conscriptus in libris vitæ. illic purpuræ tuæ sanguis domini, & clavus latus in cruce ipsius. illic securis ad caudicem arboris posita. illic virgæ ex radice Jesse. Viderint & publici equi cum coronis suis. Dominus tuus, ubi secundum scripturam Hierusalem ingredi voluit, nec asinum habuit privatum. Isti in curribus, & isti in equis, nos autem in nomine domini dei nostri invocabimus. Ab ipso incolatu Babylonis illius in Apocalypsi Joannis submovemur, nedum a suggestu. Coronatur & vulgus nunc ex principalium prosperitatum exsultatione, nunc ex municipalium solennitatum proprietate: & est omnis publicæ lætitiæ luxuria captatrix. Sed tu peregrinus es mundi hujus, civis supernæ Hierusalem. *Noster*, inquit, *municipatus in cælis*. Habes tuos census, tuos fastos, nihil tibi cum

gau-

gaudiis seculi, imo contrarium debes. *Seculum enim gaudebit, vos vero lugebitis.* Et puto, felices, ait, lugentes non coronatos. Coronant & nuptiæ sponsos: ideo non nubamus ethnicis, ne nos ad idololatriam usque deducant, a qua apud illos nuptiæ incipiunt. Habes legem a patriarchis quidem, habes Apostolum *in domino* nubere jubentem. Coronat & libertas secularis. Sed tu jam redemptus es a Christo, & quidem magno. Servum alienum, quomodo seculum manumittet? Et si libertas videtur, sed & servitus videbatur. Omnia imaginaria in seculo, & nihil veri. Nam & tunc liber hominis eras redemptus a Christo, & nunc servus es Christi, licet manumissus ab homine. Si veram putes seculi libertatem, ut & corona consignes, redisti in servitutem hominis, quam putas libertatem: amisisti libertatem Christi, quam putas servitutem. Nunquid & agonisticæ caussæ disputabuntur, quas statim tituli sui damnant? & sacras & funebres scilicet. hoc enim superest ut Olympius Jupiter, & Nemæeus Hercules, & misellus Archemorus, & Antinous infelix in Christiano coronentur: ut ipse spectaculum fiat, quod spectare debet. Universas (ut arbitror) caussas enumeravimus, nec ulla nobiscum est; omnes alienæ, profanæ, illicitæ, semel jam in sacramenti testatione ejeratæ. Hæ enim erant pompæ diaboli & angelorum ejus, officia seculi, honores, solennitates, popularitates, falsa vota, humana servitia, laudes vanæ, gloriæ turpes: & in omnibus istis idololatria in solo quoque censu coronarum, quibus omnia ista redimita sunt. Præfabitur quidem Claudius etiam cœlum sideribus apud Homeri carmina coronatum, certe a deo, certe homini: igitur & homo ipse a deo coronandus est. Ceterum a seculo coronantur & lupanaria, & latrinæ, & pistrina, & carcer, & ludus, & ipsa amphitheatra, & ipsa spoliaria, ipsæque libitinæ. Quam sacer sanctus, quamque hone-

stus

ſtus ac mundus ſit habitus iſte, noli de uno poëtico cœlo, ſed de totius mundi commerciis æſtimare. At enim Chriſtianus nec januam ſuam laureis infamabit, ſi norit quantos deos etiam oſtiis diabolus affinxerit, Janum a janua, Limentinum a limine, Forculum & Cardam, a foribus & cardinibus, & apud Græcos Thyræum Apollinem, & Antelios dæmones.

14 Tanto abeſt ut capiti ſuo manus inferat idololatriæ, imo jam dixerim Chriſto, ſiquidem viri caput Chriſtus eſt, tam liberum quam & Chriſtus, ne velamento quidem obnoxium, nedum obligamento. Porro & quod obnoxium eſt velamento, caput feminæ, jam hoc ipſo occupatum, non vacat etiam obligamento. Habet humilitatis ſuæ ſarcinam. ſi nudo capite videri non debet propter angelos, multo magis coronato: fortaſſe tunc illos coronato ſcandalizaverit. Quid enim eſt in capite feminæ corona, quam formæ lena, quam ſumma laſciviæ nota, extrema negatio verecundiæ, conflatio illecebræ? Propterea nec ornabitur operoſius mulier ex Apoſtoli proſpectu, ut nec crinium artificio coronetur. Qui tamen & viri caput eſt, & feminæ facies, vir eccleſiæ Chriſtus Jeſus, quale oro te, ſertum pro utroque ſexu ſubiit? ex ſpinis opinor & tribulis, in figuram delictorum, quæ nobis protulit terra carnis, abſtulit autem virtus crucis omnem aculeum mortis in dominici capitis tolerantia obtundens. Certe præter figuram contumelia in promptu eſt, & turpitudo, & dedecoratio, & his implexa ſævitia, quæ tunc domini tempora & fœdaverunt & lancinaverunt: uti tu nunc laurea & myrto, & olea, & illuſtri aliqua fronde, & quod magis uſui eſt, centenariis quoque roſis, de horto Midæ lectis, & utriſque liliis, & omnibus violis coroneris, etiam gemmis forſitan & auro: ut & illam Chriſti coronam æmuleris quæ poſtea ei obvenit: quià & favos poſt fella guſtavit, nec ante rex gloriæ a cœleſti-

lestibus salutatus est, quam rex Judæorum proscriptus in crucem, *minoratus primo a patre modicum quid citra angelos*, & ita gloria & honore coronatus. Si ob hæc caput ei tuum debes, tale si potes ei repende, quale suum pro tuo obtulit: aut nec floribus coroneris, si spinis non potes: quia non floribus potes.

15. Serva deo rem suam intaminatam. Ille eam si volet, coronabit. Imo & vult. Denique invitat, *Qui vicerit*, inquit, *dabo ei coronam vitæ.* Esto & tu fidelis, ad mortem: decerta & tu bonum agonem, cujus coronam & Apostolus repositam sibi merito confidit. Accipit & angelus victoriæ coronam procedens in candido equo, ut vinceret. Et alius Iridis ambitu ornatur cœlesti prato. Sedent & Presbyteri coronati, eodemque auro & ipse filius hominis supra nubem micat. Si tales imagines in visione, quales veritates in repræsentatione? Illas aspice, illas odorare. Quid caput strophiolo aut dracontario damnas, diademati destinatum? Nam & reges nos deo & patri suo fecit Christus Jesus. Quid tibi cum flore morituro? Habes florem ex virga Jesse, super quem tota divini spiritus gratia requievit florem incorruptum, immarcescibilem, sempiternum: quem & bonus miles eligendo, in cœlesti ordinatione, dignatione profecit. Erubescite commilitones ejus, jam non ab ipso judicandi, sed ab aliquo Mithræ milite: qui cum initiatur in spelæo in castris vere tenebrarum, coronam interposito gladio sibi oblatam quasi mimum martyrii, dehinc capiti suo accommodatam, monetur obvia manu a capite depellere, & in humerum, si forte, transferre, dicens Mithram esse coronam suam. Atque exinde nunquam coronatur, idque in signum habet ad probationem sui, sicubi tentatus fuerit de sacramento: statimque creditur Mithræ miles, si dejecerit coronam, si eam in deo suo esse dixerit. Agnoscamus ingenia diaboli idcirco quædam de divinis affectantis, ut nos de suorum fide confundat & judicet.

Q. SEPT.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI

DE

HABITU MULIEBRI

LIBER.

I.

Si tanta in terris moraretur fides, quanta merces ejus expectatur in cœlis, nulla omnino vestrum, sorores dilectissimæ, ex quo deum vivum cognovisset, & de sua, id est de feminæ conditione didicisset, lætiorem habitum, ne dicam gloriosiorem appetisset, ut non magis in sordibus ageret, & squalorem potius affectaret, ipsam se circumferens Evam lugentem & pœnitentem; quo plenius id quod de Eva trahit (ignominiam dico primi delicti & invidiam perditionis humanæ) omni satisfactionis habitu expiaret. *In doloribus & anxietatibus paris mulier, & ad virum tuum conversio tua; & ille dominabitur tui*, & Evam te esse nescis? Vivit sententia dei super sexum istum, in hoc seculo: vivat & reatus necesse est. Tu es diaboli janua, tu es arboris illius resignatrix, tu es divinæ legis prima desertrix, tu es quæ eum suasisti, quem diabolus aggredi non valuit. Tu imaginem dei, hominem, tam facile elisisti: propter tuum meritum, id est mortem, etiam filius dei mori habuit: & adornari tibi in mente est, super pelliceas tuas tunicas? Age nunc, si ab initio rerum & Milesii oves tonderent, & Seres arbores nerent, & Tyrii tinguerent, & Phryges insuerent, & Babylonii intexerent, &

Marga-

Margaritæ canderent, & ceraunia coruscarent, si ipsum quoque aurum jam de terra cum cupiditate prodisset; si jam & speculo tantum mentiri liceret: & hæc Eva concupiit, de paradiso expulsa, jam mortua opinor. Ergo nec nunc appetere debet, aut nosse, (si cupit reviviscere,) quæ nec habuerat nec noverat, quando vivebat. Ideo omnia ista damnatæ & mortuæ mulieris impedimenta sunt, quasi ad pompam funeris constituta.

2. Nam & illi qui ea constituerunt, damnati in pœnam mortis deputantur: illi scilicet angeli, qui ad filias hominum de cœlo ruerunt, ut hæc quoque ignominia feminæ accedat. Nam cum & materias quasdam bene occultas, & artes plerasque non bene revelatas, seculo multo magis imperito prodidissent (siquidem & metallorum opera nudaverant, & herbarum ingenia traduxerant, & incantationum vires provulgaverant, & omnem curiositatem, usque ad stellarum interpretationem, designaverant) proprie & quasi peculiariter feminis instrumentum istud muliebris gloriæ contulerunt: lumina lapillorum, quibus monilia variantur: & circulos ex auro, quibus brachia artantur: & medicamenta ex fuco, quibus lanæ colorantur: & illum ipsum nigrum pulverem, quo oculorum exordia producuntur. Hæc qualia sint, interim jam ex doctorum suorum qualitate & conditione pronunciari potest, quod nihil ad integritatem peccatores, nihil ad castitatem adamatores, nihil ad timorem dei desertores spiritus, aut monstrare potuerunt aut præstare. Si doctrinæ dicendæ sunt: mali magistri male docuerint necesse est. Si mercedes pro libidine: nullius rei turpis merces decora est. Quid autem tanti fuit ista monstrare sicut conferre? utrumne mulieres, sine materiis splendoris, & sine ingeniis decoris, placere non possent hominibus, quæ adhuc incultæ & incompositæ & (ut ita dixerim) crudæ ac rudes, an-

gelos

gelos moverant? An ne ſordidi, & per gratuitum uſum contumelioſi amatores viderentur, ſi nihil feminis in connubium allectis contuliſſent? Sed hæc non capit æſtimare, nihil plus deſiderare poterant, quæ angelos poſſidebant, magno ſcilicet nupſerant. Enimvero, qui utique interdum cogitabant, unde cecidiſſent, & poſt libidinum vaporata momenta cælum ſuſpirabant, illud ipſum bonum feminarum naturalis decoris, ut cauſſam mali, ſic remuneraverunt, ne eis profuiſſet felicitas ſua, ſed ut devectum de ſimplicitate & ſinceritate una cum ipſis in offenſam dei pervenirent. Certi erant, omnem & gloriam & ambitionem & affectationem, per carnem placendi, deo diſplicere. Hi ſunt nempe angeli quos judicaturi ſumus, hi ſunt angeli quibus in lavacro renunciamus, hæc ſunt utique, per quæ ab homine judicari meruerunt. Quid ergo facient apud judices ſuos, res eorum? quod eſt commercium damnaturis cum damnandis? opinor, quod Chriſto & Beliæ. Qua conſtantia tribunal illud aſcendimus, decreturi adverſus eos, quorum munera appetimus? Nam & vobis eadem tunc ſubſtantia angelica repromiſſa, idem ſexus qui & viris, eandem judicandi dignationem pollicetur; niſi ergo hic jam præjudicaverimus, res eorum prædamnando, quas in illis tunc damnaturi ſumus; illi potius nos judicabunt atque damnabunt.

3. Scio ſcripturam Enoch, quæ hunc ordinem angelis dedit, non recipi a quibusdam, quia nec in armarium Judaicum admittitur. Opinor non putaverunt, illam ante cataclyſmum editam, poſt eum caſum orbis, omnium rerum abolitorem, ſaluam eſſe potuiſſe. Si iſta ratio eſt, recordentur, pronepotem ipſius Enoch fuiſſe ſuperſtitem cataclyſmi Noë, qui utique domeſtico nomine & hæreditaria traditione audierat & meminerat, de proavi ſui penes deum gratia, & de omnibus prædicatis ejus: cum Enoch filio ſuo Matu-

ſalæ nihil aliud mandaverit, quam ut notitiam eorum poſteris ſuis traderet. Igitur ſine dubio potuit Noë in prædicationis delegatione ſucceſſiſſe, vel quia & alias non tacuiſſet tam de dei conſervatoris ſui diſpoſitione, quam de ipſa domus ſuæ gloria. Hoc ſi non tam expedite haberet, illud quoque aſſertionem ſcripturæ illius tueretur. Perinde potuit abolefactam eam violentia cataclyſmi, in ſpiritu rurſus reformare: quemadmodum & Hieroſolymis Babylonia expugnatione deletis, omne inſtrumentum Judaicæ litteraturæ per Eſdram conſtat reſtauratum. Sed cum Enoch eadem ſcriptura etiam de domino prædicarit, a nobis quidem nihil omnino rejiciendum eſt, quod pertinet ad nos. Et legimus, *omnem ſcripturam ædificationi habilem, divinitus inſpirari*, a Judæis poſtea jam videri propterea rejectam, ſicut & cætera fere quæ Chriſtum ſonant. Nec utique mirum hoc, ſi ſcripturas aliquas non receperunt de eo locutas, quem & ipſum coram loquentem non erant recepturi. Eo accedit, quod Enoch apud Judam Apoſtolum teſtimonium poſſidet.

4. Nulla nunc muliebri pompæ nota inuſta ſit prædamnationis, de exitu autorum. Nihil angelis illis imputetur, præter repudium cœli, & matrimonium carnis. Rerum ipſarum qualitates examinemus, ut conſilia quoque concupiſcentiæ earum deprehendamus. Habitus feminæ duplicem ſpeciem circumfert, cultum & ornatum. Cultum dicimus, quem mundum muliebrem vocant: ornatum, quem immundum muliebrem convenit dici. Ille in auro, & argento, & gemmis, & veſtibus deputatur: iſta in cura capilli, & cutis, & earum partium corporis, quæ oculos trahunt. Alteri ambitionis crimen intendimus, alteri proſtitutionis: ut jam hinc proſpicias, Dei ancilla, quid ex his diſciplinæ tuæ conveniat, quæ de diverſis inſtitutis cenſearis, ſcilicet humilitatis, & caſtitatis.

5. Au-

5. Aurum & argentum principes materiæ cultus secularis, adsint, necesse est, unde sunt; terra scilicet, plane gloriosior, quoniam in maledictorum metallorum feralibus officinis pænali opera deplorata, nomen terræ in igni reliquit, atque exinde de tormentis in ornamenta, de suppliciis in delitias, de ignominiis in honores, metalli refuga mutatur. Sed & ferri & æris & aliarum vilissimarum materiarum par conditio est, & terreni generis, & metallici operis: quo nihilo generosior judi ari possit auri & argenti substantia penes naturam. Quod si de qualitate usus, gloria est auro & argento: atquin magis ferro, & æri: quorum ita disposita est utensilitas, ut & proprias operas plures & necessariores exhibeant rebus humanis, & nihilominus auri & argenti de sua vice accommodent justioribus caussis. Nam & annuli ferro fiunt, quædam esui & potui vascula ex ære, adhuc servat memoria antiquitatis. Viderit, si etiam ad spurca instrumenta auri & argenti demens copia deservit. Certe nec ager auri opere paratur, nec navis argenti vigore contexitur. Nullus bidens aurum demergit in terram; nullus clavus argentum intimat tabulis. Taceo totius vitæ necessitates ferro & æri innixas: cum illæ ipsæ divites materiæ, & de metallis refodiendæ, & in quocunque usu producendæ, sine ferri & æris operario vigere non possint. Jam igitur æstimandum est, unde obueniat tanta dignitas auro & argento, cum & consanguineis, quantum ad genus, & potioribus, quantum ad utensilitatem, materiis præferantur.

6. Sed & lapillos istos, qui cum auro superbiam jungunt, quid aliud interpreter quam lapillos & calculos, ejusdem terræ minutalia: nec tamen aut fundamentis demandandis, aut parietibus moliendis, aut fastigiis sustinendis, aut tectis densandis, necessaria? Solum hunc mulierum stuporem ædificare noverunt: quia

tarde teruntur, ut niteant, & ſubdole ſubſtruuntur, ut floreant, & anxie forantur, ut pendeant, & auro lenocinium mutuum præſtant. Sed ſi quid de mari Britannico aut Indico ambitio piſcatur: conchæ genus eſt, non dico conchylio aut oſtreo, ſed nec peloride gratius de ſapore. Ad hoc enim conchas noverim maris poma. Quod ſi concha illa aliquid intrinſecus poſtulat, vitium ejus magis debet eſſe, quam gloria. Et licet margaritum vocetur, non aliud tamen intelligendum, quam conchæ illius aliqua dura & rotunda verruca. Aiunt & de frontibus draconum gemmas erui, ſicut & in piſcium cerebris lapidoſitas quædam eſt. Hoc quoque deerit Chriſtianæ, ut de ſerpente cultior fiat. Sic calcabit diaboli caput, dum de capite ejus, cervicibus ſuis aut ipſi capiti ornamenta ſtruit?

7. Hæc omnia de raritate & peregrinitate ſola gratiam poſſident. Denique intra terminos ſuos patrios, non tanti habentur. Semper abundantia contumelioſa in ſemetipſa eſt. Apud Barbaros quoſdam, quia vernaculum eſt aurum & copioſum, auro vinctos in ergaſtulis habent: & divitiis malos onerant, tanto locupletiores, quanto nocentiores. Aliquando revera inventum eſt, quomodo & aurum non ametur. Gemmarum quoque nobilitatem vidimus Romæ de faſtidio Parthorum & Medorum cæterorumque gentilium ſuorum, coram matronis erubeſcentem, niſi quod nec ad oſtenſionem fere habentur. Latent in cingulis ſmaragdi, & cylindros vaginæ ſuæ ſolus gladius ſub ſinu novit; & peronibus uniones emergere de luto cupiunt. Denique tam gemmatum habent, quod gemmatum eſſe non debet, ſi non comparet: aut ideo comparet, ut neglectum quoque oſtendatur.

8. Proinde & veſtium de coloribus honorem ſervi etiam eorum terunt. Sed & parietes Tyriis & Hyacinthinis & illis regiis velis, quæ vos operoſe reſo-

lata

luta transfiguratis, pro pictura abutuntur. Vilior est apud illos purpura, quam rubrica. Quis enim est vestium honor justus de adulterio colorum injustorum? Non placet deo, quod non ipse produxit, nisi si non potuit purpureas & ærinas oves nasci jubere. Si potuit, ergo jam noluit; quod Deus noluit utique non licet fingi. Non ergo natura optima sunt ista, quæ a deo non sunt, autore naturæ, sic a diabolo esse intelliguntur, ab interpolatore naturæ. Alterius enim esse non possunt, si dei non sunt: quia æmuli sint, necesse est, quæ dei non sunt, alius autem præter diabolum & angelos ejus, æmulus dei non est. Cæterum si materiæ ex deo sunt, non statim & hujusmodi fructus illarum; nam & omnes istæ prophanæ spectaculorum secularium voluptates, sicut de ipsis suum volumen edidimus, ipsa etiam idololatria ex rebus dei constat: non tamen ideo Circi furoribus aut harenæ atrocitatibus, aut scenæ turpitudinibus, Christianum affici oportet, quia deus & equum, & pantheram, & vocem homini dedit: nec ideo idololatriam impune faciet Christianus, quia dei conditio est & thus, & merum, & ignis qui vescitur, & animalia quæ victimæ fiunt, cum & ipsa materia, quæ adoratur, dei sit. Sic ergo & circa actum materiarum census a deo descendens, propterea excusatus, deo extraneum ut reum scilicet gloriæ secularis.

9. Nam ut quæque rerum, per singulas quasque terras & unamquamque regionem materiis a deo distributa sunt, invicem sibi peregrina, apud exteros mutuo raro, apud vos, jure, si utique vel appetuntur, vel negliguntur, quia non tantus est in illis fervor gloriæ, inter domesticos frigidæ. Sed enim ex possessionum distributione, quam deus, ut voluit, ordinavit, raritas & peregrinitas apud extraneos semper gratiam inveniens, de simplici caussa non habendi, quæ deus alibi collocavit, concupiscentiam concitat

habendi. Ex hac vitium aliud extenditur, immoderate habendi: quod, & si forte habendum sit, modus tamen debetur. Hæc erat ambitio, unde & nomen ejus interpretandum est, quod concupiscentia apud animum ambiente nascatur, ad gloriæ votum; grande scilicet votum, quod ut diximus, non natura, nec veritas, sed vitiosa animi passio concupiscentia commendavit: & alia vitia ambitionis & gloriæ; sic & pretia rebus inflammavit, ut se quoque accenderet. Non tanto major fit concupiscentia, quanto magno fecit, quod concupiit. Brevissimis loculis patrimonium grande profertur. Uno lino decies sestertium inseritur. Saltus & insulas tenera cervix fert, graciles aurium cutes calendarium expendunt, & in sinistra per singulos digitos de saccis singulis ludit. Hæ sunt vires ambitionis, tantarum usurarum substantiam uno & muliebri corpusculo bajulare.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI

DE

CULTU FEMINARUM

LIBER.

I.

Ancillæ Dei vivi, conservæ & sorores meæ, quo jure deputor vobiscum, postremissimus omnium? qui de meo jure conservitii & fraternitatis, audeo ad vos verba ista facere, non utique affectationi, sed affectioni procurans, in caussa vestræ salutis. Ea salus nec feminarum modo, sed etiam virorum, in exhibitione præcipue pudicitiæ statuta est. Nam cum omnes *templum dei* simus, illato in nos & consecrato spiritu sancto: ejus templi æditus & antistes pudicitia est, quæ nihil immundum nec profanum inferri sinat, ne deus ille, qui inhabitat, inquinatam sedem, offensus derelinquat. Sed modo non de pudicitia, cui indicendæ & exigendæ sufficiunt instantia ubique divina præcepta, verum de pertinentibus ad eandem, id est qualiter vos incedere oporteat. Pleræque enim (quod ipsum mihi, reprehendendo in omnibus reprehendere deus permittat) aut ignorantes simpliciter, aut dissimulantes audacter, ita ingrediuntur, quasi pudicitia in sola carnis integritate, & stupri aversione consistat, nec quicquam extrinsecus opus sit, de cultus dico & ornatus dispositione. Sed enim perseverant in pristinis studiis formæ & nitoris, eandem sui circumferentes, quam feminæ nationum, a

quibus abest conſcientia veræ pudicitiæ: quia nihil verum in his, quæ deum neſciunt præſidem & magiſtrum veritatis. Nam & ſiqua in gentilibus pudicitia credi poteſt, uſque adeo eam imperfectam & inconditam conſtat, licet animo aliquatenus tenax ſui agat; in habitus tamen licentia ſeſe diſſolvat propter veritatem gentilium, ſolatium appetendo cujus rei devitat effectum. Quota denique eſt, quæ nec placere quidem extraneis concupiſcat, quæ non velit idcirco ſe expingere, ut neget appetitum. Quanquam & hoc gentili pudicitiæ familiare ſit, non delinquere. Attamen velle, vel etiam nolle, attamen non denegare, mirum: quia perverſa ſunt omnia, quæ a deo non ſunt. Videant igitur, quæ totum bonum non obtinendo, facile & quod obtinent malo permiſcent. Vos ab illis, ut in ceteris, inceſſu quoque devertere neceſſarium eſt: quoniam perfectæ eſſe debetis, ſicut pater veſter qui eſt in cœlis.

2. Perfectæ autem, id eſt Chriſtianæ pudicæ appetitionem ſui non tantum non appetendam, ſed etiam execrandam vobis ſciatis: primo, quod non de integra conſcientia venit ſtudium placendi per decorem, quem naturaliter invitatorem libidinis ſcimus, quid igitur in te excitas malum iſtud? quid invitas, cujus te profiteris extraneam? tum quod tentationibus viam aperire non debemus, quæ nonnumquam (quod deus a ſuis abigat) inſtando perficiunt, certe vel ſpiritu ſcandalum permovent. Debemus quidem ita ſancte & tota fidei ſubſtantia incedere, ut confeſſæ & ſecuræ ſimus de conſcientia noſtra, optantes perſeverare id in nobis, non tamen præſumere. Nam, qui præſumit, minus veretur, minus præcavet, plus periclitatur. Timor, fundamentum ſalutis eſt; præſumptio, impedimentum timoris. Utilius ergo, ſi ſperemus nos poſſe delinquere: ſperando enim timebimus, timendo cavebimus, cavendo ſalvi erimus: contra ſi

præſuma-

præſumamus, neque timendo, neque cavendo, difficile ſalvi erimus. Qui ſecurus agit, non eſt ſollicitus, non poſſidet tutam & firmam ſecuritatem. At qui ſollicitus eſt, is vere poterit eſſe ſecurus. Et de ſuis quidem ſervis dominus pro miſericordia ſua curet: etiam præſumere illis de bono ſuo feliciter liceat. Quid autem alteri periculo ſumus? quid alteri concupiſcentiam importamus? quam ſi dominus ampliando legem a facto ſtupri non diſcernit in pœna, neſcio an impune habeat, qui alicui fuerit cauſſa perditionis. Perit enim ille ſimul in tua forma, ſi concupierit, & admiſit jam in animo, quod concupivit, & facta es tu gladius illi, ut etſi a culpa vaces, ab invidia non liberaberis. Ut cum in alicujus agro latrocinium geſtum eſt, crimen quidem dominum non conſtringit, dum res tamen ejus ignominia notatur, ipſe quoque infamia aſpergitur. Expingamus nos, ut alteri pereant? ubi eſt ergo, *diliges proximum tuum ſicut te ipſum? Nolite veſtra curare, ſed alterius.* Nulla enunciatio ſpiritus ſancti, ad præſentem tantum materiam & non ad omnem utilitatis occaſionem dirigi & ſuſcipi poteſt. Cum igitur & noſtra & aliorum cauſſa verſetur in ſtudio periculoſiſſimi decoris, jam non tantum conficta & elaboratæ libidinis ſuggeſtum recuſandum a vobis ſciatis, ſed etiam naturalis ſpecioſitatis obliterandum, diſſimulatione & incuria, ut proinde oculorum incurſibus moleſtum. Nam etſi accuſandus decor non eſt, ut felicitas corporis, ut divinæ plaſticæ acceſſio, ut animæ aliqua veſtitusbona: timendum tamen eſt, vel propter injuriam & violentiam ſpectatorum, quæ etiam pater fidei Abraham in uxoris ſuæ ſpecie pertimuit: & ſororem mentitus Saram, ſalutem contumelia redemit.

3. Nunc non ſit timenda dignitas formæ, ut nec poſſidentibus gravis, nec appetentibus exitioſa, nec conjunctis periculoſa, nec expoſita tentationibus non circum-

circumdata ſcandalis exiſtimetur: ſufficit, quod angelis dei non eſt neceſſaria. Nam ubi pudicitia, ibi vacua pulchritudo, quia proprie uſus & fructus pulchritudinis corporis, luxuria; niſi ſi quis alias eſſe decorem arbitratur. Illæ ſibi formoſitatem & datam extendant & non datam conquirant, quæ quod ab illa flagitatur, ſibi quoque præſtare ſe putant, cum alteri præſtant? Dicet aliquis, quid ergo non eſt excluſa luxuria admiſſa caſtitate? laude formæ ſola frui, & de bono corporis gloriari licet. Viderit, quem juvat de carne gloriari. Nobis autem nullum gloriæ ſtudium, quia gloria exaltationis ingenium eſt. Porro exaltatio non congruit profeſſoribus humilitatis ex præceptis dei. Dein ſi omnis gloria vana & ſtuporata, quanto magis quæ in carne? nobis duntaxat. Nam etſi gloriandum eſt, in ſpiritus bono, non in carnis placere velle debemus, quia ſpiritualium ſectatores ſumus; in quibus operamur, in illis & gaudemus, de his gloriam capimus, de quibus ſalutem ſperamus. Plane gloriabitur Chriſtianus in carne, ſed cum propter Chriſtum lacerata duraverit, ut & ſpiritus in ea coronetur, non ut oculos & ſuſpiria adoleſcentium poſt ſe trahat. Ita quod ex omni parte in vobis vacat, merito & non habentes faſtidiatis, & habentes negligatis. Sancta femina ſit naturaliter ſpecioſa, non adeo ſit occaſioni. Certe ſi fuerit, non ignorare, ſed etiam impedire ſe debet.

4 Quaſi gentilibus dicam: Gentiles communionum præceptis alloquens vos, ſolis maritis veſtris placere debetis. In tantum autem placebitis eis, in quantum alteris placere non curaveritis. Securæ eſtote, benedictæ; uxor nulla deformis eſt, marito ſuo ſatis placuit cum electa eſt, ſeu moribus ſeu forma commendata. Neque veſtrum putent ſi temperaverint a compoſitione ſui, odium & averſionem maritorum proſecuturam. Omnis maritus caſtitatis exactor eſt, formam vero fidelis non expectat, quia non iiſdem bonis,

quæ

quæ gentiles putant, capimur. Infidelis contra, etiam suspectam habet, vel propter illam sceleratam in nos opinionem gentilium. Cui ergo pulchritudinem tuam nutrias, si fidelis non exigit, si gentilis non credit? quid gestias aut suspecto, aut non desideranti placere? Hæc utique non ad crudam in totum & ferinam habitudinem insinuandam vobis suggeruntur; nec de bono corporis squalorem, sed de pudoris suademus, sed de modo & cardine & justitia corporis excolendi. Non supergrediendum ultra quam quod simplices & sufficientes munditiæ concupiscunt, ultra quam domino placere. In illum enim delinquunt, quæ cutem medicaminibus unguent, genas rubore maculant, oculos fuligine colligunt: displicet illis nimirum plastica dei, in ipsis redarguunt, reprehendunt artificem omnium. Reprehendunt enim, cum emendant, cum adjiciunt, utique ab adversario artifice sumentes additamenta ista, id est diabolo. Nam quis corpus monstraret mutare nisi qui & hominis spiritum malitia transfiguravit? ille indubitate hujusmodi ingenia concinnavit, ut in nobis quodammodo manus deo inferret. Quod nascitur, opus dei est. Ergo quod fingitur, diaboli negocium est. Divino operi, Satanæ ingenia superducere quam scelestum est? Servi nostri ab inimicis nostris nihil mutuantur, milites ab hoste imperatoris sui nihil concupiscunt. De adversario enim ejus in cujus manu sit, aliquid usui postulare, transgressio est. Christianus a malo illo adjuvabitur? nescio an hoc nomen ei perseveret. Erit enim ejus, de cujus doctrinis instrui concupiscit. Quantum autem a vestris disciplinis & professionibus aliena sunt, quam indigna nomine Christiano, faciem fictam gestare, quibus simplicitas omnis indicitur! effigiem mentiri, quibus lingua non licet, appetere, quod datum non sit, quibus alienum abstinentiam in specie exercere, quibus studium pudicitiæ est?

Credite

Credite benedictæ, quomodo præcepta dei custodietis, liniamenta non custodientes?

6. Video quasdam & capillum croco vertere, pudet eas etiam nationis suæ, quod non Germanæ aut Gallæ sint procreatæ, ita patriam capillo transferunt, male ac pessime sibi auspicantur flammeo capite; & decorum putant, quod inquinant. Atque & detrimentum crinibus medicaminum vis inurit, & cerebro perniciem, etiam cujuslibet sinceri humoris adsiduitas reseruat, tum solis animando simul & siccando capillo exoptabilis ardor. Quis decor cum injuria? quæ cum immunditiis pulchritudo? Crocum capiti suo mulier Christiana ingerit, ut in aram? Quodcunque enim immundo spiritui excremari solet, id nisi probis & necessariis & salubribus usibus adhibeatur, ad quod creatura dei est prospecta, sacrificium videri potest. Sed enim dominus ait, *quis vestrum potest capillum atrum ex albo facere, aut album ex atro?* Hæ quæ revincunt deum, Ecce inquiunt, pro albo vel atro flavum facimus, gratiæ faciliorem: quamuis & atrum ex albo conantur facere, quas pœnituit ad senectam usque vixisse. pro temeritate erubescit ætas exoptata votis; furtum confitetur, adolescentia, in qua delinquimus, suspiratur; occasio pravitatis, interpolatur. Absit a sapientiæ filiabus stultitia tanta. Senectus, cum plus occultari studuerit, plus detegetur. Hæc est æternitas nostra, de capitis juventute. Hanc incorruptibilem habemus semper induere ad domum domini, quam acacia pollicetur. Bene properatis ad dominum, bene festinatis excedere de isto iniquissimo seculo, quibus in fine appropinquare deforme est.

7. Quid enim tanta ordinandi capitis onerositas salutem subministrat? Quid crinibus vestris quiescere non licet, modo substrictis, modo suscitatis, modo elisis. Aliæ gestiunt in cincinnis coërcere, aliæ ut vagi & volucres elabantur, non bona simplicitate, cu-

stoditis.

ftoditis. Præterea nefcio quas enormitates fubtilium atque textilium capillamentorum, nunc in galeri modum quafi vaginam capitis & operculum verticis, nunc in ceruicem retro fuggeftum. Mirum quod contra domini præcepta contenditur. Ad menfuram neminem fibi adjicere poffe pronunciatum eft. Vos plane adjicitis ad pondus collyridas quafdam, vel fcutorum vmbilicos cervicibus aftruendo. Si non pudet enormitatis, pudeat inquinamenti ne exuvias alieni capitis forfitan immundi, forfan nocentis & gehennæ deftinati, fancto & Chriftiano capiti fuppares. Imo hanc ornatus fervitutem a libero capite propellite. Fruftra laboratis ornatæ videri, fruftra peritiffimos quofque ftructores capillaturæ adhibetis. Deus vos velari jubet, credo ne quarundam capita videantur. Atque utinam miferrimus ego in illo die Chriftianæ exultationis, vel inter calcanea veftra caput elevem, videre, an cum ceruffa, & purpuriffo, & croco, & in illo ambitu capitis refurgatis, an taliter expictam angeli in nebula fublevent obviam Chrifto. Si nunc bona & dei funt, tunc quoque occurrent refurgentibus corporibus, & fua loca agnofcent. Sed non poteft refurgere, nifi caro, & fpiritus folus ac purus; damnata funt igitur, quæ in carne & fpiritu non refurgunt, quia dei non funt. Damnatis hodie abftinete. Hodie vos deus tales videat, quales tunc videbit.

8. Videlicet nunc & vir & fexu aemulus, feminas a fuis depello. An & nobis quædam refpectu obediendæ gravitatis propter metum debitum domino detrahuntur? Siquidem & viris propter feminas, & feminis propter viros vitio naturæ ingenita eft placendi voluntas; propriasque præftigias formæ, & hic fexus fibi agnofcit, barbam acrius cædere, intervellere, circum dare capillum, difponere, etiam colorare canitiem, primam quamque fubducere totius corporis lanuginem, pigmento quoque muliebri diftinguere, cætera

tera pulveris cujuſdam aſperitudine levigare, tum ſpeculum omni occaſione conſulere, anxie inſpicere, cum tamen cognito deo adempta placendi voluntate, per luxuriæ vacationem, omnia illa ut ocioſa, ut hoſtilia pudicitiæ, recuſantur. Nam ubi deus, ibi pudicitia, ibi gravitas, adjutrix & ſocia ejus. Quo ergo pacto pudicitiam ſine inſtrumento ejus, id eſt ſine gravitate tractabimus? quomodo autem gravitatem adminiſtrandæ pudicitiæ adhibemus? niſi & in facie & in cultu & in totius hominis contemplatione ſeveritas circumferatur?

9. Quamobrem erga veſtitum quoque & reliqua compoſitionis veſtræ impedimenta, proinde vobis curanda eſt amputatio, & decuſſio redundantioris nitoris. Nam quid prodeſt, faciem quidem frugi & expeditam, & ſimplicitate condignam, divinæ diſciplinæ exhibere, cætera vero corporis, laciniosis pomparum & delitiarum ineptiis occupare? Hæ pompæ, quam de proximo curent luxuriæ negotium, & obſtrepant pudicitiæ diſciplinis, dinoſcere in facili eſt, quod gratiam decoris cultus ſocietate proſtituant: adeo, ſi deſint, irritam & ingratam reddunt, velut exornatam & naufragam. Contra ſi forma defecit, adminiculum nitoris quaſi de ſuo gratiam ſupplet. Aetates denique requietas jam, & in portum modeſtiæ ſubductas, ſplendor & dignitas cultus avocant, & ſeveritatem appetitionibus inquietant, compenſantibus ſcilicet habitus irritamento pro frigore ætatis. Ergo, benedictæ, primo quidem ut lenones & proſtitutores veſtitus & cultus ne in vos admiſeritis; tum ſi quas vel divitiarum ſuarum vel natalium, vel retro dignitatum ratio, compellit, ita pompaticas progredi: ut ſapientiam conſecutæ, temperare ſaltem ab hujusmodi curate, ne totis habenis licentiam uſurpetis prætextu neceſſitatis. Quomodo etenim humilitatem, quam Chriſtiani profitemur, im-

plere

plere poterimus, non repaſtinantes divitiarum veſtrarum vel elegantiarum uſum; quæ ad gloriam faciunt? gloria autem exaltare non humiliare conſuevit. Non enim utemur noſtris? quis autem prohibet uti. Secundum Apoſtolum tamen, qui nos *uti* monet *mundo iſto, quaſi non abutamur. Præterit enim*, inquit, *habitus hujus mundi.* Et *qui emunt*, inquit, *ſic agant, quaſi non poſſidentes.*. Cur ita? quoniam præmiſerat, dicens: *Tempus in collecto eſt.* Si ergo uxores quoque ipſas ſic hahendas demonſtrat, tanquam non habeantur, propter anguſtias temporum: quid de vanis his inſtrumentis earum? Non enim & ita multi faciunt, & ſe *ſpadonatui adſignant, & propter regnun. dei*, tam fortem & utique permiſſam voluptatem ſponte ponentes? quidam ipſam dei creaturam ſibi interdicunt, abſtinentes vino, & animalibus exulantes, quorum fructus nulli periculo aut ſollicitudini adjacent; ſed humilitatem animæ ſuæ in victus quoque caſtigatione deo immolant. Satis igitur uſæ eſtis divitiis atque deliciis, ſatis dotum veſtrarum fructum cæcidiſtis. Unde notitia ſalutarium diſciplinarum. Nos ſumus, in quos decurrerunt fines ſeculorum. Nos deſtinati a deo ante mundum, in æſtimationem temporum, tanquam caſtigando & caſtrando (ut ita dixerim) ſeculo erudimur a domino. Nos ſumus, circumciſio omnium, & ſpiritalis, & carnalis nam ſpiritu & carne ſecularia circumcidimus.

10. Nimirum enim deus demonſtravit ſuccis herbarum & concharum alveis incoquere lanas. Exciderat illi, cum univerſa naſci juberet, purpureas & coccineas oves mandare. Deus & ipſarum veſtium officinas commentus, quod leves & exiles, ſolo precio graves eſſent. Deus & auri tanta opera produxit, contemplandis & diſtinguendis lapillis: ſcrupuloſa deus auribus vulnera intulit, & tanti habuit vexationem operis ſui, & cruciatus infantiæ tunc primum dolentis, ut ex illis ad ferrum nati corporis cicatricibus, grana neſcio quæ

pende-

penderent, quæ plane Parthi per omnia quæque ſua, bullarum vice inſerunt. Quanquam & aurum ipſum, cujus vos gloria occupat, cuidam genti ad vincla ſervire referunt Gentilium litteræ. Adeo non veritate bona ſunt, ſed raritate: per angelos autem peccatores demonſtrata ſunt, & ipſas materias prodiderunt: & operoſitas cum raritate commiſſa, precioſitatem & ex ea libidinem poſſidendæ precioſitatis feminarum; quod idem angeli, qui & materias ejuſmodi & illecebras detexerunt, aurum dico & argentum illuſtrium & opera eorum tradiderunt, etiam calliblepharum vellerumque tincturas inter cetera docuerunt, damnati a deo ſunt, ut Enoch refert: Quomodo placebimus deo, gaudentes rebus illorum, qui iram & animadverſionem provocaverunt? Nunc deus iſta proſpexerit, deus permiſerit: nullam de conchylio veſtem Eſaias increpet, nullas lunulas reprobet, nullum botronatum retundat: tamen non ut gentiles, ita nos quoque nobis adulemur, inſtitutorem deum ſolummodo exiſtimantes, non etiam diſpectorem inſtitutorum ſuorum. Quanto enim melius & cautius egerimus, ſi præſumamus, omnia quidem a deo proviſa tunc, & ſeculo poſita, uti nunc eſſet, in quibus diſciplina ſervorum ejus probaretur? ut per licentiam utendi, continentiæ experientia procederet. Nonne ſapientes patresfamiliæ de induſtria quædam ſervis ſuis offerunt atque permittunt, ut experiantur, an æqualiter permiſſis utantur, ſi probe, ſi modeſte? Quanto autem laudabilior, qui abſtinuerit in totum, qui timuerit etiam indulgentiam domini? Sic igitur & Apoſtolus: *omnia*, inquit, *licent*, *ſed non omnia ædificant*, quanto facilius illicita timebit, qui licita verebitur?

11. Quæ autem vobis cauſſa eſt ſtructius prodeundi, cum remotæ ſitis ab his, quæ ad aliud indigent. Nam nec templa circuitis, nec ſpectacula poſtulatis, nec feſtos dies gentilium noſtis. Propter ipſum

sum enim conventus, & mutuum videre ac videri, omnes pompæ in publicum proferuntur, aut ut luxuria negotietur, aut gloria insolescat. Vobis autem nulla procedendi caussa, non tetrica: aut imbecillis aliquis ex fratribus visitandus, aut sacrificium offertur, aut dei verbum administratur, quamvis horum gravitatis & sanctitatis negotium, & si cui opus non sit habitu extraordinario & composito & soluto. Ac si necessitas amicitiarum officiorumque gentilium vos vocat, cur non vestris armis indutæ proceditis? tanto magis, quanto ad extraneas fidei? ut sit inter ancillas diaboli & dei discrimen: ut exemplo sitis illis, ut ædificentur in vobis: ut (quomodo ait Apostolus) *magnificetur deus in corpore* vestro: magificatur autem, si per pudicitiam; utique & per habitum, pudicitiæ competentem. Sed enim dicitur a quibusdam, ne *blasphemetur nomen* in nobis, si quid de pristino habitu & cultu detrahamus. Non auferamus ergo nobis & vitia pristina; simus & moribus iisdem, si & superficie eadem: & tunc vere non blasphemabunt nationes. Grandis blasphemia, si qua dicatur: ex quo facta est Christiana, pauperius incedit. Timebit pauperior videri, ex quo locupletior facta est, & sordidior, ex quo mundior: secundum gentilium, an secundum Dei placitum incedere Christianos oportet?

12. Optemus tantummodo ne justæ blasphemationis caussæ simus. Quanto autem blasphemabile est, si, quæ sacerdotes pudicitiæ dicimini, impudicarum ritu procedatis cultæ, aut expictæ. Aut quid minus habent infelicissimæ illæ impudicarum libidinum victimæ? quas si quæ leges a matronis & matronalibus decoramentis coercebant, jam certe seculi improbitas cotidie insurgens, honestissimis quibusque feminis, usque ad errorem dinoscendi coæquavit. Quamquam lenocinia formæ nunquam non prostituto corpori conjuncta, & debita, etiam scripturæ suggerunt. Il-

la civitas valida, quæ ſuper montes ſeptem & plurimas aquas præſidet, cum proſtitutæ appellationem a domino meruiſſet, quali habitu appellationis ſuæ comparata eſt? Sedet certe in purpura cum coccino, & auro, & lapide precioſo. Quam maledicta ſunt, ſine quibus non potuit maledicta & proſtituta deſcribi? Thamar illa, quia ſe expinxerat & ornaverat, idcirco Judæ ſuſpicioni viſa eſt quæſtui ſedere, adeo quia ſub velamento latebat, habitus qualitate quæſtuariam mentiente, & fecit, ut quæſtuariam, & voluit, & compellavit & pactus eſt. Unde addiſcimus adverſus congreſſus etiam & ſuſpiciones impudicas, providendum omni modo eſſe: quid enim caſtæ mentis integritas in alterius ſuſpicione maculatur? quid ſperatur in me, quod averſor? cur non mores meos habitus pronunciat, ne ſpiritus per aures ab impudentia vulneretur? liceat videri pudicam, certe impudicam non licet.

13. Aliqua forſan dicam: non eſt mihi neceſſarium hominibus probari, nec enim humanum teſtimonium requiro. *Deus conſpector cordis eſt.* Scimus omnes: cum tamen, quid idem per Apoſtolum dixerit, recordemur: *Probum veſtrum coram hominibus appareat.* Ad quid? niſi malitia ad vos acceſſum omnino non habeat, & ut malis & exemplo & teſtimonio ſitis: aut quid eſt, *luceant opera veſtra?* Aut quid nos dominus *lumen terræ* vocavit? quid *civitati ſupra montem conſtitutæ* comparavit, ſi non relucemus inter tenebroſos, & extamus inter demerſos? Si lucernam tuam ſub modium abſtruſeris, in tenebris relictæ a multis incurſeris neceſſe eſt. Hæc ſunt quæ nos luminaria mundi faciunt, bona ſcilicet noſtra. Bonum autem, dumtaxat verum & plenum, non amat tenebras, ſed gaudet videri & ipſa denotatione ſui exultat. Pudicitiæ chriſtianæ ſatis non eſt eſſe, verum & videri. Tanta enim debet eſſe plenitudo ejus, ut emanet ab

animo

animo in habitum, & eructet a conscientia in superficiem, ut & foris inspiciat, quasi supellectilem suam, ut conveniat fidei continendæ in perpetuum. Discutiendæ enim sunt delitiæ, quarum mollitia & fluxu fidei virtus effeminari potest. Cæterum nescio an manus spatalio circumdari solita, in duritia catenæ stupescere sustineat. Nescio an crus de periscelio in nervum se patiatur artari. Timeo cervicem ne margaritarum & smaragdorum laqueis occupata, locum spatæ non det. Quare, benedictæ, meditemur duriora, & non sentiemus: relinquamus lætiora, & non desiderabimus. Stemus expeditæ ad omnem vim, nihil habentes quod relinquere timeamus. Retinacula ista sunt spei nostræ, projiciamus ornamenta terrena, si cœlestia optamus. Ne dilexeritis aurum, in quo prima delicta populi Israëlis denotantur. Odisse debetis, quod Judæos perdidit, quod derelinquentes deum adoraverunt: jam tunc aurum ignis est esca. Cæterum tempora Christianorum semper & nunc vel maxime, non auro, sed ferro transfiguntur. Stolæ martyriorum præparantur, angelis bajulis sustinentur. Prodite vos jam medicamentis & ornamentis extructæ Apostolorum, sumentes de simplicitate candorem, de pudicitia ruborem, depictæ oculos verecundia, & spiritus taciturnitate, inserentes in aures sermonem Dei, annectentes cervicibus jugum Christi. Caput maritis subjicite, & satis ornatæ eritis. Manus lanis occupate, pedes domi figite, & plus quam in auro placebunt. Vestite vos serico probitatis, byssino sanctitatis, purpura pudicitiæ. Taliter pigmentatæ Deum habebitis amatorem.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI DE FUGA IN PERSECUTIONE LIBER.

I.

Quæsisti proxime, Fabi frater, fugiendum nec ne sit in persecutione, quod nescio quid annunciaretur. Ibidem ego oblocutus aliquid, pro loco ac tempore, & quarundam personarum importunitate, semitractatam materiam abstuli mecum, plenius eam de stilo nunc renunciaturus, utpote quam ei tua consultatio commendarat, & conditio temporum suo jam nomine injunxerat. Quanto enim frequentiores imminent persecutiones, tanto examinatio procuranda est, quomodo eas excipere fides debeat. Procuranda autem examinatio penes vos, si forte paracletum non recipiendo, deductorem omnis veritatis, merito adhuc etiam aliis quæstionibus obnoxii estis. Igitur consultationi tuæ ordinem quoque induimus, animadvertentes ante determinari oportere de statu ipsius persecutionis, utrum a deo obveniat, an a diabolo, quo facilius de obitu ejus constare possit. Omnis enim rei inspectio, autore cognito, planior. Satis est quidem perscribere nihil fieri sine Dei voluntate, sed non statim hac sententia cæteris retractavimus. Locum dabimus, ne a præsenti articulo avocemur. Si quis responderit, ergo & malum a Deo & delictum a Deo, nihil jam in diabolo, nihil etiam in nobis ipsis.

De

De persecutione nunc quæritur. Circa hanc interim dixerim, nihil fieri, sine Dei voluntate, respiciens eam in primis dignam Deo esse, & ut (ita dixerim) necessariam ad probationem scilicet servorum ejus, sive reprobationem. Quis est enim exitus persecutionis? quis effectus alius, nisi probatio & reprobatio fidei? qua suos utique dominus examinavit? Hoc domini judicium est, persecutio, per quam quis aut probatus aut reprobatus judicatur. Porro judicium soli Deo competit. Hæc pala illa, quæ & nunc dominicam aream purgat, ecclesiam scilicet, confusum acervum fidelium eventilans, & discernens frumentum martyrum & paleas negatorum. Hæ etiam scalæ, quas somniat Jacob, aliis ascensum in superiora, aliis descensum ad inferiora demonstrantes. Sic & agonem intelligi capit persecutionem. A quo certamen edicitur, nisi a quo corona & præmia proponuntur? legis edictum agonis istius in Apocalypsi, quibus præmiis ad victoriam invitet, vel maxime illos, qui proprie vicerint, in persecutione, vincendo luctati revera non adversus carnem & sanguinem, sed adversus spiritalia nequitiæ, ita agnosces ad eundem agonothetam pertinere certaminis arbitrium, qui invitat ad præmium. Totum quod agitur in persecutione, gloria Dei est, probantis& reprobantis, imponentis & deponentis. Quod autem ad gloriam Dei pertinet, utique ex voluntate illius eveniet. Sed quando Deus magis creditur, nisi cum magis timetur? nisi in tempore persecutionis? ecclesia in attonito est, tunc & fides in expeditione sollicitior & disciplinatior in jejuniis, & stationibus, & orationibus, & humilitate, in alterutra diligentia, & dilectione, in sanctitate, & sobrietate. Non enim vacatur nisi timori & spei. Adeo & ex hoc ipso ostenditur nobis, non posse diabolo deputari eam, quæ meliores efficit Dei servos.

2. Si, quod iniquitas a Deo non eſt, ſed a diabolo, perſecutio autem ex iniquitate conſiſtit (quid enim iniquius, quam veri Dei antiſtites, omnes ſectatores veritatis, nocentiſſimorum more tractari?) ideo videtur perſecutio a diabolo evenire, a quo iniquitas agitur: ex qua conſtat perſecutio: Scire debemus, quatinus nec perſecutio poteſt ſine iniquitate diaboli, nec probatio fidei ſine perſecutione, propter probationem fidei, neceſſariam iniquitatem; non patrocinium præſtare perſecutioni, ſed miniſterium. Præcedere enim Dei voluntatem circa fidei probationem, quæ eſt ratio perſecutionis, ſequi autem diaboli iniquitatem ad inſtrumentum perſecutionis, quæ ratio eſt probationis. Nam & alias inquantum juſtitiæ iniquitas æmula eſt, in tantum materia eſt ad teſtimonia ejus, cujus eſt æmula, ut ſic juſtitia iniquitate perficiatur, quomodo virtus in infirmitate perficitur. Nam *infirma mundi electa ſunt a Deo, ut confundantur fortia, & ſtulta ejus, ut confundatur ſapientia.* Ita & iniquitas adhibetur, ut *juſtitia probetur confundens iniquitatem.* Igitur quod miniſterium: non eſt arbitrii, ſed ſervitii. Arbitrium enim domini perſecutio, propter fidei probationem. Ita eam per diabolum, ſi forte, non a diabolo, evenire credimus. Nihil Satanæ in ſervos Dei vivi licebit, niſi permiſerit dominus, ut aut ipſum deſtruat per fidem electorum, in tentationem victricem: aut homines ejus fuiſſe traducat, qui defecerint ad illum. Habes exemplum Job, cui diabolus nullam potuit incutere tentationem, niſi a deo accepiſſet poteſtatem, nec in ſubſtantiam quidem ejus, niſi dominus *ecce,* dixiſſet, *omnia quæ ſunt ei, in manu tua do, in ipſum autem ne extenderis manum.* Denique nec extendit, niſi poſtea quam & hoc poſtulanti dominus *Ecce* dixiſſet, *Trado tibi illum, tantum animam ejus cuſtodi.* Sic & in Apoſtolos facultatem tentationis poſtulavit, non habens eam niſi ex permiſſu. Siqui-

dem

[illegible] dominus in Evangelio ad Petrum: *Ecce*, inquit, *postulavit Satanas ut cerneret vos velut frumentum, sed ego rogavi pro te, ne deficeret fides tua*, id est, ne tantum diabolo permitteretur, ut fides periclitaretur. Quo ostenditur, utrunque apud Deum esse, & concussionem fidei & protectionem, cum utrunque ab eo petitur, concussio a diabolo, protectio a filio. Et utique cum filius Dei protectionem fidei habet in sua potestate, quam a patre postulat, a quo *omnem accepit potestatem in cœlis & in terris*, quale est, ut concussionem fidei diabolus in manu sua habeat? Sed in legitima oratione, cum dicimus ad patrem: *Ne nos inducas in tentationem* (quæ autem major tentatio quam persecutio?) ab eo illam profitemur accidere, a quo veniam ejus deprecamur. Hoc est enim quod sequitur: *Sed erue nos a maligno*, id est, ne nos induxeris in tentationem, permittendo nos maligno. Tunc enim eruimur diaboli manibus, cum illi non tradimur in tentationem. Nec in porcorum gregem diaboli legio habuit potestatem, nisi eam de Deo impetrasset. Tantam potestatem, ut in oves Dei habeat. Possum dicere porcorum quoque setas tunc numeratas apud Deum fuisse, ne dum capillos sanctorum. Habere videtur diabolus propriam jam potestatem, si forte, in eos qui ad Deum non pertinent, semel in *stillam situlæ* & in *pulverem areæ* & in *salivam* nationibus deputatis a Deo, ac per hoc diabolo expositis in vacuam quodammodo possessionem. Cæterum in domesticos Dei nihil illi licet ex propria potestate, quia quando liceat, id est, ex quibus caussis, exempla in scripturis signata demonstrant. Aut enim ex caussa probationis conceditur ei jus tentationis, provocato vel provocanti, ut in superioribus. Aut ex caussa reprobationis traditur ei peccator, quasi carnifici in pœnam, ut Saul, & *abscessit* inquit, *spiritus domini a Saule, & concutiebat eum spiritus nequam a domino*,

mino, & suffocabat eum. Aut ex caussa cohabitationis, ut Apostolus refert datum sibi *sudem Angelum Satanæ ut colaphizetur:* nec hanc speciem permitti diabolo, in sanctos humiliandos per carnis vexationem, simul ut & virtus tolerantiæ scilicet in infirmitate perfici possit. Nam & ipse Apostolus Phygelum & Hermogenem tradidit Satanæ *uti emendentur, ne blasphement.* Vides jam & a servis Dei facilius diabolum accipere potestatem, tanto abest, ut eam ex proprietate possideat.

3. Cum ergo & hæc exempla magis in persecutionibus eveniant, siquidem magis tunc probamur vel reprobamur, & magis tunc humiliamur, vel emendamur; ab eo permittatur vel imperetur necesse est, catholice fieri hæc, a quo & ex parte, scilicet ab illo qui dicit, *Ego sum qui facio pacem & condo mala*, id est bellum. Hoc est enim contrarium paci. Nostræ autem paci quod est bellum, quam persecutio? si persecutionis vel maxime exitus, aut vitam auferunt, aut mortem, aut plagam, aut sanationem: habes autorem ejusdem, *Ego percutiam & sanabo, ego vivificabo & mortificabo. Uram*, inquit, *illos sicut uritur aurum: & probabo*, inquit, *illos sicut probatur argentum.* Cum enim exurimur persecutionis ardore, tunc probamur de fidei tenore. Hæc erunt *ignea jacula* diaboli, per quæ fidei ustio & conflatio administratur ex Dei tamen voluntate. De isto quis dubitare possit ignoro, nisi plane frivola & frigida fides, deprehendens eos, qui timide conveniunt in ecclesiam. Dicitis enim, inquis, quoniam incondite convenimus, & simul convenimus & complures concurrimus in ecclesiam, quærimur a nationibus, & timemus ne turbentur nationes. Annon scitis quod Deus omnium sit dominus? & si velit Deus, tunc persecutionem patieris. Si vero noluerit, silebunt nationes. Credas utique, si tamen in eum Deum credis, sine *cujus voluntate nec passer*

unius

unius assis cadit in terram. Nos autem puto mu
passeribus antistamus.

4. Igitur si constat a quo persecutio eveniat, 1
sumus jam consultationem tuam inducere, & deter
nare ex hoc ipso prætractatu, fugiendum in persi
tione non esse. Si enim persecutio a Deo even
nullo modo fugiendum erit, quod a Deo evenit:
cut duplex ratio dependit quia nec debeat devit
neque evadi possit, quod a Deo evenit: non de
devitari, quia bonum; necesse est enim bonum
omne, quod Deo visum est. Et nunquid ideo in
nesi sic positum est *& vidit Deus quia bonum est*,
quod ignoraret bonum esse, nisi vidisset, sed ut
sono portenderet, bonum esse quod Deo visum
Multa quidem sunt, quæ a Deo eveniant, & alici
malo eveniant. Imo bonum est ideo, quia a I
evenit, ut divinum & rationale. Quid enim divin
non rationale, non bonum? Quid bonum, non d
num? Si autem sensui cuiusque videtur, non sen
hominis præjudicat statui rerum, sed status sen
Status enim uniuscujusque certum quid est, sed
sensui legem, ita sentiendi statum sicuti est. Si au
statu quidem bonum, quod a Deo venit, (nihil e
a Deo non bonum, quia divinum, quia rational
sensui vero malum videtur, erit status in toto, sen
in vitio. Statu optima res pudicitia, & veritas, & ju
tia, quæ a multorum sensu displicent. Nunquid i
status sensui addicitur? Ita & persecutio statu b
est, quia divina & rationalis dispositio, sensui eo
vero, quorum malo venit, displicet. Vides, etiam
lud malum rationale apud Deum habere, cum qu
persecutione evertitur de salute, sicut & illud bon
ratione contingere, cum quis ex persecutione pa
cit in salute? nisi si irrationaliter quis aut perit a
dominum, aut salvus est: is non poterit persecu
nem malum dicere, quæ etiam in malis par bon

 est

eſt, dum ratione adminiſtratur. Ita ſi bonum perſecutio quoquo modo, quia de ſtatu conſtat, merito definimus, quod bonum eſt vitari non oportere; quia delictum ſit, quod bonum eſt recuſare, eo amplius, quod Deo viſum eſt. Jam vero nec poſſe vitari, quia a Deo evenit, cujus voluntas non poterit evadi. Igitur, qui putant fugiendum, aut malum exprobrant Deo, ſi perſecutionem uti malum fugiunt. Bonum enim nemo devitat. Aut fortiores ſe Deo exiſtimant, qui putant ſe evadere poſſe, ſi Deus tale aliquid voluerit evenire.

5. Sed quod meum eſt, inquit, fugio, ne peream, ſi negavero. Illius eſt, ſi voluerit etiam fugientem me reducere in medium. Hoc mihi prius reſponde, certus es te negaturum, ſi non fugeris, an incertus? ſi enim certus, jam negaſti, quia præſumendo te negaturum, id deſpopondiſti de quo præſumpſiſti, & vane jam fugis ne neges, qui ſi negaturus es, jam negaſti. Si vero incertus es, cur non ex æqualitate incerti metus inter utrunqne eventum, etiam confiteri te poſſe præſumis, & ſalvum magis fieri, quo minus fugias, ſicut negaturum te præſumis ut fugias? Jam nunc aut in nobis eſt utrumque, aut totum in Deo. Si in nobis eſt confiteri aut negare, cur non id præſumimus, quod eſt melius, id eſt confeſſuros nos? niſi ſi vis confiteri, pati non vis. Nolle autem confiteri negare eſt. Si vero in Deo totum eſt, cur non totum relinquimus arbitrio ejus? agnoſcentes virtutem & poteſtatem, quod poſſit nos ſicut fugientes educere in medium, ita & non fugientes, imo & in medio populo converſantes obumbrare. Quale eſt ut ad fugiendum, Deo honorem reddas, qui poſſit te etiam fugientem producere in medium, ad conteſtandum autem inhonores illum, deſperans potentiam protectionis ab illo? Quare non magis ex hac parte conſtantiæ & fiduciæ in Deum, dicis, Ego, quod meum

eſt,

facio, non discedo. Deus si voluerit, ipse me proteget. Hoc potius nostrum est, stare sub Dei arbitrio, quam fugere sub nostro. Rutilius sanctissimus martyr cum totiens fugisset persecutionem de loco in locum, etiam periculum (ut putabat) nummis redemisset, post totam securitatem, quam sibi prospexerat, ex inopinato apprehensus & præsidi oblatus, tormentis dissipatus, credo pro fugæ castigatione, dehinc ignibus datus, passionem quam vitarat, misericordiæ Dei retulit. Quid aliud voluit dominus nobis demonstrare hoc documento, quam fugiendum non esse, quia nihil fuga prosit si Deus nolit?

6. Imo, inquit, quia præceptum adimplevit, fugiens de civitate in civitatem. Sic enim voluit quidam, sed & ipse fugitivus, argumentari, & qui proinde nolunt intelligere sensum domini illius pronunciationis, ut eam ad velamentum timiditatis suæ utantur, cum & personas suas habuerit & tempora & caussas. *Cum cœperint*, inquit, *persequi vos, fugite de civitate in civitatem.* Hoc in personas proprie Apostolorum & in tempora & in caussas eorum pertinere defendimus, sicut subsequentes sensus probabunt, qui non nisi in Apostolos competunt: *In viam nationum ne ieritis, & in civitatem Samaritanorum ne introieritis, sed ite potius ad oves perditas domus Israëlis.* Nobis autem & via nationum patet, in qua & inventi sumus, & usque in finem incedimus: & nulla civitas excepta est, quo per totum orbem prædicamus: sed nec cura nobis Israëlis injuncta est extra ordinem, nisi qua & omnibus gentibus prædicare debemus. Etiam si apprehendamur, non in concilia eorum perducemur, nec in synagogis illorum flagellabimur, sed Romanis utique potestatibus & tribunalibus objiciemur. Sic igitur & fugæ præceptum, Apostolorum conditio desiderabat, quoniam primo prædicandum erat *ad oves perditas domus Israëlis.* Ut ergo perficeretur prædicatio, apud quos priores eam perfici

oporte

oportebat, uti panem ante filii quam canes ſumerent, ideo illis fugere tunc ad tempus præcepit, non propter elidendum periculum proprio nomine perſecutionis. Atquin perſecutiones eos paſſuros prædicabat & tolerandas docebat, ſed propter profectum annunciationis, ne ſtatim oppreſſis Evangelii quoque diſſeminatio perimeretur. Neque enim quaſi tacite in aliquam civitatem transfugiendum erat, ſed quaſi ubique annunciaturis, & ex hoc ubique perſecutiones ſubituris, donec replerent doctrina ſua. Denique *non conſummabitis*, inquit, *civitates Iſraëlis*. Adeo intra terminos Judææ præceptum fugæ continebatur. Nobis autem nulla Judææ præfinitio competit, prædicationis, in omnem jam carnem effuſo ſpiritu ſancto. Itaque Paulus & Apoſtoli ipſi, memores præcepti dominici, conteſtantur illud apud Iſraël, quem jam doctrina ſua impleverant, *Vobis oportuit in primis ſermonem Dei tradi, ſed quoniam repuliſtis eum, nec dignos vos æterna vita exiſtimaſtis ecce conuertimus nos ad nationes*, atque exinde converſi & ipſi ſicut anteceſſores inſtituerant, & in viam nationum abierunt & in civitates Samaritanorum introierunt, ut in *totum* ſcilicet *terram exiret ſonus eorum, & in terminos orbis voces eorum.* Si ergo ceſſavit exceptio viæ nationum, & introitus in civitates Samaritanorum, cur non ceſſaverit & fugæ præceptum pariter emiſſum? Denique ex quo ſaturato Iſraële Apoſtoli in nationes tranſierunt, nec fugerunt, de civitate in civitatem, nec pati dubitaverunt. Atquin & Paulus qui ſe per murum conceſſerat expediri de perſecutione, qua ad hoc tempus erat præcepti, idem jam in clauſula officii, & in conſummatione præcepti diſcipulis magnopere deprecantibus, ne ſe Hieroſolyma committeret paſſurus illic quæ Agabus prophetaverat, ſollicitudini eorum non ſubſcripſit, ſed e contrario *quid*, inquit, *facitis lachrymantes & conturbantes cor meum? Ego enim non modo vin-*

cula

cula pati optaverim, sed etiam mori Hierosolymis pro nomine domini mei Jesu Christi. Atque ita omnes ajerunt, fiat voluntas domini. Quæ erat voluntas domini? utique non fugiendi jam persecutionem. Cæterum poterant & priorem domini voluntatem proposuisse, qua fugere mandaverat, qui illum persecutionem vitasse maluerant. Igitur cum etiam sub Apostolis ipsis temporale fuerit fugæ præceptum, sicut & reliquorum præscriptorum: non potest apud nos perseverare, quod apud doctores nostros concessavit, etsi non proprie ad illos fuisset emissum. Aut si perseverare illud dominus voluit, deliquerunt Apostoli; qui non usque in finem fugere curaverunt.

7. Videamus nunc an & cætera domini edicta congruant perpetuo fugæ præcepto: primo quidem si a Deo persecutio est, quale est ut idem fugiendam eam mandet, qui & infert? quam si evadi vellet, melius non immitteret, ne voluntatem suam alia voluntate prævaricari videretur. Aut pati enim nos voluit persecutionem, aut fugere. Si fugere, quomodo pati? si pati, quomodo fugere? Jam vero quanta inæqualitas sententiarum jubentis fugere, & invitantis ad passionem contrariam fugæ. *Qui confessus fuerit me, & ego confitebor illum* coram patre meo. Quomodo confitebitur fugiens, quomodo fugiet confitens? *Qui mei confusus fuerit, & ego confundar ejus coram patre.* Si devito passionem, confundo confessionem, *felices qui persecutionem passi fuerint caussa nominis mei.* Infelices ergo, qui fugiendo ex præcepto non erunt passi. *Qui sustinuerit in finem iste salvabitur?* Quid ergo me jubens fugere, vis in finem sustinere? Tanta diversitas sententiarum, si non congruit divinæ gravitati, apparet ex his quoque præceptum fugæ suam tunc habuisse rationem, quam ostendimus. Sed infirmitatem, inquit, quorundam prospiciens dominus, pro sua humanitate nihilominus & portum fugæ demonstravit.

Non

Non enim idoneus erat etiam ſine fuga, tam turpi & indigno & ſervili præſidio, ſalvos facere in perſecutione, quos ſciret infirmos. Atquin non fovet, ſed recuſat ſemper infirmos, primum docens non fugiendos eſſe perſecutores, ſed potius non timendos. *Nolite timere eos qui corpus occidere poſſunt, animæ autem nihil valent facere, ſed timete eum, qui & corpus & animam perdere poteſt in gehennam.* Atque exinde quæ timidis præfinit? *qui pluris fecerit animam ſuam, quam me, non eſt me dignus. Et qui non tollit crucem ſuam, & ſequitur me, non poteſt eſſe meus diſcipulus.* Poſtremo in Apocalypſi non fugam timidis offert, ſed inter cæteros reprobos particulam in *ſtagnum ſulphuris & ignis quod eſt mors ſecunda.*

8. Refugit & ipſe vim interdum, ſed eadem ratione, qua Apoſtolis fugere præceperat, donec ſcilicet doctrinam ſuam impleret, qua conſummata, non dico ſtetit, ſed nec auxilium a patre angelorum exercituum deſideravit, increpito etiam Petri gladio. Profeſſus quidem & ipſe eſt animam anxiam usque ad mortem, & carnem infirmam, ut tibi oſtenderet primo in ſe utramque ſubſtantiam humanam fuiſſe; ex proprietate anxietatis animæ & imbecillitatis carnis, ne aliam, ut quidam nunc induxerunt, aut carnem aut animam Chriſti interpretareris. Dehinc ut demonſtratis conditionibus earum, ſcires illas nihil valere per ſemetipſas ſine ſpiritu: & ideo præponit *ſpiritus promptus*, ut utramque conditionem ſubſtantiæ utriusque reſpiciens intelligas in te eſſe etiam fortitudinem ſpiritus, quomodo & infirmitatem carnis: ac jam hinc ſcias quid unde facias, & quid cui ſubjicias, infirmum ſcilicet forti, ne ut nunc facis, de carnis quidem infirmitate cauſſeris, de ſpiritus autem firmitate diſſimules. Poſtulavit & ipſe a patre, ſi fieri poſſet, tranſiret ab illo calix paſſionis. Poſtula & tu, ſed ſtans ut ille; ſed poſtulans tantum, ſed ſubjungens & reliqua:

qua: *Verum non quod ego volo, sed quod tu,* fugiens autem quomodo hoc postulabis, ipse tibi præstans calicis translationem, nec quod pater vult, facies, sed quod tu?

9. Omnia Apostoli secundum deum utique docuerunt, omnia evangelizare voluerunt. Ubi illos ostendis præceptum fugiendi de civitate in civitatem restaurasse, quia nec potuissent tale quid constituere tam contrarium exemplis suis ut fugam mandarent; qui cum maxime de vinculis vel insulis, quibus ob confessionem non ob fugam nominis continebantur, ad ecclesias scribebant. Infirmos sustinere jubet Paulus, utique enim non fugientes. (Quomodo enim sustinebantur absentes?) an patientia dicet sustinendos, sicubi per infirmitatem fidei suæ offenderint? sic & pusillanimes consolari, non tamen in fugam mitti. Sed cum admonet, *ne locum malo demus*, non fugæ suggerit consilium, sed iracundiæ docet temperamentum, & si *redimendum tempus* dicit, *quia dies nequam sunt*, non per fugam, sed per sapientiam conversationis lucrari nos vult commeatum. Cæterum qui lucere nos jubet velut filios lucis, non jubet fuga abscondi ut filios tenebrarum; stare immobiles præcipit, utique nec fuga mobiles; & accinctos, in fugam, an in occursum evangelii? arma quoque demonstrat, quæ fugituris non essent necessaria? inter quæ & *clypeum*, *quo possitis tela diaboli*, *extinguere*, resistentes sine dubio & excipientes omnem vim illius. Proinde & Johannes pro fratribus quoque animas ponendas docet, nedum pro domino. Hoc a fugientibus non potest adimpleri. Denique memor Apocalypsis suæ in qua timidorum exitum audierat, de suo sensu admonet & ipse timorem reiciendum, *Timor*, inquit, *non est in dilectione. Sed enim perfecta dilectio foras mittit timorem*, quia timor supplicamentum habet, utique ignem stagni. Qui autem timet, non est perfe-

perfectus, in dilectione Dei ſcilicet. Porro quis fugiet perſecutionem, niſi qui timebit? Quis timebit, niſi qui non amavit? Spiritum vero ſi conſulas, quid magis ſermone illo ſpiritus probat? Nam quod omnes pene ad martyrium exhortatur, non ad fugam, ut & illius commemoremur: Publicaris, inquit, bonum tibi eſt. Qui enim non publicatur in hominibus, publicatur in domino. Ne confundaris, juſtitia te producit in medium. Quid confunderis laudem ferens? poteſtas fit, cum conſpiceris ab hominibus. Sic & alibi: nolite in lectulis, nec in aborſibus, & febribus mollibus optare exire, ſed in martyriis, uti glorificetur qui eſt paſſus pro vobis.

10. Sed omiſſis quidam divinis exhortationibus, illum magis Græcum verſiculum ſecularis ſententiæ ſibi adhibent,

Qui fugiebat, rurſus præliabitur,

Ut & rurſus forſitan fugiat. Et quando vincet, qui cum fugerit, victus eſt? Bonum militem Chriſto imperatori ſuo præſtat, qui tam plene ab Apoſtolo armatus, ut tuba perſecutionis audita, diem deſerit perſecutionis. Reſpondebo & ego de ſeculo aliquid,

Uſque adeone mori miſerum eſt?

Moriatur quoquo modo aut victus aut victor. Nam & ſi negando ceciderit cum tormentis, tamen præliatus. Malo miſerandum, quam erubeſcendum. Pulchrior eſt miles in pugna prælio amiſſus, quam in fuga ſalvus. Times hominem Chriſtiane? quem timeri oportet ab angelis, ſi quidem angelos judicaturus es: quem timeri oportet a dæmoniis, ſiquidem & in dæmonas accepiſti poteſtatem: quem timeri oportet ab univerſo mundo, ſiquidem & in te mundus judicatur. Chriſtum indutus es, ſiquidem in Chriſtum tinctus es: qui fugis diabolum depreciaſti Chriſtum, qui in te eſt. Fugitivum cum diabolo te reddidiſti; ſed dominum fugiens, exprobras omnibus fugitivis ſuis vanitatem con-

consilii. Fugerat & quidam animosus Prophetes dominum, trajecerat ab Joppe Tarsum, quasi & a Deo transfretaret, sed illum non dico in mari & in terra, verum & in utero etiam bestiæ invenit, in quo nec mori per triduum potuit, nec vel sic Deum evadere: quanto melius Dei servus, qui sive inimicus Dei imminet non fugit eum, sed potius contemnit, confidens scilicet de tutela domini: sive Deum reformidat, quanto magis sub oculis ejus astitit, dicens: Dominus est, potens est: omnia illius sunt: ubi fuero, in manu ejus sum: faciat quod vult: non discedo, & si perire me volet, ipse me perdat, dum me ego servo illi. Malo invidiam ei facere per voluntatem ipsius pereundo, quam bilem per meam evadendo.

11. Hoc sentire & facere omnem servum Dei oportet, etiam minoris loci, ut majoris fieri possit, si quem gradus in persecutionis tolerantia ascenderit. Sed cum ipsi auctores, id est, ipsi diaconi presbyteri & episcopi fugiunt, quomodo laicus intelligere poterit, qua ratione dictum, *Fugite de civitate in civitatem?* Itaque cum duces fugiunt, quis de gregario sustinebit ad gradum in acie figendum suadere? Certe quidem *bonus pastor animam pro pecoribus ponit*: ut Moyses non domino adhuc Christo revelato, etiam in se figurato ait: *Si perdis hunc populum*, inquit, *& me pariter cum eo disperde.* Cæterum Christo confirmante figuras suas, *malus pastor est*, *qui viso lupo fugit*, *& pecora diripienda derelinquit*: projicietur de villa pastor hujusmodi: detinebuntur illi missionis suæ mercedes in compensationem, imo & de priore peculio ejus exigetur detrimenti dominici restitutio. Etenim *qui habet*, *dabitur ei*: *ab eo autem qui non habet*, *etiam quod videtur habere*, *auferetur.* Sic Zacharias comminatur: *Exurge romphæa in pastores*, *& evellite oves*, *& superducam manum*

meam in pastores. In quos & Ezechiel & Hieremias iisdem minis perorant, quod non tantum de pecoribus improbe vescantur pascentes potius semetipsos, verum & dispersum gregem faciant, & in prædam esse omnibus bestiis agri, dum non est pastor illis. Quod nunquam magis fit quam cum in persecutione destituitur ecclesia a clero. Si & spiritum quis agnoverit, audiet fugitivos denotantem. Porro si, eos, qui gregi præsunt fugere, cum lupi irruunt, nec decet, imo nec licet: qui enim talem pastorem malum pronunciavit, utique damnavit (omne autem quod damnatur, illicitum factum est sine dubio) ideo præpositos ecclesiæ in persecutione fugere non oportebit. Cæterum si grex fugere deberet, non deberet præpositus gregis stare, sine caussa staturus ad tutelam gregis: quam grex non desideraret, ex licentia fugæ scilicet.

12. Quod pertineat frater ad tuum problema, habes sententiæ nostræ responsionem & exhortationem. Porro qui quærit, an persecutio fugienda sit, sequentem quoque quæstionem jam prospiciat necesse est: an si fugienda non est, redimenda certe sit. Ultro igitur & de hoc tibi suggeram, definiens persecutionem quam constat non esse fugiendam, proinde nec redimendam. Precium interest. Cæterum sicut fuga redemptio gratuita est, ita redemptio nummaria fuga est, certe & hujus timiditatis consilium est: quod times, redimis, ergo fugis: pedibus stetisti, cucurristi nummis, hoc ipsum quod stetisti, ex redemptione fugisti. Ut autem redimas hominem tuum nummis, quam ex sanguine suo redemit Christus, quam indignum Deo & dispositione ejus, qui *filio suo non pepercit* pro te, *ut fieret maledictum pro nobis*, quia *maledictus, qui pependerit in ligno:* qui *tanquam ovis ad victimam ductus est, & tanquam agnus*

nus ante tondentem, sic non aperuit os: sed posuit dorsum suum in flagella, maxillas autem in palmas, & faciem non avertit a sputaminibus, & inter iniquos deputatus est, & traditus est in mortem, mortem autem crucis. Totum hoc, ut nos a peccatis lucraretur. Sol cessit diem emptionis nostræ: apud inferos emancipatio nostra est, & stipulatio nostra in cœlis: *sublevatæ sunt portæ sempiternæ, ut introiret rex gloriæ,* Dominus virtutum, hominem de terris, imo ab inferis, mercatus in cœlos. Quis est nunc qui adversus illum reluctatur, imo de precio & mercedem ejus tam magno comparatam, perciosissimo scilicet sanguine, commaculat? Jam ergo melius fugere, quam fieri viliorem, si non tanto sibi constabit homo, quanti constitit domino. Et dominus quidem illum redemit ab angelis munditenentibus potestatibus, a spiritalibus nequitiæ, a tenebris hujus ævi, a judicio æterno, a morte perpetua. Tu autem pro eo pacisceris cum delatore, vel milite, vel furunculo aliquo præside, sub tunica & sinu (quod ajunt) ut furtivo, quem coram toto mundo Christus emit, imo & manumisit. Hunc ergo liberum pretio æstimabis, & precio possidebis, nisi eodem, quanto (ut diximus) domino constitit sanguine suo scilicet? Ut quid ergo de homine Christum redimis, in homine in quo Christus est? Non aliter & Simon facere tentavit, cum pecuniam Apostolis obtulit pro spiritu Christi. Audiet ergo & iste qui se redimens, Christi spiritum redemit: *Pecunia tua tecum sit in interitum: quoniam gratiam Dei, precio consequendam putasti.* Quis tamen abnegatorem spernatur? Quid enim dicit ille concussor? Da mihi pecuniam, certe ne eum tradat: siquidem non aliud venditat, quam quod præstaturus est præmio tuo, cum das, utique ne tradaris voluisti: non traditus autem, traduci habebas. Ergo dum nolendo tradi non vis traduci, nolendo ne-

gasti, quod te esse traduci noluisti. Imo inquis, dum nolo traduci quod sum, confessus id esse quod nolo traduci: id est, Christianum. Potes itaque te martyrem vendicare, constanter ostendisse Christum. Redimens, non ostendi? Apud unum si forte confessus es, ergo & apud plures nolendo confiteri, negasti. Ipsa salus judicabit hominem excidisse, dum evadit. Excidit ergo qui maluit evasisse. Negatio est etiam martyrii recusatio. Christianus pecunia salvus est: & in hoc nummos habet ne patiatur, dum adversus Deum erit dives. At enim Christus sanguine fuit dives pro illo, *felices itaque pauperes, quia illorum est*, inquit, *regnum cœlorum*, qui animam solam in confiscato habent. Si non possumus Deo servire & mammonæ, possumus & a Deo redimi & a mammona. Quis enim magis serviet mammonæ, quam quem mammonas redemit? Postremo quo exemplo uteris in redemptionem traditionis? Apostoli tractantes persecutionibus agitati, quando se pecunia liberaverunt? quæ illis utique non deerat ex prædiorum preciis ad pedes eorum depositis, certe multis locupletibus credentibus viris ac feminis, qui his etiam refrigeria subministrabant. Quando Onesiphorus aut Aquila aut Stephanus hoc modo eis in persecutione succurrerunt? Paulus quidem, cum Felix præses pecunias acceptum se pro eo a discipulis sperasset, de quo & ipse in secreto tractavit cum ipso, neque ipse pro se, neque discipuli pro eo numeraverunt: illi utique discipuli qui flentes, quod neque Hierosolymam tendere perseveraret, & persecutiones prædicatas illic non præcaveret, postremo, inquiunt, *Fiat voluntas Dei.* Quæ ista voluntas? utique ut pateretur pro nomine domini, non ut redimeretur. Oportet enim quomodo Christus animam suam posuit pro nobis, ita fieri pro eo & a nobis: nec tantum pro ipso, imo etiam

pro

pro fratribus propter ipsum. Quod Johannes docens, non & pro fratribus numerandum, sed moriendum potius pronunciavit. Nihil interest, si quem Christianum redimere non debeas, aut emere, & adeo voluntas Dei sic est. Aspice regnorum & imperiorum utique a Deo dispositum statum, in cujus *manu cor regis*. Tanta quotidie ærario augendo prospiciuntur remedia censuum, vectigalium, collationum, stipendiorum: nec unquam usque adhuc ex Christianis tale aliquid prospectum est, sub aliqua redemptione capitis & sectæ redigendis, cum tantæ multitudinis nemini ignotæ fructus ingens meti posset. Sanguine empti, sanguine numerati, nullum nummum pro capite debemus: quia caput nostrum Christus est. Non decet Christum pecunia constare. quomodo & martyria fieri possent in gloriam domini, si tributo licentiam sectæ compensaremus? Itaque qui eam præmio paciscitur, dispositioni divinæ adversatur. Cum igitur nihil nobis Cæsar indixerit in hunc modum stipendiariæ sectæ, sed nec indici umquam tale quid possit, antichristo jam instante, & in sanguinem, non in pecunias hiante Christianorum, quomodo mihi proponere potest scripturam esse, *Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari?* Miles me vel delator vel inimicus concutit, nihil Cæsari exigens, imo contra faciens, cum Christianum, legibus humanis reum, mercede dimittit. Alius est denarius quem Cæsari debeo, qui ad eum pertinet, de quo tunc agebatur, tributarius a tributariis scilicet, non a liberis debitus. Aut quomodo reddam quæ sunt Dei Deo, utique proinde imaginem & monetam ipsius inscriptam nomine ejus: id est, hominem Christianum? Quid autem Deo debeo, sicut denarium Cæsari, nisi sanguinem, quem pro me filius fudit ipsius? Quod si Deo quidem hominem & sanguinem meum debeo, cum vero in eo sum tempore, ut quod Deo debeo expostulet;

stulet: utique fraudem Deo facio, id agens, ne quod debeo solvam. Bene observavi præceptum, Cæsari reddens quæ sunt Cæsaris, Deo vero quæ sunt Dei abnegans.

13. Sed & omni petenti me dabo in caussa eleemosynæ, non in concussuræ. Petenti inquit. Porro qui incutit, non petit: qui comminatur, si non acceperit, non postulat, sed extorquet. Non eleemosynam expectat, qui non miserandus, sed timendus venit. Dabo igitur misericordiæ non timiditatis meæ nomine, ubi qui accepit, Deum honorat, & benedictionem mihi reddit: non ubi amplius se benefactum præstitisse, credit, & prædam suam aspiciens dicit: de reatu est. Pascam & inimicum. Sed inimicitiæ, alios habent titulos; non tamen dixit traditorem, aut persecutorem, aut concussorem: nam huic quanto magis carbones acervabo super caput, si non me redemero? Proinde inquit, *Qui tibi tunicam sustulerit, vel etiam pallium concede*, ad eum pertinet, qui rem, non qui fidem meam eripere quæsierit, concedam & pallium non minanti traditionem. Si minatus fuerit, etiam tunicam reposcam. Omnium jam nunc dominicarum sui sunt, & caussæ & regulæ termini, non in infinitum, nec ad omnia spectant. Atque adeo qui omni petenti dari jubet, ipse signum petentibus non dat: alioquin si omnibus passim petentibus dandum putas, tu mihi videris, non dico vinum febricitanti, sed etiam venenum aut gladium mortem desideranti daturus. *Facite autem vobis amicos de Mammona*, quomodo intelligendum sit, parabola præmissa te doceat, ad populum Judaicum dicta, qui commissam sibi rationem domini cum male administrasset, deberet de Mammonæ hominibus, quod nos eramus, amicos sibi potius prospicere, quam inimicos: & relevare nos a debitis pecca-

cato-

catorum, quibus Deo detinebamur, si nobis id dominica ratione conferrent: ut cum cœpisset ab hujus deficere gratia, ad nostram fidem refugientes reciperentur in tabernacula æterna. Quamvis nunc puta aliam interpretationem parabolæ & sententiæ istius, dum scias verisimile non esse, ut concussores nostri in amicitiam redacti per Mammonam, recipiant tunc nos in tabernacula æterna. Sed quid non timiditas persuadebit, quasi & fugere scriptura permittat, & redimere præcipiat. Parum denique est, si unus aut alius ita eruitur. Massaliter totæ ecclesiæ tributum sibi irrogaverunt. Nescio dolendum an erubescendum sit, cum in matricibus beneficiariorum & curiosorum, inter tabernarios & lanios, & fures balnearum, & aleones & lenones, Christiani quoque vectigales continentur. Hanc episcopatui formam Apostoli providentius condiderunt, ut regno suo securi frui possent, sub obtentu procurandi? scilicet enim talem pacem Christus ad patrem regrediens mandavit a militibus per Saturnalitia redimendam.

14. Sed quomodo colligemus, inquis, quomodo dominica solennia celebrabimus? utique quomodo & Apostoli; fide, non pecunia tuti: quæ fides si montem transferre potest, multo magis militem. Esto sapientia, non præmio cautus. Neque enim statim & a populo eris tutus, si officia militaria redemeris. Una ergo tibi & fides & sapientia ad tutelam opus est, quibus non adhibitis, & redemptionem tuam potes perdere; adhibitis, haud redemptionem desiderare. Postremo si colligere interdiu non potes, habes noctem, luce Christi luminosa adversus eam. Non potes discurrere per singulos, sit tibi & in tribus ecclesia: melius est turbas tuas aliquando

do non videas, quam addicas. Serva Christo virginem sponsam: nemo quæstum de ea faciat. Hæc tibi frater dura forsitan & intolerabilia videntur: sed recita Deum dixisse, *Qui capit, capiat*: id est, qui non capit, discedat. non potest, qui pati timet, ejus esse, qui passus est. At qui pati non timet, iste perfectus erit in dilectione, utique Dei. *Perfecta enim dilectio foras mittit timorem*: & ideo *multi vocati, pauci electi*. Non quæritur qui latam viam sequi paratus sit, sed qui angustam. Et ideo paracletus necessarius, deductor omnium veritatum, exhortator omnium tolerantiarum: Quem qui receperunt, neque fugere persecutionem neque redimere noverunt, habentes ipsum qui pro nobis erit, sicut locuturus in interrogatione, ita juvaturus in passione.

Q. SEPT.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI CONTRA GNOSTICOS

SCORPIACUM.

I.

Magnum de modico malum ſcorpium terra ſuppurat, tot venena quot ingenia; tot pernicies quot & ſpecies; tot dolores quot & colores Nicander ſcribit & pingit; & tamen unus omnium violentiæ geſtus, de cauda nocere: quæ cauda erit, quodcunque de poſthumo corporis propagatur, & verberat, perinde ut Scorpii ſeries illa nodorum, venenata intrinſecus venula ſubtilis, arcuato impetu inſurgens, hamatile ſpiculum in ſummo tormenti ratione reſtringens. Unde & bellicam machinam, retractu tela vegetantem, de ſcorpio nominant. Id ſpiculum & fiſtula eſt patula tenuitate, id vulnus & virus, qua figit, effundit. Familiare periculi tempus æſtas, Auſtro & Africo ſævitia velificat in remediis naturalium plurimum, aliquid & magia circumligat, medicina cum ferro & poculo occurrit. Nam & præbibunt quidam feſtinando tutelam, ſed concubitus exhaurit, & denuo ſitiunt. Nobis fides præſidium, ſi non & ipſa percutitur, diffidentia ſignandi ſtatim & adjurandi & ungendi beſtiæ calcem. Hoc denique modo etiam ethnicis ſæpe ſubvenimus, donati a Deo ea poteſtate, quam Apoſtolus dedicavit, cum morſum viperæ ſprevit. Quid ergo promittit ſtylus iſte? ſi fides de ſuo

tuta sit, ut & alias de suo tuta sit, cum suos scorpios patitur. Acerba mediocritas & isti, & genus varium, & uno modo armantur, & certo tempore subornantur, nec alio quam ardoris. Hoc apud Christianos persecutio est. Cum igitur fides æstuat, & Ecclesia exuritur de figura rubi, tunc Gnostici erumpunt, tunc Valentiniani proserpunt, tunc omnes martyriorum refragatores ebulliunt calentes & ipsi offendere, figere, occidere. Nam quod sciant multos simplices ac rudes, tum infirmos, plerosque vero, in ventum & si placuerit Christianos, nunquam magis adeundos sapiunt, quam cum aditus animæ formido laxavit, præsertim si aliqua jam atrocitas fidem martyrum coronavit. Itaque primo trahentes adhuc caudam, de adfectibus adplicant, aut quasi in vacuum flagellant. Hæccine pati homines innocentes, ut putes fratrem, aut de melioribus ethnicum; siccine, tractari sectam nemini molestam. Dehinc adigunt; perire homines sine caussa. Perire enim, & sine caussa, prima fixura: exinde jam cædunt. Sed nesciunt simplices animæ, quid quomodo scriptum sit, ubi & quando & coram quibus confitendum, nisi quod nec simplicitas ista, sed vanitas, imo dementia pro Deo mori, ut qui me salvum faciat, si is occidit, quis salvum facere debebit? Semel Christus pro nobis obiit, semel occisus est; ne occideremur. Si vicem repetit, num & ille salutem de mea nece expectat? An Deus hominum sanguinem flagitat? maxime, si *taurorum & hircorum* recusat? Certe *peccatoris pœnitentiam mavult quam mortem.* Et quomodo non peccatorum desiderat mortem? Hæc, & si qua alia adinventa hæreticorum venenorum, quem non vel in scrupulum figant, si non in exitium: vel in bilem, si non in mortem? At tu, si fides vigilat, ibidem scorpio pro solea anathema inlidito, & relinquito in suo sopore morientem. Cæterum, si plagam satiaverit, intimat virus & properat in viscera,

statim

statim omnes pristini sensus retorpescunt, sanguis animi gelascit, caro spiritus exolescit, nausea nominis inacrescit. Jam & ipsa mens sibi, quo vomat, quærit, ut quæ ita semel infirmitate quoque percussa fauciatam fidem vel in hæresim vel in seculum exspuat: & in præsentiarum est medius ardor, ipsa canicula persecutionis ab isto scilicet cynocephalo. Alios ignis, alios gladius, alios bestiæ Christianos probaverunt: alii fustibus interim & ungulis insuper degustato martyrio, in carcere esuriunt, nos ipsius lepores destinata venatio de longinquo obsidemur, & hæretici ex more grassantur. Itaque tempus admonuit adversus nostrates bestiolas nostrate scorpiacum stylo temperare, qui legeris, biberis; nec amarum potio, si *eloquia domini dulcia super mella & favos*, *inde pigmenta* sunt: si *lacte* & *melle* promissio Dei manat, hoc sapiunt, quæ illuc faciunt. *Væ autem qui dulce in amarum, & lumen in tenebras convertunt.* Perinde enim & qui martyriis refragantur, salutem perditionem interpretantes; tam dulce in amarum, quam lucem in tenebras reformant, atque ita miserrimam hanc vitam illi beatissimæ prævertendo, tam amarum pro dulci quam tenebras pro luce, supponunt.

2. Sed nondum de bono martyrii, nisi debito primum: nec ante de utilitate ejus, quam de necessitate discendum. Auctoritas divina præcedit, an tale quid voluerit atque mandaverit Deus, ut qui negant bonum, non suadeantur ad commodum, nisi cum subacti fuerint. Ad officium hæreticos compelli, non inlici dignum est. Duritia vincenda est, non suadenda. Et utique satis optimum præjudicabitur, quod probabitur a Deo constitutum atque præceptum. Sustineant Evangelia paulisper, dum radicem eorum ex primo legem, dum inde elicio Dei voluntatem, unde & ipsum recognosco, *Ego sum inquit, Deus, Deus qui*

te

te eduxi de terra Aegypti. Non erunt tibi alii præter me; Non facies tibi simulachrum eorum, quæ in cœlo, & quæ in terra deorsum, & quæ in mari infra terram. Non adorabis ea, neque servies eis. Ego enim dominus Deus tuus. Item in eadem Exodo, *ipsi vidistis quod de cœlo locutus ad vos sim. Non facietis inibi Deos argenteos & Deos aureos. Non facietis vobis* secundum hæc. Et in Deuteronomio: *Audi Israël, dominus Deus tuus unus est, & diliges dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & totis viribus tuis, & ex tota anima tua.* Et rursus: *Ne oblivifcaris domini Dei tui qui te eduxit de terra Aegypti & domó servitutis. Dominum Deum tuum timebis, & illi famulaberis soli, & illi adglutinaberis, & in nomine ejus dejerabis. Non ibitis post Deos aliorum, & Deos nationum, quæ circum vos: quia & Deus æmulator dominus Deus tuus in te, & ne iratus indignetur & exterminet te, a facie terræ.* Sed & proponens benedictiones & maledictiones. *Benedictiones*, inquit, *si audieritis præcepta domini Dei vestri quæcunque ego præcipio vobis hodie, ne erraveritis de via, quam mandavi vobis, ut abeuntes serviatis Diis aliis, quos non scitis.* De quibus omnifariam extirpandis, *perditione perdetis omnia loca in quibus servierunt nationes Diis suis, quas vos possidebitis hæreditate, super montes & colles, & arbores densas quasque, effodietis aras eorum, evertetis & comminuetis staticula eorum, & excidetis lucos eorum, & sculptilia ipsorum Deorum concremabitis igni, & disperdetis nomen eorum de loco illo.* Adhuc ingerit cum introissent terram promissionis, & exterminassent nationes ejus: *Cave tibi, ne sequaris eas postea quam exterminatæ fuerint a facie tua: ne requisieris Deos illarum dicens. Quemadmodum faciunt nationes Diis suis: ut & ego ita faciam.* Sed & si *ipse prophetes* inquit, *exsurrexerit in te, aut somnium somnians, & dederit tibi signum vel ostentum & venerit, & dixerit, eamus & serviamus Diis aliis, quos non scitis: ne audiatis sermonem prophetæ aut somniatoris illius, quia tentat vos*

domi

dominus Deus vester, an ex toto corde vestro, & ex tota anima vestra, timeatis Deum. Post Deum vestrum abibitis, & hunc timebitis, & præcepta ejus custodietis, & vocem ejus audietis, & illi servietis, & illi adjiciemini. Prophetes autem & somniator ille morietur: locutus est enim ad seducendum te a domino Deo tuo. Sed & alio capitulo. *Si autem rogaverit te frater tuus ex patre vel matre, aut filius tuus, aut filia tua, aut mulier quæ in gremio tuo est, aut amicus qui animæ tuæ par est, clam dicens, Eamus & serviamus Diis aliis, quos non scis, nec patres tui, ex Diis nationum, quæ circum te proxime sunt aut longe; ne velis ire cum illo, & ne audieris eum. Non pascet oculus tuus super eum. Nec desiderabis nec salvabis eum, adnuncians adnunciabis de eo. Manus tuæ erunt in eum inprimis ad occidendum, & manus populi tui in novissimis, & lapidabitis illum, & morietur, quoniam quæsivit avertere te a domino Deo tuo.* Subjicit etiam de civitatibus, si quam ex his constitisset suasu iniquorum hominum transisse ad Deos alios, ut interficerentur omnes incolentes eam, & devotamenta fierent universa ejus, & colligerentur omnia spolia ejus in omnes exitus ejus, & igni cremarentur cum omnibus vasis suis, & cum omni populo in conspectu domini Dei; & *non erit habitabilis*, inquit, *in æternum, non reædificabitur amplius, nec adhaerebit quidquam manibus tuis ex devotamento ejus, ut avertatur dominus ab indignatione iræ suæ.* Maledictionum quoque ordinem ab idolorum execratione commisit: *maledictus homo qui fecerit sculptile aut fusile aspernatum opus manuum artificis & collocaverit illud in abscondito.* In Levitico vero: *Non sequimini*, inquit, *idola, & Deos fusiles non facietis vobis. Ego dominus Deus vester.* Et alibi: *Filii Israel famuli pueri mei. Hi sunt, quos eduxi de terra Aegypti. Ego dominus Deus vester. Non facietis vobis manu facta nec sculptile staticulum statuetis vobis. Nec lapidem scopum ponetis in terra vestra. Ego dominus Deus vester.* Et hæc quidem prima per Moysen Dei scita sunt ad

omnes

omnes utique pertinentia, quoscunque dominus Deus Israëlis, perinde de Aegypto superstitiosissimi seculi, & de domo humanæ servitutis eduxerit. Sed & deinceps omne os prophetarum ejusdem Dei vocibus sonat, eandem legem suam eorundem præceptorum instauratione cumulantis, nec aliud primum tam principaliter denunciantis, quam ab omni factura atque cultura idolorum cavere; ut per David: *Dii nationum argentum & aurum, oculos habent & non vident: aures habent nec audiunt: nares habent, nec odorantur: os, nec loquuntur: manus nec contrectant: pedes, nec ingrediuntur. Similes erunt illis, qui faciunt, & qui fidunt in illis.*

3. Nec putem disceptandum, an digne Deus prohibeat nomen & honorem suum mendacio addici. An digne, quos ab errore superstitionis avulserit, rursus in Aegyptum regredi nolit: an digne a se non patiatur absistere, quos sibi adlegit. Ita nec illud expectabit retractari a nobis, an observari voluerit disciplinam, quam voluit instituere, & an merito ulciscatur desertam, quam voluit observatam, quando frustra instituisset, si observari eam noluisset, & frustra observari voluisset, si vindicare noluisset. Sequitur enim, ut has definitiones Dei adversus superstitiones, tam evictas quam etiam vindicatas probem, quoniam ex his tota martyriorum ratio constabit. Aberat apud Deum in monte Moyses, cum populus, tam necessariæ absentiæ ejus impatiens, Deos sibi producere quærit, quos potius ipse perdiderit. Urgetur Aaron, jubet inaures fœminarum suarum in ignem conferri. Amissuri enim erant in judicium sibi, vera ornamenta aurium, Dei voces. Sapiens ignis effigiem vituli defundit illis, sugillans illic cor habentes, vbi & thesaurum; apud Aegyptum scilicet, inter cætera animalia bovis etiam cujusdam consecratricem. Itaque tria millia hominum a parentibus & proximis cæsa, quia tam proximum parentem Deum offenderant, transgressionis

&

& primordia & merita dedicaverunt, in *Arithmis*, cum divertiſſet Iſrael apud *Sethim* abeunt libidinatum ad filias Moab, invitantur ad idola vt ſpiritu fornicarentur. Edunt denique de pollutis eorum: dehinc & adorant Deos gentis, & Beelphegor initiantur. Ob hanc quoque idololatriam, mœchiæ ſororem, viginti tria millia domeſticis obtruncata gladiis divinæ iræ litaverunt. Defuncto Jeſu Nave, derelinquunt Deum patrum ſuorum, & ſerviunt idolis Baalim & Aſtartis, & iratus dominus tradidit eos in manibus diripientium, & diripiebantur ab illis & venundabantur inimicis, nec poterant omnino ſubſiſtere a facie inimicorum ſuorum; quocunque proceſſerant, manus erat ſuper illos in mala, & compreſſati ſunt valde, poſtquam inſtituit ſuper illos Deus Critas, quos Cenſores intelligimus, ſed nec iſtis obaudire perſeveraverunt; ut quis Critarum obierat, illi ad delinquendum ſupra quam patres eorum abeundo poſt Deos aliorum, & ſerviendo, & orando eos. Itaque dominus iratus, quoniam, quidem, ait, transgreſſa eſt gens iſta pactum meum, quod diſpoſui patribus eorum, & non obaudierunt voci meæ: & ego non advertam ad auferendum virum a facie eorum, ex nationibus, quas reliquit decedens Jeſus. Atque ita per omnes pene annales Critarum, & deinceps Regum, reſervatis gentium circumcolarum viribus, bello & captivitate & jugo Allophylorum iram diſpenſavit Iſraël, quotienscunque ab illo maxime in idololatria exorbitaverunt.

4. Hanc igitur ſi a primordio conſtat, & prohibitam de tot tantiſque præceptis, & nunquam impune commiſſam de tot tantiſque documentis, nec ullum tam ſuperbum crimen apud Deum deputari, quam hujusmodi tranſgreſſionem: ultro intelligere debemus divinarum & denunciationum & executionum intentionem, jam tunc martyriis patrocinatam non modo non dubitandis, verum etiam ſuſtinendis, quibus ſci-

licet

licet locum fecerat prohibendo idololatriam. Aliter enim martyria non evenirent, & utique auctoritatem suam præstruxerat, volens ea evenire, quibus locum fecerat. Nunc enim de Dei voluntate & compungimur, ingeminat scorpius plagam, hanc negans hanc accusans voluntatem, ut aut alium Deum insinuet, cujus hæc non sit voluntas: aut nostrum nihilominus destruat, cujus talis sit voluntas: aut omnino neget voluntatem Dei, si ipsum negare non potuerit. Nos autem de Deo alibi dimicantes, & de reliquo corpore hæreticæ cujusque doctrinæ, nunc in unam speciem congressionis certas præducimus lineas; non alterius Dei quam Israëlis eam defendentes voluntatem, quæ martyriis locum fecerit; tam ex præceptis prohibitæ semper, quam ex judiciis punitæ idololatriæ. Si enim præceptum observando vim patior, hoc erit quodammodo observandi præceptum, ut id patiar, per quod potero observare præceptum; vim scilicet, quæcunque mihi imminet caventi ab idololatria. Et utique qui imponit præceptum, extorquet obsequium: non potuit ergo noluisse ea evenire, per quæ constabit obsequium. Præscribitur mihi, ne quem alium Deum dicam, ne vel dicendo non minus lingua quam manu Deum fingam: neque alium adorem, aut quo modo venerer, præter unicum illum, qui ita mandat, quem & jubeor timere, ne ab eo deserar, & de omni substantia diligere, ut pro eo moriar. Huic sacramento militans ab hostibus provocor: par sum illis si illis manus dedero, hoc defendendo depugno in acie, vulneror, concidor, occidor. Quis hunc militi suo exitum voluit, nisi qui tali eum sacramento consignavit?

5. Habes igitur Dei mei voluntatem: occursum est huic plagæ. In alium ictum consideremus de voluntatis qualitate. Longum est, ut Deum meum bonum ostendam, quod jam a nobis didicerunt Marcionitæ.

Deum

Deum interim sufficit dici, ut necesse sit bonum credi: malum enim Deum quis præsumserit, constare in utroque non poterit: aut Deum negare debebit, quem malum existimarit: aut bonum dicere, quem Deum pronuntiarit. Bona igitur erit & voluntas ejus qui nisi bonus, non erit Deus. Probabit hoc etiam ipsius rei bonitas, quam Deus voluit, martyrii dico. Quia non nisi bonus, voluit bonum. Bonum contendo martyrium apud eundem Deum, a quo prohibetur & punitur idololatria. Obnititur enim & adversatur idololatriæ martyrium, malo autem obniti & adversari nisi bonum non potest, non quasi negemus esse æmulationem, tam malorum inter se, quam & bonorum. Sed alia conditio est hujus tituli. Martyrium enim non de communi aliqua militia certat cum idololatria, sed de sua gratia. Liberat enim ab idololatria. Quod a malo liberat, quis non bonum pronuntiabit? quid aliud est adversatio idololatriæ atque martyrii quam mortis & vitæ, in tantum vita martyrio deputabitur, quantum morti idololatria. Vitam qui malum dixerit: habet mortem, quam bonum dicat. Est & hæc perversitas hominum, salutaria excutere, exitiosa suscipere, periculosa quæque medicamina vitare, mori denique citius, quam curari desiderare. Nam & medicinæ præsidium plures, qui refugiunt; plures stulti, plures timidi, & male verecundi. Et est plane quasi sævitia medicina de scalpello deque cauterio, de sinapis incendio, non tamen secari, inuri & extendi, morderique idcirco malum, quia dolores utiles adfert. Nec quia tantummodo contristat, recusabitur; sed quia necessario contristat, adhibebitur. Horrorem operis fructus excusat. Ululans denique ille, & gemens & mugiens inter manus medici, postmodum easdem mercede cumulabit, & artifices optimas prædicabit, & sævas jam negabit. Et si martyria desæviunt, sed in salutem: licebit & Deo in vitam æternam per ignes

& gladios & acerba quæque curare. Sed medicum quoque miraberis etiam in illo, quod ferme pares adhibet qualitates medelarum adversus qualitates querelarum, cum quasi de perverso auxiliatur; per ea subveniens, per quæ laboratur. Nam & calores caloribus amplius onerando compescit, & ardores siti potius macerando restringit, & fellis excessus amaris quibusque potionibus colligit, & sanguinis fluxus defusa insuper venula revocat. Deum vero & quidem zeloten culpandum existimabis, si voluit certasse cum caussa, & injuriæ æmulando prodesse, mortem morte dissolvere, occisionem occisione dispargere, tormentis tormenta discutere, supplicia suppliciis evaporare, vitam auferendo conferre, carnem lædendo juvare, animam eripiendo servare: perversitas quam putas, ratio est, quod sævitiam existimas, gratia est. Ita Deo de momentaneis æterna meditante; magnifica bono tuo Deum tuum: incidisti in manus ejus, sed feliciter incidisti. Incidit & ille in ægritudines tuas. Homo semper medico prior negocium facit. Denique sibimet ipse periculum mortis attraxit: acceperat a domino suo ut a medico, satis utilem disciplinam secundum legem vivendi, ut omnia quidem ederet, ab una solummodo arbuscula temperaret, quam ipse medicus importunam interim norat. Audiit ille, quem maluit, & abstinentiam rupit; edit inlicitum, & transgressione saturatus in mortem eructavit, dignissimus bona fide in totum perisse qui voluit. Sed dominus sustentato fervore delicti, donec tempore medicina temperatur, paulatim remedia composuit, omnes fidei disciplinas & ipsas æmulas vitio, verbum mortis verbo vitæ rescindentes, auditum transgressionis auditu devotionis limantes: ita & cum mori præcipit medicus ille, veternum mortis excludit. Quid gravatur pati nunc homo ex remedio, quod non est tunc gravatus pati ex vitio? Displicet occidi in salutem, cui non displicuit occidi

cidi

cidi in perditionem? Nauseabit ad antidotum, qui hiavit ad venenum?

6. Sed & certaminis nomine Deus nobis martyria proponit, per quæ cum adversario experiremur, ut a quo libenter homo elisus est, eum jam constanter elidat: hic quoque liberalitas magis quam acerbitas Dei præest. Evulsum enim hominem de diaboli gula per fidem, jam & inculcatorem ejus voluit efficere per virtutem: ne solummodo evasisset, verum etiam devicisset inimicum. Amavit, quæ vocaverat in salutem, invitare ad gloriam: ut qui gaudeamus liberati, exultemus etiam coronati. Agonas istos, contentiosa solennia & superstitiosa certamina Græcarum & religionum & voluptatum, quanta gratia seculum celebret, etiam Africæ liquuit. Adhuc Carthaginem singulæ civitates gratulando inquietant, donatam Pythico agone, post stadii senectutem. Ita ab ævo dignissimum creditum est studiorum experimentum, committere artes, corporum & vocum præstantiam expendere, præmio indice, spectaculo judice, sententia voluptate: qua nulla sunt prælia, nonnulla sunt vulnera, pugni quassant, calces arietant, cæstus dilaniant, flagella dilacerant: nemo tamen agonis præsidem suggillaverit, quod homines violentiæ objectat. Injuriarum actiones extra stadium: sed quantum livoris illi & cruores & vibices negotiantur intendis, coronas scilicet, & gloriam, & dotem, privilegia publica, stipendia civica, imagines, statuas & qualem potest præstare seculum de fama æternitatem, de memoria resurrectionem. Pyctes ipse non queritur, dolere se non vult; corona premit vulnera, palma sanguinem obscurat; plus victoriatum est quam injuriatum. Hunc tu læsum existimabis, quem vides lætum? Sed nec victus ipse de agonotheta casum suum exprobrabit. Deum dedecebit artes & disciplinas suas educere in medium, in hoc seculi spa-

tium, in spectaculum hominibus & angelis, & universis potestatibus? Carnem atque animam probare de constantia atque tolerantia? dare huic palmam, huic honorem, illi civitatem, illi stipendium, etiam quosdam reprobare, & castigatos cum ignominia summovere? Nimirum præscribes Deo, quibus temporibus, aut modis, aut locis de familia sua judicet, quasi non & præjudicare judici congruat. Qui si non certaminis nomine in martyria fidem exposuisset, sed proprii profectus; nonne oportebat illam habere aliquem spei cumulum, cui studium suum cogeret, votumque suspenderet, quo eniteretur ascendere, quum terrena quoque officia in gradu æstuent? Aut quomodo multæ mansiones apud patrem, si non pro varietate meritorum? quomodo & stella a stella distabit in gloria, nisi pro diversitate radiorum? Porro, & si fidei propterea congruebat sublimitati & claritati aliqua prolatio, tale quid esse oportuerat illud emolumenti, quod magno constaret labore, cruciatu, tormento, morte. Sed respice compensationem, cum caro & anima dependitur, quibus in homine nihil carius est; alterum manus Dei, alterum adflatus; ipsa dependi in profectu quorum est profectus, ipsa erogari quæ lucrificant; eadem pretia quæ & merces. Prospexerat & alias Deus imbecillitates conditionis humanæ, adversarii insidias, rerum fallacias, seculi retia, etiam post lavacrum periclitaturam fidem, perituros plerosque rursum, post salutem; qui vestitum obsoletassent nuptialem, qui faculis oleum non præparassent, qui requirendi per montes & saltus, & humeris essent reportandi. Posuit igitur secunda solatia, & extrema præsidia, dimicationem martyrii, & lavacrum sanguinis exinde securum. De cujus felicitate David: *Beati quorum dimissa sunt delicta, & quorum opertæ sunt iniquitates. Beatus vir cui non reputaverit Deus delictum.* Proprie enim martyribus nihil jam reputari potest,

quibus

quibus in lavacro ipsa vita deponitur. Sic *dilectio operit multitudinem delictorum*, quæ Deum scilicet diligens, *ex totis viribus suis*, quibus in martyrio decertat: *ex tota anima sua*, quam pro Deo ponit, hominem martyrem excudit. Hæc tu remedia, consilia, judicia, spectacula, etiam Dei atrocitatem judicabis. Sanguinem hominis Deus concupiscit? Et tamen ausim dicere, si & homo regnum Dei, si homo certam salutem, si & homo secundam regenerationem: nulli compensatio invidiosa est, in qua aut gratiæ, aut injuriæ communis est ratio.

7. Incutiat adhuc scorpius homicidam Deum ventilans; horrebo plane spurcum blasphemiæ adflatum de hæretico ore fœtentem: sed & talem Deum de fiducia rationis amplectar, qua ratione etiam ipse se plus quam homicidam pronunciavit ex sophiæ suæ persona, voce Salomonis: *Sophia*, inquit, *jugulavit filios suos.* Sophia sapientia est. Sapienter utique jugulavit dum in vitam, & rationaliter, dum in gloriam. O parricidii ingenium, o sceleris artificium, o argumentum crudelitatis, quæ idcirco occidit, ne moriatur quem occiderit. Et ideo quid sequitur? *Sophia in exitibus canitur hymnis:* Cantatur enim & exitus martyrum. *Sophia in plateis de constantia agit*, bene enim filios suos jugulat. Super summos autem muros confisa dicit quum quis secundum Esaiam hic exclamat, *Ego Dei sum, & hic vociferatur, In nomine Jacobi* & *alius inscribit, in nomine Israëlis.* O bonam matrem, opto & ipse in filios ejus redigi, ut ab ea occidar. Opto occidi, ut filius fiam. Solum autem jugulat filios suos, an & torquet? Audio enim & alibi dicentem Deum: *Uram illos sicuti uritur aurum, & probabo illos sicuti probatur argentum.* Utique per tormenta ignium, & suppliciorum, per martyria, fidei examinatoria. Scit & apostolus qualem Deum adscripserit, quum scribit: *Si Deus filio suo non pepercit, sed pro nobis*

bis tradidit illum, quomodo & non cum illo omnia condonavit nobis? Vides quomodo etiam proprium suum filium primogenitum, & unigenitum, sophia divina jugulaverit: utique victurum, immo & cæteros in vitam redacturum. Possum dicere cum sophia Dei, Christus est qui se tradidit pro delictis nostris, jam & semetipsam sophia trucidavit. Verba non sono solo sapiunt, sed & sensu. Nec auribus tantummodo audienda sunt, sed & mentibus. Crudelem Deum, qui non intelligit, credit. Quanquam & non intelligenti posita sententia est, quæ temeritatem cohibeat aliter intelligendi. *Quis enim*, inquit, *cognovit sensum Dei? aut quis illi consiliarius fuit, qui eum instruat, aut viam intelligentiæ quis demonstravit illi?* Sed enim Scytharum Dianam, aut Gallorum Mercurium, aut Afrorum Saturnum, hominum victima placari apud seculum licuit. Et Latio in hodiernum Jovi media in urbe humanus sanguis ingustatur. Nec quisquam retractat, aut non rationem præsumit aliquam, aut inæstimabilem Dei sui voluntatem. Si noster quoque Deus propriæ hostiæ nomine martyria sibi depostulasset, quis illi exprobrasset funestam religionem, & lugubres ritus, & aram rogum, & pollinctorem sacerdotem, & non beatum amplius reputasset, quem Deus comedisset?

8. Unum igitur gradum insistimus, & in hoc solum provocamus, an præcepta sint a Deo martyria: ut credas ratione præcepta, si præcepta cognoveris, quia nihil Deus non ratione præceperit. Siquidem *honorata est apud illum mors religiosorum ipsius*, ut canit David, non opinor ista communis & omnium debitum. Atquin ista etiam ignominiosa est ex elogio transgressionis & merito damnationis, sed illa quæ in ipso auditur ex testimonio religionis, & prælio confessionis, pro justitia & sacramento, sicut Esaias, *Vide*, inquit, *quomodo perit justus, & nemo*

exci-

excipit corde, & viri justi auferuntur, & nemo animadvertit? a facie enim injustitiæ perit justus, & erit honor sepulturæ ejus. Habes hic quoque & prædicationem, & remunerationem martyriorum. A primordio enim justitia vim patitur: statim ut coli Deus cæpit, invidiam religio sortita est. Qui Deo placuerat, occiditur, & quidem a fratre, quo proclivius impietas alienum sanguinem insectaretur, a suo auspicata insectata est. Denique non modo justorum, verum etiam & prophetarum. David exagitatur, Helias fugatur, Hieremias lapidatur, Esaias secatur, Zacharias inter altare & ædem trucidatur; perennes cruoris sui maculas silicibus adsignans. Ipse clausula legis & prophetarum, nec prophetes, sed angelus dictus, contumeliosa cæde truncatur in puellæ salticæ lucar. Et utique qui spiritu Dei agebantur, ab ipso in martyria dirigebantur, etiam patiendo, quæ & prædicassent. Proinde & trina fraternitas quum dedicatio imaginis regiæ urbem urgeret officio, non ignoraverunt quid fides, quæ sola in illis captiva non fuerat, exigeret; moriendum scilicet adversus idololatriam. Meminerant enim & Hieremiæ scribentis ad eos, quibus illa captivitas imminebat: *Et nunc videbitis Deos Babyloniorum aureos & argenteos & ligneos portari super humeros ostentantes nationibus timorem. Cavete igitur ne & vos consimiles sitis Allophylis & timore capiamini, dum aspicitis turbas adorantes retro eos & ante: sed dicite in animo vestro, te domine adorare debemus.* Itaque dixerunt a Deo concepta fiducia, quando vigore animi conditionales minas regis excutiunt: *Non habemus necessitates respondendi huic tuo imperio. Est enim Deus noster, quem colimus, potens eruere nos de fornace ignis, & ex manibus tuis, & tunc manifestum fiet tibi, quod neque idolo tuo famulabimur, nec imaginem tuam auream, quam statuisti, adorabimus.* O martyrium & sine passione perfectum! satis passi, satis exusti sunt, quos propterea Deus texit, ne potestatem ejus mentiti

titi viderentur. Nam & Danielem nullius præter Dei supplicem, & idcirco a Chaldæis delatum ac depostulatum, statim utique conclusa & usitata feritas leonum devorasset, si Darii digna præsumptio de Deo falli debuisset. Cæterum pati oportebat omnem Dei prædicatorem atque cultorem, qui ad idololatriam provocatus negasset obsequium, secundum illius quoque rationis statum, quia & præsentibus tunc, & posteris deinceps commendari veritatem oportebat, pro qua fidem diceret passio ipsorum defensorum ejus, quia nemo voluisset occidi, nisi compos veritatis. Talia a primordio & præcepta & exempla debitricem martyrii fidem ostendunt.

9. Superest, (ne antiquitas suum forte habuerit sacramentum,) novitatem Christianam recensere, quasi & de Deo aliam, ac proinde disciplina quoque æmulam, cujus sophia filios suos jugulare non norit. Plane alia in Christo & divinitas & voluntas, & schola, & martyria aut nulla in totum, aut aliter intelligenda mandarit, qui neminem ad hujusmodi discrimen hortetur, qui pro eo passis nihil repromittat, quia pati eos nolit. Et ideo præceptorum principia deducens, *Beati*, inquit, *qui persecutionem patiuntur ob justitiam, quoniam illorum est regnum cælorum.* Hoc quidem absolute ad omnes, dehinc proprie ad Apostolos ipsos, *Beati eritis cum vos dedecoraverint, & persecuti fuerint, & dixerint adversus vos omnia mala propter me: Gaudete & exultate, quoniam merces vestra plurima in cælo. Sic enim faciebant & prophetis patres eorum:* ut etiam prophetaret, quod & ipsi occidi haberent ad exemplum prophetarum. Quamquam & si omnem hanc persecutionem conditionabilem in solos tunc Apostolos destinasset, utique per illos cum toto sacramento, cum propagine nominis, cum traduce spiritus sancti, in nos quoque spectasset etiam persecutionis obeundæ disciplina; ut in hæreditarios discipulos & apostolici

semi-

feminis frutices. Nam & rurſus ad Apoſtolos dirigit: *Ecce ego mitto vos tamquam oves in medio luporum; & cavete ab hominibus, tradent enim vos in conſeſſus, & in ſynagogis ſuis flagellabunt vos, & ad præſides & reges perducemini mei cauſſa, in teſtimonium illis & nationibus* & cætera. Cum autem ſubjicit, *Tradet autem frater fratrem, & pater filium in mortem, & inſurgent filii in parentes, & mortificabunt eos*: manifeſte iniquitatem iſtam in cæteros pronunciavit, quam in Apoſtolis non invenimus. Nemo enim eorum aut fratrem aut patrem paſſus eſt traditorem, quod plerique jam noſtri; dehinc ad Apoſtolos revocat: *Et eritis odio omnibus propter nomen meum.* Quanto magis nos, quos a parentibus quoque tradi oportet? Ita ipſa hac permiſtione nunc ad Apoſtolos, nunc ad omnes diſponendo, eundem in univerſos nominis exitum effundit in quibus conſederit nomen cum odii ſui lege. *Qui autem ſuſtinuerit uſque in finem, iſte ſalvus fiet.* Quid ſuſtinendo, niſi perſecutionem, niſi traditionem, niſi occiſionem? Nec enim aliud eſt ſuſtinere in finem, quam pati finem. Et ideo *non eſt diſcipulus ſuper magiſtrum.* Statim ſequitur, *nec ſervus ſuper dominum ſuum:* quia cum magiſter & dominus ipſe perpeſſus ſit perſecutionem, & traditionem & occiſionem: multo magis ſervi & diſcipuli eandem expendere debebunt: ne quaſi ſuperiores, exemti de iniquitate, videantur, quando hoc ipſum ſufficere eis ad gloriam debeat, æquari paſſionibus domini & magiſtri: ad quarum tolerantiam ædificans monet, *non eos timendos, qui ſolum corpus occidant, animam autem interficere non valeant, ſed illi potius metum conſecrandum, qui & corpus & animam occidere & perdere poſſit in gehennam.* Quinam hi ſolius corporis interemptores, niſi præſides & reges ſupra dicti, homines opinor? Quis etiam animæ dominator, niſi Deus ſolus? Quis iſte, niſi ignium comminator; niſi is, ſine cujus volunta-

te nec passerum alter in terram cadit, id est, nec altera ex duabus substantiis, hominis, caro aut anima. Quia & *capillorum* apud eum *regestus est numerus. Nolite ergo metuere* cum super dicit, *multis passeribus antistatis*, non frustra, id est, non sine emolumento casuros in terram repromittit, si magis ab hominibus quam a Deo occidi eligamus. *Omnis* igitur *qui in me confessus fuerit coram hominibus, & ego confitebor in illo coram patre meo, qui in cælis est. Et omnis, qui negaverit me coram hominibus, & ego negabo illum coram patre meo qui in cælis est.* Manifesta (ut opinor) est & definitio & ratio, tam confessionis, quam negationis, etsi dispositio diversa est. Qui se christianum confitetur, Christi esse testatur: qui Christi est, in Christo sit necesse est. Si in Christo est, in Christo utique confitetur, cum se christianum confitetur. Hoc enim non potest esse, nisi sit in Christo. Porro in Christo confitendo, Christum quoque confitetur, qui sit in Christo, dum & ipse in illo est, utpote christianus. Nam & si diem dixeris, lucis rem ostendisti quæ diem præstat, licet non dixeris lucem. Ita, etsi non directo pronunciavit, qui me confessus fuerit, non est diversus actus quotidianæ confessionis a sensu dominicæ pronunciationis. Quod enim est cum se confitetur, id est christianum: etiam id, per quod est, confitetur, id est Christum. Proinde qui se negavit christianum, in Christo negavit, negando se in Christo esse, dum negat se christianum: & Christum autem in se negando, dum se in Christo negat, Christum quoque negabit. Ita & qui in Christo negaverit, Christum negabit. Et qui in Christo confessus fuerit, Christum confitebitur. Suffecisset igitur & si de confitendo tantummodo dominus pronunciasset; ex forma enim confessionis contrario quoque ejus præjudicaretur, id est negationi, perinde negatione negationem rependi a domino, quemadmodum confessione confessionem. Et

ideo

ideo cum in forma confessionis etiam negationis conditio intelligatur, apparet non ad alium modum negationis pertinere, quod de ea aliter dominus pronunciavit, quam de confessione dicendo: qui me negaverit, non qui in me. Prospexerat enim & hanc vim plerumque in expugnatione nominis subsecuturam, ut qui se christianum negasset, ipsum quoque Christum compelleretur blasphemando negare. Sicut non olim pro auspice cum in tota fide quorundam conluctatum, hoc modo horruimus. Itaque frustra erit dicere: etsi me negavero christianum, non negabor a Christo, non enim ipsum negavi. Ex illa enim negatione tantumdem tenebitur, qua se christianum negando, Christum in se negans, etiam ipsum negavit. Plus est autem quod & confusioni confusionem comminatur, *qui me confusus fuerit coram hominibus, & ego confundar eum coram patre meo qui in cœlis est.* Sciebat enim a confusione vel maxime formari negationem; mentis statum in fronte consistere, priorem esse pudoris quam corporis plagam.

10. Qui vero non hic, id est, non intra hunc ambitum terræ, nec per hunc commeatum vitæ, nec apud homines hujus naturæ communis confessionem putant constitutam, quanta præsumtio est adversus omnem ordinem rerum in terris istis, & in vita ista, & sub humanis potestatibus experiundarum? Nimirum cum animæ de corporibus excesserint, & per singula tabulata cœlorum de recepto dispici cœperint, & interrogari arcana illa hæreticorum sacramenta, tunc confitendum apud veras potestates & veros homines, Teletos scil. & Abascantos, & Aginetos Valentini: nostrates enim inquiunt, nec ipsi eadem jurgiis constantes homines probabit, quos *stillicidium situlæ* & *pulverem areæ* & *sputamen & locustas* deputavit, etiam irrationalibus jumentis adæquavit, plane ita scriptum, non tamen idcirco aliud hominis genus intelligendum præ-

ter

ter nos: quod quia constat esse comparatione, potuit inducere salva & proprietate generis & singularitate. Neque enim si vita vitiata est, ut despectui judicata despectis compararetur: statim natura sublata est, ut alia in nomine ejus deputaretur. Atquin servatur natura, etsi suffunditur vita: nec alios novit Christus homines, quam de quibus dicit, *Quem me ajunt esse homines?* Et, *quomodo vultis ut faciant vobis homines, & vos ita facite illis.* Vide an servaverit genus a quibus & testimonium sui expectet & in quos justitiæ vicem mandat. Illos autem cœlestes homines, si expostulem mihi ostendi, facilius Aratus Persea & Cephea & Erigonen, & Ariadnen inter sidera delineabit. Quis autem prohibuit dominum illic etiam confessionem hominum faciendam determinare, ubi suam futuram aperte pronunciavit? Ut ita esset positum, *qui in me confessus fuerit coram hominibus in cœlis, & ego in illum confitebor coram patre meo qui in cœlis est:* eripere me debuit ex isto terrenæ confessionis errore, quam suscipi noluisset, si cœlestem, præcepisset, quia nullos alios homines noveram præter incolas terræ, ne ipso quidem adhuc tunc in cœlis homine conspecto. Quæ porro fides rerum, ut post excessum ad superna sublatus, illic prober quo non nisi jam probatus imponerer: illic de receptu examinarer, quo nisi admittendus pervenire non possem. Christiano cœlum ante patet quam via: quia nulla via in cælum nisi cui patet cœlum: quod qui attigerit, intrabit. Quas mihi potestates janitrices adfirmas juxta Romanam superstitionem, Cardum quendam & Forculum & Limentinum? quas a cancellis ordinas potestates? Si unquam legisti apud David, *Auferte portas principes vestras, & sublevent ur portæ æternæ, & intrabit Rex gloriæ.* Si item audisti apud Amos: *Qui ascensum suum ædificat in cœlos, & profusionem suam fundat in terras:* scito & as-

censum

censum illum exinde complanatum vestigiis domini, & introitum exinde reseratum viribus Christi, nec ullam moram aut quæstionem in limine christianis occursuram, qui non dinosci habeant illic, sed agnosci: nec interrogari, sed admitti. Nam etsi adhuc clausum putas cœlum, memento claves ejus hic dominum Petro, & per eum ecclesiæ reliquisse, quas hic unusquisque, interrogatus atque confessus, feret secum. Sed adseverat diabolus illic confitendum, ut suadeat hic negandum. Pulchra videlicet documenta præmittam, bonas mecum claves feram, timorem eorum, qui solum corpus occidunt, animæ autem nihil faciunt: commendatus ero hujus præcepti desertione, honeste in cœlestibus stabo, qui in terrenis stare non potui, sustinebo majores potestates, qui minoribus cessi: merebor denique admitti, jam exclusus. Suppetit adhuc dicere, si in cœlestibus confitendum, vel negandum est, næ ubi alterum, ibidem utrumque. Aemula enim quæque concurrunt. Etiam persecutionem in cœlis agitari oportebit, quæ confessionis negationisve materia est. Quid itaque cessas, audacissime hæretice, totum ordinem christianæ concussionis in superna transferre, & inprimis ipsum nominis odium illic collocare, ubi ad patris dexteram præsidet Christus: illic constituas & Synagogas Judæorum, fontes persecutionum, apud quas Apostoli flagella perpessi sunt, & populos nationum cum suo quidem circo, ubi facile conclamant, usque quo genus tertium. Sed & fratres nostros & patres & filios, & socrus & nurus & domesticos nostros ibidem exhibere debetis, per quos traditio disposita est: item reges & præsides & armatas potestates, apud quas caussa pugnanda est. Erit certe etiam carcer in cœlo, carens sole, aut ingratis luminosus, & vincula fortasse de Zonis, & eculeus axis ipse qui torquet: tum si lapidandus christianus, grandines aderunt:

erunt, si urendus, fulmina præ manu sunt; si trucidandus, orionis armati munus operabitur: si bestiis finiendus, ursas septentrio emittet, Zodiacus tauros & leones. Hæc qui sustinuerit in finem, iste erit salvus. Ergone & finis in cœlis & passio, & occisio & prima confessio? Et ubi caro, omnibus istis necessaria? ubi corpus, quod solum ab hominibus habet occidi? Hæc nobis etiam ludicrum in modum certa ratio mandavit, nec ullus obicem præscriptionis istius extrudet, ut non omnem ordinem persecutionis, omnem ejus caussæ firmam paraturam illuc transferre cogatur, ubi confessioni forum dederit. Siquidem confessio a persecutione deducitur, & persecutio in confessione finitur: nec possunt non una sequi, & aditum & exitum, id est, initium, finemque disponunt. Porro & odium nominis hic erit, & persecutio hic erumpit, & traditio hic producit, & interrogatio hic compellit, & carnificina hic desævit; & totum hunc ordinem in terris confessio vel negatio expungit. Igitur si cætera hic, nec confessio alibi: si confessio alibi, nec cætera hic. Enimvero non alibi cætera, itaque nec confessio in cœlo. Aut si aliam volunt esse rationem interrogationis & confessionis cœlestis, utique & ordinem suum illi struere debebunt, alium longe, & ab ista dispositione diversum, quæ scripturis notatur, & possumus dicere: viderint dum hic ordo terrenæ interrogationis & confessionis ex materia decurrens persecutionis & discordiæ publicæ in nomen, salvus sit suæ fidei, ita credendum sit, sicut & scribitur, ita intelligendum sit, sicuti auditur. Hic omnem ordinem sustines, ipso domino non aliam regionem mundi destinante. Quid enim post confessionis & negationis terminum subjungit, *Ne putaveris venisse me, uti pacem mittam in terram, non veni, sed ut macharam; certe in terram; veni enim dividere hominem adversus patrem suum, & filiam adversus matrem suam, & socrum adversus nurum*

suam,

suam, & inimici homini domestici sui. Sic enim efficitur, *ut tradat frater fratrem in mortem, & pater filium, & insurgant filii in parentes, & mori eos faciant. Et qui sustinuerit in finem, hic salvus erit.* Adeo totus hic ordo dominicæ machæræ, non in cœlum missæ, sed in terras, illic constituit etiam confessionem, quæ in finem sustinendo passura est mortem.

11. Eadem igitur forma cætera quoque ad martyrii statum pertinere defendimus. *Qui pluris*, inquit *fecerit etiam animam suam quam me, non est me dignus*, id est, qui maluerit vivere me negando, quàm mori confitendo. *Qui animam suam invenerit, perdet illam, qui vero perdiderit illam mei caussa, inveniet illam.* Proinde enim invenit ille qui negarit lucrifaciendo vitam, sed perdet in gehennam, qui se putat negando lucrificare eam. Perdet autem eam ad præsens, qui confessus occiditur, sed inventurus eam in vitam æternam. Ipsi denique præsides cum cohortantur negationi, *serva animam tuam*, dicunt, &, *Noli animam tuam perdere.* Quomodo loqueretur Christus, nisi quomodo tractaretur Christianus? Sed quum prohibet meditari responsionem ad tribunal, famulos suos instruit, Spiritum sanctum responsurum repromittit. Et cum in carcere fratrem vult visitari, confessoris imperat curam; & cum Deum vindictam facturum electorum suorum adfirmat, passiones consolatur illorum: etiam in parabola seminis post cespitem arefacti, persecutionum figurat ardorem. Hæc si non ita accipiuntur, quemadmodum pronunciantur, sine dubio præterquam sonant, sapiunt, & aliud in vocibus erit, aliud in sensibus; ut allegoriæ, ut parabolæ, ut ænigmata. Quemcunque igitur conceperint ventum argumentationis scorpii isti, quocunque se acumine impegerint, una jam linea est, ad ipsas res provocabuntur, an secundum scripturas transigantur. Si quidem tunc aliud significabitur in scripturis, si

non

non id ipſum reperiatur in rebus. Quod enim ſcriptum eſt, hoc evenire oportebit. Porro tunc eveniet quod & ſcriptum, ſi non aliter eveniet. *Ecce autem & odio habemur ab omnibus hominibus nominis cauſſa, quomodo & ſcriptum eſt, & tradimur etiam a proximis, quomodo & ſcriptum eſt, & perducimur ad poteſtates*, & interrogamur, & torquemur, & confitemur, & trucidamur, quomodo & ſcriptum eſt. Sic dominus edixit: ſi aliter edixit hæc, cur non aliter eveniunt, quam edixit, id eſt, quemadmodum edixit? Atquin non aliter eveniunt quam edixit: & ſicut edixit, ita eveniunt. Nam nec licuiſſet aliter evenire, quam edixit: nec ipſe aliter edixiſſet, quam evenire voluiſſet. Ita non aliud ſignificabunt ſcripturæ iſtæ, quam in rebus recognoſcitur. At ſi nondum aguntur illa, quæ prædicantur, quomodo hæc quæ prædicata non ſunt? Non ſunt enim hæc prædicata, quæ aguntur, ſi alia ſunt quæ prædicantur, & non hæc, quæ aguntur. At nunc quia ipſa ſunt in rebus, quæ in vocibus aliter dicta creduntur: quid fieret ſi aliter acta invenirentur? Sed hæc erit perverſitas fidei, probata non credere, non probata præſumere. Cui perverſitati illud quoque opponam, ut, ſi hæc, quæ ſic aguntur quemadmodum ſcripta ſunt, non erunt ipſa quæ prædicantur, illa quæ non debeant ſic agi, quemadmodum ſcripta ſunt, ne & ipſa horum exemplo periclitentur excludi; ſi quidem aliud in vocibus, aliud in rebus eſt; & relinquitur nec prædicata videri cum evenerint, ſi aliter prædicantur quam evenire habent. Et quomodo credentur quæ non erunt prædicata, quomodo eveniunt? Ita hæretici quæ prædicantur, non ut probata ſunt credendo, ea quæ nec prædicata ſunt credunt.

12. Quis nunc medullas ſcripturarum magis noſſet, quam ipſa Chriſti ſchola? quos & ſibi diſcipulos dominus adoptavit, omnia utique edocendos, & nobis

bis magistros ordinavit, omnia utique docturos. Cui potius figuram vocis suæ declarasset, quam cui effigiem gloriæ suæ revelavit, Petro, Jacobo, Joanni, & postea Paulo, quem paradisi quoque compotem fecit ante martyrium. An & illi aliter, quam sentiunt, scribunt, fallaciæ magistri, non veritatis? Petrus quidem ad Ponticos, *quanta enim*, inquit, *gloria*, *si non ut delinquentes puniamini*, *sustinetis. Hæc enim gratia est*, *in hoc & vocati estis*, *quoniam & Christus passus est pro nobis*, *relinquens vobis exemplum semetipsum*, *uti adsequamini vestigia ipsius.* Et rursus, *Dilecti ne expavescatis ustionem qua agitur in vobis in tentationem*, *quasi novum accidat vobis: etenim secundum quod communicatis passionibus Christi*, *gaudete*, *uti & in revelatione gloria ejus gaudeatis exultantes*: *si dedecoramini nomine Christi*, *beati estis*, *quoniam gloria & Dei spiritus requiescet in vobis*, *dum ne quis vestrum patiatur*, *ut homicida*, *aut fur*, *aut maleficus*, *aut alieni speculator. Si autem ut christianus*, *ne erubescat*, *glorificet autem dominum in nomine isto.* Joannes vero ut etiam pro fratribus nostris animas ponamus hortatur, negans *timorem esse in dilectione. perfecta enim dilectio foras abjicit timorem*, *quoniam timor pœnam habet & qui timet*, *non est perfectus dilectione.* Quem timorem intelligi præstat, nisi negationis auctorem? quam dilectionem perfectam adfirmat, nisi fugatricem timoris & animatricem confessionis? quam pœnam timore puniat, nisi quam negator relaturus est, cum corpore & anima occidendus in gehennam? Quodsi pro fratribus, quanto magis pro domino moriendum docet? satis de Apocalypsi quoque sua instructus hæc suadere: mandaverat etenim spiritus ad angelum ecclesiæ Smyrnæorum: *Ecce diabolus ex numero tuo conjicit in carcerem*, *ut tentemini diebus decem. Esto fidelis ad mortem usque*, *& dabo tibi vitæ coronam.* Item ad Pergamenorum, de Antipa, fidelissimo martyre, interfecto in habitatione satanæ. Item ad Phi-

ladelphenorum, quod a tentatione ultima liberaretur, qui domini nomen non negarat. Exinde victori cuique promittit, nunc arborem vitæ, & mortis veniam secundæ: nunc latens manna cum calculo candido, & nomine ignoto: nunc ferreæ virgæ potestatem, & stellæ matutinæ claritatem: nunc albam vestiri, nec deleri de libro vitæ: & columnam fieri in Dei templo in nomine Dei & domini, & Hierusalem cœlestis inscriptam: nunc residere cum domino in throno ejus, quod aliquando Zebedæi filiis negabatur. Quinam isti tam beati victores, nisi proprie martyres? Illorum etenim victoriæ, quorum & pugnæ, eorum vero pugnæ, quorum & sanguis. Sed & interim sub altari martyrum animæ placidum quiescunt, & fiducia ultionis candidam claritatis usurpant, donec & alii consortium illarum gloriæ impleant. Nam & rursus innumera multitudo albati & palmis victoriæ insignes revelantur, scilicet de Antichristo triumphales, sicut unus ex presbyteris. *Hi sunt*, ait, *qui veniunt ex illa pressura magna*, *& laverunt vestimentum suum*, *& candidaverunt ipsum in sanguine agni:* vestitus enim animæ caro. Sordes quidem baptismate abluuntur, maculæ vero martyrio candidantur. Quia & Esaias ex rufo & coccino niveum & laneum repromittit. Magna etiam Babylon cum describitur ebria sanctorum cruore: sine dubio ebrietas ejus martyriorum poculis ministratur, quorum formido quid relatura sit æque ostenditur. Inter omnes enim reprobos, immo ante omnes timidis autem, inquit, dehinc cæteris, particula in stagno ignis & sulphuris; sic timor ejus in epistola ejus quem dilectio foras abjicit habet pœnam.

13. Paulus vero Apostolus de persecutore, qui primus Ecclesiæ sanguinem fudit, postea gladium stylo mutans & convertens machæram in aratrum, lupus rapax Benjamin, dehinc adferens ipse etiam escam

cam secundum Jacob, qualiter martyria jam & sibi optabilia commendat, cum de Thessalonicensibus gaudens, *uti*, inquit, *gloriemur in vobis in Ecclesiis Dei pro tolerantia vestra & fide, in omnibus persecutionibus & pressuris quibus sustinetis ostentamen justi judicii Dei, ut digni habeamini regno ejus pro quo & patimini.* Sicut & ad Romanos, *Non solum autem verum etiam exultantes in pressuris, certe quod pressura, tolerantiam perficit, tolerantia vero probationem, probatio autem spem, spes vero non confundit.* Et rursus, *quod si filii & haeredes, hæredes quidem Dei, cohæredes vero Christi Si quidem compatimur, uti & cum illo glorificemur.* Reputo *enim passiones hujus temporis non esse dignas ad gloriam, quæ in nos habeat revelari.* Et ideo postmodum, *Quis*, inquit, *separabit nos a dilectione Christi? pressura, an angustia, an fames, an nuditas, an periculum, an machæra? secundum quod scriptum est: Tui caussa mortificamur tota die, deputati sumus, ut pecora jugulationis: sed in omnibus istis supervincimus pro eo qui nos dilexit. Persuasum enim habemus, quod neque mors, neque vita, neque virtus, neque sublimitas, neque profunditas, neque alia conditio poterit nos a dilectione Dei separare, quæ est in Christo Jesu domino nostro.* Sed & Corinthiis passiones suas enumerans, patiendum utique præfinivit: *In laboribus abundantius, in carceribus plurimum, in mortibus sæpius, a Judæis quinquies quadragenas citra unam accepi, ter virgis cæsus, semel lapidatus* & reliqua. Quæ si magis incommoda quam martyria videbantur, tamen rursus *propter quod*, inquit, *boni duco in infirmitatibus, in injuriis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis pro Christo.* Etiam in superioribus, *qui in omnibus tribulemur, sed non coangustemur: & indigeamus, sed non perindigeamus: quoniam persecutionibus agitemur, sed non derelinquamur: qui dejiciamur, sed non pereamus, semper mortificationem Christi in corpore nostro circumferentes. Sed & si*, inquit, *ex-*

terior homo noster vitiatur, caro scilicet, vi persecutionum: *sed interior renovatur die & die*, anima scilicet spe promissionum. Nam quod ad præsens temporale & leve pressuræ nostræ, per supergressum insuper per æternum pondus gloriæ perficit nobis, non intuentibus quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur temporalia, de incommodis dicens: quæ vero non videntur, æterna, de præmiis spondens. Thessalonicensibus vero de vinculis, scribens, utique beatos adfirmavit, quibus donatum esset *non tantum credere in Christum, sed etiam pati pro ipso*: *Eundem*, inquit, *agonem habentes quem in me vidistis, & nunc auditis. Nam etsi libor super sacrificium, gaudeo, & congaudeo omnibus vobis, perinde & vos gaudete & congaudete mihi.* Vides quam martyrii definiat felicitatem, cui de gaudio mutuo acquirit solennitatem, ut proximus denique voti sui factus est: qualiter de prospectu ejus exultat dicens Timotheo: *Ego enim jam libor, & tempus deversionis insistit. Agonem bonum decertavi, cursum consummavi, fidem custodivi: superest corona, quam mihi dominus illa die reddet*, scilicet passionis. Satis & ipse supra allocutus, *Fidelis sermo. Si enim commortui sumus Christo, & convivemus: si sufferimus, & conregnabimus: si negaverimus & ille nos negabit: si non credimus, ille fidelis est, negare se non potest. Ne ergo confundaris martyrium domini nostri, neque me vinctum ejus*; quia prædixerat, *Non enim dedit nobis Deus spiritum timiditatis, sed virtutis & dilectionis & sanæ mentis.* Virtute enim patimur ex dilectione in Deum, & sana mente, cum ob innocentiam patimur. Sed & sic ubi tolerantiam præcipit, quibus magis eam quam passionibus prospicit, sic ubi ab idololatria divellit, quid ei magis quam martyria prævellit?

14. Plane monet Romanos omnibus potestatibus subjici, quia non sit *potestas nisi a Deo*, quia *non sine caussa gladium gestet*, & quia *ministra sit Dei, sed & ul-*

trix, inquit, *in iram ei qui malum fecerit.* Nam & præmiſerat, *Principes enim non ſunt timori bono operi, ſed malo. Vis autem non timere poteſtatem, fac bonum, & laudem ab ea referes. Dei ergo miniſtra eſt tibi in bonum. Si vero malum facias, time.* Ita non in occaſione fruſtrandi martyrii jubet te ſubjici poteſtatibus, ſed in provocatione bene vivendi, etiam ſub illarum reſpectu quaſi adjutricum juſtitiæ, quaſi miniſtrarum divini judicii, hic etiam de nocentibus præjudicantis. Dehinc & exequitur quomodo velit te ſubjici poteſtatibus, reddere jubens, *cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal*, id eſt, *quæ ſunt Cæſaris, Cæſari, & quæ Dei Deo.* Solus autem homo Dei condixerat, ſcilicet Petrus, regem quidem honorandum, ut tamen tunc rex honoretur, cum ſuis rebus inſiſtit, cum a divinis honoribus longe eſt: quia & pater & mater diligentur cum deo, non comparabuntur. Cæterum ſuper Deum diligere nec animam licebit.

15. Num ergo & Apoſtolorum literæ nobiles? & nos uſquequaque ſimplices animæ & ſolummodo columbæ libenter errantes? credo vivendi cupiditate. Ita vero ſit, ut recedant a literis ſuis ſenſus; quæ tamen paſſos Apoſtolos ſcimus, manifeſta doctrina eſt, hanc intelligo ſolam acta decurrens, nihil quæro: carceres illic, & vincula, & flagella, & ſaxa, & gladii, & impetus Judæorum, & cœtus nationum, & tribunorum elogia, & regum auditoria, & proconſulum tribunalia, & Cæſaris nomen, interpretem non habent: quod Petrus cæditur, quod Stephanus opprimitur, quod Jacobus immolatur, quod Paulus diſtrahitur, ipſorum ſanguine ſcripta ſunt: et ſi fidem commentari voluerit hæreticus, inſtrumenta imperii loquentur, ut lapides Hieruſalem. Vitas Cæſarum legimus: orientem fidem Romæ primus Nero cruentavit. Tunc Petrus ab altero cingitur, cum cruci adſtringitur. Tunc Paulus civitatis Romanæ conſequitur na-

tivitatem, cum illic martyrii renascitur generositate. Hæc ubicunque jam legero, pati disco; nec mea interest, quos sequar martyrii magistros, sensusne an exitus Apostolorum, nisi quod & sensus in exitibus recognosco. Nihil enim passi fuissent, quod non prius patiendum esse sensissent: cum vincula Paulo Agabus gestu quoque prophetasset, discipuli flentes & orantes ne se Hierosolyma committeret, frustra oraverunt. Ille enim quod semper docuerat, animatus, *quid fletis*, inquit, *& contristatis cor meum? At ego non modo vincula Hierosolymis pati optaverim, verum etiam mori pro nomine domini mei Jesu Christi. Atque ita cesserunt, dicendo: fiat voluntas domini:* fidentes scilicet, passiones ad voluntatem Dei pertinere, non enim dehortationis consilio, sed dilectionis retinere tentaverunt, ut Apostolum desiderantes, non ut martyrium dissuadentes. Quodsi jam tunc Prodicus aut Valentinus adsisteret, suggerens non in terris esse conandum apud homines, quod nec Deus humanum sanguinem sitiat, nec Christus vicem passionis, quasi & ipse de ea salutem consecuturus exposcat: statim audisset a servo Dei, quod audierat diabolus a domino: *Recede satanas: scandalum mihi es. Scriptum est, dominum Deum tuum adorabis, & illi soli servies*, Sed & nunc audire debebit, quatenus multo post venena ista suffudit, nulli infirmorum facile nocitura, si quis hanc nostram ex fide præbiberit, vel etiam superbiberit potionem.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI

ADVERSUS MARCIONEM

LIBER PRIMUS.

I.

Si quid retro gestum est nobis adversus Marcionem, jam hinc viderit. Novam rem aggredimur ex vetere. Primum opusculum, quasi properatum, pleniore postea compositione rescideram. Hanc quoque nondum exemplariis suffectam, fraude tunc fratris, dehinc apostatæ, amisi, qui forte descripserat quædam mendosissime, & exhibuit frequentiæ. Emendationis necessitas facta est. Innovationis ejus occasio, aliquid adjicere persuasit. Ita stilus iste nunc de secundo tertius, & de tertio jam hinc primus, hunc opusculi sui exitum necessario præfatur, ne quenquam varietas ejus, in disperso reperta, confundat. Pontus igitur, qui Euxinus, natura negatur, nomine illuditur. Cæterum hospitalem Pontum nec de situ æstimes: ita ab humanioribus fretis nostris, quasi quodam barbariæ suæ pudore secessit: gentes ferocissimæ inhabitant, si tamen habitatur in plaustro. Sedes incerta, vita cruda, libido promiscua, & plurimum nuda, etiam cum abscondunt; suspensis de jugo pharetris indicibus, ne quis intercedat. Ita nec armis suis erubescunt. Parentum cadavera, cum pecudibus, cæsa convivio convorant. Qui non ita decesserint, ut escatiles fuerint, maledicta mors est. Nec fœminæ

ſexu mitigantur ſecundum pudorem, ubera excludunt, penſum ſecuribus faciunt, malunt militare quam nubére. Duritia de cœlo quoque. Dies nunquam patens, ſol nunquam libens, unus aër, nebula: totus annus hybernum, omne quod flaverit Aquilo eſt. Liquores ignibus redeunt, amnes glacie negantur, montes pruina exaggerantur. Omnia torpent, omnia rigent: nihil illic niſi feritas calet, illa ſcilicet, quæ fabulas ſcenis dedit, de ſacrificiis Taurorum, & amoribus Colchorum, & crucibus Caucaſorum.

Sed nihil tam barbarum ac triſte apud Pontum, quam quod illic *Marcion* natus eſt, Scytha tetrior, Hamaxobio inſtabilior, Maſſageta inhumanior, Amazonia audacior, nubilo obſcurior, hyeme frigidior, gelu fragilior, Iſtro fallacior, Caucaſo abruptior. Quid ni? Penes quem verus Prometheus Deus omnipotens blaſphemiis lancinatur. Jam & beſtiis illius barbariæ importunior Marcion. Quis enim tam caſtrator carnis Caſtor, quam qui nuptias abſtulit? Quis tam commeſor mus Ponticus, quam qui evangelia corroſit? Næ tu Euxine probabiliorem feram philoſophis edidiſti, quam Chriſtianis. Nam ille canicula Diogenes hominem invenire cupiebat, lucernam meridie circumferens: Marcion Deum, quem invenerat, extincto lumine fidei ſuæ, amiſit. Non negabunt diſcipuli ejus, primam illius fidem nobiſcum fuiſſe, ipſius literis teſtibus, ut hinc jam deſtinari poſſit hæreticus, qui deſerto, quod prius fuerat, id poſtea ſibi elegerit, quod retro non erat. In tantum enim *hæreſis* deputabitur, quod poſtea inducitur: in quantum *veritas* habebitur, quod retro & a primordio traditum eſt. Sed *alius libellus* hunc gradum ſuſtinebit *adverſus hæreticos*, etiam ſine retractatu doctrinarum revincendos, quod hoc ſint de præſcriptione novitatis. Nunc quatenus admittenda congreſſio eſt, in-

terdum

terdum ne *compendium præscriptionis ubique advocatum*, diffidentiæ deputetur, regulam adverſarii prius prætexam, ne cui lateat, in qua *principalis quæſtio* dimicatura eſt.

2. Duos Ponticus Deos affert, tanquam duas Symplegadas naufragii ſui: quem negare non potuit, id eſt creatorem, id eſt noſtrum: & quem probare non poterit, id eſt ſuum: paſſus infelix hujus præſumptionis inſtinctum, de ſimplici capitulo dominicæ pronunciationis, in homines non in Deos diſponentis exempla illa bonæ & malæ arboris, quod neque bona malos, neque mala bonos proferat fructus, id eſt, neque mens vel fides bona, malas edat operas, neque mala bonas. Languens enim (quod & nunc multi, & maxime hæretici) circa mali quæſtionem, Unde malum? & obtunſis ſenſibus, ipſa enormitate curioſitatis, inveniens creatorem pronunciantem: Ego ſum qui condo mala, quanto ipſum præſumpſerat mali autorem, & ex aliis argumentis quæ ita perſuadent perverſo cuique, tanto in creatorem interpretatus, malam arborem malos fructus condentem, ſcilicet mala, alium Deum præſumpſit eſſe debere, in partem bonæ arboris bonos fructus. Et ita in CHRISTO quaſi aliam inveniens diſpoſitionem, ſolius & puræ benignitatis, ut diverſæ a creatore, facile novam & hoſpitam argumentatus eſt divinitatem in CHRISTO ſuo revelatam, modicoque exinde fermento totam fidei maſſam hæretico acrore decepit. Habuit & *Cerdonem* quendam, informatorem ſcandali hujus, quo facilius duos Deos cæci perſpexiſſe ſe exiſtimaverunt. Unum enim non integre viderant. Lippientibus etiam ſingularis lucerna numeroſa eſt. Alterum igitur Deum, quem confiteri cogebatur, de malo infamando, deſtruxit. Alterum, quem commentari connitebatur, de bono præferendo, conſtruxit.

ſtruxit. Has naturas quibus diſpoſuerit articulis, per ipſas reſponſiones noſtras oſtendimus.

3. Principalis itaque & exinde tota congreſſio de numero, an duos Deos liceat induci, ſi forte poëtica & pictoria licentia, & tertia jam hæretica. Sed veritas Chriſtiana deſtricte pronunciavit, Deus ſi non unus eſt, non eſt. Quia dignius credimus non eſſe, quodcunque non ita fuerit, ut eſſe debebit. Deum autem ut ſcias unum eſſe debere, quære quid ſit Deus, & non aliter invenies. Quantum humana conditio de Deo definire poteſt, id definio quod & omnium conſcientia agnoſcet, *Deum* ſummum eſſe magnum, in æternitate conſtitutum, innatum, infectum, ſine initio, ſine fine. Hunc enim ſtatum æternitati cenſendum, quæ ſummum magnum, Deum efficiat, dum hoc eſt in Deo ipſa; atque ita & cætera, ut ſit Deus ſummum magnum, & forma, & ratione, & vi, & poteſtate. Cum de iſto conveniat apud omnes (nemo enim negabit Deum, ſummum magnum quid eſſe, niſi qui poterit Deum, imum, modicum quid, e contrario pronunciare, ut Deum neget, auferendo quod dei eſt), quæ erit jam conditio ipſius ſummi magni? nempe, ut nihil illi adæquetur, id eſt, ut non ſit aliud ſummum magnum: quia ſi fuerit, adæquabitur: & ſi adæquabitur, non erit jam ſummum magnum, everſa conditione, & ut ita dixerim, lege, quæ ſummo magno nihil ſinit adæquari. Ergo unicum ſit neceſſe eſt, quod fuerit ſummum magnum, par non habendo, ne non ſit ſummum magnum. Ergo non aliter erit, quam per quod habet eſſe, id eſt unicum omnino. Proinde Deus cum ſummum magnum ſit, recte veritas noſtra pronunciavit, Deus ſi non unus eſt, non eſt. Non quaſi dubitemus eſſe Deum, dicendo ſi non unus, non eſt, ſed, quia quem confidimus eſſe, iidem definiamus eſſe. Quod ſi non eſt, Deus non eſt, & ſummum ſcilicet ma-

gnum.

gnum. Porro summum magnum, unicum sit necesse est. Ergo & Deus unicus erit, non aliter Deus, nisi summum magnum. Nec aliter summum magnum, nisi parem non habens. Nec aliter parem non habens, nisi unicus fuerit. Certe quemcunque alium Deum induxeris, non alia poteris eum forma tueri Deum, quam ut & illi proprium divinitatis adscripseris, sicut æternum, ita & summum magnum. Duo ergo summa magna quomodo consistent, cum hoc sit summum magnum, par non habere? Par autem non habere, uni competat, in duobus esse nullo modo possit?

4. Sed argumentabitur quilibet, posse & duo summa magna consistere, distincta atque disjuncta in suis finibus, & utique advocabit exemplum: Regna terrarum tanta numero, & tamen summa magna in suis quibusque regionibus, & putabit ubique humana divinis conferenda. Jam ergo si huic argumentationi locus dabitur, quid prohibet non dico & tertium & quartum Deum inducere, verum tot jam numero, quot & gentium reges? De Deo agitur, cujus hoc principaliter proprium est, nullius exempli capere comparationem. Hoc natura ipsa, si non aliquis Esaias, vel ipse per Esaiam Deus, concionabitur. Cui me similabitits? Divinis forsitan comparabuntur humana: Deo nostra? Aliud enim Deus, aliud quæ Dei. Denique, qui exemplo uteris regis, quasi summi magni, vide ne jam non possis eo uti. Rex enim etsi summum magnum est in suo solio usque ad Deum, tamen infra Deum. Comparatus autem ad Deum, excidet jam de summo magno translatio in Deum. Hoc si ita, quomodo uteris ejus rei exemplo ad Dei comparationem, quæ dum ad comparationem accedit, amittitur? Quid nunc, si nec inter reges plurifarium videri potest summum magnum, sed unicum & singulare, apud eum scilicet, qui rex regum ob summitatem magnitudinis & subjectionem cæterorum graduum,

quasi

quasi culmen dominationis excipitur? Sed etiam alterius formæ reges, qui singulares in unione imperii præsunt, si in minutalibus, ut ita dixerim, regnis undique conferantur in examinationem, qua constet, quis eorum præcellat in substantiis & viribus regni, in unum necesse est summitas magnitudinis eliquetur, omnibus gradatim per comparationis exitum de magnitudinis summa expressis & exclusis. Adeo, etsi in disperso multifarium videtur summum magnum, suis viribus, & sua natura, & suo statu, unicum est. Proinde, cum duo Dii conferuntur, ut duo reges & duo summa magna, in alterum concedat necesse est unio summi magni, ex sententia comparationis, quia summum ex victoria sua constat, superato æmulo alio magno, non tamen summo; atque ex defectione æmuli solitudinem quandam de singularitate præstantiæ suæ possidens, unicum est. Ineluctabilis iste complexus in hoc sententiam constringit, aut negandum, Deum esse summum magnum, quod nemo patietur sapiens, aut nulli alii communicandum.

5. Aut quæ ratio duo summa magna composuit? Primo enim exigam, cur non plura, si duo? quando locupletiorem oporteret credi substantiam divinitatis, si competeret ei numerus. Honestior & liberalior Valentinus, qui simul ausus est duos concipere Bythium & Sigen, tum, usque ad XXX æonum fœtus, tanquam Aeoneiæ scrofæ, examen divinitatis effudit. Quæcunque ratio plura summa magna non patitur admitti, eadem nec duo, ut ipsa plura, post unum. Post unum enim, numerus. Quæ potuit duo admittere, eadem potuit, & plura. Post duo enim multitudo, unione jam excessa. Denique apud nos vis rationis istius ipso termino plures Deos credi non finit, quod nec duos illa regula, unum Deum sistens, qua Deum id esse oporteat, cui nihil adæquetur, ut summo magno: unicum autem sit, cui nihil adæquetur.

Jam nunc duo ſumma magna, duo paria, cui operæ precio, cui emolumento deputarentur? quid interfuit numeri, cum duo paria non differant uno? Una enim res eſt, quæ eadem in duobus eſt; Etiam, ſi plura eſſent paria, tantundem omnia unum fuiſſent, nullo inter ſe differendo, qua paria. Porro, ſi neutrum ex duobus altero diſtat, jam ut ambo ſumma magna, qua Dei ambo, neutrum plus altero præſtat, nullam rationem numeri ſui oſtendunt, præſtantiam non habentes. Numerus autem divinitatis ſumma ratione conſtare deberet, vel quoniam & cultura ejus in anceps deduceretur. Ecce enim duos intuens Deos, tam pares, quam duo ſumma magna, quid facerem, ſi ambos colerem? Vererer, ne abundantia officii ſuperſtitio potius quam religio exiſtimaretur, quia duos tam pares, & in altero ambos, poſſem in uno demereri: hoc ipſum teſtimonio præſtans parilitati & unitati eorum, dum alterum in altero venerarer, dum in uno mihi duo ſunt. Si alterum colerem, æque recogitarem, ne ſuffundere viderer numeri vanitatem, ſine differentia ſupervacui, hoc eſt, ut tutius cenſerem, neutrum colendum, quam alterum cum ſcrupulo colendum, aut ambos vane.

6. Sic adhuc videmur diſputare, quaſi Marcion duos pares conſtituat. Nam dum defendimus, Deum ſummum magnum unicum credi oportere, excludentes ab eo parilitatem, tanquam de duobus paribus, de his retractavimus; nihilominus tamen, docendo, pares eſſe non poſſe, ſecundum ſummi magni formam, ſatis confirmavimus, duos eſſe non poſſe. Alioqui certi, Marcionem diſpares Deos conſtituere, alterum judicem, ferum, bellipotentem: alterum mitem, placidum, & tantummodo bonum atque optimum. Diſpiciamus æque & hanc partem, an diverſitas ſaltim duos capiat, ſi parilitas capere non potuit. Porro & hic eadem regula ſummi magni

patro-

patrocinabitur nobis, utpote quæ totum ſtatum vindicet divinitatis. Conveniens enim, & quodammodo injecta manu detinens adverſarii ſenſum, non negantis creatorem Deum, juſtiſſime præſcribo illi, diverſitati locum non eſſe inter eos, qui ex æquo Deos confeſſus, non poteſt facere diverſos. Non, quia non & homines licet ſub eadem appellatione diverſiſſimos eſſe, ſed quia Deus non erit dicendus, quia nec credendus, niſi ſummum magnum. Cum ergo ſummum magnum cogatur agnoſcere, quem Deum non negat, non poteſt admitti, ut ſummo magno aliquam adſcribat diminutionem, qua ſubjiciatur alii ſummo magno. Deſinit enim, ſi ſubjiciatur. Non eſt autem Dei, deſinere de ſtatu ſuo, id eſt de ſummo magno. Nam & in illo Deo potiore, periclitari poterit ſummum magnum, ſi depreciari capit in creatore. Ita cum duo Dii pronunciantur duo ſumma magna, neceſſe eſt neutrum altero aut majus ſit aut minus, neutum altero aut ſublimius aut dejectius. Nega Deum, quem dicis deteriorem. Nega ſummum magnum, quem credis minorem. Deum vero confeſſus utrumque, duo ſumma magna confeſſus es. Nihil alteri adimes, aut alteri adſcribes. Agnoſcens divinitatem, negaſti diverſitatem.

7. Tentabis ad hæc de nomine Dei concutere retractatum, ut paſſivo, & in alios quoque permiſſo, quia ſcriptum ſit: *Deus Deorum ſtetit in eccleſia Deorum*, in medio autem Deos dijudicavit: Et, *ego dixi*, *vos Dii eſtis*. Nec tamen idcirco eis competat poſſeſſio ſummi magni, quia Dei cognominentur, ita nec creatori. Reſpondebo & ſtulto, qui nec hoc recogitaverit, ne tantundem & in Deum Marcionis poſſit retorqueri, ut & illum Deum dictum, nec ideo tamen ſummum magnum probatum, ſicut nec angeli aut homines creatoris. Si communio nominum conditionibus præjudicat, quanti nequam ſervi regum nominibus

nibus insultant, Alexandri & Darii & Olofernis? Nec tamen ideo regibus, id quod sunt, detrahetur; nam & ipsa idola gentium Dei vulgo, sed Deus nemo ea re, qua Deus dicitur. Ita ego non nomini Dei, nec sono nec notæ nominis hujus summum magnum in creatore defendo, sed ipsi substantiæ, cui nomen hoc contigit; hanc inveniens solam innatam, infectam, solam æternam, & universitatis conditricem, non nomini, sed statui: nec appellationi, sed conditioni ejus, summum magnum & adscribo & vendico. Et ideo, quia Deus jam vocari obtinuit substantia, cui adscribo, nomini me adscribere putas, quia necesse est per nomen ostendam, cui adscribam substantiæ; scilicet, qua constat, qui Deus dicitur, & summum magnum ex substantia, non ex nomine deputatur. Denique hoc & Marcion suo Deo vendicans, secundum statum, non secundum vocabulum vendicat. Id ergo summum magnum, quod Deo abscribimus ex substantiæ lege, non ex nominis sorte, contendimus ex pari esse debere in duobus, qui ea substantia constant, qua Deus dicitur; quia in quantum Dii vocantur, id est summa magna, substantiæ scilicet merito, innatæ & æternæ, ac per hoc magnæ summæ: in tantum non possit summum magnum minus & deterius alio summo magno haberi. Si summi magni felicitas & sublimitas & integritas stabit in Deo Marcionis, stabit æque & in nostro. Si non & in nostro, æque nec in Marcionis. Ergo nec paria erunt duo summa magna, quia prohibet disposita jam regula summi magni, comparationem non sustinentis; nec disparia, quia & alia summi magni regula occurrit, diminutionem non admittens. Hæsisti Marcion in medio Ponti tui æstu, utrimque te fluctus involvunt veritatis, nec pares nec dispares Deos sistere potes. Duo enim non sunt; quod pertineat proprie ad numeri retractatum. Quanquam tota materia de duobus Diis dimicetur

cetur, his interim lineis eam clausimus, intra quas de singularibus jam proprietatibus congrediemur.

8. Primo, supercilio stuporem suum ædificant Marcionitæ, quod novum Deum præferant, quasi nos veteris Dei pudeat. Inflantur & pueri novis calceis, sed a vetere Pædagogi calceati mox vanam gloriam vapulabunt. Novum igitur audiens Deum, in vetere mundo, & in vetere ævo, & sub vetere Deo ignotum, inauditum, quem tantis retro seculis neminem, & ipsum ignorantia antiquum, quidam JESUS CHRISTUS, & ille in veteribus nominibus novus, revelaverit, nec alius antehac: ago gratias huic gloriæ eorum, maximo adjutorio ejus hinc jam hæresim probaturus, novæ scilicet divinitatis professionem. Hæc erit novitas, quæ etiam ethnicis Deos peperit, novo semper ac novo titulo consecrationis cujusque. Quis Deus novus, nisi falsus? Ne Saturnum quidem tanta hodie antiquitas Deum probabit, quia & illum novitas aliquando produxerit, cum primum consecravit. At enim viva & germana divinitas, nec de novitate, nec de vetustate, sed de sua veritate censetur. Non habet tempus æternitas. Omne enim tempus ipsa est. Quod facit, pati non potest. Caret ætate, quod non licet nasci. Deus si est vetus, non erit: si est novus, non fuit. Novitas initium testificatur: vetustas finem comminatur. Deus autem tam alienus ab initio & fine est, quam a tempore, arbitro & metatore initii & finis.

9. Scio quidem quo sensu *novum* Deum jactitent, agnitione utique. Sed & ipsam novitatis cognitionem, percutientem rudes animas, ipsamque naturalem novitatis gratiositatem volui repercutere: & hinc jam de ignoto Deo provocare; utique enim, quem agnitione novum opponunt, ignotum ante agnitionem demonstrant. Age igitur ad lineas rursum

&

& in gradum. Persuade, Deum ignotum esse potuisse. Invenio plane ignotis Deis aras prostitutas, sed Attica idololatria est. Item incertis Deis, sed superstitio Romana est. Porro incerti Dei minus noti, ut minus certi, & proinde ignoti, qua minus certi. Quem titulum incidemus ex duobus Deo Marcionis? Utrumque opinor, & nunc incerto & retro ignoto. Sicut enim ignotum eum fecit Deus notus creator, ita & incertum Deus certus. Sed non evagabor, uti dicam, Deus si ignotus fuit, latuitque, illum regio latebrarum obumbravit, nova utique & ipsa & ignota; & similiter nunc quoque incerta, certe immensa aliqua & major indubitato eo, quem abscondit. Sed breviter proponam, & plenissime exequar, præscribens Deum ignorari nec potuisse, nomine magnitudinis; nec debuisse, nomine benignitatis, præsertim in utroque prælatiorem nostro creatore. Sed quoniam animadverto, in quibusdam ad formam creatoris provocari oportere omnis Dei novi & retro ignoti probationem, hoc ipsum ratione fieri a nobis, prius commendare debebo, quo constantius utar rationis editæ patrocinio. Ante omnia quidem quale est, ut, qui Deum agnoscis creatorem, & priorem de notitia confiteris, non iisdem modis & alium scias tibi examinandum, quibus jam in alio didicisti Deum nosse? Omnis res anterior posteriori normam præministravit. Duo nunc Dei proponuntur, ignotus & notus. De noto vacat quæstio: esse eum constat, quia notus non fuisset, nisi esset. De ignoto instat altercatio: potest enim & non esse, quia si esset, notus fuisset. Quod ergo quæritur, quamdiu ignoratur, in incerto est, quamdiu quæritur: & potest non esse, quamdiu in incerto est. Habes Deum certum qua notum, & incertum qua ignotum. Si ita est, ecquid tibi videtur justa ratione defendi, ut ad normam & formam & regulam

certorum probentur incerta? Cæterum, si ad hanc caussam & ipsam adhuc incertam, etiam argumenta de incertis adhibeantur, series implicabitur quæstionum, ex ipsorum quoque argumentorum æque incertorum retractu periclitantium de fide per incertum, & ibitur in illas jam indeterminabiles quæstiones, quas Apostolus non amat: sin de certis & indubitatis, & absolutis regulæ partibus, incertis & dubiis & inexpeditis præjudicabunt plane, in quibus diversitas status invenitur. Fortasse an non provocentur incerta ad formam certorum, ut liberata a reliqua comparationis provocatione per diversitatem status principalis? Cum vero duo Dii proponuntur, communis est illis status principalis. Quid enim Deus est? ambo sunt innati, infecti, æterni. Hic erit status principalis. Cætera viderit Marcion, si in diversitate disposuit. Posteriora enim sunt in retractatu, immo nec admittentur, si de principali statu constet. Porro constat, quia Dii ambo: & ita de quorum statu constat communem esse, cum sub eo ad probationem devocantur si incerta sunt, ad eorum certorum formam provocanda erunt, cum quibus de communione status principalis censentur, ut proinde & de probatione communicent. Hinc itaque constantissime dirigam, Deum non esse, qui sit hodie incertus, quia retro ignotus: quando, quem constat esse, ex hoc ipso constat, quod nunquam fuerit ignotus, ideo nec incertus.

10. Siquidem a primordio rerum conditor earum cum ipsis pariter compertus est, ipsis ad hoc prolatis, ut Deus cognosceretur. Nec enim si aliquanto posterior Moyses primus videtur in templo literarum suarum Deum mundi dedicasse, idcirco a Pentateucho natales agnitionis supputabuntur, cum totus Moysi stilus noticiam creatoris non instituat, sed a primordio enarret a paradiso & Adam, non ab

Aegy-

Aegypto & Moyse recensendam. Denique major popularitas generis humani, ne nominis quidem Moysi compotes, nedum instrumenti, Deum Moysi tamen norunt: etiam tanta idololatria dominationem obumbrante, seorsum tamen illum quasi proprio nomine Deum perhibent, & Deum Deorum, &: si Deus dederit, &: quod Deo placet, &: Deo commendo. Vide an noverint, quem omnia posse testantur. Nec hoc ullis Moysi libris debent. Ante anima, quam prophetia. Animae enim a primordio conscientia Dei dos est: eadem nec alia & in Aegyptiis & in Syris & in Ponticis. Judaeorum enim Deum, dicunt & animae Deum. Noli barbare haeretice priorem Abraham constituere, quam mundum. Etsi unius familiae Deus fuisset creator, tamen posterior tuo non erat, etiam Ponticis ante eum notus. Accipe igitur ab antecessore formam, a certo incertus a cognito incognitus. Nunquam Deus latebit, nunquam Deus deerit: semper intelligetur, semper audietur, etiam videbitur, quomodo volet. Habet Deus testimonia totum hoc quod sumus & in quo sumus. Sic probatur & Deus & unus, dum non ignoratur, alio adhuc probari laborante.

11. Et merito, inquiunt: Quis enim non tam suis notus est, quam extraneis? Nemo. Teneo & hanc vocem. Quale est enim, ut aliquid extraneum Deo sit, cui nihil extraneum esset, si quis esset? quia Dei hoc est, omnia illius esse, & omnia ad illum pertinere; vel ne statim audiret a nobis, quid ergo illi cum extraneis? Quod plenius suo loco audiet. At nunc satis est, nullum probari, cujus nihil probatur. Sicut enim creator, ex hoc & Deus, & indubitatus Deus, quia omnia ipsius, & nihil extraneum illi: ita & alius idcirco non Deus, quia omnia non ejus, ideoque & extranea. Denique si universitas creatoris est, jam nec locum video Dei alterius: plena & occupata sunt

omnia ſuo autore. Si vacat aliquid ſpatii alicujus divinitati in creaturis, plane falſæ vacabit. Patet mendacio veritas. Tanta vis idolorum, cur non recipiat alicubi Deum Marcionis? Igitur ex forma hoc, & creatoris, expoſtulo, Deum ex operibus cognoſci debuiſſe alicujus proprii ſui mundi & hominis & ſeculi: Quando etiam error orbis propterea Deos præſumpſerit, quos homines interdum confitetur, quoniam ab unoquoque proſpectum videtur utilitatibus & commodis vitæ: ita & hoc ex forma Dei creditum eſt divinum eſſe, inſtituere vel demonſtrare, quid aptum & neceſſarium ſit rebus humanis. Adeo inde autoritas accommodata, ſi falſæ divinitati, unde præceſſerat veræ; unam ſaltim ciceculam Deus Marcionis propriam protuliſſe debuerat, ut novus aliquis Triptolemus prædicaretur. Aut exhibe rationem Deo dignam, cur nihil condiderit, ſi eſt? quia condidiſſet, ſi fuiſſet, illo ſcilicet præjudicio, quo & noſtrum Deum non alias manifeſtum eſt eſſe, quam quia totum condidit hoc. Semel enim præſcriptio ſtabit, non poſſe illos & Deum confiteri creatorem, & eum, quem volunt æque Deum credi, non ad ejus formam probare, quem & ipſi & omnes Deum: ut quando hoc ipſo nemo creatorem Deum dubitet, quia totum hoc condidit, hoc ipſo nemo debeat credere Deum & illum, qui nihil condidit, niſi ratio forte proferatur. Duplex iſta videatur neceſſe eſt, ut aut noluerit condere quid, aut non potuerit. Tertium ceſſat; ſed non potuiſſe, indignum Deo eſt. Noluiſſe, an dignum, volo inquirere. Dic mihi Marcion, voluit Deus tuus cognoſci ſe, quocunque in tempore, an non? alio propoſito & deſcendit & prædicavit & paſſus reſurrexit, quam uti cognoſceretur? Et ſine dubio, ſi cognitus eſt, voluit; nihil enim circa eum fieret, niſi voluiſſet. Quid ergo tantopere noticiam ſui procuravit, ut in dedecore

core carnis exhiberetur, & quidem majore, si falsæ. Nam hoc turpius, si & mentitus est substantiam corporis, qui & maledictum in se creatoris admisit, ligno suspensus. Quanto honestius per aliqua propriæ molitionis indicia cognitionem sui præstruxisset, maxime adversus eum cognosci habens, apud quem ex operibus ab initio cognitus non erat. Nam & quale est, ut creator quidem ignorans esse alium super se Deum, ut volunt Marcionitæ, qui solum se etiam jurans asseverabat, tantis operibus noticiam sui armaverit, quam potuerat non ita curasse, secundum singularitatis suæ præsumtionem: ille autem sublimior, sciens inferiorem Deum tam instructum, nullam sibi prospexerit agnoscendo paraturam. Quando etiam insigniora & superbiora opera debuisset condidisse, ut & Deus ex operibus cognosceretur secundum creatorem, ut ex honestioribus potior & generosior creatore!

12. Cæterum & si esse eum possemus confiteri, sine caussa esse eum deberemus argumentari. Sine caussa enim esset, qui rem non haberet, quia res omnis caussa est, ut sit aliquis, cujus res sit. Porro, in quantum nihil oportet esse sine caussa, id est sine re, quia si sine caussa sit, perinde est atque si non sit, non habens rei caussam res ipsa: in tantum Deum dignius credam non esse, quam esse sine caussa. Sine caussa est enim, qui rem non habendo, non habet caussam. Deus autem sine caussa, id est sine re, esse non debet. Ita quoties ostendo, eum sine caussa esse tanquam sit, hoc constituo, non esse illum: quia si fuisset, omnino sine caussa non fuisset. Sic & ipsam fidem dico illum sine caussa ab homine captare, aliter solito Deum credere, ex operum autoritate formatum, quia nihil tale prospexit, per quod homo Deum didicit. Nam & si credunt plerique in illum, non statim ratione credunt, non habentes

Dei pignus, opera ejus Deo digna. Itaque hoc nomine cessationis & defectionis operum, & impudentiæ & malignitatis affinis est. Impudentiæ, qua fidem non debitam sibi captat, cui præstruendæ nihil prospexit: malignitatis, qua plures incredulitatis reos fecit, nihil fidei procurando.

13. Cum Deum hoc gradu expellimus, cui nulla conditio tam propria & Deo digna, quam creatoris testimonium præsignaverit, narem contrahentes impudentissimi Marcionitæ, convertuntur ad destructionem operum creatoris. Nimirum, inquiunt, grande opus & dignum Deo, mundus. Numquid ergo creator minime Deus? Plane Deus. Ergo nec mundus Deo indignus: nihil etenim Deus indignum se fecit. Etsi mundum homini, non sibi fecit: etsi omne opus inferius est suo artifice; Et tamen, si quale quid fecisse indignum est Deo, quanto indignius Deo est, nihil eum omnino fecisse, vel indignum, quo posset etiam digniorum autor sperari? Ut ergo aliquid & de isto hujus mundi indigno loquar, cui & apud Græcos ornamenti & cultus, non sordium nomen est: indignas videlicet substantias ipsi illi sapientiæ professores, de quorum ingeniis omnis hæresis animatur, Deos pronunciaverunt, ut *Thales* aquam, ut *Heraclitus* ignem, ut *Anaximenes* aërem, ut *Anaximander* universa cœlestia, ut *Strato* cœlum & terram, ut *Zeno* aërem & ætherem, ut *Plato* sydera, quod genus Deorum igneum appellat. Cum de mundo, considerando scilicet & magnitudinem, & vim & potestatem, & honorem & decorem, opem, fidem, legem singulorum elementorum, quæ omnibus gignendis, alendis, conficiendis, reficiendisque conspirant; ut plerique Physicorum formidaverint, initium ac finem mundo constare, ne substantiæ ejus, tantæ scilicet, minus Dii haberentur: quos colunt & Persarum *Magi*, & Aegyptiorum *Hierophantæ*, & In-

dorum

dorum *Gymnosophistæ*. Ipsa quoque vulgaris superstitio communis idololatriæ, cum in simulacris de nominibus & fabulis veterum mortuorum pudet, ad interpretationem naturalium refugit, & dedecus suum ingenio obumbrat, figurans *Jovem* in substantiam fervidam, & *Junonem* ejus in aëream, secundum sonum Græcorum vocabulorum, item *Vestam* in ignem & *Camenas* in aquas, & *Magnam matrem* in terram, seminalia demessam, lacertis aratam, lavacris rigatam. Sic & *Osiris*, quod semper sepelitur & in vivido quæritur, & cum gaudio invenitur, reciprocarum frugum, & vividorum elementorum, & recidivi anni fidem argumentantur: sicut aridæ & ardentis naturæ sacramenta leones *Mithræ* philosophantur. Et superiores quidem situ aut statu substantias, sufficit, facilius Deos habitas, quam Deo indignas. Ad humilia deficiam. Unus opinor, de sæpibus flosculus, non dico de pratis, una cujuslibet maris conchula, non dico de rubro, una tetraonis pennula, taceo de pavo, sordidum artificem pronunciabit tibi creatorem?

14. At cum & animalia irrides minutiora, quæ maximus artifex de industria ingeniis aut viribus ampliavit sic magnitudinem in mediocritate probari docens, quemadmodum virtutem in infirmitate secundum Apostolum, imitare, si potes, apis ædificia, formicæ stabula, araneæ retia, bombycis stamina: sustine, si potes, illas ipsas lectuli & tegetis tuæ bestias, cantharidis venena, muscæ spicula, culicis & tubam & lanceam; qualia erunt majora, cum tam modicis aut juvaris aut læderis, ut nec in modicis despicias creatorem? postremo te tibi circumfer, intus ac foris considera hominem, placebit tibi vel hoc opus Dei nostri, quod tuus dominus, ille Deus melior, adamavit, propter quem in hæc paupertina elementa de tertio cœlo descendere laboravit, cujus

caussa in hac cellula creatoris etiam, crucifixus est. Sed ille quidem usque nunc nec aquam reprobavit creatoris, qua suos abluit; nec oleum, quo suos ungit; nec mellis & lactis societatem, qua suos infantat; nec panem, quo ipsum corpus suum repræsentat, etiam in sacramentis propriis egens mendicitatibus creatoris. At tu *super magistrum discipulus*, & servus super dominum, sublimius illo sapis, destruis quæ ille desiderat. Volo inspicere, si ex fide; saltem ut non & ipse, quæ destruis, appetas. Adversaris cœlo, & libertatem cœli in habitationibus capis. Despicis terram plane inimicæ jam tuæ carnis matricem; & omnes medullas ejus victui extorques? Reprobas & mare, sed usque ad copias ejus, quas sanctiorem cibum deputas. Rosam tibi si obtulero, non fastidies creatorem. Hypocrita, muta apocaresi probes te Marcionitam, id est repudiatorem creatoris; nam hæc apud vos pro martyrio affectari debuisset, si vobis mundus displiceret. In quamcumque materiam resolveris, substantia creatoris utris. Quanta obstinatio duritiæ tuæ! Deprecias, in qua & vivis & moreris.

15. Post hæc, vel ante hæc, cum dixeris, & illi conditionem suam, & suum mundum, & suum cœlum: de cœlo quidem illo tertio videbimus, cum *ad Apostolum vestrum* discutiendum pervenerimus. Interim quæcunque substantia est, cum suo utique Deo apparuisse debuerat. At nunc quale est, ut dominus a. XII Tiberii Cæsaris revelatus sit, substantia vero ad XV jam Severi imperatoris nulla omnino comperta sit, quæ frivolis creatoris præcellens, utique latere desisset, non latente jam domino suo & autore? Et ideo si ipsa non potuit manifestari in hoc mundo, quomodo dominus paruit ejus, in hoc mundo? Si dominum cepit hic mundus, cur substantiam capere non potuit, nisi domino fortasse majorem? Jam

nunc

nunc de loco quæſtio eſt, pertinens & ad mundum illum ſuperiorem, & ad ipſum Deum ejus. Ecce enim ſi & ille habet mundum ſuum, infra ſe, ſuper creatorem, in loco utique fecit eum, cujus ſpatium vacabat inter pedes ſuos & caput creatoris. Ergo & Deus ipſe in loco erat, & mundum in loco faciebat. Et erit jam locus ille major, & Deo & mundo. Nihil enim non majus eſt id, quod capit, eo quod capitur. Et videndum, ne qua adhuc illic vacent ſubſiciva, in quibus & tertius aliquis ſtipare Deus ſe cum mundo ſuo poſſit. Ergo jam incipe Deos computare. Erit enim & locus Deus, non tantum qua Deo major, ſed & qua innatus & infectus, ac per hoc æternus, & Deo par, in quo ſemper Deus fuerit. Dehinc, ſi & ille mundum ex aliqua materia ſubjacente molitus eſt, innata & infecta & contemporali Deo, quemadmodum de creatore Marcion ſentit, redigis & hoc ad majeſtatem loci, qui & Deum & materiam, duos Deos, cluſit. Et materia enim Deus, ſecundum formam divinitatis innata ſcilicet & infecta, & æterna. Aut ſi de nihilo molitus eſt mundum, hoc & de creatore ſentire cogetur, cui materiam ſubjicit in ſubſtantia mundi. Sed ex materia & ille feciſſe debebit, eadem ratione occurrente illi quoque Deo, quæ opponeretur creatori, ut æque Deo. Atque ita tres interim mihi Deos numera Marcionis, factorem, & Locum, & Materiam. Proinde & creatorem in loco facit, utique eadem conditione cenſendo, & materiam ei ſubjicit, utique innatam & infectam, & hoc nomine æternam, ut domino. Amplius, & Malum materiæ deputans, innatum innatæ, infectum infectæ, & æternum æternæ, quartum jam hinc Deum fecit. Habes igitur in ſuperioribus tres ſubſtantias divinitatis, in inferioribus quatuor. His cum accedunt & ſui CHRISTI, alter qui apparuit ſub Tiberio, alter qui a crea-

tore promittitur, manifestam jam fraudem Marcion patitur ab eis, qui duos illum Deos inferre præsumunt, cum novem assignet licet nesciens.

16. Non comparente igitur mundo alio, sicut nec Deo ejus, consequens est, ut duas species rerum, visibilia & invisibilia duobus autoribus Deis dividant, & ita suo Deo invisibilia defendant. Quis autem poterit inducere in animum, nisi spiritus hæreticus, ejus esse invisibilia, qui nihil visibile præmiserit, quam ejus, qui visibilia operatus, invisibilium quoque fidem fecerit: cum justius multo sit, aliquibus exemplariis annuere, quam nullis? Videbimus & Apostolus cui autori invisibilia deputet, cum & illum exploraverimus. Nunc enim communibus plurimum sensibus, & argumentationibus justis, secuturæ scripturarum quoque advocationi fidem sternimus, confirmantes diversitatem hanc visibilium & invisibilium adeo creatori deputandam, sicuti tota operatio ejus ex diversitatibus constat, ex corporalibus & incorporalibus, ex animalibus & inanimalibus, ex vocalibus & mutis, ex mobilibus & stativis, ex genitalibus & sterilibus, ex aridis & succidis, ex calidis & frigidis. Sic & hominem ipsum diversitas temperavit, tam in corpore quam in sensu. Alia membra fortia, alia infirma: alia honesta, alia inhonesta: alia gemina, alia unica: alia comparia, alia disparia. Proinde & in sensu nunc lætitia, nunc anxietas: nunc amor, nunc odium: nunc ira, nunc lenitas. Quod si ita est, ut æmula inter se conditionis universitas ista modulata sit, jam igitur & visibilibus invisibilia debentur, non alteri autori deputanda, quam cui & æmula eorum, ipsum creatorem diversum notantia, jubentem, quæ prohibuit, & prohibentem, quæ jussit; percutientem & sanantem. Cur in hac sola specie uniformem eum capiunt, visibilium solummodo conditorem, quem proinde credendum sit, & visi-

bilia

bilia & invisibilia condidisse, quemadmodum & vitam & mortem, & mala & pacem? Et utique, si illa invisibilia majora sunt visibilibus creaturis suo loco magnis, sic quoque congruit ejus esse majora, cujus & magna, quia nec magna nedum majora ei competant, cujus nec modica comparent.

17 His compressi, erumpunt dicere: *Sufficit unicum hoc opus Deo nostro, quod hominem liberavit summa & præcipua bonitate sua*, & omnibus locustis anteponenda. O Deum majorem! cujus tam magnum opus non potuit inveniri, quam in homine Dei minoris. Enimvero prius est, ut probes eum esse, per quæ Deum probari oportet, per opera, tunc deinde, per beneficia. Primo enim quæritur an sit, & ita, qualis sit. Alterum de operibus, alterum de beneficiis Dei dinoscitur. Cæterum non quia liberasse dicitur hominem, ideo esse eum constat; sed si esse constiterit, tunc & liberasse dicetur, ut & an liberaverit constet, quia potuerit & esse, & non liberasse. Quomodo ergo quia liberasse dicetur, etiam esse credetur, cum potuerit & esse, & non liberasse? nunc in isto articulo, ab ignoti Dei quæstione deducta, satis constitit, tam nihil illum condidisse, quam debuisse condidisse, uti cognosceretur ex operibus, quia si fuisset, cognosci debuisset, & utique a primordio rerum; Deum enim non decuisse latuisse. Regrediar, necesse est, ad originem quæstionis Dei ignoti, ut cæteros quoque ramulos ejus excutiam. Primo enim quæri oportebit, qui postea se protulerit in notitiam, cur postea, & non a primordio rerum? quibus utique necessarius, qua Deus, & quidem melior, quo necessarior, latere non debuit. Non enim potest dici, non fuisse aut materiam aut causam cognoscendi Deum, cum & homo a primordio esset in seculo, cui nunc subvenit; & malicia creatoris, adversus quam, ut bonus, subvenit. Igitur aut ignoravit &

caussam

caussam & materiam suæ revelationis necessariæ, aut dubitavit, aut non potuit, aut noluit. Omnia hæc Deo indigna, maxime optimo. Sed & hunc locum alibi implebimus exprobratione feræ revelationis, sicut nunc sola demonstratione.

18. Processerit age jam in notitiam quando voluit, quando potuit, quando hora fatalis advenit: fortasse enim Anabibazon ei obstabat, aut aliquæ maleficæ, aut *Saturnus quadratus*, aut *Mars trigonus*. Nam & *Mathematici* plurimum Marcionitæ, nec hoc erubescentes, de ipsis etiam stellis vivere creatoris. Tractandum & hic de revelationis qualitate, an digne cognitus sit, ut constet an vere, & ita credatur esse, quem digne constiterit revelatum. Digna enim Deo, probabunt Deum. Nos definimus Deum primo natura cognoscendum, deinde doctrina recognoscendum. Natura, ex operibus, doctrina, ex prædicationibus. Sed cui nulla natura est, naturalia instrumenra non suppetunt. Ergo vel prædicationibus revelationem sui debuerat operari, maxime adversus eum revelandus, qui & conditionis & prædicationis operibus tot ac tantis, vix tamen, hominem fide impleverat. Quomodo itaque revelatus est, si per humanam conjecturam negas Deum alias cognosci posse, quam per semetipsum: nec tantum ad formam provocans creatoris, verum & ad conditionem, tam divinæ magnitudinis quam humanæ mediocritatis: ne major Deo homo videri possit, qui eum non ultro volentem cognosci, suis viribus quodammodo in publicum agnitionis extraxerit: cum humana mediocritas facilius Deos fingere sibi norit, secundum totius ævi experimenta, quam verum sectari, quem natura jam intelligunt. Alioquin, si hic homo Deum commentabitur, quomodo Romulus *Consum* & Tatius *Cloacinam*, & Hostilius *Pavorem*, & Metellus *Alburnum*, & quidam ante hoc tempus *Antinoum*, hoc aliis licebit:

cebit: nos Marcionem nauclerum novimus, non regem nec imperatorem.

19. Imo, *inquiunt Marcionitæ*, Deus noſter, etſi non ab initio, etſi non per conditionem, ſed per ſemetipſum, revelatus eſt in CHRISTO JESU. Dabitur, & in CHRISTUM, liber de omni ſtatu ejus. Diſtingui enim materias oportet, quo plenius & ordinatius retractentur. Interim ſatis erit, ad præſentem gradum ita occurrere, ut oſtendam, CHRISTUM JESUM non alterius Dei circumlatorem, quam creatoris. Et quidem paucis. Anno XV *Tiberii* CHRISTUS JESUS de cœlo manare dignatus eſt, ſpiritus ſalutaris; Marcionis ſalutis, qui ita voluit; Quoto quidem anno Antonini Majoris, de Ponto ſuo exhalaverit aura canicularis, non curavi inveſtigare; de quo tamen conſtat, Antoninianus hæreticus eſt, ſub Pio impius. A Tiberio autem uſque ad Antoninum anni fere CXV & dimidium anni, cum dimidio menſis: tantumdem temporis ponunt inter CHRISTUM & Marcionem. Cum igitur ſub Antonino primus Marcion hunc Deum induxerit, ſicut probavimus, ſtatim, qui ſapis, plana res eſt; præjudicant tempora, quod ſub Antonino primum proceſſit, ſub Tiberio non proceſſiſſe, id eſt Deum Antonini, imperii Tiberiani non fuiſſe: atque ita non a CHRISTO revelatum, quem conſtat a Marcione primo prædicatum. Hoc nunc ut probem conſtare, quod ſupereſt, ab ipſis adverſariis ſumam. Separatio legis & EVangelii, proprium & *principale opus eſt Marcionis:* nec poterunt negare diſcipuli ejus, quod in ſummo inſtrumento habent, quo denique initiantur & indicantur in hanc hæreſin. Nam hæ ſunt *Antitheſes Marcionis*, id eſt contrariæ oppoſitiones, quæ conantur diſcordiam cum lege committere, ut ex diverſitate ſententiarum utriusque inſtrumenti, diverſitatem quoque argumententur Deorum. Igitur cum

ea

ea ſeparatio legis & Evangelii ipſa ſit, quæ alium Deum Evangelii inſinuaverit, adverſus Deum legis, apparet, ante eam ſeparationem Deum in notitia non fuiſſe, qui ab argumento ſeparationis innotuit; atque ita non a CHRISTO revelatum, qui fuit ante ſeparationem, ſed a Marcione commentatum, qui inſtituit ſeparationem adverſus Evangelii legisque pacem, quam retro illæſam & inconcuſſam, ab apparentia CHRISTI uſque ad audaciam Marcionis, illa utique ratio ſervavit, quæ non alium Deum & legis & Evangelii tuebatur, præter creatorem, adverſus quem tanto poſt tempore ſeparatio a Pontico immiſſa eſt.

20. Huic expeditiſſimæ probationi defenſio quoque a nobis neceſſaria eſt, aduerſus obſtrepitacula diverſæ partis. Ajunt enim, Marcionem non tam innovaſſe regulam, ſeparatione legis & Evangelii, quam retro adulteratam recuraſſe. O CHRISTE, patientiſſime domine, qui tot annis interverſionem prædicationis tuæ ſuſtinuiſti, donec tibi Marcion ſubveniret! Nam & ipſum Petrum cæterosque, columnas Apoſtolatus, a Paulo reprehenſos, opponunt, quod non recto pede incederent ad Evangelii veritatem, ab illo certe Paulo, qui adhuc in gratia rudis, trepidans denique, ne in vacuum cucurriſſet aut curreret, tunc primum cum anteceſſoribus Apoſtolis conferebat. Igitur ſi ferventer adhuc, ut Neophytus, adverſus Judaiſmum aliquid in converſatione reprehendendum exiſtimavit, paſſivum ſcilicet convictum, *poſtmodum & ipſe uſu omnibus omnia futurus*, ut omnes lucraretur, Judæis quaſi Judæus, & eis qui ſub lege tanquam in lege: tu illam ſolius converſationis, placituræ poſtea accuſatori ſuo reprehenſionem, ſuſpectam vis haberi etiam de prædicationis erga Deum prævaricatione? Atquin de prædicationis unitate, quod ſupra legimus, dextras junxerant, & ipſa officii diſtributione de Evangelii ſocietate condixerant: ſicut & alibi, Sive ego, inquit,

quit, sive illi, sic prædicamus. Sed & si quosdam *falsos fratres irrepsisse* descripsit, qui vellent Galatas *ad aliud Evangelium transferre*, ipse demonstrat, adulterium illud Evangelii non ad alterius Dei & CHRISTI fidem transferendam, sed ad disciplinam legis conservandam habuisse intentionem; deprehendens scilicet illos circumcisionem vindicantes & observantes tempora, & dies, & menses, & annos Judaicarum cærimoniarum, quas jam exclusas agnovisse debuerant, secundum innovatam dispositionem creatoris, olim de hoc prædicantis per prophetas suos, ut per Esaiam: *Vetera transierunt*, inquit, *ecce nova, quæ ego nunc facio.* Et alibi: *Et disponam testamentum, non quale disposui ad patres vestros, cum illos eduxissem de terra Aegypti.* Sic & per Hieremiam: *Renovate vobis novamen novum, & circumcidimini Deo vestro, & circumcidimini præputia cordis vestri.* Hanc ergo circumcisionem jam sistens Apostolus, & hoc novamen, illas quoque vetustates cærimoniarum dissuadebat, de quibus idem conditor earum quandoque cessaturis profitebatur, per Osee: *Et avertam omnes jucunditates ejus, & dies festos ejus, & Neomenias, & sabbata, & omnes cærimonias ejus.* Sic enim per Esaiam: *Neomenias vestras & sabbata & diem magnum non sustineo, ferias & jejunium, & dies festos vestros, odit anima mea.* Quodsi & creator omnia hæc jam pridem recusaverat, & Apostolus ea jam recusanda pronunciabat, ipsa Apostoli sententia consentanea decretis creatoris, probat non alium Deum ab Apostolo prædicatum, quam cujus decreta cupiebat jam agnosci; falsos & apostolos & fratres notans in hac causa, qui Evangelium CHRISTI creatoris transferrent, a novitate prænunciata a creatore, ad vetustatem, recusatam a creatore.

21. Cæterum, si qua novum Deum prædicans, veteris Dei legem cupiebat excludere, quare de Deo quidem novo nihil præscribit, sed de vetere lege solummodo,

lummodo, nisi quoniam fide manente in creatorem, sola lex ejus concessare debebat? ut & *Psalmus* ille præcinuerat: *Disrumpamus vincula a nobis eorum, & abjiciamus eorum jugum a nobis:* Ex quo scilicet *tumultuatæ sunt gentes, & populi meditati sunt inania. Astiterunt reges terræ & magistratus circumvenerunt in unum, adversus dominum & adversus* CHRISTUM *ejus.* Et utique, si alius Deus prædicaretur a Paulo, nulla disceptatio esset, servandæ legis, nec ne; non pertinentis scilicet ad dominum novum, & æmulum legis. Ipsa enim Dei novitas atque diversitas abstulisset non modo quæstionem veteris & alienæ legis, verum omnem ejus mentionem. Sed hic erat totus status quæstionis, quod cum idem Deus legis in CHRISTO prædicaretur, legi ejus derogaretur. Stabat igitur fides semper in creatore & CHRISTO ejus, sed conversatio & disciplina nutabat. Nam & alii de idolothyto edendo, alii de mulierum velamento, alii de nuptiis vel repudiis, nonnulli & de spe resurrectionis disceptabant; de Deo nemo. Nam fuisset hæc quoque quæstio disceptata, & ipsa apud Apostolum inveniretur, vel quanto principalis. Quod si post Apostolorum tempora adulterium veritas passa est circa Dei regulam, ergo jam *Apostolica traditio* nihil passa est in tempore suo circa Dei regulam. Et non alia agnoscenda erit traditio Apostolorum, quam quæ hodie apud ipsorum ecclesias editur. Nullam autem *Apostolici c[illegible]us ecclesiam* invenias, quæ non in creatore christia[illegible]t. Aut si hæ erunt a primordio corruptæ, quæ erunt integræ? nimirum adversariæ creatoris? Exhibe ergo aliquam ex tuis Apostolici census, & obduxeris. Igitur, cum omnibus modis constet, alium Deum in regula sacramenti istius non fuisse a CHRISTO usque ad Marcionem, quam creatorem, satis jam & probatio nostra munita est, qua ostendimus notitiam Dei hæretici ex Evangelii & legis separatione

paratione cepiſſe, & definitio ſuperior inſtructa eſt, non eſſe credendum Deum, quem homo de ſuis ſenſibus compoſuerit, niſi plane προφητης, id eſt non de ſuis ſenſibus. Quod ſi Marcion poterit dici, debebit etiam probari. Nihil retractare oportebat. Hoc enim cuneo veritatis omnis extruditur hæreſis, cum CHRISTUS non alterius Dei quam creatoris circumlator oſtenditur.

22. Sed quomodo funditus evertetur Antichriſtus, niſi cæteris quoque injectionibus ejus elidendis locus detur, relaxata præſcriptionum defenſione? Accedamus igitur jam hinc ad ipſam Dei perſonam, vel potius umbram & phantaſma, ſecundum CHRISTUM ipſius; per idque examinetur, per quod creatori præfertur. Et utique erunt regulæ certæ ad examinandam Dei bonitatem. Sed prius eſt, ut inveniam illam & apprehendam, & ita ad regulas perducam. Cum enim circumſpicio tempora, nuſquam eſt a primordio materiarum, & in introitu cauſſarum, cum quibus debuerat inveniri, exinde agens, quo agi habuit. Erat enim jam mors, & aculeus mortis *delictum*, & ipſa malitia creatoris, adverſus quam ſubvenire deberet alterius Dei bonitas, primæ huic regulæ divinæ bonitatis occurrens, ſi ſe naturalem probaret, ſtatim ſuccurrens, ut cauſſa cœpit. Omnia enim in Deo *naturalia* & ingenita eſſe debebunt, ut ſint æterna, ſecundum ſtatum ipſius; ne obvenientia & extranea reputentur, ac per hoc temporalia & æternitatis aliena; ita & bonitas perennis & jugis exigetur in Deo, quæ in theſauris naturalium proprietatum repoſita & parata, antecederet cauſſas & materias ſuas, & primam quamque ſuſciperet, non deſpiceret & deſtitueret, ſi antecedebat. Denique & hic non minus quæram, cur non a primordio operata ſit bonitas ejus, quam de ipſo quæſivimus, cur non a primordio ſit revelatus? Quid ni? Qui per bo-

nitatem revelari haberet, si qui fuisset. Non posse quid, Deo non licet, nedum naturalibus suis fungi: quæ si continentur, quo minus currant, naturalia non erunt. Et otium enim sui natura non novit. Hinc censetur, si agatur. Sic nec noluisse videbitur exercere bonitatem interim naturæ nomine. Natura enim se non potest nolle, quæ se ita dirigit, ut si cessaverit, non sit. Sed cessavit aliquando in Deo Marcionis de opere bonitas. Ergo non fuit naturalis bonitas, quæ potuit aliquando cessasse, quod naturalibus non licet. Et si non erit naturalis, jam nec æterna credenda, nec Deo par, quia non æterna, dum non naturalis: quæ denique nullam sui perpetuitatem aut de præterito constituat, aut de futuro repromittat. Nam & a primordio non fuit, & in finem, sine dubio, non erit. Potest enim & non esse quandoque, sicut non fuit aliquando. Igitur cum constet, in primordio cessasse bonitatem Dei illius, non enim a primordio liberavit hominem, & voluntate potius eam, quam infirmitate cessasse; jam voluntas suppressæ bonitatis finis invenietur malignitatis. Quid enim tam malignum, quam nolle prodesse, cum possis? quam utilitate cruciari, quam injuriam sinere: totum denique creatoris elogium in illum rescribetur, qui sævitias ejus bonitatis suæ mora juvit. Nam in cujus manu est quid, ne fiat, ejus jam deputatur, cum jam fit.. Homo damnatur in mortem, ob unius arbusculæ delibationem, & exinde prosiliunt delicta cum pœnis, & pereunt jam omnes, qui paradisi nullum cespitem norunt. Et hoc melior aliqui Deus aut nescit aut sustinet? Si, ut ex hoc melior inveniretur, quanto creator deterior haberetur, satis & in isto consilio malitiosus, qui & illum voluit oneratum operationibus ejus admistis, seculum in vexatione detinuit. Quid de tali medico judicabis qui nutriat morbum mora præsidii, & periculum extendat

tendat

tendat dilatione remedii, quo preciosius aut famosius curet? Talis & in Deum Marcionis dicenda sententia est, mali permissorem injuriæ fautorem, gratiæ lenocinatorem, benignitatis prævaricatorem, quam non statim caussæ suæ exhibuit, plane, si natura bonus, exhibiturus, & non accessione; si ingenio optimus, & non disciplina; si ab ævo Deus, & non a Tiberio, imo (quod verius) a Cerdone & Marcione. Tiberio nunc Deus ille præstiterit, ut imperio ejus divina bonitas in terris dedicaretur.

23. Aliam illi regulam prætendo, sicut naturalia, ita rationalia esse in Deo omnia. Exigo rationem bonitatis: quia nec aliud quid bonum haberi liceat, quod non rationaliter bonum sit, nedum ut ipsa bonitas irrationalis deprehendatur. Facilius malum, cui rationis aliquid affuerit pro bono habebitur, quam ut bonum ratione desertum non pro malo judicetur. Nego rationalem bonitatem Dei Marcionis, jam hoc primo, quod in salutem processerit hominis alieni. Scio dicturos, atquin hanc esse principalem & perfectam bonitatem, cum sine ullo debito familiaritatis in extraneos voluntaria & libera effunditur, secundum quam inimicos quoque nostros, & hoc nomine jam extraneos, diligere jubeamur. Cum ergo non a primordio hominem respexit, a primordio extraneum, cessando præjudicavit, cum extraneo nihil sibi esse. Cæterum disciplinam diligendi extraneum vel inimicum, antecessit præceptum diligendi proximum tanquam teipsum. Quod etsi ex lege *creatoris*, & tu quoque illud excipere debebis, ut a CHRISTO non destructum, sed potius extructum. Nam quo magis proximum diligas, diligere juberis inimicum & extraneum. Exaggeratio est debitæ bonitatis, exactio indebitæ. Antecedit autem debita indebitam, ut principalis, ut dignior ministra & comite sua, id est indebita. Prior igitur cum prima bonitatis ratio sit, in rem suam exhiberi ex justitia; se-

cunda autem, in alienam, ex redundantia justitiæ super Scribarum & Pharisæorum, quale est secundam ei rationem referri, cui deficit prima, non habentis proprium hominem, ac per hoc quoque exiguæ? Porro exigua, quæ suum non habuit, quomodo in alienum redundavit? Exhibe re principalem rationem, & tunc vindica sequentem. Nulla res sine ordine rationalis potest vindicari, tanto abest, ut ratio ipsa in aliquo ordinem amittat. Sit nunc & a secundo gradu incipiens ratio bonitatis, in extraneum scilicet: nec secundus illi gradus ratione constabit alio modo destructus. Tunc enim rationalis habebitur vel secunda in extraneum bonitas, si sine injuria ejus operetur, cujus est res. Quamcunque bonitatem justitia prima efficit rationalem. Sic & in principali gradu rationalis erit, cum in rem suam exhibetur, si justa sit. Sic & in extraneum rationalis videri poterit, si non sit injusta. Cæterum qualis bonitas, quæ per injuriam constat, & quidem pro extraneo? fortasse enim pro domestico aliquatenus rationalis habeatur bonitas injuriosa. Pro extraneo vero, cui nec proba legitime deberetur, qua ratione tam injusta rationalis defendetur? Quid enim injustius, quid iniquius & improbius, quam ita alieno benefacere servo, ut domino eripiatur, ut alii vindicetur, ut adversus caput domini subornetur? Et quidem, quod indignius, in ipsa adhuc domo domini, de ipsius adhuc horreis vivens, sub ipsius adhuc plagis tremens? Talis assertor etiam damnaretur in seculo, nedum plagiator. Non aliter Deus Marcionis inrumpens in alienum mundum, eripiens Deo hominem, patri filium, educatori alumnum, domino famulum, ut eum efficiat Deo impium, patri irreligiosum, educatori ingratum, domino nequam. Oro te, si rationalis bonitas talem facit, qualem faceret irrationalis? Non putem impudentiorem, quam qui in aliena aqua alii Deo tinguitur, ad

alienum

alienum cœlum alii Deo expanditur, in aliena terra alii Deo sternitur, super alienum panem alii Deo gratiarum actionibus fungitur, de alienis bonis, ob alium Deum nomine eleemosynæ & dilectionis, operatur. Quis iste Deus tam bonus, ut homo ab illo malus fiat, tampropitius, ut alium illi Deum & dominum quidem faciat iratum?

24. Sed Deus sicut æternus & rationalis, ita opinor & perfectus in omnibus. *Eritis enim perfecti quemadmodum pater vester, qui in cœlis est.* Exhibe perfectam quoque bonitatem ejus. Et si de imperfecta satis constat, quæ neque naturalis invenitur, neque rationalis: nunc & alio ordine traducetur, nec jam imperfecta, imo & defecta, exigua & exhausta, minor numero materiarum suarum, quæ non in omnibus exhibetur. Non enim omnes salvi fiunt, sed pauciores omnibus & Judæis & Christianis creatoris. Pluribus vero pereuntibus, quomodo perfecta defenditur bonitas, ex majore parte cessatrix, paucis aliqua, pluribus nulla, cedens perditioni, partiaria exitii? Quod si plures salvi non erunt, erit jam non bonitas, sed malitia perfectior. Sicut enim bonitatis operatio est, quæ facit salvos, ita malignitatis, quæ non facit salvos. Magis autem non faciens salvos, (dum paucos facit,) perfectior erit in non juvando, quam juvando. Non poteris & in creatorem referre bonitatem, in omnes defectionem? Quem enim judicem tenes, dispensatorem si forte bonitatis ostendis intelligendum, non profusorem, quod tuo vindicas, usque adeo hac sola eum præfers bonitate creatori, quam si solam profitetur & totam, nulli deesse debuerat. Sed nolo jam de parte majore pereuntium imperfectum bonitatis arguere Deum Marcionis: sufficit, ipsos, quos salvos facit, imperfectæ salutis inventos imperfectam bonitatem ejus ostendere: scilicet animatenus salvos, carne deperditos, quæ

apud illum non resurgit. Unde hæc dimidiatio salutis, nisi ex defectione bonitatis? Quid erat perfectæ bonitatis, quam totum hominem redigere in salutem? Totum damnatum a creatore, totum a Deo optimo allectum? Quod si jam & caro tinguitur apud illum, & caro de nuptiis tollitur, & caro confessione nominis desævitur; sed & si carni delicta reputantur: præcedit animæ reatus, & culpæ principatus animæ potius adscribendus, cui caro ministri nomine occurrit. Carens denique anima caro hactenus peccat. Ita & in hoc injusta bonitas, & sic quoque imperfecta, innocentiorem substantiam relinquens in exitium obsequio, non arbitrio delinquentem: cujus CHRISTUS etsi non induit veritatem, ut tuæ hæresi visum est, imaginem tamen ejus subire dignatus est. Ipsum quod mentitus est illam, aliquid ei debuit debuisse. Quid est autem homo aliud quam caro? Siquidem nomen hominis, materia corporalis, non animalis, ab autore sortita est. *Et fecit hominem Deus*, inquit, *limum de terra*, non animam; anima enim de afflatu. *Et factus est homo in animam vivam.* Quis? utique qui de limo. *Et posuit Deus hominem in paradiso;* quod finxit, non quod flavit. Qui caro nunc, non qui anima. Itaque, si ita est, quo ore contendes perfectum bonitatis titulum, quæ non jam a partitione speciali hominis liberandi defecit, sed a proprietate generali? Si plena est gratia, & solida misericordia, quæ soli animæ salutaris est, plus præstat hæc vita, qua toti & integri fruimur. Cæterum ex parte resurgere, multari erit, non liberari. Erat & illud perfectæ bonitatis, ut homo liberatus in fidem Dei optimi, statim eximeretur de domicilio atque dominatu Dei sævi. At nunc & febricitas o Marcionita, & cæteros tribulos & spinas dolor carnis tuæ tibi edit, nec fulminibus tantum, aut bellis, & pestibus, aliisque plagis creatoris, sed

&

& ſcorpiis ejus objectus. In quo te putas liberatum de regno ejus cujus te muſcæ adhuc calcant? Si de futuro erutus es, cur non & de præſenti, ut perfecte ſis? Alia eſt noſtra conditio, apud autorem, apud judicem, apud offenſum principem generis. Tu tantummodo bonum Deum præfers; non potes autem perfecte bonum oſtendere, a quo non perfecte liberaris.

25. Quod attinet ad bonitatis quæſtionem, his lineis deduximus eam minime Deo adæquari, ut neque ingenitam, neque rationalem, neque perfectam; ſed & improbam & injuſtam, & ipſo jam bonitatis nomine indignam; quod ſcilicet in quantum Deo congruat, in tantum Deum non eſſe conveniat, qui de tali bonitate etiam præferatur, nec de tali modo, verum & ſola. Jam enim & hoc diſcuti par eſt, an Deus de ſola bonitate cenſendus ſit, negatis cæteris appendicibus, ſenſibus & affectibus, quos Marcionitæ quidem a Deo ſuo abigunt in creatorem, nos vero & agnoſcimus in creatore, ut Deo dignos. Et ex hoc quoque negabimus Deum, in quo non omnia, quæ Deo digna ſint, conſtent. Si aliquem de *Epicuri* ſchola Deum affectavit CHRISTI nomine titulare, ut quod beatum & incorruptibile ſit, neque ſibi neque alii moleſtias præſtet, hanc enim ſententiam ruminans Marcion, removit ab illo ſeveritates & judiciarias vires, aut in totum immobilem & ſtupentem Deum concepiſſe debuerat; et quid illi cum CHRISTO, moleſto & Judæis per doctrinam, & ſibi per ſenſum? aut & de cæteris motibus cum agnoviſſe; et quid illi cum Epicuro, nec ſibi nec Chriſtianis neceſſario? Ecce enim hoc ipſo, quod retro quietus, qui nec notitiam ſui aliquo interim opere curaverit, poſt tantum ævi ſenſerit in hominis ſalutem, utique per voluntatem, nonne concuſſibilis tunc fuit novæ voluntati, ut & cæteris motibus videatur obnoxius? Quæ autem voluntas ſine concupiſcentiæ ſtimulo eſt? Sed & cura accedet vo-

luntati. Quis enim volet quid, & concupiſcet, & non curavit? Igitur cum & voluit, & concupiit in hominis ſalutem, jam & ſibi & aliis negotium fecit, Epicuro nolente, conſiliario Marcione. Nam & adverſarium ſibi conſtituit, ipſum illud, adverſus quod & voluit & concupiit & curavit, ſive delictum, ſive mortem; inprimis ipſum arbitrum eorum, & dominum, hominis creatorem. Porro nihil ſine æmulatione decurret, quod ſine adverſario non erit. Denique volens & concupiſcens, & curans hominem liberare, hoc ipſo jam æmulatur, & eum a quo liberat, adverſus eum ſcilicet ſibi liberaturus, & ea de quibus liberat, in alia liberaturus. Proinde enim æmulationi occurrant neceſſe eſt officiales ſuæ in ea quæ æmulatur, ira, diſcordia, odium, dedignatio, indignatio. .bilis, nolentia, offenſa. Hæc omnia ſi æmulationi aſſiſtunt, æmulatio autem liberando homini procurat, liberatio autem hominis operatio bonitatis eſt, non poterit ea bonitas ſine ſuis dotibus, id eſt ſine ſenſibus & affectibus, per quos adminiſtratur, adverſus creatorem, ne ſic quoque irrationalis præſcribatur, ſi careat & ſenſibus & affectibus debitis. Hæc multo plenius defendemus in cauſſa creatoris, in qua & exprobrantur.

26. At hic ſufficit perverſiſſimum Deum oſtendi in ipſo præconio ſolitariæ bonitatis, qua nolunt ei adſcribere ejuſmodi motus animi, quos in creatore reprehendunt. Si enim neque æmulatur, neque iraſcitur, neque damnat, neque vexat, utpote qui nec judicem præſtat, non invenio, quomodo illi diſciplinarum ratio conſiſtat, & quidem plenior. Quale eſt enim, ut præcepta conſtituat, non exſecuturus? ut delicta probibeat, non vindicaturus? quia non judicaturus, extraneus ſcilicet ab omnibus ſenſibus ſeveritatis & animadverſionis. Cur enim prohibet admitti, quod non defendit admiſſum? cum multo rectius non prohibuiſſet, quod defenſurus non eſſet,

quam

quam ut non defenderet, quod prohibuiſſet: imo & permiſiſſe directo debuit, ſine causa prohibiturus, non ut defenſurus. Nam & nunc tacite permiſſum eſt, quod ſine ultione prohibetur: et utique non aliud prohibet admitti, quam quod non amat fieri. Stupidiſſimus ergo, qui non offenditur facto, quod non amat fieri, quando offenſa comes ſit fruſtratæ voluntatis. Aut ſi offenditur, debet iraſci: ſi iraſcitur, debet ulciſci. Nam & ultio fructus eſt iræ, & ira debitum offenſæ, & offenſa, ut dixi, comes fruſtratæ voluntatis. Sed non ulciſcitur; ergo nec offenditur. Sed non offenditur; ergo nec læditur voluntas ejus, cum fit, quod fieri noluit & fit jam delictum ſecundum voluntatem ejus, quia non fit adverſus voluntatem, quod non lædit voluntatem. Aut ſi hoc erit divinæ virtutis ſive bonitatis, nolle quidem fieri, & prohibere fieri, non moveri tamen, ſi fiat, dicimus, jam motum eſſe illum, qui noluit; ut vane non moveri ad factum, qui motus ſit ad non faciendum, quando noluit fieri. Nolendo enim, prohibuit: non enim & judicavit, nolendo fieri, & idcirco, prohibendo? Non faciendum enim judicavit, & prohibendum pronunciavit. Ergo & ille jam judicat; ſi indignum eſt, Deum judicare, aut ſi eatenus dignum eſt Deum judicare, qua tantummodo nolit & prohibeat, non etiam defendat admiſſum: atqui nihil Deo tam indignum, quam non exſequi, quod noluit & prohibuit admitti. Primo, quod qualicunque ſententiæ ſuæ & legi debeat vindictam in autoritatem & obſequii neceſſitatem. Secundo, quia æmulum ſit neceſſe eſt, quod noluit admitti, & nolendo prohibuit; malo autem parcere Deum indignius ſit, quam animadvertere; et quidem Deo optimo, qui non alias plene bonus ſit, niſi mali æmulus, uti boni amorem

odio mali exerceat: ut boni tutelam expugnatione mali impleat.

27. Sed judicat plane malum nolendo, & damnat prohibendo: dimittit autem non vindicando, & absolvit non puniendo. O Deum veritatis prævaricatorem! sententiæ suæ circumscriptorem! timet damnare, quod damnat, timet odisse, quod non amat, factum sinit, quod fieri non sinit; mavult ostendere quid nolit, quam probare. Hoc erit bonitas imaginaria, disciplina, phantasma, & ipsa transfunctoria præcepta; secura delicta. Audite peccatores, quique nondum hoc estis, ut esse possitis! Deus melior inventus est, qui nec offenditur, nec irascitur, nec ulciscitur, cui nullus ignis coquitur in gehenna, cui nullus dentium frendor horret in exterioribus tenebris; bonus tantum est. Denique prohibet delinquere, sed literis solis. In vobis est, si velitis illi obsequium subsignare, ut honorem Deo habuisse videamini: timorem enim non vult. Atque adeo præ se ferunt Marcionitæ, quod Deum suum omnino non timeant: malus autem, inquiunt, timebitur, bonus autem diligetur. Stulte, quem dominum appellas, negas timendum? cum hoc nomen potestatis sit etiam timendæ? At quomodo diliges, nisi timeas non diligere? Plane nec pater tuus est, in quem competat & amor propter pietatem, & timor propter potestatem: nec legitimus dominus, ut diligas propter humanitatem, & timeas propter disciplinam. Sic denique plagiarii diliguntur, non etiam timentur. Non enim timebitur, nisi justa & ordinaria dominatio: diligi autem potest etiam adultera. Sollicitatione enim constat, non autoritate: & adulatione, non potestate. Quid denique adulantius, quam delicta non exsequi? Age itaque, qui Deum non times quasi bonum, quid non in omnem libidinem ebullis; summum, quod sciam, fructum vitæ

omni-

omnibus, qui Deum non timent? Quid non frequentas tam solemnes voluptates circi furentis, & caveæ sævientis, & scenæ lascivientis? Quid non & in persecutionibus statim oblata acerra animam negatione lucraris? Absit, inquis, absit. Ergo jam times delictum, & timendo probasti illum timeri, qui prohibet delictum! Aliud est, si eadem Dei tui perversitate, quem non times, observas, qua & ille, quod non vindicat, prohibet. Multo adhuc vanius, cum interrogati quid fiet peccatori cuique die illorum, respondent, abjici illum quasi ab oculis. Nonne & hoc judicio agitur? judicatur enim abjiciendus & utique judicio damnationis: nisi si in salutem abjiciatur peccator, ut & hoc Deo optimo competat. Et quid erit abjici, nisi amittere id, quod erat consecuturus, si non abjiceretur, id est salutem? Ergo salutis in detrimentum abjicietur: & hoc decerni non poterit nisi ab irato, & offenso, & exsecutore delicti, id est judice.

28. Exitus autem illi abjecto quis? ab igne, inquiunt, creatoris deprehendetur. Adeone nullum habet elementum, vel in hanc caussam provisum, quo peccatores suos vel sine sævitia releget, ne illos dedat creatori? Quid tunc creator? Credo sulphuratiorem eis gehennam præparavit, ut blasphemis suis scilicet: nisi quod Deus zelotes fortasse an desertoribus adversarii sui parcat? O Deum usquequaque perversum, ubique irrationalem, in omnibus vanum, atque ita neminem! Cujus non statum, non conditionem, non naturam, non ullum ordinem video consistere, jam nec ipsum fidei ejus sacramentum. Cui enim rei baptisma quoque apud eum exigitur, si remissio delictorum est? Quomodo videbitur delicta dimittere, qui non videbitur retinere? Quia retineret, si judicaret. Si absolutio mortis est, quomodo absolveret

veret a morte, qui non devinxit ad mortem? devinxiſſet enim, ſi a primordio damnaſſet. Si regeneratio eſt hominis, quomodo regenerat, qui non generavit? Iteratio enim non competit ei, a quo quid nec ſemel factum eſt. Si conſecutio eſt ſpiritus ſancti, quomodo ſpiritum attribuet, qui animam non prius contulit? quia ſuffectura eſt quodammodo ſpiritus anima. Signat igitur hominem, nunquam apud ſe reſignatum: lavat hominem, nunquam apud ſe coinquinatum: & in hoc totum ſalutis ſacramentum, carnem mergit exſortem ſalutis? Nec ruſticus terram rigabit fructum non relaturam, niſi tam vanus, ut Deus Marcionis proinde, cum tantam, ſive ſarcinam ſive gloriam, infirmiſſimæ aut indigniſſimæ carni imponit ſanctitatem. Quid dicam autem de diſciplinæ vanitate, qua ſanctificat ſubſtantiam ſanctam? Quid autem onerat infirmam, aut exornat indignam? Quid non ſalute remunerat, quam onerat vel exornat? Quid fraudat mercedem operis, non rependens carni ſalutem? Quid & honorem ſanctitatis in illa mori patitur?

29. Non tinguitur apud illum caro, niſi virgo, niſi vidua, niſi cœlebs, niſi divortio baptiſma mercata; quaſi non etiam ſpadonibus ex nuptiis nata. Sine dubio ex damnatione conjugii inſtitutio iſta conſtabit. Videamus, an juſta, non quaſi deſtructuri felicitatem ſanctitatis, ut aliqui *Nicolaitæ* aſſertores libidinis atque luxuriæ, ſed qui ſanctitatem, ſine nuptiarum damnatione noverimus, & ſectemur, & præferamus, non ut malo bonum, ſed ut bono melius, non enim projicimus, ſed deponimus nuptias: nec præſcribimus, ſed ſuademus ſanctitatem, ſervantes, & bonum, & melius pro viribus cujusque ſectando; tunc denique conjugium exerte defendentes, cum inimice accuſatur ſpurcitiæ nomine in deſtructionem creatoris, qui proinde conjugium

gium pro rei honeſtate benedixit, in crementum generis humani, quemadmodum & univerſum conditionis in integros & bonos uſus. Non ideo autem & cibi damnabuntur, quia operoſius exquiſiti, in gulam committunt, ut nec veſtitus ideo accuſabuntur, quia precioſius comparati, in ambitionem tumeſcunt. Sic nec matrimonii res ideo deſpuentur, quia intemperantius diffuſæ in luxuriam inardeſcunt. Multum differt inter cauſſam et culpam, inter ſtatum et exceſſum. Ita hujusmodi non inſtitutio, ſed exorbitatio repobanda eſt, ſecundum cenſuram inſtitutoris ipſius, cujus eſt, tam, *Creſcite et multiplicamini*, quam &, *Non adulterabis, & uxorem proximi tui non concupiſces*, morte punientis, & inceſtam ſacrilegam atque monſtruoſam in maſculos & in pecudes libidinum inſaniam. Sed et ſi nubendi jam modus ponitur, quem quidem apud nos ſpiritalis ratio, Paracleto autore, defendit, unum in fide matrimonium præſcribens: ejusdem erit modum figere, qui modum aliquando diffuderat: is colliget, qui ſparſit: is cædet ſylvam, qui plantavit: is metet ſegetem, qui ſeminavit: is dicet, *Supereſt, ut & qui uxores habent, ſic ſint, quaſi non habeant*; cujus & retro fuit, *Creſcite & multiplicamini*: ejusdem finis, cujus & initium. Non tamen accuſanda cæditur ſylva, nec ut damnanda ſecatur ſeges, ſed ut tempori ſuo parens. Sic & connubii res non ut mala ſecurem & falcem admittit ſanctitatis, ſed ut matura defungi; ut ipſi ſanctitati reſervata, cui cædendo præſtet eſſe. Unde jam dicam Deum Marcionis, cum matrimonium ut malum & impudicitiæ negotium reprobat, adverſus ipſam facere ſanctitatem, cui videtur ſtudere. Materiam enim ejus eradit. Quia ſi nuptiæ non erunt, ſanctitas nulla eſt. Vacat enim abſtinentiæ teſtimonium, cum licentia eripitur; quoniam ita quædam in diverſis probantur. Sicut & *virtus in infirmitate perficitur*, ſic et abſtinentia nubendi

in facultate dinoſcitur. Quis denique abſtinens dicetur ſublato eo, a quo abſtinendum eſt? Quæ temperantia gulæ in fame? quæ ambitionis repudiatio in egeſtate? quæ libidinis infrenatio in caſtratione? Jam vero ſementem generis humani compeſcere totum, neſcio an hoc quoque optimo Deo congruat. Quomodo enim ſalvum hominem volet, quem vetat naſci, de quo naſcitur, auferendo? quomodo habebit, in quo bonitatem ſuam ſignet, quem eſſe non patitur? Quomodo diligit, cujus originem non amat? Timet forſitan redundantiam ſobolis, ne laboret, plures liberando, ne multos faciat hæreticos, ne generoſiores habeat Marcionitas ex Marcionitis. Non erit humanior duritia Pharaonis naſcentium enecatrix; nam ille animas adimit, hic non dat. Ille aufert a vita, hic non admittit in vitam. Nihil apud ambos de homicidio differt; ſub utroque homo interficitur, ſub altero jam editus, ſub altero edendus. Gratus eſſes, o Dee hæretice, ſi iſſes in diſpoſitionem creatoris, quod marem & fœminam miſcuit; utique enim & Marcion tuus ex nuptiis natus eſt. Satis hæc de Deo Marcionis, quem & definitiones unicæ divinitatis, & conditiones ſtatuum ejus, omnino non eſſe confirmant; ſed & totius opuſculi ſeries in hoc utique ſuccedit. Proinde, ſi cui minus quid videmur egiſſe, ſperet reſervatum ſuo tempori, ſicut & ipſarum ſcripturarum examinationem, quibus Marcion utitur.

LIBER SECUNDUS.

I. Occaſio reformandi opuſculi hujus, cui quid acciderit, primo libello præfati ſumus, hoc quoque contulit nobis, uti duobus diis adverſus Marcionem retractandis, ſuum cuique titulum & volumen

distingueremus pro materiæ divisione: alterum Deum definientes omnino non esse, alterum defendentes digne Deum esse; quatenus ita Pontico placuit alterum inducere, alterum excludere. Non enim poterat ædificare mendacium, sine demolitione veritatis; aliud subruere necesse habuit, ut quod vellet exstrueret. Sic ædificat, qui propria paratura caret. Oportuerat autem in hoc solum disceptasse, quod nemo sit Deus ille qui creatori superducitur, ut falso Deo depulso, regulis certis & unicam & perfectam præscribentibus divinitatem, nihil jam quæreretur in Deum verum: quem quanto constaret esse, sic quoque dum alium esse non constat, tanto qualemcunque sine controversia haberi deceret, adorandum potius, quam judicandum, & demerendum magis, quam retractandum, vel quam timendum ob severitatem. Quid enim amplius homini necessarium, quam cura in Deum verum, in quem (ut ita dixerim) inciderat, quia alius Deus non erat?

2. At nunc negotium patitur Deus omnipotens, dominus, & conditor universitatis. Ideo tantum opinor, quia a primordio notus est, quia nunquam latuit, quia semper illuxit, etiam ante Romulum ipsum, nedum ante Tiberium, nisi quod solis hæreticis cognitus non est, qui ei negotium faciunt: propterea alium Deum exsistimantes præsumendum, quia quem constat esse, reprehendere magis possunt, quam negare, de arbitrio sensus sui pensitantes Deum aliqui, proinde atque si cæcus vel fluitantibus oculis, ideo alium solem præsumere velit mitiorem & salubriorem quia, quem videat, non videt. Unicus sol est, o homo, qui mundum hunc temperat; & quando non putas, optimus & utilis, & cum tibi acrior & infestior, vel etiam sordidior atque corruptior, rationi tamen suæ par est. Eam tu si perspicere non vales, jam nec illius alterius solis, si qui fuisset, radios sustinere

ſtinere potuiſſes, utique majoris. Nam qui in inferiorem Deum caecutis, quid in ſublimiorem? Quin potius infirmitati tuæ parcis, nec in periculum extenderis? habens Deum certum, & indubitatum, & hoc ipſo ſatis viſum; cum id primum conſpexeris, eum eſſe, quem non ſcias, niſi ex parte qua voluit ipſe. Sed Deum quidem ut ſciens, non negas; ut neſciens, retractas: imo & accuſas, quaſi ſciens; quem ſi ſcires, non accuſares, imo nec retractares; reddens nomen illi, negas ſubſtantiam nominis, id eſt magnitudinem qua Deus dicitur; non tantam eam agnoſcens, quantam ſi homo omnifariam noſſe potuiſſet, magnitudo non eſſet. Jeſaias jam tum Apoſtolus proſpiciens hæretica corda, *Quis* inquit, *cognovit ſenſum domini, aut quis conſiliarius ejus fuit? aut ad quem conſultavit, aut viam intellectus & ſcientiæ quis demonſtravit ei?* Cui & Apoſtolus condicet. *O profundum divitiarum & ſophiæ Dei, ut ininveſtigabilia judicia ejus*, utique Dei judicis: *& ininveſtigabiles viæ ejus*, utique intellectus & ſcientiæ, quas ei nemo monſtravit; niſi forte iſti cenſores divinitatis dicentes, Sic non debuit Deus: & ſic magis debuit: quaſi cognoſcat aliquis, quæ ſint in Deo, niſi ſpiritus Dei. *Mundi autem habentes ſpiritum, non agnoſcentes in ſapientia Dei, per ſapientiam Deum:* conſultiores ſibimet videntur Deo. Quoniam ſicut ſapientia mundi ſtultitia eſt penes Deum, ita ſapientia Dei ſtultitia eſt penes mundum. Sed nos ſcimus *ſtultum Dei, ſapientius hominibus, & invalidum Dei, validius hominibus.* Et ita Deus tunc maxime magnus, cum homini puſillus, & tunc maxime optimus, cum homini non bonus. Et tunc maxime unus, cum homini duo aut plures. Quod ſi a primordio *homo animalis, non recipiens quæ ſunt ſpiritus*, ſtultitiam exſiſtimavit Dei legem, ut quam obſervare neglexit, ideoque *non habendo* fidem, *etiam quod videbatur habere, ademptum eſt* illi, paradiſi

grātia

gratia, & familiaritas Dei, per quam omnia Dei cognovisset, si obedisset: quid mirum, si redhibitus materiæ suæ, & in ergastulum terræ laborandæ relegatus, in ipso opere prono & devexo ad terram, usurpatum ex illa spiritum mundi universo generi suo tradidit, duntaxat animali & hæretico, non recipienti, quæ sunt Dei? Aut quis dubitabit, ipsum illud Adæ delictum hæresin pronunciare, quod per electionem suæ potius, quam divinæ sententiæ admisit? nisi quod Adam nunquam figulo suo dixit, non prudenter definxisti me: confessus est seductionem, non occultavit seductricem: rudis admodum hæreticus fuit. Non obaudiit; non tamen blasphemavit creatorem, nec reprehendit autorem, quem a primordio sui & bonum & optimum invenerat, & ipse si forte judicem fecerat a primordio.

3. Igitur oportebit ineuntes examinationem in Deum notum, si quæritur in qua conditione sit notus, ab operibus ejus incipere, quæ priora sunt homine; ut statim cum ipso comperta bonitas ejus, & exinde constituta atque præscripta, aliquem sensum suggerat nobis intelligendi, qualiter sequens rerum ordinatio evaserit. Possunt autem discipuli Marcionis recognoscentes bonitatem Dei nostri, dignam quoque Deo agnoscere per eosdem titulos, per quos indignam ostendimus in Deo illorum. Jam hoc ipsum quod materia est agnitionis suæ, non apud alium invenit sed de suo sibi fecit. Prima denique bonitas creatoris, qua se Deus noluit in æternum latere, id est non esse aliquid, cui Deus cognosceretur. Quid enim tam bonum, quam notitia & fructus Dei? nam etsi nondum apparebat, hoc bonum esse, quia nondum erat quicquam, cui appareret, sed Deus præsciebat, quid boni apparitururn esset: & ideo in suam summam commisit bonitatem appariturі boni negotiatricem, non utique repentinam nec obventitiæ,

bonitatis, nec provocatitiæ animationis, quasi exinde censendam, quo cœpit operari. Si enim ipsa constituit initium, exinde quo cœpit operari, non habuit initium ipsa cum fecit. Initio autem facto, ab ea etiam ratio temporum nata est; utpote quibus distinguendis & notandis sydera & luminaria cœlestia disposita sunt. *Erunt enim*, inquit, *in tempora*, *& menses*, *& annos*. Ergo nec tempus habuit ante tempus, quæ fecit tempus, sicut nec initium ante initium quæ constituit initium. Atque ita carens & ordine initii, & modo temporis, de immensa & interminabili ætate censebitur; nec poterit repentina vel obventitia & provocatitia reputari, non habens unde reputetur, id est aliquam temporis speciem, sed æterna & Deo ingenita, & perpetua præsumenda, ac per hoc Deo digna; suffundens jam hinc bonitatem Dei Marcionis, non dico initiis & temporibus, sed ipsa malitia creatoris posteriorem, si tamen malitia potuit a bonitate committi.

4. Igitur cum cognoscendo Deo hominem prospexisset bonitas Dei ipsius, etiam hoc præconio suo addidit, quod prius domicilium homini commentata est, aliquam postmodum molem maximam, postmodum & majorem, ut in magna tanquam in minore proluderet atque proficeret, & ita de bono Dei, id est de magno ad optimum quoque ejus, id est ad majus habitaculum promoveretur. Adhibet operi bono optimum etiam ministrum, sermonem suum. *Eructavit*, inquit, *cor meum sermonem optimum*. Agnoscat hinc primum fructum optimum, utique optimæ arboris, Marcion; imperitissimus rusticus quidem in malam, bonam inseruit: sed non valebit blasphemiæ surculus, arescet cum suo artifice, & ita se bonæ arboris natura testabitur. Aspice ad summam, qualia sermo fructificaverit. *Et dixit Deus, fiat: & factum est, & vidit Deus quia bonum*, non quasi nesciens bonum, nisi

vide-

videret, sed quia bonum, ideo videns, honorans, & consignans, & dispungens bonitatem operum, dignatione conspectus. Sic & benedicebat, quæ benefaciebat, ut tibi totus Deus commendaretur, bonus & dicere & facere. Maledicere adhuc sermo non norat, quia nec malefacere. Videbimus caussas quæ hoc quoque a Deo exegerunt. Interim mundus ex bonis omnibus constitit, satis præmonstrans, quantum boni pararetur illi, cui præparabatur hoc totum. Quis denique dignus incolere Dei opera, quam ipsius imago & similitudo? Eam quoque bonitas, & quidem operantior operata est, non imperiali verbo, sed familiari manu, etiam verbo blandiente præmisso: *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram*: bonitas dixit, bonitas finxit de limo, in tantam substantiam carnis ex una materia tot qualitatibus extructam. Bonitas inflavit in animam non mortuam, sed vivam, bonitas præfecit universis fruendis atque regnandis, etiam cognominandis; bonitas amplius delicias adjecit homini, ut quamquam totius orbis possidens in amœnioribus moraretur, translatus in paradisum, jam tunc de mundo in ecclesiam. Eadem bonitas & adiutorium prospexit, ne quid non boni: *Non est enim*, inquit, *bonum, solum esse hominem*. Sciebat illi sexum Mariæ, & deinceps ecclesiæ, profuturum. Sed & quam arguis *legem*, quam in controversias torques, bonitas erogavit, consulens homini, quo Deo adhæreret; ne non tam liber quam abjectus videretur, æquandus famulis suis, cæteris animalibus, solutis a Deo & ex fastidio liberis; sed ut solus homo gloriaretur, quod solus dignus fuisset, qui legem a Deo sumeret, utque animal rationale intellectus & scientiæ capax, ipsa quoque libertate rationali contineretur, ei subjectus, qui subjecerat illi omnia. Cujus legis observandæ consilium bonitas pariter adscripsit: *Qua die autem ederitis, morte moriemini*. Benignis-

sime enim demonstravit exitum transgressionis, ne ignorantia periculi negligentiam juvaret obsequii. Porro, si legis imponendæ ratio præcessit, sequebatur etiam observandæ: ut pœna transgressioni adscriberetur, quam tamen evenire noluit, qui ante prædixit. Agnosce igitur bonitatem Dei nostri interim, vel hucusque ex operibus bonis, ex benedictionibus bonis, ex indulgentiis, ex providentiis, ex legibus, & præmunitionibus bonis & benignis.

5. Jam hinc ad quæstiones omnes, canes, quos foras Apostolus expellit, latrantes in Deum veritatis. Hæc sunt argumentationum ossa, quæ obroditis: Si Deus bonus, & præscius futuri, & avertendi mali potens, cur hominem & quidem imaginem & similitudinem suam, immo & substantiam suam, per animæ scilicet censum, passus est labi de obsequio legis in mortem, circumventum a diabolo? Si enim & bonus, qui evenire tale quid nollet, & præscius, qui eventurum non ignoraret, & potens qui depellere valeret: nullo modo evenisset, quod sub his tribus conditionibus divinæ majestatis evenire non posset. Quod si evenit, absolutum est e contrario, Deum neque bonum credendum, neque præscium, neque potentem. Siquidem in quantum nihil tale evenisset, si talis Deus, id est bonus & præscius & potens: in tantum ideo evenit, quia non talis Deus. Ad hæc prius est istas species in creatore defendere, quæ in dubium vocantur, bonitatem dico & præscientiam & potentiam. Nec immorabor huic articulo, præeunte definitione etiam ipsius CHRISTI, ex operibus ineundæ probationis. Opera creatoris utrumque testantur, & bonitatem ejus, qua bona, sicut ostendimus; & potentiam, qua tanta, & quidem ex nihilo. Nam & si ex aliqua materia, ut quidam volunt; hoc ipso tamen ex nihilo, dum non id fuerunt, quod sunt. Postremo vel sic magna, dum bona, vel sic Deus potens,

dum omnia ipsius, unde & omnipotens. De præscientia vero quid dicam, quæ tantos habet testes, quantos fecit prophetas? Quanquam quis præscientiæ titulus in omnium autore, qua universa utique disponendo præscìit & præsciendo disposuit? certe ipsam transgressionem, quam nisi præscisset, nec cautionem ejus delegasset sub metu mortis. Igitur si & fuerunt in Deo istæ facultates, præ quibus nihil mali evenire homini aut potuisset aut debuisset, & nihilominus evenit: videamus & hominis conditionem, ne per illam potius evenerit, quod per Deum evenire non potuit. Liberum, & sui arbitrii & suæ potestatis, invenio hominem a Deo institutum, nullam magis imaginem & similitudinem Dei in illo animadvertens, quam ejusmodi status formam. Neque enim facie & corporalibus lineis tam variis in genere humano ad uniformem Deum expressus est, sed in ea substantia, quam ab ipso Deo traxit, id est animam, ad formam Dei spondentis, & arbitrii sui libertate, & potestate signatus est. Hunc statum ejus confirmavit etiam ipsa lex, tunc a Deo posita. Non enim poneretur lex ei, qui non haberet obsequium debitum legi in sua potestate: nec rursus comminatio mortis transgressioni adscriberetur, si non & contemptus legis in arbitrii libertatem homini deputaretur. Sic & in posteris legibus creatoris invenias, proponentis ante hominem, bonum & malum, vitam & mortem. Sed nec alias totum ordinem disciplinæ per præcepta dispositum, avocante Deo & minante, exhortante, nisi & ad obsequium & ad contemptum, libero & voluntario homini.

6. Sed quoniam ex hoc jam intelligimus, eos struentes liberam hominis potestatem arbitrii sui, ut quod ei evenit, non Deo sed ipsi debeat exprobrari; ne & tu hinc jam opponas, non ita illum institui debuisse, si libertas & potestas arbitrii exitiosa futura esset:

ſet: hoc quoque prius defendam, ita inſtitui debuiſſe, quo fortius commendem, & ita inſtitutum & digne Deo inſtitutum; potiore oſtenſa ea cauſſa, quæ ita fecit inſtitui. Bonitas Dei & ratio ejus huic quoque inſtituto patrocinabuntur in omnibus conſpirantes apud Deum noſtrum. Nec ratio enim ſine bonitate ratio eſt, nec bonitas ſine ratione bonitas, niſi forte penes Deum Marcionis, irrationaliter bonum, ſicut oſtendimus. Oportebat Deum cognoſci bonum; hoc utique & rationale. Oportebat dignum aliquid eſſe, quod Deum cognoſceret. Quid tam dignum proſpici poſſet, quam imago Dei & ſimilitudo? Et hoc bonum, ſine dubio, & rationale. Oportebat igitur imaginem & ſimilitudinem Dei liberi arbitrii & ſuæ poteſtatis inſtitui, in qua hoc ipſum imago & ſimilitudo Dei deputaretur, arbitrii ſcilicet libertas & poteſtas: in quam rem ea ſubſtantia homini accommodata eſt, quæ hujus ſtatus eſſet, afflatus Dei, utique liberi & ſuæ poteſtatis. Sed & alias, quale erat, ut totius mundi poſſidens homo, non in primis animi ſui poſſeſſione regnaret, aliorum dominus, ſui famulus? Habes igitur & bonitatem Dei agnoſcere ex dignatione, & rationem ex diſpoſitione. Sola nunc bonitas deputetur, quæ tantum homini largita ſit, id eſt arbitrii libertatem. Aliud ſibi ratio defendat in ejuſmodi inſtitutionem. Nam bonus natura Deus ſolus. Qui enim, quod eſt, ſine initio habet, non inſtitutione habet illud, ſed natura. Homo autem, qui totus ex inſtitutione eſt, habens initium, cum initio ſortitus eſt formam qua eſſet: atque ita non natura in bonum diſpoſitus eſt, ſed inſtitutione, non ſuum habens bonus eſſe, quia non natura in bonum diſpoſitus eſt, ſed inſtitutione, ſecundum inſtitutorem bonum, ſcilicet bonorum conditorem. Ut ergo bonum jam ſuum haberet homo, emancipatum ſibi a Deo, & fieret proprietas jam boni in homine, & quodammodo natura, de

inſtitu-

institutione adscripta est illi, quasi libripens emancipati a Deo boni, libertas & potestas arbitrii: quæ efficeret, bonum ut proprium jam sponte præstari ab homine, quoniam & hoc ratio bonitatis exigeret voluntarie exercendæ, ex libertate scilicet arbitrii, non favente institutioni, non serviente: ut ita demum bonus consisteret homo, si secundum institutionem quidem, sed ex voluntate, jam bonus inveniretur, quasi de proprietate naturæ: proinde ut & contra malum. Nam & illud utique Deus providebat, ut fortior homo prætenderet, liber scilicet & suæ potestatis, quia si caperet hoc jure, ut bonum quoque non voluntate obiret sed necessitate, usurpabilis etiam malo futurus esset ex infirmitate servitii, proinde & malo sicut bono famulus. Tota ergo libertas arbitrii in utramque partem concessa est illi, ut sui dominus constanter, occurreret, & bono sponte servando, & malo sponte vitando. Quoniam & alias positum hominem sub judicio Dei oportebat, justum illud efficere de arbitrii sui meritis, liberi scilicet. Cæterum nec boni nec mali merces jure pensaretur ei, qui aut bonus aut malus necessitate fuisset inventus, non voluntate. In hoc & lex constituta est, non excludens sed probans libertatem de obsequio sponte præstando, vel transgressione sponte commitenda, ita in utrumque exitum libertas patuit arbitrii. Igitur si & bonitas & ratio Dei invenitur circa libertatem arbitrii concessam homini, non oportet omissa prima definitione bonitatis atque rationis, quæ ante omnem tractatum constituenda est, post factis præjudicare, non ita Deum instituere debuisse, qui aliter quam Deum deceret evasit; sed dispecto, quia ita debuerit instituere, salvo eo quod dispectum est, cætera explorare. Cæterum facile est, offendentes statim in hominis ruinam, antequam conditionem ejus inspexerint, in autorem referre quod accidit, quia nec

autoris examinata sit ratio. Denique & bonitas Dei a primordio operum perspecta persuadebit nihil a Deo mali evenire potuisse: Et libertas hominis recogitata se potius ream ostendit, quod ipsa commisit.

7. Hac definitione omnia Deo salva sunt, & natura bonitatis, & ratio dispositionis, & præscientiæ & potentiæ copia. Exigere tamen a Deo debes & gravitatem summam, & fidem præcipuam in omni institutione ejus, ut desinas quærere, an Deo nolente potuerit quid evenire. Tenens enim gravitatem & fidem Dei boni, sed rationabilibus institutionibus ejus vindicandas, nec illud miraberis, quod Deus non intercesserit adversus ea, quæ noluit evenire, ut conservaret ea, quæ voluit. Si enim semel homini permiserat arbitrii libertatem & potestatem, & digne permiserat, sicut ostendimus, utique fruendas eas ex ipsa institutionis autoritate permiserat, fruendas autem quantum in ipso, secundum ipsum, id est secundum Deum, id est in bonum. Quis enim adversus se permittet aliquid? Quantum vero in homine, secundum motus libertatis ipsius. Quis enim non hoc præstat ei, cui quid semel frui præstat, ut pro animo & arbitrio suo fruatur? Igitur consequens erat, uti Deus secederet a libertate semel concessa homini, id est contineret in ipso & præscientiam & præpotentiam suam, per quas intercessisse potuisset, quo minus homo male libertate sua frui aggressus in periculum laberetur. Si enim intercessisset, rescidisset arbitrii libertatem, quam ratione & bonitate permiserat. Denique puta intercessisse, puta rescidisse illum arbitrii libertatem, dum revocat ab arbore, dum ipsum circumscriptorem colubrum a congressu fœminæ arcet, nonne exclamaret Marcion, O dominum futilem, instabilem, infidelem, rescindentem quæ instituit? Cur permiserat liberum arbitrium, si intercedit? cur intercedit, si permisit? Eligat ubi semet ipsum erroris

notet,

notet, in inſtitutione an in reſciſſione. Nonne tunc magis deceptus ex inpræſcientia futuri videretur, cum obſtitiſſet, & quod, quaſi ignorans, quomodo evaſurum eſſet, indulſerat, quis non diceret? Sed & ſi præſcierat male hominem inſtitutione ſua uſurum, quid tam dignum Deo, quam gravitas, quam fides inſtitutionum qualiumcunque? Vidiſſet homo, ſi non bene depunxiſſet, quod bene acceperat, ipſe legi reus fuiſſet, cui obſequi noluiſſet, non ut legislator ipſe fraudem legi ſuæ faceret, non ſinendo præſcriptum ejus impleri. Hæc digniſſime peroraturus in creatorem, ſi libero arbitrio hominis ex providentia & potentia, quas exigis, obſtitiſſet, nunc tibi inſuſurra pro creatore & gravitatem & patientiam & fidem, inſtitutionibus ſuis functo, ut & rationalibus & bonis.

8. Neque enim ad vivendum ſolummodo produxerat hominem, ut non ad recte vivendum, in reſpectu ſcilicet Dei legisque ejus. Igitur vivere quidem illi ipſe præſtiterat, facto in animam vivam. Recte vero vivere demandarat, admonito in legis obſequium. Ita non in mortem inſtitutum hominem probat, qui nunc cupit in vitam reſtitutum, *malens peccatoris pœnitentiam, quam mortem.* Igitur ſicut Deus homini vitæ ſtatum induxit, ita homo ſibi mortis ſtatum attraxit. Et hoc non per infirmitatem ſicuti nec per ignorantiam, ne quid autori imputaretur. Nam & ſi angelus qui ſeduxit, ſed liber & ſuæ poteſtatis, qui ſeductus eſt, ſed imago & ſimilitudo Dei, fortior angelo, ſed afflatus Dei generoſior ſpiritu materiali, quo angeli conſtiterunt. *Qui facit*, inquit, *ſpiritus angelos, & apparitores flammam ignis.* Quia nec univerſitatem homini ſubjeciſſet infirmo dominandi, & non potiori angelis, quibus nihil tale ſubjecit: ſic nec legis pondus impoſuiſſet, ſi gravis lex invalido ſuſtinendi: nec quem excuſabilem ſciret nomine imbecilli-

tatis, cum definitione mortis convenisset. Postremo non libertate nec potestate arbitrii fecisset infirmum, sed potius defectione earum. Atque adeo eundem hominem, eandem substantiam animæ, eundem Adæ statum, eadem arbitrii libertas & potestas, victorem efficit hodie de eodem diabolo, cum secundum obsequium legum ejus administratur.

9. Quoquo tamen, inquis, modo substantia creatoris delicti capax invenitur, cum afflatus Dei, id est anima in homine deliquit. Nec potest non ad originalem summam referri corruptio portionis. Ad hoc interpretanda erit qualitas animæ. In primis tenendum quod Græca scriptura signavit, afflatum nominans, non *spiritum*. Quidam enim de Græco interpretantes, non recogitata differentia, nec curata proprietate verborum, pro *afflatu* spiritum ponunt, & dant hæreticis occasionem, spiritum Dei delicto infuscandi, id est ipsum Deum: & usurpata jam quæstio est. Intellige itaque, afflatum minorem spiritum esse, & si de spiritu accidit, ut aurulam ejus, non tamen spiritum. Nam & aura vento rarior: etsi de vento aura, non tamen ventus aura. Capit etiam imaginem spiritus dicere flatum. Nam & ideo homo imago Dei, id est spiritus: Deus enim spiritus. Imago ergo spiritus, afflatus. Porro imago veritati non usquequaque adæquabitur. Aliud est enim secundum veritatem esse, aliud ipsam veritatem esse. Sic & afflatus cum imago sit spiritus, non potest ita imaginem Dei comparare, ut quia veritas, id est spiritus, id est Deus, sine delicto est, ideo & afflatus, id est imago, non debuerit admisisse delictum. In hoc erit imago minor veritate, & afflatus spiritu inferior, habens illas utique lineas Dei, qua immortalis anima, qua libera & sui arbitrii, qua præscia plerumque, qua rationalis, capax intellectus & scientiæ, tamen & in his imago, & non usque ad ipsam vim divinitatis.

Sic

Sic nec usque ad integritatem a delicto, quia hoc soli Deo cedit, id est veritati, & hoc solum imagini non licet. Sicut enim imago cum omnes lineas exprimat veritatis, vi tamen ipsa caret, non habens motum: ita & anima, imago spiritus, solam vim ejus exprimere non valuit, id est, non delinquendi felicitatem. Cæterum non esset anima, sed spiritus; nec homo, qui animam sortitus est, sed Deus. Et alias autem non omne quod Dei erit, Deus habebitur, ut expostules Deum & afflatum, id est vacuum a delicto quia Dei sit afflatus. Nec tu enim si in tibiam flaveris, hominem tibiam feceris, quamquam de anima tua flaveris, sicut & Deus de spiritu suo. Denique cum manifeste scriptura dicat, flasse Deum in faciem hominis, & factum hominem in animam vivam, non in spiritum vivificatorem, separavit eam a conditione factoris. Opus enim aliud sit necesse est ab artifice, id est inferius artifice. Nec urceus enim factus a figulo, ipse erit figulus, ita nec afflatus, factus a spiritu, ideo erit spiritus, ipsum, quod anima; vocitatus est flatus. Vide etiam, ne de afflatus conditione transierit in aliquam diminutiorem qualitatem. Ergo, inquis, dedisti animæ infirmitatem supra negatam. Plane cum illam exigis Deo parem, id est delicti immunem, dico infirmam. Cum vero ad angelum provocatur, fortiorem defendam necesse est dominum universitatis, cui jam angeli administrant; qui etiam angelos judicaturus est, si in Dei lege constiterit, quod in primordio noluit. Hoc ipsum ergo potuit afflatus Dei admittere; potuit, sed non debuit. Potuisse enim, habuit per substantiæ exilitatem, qua afflatus, non spiritus; non debuisse autem, per arbitrii potestatem, qua liber, non servus, assistente amplius demonstratione non delinquendi, sub comminatione moriendi, qua substrueretur substantiæ exilitas, & regeretur sententiæ libertas. Itaque non per illud jam videri potest ani-

ma

ma deliquiſſe, quod illi cum Deo affine eſt, id eſt per afflatum; ſed per illud, quod ſubſtantiæ acceſſit, id eſt per liberum arbitrium, a Deo quidem rationaliter attributum, ab homine vero, qua voluit, agitatum. Quod ſi ita ſe habet, omnis jam Dei diſpoſitio de mali exprobratione purgatur. Libertas enim arbitrii non ei culpam ſuam reſpuet, a quo data eſt, ſed a quo non ut debuit adminiſtrata eſt. Quod denique malum deſcribes creatori? Si delictum hominis: non erit Dei, quod eſt hominis, nec idem habendus eſt delicti autor, qui invenitur interdictor, imo & condemnator. Si mors malum, nec mors comminatori ſuo, ſed contemptori faciet invidiam, ut autori. Contemnendo enim eam fecit, non utique futuram, ſi non contempſiſſet.

10. Sed & ſi non ab homine in diabolum tranſcripſeris mali elogium, ut inſtinctorem delicti, uti ſic quoque in creatorem dirigas culpam, ut in autorem diaboli, qui fecit angelos ſpiritus: ergo quod factus a Deo eſt, id eſt angelus, id erit ejus, qui fecit. Quod autem factus a Deo non eſt, id eſt diabolus, id eſt delator, ſupereſt, ut ipſe ſeſe fecerit, deferendo de Deo, & quidem falſum; primo, quod Deus illos ex omni ligno edere vetuiſſet, dehinc, quaſi morituri non eſſent, ſi ediſſent, tertio, quaſi Deus illis invidiſſet divinitatem. Unde igitur malitia mendacii & fallaciæ in homines, & infamiæ in Deum? a Deo utique non, qui & angelum ex forma operum bonorum inſtituit bonum. Denique ſapientiſſimus omnium editur, antequam diabolus, niſi malum eſt ſapientia. Et ſi evolvas Ezechielis prophetiam, facile animadvertes tam inſtitutione bonum angelum illum, quam ſponte corruptum: in perſonam enim principis Sor, ad diabolum pronunciatur, Et factus eſt ſermo domini ad me dicens: Fili hominis ſume planctum ſuper principem Sor, & dices: Hæc dicit dominus, Tu es reſignaculum ſimilitudinis, qui ſcilicet

cet integritatem imaginis & similitudinis resignaveris, corona decoris (hoc ut eminentissimo angelorum, ut archangelo, ut sapientissimo omnium) in deliciis paradisi Dei tui natus es. Illic enim, ubi Deus secunda animalium figuræ formatione angelos fecerat, lapidem optimum indutus es, Sardium, Topazium, Smaragdum, Carbunculum, Sapphirum, Jaspin, Lyncurium, Achaten, Amethystum, Chrysolithum, Beryllum, Onychinum, & auro replesti horrea tua & thesauros tuos. Ex qua die conditus es, cum Cherubim posui te in monte sancto Dei, fuisti in medio lapidum igneorum, fuisti invituperabilis in diebus tuis, ex qua die conditus es, donec inventæ sunt læsuræ tuæ: de multitudine negociationis tuæ promas tuas replesti, & deliquisti, & cætera; quæ ad sugillationem angeli, non ad illius principis proprie pertinere manifestum est, eo quod nemo hominum in paradiso Dei natus sit, ne ipse quidem Adam, translatus potius illuc: nec cum Cherubim positus in monte sancto Dei, id est in sublimitate cœlesti, de qua Satanan dominus quoque decidisse testatur: nec inter lapides igneos demoratus, inter gemmantes syderum ardentium radios, unde etiam quasi fulgur dejectus est Satanas. Sed ipse autor delicti in persona peccatoris viri denotabatur, retro quidem invituperabilis a die conditionis suæ, a deo in bonum conditus, ut a bono conditore invituperabilium conditionum, & excultus omni gloria angelica, & apud Deum constitutus, qua bonus apud bonum: postea vero a semetipso translatus in malum. Ex quo enim, inquit, apparuerunt læsuræ tuæ, illi eas reputans, quibus scilicet læsit hominem ejectum a Dei obsequio; & ex illo deliquit, ex quo delictum seminavit, atque ita exinde negociationis, id est malitiæ suæ multitudinem exercuit, delictorum scilicet & censuum, non minus & ipse liberi arbitrii

institu-

institutus, ut spiritus. Nihil enim Deus proximum sibi non libertate ejusmodi ordinasset. Quem tamen & prædamnando testatus est, ab institutionis forma, libidine propria conceptæ ultro malitiæ exorbitasse, & commeatum operationibus ejus admetiendo rationem bonitatis suæ egit: eodem consilio differens extinctionem diaboli, quo hominis restitutionem. Certamini enim dedit spatium, ut & homo eadem arbitrii libertate elideret inimicum, qua succiderat illi, probans suam, non Dei, culpam: & ita salutem digne per victoriam recuperaret, & diabolus amarius puniretur, ab eo, quem eliserat ante, devictus: & Deus tanto magis bonus inveniretur, sustinens hominem gloriosiorem in paradisum ad licentiam decerpendæ arboris vitæ jam de vita regressurum.

11. Igitur usque ad delictum hominis Deus a primordio tantum bonus; exinde judex & severus, & quod Marcionitæ volunt, sævus: statim mulier in doloribus parere, & viro servire damnatur. Sed quæ ante sine ulla contristatione per benedictionem incrementum generis audierat, crescite tantum & multiplicamini: sed quæ in adjutorium masculo, non in servitium fuerat destinata. Statim & terra maledicitur, sed ante benedicta. Statim tribuli & spinæ, sed ante fœnum, & herbæ, & arborum fructuosa. Statim sudor & labor panis, sed ante ex omni ligno victus immunis, & alimenta secura. Exinde homo ad terram, sed ante de terra. Exinde ad mortem, sed ante ad vitam. Exinde in scorteis vestibus, sed ante sine scrupulo nudus. Ita prior bonitas Dei secundum naturam, severitas posterior secundum caussam. Illa ingenita, hæc accidens. Illa propria, hæc accommodata. Illa edita, hæc adhibita. Nec natura enim inoperatam debuit continuisse bonitatem, nec caussa dissimulatam evasisse severitatem. Alteram sibi, alteram rei Deus præstitit. Incipe nunc etiam judicis

judicis statum, ut adfinem mali, arguere, qui idcirco alium Deum somniasti, solummodo bonum, quia non potes judicem: quanquam & illum ut judicem ostendimus. Aut si non judicem, certe perversum ac vanum disciplinæ non vindicandæ, id est, non judicandæ constitutorem. Non reprobas autem Deum judicem, qui non judicem Deum probas. Ipsam sine dubio justitiam accusare debebis, quæ judicem præstat; aut & eam in species malitiæ deputare, id est injustitiam in titulos bonitatis adscribere. Nunc enim justitia malum, si injustitia bonum. Porro cum cogeris injustitiam de pessimis pronunciare, eodem jugo urgeris justitiam de optimis censere. Nihil enim æmulum mali non bonum, sicut & boni æmulum nihil non malum. Igitur quanto malum injustitia, tanto bonum justitia. Nec species solummodo, sed tutela reputanda bonitatis: quia bonitas, nisi justitia regatur, ut justa sit, non erit bonitas, si injusta sit. Nihil enim bonum, quod injustum, bonum autem omne, quod justum.

12. Ita si societas & conspiratio bonitatis atque justitiæ, separatione earum non potes carere; quo ore constitues diversitatem duorum Deorum, in separatione seorsum deputans Deum bonum, & seorsum Deum justum? Illic consistit bonum ubi & justum. A primordio denique creator tam bonus, quam & justus. Pariter utrumque processit, bonitas ejus operata est mundum: justitia modulata est. Quæ etiam tum mundum judicavit ex bonis faciendum, quia cum bonitatis consilio judicavit; justitiæ opus est, quod inter lucem & tenebras separatio pronunciata est, inter diem & noctem, inter cœlum & terram, inter aquam superiorem & inferiorem, inter maris cœtum & aridæ molem, inter luminaria majora & minora, diurna atque nocturna: inter marem & feminam, & inter arborem agnitionis mortis, & vitæ,

tæ,

tæ, inter orbem & paradiſum, inter aquigena & terrigena animalia. Omnia ut bonitas concepit, ita juſtitia diſtinxit, totum hoc judicato diſpoſitum & ordinatum eſt. Omnis ſitus, habitus elementorum, effectus, motus, ſtatus, ortus, occaſus ſingulorum, judicia ſunt creatoris, ne putes eum exinde judicem definiendum, quo malum cœpit, atque ita juſtitiam de cauſſa mali offuſces. His enim modis oſtendimus, eam cum auctrice omnium bonitate prodiſſe, ut & ipſam ingenitam Deo & naturalem nec obventitiam deputandam, quæ in domino inventa ſit arbitratrix operum ejus.

13. At enim ut malum poſtea erupit, atque inde jam cœpit bonitas Dei cum adverſario agere, aliud quoque negotium eadem illa juſtitia Dei nacta eſt jam ſecundum adverſionem dirigendæ bonitatis, ut ſepoſita libertate ejus, qua & ultro Deus bonus pro meritis cujuſque penſetur, dignis offeratur, indignis denegetur, ingratis auferatur, proinde omnibus æmulis vindicetur. Ita omne hoc juſtitiæ opus procuratio bonitatis eſt, quod judicando damnat, quod damnando punit, quod, ut dicitis, ſævit, utique bono, non malo, proficit. Denique timor judicii ad bonum, non ad malum confert. Non enim ſufficiebat, bonum per ſemetipſum commendari, jam ſub adverſario laborans. Nam & ſi commendabile per ſemetipſum, non tamen & conſervabile; quia expugnabile jam per adverſarium, niſi vis aliqua praeeſſet timendi, quæ bonum etiam nolentes appetere, & cuſtodire compelleret. Cæterum tot illecebris mali expugnantibus bonum, quis illud appeteret, quod impune contemneret? Quis cuſtodiret, quod ſine periculo amitteret? Legis mali viam latam & multo frequentiorem; nonne omnes illaberentur, ſi nihil in illa timeretur? Horremus terribiles minas creatoris, & vix a malo avellimur. Quid, ſi nihil minaretur? Hanc juſtitiam

malum

malum dices, quæ malo non favet? Hanc bonum negabis, quæ bono proſpicit? Qualem oportet Deum, vel qualem malles, expediret? ſub quo delicta gauderent, cui diabolus illuderet: illum bonum judicares Deum, qui hominem poſſet magis malum facere ſecuritate delicti? Quis boni autor, niſi qui & exactor? Proinde quis mali extraneus, niſi qui & inimicus? Quis inimicus, niſi qui & expugnator? Quis expugnator, niſi qui & punitor? Sic totus Deus bonus eſt, dum pro bono omnia eſt. Sic denique omnipotens, quia & juvandi & lædendi potens. Minus eſt, tantummodo prodeſſe, quia non aliud quid poſſit, quam prodeſſe: de ejuſmodi qua fiducia bonum ſperem, ſi hoc ſolum poteſt? quomodo innocentiæ mercedem ſecter, ſi non & nocentiæ ſpeciem? diffidam neceſſe eſt, ne nec alteram partem remuneretur, qui utramque non valuit, Uſque adeo juſtitia etiam plenitudo eſt divinitatis ipſius, exhibens Deum perfectum, & patrem & dominum: patrem clementia; dominum diſciplina: patrem, poteſtate blanda; dominum, ſevera: patrem, diligendum pie; dominum, timendum neceſſarie. Diligendum, quia malit miſericordiam, quam ſacrificium; & timendum, quia nolit peccatum; diligendum, quia malit pœnitentiam peccatoris quam mortem; & timendum, quia nolit peccatores ſui jam non pœnitentes. Ideo lex utrumque definit, diliges Deum & timebis Deum. Aliud obſecutori propoſuit, aliud exorbitatori.

14. Ad omnia tibi occurrit Deus, idem percutiens, ſed & ſanans; mortificans, ſed & vivificans, humilians, ſed & ſublimans. Condens mala, ſed & pacem faciens, ut etiam & hic reſpondeam hæreticis. Ecce enim, inquiunt, ipſe ſe conditorem profitetur malorum, dicens; Ego ſum qui condo mala. Amplexi enim vocabuli communionem, duas malorum ſpecies in ambiguitate turbantem, quia *mala* dicuntur & de-

dicta & supplicia; passim volunt eum conditorem intelligi malorum, ut malitiæ autor renuncietur. Nos autem adhibita distinctione utriusque formæ, separatis malis, delictis; & malis, suppliciis, malis culpæ, & malis pœnæ, suum cuique parti defendimus autorem. Malorum quidem peccati & culpæ, diabolum; malorum vero supplicii & pœnæ, Deum creatorem: ut illa pars malitiæ deputetur; ista justitiæ, mala condentis judicia, adversus mala delicti. De his ergo creator profitetur malis, quæ congruunt judici. Quæ quidem illis mala sunt, quibus rependuntur. Cæterum suo nomine bona, qua justa, & bonorum defensoria, & delictorum inimica, atque in hoc ordine, Deo digna. Aut, proba ea injusta, ut probes malitiæ deputanda, id est injustitiæ mala: quia, si justitiæ erunt, jam mala non erunt, sed bona, malis tantummodo mala, quibus etiam directo bona pro malis damnantur. Constitue igitur, injuste hominem divinæ legis voluntarium contemptorem id retulisse, quo noluit caruisse: injuste malitiam ævi illius imbribus, dehinc & ignibus cæsam: injuste Aegyptum fœdissimam, superstitiosam, amplius hospitis populi conflictatricem, decemplici castigatione percussam. Indurat cor Pharaonis, & meruerat in exitium subministrari, qui jam negaverat Deum, qui jam legatos ejus toties superbus excussserat, qui jam populo laborem operis adiecerat: postremo, qua Aegyptius, olim Deo reus fuerat gentilis idololatriæ, Ibin & Crocodilum citius colens, quam Deum vivum. Impedit & ipsum populum, sed ingratum. Immisit & pueris ursos, sed irreverentibus in prophetam.

15. Justitiam ergo primo judicis dispice, cujus si ratio constiterit, tunc & severitas & per quæ severitas decurrit, rationi & justitiæ reputabuntur. Ac ne pluribus immoremur, asserite caussas cæteras quoque, ut sententias condemnetis: excusate delicta, ut judi-

cia

cia reprobetis. Nolite reprehendere judicem, ſed revincite malum judicem. Nam & patrum delicta de filiis exigebat: duritia populi talia remedia compulerat, ut vel poſteritatibus ſuis proſpicientes legi divinæ obedirent. Quis enim non magis filiorum ſalutem, quam ſuam curet? Sed & ſi benedictio patrum ſemini quoque eorum deſtinabatur, ſine ullo adhuc merito ejus, cur non & reatus patrum in filios quoque redundaret? Sicut gratia, ita & offenſa: ut per totum genus & gratia decurreret, & offenſa, ſalvo eo quod poſtea decerni habebat, non dicturos acidam uvam patres manducaſſe, & filiorum dentes obſtupuiſſe; id eſt non ſumpturum patrem delictum filii, nec filium delictum patris, ſed unumquemque delicti ſui reum futurum: ut poſt duritiam populi, duritia legis edomita, juſtitia jam non genus, ſed perſonas judicaret: quanquam ſi Evangelium veritatis accipias ad quos pertineat ſententia reddentis in filios patrum delicta, cognoſces, ad illos ſcilicet, qui hanc ultro ſibi ſententiam fuerant irrogaturi, ſanguis illius ſuper capita noſtra & filiorum noſtrorum. Hoc itaque omnis providentia Dei cenſuit, quod jam audierat.

16. Bona igitur & ſeveritas, quia juſta, ſi bonus judex, id eſt juſtus. Item cætera bona, per quæ opus bonum currit bonæ ſeveritatis, ſive ira, ſive æmulatio, ſive ſævitia. Debita enim omnia hæc ſunt ſeveritati, ſicut ſeveritas debitum eſt juſtitiæ. Vindicanda erit procacitas ætatis verecundiam debentis. Atque ita non poterunt judici exprobrari, quæ judici accedunt, carentia & ipſa culpa ſicut judex. Quid enim, ſi medicum quidem dicas eſſe debere, ferramenta vero ejus accuſes, quod ſecent & inurant & amputent, & conſtrictent; quando ſine inſtrumento artis medicus eſſe non poſſit? Sed accuſa male ſecantem, importune amputantem, temere inurentem, atque ita ferramenta quoque ejus ut mala mi-

nisteria reprehende. Proinde est enim, cum Deum quidem judicem admittis, eos vero motus & sensus, per quos judicat, destruis. Deum nos a prophetis & a Christo, non a philosophis, nec ab Epicuro erudimur; qui credimus Deum etiam in terris egisse, & humani habitus humilitatem suscepisse ex caussa humanæ salutis, longe sumus a sententia eorum, qui nolunt Deum curare quicquam.

Inde venit ad hæreticos quoque definitio ejusmodi, si Deus irascitur & æmulatur, & extollitur, & exacerbatur, ergo & corrumpetur, ergo & morietur. Bene autem, quod Christianorum est, etiam mortuum Deum credere, & tamen viventem in ævo ævorum. Stultissimi, qui de humanis divina præjudicant, ut, quoniam in homine corruptoriæ conditionis habentur hujusmodi passiones, idcirco & in Deo ejusdem status existimentur. Discerne substantias, & suos eis distribue sensus, tam diversos, quam substantiæ exigunt, licet vocabulis communicare videantur. Nam & dexteram, & oculos, & pedes Dei legimus, nec ideo tamen humanis comparabuntur, quia de appellatione sociantur. Quanta erit diversitas divini corporis & humani sub eisdem nominibus membrorum; tanta erit & animi divini, & humani differentia, sub eisdem licet vocabulis sensuum, quos tam corruptorios efficit in homine corruptibilitas substantiæ humanæ, quam incorruptorios in Deo efficit incorruptibilitas substantiæ divinæ. Certe Deum confiteris creatorem? Certe, inquis. Quomodo ergo in Deo humanum aliquid existimas, & non divinum omne? Quem Deum non negas, confiteris non humanum. Siquidem Deum confitendo præjudicasti utique, illum ab omni humanarum conditionum qualitate diversum. Porro, cum pariter agnoscas, hominem a Deo inflatum in animam vivam, non Deum ab homine, satis perversum est, ut in Deo potius humana constituas, quam

in

in homine divina, & hominis imagine Deum imbuas potius, quam Dei hominem. Et hæc ergo imago censenda est Dei in homine, quod eosdem motus & sensus habeat humanus animus, quos & Deus; licet non tales, quales Deus. Pro substantia enim & status eorum, & exitus distant. Denique contrarios eorum sensus, lenitatem dico, patientiam, misericordiam, ipsamque matricem earum bonitatem, cur divina præsumitis? Nec tamen perfecte ea obtinemus, quia solus Deus perfectus. Ita & illas species prædico, & exasperationes, non tam feliciter patimur; quia solus Deus de incorruptibilitatis proprietate felix. Irascetur enim, sed non exacerbabitur, sed non periclitabitur; movebitur, sed non evertetur. Omnia necesse est adhibeat propter omnia; tot sensus, quot & caussas; et iram propter sceleitos, & bilem propter ingratos, & æmulationem propter superbos, & quicquid non expedit malis. Sic & misericordiam propter errantes; & patientiam propter non resipiscentes, & præstantiam propter merentes, & quicquid bonis opus est. Quæ omnia patitur suo more, quo eum pati condecet, propter quem homo eadem patitur æque suo more.

17. Hæc ita dispecta totum ordinem Dei judicis operarium, & (ut dignius dixerim) protectorem catholicæ & summæ illius bonitatis ostendunt, quam semotam a judiciariis sensibus, & in suo statu puram nolunt Marcionitæ in eodem Deo agnoscere, pluentem super bonos & malos, & solem suum oriri facientem super justos & injustos, quod alius Deus omnino non præstat. Nam, & si hoc quoque testimonium christi in creatorem, *Marcion de Evangelio eradere ausus est*, sed ipse mundus inscriptus est, & omni a conscientia legitur: & erit hæc ipsa patientia creatoris in judicium Marcionis; illa patientia quæ expectat pœnitentiam potius peccatoris, quam mortem, & mavult misericordiam, quam sacrificium; avertens

jam destinatum exitium Ninivitis, & largiens spatium vitæ Ezechiæ lachrymis, & restituens statum regni Babylonis tyranno pœnitentia functo. Illam dico misericordiam, quæ & filium Saulis moriturum ex devotione populo concessit & David delicta in domum Uriæ confessum venia liberavit: & ipsum Israël toties restituit, quoties judicavit: toties refovit, quoties & increpuit. Non solum igitur judicem aspiciens convertere & ad optimi exempla, notans, cum ulciscitur, considera cum indulget; repende austeritati lenitatem: cum utrumque conveneris in creatore, invenies in eo & illud, propter quod alterum Deum credis. Veni denique ad inspectationem doctrinarum, disciplinarum, præceptorum, consiliorumque ejus. Dices forsitan, hæc etiam humanis legibus determinari. Sed ante Lycurgos & Solonas omnes, Moyses & Deus. Nulla posteritas non a primordiis accipit. Tamen non a tuo Deo didicit creator meus præscribere: Non occides, non adulterabis, non furaberis, non falsum testimonium dices, alienum non concupisces; honora patrem & matrem, & diliges proximum proximum tuum ut teipsum. Ad hæc innocentiæ, pudicitiæ, & justitiæ, & pietatis, principalia consulta accedunt etiam humanitatis præscripta, cum septimo quoque anno servitia libertate solvuntur: cum eodem tempore agro parcitur, egenis cedendo locum: bovi etiam terenti vincula oris remittuntur ad fructum præsentis laboris; quo facilius in pecudibus præmeditata humanitas in hominum refrigeria erudiretur.

18. Sed quæ potius legis bona defendam, quam quæ hæresis concupiit? Ut talionis definitionem, oculum pro oculo, dentem pro dente, & livorem pro livore repetentis. Non enim injuriæ mutuo exercendæ licentiam sapit, sed in totum cohibendæ violentiæ prospicit. ut quia durissimo & infideli in Deum populo longum vel etiam incredibile videretur, a

Deo

Deo exſpectare defenſam, edicendam poſtea per prophetam: Mihi defenſam, & ego defendam dicit dominus: interim commiſſio injuriæ, metu vicis ſtatim occurſuræ, repaſtinaretur: & licentia retributionis prohibitio eſſet provocationis; ut ſic improbitas aſtuta ceſſaret, dum ſecunda permiſſa, prima terretur: & prima deterrita, nec ſecunda committitur, qua & alias facilior timor talionis, per eundem ſaporem paſſionis. Nihil amarius, quam id ipſum pati, quod feceris aliis. Et ſi lex aliquid cibis detrahit, & immunda pronunciat animalia, quæ aliquando benedicta ſunt: conſilium exercendæ continentiæ intellige, & frenos impoſitos illi gulæ agnoſce, quæ cum panem ederet angelorum, cucumeres & pepones Aegyptiorum deſiderabat. Agnôſce ſimul & comitibus gulæ, libidini ſcilicet atque luxuriæ, proſpectum, quæ fere ventris caſtigatione frigeſcunt. Manducaverat enim populus & biberat, & ſurrexerat ludere: proinde ut & pecuniæ ardor reſtingueretur ex parte, qua de victus neceſſitate cauſatur, precioſorum ciborum ambitio detracta eſt. Poſtremo, ut facilius homo ad jejunandum Deo formaretur, paucis & non glorioſis eſcis aſſuefactus, & nihil de lautioribus eſuriturus. Reprehendendus ſane creator, quod cibos potius populo ſuo abſtulit, quam ingratioribus Marcionitis. Sacrificiorum quoque onera, & operationum & oblationum negotioſas ſcrupuloſitates nemo reprehendat; quaſi Deus talia ſibi proprie deſideraverit, qui tam manifeſte exclamat: Quo mihi multitudinem ſacrificiorum veſtrorum? Et quis exquiſivit iſta de manibus veſtris? Sed illam Dei induſtriam ſentiat, qua populum pronum in idololatriam & transgreſſionem ejusmodi officiis religioni ſuæ voluit adſtringere, quibus ſuperſtitio ſeculi agebatur, ut ab ea avocaret illos, ſibi jubens fieri, quaſi deſideranti, ne ſimulacris faciendis delinqueret.

19. Sed & in ipsis commerciis vitæ & conversationis humanæ, domi ac foris, adusque curam vasculorum, omnifariam distinxit; ut istis legalibus disciplinis occurrentibus ubique, ne ulli momento vacarent a Dei respectu. Quid enim faceret beatum hominem, quam in lege domini voluntas ejus, & in lege domini meditabitur die ac nocte? Quam legem non duritia promulgavit autoris, sed ratio summæ benignitatis, populi potius duritiam edomantis, & rudem obsequio fidem operosis officiis dedolantis; ut nihil de arcanis attingam significantiis, legis spiritalis scilicet & propheticæ, & in omnibus pene argumentis figuratæ. Sufficit enim in præsenti, si simpliciter hominem Deo obligabat, ut nemo eam reprobare debeat, nisi cui non placet Deo deservire. Ad hoc beneficium, non onus legis, adiuuandum, etiam prophetas eadem bonitas Dei ordinavit, docentes Deo digna, auferre nequitias de anima, discere benefacere, exquirere judicium, judicare pupillo, & justificare viduam, diligere quæstiones, fugere improborum contactum, dimittere conflictam integram, dissipare scripturam injustam, infringere panem esurienti, & tectum non habentem inducere in domum tuam, nudum si videris, contegere, & domesticos seminis tui non despicere; compescere linguam a malo, & labia, ne loquantur dolum, declinare a malo & facere bonum, quærere pacem & sectari eam: irasci & non delinquere, id est in ira non perseverare, sive sævire: non abire in concilium impiorum, nec stare in via peccatorum, nec in cathedra pestilentium sedere, sed ubi? Vide quam bonum & jucundum habitare fratres in unum, meditantes die ac nocte in lege domini. Quia bonum scilicet fidere in dominum, quam fidere in hominem: & sperare in dominum, quam sperare in hominem. Qualis enim apud Deum merces homini? & erit tanquam lignum quod plantatum est juxta exitus aquarum

quod

quod fructum suum dabit in tempore suo: & folium ejus non decidet, & omnia quæcunque faciet, prosperabuntur illi. Innocens autem & purus corde, qui non accepit in vanum nomen Dei, & non juravit ad proximum suum in dolo; iste accipiet benedictionem a domino, & misericordiam a Deo salutificatore suo: Oculi enim domini super timentes eum, sperantes in misericordiam ipsius, ad deliberandas animas eorum de morte, utique æterna, & nutricandos eos in fame, utique vitæ æternæ. Multæ enim pressuræ justorum; & ex omnibus liberavit eos dominus. Honorabilis mors in conspectu domini sanctorum ejus. Dominus custodit omnia ossa eorum, & non comminuetur. Redemit dominus animas servorum suorum. Pauca ista de tantis scripturis creatoris intulimus, & nihil puto jam ad testimonium Dei optimi deesse, quod satis & præcepta bonitatis & promissa consignant.

20. Sed enim sepiæ isti, quorum figura, illud quoque pisculentum de cibis lex recusavit, ut traductionem sui sentiunt, tenebras hinc blasphemiæ intervomunt, atque ita intentionem uniuscujusque jam proximam dispargunt, jactando & asseverando ea, quæ relucentem bonitatem creatoris infuscent. Sed & per istas caligines sequemur nequitiam, & in lucem extrahemus ingenia tenebrarum, objicientia creatori vel maxime fraudem illam & rapinam auri & argenti, mandata ab illo Hebræis in Aegyptios: Age infelicissime hæretice, te ipsum expostulo arbitrum, cognosce in utramque gentem prius, & ita de autore præcepti judicabis. Reposcunt Aegyptii de Hebræis vasa aurea & argentea; contra Hebræi mutuas petitiones instituunt, allegantes sibi quoque, eorundem patrum nomine, ex eodem scripturæ instrumento, mercedes restitui oportere illius operariæ servitutis, pro laterinis deductis, pro civitatibus & villis ædificatis. Quid judicabis, optimi Dei elector?

Hebræos fraudem agnoſcere debere, an Aegyptios compenſationem? Nam & ajunt, ita actum per legatos utrimque, Aegyptiorum quidem repetentium vaſa, Judæorum vero repoſcentium operas ſuas: & tamen has juſtitia renunciaverunt ſibi Aegyptii? Hodie adverſus Marcionitas amplius allegant Hebræi, negantes compenſationi ſatis eſſe quantumvis illud auri & argenti, ſi ſexcentorum millium operæ per tot annos vel ſingulis nummis diurnis æſtimentur. Quæ autem pars major, repetentium vaſa, an incolentium villas & urbes? Querela ergo major Aegyptiorum, an gratia Hebræorum? Ut ſolo injuriarum judicio Hebræi Aegyptios repercuterent, liberi homines in ergaſtulum ſubacti; ut ſolas ſcapulas ſuas ſcribæ eorum apud ſubſellia ſua oſtenderent, flagellorum contumelioſa atrocitate laceratas: non paucis lancibus & ſcyphis, pauciorum utique divitum ubique, ſed totis & ipſorum facultatibus, & popularium omnium collationibus ſatisfaciendum Hebræis pronunciaſſet. Igitur, ſi bona Hebræorum cauſſa, bona jam & cauſſa, id eſt mandatum, creatoris, qui & Aegyptios gratos fecit neſcientes, & ſuum populum in tempore expeditionis anguſto, aliquo ſolatio tacitæ compenſationis expunxit. Plane minus exigi juſſit. Hebraeis etiam filios Aegyptii reſtituere debuerant.

21. Sic & in cæteris contrarietates præceptorum ei exprobras, ut mobili & inſtabili, prohibentis ſabbatis operari, & jubentis arcam circumferri per dies octo, id eſt etiam ſabbato, in expugnatione civitatis Hiericho. Nec ſabbati enim inſpicis legem, opera humana, non divina, prohibentem. Siquidem ſex, inquit, diebus operare, & facies omnia opera tua. Septima autem die ſabbata domino Deo tuo; non facies in ea omne opus: quod utique tuum. Conſequens enim eſt, ut ea opera ſabbato auferret, quæ ſex diebus ſupra indixerat, tua ſcilicet, id eſt humana

na

na & quotidiana. Arcam vero circumferre, neque quotidianum opus videri potest, neque humanum; sed & rarum & sacrosanctum, & ex ipso tunc Dei præcepto utique divinum. Quod & ipse quid significaret edissererem, ni nimis longum esset figuras argumentorum omnium creatoris expandere, quas forsitan nec admittis. Sed plus est, si de absolutis revincamini simplicitate veritatis, non curiositate. Sicut & nunc certa distinctio est sabbati humana non divina opera prohibentis. Ideoque, qui sabbatis lignatum ierat, morti datus est; suum enim opus fecerat, lege interdictum. Qui vero arcam sabbatis circumtulerant, impune gesserunt; non suum enim opus sed Dei, ex præcepto scilicet ipsius amministraverant.

22. Proinde & similitudinem vetans fieri omnium, quæ in cælo & in terra & in aquis, ostendit & caussas, idololatriæ scilicet, quæ substantiam cohibentes; subjicit enim, non adorabitis ea neque servietis illis. Serpentis autem ænei effigies postea præcepta Moysi a domino non ad idololatriæ titulum pertinebat, sed ad remediandos eos, qui a serpentibus infestabantur. Et taceo de figura remedii. Sic & Cherubin & Seraphin aurea, in arcæ figuratum exemplum, certe simplex ornamentum, accommodata suggestui, longe diversas habendo caussas ab idololatriæ conditione, ob quam similitudo prohibetur: non videntur similitudinum prohibitarum legi refragari; non in eo similitudinis statu deprehensa, ob quem similitudo prohibetur. Diximus de sacrificiorum rationali institutione, avocanti scilicet ab idolis ad Deum officia ea, quæ si rursus ejecerat, dicens, quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum: hoc ipsum voluit intelligi, quod non sibi ea proprie exegisset. Non enim bibam inquit, sanguinem taurorum; quia & alibi ait, Deus æternus non esuriet nec sitiet. Nam & si ad oblationes

nes Abel advertit, & holocausta Noe odoratus est libenter, quæ jucunditas sive viscerum vervecinorum, sive nidoris ardentium victimarum? Sed animus simplex & Deum metuens, offerentium ea, quæ a Deo habebant & pabuli & suavis olentiæ, gratiæ apud Deum deputabatur; non, quæ fiebant, exigentis, sed illud, propter quod fiebant; ob honorem scilicet Dei. Si cliens diviti aut regi nihil desideranti tamen aliquid vilissimi munusculi obtulerit, quantitas & qualitas muneris infuscabit divitem & regem, an delectabit titulus officii? At si cliens ei munera, ultro, vel etiam dicto ordine suo, offerat, & solemnia regis observet, non ex fide tamen, nec corde puro, nec plena circa cætera quoque obsequia, nonne consequens, ut rex ille vel dives exclamet; quo mihi multitudinem munerum tuorum? Plenus sum. Et solennitates & dies festos & vestra sabbata dicendo, quæ secundum libidinem suam, non secundum religionem Dei celebrando sua jam, non Dei, fecerant: conditionalem idcirco & rationalem demonstravit recusationem eorum, quæ administranda præscripserat.

23. Si vero etiam circa personas levem vultis intelligi, cum reprobat aliquando probatos; aut improvidum, cum probat quandoque reprobandos, quasi judicia sua aut damnet præterita, aut ignoret futura: atquin nihil tam bono & judici convenit, quam pro præsentibus meritis & rejicere, & adlegere. Eligitur Saul, sed nondum despector prophetæ Samuelis. Rejicitur Salomon, sed jam a mulieribus alienis possessus, & idolis Moabitarum & Sidoniorum mancipatus. Quid faceret creator, ne a Marcionitis reprehenderetur? Bene adhuc agentes prædamnaret jam propter futura delicta? Sed Dei boni non erat, nondum merentes prædamnare. Proinde peccantes nunc non recusaret propter pristina benefacta? Sed justi judicis non

erat;

erat, rescissis jam bonis pristinis scelera donare. Aut quis hominum sine delicto, ut eum Deus semper eligeret, quem nunquam posset recusare? Vel quis item sine aliquo bono opere, ut eum Deus semper recusaret, quem nunquam posset eligere? Exhibe bonum semper, & non recusabitur: exhibe malum, & nunquam eligetur. Cæterum, si idem homo, ut in utroque pro temporibus, in utroque dispungetur a Deo, & bono & judice, qui non levitate aut improvidentia sententias vertit, sed censura gravissima & providentissima merita temporis cujusque dispensat.

24. Sic & pœnitentiam apud Deum prave interpretaris, quasi proinde mobilitate vel improvidentia, imo jam ex delicti recordatione, pœniteat, quoniam quidem dixerit, pœnituit quod regem fecerim Saul; præscribens scilicet, pœnitentiam confessionem sapere mali operis alicujus vel erroris. Porro non semper. Evenit enim in bonis factis pœnitentiæ confessio, ad invidiam & exprobrationem ejus, qui beneficii ingratus extiterit; sicut & tunc circa personam Saulis honorandam annunciatur a creatore; qui non deliquerat cum Saulem assumit in regnum, & sancto spiritu auget, optimum enim adhuc, qualis, inquit, non erat in filiis Israëlis, dignissime adlegerat. Sed nec ignoraverat ita eventurum. Nemo enim te sustinebit improvidentiam adscribentem Deo, ei, quem Deum non negans, confiteris & providum. Hæc enim illi propria, divinitas constat. Sed malum factum Saulis (ut dixi) onerabat pœnitentiæ suæ professione, quam vacante delicto circa Saulis adlectionem, consequens est, invidiosam potius intelligi, non criminosam. Ecce, inquis, criminosam eam animadverto, circa Ninivitas, dicente scriptura Jonæ: Et pœnituit dominum de malitia, quam dixerat, facturum se illis, nec fecit. Sicut & ipse Jonas ad Deum, Propterea

præve-

prævenì profugere in Tharsos, quia cognoveram te esse misericordem & miserescentem, patientem & plurimum misericordiæ, pœnitentem malitiarum. Bene igitur, quod præmisit optimi Dei titulum, patientissimi scilicet super malos, & abundantissimi misericordiæ & miserationis super agnoscentes & deplangentes delicta sua, quales tunc Ninivitæ. Si enim optimus, qui talis: de isto prius cessisse debebis, non competere in talem, id est in optimum, etiam malitiæ concursum. Et quia & Marcion defendit, arborem bonam malos quoque fructus non licere producere, sed malitiam tamen nominavit, quod optimus non capit: numquid aliqua interpretatio subest earum malitiarum intelligendarum, quæ possint & in optimum decucurrisse? Subest autem. Dicimus denique, malitiam nunc significari, non quæ ad naturam redigatur creatoris, quasi mali, sed quæ ad potestatem, quasi judicis, secundum quam enunciarit, Ego sum qui condo mala: & ecce ego emitto in vos mala, non peccatoria, sed ultoria, quorum satis diluimus infamiam, ut congruentium judici. Sicut autem, licet mala dicantur, non reprehenduntur in judice, nec hoc nomine suo malum judicem ostendunt: ita & malitia hæc erit intelligenda nunc, quæ ex illis malis judiciariis deputata, cum ipsis competat judici. Nam & apud Græcos interdum malitiæ pro vexationibus & læsuris, non pro malignitatibus ponuntur, sicut & in isto articulo. Atque adeo si ejus malitiæ pœnituit creatorem, quasi creaturæ reprobandæ scilicet, & delictum vindicandæ: Atqui nec hic ullum admissum criminosum reputabitur creatori, qui iniquissimam civitatem digne meritoque decreverat abolendam; ita, quod juste destinaverat, non male destinans, ex justitia, non ex malitia destinarat; sed pœnam ipsam *malitiam* nominavit, ex malo & merito & passionis ipsius. Ergo

dices,

dices, si malitiam justitiæ nomine excusas, quia justè exitium destinarat in Ninivitas, sic quoque culpandus est, qui justitiæ utique non pœnitendæ pœnitentiam gessit. Imo nec justitiæ, inquam, pœnitebit Deum, & superest jam agnoscere, quid sit pœnitentia Dei. Non enim, si hominem ex recordatione plurimum delicti, interdum & ex alicujus boni operis ingratia pœnitet, ideo & Deum proinde. In quantum enim Deus nec malum admittit, nec bonum damnat, in tantum nec pœnitentiæ boni aut mali apud eum locus est. Nam & hoc tibi eadem scriptura determinat, dicente Samuele Sauli, Discidit dominus regnum Israëlis de manu tua hodie, & dabit illud proximo tuo, optimo super te, & scindetur Israël in duas partes, & non convertetur, neque pœnitentiam aget, quia non sicut homo est ad pœnitendum. Hæc itaque definitio in omnibus aliam formam divinæ pœnitentiæ statuit, quæ neque ex improvidentia, neque ex levitate, neque ex ulla boni aut mali operis damnatione reputetur, sicut humana. Quis ergo erit mos pœnitentiæ divinæ? jam relucet, si non ad humanas conditiones eam referas. Nihil enim aliud intelligetur, quam simplex conversio sententiæ prioris, quæ etiam sine reprehensione ejus possit admitti, etiam in homine, nedum in Deo, cujus omnis sententia caret culpa. Nam & in græco sono, pœnitentiæ nomen, non ex delicti confessione, sed ex animi demutatione compositum est, quam apud Deum, pro rerum variantium sese occursu, fieri ostendimus.

25. Jam nunc, ut omnia ejusmodi expediam, ad cæteras pusillitates & infirmitates & incongruentias (ut putatis) interpretandas purgandasque, pertendam. Inclamat Deus, Adam ubi es? Scilicet ignorans ubi esset? &, causato nuditatis pudore, an de arbore gustasset, interrogat, scilicet incertus? Imo nec incertus admissi, nec ignorans lo-

ci.

ĉi. Enimvero oportebat conſcientia peccati delitefcentem, evocatum prodire in conſpectum domini, non ſola nominis inclamatione, ſed cum aliqua jam tunc admiſſi ſugillatione. Nec enim ſimplici modo, id eſt interrogatorio ſono legendum eſt, Adam ubi es? ed impreſſo & incuſſo & imputativo, Adam, ubi es? Id eſt in perditione es, id eſt, jam hic non es, ut & increpandi & dolendi exitus vox ſit. Cæterum, qui totum orbem comprehendit manu velut nidum, cujus cœlum thronus, & terra ſcabellum: nimirum hujus oculos aliqua paradiſi portio evaſerat, quo minus illi ubicunque Adam ante evocationem viſeretur, tam latens, quam de interdicta fruge ſumens? Speculatorem vineæ vel horti tui, lupus aut furunculus non latet: Deum puto, de ſublimioribus oculatiorem, aliquid ſubjecti præterire non poſſe. Stulte, qui tantum argumentum divinæ majeſtatis & humanæ inſtructionis, naſo agis. Interrogat Deus, quaſi incertus, ut & hic liberi arbitrii probans hominem in cauſſa aut negationis, aut confeſſionis, ut daret ei locum ſponte confitendi delictum, & hoc nomine relevandi; ſicut de Cain ſciſcitatur, ubinam frater ejus, quaſi non jam vociferatum a terra ſanguinem Abelis audiſſet; ſed, ut & ille haberet poteſtatem ex eadem arbitrii poteſtate, ſponte negandi delicti, & hoc nomine gravandi: atque ita nobis conderentur exempla confitendorum potius delictorum, quam negandorum; ut jam tunc initiaretur evangelica doctrina, Ex ore tuo juſtificaberis, & ex ore tuo damnaberis. Nam etſi Adam propter ſtatum legis deditus morti eſt, ſed ſpes ei ſalva eſt, dicente domino: Ecce Adam factus eſt tanquam unus ex nobis, de futura ſcilicet adlectione hominis in divinitatem. Denique quid ſequitur? Et nunc, ne quando extendat manum & ſumat de ligno vitæ & vivat in ævum. Interponens enim & nunc præſentis temporis verbum, temporalem, & ad præſens dilationem vitæ feciſſe ſe

oſten-

ostendit. Ideoque nec maledixit ipsum Adam nec Evam, ut restitutionis candidatos, ut confessione relevatos. Cain vero & maledixit, & cupidum morte luere delictum, mori interim vetuit, ut præter admissum, etiam negationis ejus oneratum. Hæc erit ignorantia Dei nostri, quæ ideo simulabatur, ne delinquens homo, quid sibi agendum sit, ignoret. Sed ad Sodomam & Gomorram descendens, Videbo, ait, si secundum clamorem pervenientem ad me consumantur, si vero non, ut agnoscam. Et hic videlicet ex ignorantia incertus, & scire cupidus? An hic sonus pronunciationis necessarius, non dubitativum, sed comminativum exprimens sensum, sub sciscitationis obtentu? Quod si descensum quoque Dei irrides, quasi aliter non potuerit perficere judicium, nisi descendisset, vide ne tuum æque Deum pulses. Nam & ille descendit, ut, quod vellet, efficeret.

26. Sed & jurat Deus: numquid forte per Deum Marcionis? Imo, inquit, multo vanius, quod per semetipsum. Quid vellet, (ut) faceret, si alius Deus non erat in conscientia ejus, hoc cum maxime jurantis, alium absque se omnino non esse? Igitur pejerantem deprehendis, an vane dejerantem? Sed non potest videri pejerasse, qui alium esse non scivit, ut dicitis. Quod enim scit, hoc dejerans vero, non pejeravit. Sed nec vane dejerat, alium Deum non esse. Tunc enim vane dejeraret, si non fuissent, qui alios Deos crederent, tunc quidem simulachrorum cultores; nunc vero & hæretici. Jurat igitur per semetipsum, ut vel juranti Deo credas, alium Deum omnino non esse. Hoc ut Deus faceret, tu quoque Marcion coegisti. Jam tunc enim providebaris. Proinde si & in promissionibus aut comminationibus jurat, fidem in primordiis arduam extorquens, nihil Deo indignum est, quod efficit Deo credere. Satis

& tunc pusillus Deus, in ipsa etiam ferocia sua, cum ob vituli consecrationem efferatus in populum, de famulo suo postulat Moyse, sine me, & indignatus ira, disperdam illos, & faciam te in nationem magnam. Unde meliorem soletis affirmare Moysen Deo suo, deprecatorem, imo & prohibitorem iræ. Non facies enim istud, aut & me una cum eis impende. Miserandi vos quoque cum populo, qui Christum non agnoscitis, in persona Moysi figuratum, patris deprecatorem, & oblatorem animæ suæ pro populi salute. Sed sufficit, si & Moysi proprie donatus est populus ad præsens, quod ut famulus postulare posset a domino, id dominus a se postulavit. Ad hoc enim famulo dixit, Sine me, & disperdam illos, ut ille postulando & semetipsum offerendo non sineret; atque ita disceres, quantum liceat fideli & Prophetæ apud Deum.

27. Jam nunc, ut & cætera compendio absolvam, quæcunque adhuc ut pusilla & infirma, & indigna colligitis ad destructionem creatoris, simplici & certa ratione proponam. Deum non potuisse humanos congressus inire, nisi humanos & sensus & affectus suscepisset, per quos vim majestatis suæ, intolerabilem utique humanæ mediocritati, humilitate temperaret, sibi quidem indigna, homini autem necessaria, & ita jam Deo digna: quia nihil tam dignum Deo, quam salus hominis. De isto pluribus retractarem, si cum ethnicis agerem, quanquam & cum hæreticis non multo congressio stet. Quatenus & ipsi Deum in figura & in reliquo ordine humanæ conditionis deversatum jam credidistis: non exigetis utique, diutius persuaderi, Deum conformasse semet ipsum humanitati, sed de vestra fide revincimini. Si enim Deus, & quidem sublimior, tanta humilitate fastigium majestatis suæ stravit, ut etiam morti subjiceret, & morti crucis: cur non putetis nostro quoque

Deo aliquas pusillitates congruisse, tolerabiliores tamen judaicis contumeliis & patibulis & sepulchris? An hæ sunt pusillitates, quæ jam hinc præjudicare debebunt, Christum humanis passionibus objectum, ejus Dei esse, cujus humanitates exprobrantur a vobis? Nam & profitemur, Christum semper egisse in Dei patris nomine, ipsum ab initio conversatum, ipsum congressum cum Patriarchis & Prophetis filium creatoris, sermonem ejus, quem, ex semetipso proferendo, filium fecit, ut exinde omni dispositioni suæ voluntatique præfecit; diminuens illum modico citra angelos, sicut apud eum scriptum est. Qua diminutione in hæc quoque dispositus est a patre, quæ ut humana reprehenditis, ediscens, jam inde a primordio, jam inde hominem, quod erat futurus in fine. Ille est, qui descendit, ille, qui interrogat, ille, qui postulat, ille, qui jurat. Cæterum quia patrem nemini visum, etiam commune testabitur Evangelium, dicente Christo: Nemo cognovit patrem nisi filius. Ipse enim & veteri testamento pronunciarat: Deum nemo videbit, & vivet, patrem invisibilem determinans, in cujus autoritate & nomine ipse erat Deus, qui videbatur Dei filius. Sed & penes nos Christus in persona Christi accipitur, quia & hoc modo noster est. Igitur quæcunque exigitis Deo digna, habebuntur in patre invisibili, incongressibilique & placido, & (ut ita dixerim) philosophorum Deo. Quæcunque autem, ut indigna, reprehenditis, deputabuntur in filio, & viso, & audito, & congresso, arbitro patris & ministro, miscente in semetipso hominem & Deum, in virtutibus Deum, in pusillitatibus hominem, ut tantum homini conferat, quantum Deo detrahit: totum denique Dei mei, penes vos, dedecus, sacramentum est humanæ salutis. Conversabatur Deus, ut homo divina agere doceretur. Ex æquo agebat Deus cum homine, ut homo ex æquo agere

cum Deo posset. Deus pusillus inventus est, ut homo maximus fieret. Qui talem Deum dedignaris, nescio an ex fide credas, Deum crucifixum. Quanta itaque perversitas vestra erga utrumque ordinem creatoris? Judicem eum designatis, & severitatem judicis secundum merita caussarum congruentem, pro sævitia exprobratis. Deum optimum exigitis, & lenitatem ejus benignitati congruentem, pro captu mediocritatis humanæ dejectius conversatam, ut pusillitatem depreciatis. Nec magnus vobis placet, nec modicus; nec judex, nec amicus. Quid si non eadem & in vestro deprehendantur? Judicem quidem & illum esse jam ostendimus, in libello suo: & de judice necessarie severum, & de' severo sicut sævum, si tamen sævum.

28. Nunc & de pusillitatibus, & malignitatibus, cæterisque notis & ipse adversus Marcionem *Antitheses* æmulas faciam. Si ignoravit Deus meus, esse alium super se, etiam tuus omnino non scivit, esse alium infra se. Quod enim ait Heraclitus ille tenebrosus, eadem via sursum & deorsum. Denique, si non ignorasset, & ab initio ei occurrisset. Delictum & mortem, & ipsum autorem delicti diabolum, & omnem malum, quem Deus meus passus est esse, hoc & tuus, qui illum pati passus est. Mutavit sententias suas Deus noster, proinde qua & vester; qui enim genus humanum tam sero respexit, eam sententiam mutavit, qua tanto ævo non respexit. Pœnituit mali in aliquo Deum nostrum, sed & vestrum. Eo enim, quod tandem animadvertit ad hominis salutem, pœnitentiam dissimulationis pristinæ fecit, debitam malo facto. Porro, malum factum deputabitur negligentia salutis humanæ, non nisi per pœnitentiam emendata apud Deum vestrum. Mandavit fraudem Deus noster, sed auri & argenti. Quanto autem homo preciosior auro & argento, tanto fraudulentior

Deus

Deus vester, qui hominem domino & factori suo eripit. Oculum pro oculo reposcit Deus noster, sed & vester vicem prohibens, iterabilem magis injuriam facit. Quis enim non rursus percutiet, non repercussus? Nescit Deus noster, quales adlegeret; ergo nec vester. Judam traditorem non adlegisset, si præscisset. Si & mentitum alicubi dicis creatorem, longe majus mendacium est in tuo Christo, cujus corpus non fuit verum. Multos sævitia Dei mei absumpsit, tuus quoque Deus, quos salvos non facit, utique in exitium disponit. Deus meus aliquem jussit occidi, tuus semetipsum voluit interfici, non minus homicida in semetipsum, quam in eo, a quo vellet occidi. Multos autem occidisse Deum ejus, probabo Marcioni. Nam fecit homicidam, utique periturum, nisi si populus nihil deliquit in Christum. Sed expedita virtus veritatis, paucis amat. Multa mendacio erunt necessaria.

29. Cæterum ipsas quoque *Antitheses* Marcionis cominus cæcidissem, si operosiore destructione earum egeret defensio creatoris, tam boni quam & judicis, secundum utriusque partis exempla congruentia Deo, ut ostendimus. Quod si utraque pars bonitatis atque justitiæ dignam plenitudinem divinitatis efficiunt, omnia potentis compendio: interim possum Antitheses retudisse, gestientes ex qualitatibus ingeniorum sive legum sive virtutum discernere, atque ita alienare Christum a creatore, ut optimum a judice, & mitem a fero, & salutarem ab exitioso. Magis enim eos conjungunt, quos in eis diversitatibus ponunt, quæ Deo congruunt. Aufer titulum Marcionis, & intentionem atque propositum operis ipsius, & nihil aliud præstare, quam demonstrationem ejusdem Dei optimi & judicis, quia hæc duo in solum Deum competunt. Nam & ipsum studium, in eis exemplis opponendi Christum creatori, ad unitatem magis spectat. Adeo

enim ipſa & una erat ſubſtantia, divinitatibus bona & ſevera, & eiſdem exemplis & in ſimilibus argumentis, ut bonitatem ſuam voluerit oſtendere, in quibus præmiſerat ſeveritatem. Quia nec mirum erat, diverſitas temporalis, ſi poſtea Deus mitior pro rebus edomitis, qui retro auſterior pro indomitis. Ita per Antitheſes facilius oſtendi poteſt ordo creatoris a Chriſto reformatus, quo & repercuſſus & redditus potius quam excluſus; præſertim Deum tuum ab omni motu amariore ſecernas, utique & ab æmulatione creatoris ſcilicet. Nam ſi ita eſt, quomodo eum Antitheſes ſingulas ſpecies creatoris æmulatum demonſtrant? Agnoſcam igitur & in hoc per illas Deum meum zelotem, qui res ſuas arbuſtiores in primordiis, bona ut rationali æmulatione maturitatis præcuraverit ſuo jure; cujus Antitheſes etiam ipſe mundus ejus agnoſcet, ex contrarietatibus elementorum, ſumma tamen ratione modulatus. Quam ob rem inconſiderantiſſime Marcion, alium Deum lucis oſtendiſſe debueras, alium vero tenebrarum, quo facilius alium bonitatis, alium ſeveritatis perſuaſiſſes. Cæterum ejus erit Antitheſis, cujus eſt & in mundo.

LIBER TERTIUS.

I. Secundum veſtigia priſtini operis, quod amiſſum reformare perſeveramus, jam hinc ordo de Chriſto; licet ex abundanti, poſt decurſam defenſionem unicæ divinitatis. Satis etenim præjudicatum eſt, Chriſtum non alterius Dei intelligendum, quam creatoris; cum determinatum eſt, alium Deum non credendum, præter creatorem, quem adeo Chriſtus prædicaverit & deinceps Apoſtoli non alterius Chriſtum annunciaverint, quam ejus Dei quem Chriſtus prædicavit, id eſt creatoris: ut nulla mentio alterius Dei

atque

atque ita nec alterius Christi agitata sit ante scandalum Marcionis. Facillime hoc probatur apostolicarum & hæreticarum ecclesiarum recensu: illic scilicet pronuntiandam regulæ interversionem, ubi posteritas invenitur. Quod etiam primo libello intexui. Sed & nunc congressio ista seorsum in Christum examinatura, eo utique proficiet, ut dum Christum probamus creatoris, sic quoque Deus excludatur Marcionis. Decet veritatem totis viribus uti suis, non ut laborantem; cæterum in præscriptionum compendiis vincit. Sed decretum est, ut gestientem ubique adversario occurrere, in tantum furenti, ut facilius præsumpserit, eum venisse Christum, qui nunquam sit annunciatus, quam eum, qui semper sit prædicatus.

2. Hinc denique gradum confero, an debuerit tam subito venisse? Primo, quia & ipse Dei sui filius. Hoc enim ordinis fuerit, ut ante pater filium profiteretur, quam patrem filius: & ante pater de filio testaretur, quam filius de patre. Dehinc, & qua missus, præter filii nomen. Proinde enim præcessisse debuerat mittentis patrocinium in testimonium missi, quia nemo veniens ex alterius autoritate, ipse eam sibi ex sua affirmatione defendit; sed ab ipsa defensionem potius expectat, præeunte suggestu ejus, qui autoritatem præstat. Cæterum nec filius agnoscetur, quem nunquam pater nuncupavit: nec missus credetur, quem nunquam mandator designavit. Nuncupaturus pater, & designaturus mandator, si fuisset. Suspectum habebitur omne, quod exorbitarit a regula; rerumque principalis gradus non sinit posterius agnosci patrem post filium, & mandatorem post mandatum, & Deum post Christum. Nihil origine sua prius est in agnitione, quia nec in dispositione; subito filius & subito missus & subito Christus? Atqui nihil putem a Deo subitum, quia nihil a Deo non dispositum. Si autem dispositum, cur & non prædicatum

dicatum, ut probari posset & dispositum ex prædicatione, & divinum ex dispositione? Et utique tantum opus, quod scilicet humanæ saluti parabatur, vel eatenus subitum non fuisset, qua per fidem profuturum. In quantum enim credi habebat, ut prodesset, in tantum paraturam desiderabat, ut credi posset, substructam fundamentis dispositionis & prædicationis; quo ordine fides informata, merito & homini indiceretur a Deo, & Deo exhiberetur ab homine; ex agnitione debens credere, quia posset, quæ scilicet credere didicisset ex prædicatione.

3. Non fuit, inquis, ordo ejusmodi necessarius, quia statim se & filium & missum, & Dei Christum, rebus ipsis esset probaturus, per documenta virtutum. At ego negabo solam hanc illi speciem ad testimonium competisse, quam & ipse postmodum exauctoravit. Siquidem edicens, multos venturos, & signa facturos, & virtutes magnas edituros, aversionem etiam electorum, nec ideo tamen admittendos, temerariam signorum & virtutum fidem ostendit, ut etiam apud pseudochristos facillimarum. Aut quale est, si inde se voluit probari, & intelligi, & recipi, ex virtutibus dico, unde cæteros noluit æque & ipsos tam subito venturos, quam a nullo autore prædicatos? Sed quia prior eis venit, & prior virtutum documenta signavit, idcirco quasi locum in balneis, ita fidem occupavit, posteris quibusque præripuit. Vide ne & ipse in conditione posteriorum deprehendatur, posterior inventus creatore ante jam cognito, & proinde virtutes ante operato, & non aliter præfato, non esse aliis credendum, post eum scilicet. Igitur si priorem venisse, & priorem de posteris pronuntiasse hoc fidem cludet, prædamnatus erit & ipse jam ab eo, quo posterior est agnitus, & solius erit autoritas creatoris, hoc in posteros constituendi, qui nullo posterior esse potuit. Jam nunc, cum probaturus

sim

sum creatorem easdem virtutes, quas solas ad fidem Christo tuo vendicas, interdum per famulos suos retro edidisse, interdum per Christum suum edendas destinasse, possum & ex hoc merito præscribere, tanto magis Christum non ex solis virtutibus credendum fuisse, quanto illum non alterius, quam creatoris interpretari potuissent, ut respondentibus virtutibus creatoris, & editis per famulos suos, & in Christum suum repromissis. Quanquam etsi alia documenta invenirentur in tuo Christo, nova scilicet, facilius crederemus etiam nova ejusdem esse, cujus & vetera, quam cujus tantummodo nova, egentia experimentis fidei victricis vetustatis: ut sic quoque prædicatus venire debuerit, tam prædicationibus propriis, extruentibus ei fidem, quam & virtutibus, præsertim adversus Christum creatoris venturum, & signis & prophetis propriis munitum, ut æmulus Christi per omnes diversitatum species reluceret. Sed quomodo a Deo nunquam prædicato Christus ejus prædicaretur? Hoc est ergo quod exigit, nec Deum, nec Christum tuum credi, quia & Deus ignotus esse non debuit, & Christus agnosci per Deum debuit.

4. Dedignatus opinor est imitari ordinem Dei nostri, ut displicentis, ut cum maxime revincendi: novus nove venire voluit, filius ante patris professionem, & missus ante mandatoris autoritatem, ut & ipse fidem monstruosissimam induceret, qua ante crederetur, Christum venisse, quam sciretur fuisse. Competit mihi etiam illud retractare, cur non post Christum venerit. Nam cum intueor dominum ejus, tanto ævo patientissimum acerbissimi creatoris, annunciantis interea in homines Christum suum, quacunque id ratione fecit, tam revelationem quam intercessionem suam differens, eadem ratione dico illum patientiam debuisse creatori, in Christo quoque suo dispositiones suas exsecuturo, ut perfecta & expleta omni ope-

ratione æmuli Dei & æmuli Christi, tunc & ipse proprias dispositiones superduceret. Cæterum pœnitentia tantæ patientiæ fecit, quod non in finem rerum creatoris perseveraverit. Vane sustinuit prædicari Christum ejus, quem non sustinuit exhiberi. Aut sine caussa intercidit temporis alieni decursum, aut sine caussa tam diu non intercidit. Quid illum detinuit, quidve turbavit? Atquin in utrumque commisit, post creatorem quidem tam tarde revelatus, ante Christum vero ejus tam propere. Alterum vero jam dudum debuerat traduxisse, alterum nondum: ne illum quidem tam diu sævientem sustinuisse: istum vero adhuc quiescentem inquietasse, circa ambos excidens ab optimi Dei titulo: certe varius & ipse & incertus, tepidus scilicet in creatorem, & calidus in Christum, & vanus utrobique. Non magis enim compescuit creatorem, quam obstitit Christo. Manet & creator, qualis omnino est: veniet & Christus, qualis & scribitur. Quid venit post creatorem, quem emendare non valuit? Quid ante Christum ejus revelatus est, quem revocare non potuerit? Aut si emendavit creatorem, post illum revelatus est; ut emendanda præcederent: ergo & Christum ejus æque emendaturus, expectasse debuerat, proinde & illius posterior emendator futurus, sicut creatoris. Aliud est si & ipse post illum rursus adveniet, ut primo quidem adventu processerit adversus creatorem, legem & prophetas destruens ejus: secundo vero procedat adversus Christum, regnum redarguens ejus. Tunc ergo conclusurus ordinem suum, tunc si forte credendus est: aut si jam hinc perfecta res est ejus, vane ergo venturus est, nihil scilicet peracturus.

5. His præluserim, quasi de gradu primo adhuc, & quasi de longinquo. Sed & hinc jam ad certum & cominus dimicaturus, video aliquas etiam nunc lineas præducendas, ad quas erit dimicandum, ad scriptu-

ras scilicet creatoris. Secundum eas enim probaturus, Christum creatoris fuisse, ut postea Christo suo adimpletas, necesse habeo ipsarum quoque scripturarum formam, & (ut ita dixerim) naturam demandare, ne tunc in controversiam deductæ, cum adhibentur ad caussas, & sua & caussarum defensione commixtæ, obtundant lectoris intentionem. Duas itaque caussas prophetici eloquii adlego, agnoscendas abhinc adversariis nostris. Unam, qua futura interdum pro jam transactis enunciantur, nam & Divinitati competit, quæcunque decreverit, ut perfecta reputare, quia non sit apud illam differentia temporis, apud quam uniformem statum temporis dirigit æternitas ipsa. Et divinationi propheticæ magis familiare est, id quod prospiciat, dum prospicit, jam visum atque ita jam expunctum, id est omni modo futurum demonstrare: Sicut per Esaiam, *Dorsum meum posui in flagella, maxillas autem meas in palmas, faciem meam vero non averti a sputaminibus.* Sive enim Christus jam tunc in semetipsum secundum nos, sive prophetes de semetipso secundum Judæos, pronunciabat, nondum tamen factum pro jam transacto sonabat. Alia species erit, qua pleraque figurate portenduntur per ænigmata, & allegorias, & parabolas, aliter intelligenda, quam scripta sunt. Nam & montes legimus destillaturos dulcorem, non tamen ut sapam de petris, aut defrutum de rupibus speres. Et terram audimus lacte & melle manantem, non tamen ut de glebis credas, te unquam placentas & samias coacturum: quia nec statim aquilicem & agricolam se Deus repromisit, dicens: Ponam flumina in regione sitienti, & in solitudine cedrum & buxum. Sicut & prædicans de nationum conversione, Benedicent me bestiæ agri, sirenes, & filiæ passerum. Non utique ab hirundinum pullis, & vulpeculis, & illis monstruosis fabulosisque cantricibus fausta omina relaturus est. Et quid ego de isto genere amplius? Cum etiam hæ-

retico-

reticorum Apostolus ipsam legem indulgentem bubus terentibus os liberum, non de bubus, sed de nobis interpretetur: & petram, potui subministrando comitem Christum adleget fuisse: docens proinde ad Galatas, duo argumenta filiorum Abrahæ allegorice cucurrisse: & suggerens Ephesiis, quod in primordio de homine prædicatum est, relicturo patrem & matrem, & futuris duobus in unam carnem, id se in Christum & ecclesiam agnoscere.

6. Si satis constat de istis interim duabus proprietatibus judaicæ literaturæ, memento, lector, constitisse; ut, cum tale quid adhibuerimus, non retractetur de forma scripturæ, sed de statu caussæ. Cum igitur hæretica dementia eum Christum venisse præsumeret, qui nunquam fuerat annunciatus, sequebatur, ut eum Christum nondum venisse contenderet, qui semper fuerat prædicatus: atque ita coacta est cum judaico errore sociari, & ab eo argumentationem sibi struere, quasi Judæi certi & ipsi, alium fuisse qui venit, non modo respuerint eum ut extraneum, verum & interfecerint eum ut adversarium, agnituri sine dubio, & omni officio religionis prosecuturi, si ipsorum fuisset. Scilicet nauclero illi non quidem Rhodia lex, sed Pontica caverat, errare Judæos in Christum suum non licere; quando, etsi nihil tale prædicatum in illos inveniretur, vel sola utique humana conditio deceptui obnoxia persuasisset, Judæos errare potuisse qua homines: nec statim præjudicium sumendum de sententia eorum quos credibile fuerat errasse. Porro, cum & prædicatum sit, non agnituros eos Christum, ideoque etiam perempturos, jam ergo ipse erit & ignoratus & interemptus ab illis, in quem ita admissuri prænotabantur. Hoc si probari exigis, non eas scripturas evolvam, quæ interemptibilem Christum edicentes, utique & ignorabilem affirmant: nisi enim ignoratus nihil scilicet pa-

ti

ti posset. Sed reservatis eis ad caussam passionum, eas prædicationes in præsenti sufficiet adhibere, quæ interim ignorabilem probent Christum. Et hoc breviter, dum ostendunt omnem vim intellectus ademtam populo a creatore; Auferam, inquit, sapientiam sapientium illorum, & prudentiam prudentium eorum abscondam: & aure audietis, & non audietis, & oculis videbitis, & non videbitis: Incrassatum est enim cor populi hujus, & auribus graviter audierunt, & oculos concluserunt, ne quando auribus audiant, & oculis videant, & convertantur, & sanem illos. Hanc enim obtunsionem salutarium sensuum meruerant, labiis diligentes Deum, corde autem longe absistentes ab eo. Igitur si Christus quidem annunciabatur a creatore solidante tonitruum, & concludente spiritum, & annunciante in homines Christum suum secundum prophetam: si omnis spes Judæorum, ne dicam etiam gentium, in Christi revelationem destinabatur, sine dubio id demonstrabantur non agnituri & non intellecturi, ablatis & intelligentiæ viribus sapientia atque prudentia, quod annunciabatur, id est Christus, erraturis in eum principalibus sapientibus eorum, id est scribis: & prudentibus, id est Pharisæis, pariter. & populo auribus audituro, & non audituro, utique Christum docentem: & oculis visuro, & non visuro, utique Christum signa facientem: secundum quod & alibi, Et quis cæcus, nisi pueri mei? Et quis surdus, nisi qui dominatur eorum? Sed & cum exprobrat per eundem Esaiam, filios generavi & exaltavi, at illi me rejecerunt, agnovit bos possessorem suum, & asinus præsepe domini sui, Israël autem me non cognovit, & populus me non intellexit. Nos quidem certi, Christum semper in prophetis locutum, spiritum scilicet creatoris, sicut Propheta testatur, persona spiritus nostri, Christum dominum, qui ab initio vicarius patris, in Dei nomine & auditus sit & visus: scimus

ipsius

ipsius voces ejusmodi fuisse jam tunc Israëli exprobrantis, quæ in illum commissuri prædicabantur, Dereliquistis dominum, & in iram provocastis sanctum. Israël vero si non in Christum, sed in ipsum potius Deum volueris referre omnem judaicæ ignorantiæ de pristino reputationem, nolens etiam retro sermonem & spiritum, id est Christum creatoris, despectum ab eis & non agnitum; sic quoque revinceris. Non negans enim filium & spiritum & substantiam creatoris esse Christum ejus, concedas necesse est, eos, qui patrem non agnoverint, nec filium agnoscere potuisse, per ejusdem substantiæ conditionem; cujus si plenitudo intellecta non est, multo magis portio, certe qua plenitudinis consors. His ita dispectis jam apparet, quomodo & respuerint Judæi Christum, & interemerint, non ut extraneum Christum intelligentes, sed ut suum non agnoscentes: qui enim extraneum intelligere potuissent, de quo nihil unquam fuerat annunciatum, cum intelligere non potuissent, de quo semper fuerat prædicatum? Id enim intelligi vel non intelligi capit, quod habendo substantiam prædicationis, habebit & materiam vel agnitionis vel erroris. Quod vero materia caret, non admittit sapientiæ eventum. Et adeo non qua alterius Dei Christum aversati persecutique sunt, sed qua solummodo hominem, quem planum in signis, & æmulum in doctrinis existimabant, ut & ipsum hominem, qua suum, id est Judæum, sed Judaismi exorbitatorem & destructorem, deduxerint in judicium, & suo jure punierint; alienum scilicet non judicaturi. Tanto abest, ut alienum Christum intellexisse videantur, qui nec hominem ejus ut alienum judicaverunt.

7. Discat nunc hæreticus ex abundanti, cum ipso licebit Judæo, rationem quoque errorum ejus, a quo ducatum mutuatus, in hac argumentatione, cæcus a cæco in eandem decidit foveam. Duos dicimus

Christi

Christi habitus a prophetis demonstratos, totidem adventus ejus prænotasse: unum in humilitate, utique primum; cum tanquam ovis ad victimam deduci habebat, & tanquam agnus ante tondentem sine voce, ita non aperiens os, ne adspectu quidem honestus: Annunciavimus enim, inquit, de illo sicut puerulus, sicut radix in terra sitienti, & non est species ejus neque gloria, & vidimus eum, & non habebat speciem neque decorem: sed species ejus inhonorata, deficiens citra filios hominum, homo in plaga, & sciens ferre infirmitatem, ut positus a patre in lapidem offensionis & petram scandali, minoratus ab eo modicum citra angelos, vermem se pronuncians, & non hominem: ignominiam hominis, & nullificamen populi. Quæ ignobilitatis argumenta primo adventui competunt, sicut sublimitatis, secundo; cum fiet jam non lapis offensionis nec petra scandali, sed lapis summus angularis, post reprobationem assumptus, & sublimatus in consummationem templi, ecclesiæ scilicet: Et petra sane illa apud Danielem de monte præcisa, quæ imaginem secularium regnorum comminuet & conteret. De quo adventu idem prophetes: Et ecce cum nubibus cœli tanquam filius hominis veniens venit usque ad veterem dierum, & aderat in conspectu ejus: et qui assistebant, adduxerunt illum, & data est ei potestas regia: & omnes nationes terræ secundum genera, & omnis gloria famulabunda, & potestas ejus usque in ævum, quæ non auferetur: & regnum ejus, quod non vitiabitur. Tunc scilicet habiturus & speciem honorabilem, & decorem indeficientem super filios hominum: Tempestivus enim, inquit, decore citra filios hominum, effusa est gratia in labiis tuis, propterea benedixit te Deus in ævum, accingere ensem super femur tuum, potens tempestivitate tua & pulchritudine tua: cum & pater posteaquam diminuit eum modicum quid citra angelos, gloria & honore

coronabit

coronabit illum & subjiciet omnia pedibus ejus. Tunc & cognoscent eum, qui compugerunt, & cædent pectora sua tribus ad tribum, utique quod retro non agnoverunt eum in humilitate conditionis humanæ: Et homo est, inquit Hieremias, & quis cognoscet illum? Quia & nativitatem ejus Esâias, quis, inquit, enarrabit? Sic & apud Zachariam in persona Jesu, imo & in ipso nominis sacramento, verus summus sacerdos patris, Christus Jesus, duplici habitu in duos adventus deliniatur, primo sordidis indutus, id est carnis passibilis & mortalis indignitate, cum & diabolus adversabatur ei, autor scilicet traditoris, ne dicam etiam post baptisma tentator. Dehinc despoliatus pristinas sordes, & exornatus podere & mitra & cidari munda, id est secundi adventus gloria & honore. Si enim & duorum hircorum, qui jejunio offerebantur, faciam interpretationem, nonne & illi utrumque ordinem Christi figurant, Pares quidem atque consimiles propter eundem domini conspectum, quia non in alia venturus est forma, ut qui agnosci habeat a quibus & læsus est. Alter autem eorum circumdatus coccino, maledictus & consputus, & convulsus, & compunctus, a populo extra civitatem abjiciebatur in perditionem, manifestis notatus insignibus dominicæ passionis. Alter vero pro delictis oblatus, & sacerdotibus templi in pabulum datus, secundæ repræsentationis argumenta signabat, qua delictis omnibus expiatis, sacerdotes templi spiritalis, id est ecclesiæ, dominicæ gratiæ quasi *visceratione* quadam fruerentur, jejunantibus cæteris a salute. Igitur quoniam primus adventus & plurimum figuris obscuratus, & omni inhonestate prostratus canebatur; secundus vero & manifestus & Deo condignus, idcirco, quem facile & intelligere & credere potuerunt, eum solum intuentes, id est secundum, non immerito decepti sunt circa obscuriorem, certe indigniorem, id est primum: atque ita in hodiernum

diernum

diernum negant venisse Christum suum, quia non in sublimitate venerit, dum ignorant, etiam in humilitate fuisse venturum.

8. Desinat nunc hæreticus, a Judæo, aspis (quod ajunt) a vipera mutuari venenum: evomat jam hinc proprii ingenii virus, phantasma vindicans Christum, nisi quod & ista sententia alios habebit autores, præcoquos & abortivos quodammodo Marcionitas, quos Apostolus Joannes Antichristos pronuntiavit, negantes Christum in carne venisse, & tamen non ut alterius Dei jus constituerent, quia & de isto notati fuissent, sed quoniam incredibile præsumpserant, Deum carnem. Quo magis Antichristus Marcion sibi eam rapuit præsumptionem, aptior scilicet ad renuendam corporalem substantiam Christi; qui ipsum Deum ejus nec autorem carnis induxerat, nec resuscitatorem, optimum videlicet, & in isto, & diversissimum a mendaciis & fallaciis creatoris. Et ideo Christus ejus ne mentiretur, ne falleret, & hoc modo creatoris forsitan deputaretur, non erat quod videbatur, & quod erat mentiebatur, caro nec caro, homo nec homo. Proinde Deus, Christus, nec Deus. Cur enim non etiam Dei phantasma portaverit? An credam ei de interiore substantia, qui sit de exteriore frustratus? Quomodo verax habebitur in occulto, tam fallax repertus in aperto? Quomodo autem in semetipso veritatem spiritus fallacia carnis confundens, negatam ab Apostolo, lucis, id est veritatis, & fallaciæ, id est tenebrarum commisit communicationem? Jam nunc cum mendacium deprehenditur christus, caro: sequitur, ut & omnia, quæ per carnem Christi gesta sunt, mendacio gesta sint, congressus, contactus, convictus, ipsæ quoque virtutes. Si enim tangendo aliquem liberavit a vitio, vel tactus ab aliquo, quod corporaliter actum est: non potest vere actum credi, sine corporis ipsius veritate. Nihil solidum ab inani, nihil ple-

ſum a vacuo perfici licuit. Putativus habitus, putativus actus, imaginarius operator, imaginariæ operæ. Sic nec paſſiones Chriſti ejus fidem merebuntur. Nihil enim paſſus eſt, qui non vere eſt paſſus. Vere autem pati phantaſma non potuit. Everſum eſt igitur totum Dei opus. Totum Chriſtiani nominis & pondus & fructus, mors Chriſti negatur, quam tam impreſſe Apoſtolus demandat, utique veram, ſummum eam fundamentum Evangelii conſtituens, & ſalutis noſtræ & prædicationis ſuæ. Tradidi enim, inquit, vobis in primis, quod Chriſtus mortuus ſit pro peccatis noſtris, & quod ſepultus ſit, & quod reſurrexit tertia die. Porro, ſi caro ejus negatur, quomodo mors ejus aſſeveratur, quæ propria carnis eſt paſſio, per mortem devertentis in terram, de qua eſt ſumpta ſecundum legem ſui autoris? Negata vero morte, dum caro negatur, nec de reſurrectione conſtabit. Eadem enim ratione non reſurrexit, qua mortuus non eſt, non habendo ſubſtantiam ſcilicet carnis, cujus ſicut & mors, ita & reſurrectio eſt. Proinde reſurrectione Chriſti infirmata, etiam noſtra ſubverſa eſt. Nec ea enim valebit, propter quam Chriſtus venit, ſi Chriſtus non valebit. Nam ſicut illi, qui dicebant reſurrectionem mortuorum non eſſe, revincuntur ab Apoſtolo ex reſurrectione Chriſti: ita reſurrectione Chriſti non conſiſtente, aufertur & mortuorum reſurrectio. Atque ita inanis eſt & fides noſtra, inanis eſt prædicatio Apoſtolorum. Inveniuntur autem etiam falſi teſtes Dei, quod teſtimonium dixerint, quaſi reſuſcitaverit Chriſtum, quem non reſuſcitavit. Et ſumus adhuc in delictis. Et qui in Chriſto dormierunt, perierunt, ſane reſurrecturi, ſed phantaſmate forſitan, ſicut & Chriſtus.

9. In iſta quæſtione, qui putaveris opponendos eſſe nobis angelos creatoris, quaſi & illi in phantaſ-

mate,

mate, putativæ utique carnis, egerint apud Abraham & Loth, & tamen vere ſint & congreſſi, & paſti, & operati quod mandatum eis fuerat: primo non admitteris ad ejus Dei exempla, quem deſtruis. Nam & quanto meliorem & perfectiorem Deum inducis, tanto non competunt illi ejus exempla, quo niſi diverſus in totum, non erit omnino melior atque perfectior. Dehinc ſcito, nec illud concedi tibi, ut putativa fuerit in angelis caro, ſed veræ & ſolidæ ſubſtantiæ humanæ. Si enim difficile non fuit illi, putativæ carnis veros & ſenſus & actus exhibere, multo facilius habuit veris & ſenſibus & actibus veram dediſſe ſubſtantiam carnis, vel qua proprius autor & artifex ejus. Tuus autem Deus, eo quod carnem nullam omnino produxerit, merito fortaſſe phantaſma ejus intulerit, cujus non valuerat veritatem. Meus autem Deus, qui illam de limo ſumptam in hac reformavit qualitate, nondum ex ſemine conjugali, & tamen carnem, æque potuit ex quacunque materia angelis quoque adſtruxiſſe carnem, qui etiam mundum ex nihilo in tot & talia corpora, & quidem verbo ædificavit. Et utique, ſi Deus tuus veram quandoque ſubſtantiam angelorum hominibus pollicetur, erunt enim, inquit, ſicut angeli: cur non & Deus meus veram ſubſtantiam hominum angelis accommodarit, unde unde ſumptam? Quia nec tu mihi reſpondebis, unde illa apud te angelica ſumatur, ſufficit mihi hoc definire, quod Deo congruit, veritatem ſcilicet ejus rei, quam tribus teſtibus ſenſibus objecit, viſui, tactui, auditui: difficilius Deo mentiri, quam carnis veritatem unde producere, licet non natæ. Cæterum & aliis hæreticis definientibus carnem illam in angelis ex carne naſci debuiſſe, ſi vere fuiſſet humana, certa ratione reſpondemus, qua & humana vere fuerit, & innata, humana vere, propter Dei veritatem, a mendacio & fallacia extranei, & quia non poſſent humanitus tractari ab

 homini-

hominibus, nisi in substantia humana. Innata autem, quia solus Christus in carnem ex carne nasci habebat, ut nativitatem nostram nativitate sua reformaret; atque ita etiam mortem nostram morte sua dissolveret resurgendo in carne, in qua natus est, ut & mori posset. Ideoque & ipse cum angelis tunc apud Abraham in veritate quidem carnis apparuit, sed nondum natæ, quia nondum moriturae, sed & discentis iam inter homines conversari. Quo magis angeli, neque ad moriendum pro nobis dispositi, brevem carnis commeatum non debuerunt nascendo sumsisse, quia nec moriendo deposituri eam fuerant, sed unde sumptam, & quoquo modo omnino dimissam, mentiti non sunt; si creator facit angelos spiritus, & apparitores suos ignem flagrantem: tam vere spiritus quam & ignem, idem illos vere fecit & carnem: ut nunc recordemur & hæreticis renunciemus, ejus esse promissum, homines in angelos reformandi quandoque, qui angelos in homines formarit aliquando.

10. Igitur non admissus ad consortium exemplorum creatoris, ut alienorum, & suas habentium causas, velim edas & ipse consilium Dei tui, quo Christum suum non in veritate carnis exhibuit, si aspernatus est illam ut terrenam, & (ut dicitis) stercoribus infersam, cur non & simulachrum ejus proinde despexit? Nullius enim dedignandæ rei imago dignanda est. Sequitur statum similitudo. Sed quomodo inter homines conversaretur, nisi per imaginem substantiæ humanæ? Cur ergo non potius per veritatem ut vere conversaretur, si necesse habebat conversari? Quanto dignius necessitas fidem, quam stropham administrasset? Satis miserum Deum instituis, hoc ipso, quod Christum suum non potuit exhibere, nisi in indignæ rei effigie, & quidem alienæ. Aliquantis enim indignis conveniet uti, si nostris sicut alienis non congruet uti, licet dignis. Cur enim non in ali-

qua

qua alia digniore substantia venit, & in primis sua, ne & indigna & aliena videretur eguisse? Si creator meus per rubum quoque & ignem, idem postea per nubem & globum cum homine congressus est, & elementorum corporibus in repræsentationibus sui usus est: satis hæc exempla divinæ potestatis ostendunt, Deum non eguisse aut falsæ aut etiam veræ carnis paratura. Cæterum si ad certum spectamus, nulla substantia digna est, quam Deus induat. Quodcunque induerit, ipse dignum facit, absque mendacio tamen. Et ideo quale est, ut dedecus existimarit veritatem potius, quam mendacium carnis? Atquin honoravit illam fingendo. Quanta jam caro est, cujus phantasma necessarium fuit Deo superiori?

11. Totas istas præstigias putativæ in Christo corpulentiæ Marcion illa intentione suscepit, ne ex testimonio substantiæ humanæ nativitas quoque ejus defenderetur, atque ita Christus creatoris vindicaretur, ut qui nascibilis ac per hoc carneus annunciaretur. Stultissime & hic Ponticus, quasi non facilius crederetur caro in Deo non nata, quam falsa, præstruentibus vel maxime fidem istam angelis creatoris in carne vera conversatis, nec tamen nata. Nam & Philumene illa magis persuasit Apelli, cæterisque desertoribus Marcionis, ex fide quidem Christum circumtulisse carnem, nullius tamen nativitatis, utpote de elementis eam mutuatum. Quod si verebatur Marcion, ne fides carnis nativitatis quoque fidem induceret, sine dubio, qui homo videbatur, natus utique credebatur. Nam & mulier quædam exclamaverat: beatus venter, qui te portavit, & ubera quæ hausisti. Et quomodo mater & fratres ejus dicti sunt foris stare? Et videbimus de his capitulis suo tempore. Certe, cum & ipse se filium hominis prædicaret, natum scilicet profitebatur. Nunc ut hæc omnia ad Evangelii distulerim examinationem: tamen, quod supra

 statui,

ſtatui, ſi omnimodo natus credi habebat, qui homo videbatur, vane nativitatis fidem conſilio imaginariæ carnis expungendam putavit. Quid enim profuit, non vere fuiſſe, quod pro vero haberetur, tam carnem quam nativitatem? Aut ſi dixeris, viderit opinio humana. Jam Deum tuum honoras fallaciæ titulo, ſi aliud ſe ſciebat eſſe, quam quod homines fecerat opinari. Jam tunc potuiſti etiam nativitatem putativam illi accommodaſſe, ne in hanc quoque impegiſſes quæſtionem. Nam & mulierculæ nonnunquam prægnantes ſibi videntur, aut ſanguinis tributo, aut aliqua valetudine inflatæ. Et utique debuerat phantaſmatis ſcenam decucurriſſe, ne originem carnis non deſultaſſet, qui perſonam ſubſtantiæ ipſius egiſſet. Plane nativitatis mendacium recuſaſti: ipſam enim carnem veram edidiſti. Turpiſſimum ſcilicet Dei, etiam vera nativitas. Age jam, perora in illa ſanctiſſima & reverenda opera naturæ, invehere in totum quod es, carnis atque animæ originem deſtrue; cloacam voca uterum tanti animalis, id eſt hominis producendi officinam, perſequere & partus immunda, & pudenda tormenta, & exinde puerperii ſpurcos, anxios, ludicros exitus. Tamen, cum omnia iſta deſtruxeris, ut Deo digna confirmes, non erit indignior morte nativitas, & cruce infantia, & natura pœna, & carne damnatio. Si vere iſta paſſus eſt Chriſtus, minus fuiſſet naſci. Si mendacio paſſus eſt, ut phantaſma, potuit & mendacio naſci. Summa iſta Marcionis argumenta, per quæ alium efficit Chriſtum, ſatis opinor oſtendimus, non conſiſtere omnino; dum docemus magis utique competere Deo veritatem, quam mendacium ejus habitus, in quo chriſtum ſuum exhibuit. Si veritas fuit, caro fuit: ſi caro fuit, natus eſt. Ea enim quæ expugnat hæc hæreſis, confirmantur, cum ea, per quæ expugnat, deſtruuntur. Itaque, ſi carneus habebitur, quia natus, & natus quia carneus:

neus: quia phantasma non fuerit, ipse erit agnoscendus, qui in carne & ex nativitate venturus annunciabatur a creatoris prophetis, utpote Christus creatoris.

12. Provoca nunc, ut soles, ad hanc Esaiæ comparationem Christi, contendens illam in nullo convenire. Primo enim, inquis, Christus Esaiæ Emmanuel vocari habebit, dehinc virtutem sumere Damasci & spolia Samariæ, adversum regem Assyriorum. Porro iste, qui venit, neque sub ejusmodi nomine est editus, neque ulla re bellica functus est. At ego te admonebo, uti cohærentia quoque utriusque capituli recognoscas. Subjuncta est enim & interpretatio Emmanuelis, nobiscum Deus, uti non solum sonum nominis spectes, sed & sensum. Sonus enim hebraicus, quod est Emmanuel, suæ gentis est. Sensus autem ejus, quod est Deus nobiscum, ex interpretatione communis est. Quære ergo, an ista vox, nobiscum Deus, quod est Emmanuel, exinde quod Christus illuxit, agitetur in Christo. Et puto non negabis, utpote qui & ipse dicas, Deus nobiscum dicitur, id est Emmanuel. Aut si tam vanus es, ut quia *penes te nobiscum Deus* dicitur, non Emmanuel, idcirco nolis venisse illum, cujus proprium sit vocari Emmanuel, quasi non hoc sit & Deus nobiscum: invenies apud hebræos Christianos imo & Marcionitas, Emmanuelem nominare, cum volunt dicere nobiscum Deus: sicut & omnis gens quoquo sono dixerit, nobiscum Deus, Emmanuelem pronunciavit, in sensu sonum expungens. Quod si Emmanuel nobiscum Deus est, Deus autem nobiscum Christus est, qui etiam in nobis est, (quotquot enim in Christum tincti estis, Christum induistis:) tam proprius est Christus in significatione nominis, quod est nobiscum Deus, quam in sono nominis, quod est Emmanuel. Atque ita constat, venisse jam illum, qui prædicabatur Emmanuel, quia

quod significat Emmanuel, venit, id est nobiscum Deus.

13. Aeque & sono nominum duceris, cum virtutem Damasci, & spolia Samariæ, & regem Assyriorum, sic accipis, quasi bellatorem portendant Christum creatoris; non animadvertens, quid scriptura promittat. Quoniam priusquam cognoscat vocare patrem & matrem, accipiet virtutem Damasci & spolia Samariæ adversus regem Assyriorum. Ante est enim, inspicias ætatis demonstrationem, an hominem jam Christum exhibere possit, nedum imperatorem? Scilicet vagitu ad arma esset convocaturus infans? Et signa belli, non tuba, sed crepitacillo daturus? Nec ex equo vel de curru vel de muro, sed de nutricis aut gerulæ suæ collo sive dorso hostem destinaturus? Atque ita Damascum & Samariam pro mammillis subacturus? Aliud est, si penes Ponticos barbaricæ gentis infantes in prælium erumpunt, credo ad solem uncti prius, dehinc pannis armati, & butyro stipendiati, qui ante norint lanceare, quam lancinare. Enimvero, si nusquam hoc natura concedit, ante militare quam vivere, ante virtutem Damasci sumere, quam patris & matris vocabulum nosse, sequitur, ut figurata pronunciatio videatur. Sed & virginem, inquit, parere natura non patitur, & tamen creditur prophetæ. Et merito; præstruxit enim fidem incredibili rei, rationem edendo, quod in signo esset futura. Propterea, inquit, dabit vobis dominus signum, Ecce virgo concipiet in utero, & pariet filium. Signum autem a Deo, nisi novitas aliqua monstruosa, tam dignum non fuisset. Denique & Judæi siquando ad nos dejiciendos mentiri audent, quasi non virginem, sed *juvenculam* concepturam & parituram scriptura contineat, hinc revincuntur, quod nihil signi videri possit res quotidiana, juvenculæ scilicet prægnatus & partus. In signum ergo dis-

posita

posita virgo & mater merito creditur: infans vero bellator, non æque. Non enim & hic signi ratio versatur; sed signo nativitatis novæ adscripto, exinde post signum alius ordo jam infantis edicitur, mel & butyrum manducaturi. Nec hoc utique in signum est; malitiæ non assentaturi, & hoc enim infantia est, sed accepturi virtutem Damasci & spolia Samariæ adversus regem Assyriorum. Serva modum ætatis, & quære sensum prædicationis: imo redde Evangelio veritatis, quæ posterior detraxisti, & tam intelligitur prophetia, quam renuntiatur expuncta. Maneant autem orientales illi Magi, in infantia Christum recentem auro & thure munerantes, & acceperit infans virtutem Damasci, sine prælio & armis. Nam præter quod omnibus notum est, orientis virtutem, id est vim & vires auro & odoribus pollere solitam, certe est creatori virtutem cæterarum quoque gentium aurum constituere, sicut per Zachariam, Et Judas prætendet apud Hierusalem, & congregabit omnem valentiam populorum per circuitum, aurum & argentum. De illo autem tunc auri munere, etiam David, Et dabitur illi ex auro Arabiæ. Et rursus, Reges Arabum & Saba munera offerent illi. Nam & Magos reges habuit fere Oriens; & Damascus Arabiæ retro deputabatur, antequam transcripta erat in Syrophœnicen, ex distinctione Syriarum, cujus tunc virtutem Christus accepit, accipiendo insignia ejus, aurum scilicet & odores: spolia autem Samariæ, ipsos Magos: qui cum illum cognovissent, & muneribus honorassent, & genu posito adorassent, quasi Deum & regem sub testimonio indicis & ducis stellæ, spolia sunt facti Samariæ, id est idololatriæ, credentes videlicet in Christum. Idololatriam enim Samariæ nomine notavit, ut ignominiosæ ob idololatriam, qua desciverat tunc a Deo, sub rege Hieroboam. Nec hoc enim novum est creatori, figurate uti translatione nominum ex

 compa-

comparatione criminum. Nam & archontas Sodomorum, appellat archontas Judæorum, & populum ipsum, populum Gomorræ vocat. Et idem alibi: Pater, inquit, tuus Amorræus, & mater tua Chetæa: ob consimilem impietatem, quos aliquando etiam suos filios dixerat, filios generavi & exaltavi. Sic & Aegyptus nonnunquam totus orbis intelligitur apud illum superstitionis & maledictionis elogio. Sic & Babylon etiam apud Joannem nostrum *Romanæ* urbis figura est, proinde magnæ & regno superbæ & sanctorum Dei debellatricis. Hoc itaque usu Magos quoque Samaritarum appellatione titulavit, despoliatos, quod habuerant cum Samaritis, ut diximus, idololatriam. Adversus regem autem Assyriorum, adversus Herodem intellige, cui utique adversati sunt Magi tunc non renunciando de Christo, quem intercipere quærebat.

14. Adjuvabitur hæc nostra interpretatio, dum & alibi bellatorem existimans Christum, ob armorum quorundam vocabula & ejusmodi verba, ex reliquorum quoque sensuum comparatione convinceris: Accingere, inquit David, ense super femur. Sed quid supra legis de Christo? Tempestivus decore præter filios hominum, effusa est gratia in labiis tuis. Rideo, si quem ad bellum ense cingebat, ei de tempestivitate decoris, & labiorum gratia blandiebatur: sic item subjungens, & extende & prosperare & regna, adjecit, propter veritatem & lenitatem & justitiam. Quis enim ense operabitur, & non contraria potius dolum & asperitatem & injustitiam, propria scilicet negotia præliorum? Videamus ergo an alius sit ensis ille, cujus alius est actus. Nam & Apostolus Joannes in Apocalypsi ensem describit ex ore Dei prodeuntem bis acutum, præacutum, quem intelligi oportet sermonem divinum, bis acutum, duobus testamentis legis & evangelii, acutum sapientia, infestum diabolo,

arman-

armantem nos adversus hostes spirituales nequitiæ, & concupiscentiæ omnis, amputantem etiam a charissimis ob Dei nomen. Quod si Joannem agnitum non vis, habes communem magistrum Paulum, præcingentem lumbos nostros veritate & lorica justitiæ, & calciantem nos præparatione Evangelii pacis, non belli, assumere jubentem scutum fidei, in quo possimus omnia diaboli ignita tela extinguere, & galeam salutaris, & gladium spiritus, quod est, inquit, Dei sermo. Hanc & dominus ipse machæram venit mittere in terram, non pacem. Si tuus Christus est, ergo & ipse bellator est. Si bellator non est, machæram intentans allegoricam, licuit ergo & Christo creatoris in psalmo sine bellicis rebus ense sermonis præcingi figurato, cui supradicta tempestivitas congruat, & gratia labiorum, quem tunc jam cingebatur super femur apud David, quandoque missurus in terram. Hoc est enim quod ait, & extende & prosperare & regna. Extendens sermonem in omnem terram, ad universarum gentium vocationem, prosperaturus successu fidei, qua est receptus, & regnans exinde, qua mortem resurrectione devicit. Et deducet te, inquit, mirifice dextera tua. Virtus scilicet gratiæ spiritualis, qua Christi agnitio deducitur. Sagittæ tuæ acutæ, pervolantia ubique præcepta, & minæ traductiones cordis, compungentes & transfigentes conscientiam quamque. Populi sub te concident, utique adorantes. Sic bellipotens & armiger Christus creatoris: sic & nunc accipiens spolia, non solius Samariæ, verum & omnium gentium. Agnosce & spolia figurata, cujus & arma allegorica didicisti. Figurate itaque & domino ejusmodi loquente, & Apostolo scribente, non temere interpretationibus ejus utimur, quarum exempla etiam adversarii admittunt, atque ita in tantum Esaiæ erit Christus, qui venit,

in

in quantum non fuit bellator, quia non talis ab Esaia prædicatur.

15. De quæstione carnis, & per eam nativitatis, & unius interim nominis Emmanuelis huc usque. De cæteris vero nominibus, & in primis Christi, quid pars diversa respondebit? Si proinde commune est apud vos Christi nomen, quemadmodum & Dei, ut sicut utriusque Dei filium Christum competat dici, sic utrumque patrem dominum: certe ratio huic argumentationi refragabitur. *Dei* enim nomen quasi naturale divinitatis. potest in omnes communicari, quibus divinitas vindicatur, sicut & idolis, dicente Apostolo, Nam & sunt qui dicuntur Dii, sive in cœlo, sive in terris. Christi vero nomen non ex natura veniens, sed ex dispositione, proprium ejus efficitur, a quo dispositum invenitur. Nec in communicationem alii Deo subjacet, maxime æmulo, & habenti suam dispositionem, cui & nomina privata debebit. Quale est enim quod diversas dispositiones duorum commentati deorum, societatem nominum admittunt, in discordiam dispositionum? Quando nulla magis probatio assisteret duorum & æmulorum Deorum, quam si in dispositione eorum etiam diversitas nominum inveniretur. Nullus enim status differentiarum non nisi proprietatibus appellationum consignatur. Quibus deficientibus siquando, nunc græca *catachresis* de alieno abutendo succurrit: apud Deum autem deficere puto nihil debet, nec de alieno instrui dispositiones ejus. Quis hic Deus est, qui filio quoque suo nomina a creatore vendicat? Non dico aliena, sed vetera & vulgata, quæ vel sic non competerent Deo novo & incognito. Quomodo denique docet novam plagulam non adsui veteri vestimento, nec vinum novum veteribus utribus credi, assutus ipse & indutus nominum senio? Quomodo abscidit evangelium a lege, tota lege vestitus? In nomine scilicet Christi.

Quis

Quis illum prohibuit aliud vocari, aliud prædicantem, aliunde venientem, cum propterea nec corporis susceperit veritatem, ne Christus creatoris crederetur? Vane autem noluit eum se videri, quem voluit vocari: quando & si vere corporeus fuisset, magis Christus creatoris non videretur, si non vocaretur. At nunc substantiam respuit, cujus nomen accepit, etiam substantiam probaturus ex nomine. Si enim Christus unctus est, ungui utique corporis passio est. Qui corpus non habuit, ungui omnino non potuit. Qui ungui omnino non potuit, Christus vocari nullo modo potuit. Aliud est, si & nominis phantasma affectavit. Sed quomodo, inquit, irreperet in Judæorum fidem, nisi per solemne apud eos & familiare nomen? Inconstantem aut subdolum Deum narras; aut diffidentiæ aut malitiositatis consilium est, fallendo quid promovere. Multo liberius atque simplicius egerunt pseudoprophetæ, adversus creatorem in sui Dei nomine venientes. Sed nec effectum consilii hujus invenio, cum facilius aut suum crediderint Christum, aut planum potius aliquem, quam alterius Dei Christum, sicut Evangelium probabit.

16. Nunc si nomen Christi, ut sportulam furunculus, captavit, cur etiam Jesus voluit appellari, non tam exspectabili apud Judeos nomine? Nec enim, si nos per Dei gratiam intellectum consecuti sacramentorum ejus, hoc quoque nomen agnoscimus Christo destinatum, ideo & Judæis, quibus adempta est sapientia, nota erit res. Denique ad hodiernum, Christum sperant non Jesum, & Heliam potius interpretantur Christum quam Jesum. Qui ergo & in eo nomine venit, in quo Christus non præsumebatur, potuit in eo solo nomine venisse, quod solum præsumebatur. Cæterum cum duo miscuit, speratum & insperatum, expugnatur utrumque consilium ejus. Sive enim ideo Christus, ut interim quasi creatoris irrepe-

irreperet, obrepit Jesus, quia non sperabatur Jesus, in Christo creatoris; sive ideo Jesus ut alterius haberetur: non sinit Christus, quia non alterius sperabatur Christus quam creatoris. Quid horum constare possit ignoro. Constabit autem utrumque in Christo creatoris, in quo invenitur etiam Jesus. Quomodo inquis? Disce & hic cum partiariis erroris tui Judaeis. Cum successor Moysi destinaretur Auses filius Nave, transfertur certe de pristino nomine, & incipit vocari Jesus. Certe, inquis. Hanc prius dicimus figuram futuri fuisse. Nam quia Jesus Christus secundum populum, quod sumus nos, nati in seculi desertis, introducturus erat in terram promissionis melle & lacte manantem, id est vitae aeternae possessionem, qua nihil dulcius, idque non per Moysen, id est non per legis disciplinam, sed per Jesum, per Evangelii gratiam provenire habebat, circumcisis nobis petrina acie, id est Christi; petra enim Christus: ideo is vir, qui in hujus sacramenti imagine parabatur, etiam nominis dominici inauguratus est figura, Jesus cognominatus. Hoc nomen ipse Christum suum, jam tunc esse testatus est, cum ad Moysen loquebatur. Quis enim loquebatur, nisi spiritus creatoris, qui est Christus? Cum ergo mandato diceret populo, Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui te custodiat in via, & introducat in terram, quam paravi tibi, intende illi & exaudi eum, ne inobaudieris eum. Non enim celabit te, quoniam nomen meum super illum est. Angelum quidem eum dixit ob magnitudinem virtutum, quas erat editurus, & ob officium prophetae, nunciantis scilicet divinam voluntatem: Jesum autem, ob nominis sui futuri sacramentum. Identidem nomen suum confirmavit, quod ipse ei indiderat, quia non angelum, nec Ausen, sed Jesum eum jusserat exinde vocitari. Ergo, si utrumque nomen competit in Christum creatoris, tanto utrumque

non

non competit in Chriſtum non creatoris, ſicut non reliquus ordo. Facienda eſt denique jam hinc inter nos certa iſta & juſta præſcriptio, & utrique parti neceſſaria, qua determinatum ſit, nihil omnino commune eſſe debere alterius Dei Chriſto, cum Chriſto creatoris. Nam & a vobis proinde diverſitas defendenda eſt, ſicut a nobis repugnanda eſt: quia nec vos probare poteritis alterius Dei veniſſe Chriſtum, niſi eum longe alium demonſtraveritis a Chriſto creatoris: nec nos eum creatoris vendicare, niſi talem eum oſtenderimus, qualis conſtituitur a creatore. De nominibus jam obduximus. Mihi vendico Chriſtum, mihi defendo Jeſum.

17. Reliquum ordinem ejus cum ſcripturis conferamus. Quodcunque illud corpuſculum ſit, quoniam habitum, & quoniam conſpectum fuit, ſi inglorius, ſi ignobilis, ſi inhonorabilis: meus erit Chriſtus; talis enim habitu & aſpectu annunciabatur. Adeſt rurſus Eſaias: Annunciavimus, inquit, coram ipſo velut puerulus, velut radix in terra ſitienti, & non eſt ſpecies ejus neque gloria: & vidimus eum, & non habebat ſpeciem neque decorem, Sed ſpecies ejus inhonorata, deficiens citra omnes homines. Sicut & ſupra, patris ad filium vox, Quemadmodum expaveſcent multi ſuper te, ſic ſine gloria erit ab hominibus forma tua. Nam etſi tempeſtivus decore apud David citra filios hominum: ſed in allegorico illo ſtatu gratiæ ſpiritalis; cum accingitur enſe ſermonis, qui vere ſpecies & decor & gloria ipſius eſt. Cæterum habitu incorporabili apud eundem Prophetam, vermis etiam & non homo, ignominia hominis & nullificamen populi. Neque interiorem qualitatem ejus cujuſmodi annuncias. Si enim plenitudo in illo ſpiritus conſtitit, agnoſco virgam de radice Jeſſe. Flos ejus, meus erit Chriſtus, in quo requievit ſecundum Eſaiam ſpiritus ſapientiæ & intellectus, ſpiritus

consilii & vigoris, spiritus agnitionis & pietatis, spiritus timoris Dei. Neque enim ulli hominum diversitas spiritalium documentorum competebat, nisi in Christum; flori quidem ob gratiam spiritus adæquatum, ex stirpe autem Jesse deputatum, per Mariam inde censendam. Expostulo autem de proposito, si das ei omnis humilitatis & patientiæ & tranquillitatis intentionem, & ex his Esaiæ erit Christus homo in plaga, & sciens ferre imbecillitatem: qui tanquam ovis ad victimam adductus est, & tanquam agnus ante tondentem non aperuit os. Qui neque contendit, neque clamavit, nec audita est foris vox ejus, qui arundinem contusam, id est quassam Judæorum fidem, non comminuit: qui linum ardens, id est momentaneum ardorem gentium, non extinxit. Non potest alius esse, quam qui prædicebatur. Oportet actum ejus ad scripturarum regulam recognosci, duplici, nisi fallor, operatione distinctum, prædicationis & virtutis. Sed de utroque titulo sic disponam, ut quoniam ipsum quoque Marcionis Evangelium discuti placuit, de speciebus doctrinarum & signorum illuc differamus, quasi in rem præsentem. Hic autem generaliter expungamus ordinem cœptum, docentes prædicatorem interim annunciari Christum, per Esaiam: quis enim, inquit, in vobis qui Deum metuit, & exaudiet vocem filii ejus. Item medicatorem. Ipse enim, inquit, imbecillitates nostras abstulit, & languores portavit.

18. De exitu plane puto diversitatem tentatis inducere, negantes passionem crucis in Christum creatoris prædicatam, & argumentantes insuper, non esse credendum; ut in id genus mortis exposuerit creator filium suum, quod ipse maledixerat: Maledictus, inquit, omnis qui pependerit in ligno. Sed huius maledictionis sensum differo, dignæ, sola prædicatione crucis, de qua nunc maxime quæritur, quia & alias antecedit rerum probatio rationem. De figuris

prius

prius edocebo. Et utique vel maxime sacramentum istud figurari in prædicatione oportebat: quanto incredibile, tanto magis scandalo futurum, si nude prædicaretur: quantoque magnificum, tanto magis obumbrandum, ut difficultas intellectus gratiam Dei quæreret. Itaque in primis Isaac, cum a patre in hostiam deditus, lignum sibi ipse portaret, Christi exitum jam tunc denotabat, in victimam concessi a patre, & lignum passionis suæ bajulantis. Joseph & ipse Christum figuratus, nec hoc solo (ne demorer cursum) quod persecutionem a fratribus passus est, ob Dei gratiam, sicut & Christus a judæis, carnaliter fratribus cum benedicitur a patre, etiam in hæc verba, Tauri decor ejus, cornua unicornis, cornua ejus, in eis nationes ventilabit pariter ad summum usque terræ. Non utique rhinoceros destinabatur unicornis, nec minotaurus bicornis, sed Christus in illo significabatur, taurus ob utramque dispositionem, aliis ferus ut judex, aliis mansuetus ut salvator. Cujus cornua essent crucis extrema. Nam & in antenna, quæ crucis pars est, extremitates cornua vocantur. Unicornis autem media stipitis palus. Hac denique virtute crucis, & hoc more cornutus, universas gentes & nunc ventilat per fidem, auferens a terra in cœlum, & tunc per judicium ventilabit, dejiciens de cœlo in terram. Idem erit & alibi taurus apud eandem scripturam, cum Jacob in Simeonem & Levi, id est in scribas & pharisæos. Ex illis enim deducitur census istorum. Spiritaliter interpretatur, Simeon & Levi prefecerunt iniquitatem ex sua hæresi, qua scilicet Christum sunt persecuti. In concilium eorum ne venerit anima mea, & in stationem eorum ne incubuerint jecora mea, quia in indignatione sua interfecerunt homines, id est prophetas, & in concupiscentia sua cæciderunt nervos tauro, id est Christo, quem post necem prophetarum suffi-

gendo, nervos ejus clavis desævierunt. Cæterum vanum, si post homicidia, alicujus bovis illis exprobrat carnificinam. Jam vero Moyses quid utique tunc tantum, cum Jesus adversus Amalech præliabatur, expansis manibus orat residens, quando in rebus tam attonitis, magis utique genibus depositis, & manibus cædentibus pectus, & facie humi volutante, orationem commendare debuisset? Nisi quia illic ubi est nomen domini, dimicabat, dimicaturi quandoque adversus diabolum, crucis quoque erat habitus necessarius, per quam Jesus victoriam esset relaturus. Idem rursus Moyses post interdictam omnis rei similitudinem, cur æreum serpentem ligno impositum pendentis habitu, in spectaculum salutare proposuit? An & hic dominicæ crucis vim intentabat, qua serpens diabolus publicabatur, & læso cuique a spiritalibus colubris, intuenti tamen & credenti in eam, sanitas morsuum peccatorum, & sanitas exinde prædicabatur?

19. Age nunc, si legisti penes David, dominus regnavit a ligno, exspecto quid intelligas, nisi forte lignarium aliquem regem significari Judæorum, & non Christum, qui exinde a passione ligni, superata morte, regnavit. Etsi enim mors ab Adam regnavit usque ad Christum, cur Christus non regnasse dicatur a ligno, ex quo crucis ligno mortuus regnum mortis exclusit? Proinde & Esaias: quoniam, inquit, puer est natus nobis. Quid novi, si non de filio Dei dicit? Et datus est nobis, cujus imperium factum est super humerum ipsius. Quis omnino regum insigne potestatis suæ humero præfert, & non aut capite diadema, aut manu sceptrum, aut aliquam propriæ vestis notam? Sed solus novus rex novorum ævorum Christus Jesus, novæ gloriæ & potestatem & sublimitatem suam humero extulit, crucem scilicet, ut secundum superiorem prophetiam exinde dominus reg-

naret a ligno. Hoc lignum & Hieremias tibi insinuat, dicturis prædicans judæis. Venite injiciamus lignum in panem ejus, utique in corpus. Sic enim Deus in evangelio quoque vestro revelavit, panem corpus suum appellans, ut & hinc jam eum intelligas corporis sui figuram panis dedisse, cujus retro corpus in panem prophetes figuravit, ipso domino hoc sacramentum postea interpretaturo. Si adhuc quæris dominicæ crucis prædicationem, satis jam tibi potest facere vigesimus primus psalmus totam Christi continens passionem, canentis jam tunc gloriam suam: foderunt, inquit, manus meas, & pedes, quæ propria atrocia crucis. Et rursus cum auxilium patris implorat: Salvum, inquit, fac me ex ore leonis, utique mortis, & de cornibus unicornis humilitatem, de apicibus scilicet crucis, ut supra ostendimus. Quam crucem nec ipse David passus est, nec ullus rex judæorum, ne putes alterius, alicujus, qui solus a populo tam insigniter crucifixus est. Nunc & si omnes istas interpretationes respuerit & irriserit hæretica duritia, concedam illi, nullam Christi crucem significatam a creatore: quia nec ex hoc probabit alium esse, qui crucifixus est, nisi forte ostenderit, hunc exitum ejus a suo Deo prædicatum, ut diversitas passionum, ac per hoc etiam personarum, ex diversitate prædicationum vindicetur. Cæterum, nec ipso Christo ejus prædicato, nedum cruce ipsius, sufficit in meum Christum solius mortis prophetia: ex hoc enim, quod non est edita qualitas mortis, potuit & per crucem evenisse, tunc alii deputanda, si in alium fuisset prædicatum: nisi si nec mortem volet Christi mei prophetatam, quo magis erubescat, si suum quidem Christum mortuum annunciat, quem negat natum: meum vero mortalem negat, quem nascibilem confitetur. Et mortem autem & sepulturam & resurrectionem Christi mei una voce Esaiæ volo ostendere, dicentis, sepultura ejus sublata de

medio eſt. Nec ſepultus enim eſſet niſi mortuus, nec ſepultura ejus ſublata de medio, niſi per reſurrectionem. Denique ſubjecit: propterea ipſe multos hæreditati habebit, & multorum dividet ſpolia, pro eo quod tradita eſt anima ejus in mortem. Oſtenſa eſt enim cauſa gratiæ hujus, pro injuria ſcilicet mortis repenſandæ. Pariter oſtenſum eſt, hæc illum propter mortem conſecuturum, poſt mortem utique per reſurrectionem conſecuturus.

20. Sufficit, hucuſque de his interim ordinem Chriſti decucurriſſe, quo talis probatus qualiter annunciabatur, non alius haberi debeat, quam qui talis annunciabatur; ut jam ex iſta conſonantia rerum ejus, & ſcripturarum creatoris, illis etiam reſtituenda ſit fides ex præjudicio majoris partis, quæ ad diverſas ſententias vel in dubium deducuntur, vel negantur. Amplius nunc ſuperſtruimus ea quoque paria ex ſcripturis creatoris, quæque poſt Chriſtum futura præcinebantur. Nec enim diſpoſitio expuncta inveniretur, ſi non ille veniſſet, poſt quem habebat evenire. Aſpice univerſas nationes de voragine erroris humani exinde emergentes ad Deum creatorem, ad Deum Chriſtum, &, ſi audes, nega prophetatum. Sed ſtatim tibi in pſalmis promiſſio patris occurrit. Filius meus es tu, ego hodie generavi te. Poſtula de me & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ. Nec poteris magis David filium ejus vendicare quam Chriſtum: aut terminos terræ David potius promiſſos, qui intra unicam Judæorum gentem regnavit, quam Chriſto, qui totum jam orbem Evangelii ſui fide cepit. Sic & per Eſaiam: Ecce dedi te in diſpoſitionem generis, in lucem nationum, aperire oculos cæcorum, utique errantium, exſolvere de vinculis vinctos, id eſt de delictis liberare, & de cella carceris, id eſt mortis, ſedentes in tenebris, ignorantiæ ſcilicet. Quæ ſi per Chriſtum eveniunt,

non

non in alium erunt prophetata, quam per quem eveniunt. Item alibi: Ecce testimonium eum nationibus posui, principem & imperantem nationibus. Nationes, quæ te non sciunt, invocabunt te, & populi confugient ad te. Nec enim hæc in David interpretaberis quia præmisit, Et disponam vobis dispositionem æternam, religiosa & fidelia David. Atquin hinc magis Christum intelligere debebis, ex David deputatum carnali genere ob Mariæ virginis censum. De hoc enim promisso juratur in psalmo ad David: Ex fructu ventris tui collocabo super thronum tuum. Quis iste venter est? Ipsius David? Utique non. Neque enim pariturus esset David. Sed nec uxoris ejus. Non enim dixisset, ex fructu ventris tui, sed potius, ex fructu ventris uxoris tuæ. Ipsius autem dicendo ventrem, superest, ut aliquem de genere ejus ostenderit, cujus ventris futurus esset fructus caro Christi, quæ ex utero Mariæ floruit. Ideoque & fructum ventris tantum nominavit, ut proprie ventris, quasi solius ventris, non etiam viri: & ipsum ventrem ad David redegit, ad principem generis, & familiæ patrem: nam quia viro deputare non poterat virginis, eum ventrem patri deputavit. Itaque in Christo nova dispositio invenitur hodie: hæc erit, quam tunc creator pollicebatur, religiosa & fidelia David appellans, quæ erant Christi, quia Christus ex David, imo ipsa erit caro ejus religiosa & fidelia David, jam sancta religione, & fidelis ex resurrectione. Nam & Nathan propheta in prima Basiliarum professionem ad David facit: Semini ejus quod erit, inquit ex ventre ipsius. Hoc si in Salomonem simpliciter edisseres, risum mihi incuties. Videbitur enim David peperisse Salomonem. An & hic Christus significatur, ex eo ventre semen David, qui esset ex David, id est Mariæ? Quia & ædem Dei magis Christus

ædificaturus esset, hominem scilicet sanctum, in quo potiore templo inhabitaret Dei spiritus, in Dei filium magis Christus habendus esset, quam Salomon filius David. Denique & thronus in ævum, & regnum in ævum, magis Christo competit, quam Salomoni, temporali scilicet regi: sed a Christo misericordia Dei non abscessit. Salomoni vero etiam ira Dei accessit post luxuriam & idololatriam. Suscitavit enim illi Satan, hostem Idumæum. Cum ergo nihil horum competat in Salomonem, sed in Christum, certa erit ratio interpretationum nostrarum, ipso etiam exitu rerum probante, quas in Christum apparet prædicatas: & ita in hoc erunt sancta & fidelia David. Hunc Deus testimonium nationibus posuit, non David: principem & imperantem nationibus, non David, qui soli Israëli imperavit. Christum hodie invocant nationes, quæ eum non sciebant, & populi ad Christum hodie confugiunt, quem retro ignorabant. Non potest futurum dici, quod vides fieri.

21. Sic nec illam injectionem tuam potes sistere ad differentiam duorum Christorum, quasi judaicus, quidem christus populo soli ex dispersione redigendo destinetur a creatore, Vester vero omni humano generi liberando collatus sit a Deo optimo: cum postremo priores inveniantur Christiani creatoris quam Marcionis, exinde vocatis omnibus populis in regno ejus, ex quo Deus regnavit a ligno, nullo adhuc Cerdone, nedum Marcione. Sed & revictus de nationum vocatione convertere jam in proselytos. Quæris qui de nationibus transeant ad creatorem, quando & proselyti diversæ & propriæ conditionis seorsum a Propheta nominentur? Ecce, inquit Esaias, proselyti per me accedent ad te, ostendens ipsos quoque proselytos per Christum accessuros ad Deum; & nationes, quod sumus nos, proinde suam habeant nominationem sperantes in Christum, Et in

nomi-

nomine, inquit, ejus nationes ſperabunt. Proſelyti autem, quos in nationum prædicatione ſubſtituis, non in Chriſti nomine ſperare ſolent, ſed in Moyſi ordine, a quo inſtitutio illorum eſt. Cæterum allectio nationum a noviſſimis diebus exorta eſt. Iiſdem verbis Eſaias: Et erit, inquit, in noviſſimis diebus manifeſtus mons domini, utique ſublimitas Dei, & ædes Dei, ſuper ſummos montes, utique Chriſtus, catholicumDei templum, in quo Deus colitur, conſtitutum, ſuper omnes enim eminentias virtutum, & poteſtatum. Et venient ad eum univerſæ nationes, & ibunt multi, & dicent: Venite aſcendamus in montem domini, & in ædem Dei Jacob, & annunciabit nobis viam ſuam, & incedemus in ea. Ex Sion enim exibit lex, & ſermo domini ex Hieruſalem. Hæc erit via novæ legis, evangelium, & novi ſermonis in Chriſto, jam non in Moyſe: & judicabit inter nationes, de errore ſcilicet earum. Et revincent populum amplum, ipſorum in primis Judæorum & proſelytorum. Et concident machæras ſuas in aratra, & ſibynas in falces, id eſt animorum nocentium & linguarum infeſtarum, & omnis malitiæ atque blaſphemiæ ingenia convertent in ſtudia modeſtiæ & pacis. Et non accipiet gens ſuper gentem machæram, utique diſcordiæ, & non diſcent amplius bellare, id eſt inimicitias perficere, ut & hic diſcas Chriſtum non bellipotentem, ſed paciferum repromiſſum. Hæc aut prophetata nega, cum coram videntur, aut adimpleta, cum leguntur. Aut ſi non negas utrumque, in eo erunt adimpleta, in quem ſunt prophetata. Inſpice enim adhuc etiam ipſum introgreſſum, atque decurſum vocationis in nationes, a noviſſimis diebus adeuntes ad Deum creatorem, non in proſelytos, quorum a primis magis diebus allectio. Etenim fidem iſtam Apoſtoli induxerunt.

22. Habes & Apostolorum opus prædicatum, Quam tempestivi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona, non bellum nec malum. Respondit & Psalmus: In omnem terram exivit sonus eorum, & in terminos terræ voces eorum, circumferentium scilicet legem ex Sion profectam, & sermonem domini ex Hierusalem, ut fieret quod scriptum est: Longe quique a justitia mea, appropinquaverunt justitiæ meæ & veritati. Cum huic negotio accingerentur Apostoli, renunciaverunt presbyteris, & archontibus, & sacerdotibus Judæorum. An non vel maxime, inquit, ut alterius Dei prædicatores? Atquin ipsius ejusdem, cujus scripturam cum maxime implebant, divertite, divertite, inclamat Esaias, excedite illinc, & immundum ne attigeritis, blasphemiam scilicet in Christum. Excedite de medio ejus, utique synagogæ; separamini, qui domini vasa portatis. Jam enim secundum supra scripta revelaverat dominus brachio suo sanctum, id est virtute sua Christum coram nationibus, ut viderint universæ nationes & summa terræ salutem, quæ erat a Deo. Sic & ab ipso Judaismo divertentes, cum legis obligamenta & onera evangelica jam libertate mutarent, psalmum exsequebantur, Disrumpamus vincula eorum, & abjiciamus a nobis jugum eorum: postea certe quam tumultuatæ sunt gentes, & populi meditati sunt inania, astiterunt reges terræ, & principes congregati sunt in unum, adversus dominum & adversus Christum ejus. Quæ dehinc passi sunt Apostoli? Omnem, inquis, iniquitatem persecutionum ab hominibus scilicet creatoris, ut adversarii ejus, quem prædicabant: ecquid creator, si adversarius erat Christi, non modo prædicat hoc passuros Apostolos ejus, verum & exprobrat? Nam neque prædicaret alterius Dei ordinem, quem ignorabat, ut vultis; neque exprobrasset, quod ipse curasset. Videte quomodo perit

perit justus, nec quisquam excipit corde, & viri justi auferuntur, nec quisquam animadvertit. A persona enim injustitiæ sublatus est justus, quis, nisi Christus? Venite, inquiunt, auferamus justum, quia inutilis est nobis. Præmittens itaque & subjungens proinde, passum etiam Christum, æque justos ejus eadem passuros, tam Apostolos quam & deinceps omnes fideles prophetavit signatos, illa nota, scilicet de qua Ezechiel: Dicit dominus ad me, Pertransi in medio portæ, in media Hierusalem, & da signa Thau in frontibus virorum. Ipsa est enim littera Græcorum Thau, nostra autem T. species crucis, quam portendebat futuram in frontibus nostris apud veram & catholicam Hierusalem, in qua fratres Christi, filios scilicet Dei, gloriam patri Deo relaturos Psalmus vigesimus primus canit, ex persona ipsius Christi ad patrem: Enarrabo nomen tuum fratribus meis, in medio ecclesiæ hymnum tibi dicam. Quod enim in nomine & spiritu ipsius hodie fieri habebat, merito a se futurum prædicabat. Et paulo infra: A te laus mihi in ecclesia magna. Et in sexagesimo septimo: In ecclesiis benedicite dominum Deum; ut pariter concurreret & Malachiæ prophetia: Non est voluntas mea, dicit dominus, & sacrificia vestra non accipiam: quoniam ab ortu solis usque in occasum nomen meum glorificatum est in nationibus, & in omni loco sacrificium nomini meo offertur, & sacrificium mundum; gloriæ scilicet relatio & benedictio & laus & hymni. Quæ omnia cum in te quoque deprehendantur, & signaculum frontium, & ecclesiarum sacramenta, & munditiæ sacrificiorum, debes jam erumpere uti dicas, spiritum creatoris tuo Christo prophetasse.

23. Nunc, quia cum Judæis negas venisse Christum eorum, recognosce & exitum ipsorum, quem post Christum relaturi prædicabantur ob impietatem, qua eum despexerunt & interemerunt. Primum enim,

ex die, qua secundum Esaiam projecit homo aspernamenta sua aurea & argentea, quæ fecerunt adorandis vanis & noctuis, id est, ex quo genus hominum, dilucidata per Christum veritate, idola projecit, vide, an quod sequitur expunctum sit: Abstulit enim dominus sabaoth a Judæa, & ab Hierusalem inter cætera, & prophetam, & sapientem architectum, spiritum scilicet sanctum, qui ædificat ecclesiam, templum scilicet & domum & civitatem Dei. Nam exinde apud illos destitit Dei gratia, & mandatum est nubibus, ne pluerent imbrem super vineam Sorech, id est cœlestibus beneficiis, ne provenirent domui Israelis. Fecerat enim spinas, ex quibus dominum coronaverat: & non justitiam, sed clamorem, quo in crucem eum extorserat. Et ita subtractis charismatum roribus, lex & Prophetæ usque ad Joannem. Dehinc cum ea perseverantia furoris & nomen domini per ipsos blasphemaretur, sicut scriptum est: Propter vos blasphematur nomen meum in nationibus, ab illis enim cœpit infamia: & tempus medium a Tiberio usque ad Vespasianum, non pœnitentiam intellexissent, facta est terra eorum deserta, civitates eorum exustæ, regionem eorum sub ipsorum conspectu extranei devorant, derelicta filia Sion, & tanquam specula in vinea, vel in cucumerario casula, & quo scilicet Israel dominum non cognovit, & populus eum non intellexit, sed dereliquit, & in indignationem provocavit sanctum Israelis. Sic & machæræ conditionalis comminatio, Si volueritis nec audieritis me, machæra vos comedet, probavit Christum fuisse, quem non audiendo, perierunt. Qui & in psalmo quinquagesimo octavo dispersionem eis postulat a patre: Disperde eos in virtute tua. Qui & rursus per Esaiam in exustionem eorum perorans: propter me hæc, inquit, facta sunt vobis: in anxietate dormietis. Satis vane, si hæc non propter eum passi sunt, qui propter

ſe paſſuros pronuntiarat, ſed propter Chriſtum Dei alterius. Atquin Chriſtum, inquam, alterius Dei dicitis, a creatoris virtutibus & poteſtatibus, ut ab æmulis in crucem actum. Sed ecce defenſus oſtenditur a creatore, & dati ſunt peſſimi pro ſepultura ejus, qui ſcilicet ſubreptum eum aſſeveraverant: & locupletes pro morte ejus; qui ſcilicet & a Juda traditionem redemerant, & a militibus falſum teſtimonium cadaveris ſubrepti. Igitur aut non propter illum acciderunt iſta Judæis; ſed revinceris conſpirante & ſenſu ſcripturarum cum exitu rerum, & ordine temporum: aut ſi propter illum acciderunt, non potuit creator ulciſci, niſi ſuum Chriſtum, remuneraturus potius Judam, ſi adverſarium domini ſui peremiſſent. Certe ſi nondum venit Chriſtus creatoris, propter quem hæc paſſuri prædicantur, cum venerit ergo, patientur. Et ubi tunc filia Sion derelinquenda, quæ nulla hodie eſt? Ubi civitates exurendæ, quæ jam in tumulis? Ubi diſperſio gentis, quæ jam extorris? Redde ſtatum Judææ, quem Chriſtus creatoris inveniat, & alium contende veniſſe. Jam vero, quale eſt, ut per cœlum ſuum admiſerit, quem in terra ſua eſſet interempturus, honeſtiore & glorioſiore regni ſui regione violata, ipſa aula ſua & arce calcata? An hoc magis affectavit? Plane zelotes, tamen vicit. Erubeſce qui victo Deo credis. Quid ſperabis ab eo, qui ſe protegere non valuit? Aut enim per infirmitatem oppreſſus eſt a virtutibus & hominibus creatoris, aut per malitioſitatem: ut tantum illis ſceleris patientia infigeret.

24. Imo, inquis, ſpero ab illo: quod & ipſum faciat ad teſtimonium diverſitatis, regnum Dei æternæ & cœleſtis poſſeſſionis. Cæterum veſter Chriſtus priſtinum ſtatum Judæis pollicetur, ex reſtitutione terræ, & poſt decurſum vitæ apud inferos, in ſinu Abrahæ refrigerium. Deum optimum! ſi reddit placatus, quod

&

& abstulerat iratus. O Deum tuum, qui & cædit & sanat: condit mala & facit pacem. O Deum etiam ad inferos usque misericordem. Sed de sinu Abrahæ suo tempore. De restitutione vero Judææ, quam & ipsi Judæi ita, ut describitur, sperant, locorum & regionum nominibus inducti, quomodo allegorica interpretatio in Christum & ecclesiam, & habitum & fructum ejus spiritaliter competat: & longum est persequi, & in alio opere digestum, quod inscribimus *de spe fidelium*; & in præsenti vel eo otiosum, quia non de terrena, sed de cœlesti promissione sit quæstio. Nam & confitemur in terra nobis regnum repromissum; sed ante cœlum, sed alio statu, utpote post resurrectionem in mille annos in civitate divini operis, Hierusalem cœlo delata: quam & Apostolus matrem nostram sursum designat, & πολιτευμα nostrum, id est municipatum in cœlis esse pronuncians, alicui utique cœlesti civitati eum deputat. Hanc & Ezechiel novit, & Apostolus Joannes vidit. Et qui apud fidem nostram est novæ prophetiæ sermo, testatur, ut etiam effigiem civitatis ante repræsentationem ejus conspectui futuram in signum prædicarit. Denique expunctum est Orientali expeditione. Constat enim, ethnicis quoque testibus, in Judæa per dies quadraginta matutinis momentis civitatem de cœlo pependisse, omni mœniorum habitu, evanescente de profectu diei, & alias de proximo nullam. Hanc dicimus excipiendis resurrectione sanctis, & refovendis omnium bonorum utique spiritalium copia, in compensationem eorum, quæ in seculo vel despeximus vel amisimus, a Deo prospectam. Siquidem & justum & Deo dignum, illic quoque exsultare famulos ejus, ubi sunt & afflicti in nomine ipsius. Hæc ratio regni cœlestis; post cujus mille annos, intra quam ætatem concluditur sanctorum resurrectio, pro meritis maturius vel tardius resurgentium, tunc & mundi destru-

ctione

ctione & judicii conflagratione commissa, demutati in atomo in angelicam substantiam, scilicet per illud incorruptelæ superindumentum transferemur in celeste regnum, de quo nunc sic ideo retractatur, quasi non prædicato apud creatorem, ac per hoc alterius Dei Christum probante, a quo primo & solo sit revelatum. Disce jam hinc illud & prædicatum a creatore, & sine prædicatione credendum apud creatorem. Quid tibi videtur, cum Abrahæ semen post primam promissionem, quam in multitudinem arenæ repromittitur, ad instar quoque stellarum destinatur: nonne & terrenæ & cœlestis dispositionis auspicia sunt? Cum Isaac benedicens Jacob filium suum, det, ait, tibi Deus de rore cœli, & de opimitate terræ. Nonne utriusque indulgentiæ exempla sunt? Denique animadvertenda est hic etiam structura benedictionis ipsius. Nam circa Jacob, qui quidem posterioris & prælatioris populi figura est, id est nostri, prima promissio cœlestis est roris: secunda, terrenæ opimitatis. Nos enim primo ad cœlestia invitamur, cum a seculo avellimur: & ita postea invenimur etiam terrena consecuturi. Et evangelium quoque vestrum habet: quærite primum regnum Dei, & hæc adjicientur vobis. Cæterum ad Esau promittit benedictionem terrenam, & subjicit cœlestem, de opimitate terræ, dicens, Erit inhabitatio tua & a rore cœli. Judæorum enim dispositio in Esau priorum natu, & posteriorum affectu filiorum, a terrenis bonis imbuta, per legem postea ad cœlestia per evangelium credendo deducitur. Cum vero Jacob somniat scalas obfirmatas in terra ad cœlum, & angelos alios ascendentes, & alios descendentes, innixum desuper dominum; temere si forte interpretabimur, scalis his iter ad cœlum demonstrari, quo alii perveniant, unde alii decidant; domini constitutum esse judicium. Cur autem ut evigilavit, & primum loci horrore concussus est, convertitur ad

inter-

interpretationem somnii? Cum enim dixisset, quam terribilis est locus iste; non est, inquit, aliud, sed aedes Dei, & haec porta coeli. Christum dominum enim viderat, templum Dei, & portam eundem, per quem aditur coelum. Et utique portam coeli non nominasset, si coelum non aditur apud creatorem. Sed est & porta quae recipit, & quae perducit, strata jam a Christo, de quo Amos: Qui aedificat in coelum ascensum suum, utique non sibi soli, sed & suis, qui cum illo erunt. Et circumdabis enim illos tibi, inquit, tanquam ornamentum sponsae. Ita per illum ascensum ad coelestia regna tendentes miratur spiritus dicens: Volant velut qui sunt milvi, ut nubes volant, & velut pulli columbarum, ad me scilicet simpliciter ut columbae. Auferemur enim in nubes obviam domino, secundum Apostolum, illo scilicet filio hominis veniente in nubibus, secundum Danielem: & ita semper cum domino erimus, eatenus dum & in terra & in coelo, qui ob utriusque promissionis ingratos, ipsa etiam elementa testatur: Audi coelum & in aures percipe terra. Et ego quidem, etiamsi nullam spei coelestis manum mihi toties scriptura porrigente, satis haberem, hujus quoque promissionis praejudicium, quod jam terrenam gratiam teneam; expectarem aliquid & de coelo, a Deo coeli sicut & terrae, ita crederem Christum sublimiora pollicentem, ejus esse, qui & humiliora promiserat: qui experimenta majorum de parvulis fecerat, qui hoc inauditi, si forte, regni praeconium soli Christo reservaverat: ut per famulos quidem terrena gloria, coelestis vero per ipsum Deum annunciaretur. At tu hinc quoque alium argumentaris Christum, quod regnum novum annunciet. Prius est, aliquod exemplum indulgentiae proferas, ne merito dubitem de fide tantae promissionis, quam sperandam dicis. Imo ante omnia est, ut, quem coelestia praedicas repromittere, aliquod coelum probes ejus.

At nunc vocas ad cœnam, nec domum oſtendis: allegas regnum, nec regiam monſtras. An quia Chriſtus tuus cœleſte regnum repromittit, non habens cœlum, quando & hominem præſtitit non habens carnem? O phantaſma omne: o præſtigia magnæ etiam promiſſionis.

LIBER QUARTUS.

I. Omnem ſententiam, & omnem paraturam impii atque ſacrilegi Marcionis, ad ipſum jam *evangelium ejus* provocamus, quod interpolando ſuum fecit. Et ut fidem inſtrueret, dotem quandam commentatus eſt illi, opus ex contrarietatum oppoſitionibus, *Antitheſes* cognominatum, & ad ſeparationem legis & evangelii coactum: qua duos Deos dividens, proinde diverſos, alterum alterius inſtrumenti, vel (quod magis uſui eſt dicere) *teſtamenti*, ut exinde evangelio quoque ſecundum Antitheſes credendo patrocinaretur. Sed & iſtas proprio congreſſu cominus, id eſt per ſingulas injectiones Pontici, cæcidiſſem, ſi non multo opportunius in ipſo, & cum ipſo evangelio, cui procurant, retunderentur: quanquam tam facile eſt præſcriptive occurrere. Equidem, ut accepto eas faciam, ut rato habeam, ut nobiſcum facere dicam, quo magis de cæcitate autoris ſui erubeſcant, noſtræ jam Antitheſes adverſus Marcionem. Atque adeo confiteor, alium ordinem decucurriſſe in veteri diſpoſitione apud creatorem, alium in nova, apud Chriſtum. Non nego diſtare documenta eloquii, præcepta virtutis, legis diſciplinas; dum tamen tota diverſitas in unum & eundem Deum competat, illum ſcilicet, a quo conſtat eam diſpoſitam ſicut & prædicatam. Olim concionatur Eſaias, proditurum ex Sion legem, & ſermonem domini ex Hieruſalem, aliam utique legem, aliumque ſermonem: denique judicabit, inquit, inter nationes, & traducet

popu-

populum plurimum, scilicet non unius gentis Judæorum, sed nationum, quæ per novam legem evangelii, & novum sermonem Apostolorum judicantur & traducuntur apud semetipsas de pristino errore, simul crediderunt: atque exinde concidunt machæras suas in aratra, & sibynas, quod genus venabulorum est, in falces, id est feros & sævos quondam animos convertunt in sensus probos, & bonæ frugis operarios. Et rursus: Audite me, audite me, & populus meus & reges auribus intendite in me, quoniam lex prodibit a me, & judicium meum in lucem nationum, quo judicaverat atque decreverat nationes quoque illuminandas per evangelii legem atque sermonem. Hæc erit lex & apud David invituperabilis, qua perfecta; convertens animas, utique ab idolis ad Deum, hic erit & sermo, de quo idem Esaias: Quoniam, inquit, decisum sermonem faciet dominus in terra. Compendiatum est enim novum testamentum, & a legis laciniosis oneribus expeditum. Sed quid pluribus, cum manifestius, & luce ipsa clarius novatio prædicetur a creatore per eundem. Ne rememineritis priorum, & antiqua ne recogitaveritis. Vetera transierunt, nova oriuntur. Ecce facio nova, quæ nunc orientur. Item per Hieremiam: Novate vobis novamen novum, & ne severitis in spinas, & circumcidimini præputio cordis vestri. Et alibi: Ecce venient dies, dicit dominus, & perficiam domui Jacob & domui Judæ testamentum novum, non secundum testamentum, quod disposui patribus eorum, in die qua arripui dispositionem eorum, ad educendos eos de terra Aegypti. Adeo pristinum testamentum temporale significat, dum mutabile ostendit, etiam dum æternum de postero pollicetur. Nam per Esaiam: Audite me & vivetis, & disponam vobis testamentum æternum, adjiciens sancta & fidelia David, ut id testamentum in Christo decursurum demonstraret. Eundem ex genere David, secundum Mariæ censum,

etiam

etiam in virga ex radice Jesse processura, figurate prædicabat. Igitur, si alias leges aliosque sermones, & novas testamentorum dispositiones a creatore dixit futuras, ut etiam ipsorum sacrificiorum alia officia potiora, & quidem apud nationes destinarit, dicente Malachia: Non est voluntas mea in vobis, inquit dominus, & sacrificia vestra non excipiam de manibus vestris, quoniam a solis ortu usque ad occasum glorificatum est in nationibus nomen meum, & in omni loco sacrificium nomini meo offertur, & sacrificium mundum, scilicet simplex oratio de conscientia pura. Necesse est, omnis demutatio veniens ex innovatione, diversitatem ineat cum his quorum fit, & contrarietatem ex diversitate. Sicut enim nihil demutatum, quod non diversum, ita nihil diversum, quod non contrarium. Ejusdem ergo deputabitur etiam contrarietas ex diversitate, cujus fuerit demutatio ex innovatione. Qui disposuit demutationem, iste instituit & diversitatem. Qui prædicavit innovationem, iste prænunciavit & contrarietatem. Quid differentiam rerum ad distantiam interpretaris potestatum? Quid Antitheses exemplorum distorques adversus creatorem, quas in ipsis quoque sensibus & affectionibus ejus potes recognoscere? Ego, inquit, percutiam, & ego sanabo: Ego, inquit, occidam, & ego vivificabo, condens scilicet mala & faciens pacem. Qua etiam soles illum mobilitatis quoque & inconstantiæ nomine reprehendere, prohibentem quæ jubet, & jubentem, quæ prohibet. Cur ergo non & Antitheses ad naturalia reputasti contrarii sibi semper creatoris? Nec mundum saltim recogitare potuisti, nisi fallor, etiam apud Ponticos ex diversitatibus constructum æmularum invicem substantiarum. Prius itaque debueras alium Deum luminis, alium tenebrarum determinasse, ut ita posses alium legis, alium evangelii adseverasse. Ceterum præjudicatum est ex manifestis, cujus opera

& ingenia per Antitheses constant, eadem forma constare etiam sacramenta.

2. Habes nunc ad Antitheses expeditam a nobis responsionem. Transeo nunc ad evangelii sane non Judaici, sed Pontici interim adulterati demonstrationem, præstructuram ordinem, quem aggredimur. Constituimus in primis, evangelicum instrumentum Apostolos autores habere, quibus hoc munus evangelii promulgandi ab ipso domino sit impositum; si & *apostolicos*, non tamen solos, sed cum apostolis, & post apostolos: quoniam prædicatio discipulorum suspecta fieri posset de gloriæ studio, si non assistat illi autoritas magistrorum, imo Christi, quæ magistros Apostolos fecit. Denique nobis fidem *ex apostolis* Johannes & Matthæus insinuant, *ex apostolicis* Lucas & Marcus instaurant, iisdem regulis exorsi, quantum ad unicum Deum attinet creatorem & Christum ejus, natum ex virgine, supplementum legis & prophetarum. Viderit enim, si narrationum dispositio variavit; dummodo de capite fidei conveniat, de quo cum Marcione non convenit. Contra, Marcion evangelio scilicet suo nullum adscribit autorem, quasi non licuerit illi titulum quoque effingere, cui nefas non fuit ipsum corpus evertere. Et possem hic jam gradum figere, non agnoscendum contendens opus, quod non erigat frontem, quod nullam constantiam præferat, nullam fidem repromittat de plenitudine tituli, & professione debita autoris. Sed per omnia congredi maluimus, nec dissimulamus, quod ex nostro intelligi potest. Nam ex his commentatoribus, quos habemus, Lucam videtur Marcion elegisse, quem cæderet. Porro Lucas non apostolus, sed apostolicus: non magister, sed discipulus, utique magistro minor, certe tanto posterior, quanto posterioris apostoli sectator, Pauli sine dubio: ut etsi sub ipsius Pauli nomine evangelium Marcion intulisset, non sufficeret

ad fidem singularitas instrumenti, destituta patrocinio antecessorum. Exigeretur enim id quoque evangelium, quod Paulus invenit, cui fidem dedidit, cui mox suum congruere gestiit. Siquidem propterea Hierosolymam ascendit ad cognoscendos Apostolos, & consultandos, ne forte in vacuum cucurrisset, id est ne non secundum illos credidisset, & non secundum illos evangelizaret. Denique, ut cum autoribus contulit & convenit de regula fidei, dextras miscuere, & exinde officia prædicandi distinxerunt, ut illi in Judæos, Paulus in Judæos & in nationes. Igitur, si ipse illuminator Lucæ autoritatem antecessorum & fidei & prædicationi suæ optavit, quanto magis eam evangelio Lucæ expostulem, quæ evangelio magistri ejus fuit necessaria? Aliud est, si penes Marcionem, a discipulatu Lucæ, cœpit religionis Christianæ sacramentum. Cæterum si & retro decucurrit, habuit utique authenticam paraturam, per quam ad Lucam usque pervenit, cujus testimonio assistente Lucas quoque possit admitti.

3. Sed enim Marcion nactus epistolam Pauli ad Galatas, etiam ipsos Apostolos suggillantis, ut non recto pede incedentes ad veritatem evangelii, simul & accusantis pseudapostolos quosdam, pervertentes evangelium Christi, connititur ad destruendum statum eorum evangeliorum, quæ propria & sub Apostolorum nomine eduntur, vel etiam Apostolicorum, ut scilicet fidem, quam illis adimit, suo conferat. Porro etsi reprehensus est Petrus & Johannes & Jacobus, qui existimabantur columnæ, manifesta causa est. Personarum enim respectu videbantur variare convictum, & tamen cum ipse Paulus omnibus omnia fieret, ut omnes lucraretur, potuit & Petro hoc in consilio fuisse, aliquid aliter agendi, quam docebat. Proinde si & pseudapostoli irrepserant, horum quoque qualitas edita est, circumcisionem vindicantium & Judaicos fa-

stus: adeo non de prædicatione, sed de conversatione a Paulo denotabantur, æque denotaturo, si quid de Deo, creatore aut Christo ejus errassent. Igitur distinguenda erunt singula. Si Apostolos prævaricationis & simulationis suspectos Marcion haberi queritur usque ad Evangelii depravationem, Christum jam accusat, accusando quos Christus elegit. Si vero Apostoli quidem integrum Evangelium contulerunt, de sola convictus inæqualitate reprehensi, pseudapostoli autem veritatem eorum interpolaverunt, & inde sunt nostra digesta; quod erit germanum illud Apostolorum instrumentum, quod adulteros passum est, quod Paulum illuminavit, & ab eo Lucam? Aut si tam funditus deletum est, ut cataclysmo quodam, ita inundatione falsariorum obliteratum, jam ergo nec Marcion habet verum. Aut si ipsum erit verum, id est Apostolorum, quod Marcion habet solus; & quomodo nostro consonat, quod non Apostolorum, sed Lucæ refertur? Aut si non statim Lucæ deputandum est, quo Marcion utitur, quia nostro consonat scilicet adulterato, etiam circa titulum cæterorum Apostolorum est, jam ergo & nostrum, quod illi consonat, æque Apostolorum est, sed adulteratum.

4. De titulo quoque funis ergo ducendus est contentionis, pari hinc inde nisu fluctuante. Ego meum dico verum, Marcion suum. Ego Marcionis affirmo adulteratum, Marcion meum. Quis inter nos determinabit, nisi temporis ratio, ei præscribens autoritatem, quod antiquius reperietur, & ei præjudicans vitiationem, quod posterius revincetur? In quantum enim falsum corruptio est veri, in tantum præcedat necesse est veritas falsum. Prior erit res passione, & materia æmulatione. Alioquin quam absurdum, ut, si nostrum antiquius probaverimus, Marcionis vero posterius; & nostrum ante videatur falsum, quam habuerit de veritate materiam, & Marcionis ante credatur

datur

datur æmulationem a nostro expertum, quam & editum; & postremo id verius existimetur, quod est serius, post tot ac tanta jam opera atque documenta christianæ religionis seculo edita, quæ edi utique non potuissent sine evangelii veritate, id est ante evangelii veritatem. Quod ergo pertinet ad evangelium interim Lucæ, quatenus communio ejus inter nos & Marcionem de veritate disceptat, adeo antiquius Marcione est, quod est secundum nos; ut & ipse illi Marcion aliquando crediderit, cum & pecuniam in primo calore fidei catholicæ ecclesiæ contulit, projectam mox cum ipso postea, quam in hæresim suam a nostra veritate descivit. Quid nunc, si negaverint Marcionitæ, primam apud nos fidem ejus, adversus epistolam quoque ipsius? Quid si nec epistolam agnoverint? Certe *Antitheses* non modo fatentur Marcionis, sed & præferunt: ex his mihi probatio sufficit. Si enim id evangelium, quod Lucæ refertur, penes nos (viderimus, an & penes Marcionem) ipsum est quod Marcion per *Antitheses* suas arguit, ut interpolatum a protectoribus Judaismi, ad concorporationem legis & prophetarum, qua etiam Christum inde confingerent: Utique non potuisset arguere, nisi quod invenerat. Nemo post futura reprehendit, quæ ignorat futura; emendatio culpam non antecedit. Emendator sane evangelii a *Tiberianis* usque ad *Antoniana* tempora eversi Marcion solus & primus obvenit, exspectatus tam diu a Christo, pœnitente jam, quod Apostolos præmisisse properasset sine præsidio Marcionis; nisi quod humanæ temeritatis, non divinæ autoritatis negotium est hæresis, quæ sic semper emendat evangelia, dum vitiat: Cum & si discipulus Marcion, non tamen super magistrum; Et si Apostolus Marcion, sive ego, inquit Paulus, sive illi sic prædicamus; Et si prophetes Marcion, & spiritus prophetarum prophetis erunt subditi, non enim eversio-

nis sunt, sed pacis. Etiam si angelus Marcion, citius anathema dicendus, quam evangelizator, quia aliter evangelizavit. Itaque dum emendat, utrumque confirmat, & nostrum anterius, id emendans quod invenit: & id posterius, quod de nostri emendatione constituens, suum & novum fecit.

5. In summa, si constat id verius quod prius, id prius quod & ab initio, ab initio quod ab Apostolis; pariter utique constabit, id esse ab Apostolis traditum, quod apud ecclesias Apostolorum fuerit sacrosanctum. Videamus, quod lac a Paulo Corinthii hauserint; ad quam regulam Galatæ sint recorrecti; quid legant Philippenses, Thessalonicenses, Ephesii; quid etiam Romani de proximo sonent, quibus evangelium & Petrus & Paulus sanguine quoque suo signatum reliquerunt. Habemus & Johannis alumnas ecclesias. Nam, & si *Apocalypsin* ejus Marcion respuit; ordo tamen episcoporum ad originem recensus, in Johannem stabit autorem. Sic & cæterarum generositas recognoscitur. Dico itaque apud illas, nec solas jam Apostolicas, sed apud universas, quæ illis de societate sacramenti confœderantur, id evangelium Lucæ ab initio editionis suæ stare, quod cum maxime tuemur. Marcionis vero plerisque nec notum; nullis notum, ut non eodem natum. Habet plane & illud ecclesias, sed suas, tam posteras quam adulteras, quarum si censum requiras, facilius apostaticum invenias quam Apostolicum; Marcione scilicet conditore, vel aliquo de Marcionis examine. Faciunt favos & vespæ, faciunt ecclesias & Marcionitæ. Eadem autoritas ecclesiarum Apostolicarum cæteris quoque patrocinabitur evangeliis, quæ proinde per illas & secundum illas habemus, *Johannis* dico & *Matthæi*: licet & *Marcus* quod edidit, Petri affirmetur, cujus interpres Marcus. Nam & *Lucæ* digestum, Paulo adscribere solent; capit magistrorum videri, quæ disci-

puli

puli promulgarint. Itaque & de his Marcion flagitandus, quod omissis eis, Lucæ potius institerit; quasi non & hæc apud ecclesias a primordio fuerint, quemadmodum & Lucæ? Atquin hæc magis a primordio fuisse credibile est, ut priora, qua Apostolica, ut cum ipsis ecclesiis dedicata. Cæterum quale est, si nihil Apostoli ediderunt, ut discipuli potius ediderint; qui nec discipuli existere potuissent sine ulla doctrina magistrorum? Igitur dum constet, hæc quoque apud ecclesias fuisse, cur non hæc quoque Marcion attigit, aut emendanda, si adulterata; aut agnoscenda, si integra? Nam & competit, ut si qui evangelium pervertebant, eorum magis curarent perversionem, quorum sciebant autoritatem receptiorem. Ideo & pseudapostoli, quod per falsum Apostolos imitarentur. In quantum ergo emendasset, quæ fuissent emendanda, si fuissent corrupta, in tantum confirmavit non fuisse corrupta, quæ non putavit emendanda. Denique emendavit, quod corruptum existimavit. Sed nec hoc merito: quia non fuit corruptum. Si enim Apostolica integre decucurrerunt, Lucæ autem, quod est secundum nos, adeo congruit regulæ eorum, ut cum illis apud ecclesias maneat; jam & Lucæ constat integrum decucurrisse usque ad sacrilegium Marcionis. Denique ubi manus illi Marcion intulit, tunc diversum & æmulum factum est Apostolicis. Igitur dabo consilium discipulis ejus, ut aut illa convertant, licet sero, ad formam sui, quo cum Apostolicis convenire videantur; (nam & quotidie reformant illud, prout a nobis quotidie revincuntur;) aut erubescant de magistro utrobique traducto, cum evangelii veritatem nunc ex conscientia tramittit, nunc ex impudentia evertit. His fere compendiis utimur, cum de evangeliis adversus hæreticos expedimur; defendentibus, & temporum ordinem posteritati falsariorum præscribentem, & autoritatem ecclesiarum traditioni Apostolorum patrocinan-

tem: quia veritas falsum praecedat necesse est, & ab eis procedat, a quibus tradita est.

6. Sed alium jam hinc inimus gradum, ipsum (ut professi sumus) evangelium Marcionis provocantes, sic quoque probaturi adulteratum. Certe enim, totum quod elaboravit etiam Antitheses praestruendo, in hoc cogit, ut veteris & novi testamenti diversitatem constituat, proinde Christum suum a creatore separatum ut Dei alterius, ut alienum legis & prophetarum. Certe propterea contraria quaeque sententiae suae erasit, conspirantia cum creatore, quasi ab adsertoribus ejus intexta: competentia autem sententiae suae reservavit. Haec conveniemus, haec amplectemur, si nobiscum magis fuerint, si Marcionis praesumptionem percusserint. Tunc & illa constabit eodem vitio haereticae caecitatis erasa, quo & haec reservata. Sic habebit intentio & forma opusculi nostri, sub illa utique conditione, quae ex utraque parte condicta sit. Constituit Marcion alium esse Christum, qui Tiberianis temporibus a Deo quondam ignoto revelatus sit in salutem omnium gentium; alium, qui a Deo creatore in restitutionem Judaici status sit destinatus, quandoque venturus. Intra hos magnam & omnem differentiam scindit, quantam inter justum & bonum, quantam inter legem & evangelium, quantam inter Judaismum & Christianismum. Hinc erit & nostra praescriptio, qua defigimus, nihil Christo Dei alterius commune esse debere cum creatore. Caeterum creatoris pronunciandum, si administraverit dispositiones ejus, si impleverit prophetias ejus, si adjuverit leges ejus, si repraesentaverit promissiones ejus, si restauraverit virtutes ejus, si sententias reformaverit, si mores, si proprietates expresserit. Hujus pacti & hujus praescripti, quaeso te, lector memineris ubique, & incipe recognoscere aut Marcionis Christum aut creatoris.

7. *Anne*

7. *Anno quintodecimo principatus Tiberiani*, proponit eum *descendisse in civitatem Galilææ Capharnaum*, utique de cœlo creatoris, in quo de suo ante descenderat. Et quid ergo ordinis fuerat, ut prius de suo cœlo in creatoris descendens describeretur? Cur enim non & ista reprehendam, quæ non implent fidem ordinariæ narrationis, deficientis in mendacio semper. Plane semel dicta sint, per quæ jam alibi retractavimus, an descendens per creatorem, & quidem adversus ipsum, potuerit ab eo admitti, & inde tramittti in terram æque ipsius. Nunc autem, & reliquum ordinem descensionis expostulo, tenens descendisse illum. Viderit enim sicubi apparuisse positum est. Apparere subitum, ex inopinato, sapit conspectum, qui semel impegerit oculos in id, quod sine mora apparuit. Descendisse autem, dum fit, videtur, & subit oculos; de facto etiam ordinem facit. Atque ita cogit exigere, quali habitu, quali suggestu, quonam impetu vel temperamento, etiam quo in tempore, diei noctisve descenderit. Præterea, quis viderit descendentem, quis retulerit, quis asseveraverit; rem utique nec asseveranti facile credendam. Indignum denique, ut Romulus quidem ascensus sui in cœlum habuerit Proculum affirmatorem, Christus vero Dei descensus de cœlo sui non invenerit annunciatorem, quasi non sic & ille ascenderit iisdem mendacii scalis, sicut & iste descendit. Quid autem illi cum Galilæa, si non erat creatoris, cui ista regio destinabatur ingressuro prædicationem, dicente Esaia. Hoc primum bibito, cito facito, regio Zabulon & terra Nephthalim, & cæteri, qui maritimam & Jordanis, Galilæa nationum, populus, qui sedetis in tenebris, videte lumen magnum, qui habitatis terram, sedentes in umbra mortis, lumen ortum est super vos. Bene autem, quod & Deus Marcionis illuminator vindicatur nationum, quo magis debuerit, vel de cœlo descendere, & si utique,

 in

in Pontum potius descendere, quam in Galilæam. Cæterum & loco & illuminationis opere secundum prædicationem occurrentibus Christo, jam eum prophetatum incipimus agnoscere, ostendentem in primo ingressu, venisse se, non ut legem & prophetas dissolveret, sed ut potius adimpleret. Hoc enim Marcion, ut additum erasit. Sed frustra negavit Christum dixisse, quod statim fecit ex parte; prophetiam enim interim de loco, adimplevit. De cœlo statim ad synagogam? Ut dici solet. Ad quod venimus. Hoc age Marcion. Aufer etiam illud de evangelio, Non sum missus, nisi ad oves perditas domus Israël. Et non est, auferre panem filiis, & dare eum canibus, ne scilicet Christus Israëlis videretur. Sufficiunt mihi facta pro dictis. Detrahe vocem Christi mei, res loquentur. Ecce venit in synagogam; certe ad oves perditas domus Israëlis. Ecce doctrinæ suæ panem prioribus offert Israëlitis: certe, ut filios præfert. Ecce aliis eum nondum impertit: certe ut canes præterit. Quibus autem magis impertisset quam extraneis creatoris, si ipse in primis non fuisset creatoris? Et tamen quomodo in synagogam potuit admitti, tam repentinus, tam ignotus, cujus nemo adhuc certus, de tribu, de populo, de domo? De censu denique *Augusti*, quem testem fidelissimum dominicæ nativitatis *Romana archiva* custodiunt? Meminerant certe, nisi circumcisum scirent, non admittendum in sancta sanctorum. Sed etsi passim synagoga adiretur, non tamen ad docendum, nisi ab optime cognito, & explorato, & probato jam pridem in hoc ipsum, vel aliunde commendato cum hoc munere. *Stupebant autem omnes ad doctrinam ejus*; plane, *quoniam*, inquit, *in potestate erat sermo ejus*. Non quoniam adversus legem & prophetas docebat. Utique enim eloquium divinum & vim & gratiam præstabat, magis extruens quam destruens substantiam legis & pro-

prophetarum. Alioquin non ſtuperent, ſed horrerent. Nec mirarentur, ſed ſtatim averſarentur deſtructorem legis & prophetarum; & utique in primis alterius Dei prædicatorem, quia nec potuiſſet adverſus legem & prophetas docere, & hoc nomine adverſus creatorem, non præmiſſa diverſæ atque æmulæ divinitatis profeſſione. Cum ergo nihil tale ſcriptura ſignificet, niſi ſolam vim & poteſtatem ſermonis admirationi fuiſſe; facilius oſtendit, ſecundum creatorem docuiſſe illum, quia non negavit; quam adverſus creatorem, quia non ſignificavit. Atque ita aut ejus erit agnoſcendus, ſecundum quem docuit; aut prævaricator judicandus, ſi ſecundum eum, adverſus quem venerat, docuit. *Exclamat* ibidem *ſpiritus dæmonis*: *Quid nobis & tibi eſt Jeſu? Veniſti perdere nos, Scio qui ſis, ſanctus Dei.* Hic ego non retractabo, an & hoc cognomentum competierit ei, quem nec Chriſtum vocari oporteret, ſi non creatoris. Alibi jam de nominibus expoſtulatum eſt. At nunc diſcepto, quomodo hoc eum vocari cognoverit dæmon, nulla unquam retro emiſſa prædicatione in illum a Deo ignoto, & in id temporis muto, cujus nec ſanctum eum conteſtari potuit, ut ignoti etiam ipſi ſuo creatori. Quid autem jam tale ediderat novæ divinitatis, per quod poſſet alterius Dei ſanctus intelligi? Tantum quod ſynagogam introgreſſus, & nec ſermone operatus aliquid adverſus creatorem? Sicut ergo, quem ignorabat, nullo modo poterat Jeſum & ſanctum Dei agnoſcere, ita quem norat agnovit. Nam & prophetam meminerat ſanctum Dei prædicaſſe, & Jeſum nomen Dei eſſe in filio Nave. Hæc & ab angelo exceperat ſecundum noſtrum evangelium, Propterea quod in te naſcetur, vocabitur ſanctum, filius Dei, & vocabis nomen ejus Jeſum. Sed & habebat utique ſenſum aliquem dominicæ diſpoſitionis, licet dæmon tamen magis

quam

quam alienæ & nondum satis cognitæ; nam & præmisit, quid nobis & tibi? Non quasi in extraneum Jesu, ad quem pertinent spiritus creatoris. Nec enim dixit, quid tibi & nobis, sed quid nobis & tibi. Se deplorans & sorti suæ exprobrans, quam jam videns adjicit, Venisti perdere nos. Adeo judicis & ultoris, & ut ita dixerim, sævi Dei filium agnoverat Jesum, non optimi illius, & perdere & punire nescientis. Quorsum hunc locum præmisimus? Ut Jesum & a dæmone non alium doceamus agnitum, & a semetipso non alium confirmatum, quam creatoris. Atquin, inquis, *increpuit illum Jesus:* plane, ut invidiosum, & in ipsa confessione petulantem, ut male adulantem: quasi hæc esset summa gloria Christi, si ad perditionem dæmonum venisset, & non potius ad hominum salutem; qui nec discipulos de subactione spirituum, sed de candida salutis gloriari volebat. Aut cur eum increpuit? Si quasi mentitum in totum: ergo non fuit Jesus, nec Dei sanctus omnino. Si quasi ex parte mentitum, quod eum Jesum quidem & sanctum Dei, sed creatoris existimasset: injustissime increpuit hoc sentientem, quod sciebat sentiendum, & hoc non æstimantem, quod ignorabat æstimandum, alium Jesum & alterius Dei sanctum. Quod si verisimiliorem statum non habet increpatio, nisi quem nos interpretamur, jam ergo & dæmon nihil mentitus est, non ob mendacium increpitus, ipse enim erat Jesus, præter quem alium dæmon agnovisse non poterat; & Jesus eum confirmavit, quem agnoverat dæmon, dum non ob mendacium increpat dæmonem.

8. Nazaræus vocari habebat, secundum prophetiam, Christus creatoris. Unde & ipso nomine nos Judæi Nazarenos appellant per eum. Nam & sumus, de quibus scriptum est: Nazaræi exalbati sunt super nivem; qui scilicet retro luridati delinquentiæ maculis, & nigrati ignorantiæ tenebris. Christo autem

appel-

appellatio Nazaræi competitura erat ex infantiæ latebris, ad quas apud Nazareth descendit, vitando Archelaum, filium Herodis. Hoc propterea non omisi, qua Christum Marcionis oportuerat omne commercium ejerasse etiam locorum familiarium Christi creatoris, habentem tanta Judææ oppida, non ita Christo creatoris per prophetas emancipata. Cæterum prophetarum erit Christus, ubicunque secundum prophetas invenitur. Et tamen apud *Nazareth* quoque nihil novi notatur prædicasse, *dum alio*, *merito unius proverbii, ejectus refertur.* Hic primum manus ei injectas animadvertens, necesse habeo jam de substantia ejus corporali præfinire, quod non possit phantasma credi, qui contactum, & quidem violentia plenum *detentus & captus & ad præcipitium usque protractus*, admiserit. Nam etsi *per medios evasit*, sed ante jam vim expertus & postea dimissus, scilicet soluto, uti assolet, tumultu, vel etiam irrupto, non tamen per caliginem eluso, quæ nulli omnino tactui succidisset, si fuisset:

Tangere enim & tangi, nisi corpus, nulla potest res,

etiam secularis sapientiæ digna sententia est. Ad summam, & ipse mox tetigit alios, quibus manus imponens utique sentiendas, beneficia medicinarum conferebat, tam vera, tam non imaginaria, quam erant, per quas conferebat. Ipse igitur est Christus Esaiæ, remediator valetudinum. Hic, inquit, imbecillitates nostras aufert, & languores portat. *Portare* autem Græci etiam pro eo solent ponere, quod est tollere. Sufficit interim mihi generalis repromissio. Quodcunque curaverit Jesus, meus est. Veniemus tamen & ad species curationum. Cæterum & a dæmoniis liberare, curatio est valetudinis. Itaque spiritus nequam, quasi ex forma jam prioris exempli, cum testimonio excedebant vociferantes, Tu es filius Dei. Cujus Dei, vel hic pareat: sed proinde increpaban-

pabantur & jubebantur tacere. Proinde enim Christus ab hominibus, non a ſpiritibus immundis volebat ſe filium Dei agnoſci. Ille Chriſtus duntaxat, cui hoc congruebat, quia præmiſerat, per quos poſſet agnoſci, & utique digniores prædicatores. Illius erat, præconium immundi ſpiritus reſpuere, cui ſancti abundabant. Porro, qui nunquam fuerat annuntiatus, (ſi tamen volebat agnoſci, fruſtra autem venerat, ſi nolebat,) non eſſet aſpernatus teſtimonium alienæ & cujuſcunque ſubſtantiæ, qui propriæ non habebat, qui in aliena deſcenderat. Jam nunc & qua deſtructor creatoris nihil magis geſtiſſet, quam a ſpiritibus ipſius agnoſci, & divulgari præ timore; niſi quod Marcion Deum ſuum timeri negat, defendens, bonum non timeri, ſed judicem, apud quem ſint materiæ timoris, ira, ſævitia, judicia, vindicta, damnatio. Sed & dæmonia timore utique cedebant. Ergo timendi Dei filium confitebantur, occaſionem habitura non cedendi ſi non timendi. Et ille juſſu & increpitu ea expellens, non ſuaſu qua bonus, timendum ſe exhibebat. Aut nunquid ideo increpabat, quia timebatur nolens timeri? Et quomodo ea volebat excedere, quod niſi timore non facerent? Cecidit ergo in neceſſitatem, qua diſparem ſe naturæ ſuæ ageret, cum poſſet ut bonus ſemel eis parcere. Cecidit & in aliam prævaricationis notam, cum ſe a dæmoniis quaſi filium creatoris ſuſtineret timeri, ut jam non propria poteſtate expelleret dæmonia, ſed per creatoris autoritatem, in *ſolitudinem procedit.* Solemnis & hujuſmodi regio creatoris. Oportebat ſermonem illic quoque videri in corpore, ubi egerat aliquando & in nube. Competebat & evangelio habitus loci, qui placuerat & legi. Capiat itaque jucunditatem ſolitudo, hoc Eſaias promiſerat. *Detentus a turbis*, *oportet me*, inquit, *& aliis civitatibus annuntiare regnum Dei.* Oſtenderat jam alicubi Deum ſuum? Non puto

adhuc

adhuc usque. Sed de his loquebatur, qui alium quo que Deum noverant? Nec hoc credo. Ergo, si ne ille alium Deum ediderat, nec illi noverant præte creatorem, ejusdem Dei regnum portendebat, que solum sciebat notum eis, qui audiebant.

9. De tot generibus operum. Quid utique ad pi caturam respexit, ut ab illa in Apostolos sumeret S monem, & filios Zebedæi? Non enim simplex factu videri potest, de quo argumentum processurum era dicens *Petro trepidanti de copiosa indagine piscium. N time, ab hinc enim homines eris capiens.* Hoc eni dicto intellectum illis suggerebat adimpletæ propheti se eum esse, qui per Hieremiam pronunciarat. Ecc ego mittam piscatores multos, & piscabuntur illo homines scilicet. Denique, *relictis naviculis secuti sun eum*, ipsum intelligentes, qui cœperat facere, quo edixerat. Aliud est si affectavit de naviculariorun collegio allegere, habiturus Apostolum quandoqu nauclerum Marcionem. Præstruximus quidem adve sus Antitheses nihil proficere proposito Marcionis quam putat diversitatem legis & evangelii; ut & han a creatore dispositam, denique prædicatam in repro missione novæ legis, & novi sermonis, & novi *testa menti*. Sed quoniam attentius argumentatur apud il lum suum, nescio quem συνταλαίπωρον, id est, com miseronem, & συμμισούμενον, id est coodibilem, i *leprosi purgationem*, non pigebit ei occurrere, & i primis figuratæ legis vim ostendere, quæ in exempl leprosi non contingendi, imo ab omni commerci submovendi, communicationem prohibebat homini delictis commaculati, cum qualibus & Apostolus ci bum quoque vetat sumere. Participari enim stigmat delictorum, quasi ex contagione, si quis se cum pec catore miscuerit. Itaque Dominus volens altius in telligi legem, per carnalia spiritalia significantem, & hoc nomine non destruens, sed magis extruens, quan

perti-

pertinentius volebat agnosci, *tetigit leprosum*, a quo etsi homo inquinari potuisset, Deus utique non inquinaretur, incontaminabilis scilicet. Ita non præscribetur illi, quod debuerit legem observare, & non contingere immundum, quem contactus immundi non erat inquinaturus. Hoc magis meo Christo competere, sic doceo, dum tuo non competere demonstro. Si enim ut æmulus legis tetigit leprosum, nihil faciens præceptum legis, per contemptum inquinamenti, quomodo posset inquinari, qui corpus non habebat quod inquinaretur? Phantasma enim inquinari non posset. Qui ergo inquinari non poterat ut phantasma, jam non virtute divina incontaminabilis erit, sed phantasmatis inanitate: nec contempsisse videri potest inquinamentum, cujus materiam non habebat. Ita nec legem destruxisse, qui inquinamentum ex occasione phantasmatis, non ex ostentatione virtutis, evaserat. Si autem Helisæus, prophetes creatoris, unicum leprosum Naaman Syrum ex tot leprosis Israelitis emundavit, nec hoc ad diversitatem facit Christi, quasi hoc modo melioris, dum Israelitem leprosum emundat extraneus, quem suus dominus emundare non valuerat; Syro facilius emundato, significat per nationes emundationis, in Christo lumine earum, quæ septem maculis capitalium delictorum inhorrerent, idololatria, blasphemia, homicidio, adulterio, stupro, falso testimonio, fraude. Quapropter septies, quasi per singulos titulos in Jordane lavit: simul & ut totius hebdomadis caneret expiationem. Et quia unius lavacri vis & plenitudo Christo soli dicabatur, facturo in terris, sicut sermonem compendiatum, ita & lavacrum. Nam & hoc opponit Marcion, Helisæum quidem materia eguisse, aquam adhibuisse, & eam septies; Christum vero verbo solo, & hoc semel functo, curationem statim repræsentasse; quasi non audeam & verbum ipsum in substantiam creatoris vindicare. Nullius

lius rei non ille potior autor, qui prior. Incredibile plane, ut poteſtas creatoris verbo remedium vitii unius operata ſit, quæ verbo tantam mundi molem ſemel protulit? Unde magis dignoſcitur Chriſtus creatoris, quam ex verbi poteſtate? Sed ideo alius Chriſtus, quia aliter quam Heliſæus, quia potentior Dominus famulo ſuo? Quid conſtituis Marcion, proinde res agi a ſervis, quemadmodum ab ipſis Dominis? Non times, ne in dedecus tibi vertat, ſi ideo Chriſtum negas creatoris, quia potentior fuerit famulo creatoris, qui ad Heliſæi puſillitatem major agnoſcitur? Si tamen major. Par enim curatio, licet diſtet operatio. Quid amplius præſtitit tuus Chriſtus, quam meus Heliſæus? Imo quid magnum præſtitit tui Chriſti verbum? Cum id præſtiterit, quod fluvius creatoris. Secundum hæc cætera quoque occurrunt. Quantum enim ad gloriæ humanæ averſionem pertinebat, *vetuit eum divulgare.* Quantum autem ad tutelam legis, juſſit ordinem impleri. *Vade, oſtende te ſacerdoti, & offer munus, quod præcepit Moyſes.* Argumenta enim figurata, utputa propheta legis, adhuc in ſuis imaginibus tuebatur, quæ ſignificabant, hominem quondam peccatorem, verbo mox Dei emaculatum, offerre debere munus Deo, apud templum; orationem ſcilicet & actionem gratiarum, apud eccleſiam, per Chriſtum Jeſum, *catholicum patris ſacerdotem.* Itaque adjecit, ut ſit vobis in teſtimonium. Sine dubio, quo teſtabatur, ſe legem non diſſolvere, ſed adimplere. Quo teſtabatur, ſeipſum eſſe, qui morbos & valetudines eorum ſuſcepturus annunciabatur. Hanc tam congruentem & debitam interpretationem teſtimonii adulator Chriſti ſui Marcion ſub obtentu manſuetudinis & lenitatis quærit excludere. Nam & bonus, inquit, præterea ſciens omnem qui lepra eſſet liberatus, ſolemnia legis executurum, ideo ita præcepit. Quid tum? Perſeveravitne in bonitate, id eſt, per-

missione legis, aut non? Si enim bonus perseveravit, nusquam destructor erit legis, nec Dei alterius habebitur, cessante legis destructione, per quam alterius Dei vindicatur. Si non perseveravit bonus, destruendo postea legem, falsum ergo testimonium postea collocavit apud illos in curatione leprosi: deseruit enim bonitatem, dum destruit legem. Malus jam, quando legis eversor, si bonus, cum legis indultor. Sed & eo, quod indulsit legi obsequium, bonam legem confirmavit. Nemo enim malo obsequi patitur. Ergo & sic malus, si obsequium malæ legi indulsit: & sic deterior, si bonæ legis destructor advenit. Proinde, si ut sciens, omnem, qui lepra liberatus esset, ita facturum, ideo præcepit munus offerre, potuit & non præcepisse, quod sciebat ultro futurum. In vanum ergo descendit, quasi legem destructurus, cum cedit obsecutoribus legis. Atqui quasi sciens formam eorum, magis ab ea avertendos prævenire debuerat, si in hoc venerat. Cur enim non tacuit, ut homo solo suo arbitrio legi obediret? Tunc enim aliquatenus posset videri patientiæ suæ præstitisse. Sed adjicit etiam autoritatem suam, exaggeratam testimonii pondere: cujus jam testimonii, nisi legis assertæ? Certe nihil interest, quomodo firmaverit legem, sive qua bonus, sive qua supervacuus, sive qua patiens, sive qua inconstans, dum te Marcion de gradu pellam. Ecce præcepit legem impleri. Quocunque modo præcepit, eodem potuit etiam illam præmisisse sententiam: Non veni legem dissolvere, sed adimplere. Quid ergo tibi fuit de evangelio erasisse, quod salvum est? Confessus es enim, præ bonitate fecisse illum, quod negas dixisse. Constat ergo dixisse illum, quia & fecit, & te potius vocem Domini de evangelio eradicasse, quam nostros injecisse.

10. *Curatur & paralyticus, & quidem in cœtu, spectante populo.* Videbit enim, inquit Esaias, populus subli-

ſublimitatem domini, & gloriam Dei. Quam ſublimitatem, & quam gloriam? Convaleſcite manus dimiſſæ, & genua diſſoluta: hoc erit paralyſis. Convaleſcite, nec timete. Non ocioſe iterans: convaleſcite, nec vane ſubjungens: nec timete; quoniam cum redintegratione membrorum, virium quoque repræſentationem pollicebatur, *Exſurge, & tolle grabatum tuum*, ſimul & animi vigorem, ad non timendos, qui dicturi erant, *Quis dimittit peccata niſi ſolus Deus?* Habes itaque jam & ſpecialis medicinæ diſpunctam prophetiam, & eorum, quæ medicinam ſunt ſecuta. Pariter & dimiſſorem delictorum Chriſtum recognoſce apud eundem propehetam, Quomodo, inquit, in plurimis dimittet delicta eorum: &: Delicta noſtra ipſe aufert. Nam & in priore ex ipſius domini perſona: Et, ſi fuerint delicta veſtra tanquam roſeum, velut nivem exalbabo. Et ſi tanquam coccinum, velut lanam exalbabo. In roſeo ſanguinem oſtendens prophetarum, in coccino, domini, ut clariorem. Etiam Micheas de venia delictorum: Quis Deus, quomodo tu? Eximens iniquitates & præteriens injuſtitias reſiduis hæreditatis tuæ, & non tenuit in teſtimonium iram ſuam, quia voluit: & miſericordem avertet, & miſerebitur noſtri. Demerget delicta noſtra, & demerget in profundo maris peccata noſtra. Sed etſi nihil tale in Chriſtum fuiſſet prædicatum, haberem hujus benignitatis exempla in creatore, promittentia mihi & in filio patris affectus. Video Ninivitas ſcelerum veniam conſecutos a creatore: ne dixerim tunc quoque a Chriſto, quia a primordio egit in patris nomine. Lego & Nathan prophetam agnoſcenti David delictum ſuum in Uriam, dixiſſe: Et dominus circumduxit delictum tuum, & non morieris. Proinde & Achab regem, maritum Iezabel, reum idololatriæ & ſanguinis Nabuthæ, veniam meruiſſe, pœnitentiæ nomine. Jonathan, filium Saulis, reſignati jejunii

culpam deprecatione deleſſe. Quid de ipſo populo retexam, totiens delictorum indulgentia reſtituto? Ab eo ſcilicet Deo, qui mavult miſericordiam, quam ſacrificium, & peccatoris pœnitentiam, quam mortem. Prius eſt igitur, neges creatorem indulſiſſe aliquando delicta. Conſequens eſt, ut oſtendas, nec in Chriſtum ſuum tale quid eum prædicaſſe: & ita probabis novam iſtam Chriſti novi ſcilicet benignitatem, ſi probaveris, nec parem creatori, nec prædicatam a creatore. Sed & peccata dimittere, an ejus poſſit eſſe, qui negetur tenere: & an ejus ſit abſolvere, cujus non ſit etiam damnare: & an congruat, eum ignoſcere, in quem nihil ſit admiſſum, alibi jam congreſſi maluimus admonere quam retractare. De *filio hominis* duplex eſt noſtra præſcriptio; neque mentiri poſſe Chriſtum, ut ſe filium hominis pronuntiaret, ſi non vere erat: neque filium hominis conſtitui, qui non ſit natus ex homine, vel patre, vel matre: atque ita diſcutiendum, cujus hominis filius accipi debeat, patris an matris. Si ex Deo patre eſt, uti que non eſt ex homine. Si non & ex homine, ſupereſt, ut ex homine ſit matre. Si ex homine, jam apparet, quia ex virgine. Cui enim pater non datur, nec vir matri ejus deputabitur. Porro, cui vir non deputabitur, virgo eſt. Cæterum duo jam patres habebuntur, Deus & homo, ſi non virgo ſit mater. Habebit enim virum, ut virgo non ſit; & habendo virum, duos patres faciet, Deum & hominem, ei, qui, & Dei, & hominis eſſet filius. Talem, ſi forte, Caſtori aut Herculi nativitatem tradunt fabulæ. Si hæc ita diſtinguuntur, id eſt, ſi ex matre filius eſt hominis, quia ex patre non eſt: ex matre autem virgine, quia non ex patre homine: hic erit Chriſtus Eſaiæ, quem concepturam virginem prædicat. Qua igitur ratione admittas filium hominis, Marcion, circumſpicere non poſſum: ſi patris hominis, negas Dei filium: ſi & Dei, Herculem de fabula

facis

facis Christum: si matris tantum hominis, meum concedis: si neque patris hominis, ergo nullius hominis est filius: & necesse est, mendacium admiserit, qui se, quod non erat, dixit. Unum potest angustiis tuis subvenire, si audeas, aut Deum tuum patrem Christi hominem quoque cognominare: quod de æone fécit Valentinus: aut virginem hominem negare, quod nec Valentinus quidem fecit. Quid nunc si ipso titulo filii hominis censetur Christus apud Danielem? Nonne sufficit ad probationem prophetici Christi? Cum enim id se appellat, quod in Christum prædicabatur creatoris, sine dubio ipsum se præstat intelligi, in quem prædicabatur. Nominum communio simplex, si forte, videri potest, & tamen nec christum, nec Jesum vocari debuisse defendimus, diversitatis conditionem tenentes. Appellatio autem quod est filius hominis, in quantum ex accidenti obvenit, in tantum difficile est, ut & ipsa concurrat super nominis communionem. Ex accidenti enim proprio est, maxime cum caussa non convenit eadem, per quam deveniat in communionem. Atque adeo si & Christus Marcionis natus ex homine diceretur, tunc & ipse caperet appellationis communionem, & essent duo filii hominis, sicut & duo Christi, & duo Jesus. Ergo cum appellatio propria est ejus, in quo habet caussam, si & alii vendicetur, in quo est communio nominis, non etiam appellationis, suspecta jam fit communio nominis quoque in eo, cui vendicatur sine caussa communio appellationis: & sequitur, ut unus idemque credatur, qui & nominis, & appellationis capacior invenitur, dum alter excluditur, qui non habet appellationis communionem, carens caussa. Nec alius erit capacior utriusque, quam qui prior & nomen sortitus est Christi, & appellationem filii hominis, Jesus scilicet creatoris. Hic erat visus Babylonio regi in fornace cum martyribus suis quartus, tanquam filius hominis. Item ipse Danieli revelatus directo filius hominis veniens

 cum

eum cœli nubibus judex, ſicut & ſcriptura demonſtrat. Hoc dixi ſufficere potuiſſe de nominatione prophetica circa filium hominis. Sed plus mihi ſcriptura confert, ipſius ſcilicet domini interpretatione. Nam cum Judæi ſolummodo hominem ejus intuentes, nec dum & Deum certi, qua Dei quoque filium merito retractarent, non poſſe hominem delicta dimittere, ſed Deum ſolum, cur non ſecundum intentionem eorum de homine eis *reſpondit. Habere eum poteſtatem dimittendi delicta*, quando *& filium hominis nominans* hominem nominaret? Niſi quia ideo ipſa voluit eos appellatione filii hominis ex inſtrumento Danielis repercutere, ut oſtenderet Deum & hominem, qui delicta dimitteret, illum ſcilicet ſolum filium hominis apud Danielis prophetiam, conſecutum judicandi poteſtatem, ac per eam utique & dimittendi delicta. Qui enim judicat, & abſolvit. Ut ſcandalo iſto diſcuſſo per ſcripturæ recordationem facilius eum agnoſcerent, ipſum eſſe filium hominis ex ipſa peccatorum remiſſione. Denique nuſquam adhuc profeſſus eſt ſe filium hominis, quam in iſto loco primum, in quo primum peccata dimiſit, id eſt, in quo primum judicavit, dum abſolvit. Ad hæc quodcunque diverſa pars fuerit argumentata, quale ſit inſpice. Nam in illam neceſſe eſt amentiam tendat, ut & filium hominis defendat, ne mendacem eum faciat, & ex homine neget natum, ne filium virginis concedat. Quod ſi & autoritas divina, & rerum natura, & communis ſapientia non admittunt in inſaniam hæreticam, occaſio eſt & hic, interpellandi quam breviſſime de ſubſtantia corporis adverſus phantaſmata Marcionis. Si natus ex homine eſt, ut filius hominis, corpus ex corpore eſt. Plane facilius invenias hominem natum cor non habere vel cerebrum, ſicut ipſum Marcionem, quam corpus, ut Chriſtum Marcionis. Atque adeo inſpice cor Pontici aut cerebrum.

11. *Publicanum adlectum a domino* in argumentum deducit, quasi ab adversario legis adlectum, extraneum legis & Judaismi prophanum. Excidit ei vel de Petro, legis homine, & tamen non tantum adlecto, sed etiam testimonium consecuto agnitionis præstitæ a patre. Nusquam legerat lumen, & spem, & exspectationem nationum, prædicari Christum. Atquin probavit potius Judæos, dicendo, *Medicum sanis non esse necessarium, sed male habentibus.* Si enim male valentes voluit intelligi ethnicos & publicanos, quos adlegebat, sanos Judæos confirmabat, quibus medicum necessarium negabat. Hoc si ita est, male descendit ad legem destruendam, quasi ad malam valetudinem remediandam, in qua, qui agebant, bene valebant, quibus medicus necessarius non erat. Quale est autem, ut similitudinem medici proposuerit, nec impleverit? Nam sicut sanis medicum nemo adhibet, ita nec in tantum extraneis, quantum est homo a Deo Marcionis, suum habens & autorem & protectorem, & ab illo potius medicum Christum. Hoc similitudo præiudicat, ab eo magis præstari medicum, ad quem pertinent, qui languent. Unde autem & Johannes venit in medium? Subito Christus, subito & Johannes. Sic sunt omnia apud Marcionem, quæ suum & plenum habent ordinem apud creatorem. Sed de Johanne cætera alibi. Ad præsentes enim quosque articulos respondendum est. Nunc illud tuebor, ut demonstrem & Johannem Christo, & Christum Johanni convenire, utique prophetæ creatoris, qua Christum creatoris: atque ita erubescat hæreticus, Johannis ordinem frustra frustratus. Si enim nihil omnino administrasset Johannes, secundum Esaiam vociferator in solitudinem, & præparator viarum dominicarum per denuntiationem & laudationem pœnitentiæ, si non etiam ipsum inter cæteros tinxisset: *nemo discipulos Christi manducantes & bibentes ad formam discipulo-*

rum Johannis assidue jejunantium & orantium provocasset: quia, si qua diversitas staret inter Christum & Johannem, & gregem utriusque; nulla esset comparationis exactio, vacaret provocationis intentio. Nemo enim miraretur, & nemo torqueretur, si diversæ divinitatis æmulæ prædicationes, de disciplinis quoque inter se non convenirent, non convenientes prius de autoritatibus disciplinarum: adeo Johannis erat Christus, & Johannes Christi: ambo creatoris, & ambo de lege & prophetis, prædicatores & magistri. Sed & Christus rejecisset Johannis disciplinam, ut Dei alterius, & discipulos defendisset, ut merito aliter incedentes, aliam scilicet & contrariam initiatos divinitatem. At nunc humiliter reddens rationem, *quod non possent jejunare filii sponsi, quam diu cum eis esset sponsus: postea vero jejunaturos* promittens *cum ablatus ab eis sponsus esset*: nec discipulos defendit, sed potius excusavit, quasi non sine ratione reprehensos: nec Johannis rejecit disciplinam, sed magis concessit tempori Johannis, eam præstans, ut tempori suo, eam destinans, si non ipsius fuisset, jamque erat. Teneo meum Christum etiam in nomine sponsi: de quo psalmus: Ipse tanquam sponsus egrediens de thalamo suo. A summo coeli profectio ejus, & deversio ejus ad summum usque ejus. Qui etiam per Esaiam gaudens ad patrem: Exultet, inquit, anima mea in domino: induit enim me indumentum salutaris, & tunicam jucunditatis, velut sponso, circumposuit mihi mitram, velut sponsæ. In se & ecclesiam deputat: de qua idem spiritus ad ipsum: Et circumpones tibi omnes eos, velut ornamentum sponsæ. Hanc sponsam Christus sibi per Salomonem ex vocatione gentium arcessit: Siquidem legisti, veni sponsa de Libano. Eleganter Libani utique montis mentione injecta, qui thuris vocabulo est penes Græcos: de idololatria enim sibi sponsabat ecclesiam. Nega te nunc dementissimum Marcion. Ecce legem

tui

tui quoque Dei impugnas, nuptias non conjungit, conjunctas non admittit: neminem tingit, nisi cœlibem, aut spadonem; morti aut repudio baptisma servat. Quid itaque Christum ejus sponsum facis? Illius hoc nomen est, qui masculum & fœminam conjunxit, non qui separavit. Errasti in illa etiam domini pronuntiatione, qua videtur *nova & vetera discernere.* Inflatus es utribus veteribus, & excerebratus es novo vino: atque ita veteri, id est priori evangelio pannum hæreticæ novitatis assuisti. In quo alter creator, velim discere, cum per Hieremiam præcepit: Novate novamen novum; nonne a veteribus avertit? cum per Esaiam edicit: Vetera transierunt, & ecce nova quæ ego facio, nonne ad nova convertit? Olim hanc statuimus destinationem pristinorum a creatore potius repromissam a Christo exhiberi sub unius & ejusdem Dei autoritate, cujus sint & vetera & nova. Nam & vinum novum is non committit in veteres utres, qui & veteres utres non habuerit: & novum additamentum nemo injicit veteri vestimento, nisi cui non de fuerit vetus vestimentum. Ille non facit quid, si faciendum non est, qui habeat unde faciat, si faciendum esset. Itaque si in hoc dirigebat similitudinem, ut ostenderet se evangelii novitatem separare a legis vetustate, suam demonstrabat & illam a qua separabat, alienorum separatione non fuisse notandam; quia nemo alienis sua adjungit, vt ab alienis separare possit. Separatio per conjunctionem capit, de qua fit. Ita, quæ separabat, & in uno ostendebat fuisse; sicut & fuissent si non separaret. Et tamen sic concedimus separationem istam per reformationem, per amplitudinem, per profectum, sicut fructus separatur a semine, cum sit fructus ex semine: sic & evangelium separatur a lege, dum provehitur ex lege. Aliud ab illa, sed non alienum. Diversum, sed non contrarium. Nec forma sermonis in Christo nova, cum similitudines objicit,

cum quæstiones refutat; De septuagesimo venit psalmo: Aperiam, inquit, in parabolam os meum: id est, similitudinem: eloquar problemata, id est, edisseram quæstiones. Si hominem alterius gentis probare voluisses, utique de proprietate loquelæ probares.

12. De sabbato quoque illud præmitto, nec hanc quæstionem consistere potuisse, si non *Deum sabbati* circumferret Christus. Nec enim *disceptaretur cur destrueret sabbatum*, si destruere deberet. Porro destruere deberet, si alterius Dei esset: nec quisquam miraretur facientem, quod illi congruebat. Mirabantur ergo, quia non congruebat illi, Deum creatorem circumferre, & sabbatum ejus impugnare. Et ut prima quæque decidamus, ne eadem ubique novemus ad omnem argumentationem adversarii, ex aliqua nova Christi institutione nitentem: hæc jam definitio stabit. Ideo de novitate institutionis cujusque disceptatum, quia de novitate divinitatis nihil erat usque adhuc editum, sicuti nec disceptatum: nec posse retorqueri ex ipsa novitate institutionis cujusque, satis aliam a Christo demonstratam divinitatem, quando & ipsam novitatem pronunciatam a creatore constiterit, in Christo non esse mirandam. Et oportuerit utique prius alium Deum exponi, postea disciplinam ejus induci: quia Deus autoritatem præstet disciplinæ, non Deo disciplina: nisi si & Marcion plane tam perversas non per magistrum literas didicit, sed per literas magistrum. Cætera de sabbato ita dirigo. Si sabbatum Christus intervertit, secundum exemplum fecit creatoris. Siquidem in obsidione civitatis Hierichuntis circumlata per muros arca testamenti octo diebus, etiam sabbato, ex præcepto creatoris sabbatum operatione destruxit, ut putant, qui hoc & de Christo exsistimant, ignorantes, neque Christum sabbatum destruxisse, neque creatorem, ut mox doce-

docebimus, & tamen per Jesum tunc quoque concussum est sabbatum; ut & hoc in Christum renunciaretur, etiam si odio insecutus est solemnissimum Judæorum diem, ut Christus non Judæorum. De odio quoque sabbati professus creatorem, ut Christus ipsius sequebatur, exclamantem ore Esaiæ: Neomenias & sabbata vestra odit anima mea. Sed & hæc quoquo modo dicta sint, scimus adhibendam tamen in hac specie etiam abruptam defensionem, adversus abruptam provocationem. Nunc & ipsam materiam disceptabo, in qua visa est destruere sabbatum Christi disciplina. *Esurierant discipuli*, ea die *spicas decerptas manibus effrixerant*, cibum operati, ferias ruperant. *Excusat illos Christus*, & reus est sabbati læsi, *accusant pharisæi*; Marcion captat status controversiæ, ut aliquid cludam cum mei Domini veritate scripti, & voluntatis; de scriptura enim sumitur creatoris, & de Christi voluntate color, quasi *de exemplo David*, *introgressi sabbatis templum*, *& operati cibum*, *audenter fractis panibus propositionis*. Meminerat enim & ille hoc privilegium donatum sabbato a primordio, quo dies ipse compertus est veniam, jejunii dico. Cum enim prohibuisset creator in biduum legi manna, solummodo permisit in parasceve, ut sabbati sequentis ferias pridiana pabuli paratura jejunio liberaret. Bene igitur, quod & causam eandem secutus est dominus, in sabbati, si ita volunt dici destructione: bene, quod & affectum creatoris expressit, in sabbati non jejunandi honore. Denique tunc demum sabbatum destruxisset etiam ipsum creatorem, si discipulos sabbato jejunare mandasset, adversus statum scripti & voluntatis creatoris. Sed quoniam discipulos non constanter tuebatur, sed excusat, quoniam humanam opponit necessitatem quasi deprecatricem: quoniam potiorem honorem sabbati servat non contristandi, quam vacandi: quoniam David comitesque ejus cum discipulis suis æquat in culpa

& in venia: quoniam placet illi quia creator indulsit: quoniam de exemplo ejus & ipse tam bonus est: ideo alienus est a creatore? *Exinde observant pharisæi, si medicinas sabbatis ageret, ut accusarent eum*, certe qua sabbati destructorem, non qua novi Dei professorem: fortasse enim hunc solum articulum ubique ingeram, alium Christum nusquam prædicatum. In totum autem errabunt pharisæi circa sabbati legem, non animadvertentes, conditionaliter eam indicentem ferias operum, sub certa specie eorum. Nam cum de die sabbati dicit, Omne opus tuum non facies in ea: dicendo tuum, de humano opere definiit, quod quisque ex artificio vel negotio suo exsequitur, non de divino. Opus autem salutis & incolumitatis, non est hominis, sed Dei proprium; sicut & rursus in lege: Non facies, inquit, omne opus in ea, nisi quod fiet omni animæ, id est, in causa animæ liberandæ. Quia opus Dei etiam per hominem fieri potest in salutem animæ, a Deo tamen, quod facturus fuerat & Christus homo, quia & Deus. In hunc ergo sensum legis inducere volens illos, per manus arefactæ restitutionem, interrogat, *Licetne sabbatis benefacere, an non? Animam liberare, an perdere?* Ut id operis promittens, quod pro anima facturus esset, admoneret eos, quæ opera sabbati lex prohiberet, humana scilicet. Et quæ præciperet, divina scilicet, quæ fierent animæ omni. Dominus sabbati dictus, quia sabbatum, ut rem suam, tuebatur. Quod etiam si destruxisset, merito, qua Dominus magis ille, qui instituit. Sed non omnino destruxit qua Dominus, ut hinc jam apparere possit, ne tum quidem in arcæ circumlatione apud Hierichuntem sabbatum a creatore destructum. Nam & illud opus Dei erat, quod ipse præceperat, & quod propter animas disposuerat hominum suorum in discrimine belli constitutas. Sed & si odium alicubi sabbatorum professus est, vestra sabbata dicendo, hominum ea depu-

deputans, non sua, quæ sine Dei timore celebrat populus, plenus delictis, labiis Deum diligens, non corde; suis sabbatis, id est quæcumque disciplina ejus agerentur, alium statum fecit, quæ per eundem postea prophetem vera & delicata, & non profananda pronuntiat. Ita nec Christus omnino sabbatum rescindit, cujus legem tenuit, & supra in causa discipulorum pro anima operatus. Esurientibus enim solatium cibi indulsit: & nunc *manum aridam curans*: factis ubique ingerens, Non veni dissolvere legem, sed adimplere, si Marcion hac voce os ei obstruxit. Adimplevit enim & hic legem, dum conditionem interpretatur ejus, dum operum differentiam illuminat, dum facit quæ lex de sabbati feriis excipit, dum ipsum sabbati diem benedictione patris a primordio sanctum, benefactione sua efficit sanctiorem; in quo scilicet divina præsidia ministrabat, quod adversarius aliis diebus præstitisset, ne sabbatum creatoris ornaret, ne opera debita sabbato redderet. In quo die si & Helisæus prophetes Sunamitidis filium mortuum restituit in vitam, vides pharisæe, tuque Marcion, olim creatoris esse, sabbatis benefacere; animam liberare, non perdere: nihil Christum novi intulisse, quod non sit ex forma, ex lenitate, ex misericordia, ex prædicatione quoque creatoris. Nam & hic specialis medicinæ prophetiam repræsentat. Invalescunt manus dissolutæ, sicut & genua dissoluta in paralytico.

13. Certe evangelizat Sion & Hierusalem pacem, & bona omnia: certe *ascendit in montem, & illic pernoctat in oratione*, & utique auditur a patre. Evolve igitur prophetas, & ordinem totum recognosce. In montem excelsum, inquit Esaias, ascende, qui evangelizas Sion: extolle cum vigore vocem tuam, qui evangelizas Hierusalem. Adhuc in vigore obstupescebant in doctrina ejus; erat enim docens tanquam virtutem habens. Et rursus: Propterea cog-

noscet

noſcet populus nomen meum in illa die. Quod nomen, niſi Chriſti? Quod? ego ſum ipſe, qui loquor. Tunc enim ipſe erat, qui in prophetis loquebatur, ſermo, filius creatoris. Adſum dum hora eſt, in montibus, ut evangelizans auditionem pacis, evangelizans bona. Item Naum ex duodecim, quoniam ecce veloces pedes in monte evangelizantis pacem. De voce autem nocturnæ orationis ad patrem manifeſte pſalmus: Deus meus clamabo per diem, & exaudies, & nocte, & non in vanitatem mihi. Et alibi de loco & voce eadem pſalmus: Voce mea ad dominum exclamavi, & exaudivit me de monte ſancto ſuo. Habes nominis repræſentationem, habes actum evangelizantis: habes locum montis, & tempus noctis, & ſonum vocis, & auditum patris, habes Chriſtum prophetarum. Cur autem *duodecim Apoſtolos elegit*, & non alium quemlibet numerum? Næ & ex hoc meum Chriſtum interpretari poſſem, non tantum vocibus prophetarum, ſed & argumentis rerum prædicatum? Hujus enim numeri figuras apud creatorem deprehendo: Duodecim fontes Elim, & duodecim gemmas in tunica ſacerdotali Aaronis, & duodecim lapides ab Jeſu de Jordane electos, & in arcam teſtamenti conditos. Totidem enim Apoſtoli portendebantur, proinde ut fontes & amnes rigaturi aridum retro & deſertum a notitia orbem nationum: ſicut & per Eſaiam: Ponam in terra inaquoſa flumina. Proinde ut gemmæ, illuminaturi ſacram eccleſiæ veſtem, quam induit Chriſtus pontifex patris. Proinde ut & lapides ſolidi fide, quos de lavacro Jordanis Jeſus verus elegit, & in ſacrarium teſtamenti ſui recepit. Quid tale de numeri defenſione competit Chriſto Marcionis? Non poteſt ſimpliciter factum ab illo quid videri, quod poteſt videri non ſimpliciter factum a meo. Ejus erit res, apud quem invenitur rei præparatura. *Mutat & Petro nomen, de Simone*, quia & creator Abra-

hæ

hæ & Saræ, & Auseæ nomina reformavit, hunc vocando Jesum, illis syllabas adjiciendo. Sed & cur Petrum? Si ob vigorem fidei: multæ materiæ solidæque nomen de suo accommodarent. An quia & petra & lapis Christus? Siquidem & legimus positum eum in lapidem offendiculi, & in petram scandali. Omitto cætera. Itaque affectavit carissimo discipulorum, de figuris suis peculiariter nomen communicare, puto propius quam de non suis. *Conveniunt a Tyro & ex aliis regionibus multitudo etiam transmarina.* Hoc spectabat psalmus. Et ecce allophyli & Tyrus, & populus Aethiopum, isti fuerunt illic. Mater Sion dicet homo, & homo factus est in illa, quoniam Deus homo natus est, & ædificavit eam voluntate patris, ut scias ad eum tunc gentiles convenisse: quia Deus homo natus erat, ædificaturus ecclesiam ex voluntate patris, ex allophylis quoque. Sic & Esaias: Ecce isti veniunt de longinquo, isti autem veniunt ab Aquilone & mari: alii autem de terra Persarum. De quibus & rursus: Attolle per circuitum oculos tuos, & vide, omnes congregati sunt. De quibus & infra: Vides ignotos & extraneos, & dices cordi tuo, Quis istos genuit mihi? Porro hos, quis mihi educavit? At hi mihi ubi fuerunt? Hic erit Christus non prophetarum? Et quis erit Christus Marcionitarum? si perversitas placet: qui non fuerit prophetarum.

14 Venio nunc ad ordinarias sententias ejus, per quas proprietatem doctrinæ suæ inducit ad edictum (ut ita dixerim) Christi, *Beati mendici* (sic enim exigit interpretatio vocabuli quod in Græco est) *quoniam illorum est regnum Dei.* Jam hoc ipsum, quod a benedictionibus cœpit, creatoris est, qui universa, prout edidit, nulla alia voce quam benedictionis dedicavit. Eructavit, inquit, cor meum sermonem optimum. Hic erit sermo optimus, benedictionis scilicet, qui & novi quoque testamenti initiator agnoscitur de

vete-

veteri exemplo. Quid ergo mirum, si & ab affectibus creatoris ingressus est per hujusmodi dictionem, semper mendicos, & pauperes, & humiles, ac viduas, & pupillos usque diligentis, consolantis, asserentis, vindicantis? ut hanc Christi quasi privatam benignitatem, rivulum credas de fontibus salvatoris. Revera quo dirigam nescio, in tanta frequentia ejusmodi vocum, tanquam in silva, vel in prato, vel in nemore, pomorum passim, prout inincidit res, petenda est: inclamat psalmus: Judicate pupillo & mendico, & humilem & pauperem juste tractate. Liberate pauperem, & mendicum de manu peccatoris eruite. Item psalmus septuagesimus primus: Justitia judicabit mendicos populi, & faciet salvos filios pauperum. Et in sequentibus de Christo: Omnes nationes servient ei. David autem uni genti Judaicæ præfuit, ne quis in David putet dictum: quia & ille susceperat humiles, & necessitatibus laborantes. Quod liberaverit, inquit, a dynasta mendicum, parcet mendico & pauperi: & animas pauperum salvas faciet, ex usura, & injustitia redimet eorum animas: & honoratum nomen eorum in conspectu ipsius. Item: Avertantur peccatores in inferos, omnes nationes quæ Dei obliviscuntur: quoniam non in finem oblivioni habebitur mendicus: tolerantia pauperum non peribit in finem. Item: Quis sicut Deus noster, qui habitat in excelsis, & humilia prospectat in cœlo & in terra. Qui suscitat mendicum de terra, & de stercore exaltat pauperem: uti sedere eum faciat cum principibus populi, utique in regno suo. Sic & retro in Basiliis, Anna mater Samvelis spiritu gloriam Deo reddens: Qui, inquit, excitat pauperem de terra, & mendicum, uti sedere eum faciat cum dynastis populi, & in thronis gloriæ, utique regalibus. Per Esaiam vero quomodo invehitur in vexatores egenorum? Vos autem ad quid incenditis vineam meam, &

rapina

rapina mendici in domibus vestris? Cur vos læditis populum meum, & faciem mendicorum confunditis? Et rursus: Væ qui scribunt nequitiam, scribentes enim scribunt nequam, vitantes judicia mendicorum, & diripientes judicata pauperum populi mei. Quæ judicia pupillis quoque & viduis exigit, ut & ipsis egenis solatii. Judicate pupillo, & juste tractate viduam, & venite, conciliemur, dicit dominus. Cui tantus affectus in omnem conditionem humilitatis creatoris est, ejus erit & regnum, quod a Christo repromittitur, ad cujus affectum jam dudum pertinent ii, quibus repromittitur. Nam etsi putas creatoris quidem terrenas promissiones fuisse, Christi vero cœlestes, bene quod cælum nullius alterius usque adhuc Dei apparet, nisi cujus & terra. Bene quod creator vel minora promisit, ut facilius illi & de majoribus credam, quam qui nunquam de minoribus prius fidem liberalitatis suæ struxit: *Beati esurientes, quoniam saturabuntur.* Possem hunc titulum in superiorem transmisisse, quod non alii sunt esurientes, quam pauperes & mendici, si non & hanc promissionem creator specialiter in Evangelii scilicet sui præstructionem destinasset. Siquidem per Esaiam de eis quos vocaturus esset a summo terræ, utique nationes, Ecce, inquit, velociter, leviter advenient. Velociter, quia properantes sub finibus temporum. Leviter, quia sine oneribus pristinæ legis. Non esurient, neque sitient. Ergo saturabuntur. Quod utique nisi esurientibus & sitientibus non promittitur. Et rursus: Ecce, inquit, qui serviunt mihi, saturabuntur, vos autem esurietis. Ecce qui serviunt mihi, bibent, vos autem sitietis. Videbimus & contraria ista, an Christo præministrentur. Interim quod esurientibus saturitatem repromittit, Dei creatoris est. *Beati plorantes, quia ridebunt.* Decurre sententiam Esaiæ: Ecce qui serviunt mihi, oblectabuntur, vos autem confundemini. Ecce qui ser-

viunt mihi, exsultabunt in jucunditate, vos autem clamabitis præ dolore cordis. Et hæc contraria apud Christum recognosce. Certe oblectatio & exsultatio in jucunditate illis promittitur, qui in diversa conditione sunt, mœstis & tristibus & anxiis. Scilicet etiam psalmus cxxv Qui seminant, inquit, in lachrymis, in exsultatione metent. Porro tam exsultantibus & jucunditatem capientibus risus accedit, quam mœrentibus & dolentibus fletus. Ita creator materias risus & fletus prædicans, risuros plorantes prior dixit. Igitur qui a consolatione pauperum, & humilium, & esurientium, & flentium exorsus est, statim se illum repræsentare gestivit, quem demonstraverat per Esaiam: Spiritus domini super me, propter quod unxit me ad evangelizandum pauperibus, *Beati mendici, quoniam illorum est regnum cælorum.* Misit me, curare obtritos corde: *Beati qui esuriunt, quoniam saturabuntur.* Advocare languentes: *Beati qui plorant, quoniam ridebunt.* Dare lugentibus Sionis gloriam, & pro cinere unguenti jucunditatem, & gloriæ habitum pro spiritu tædii. Hæc si statim admissus Christus administravit, aut ipse est, qui se ad hæc venturum prædicavit, aut si nondum venit qui prædicavit, ridicule, sed necessarie dixerim fortasse, mandaverit Christo Marcionis. *Beati eritis cum vos odio habebunt homines, & exprobrabunt, & ejicient nomen vestrum, velut malum, propter filium hominis.* Hac pronuntiatione sine dubio ad tolerantiam exhortatur. Quid minus creator per Esaiam? Ne metueritis ignominiam ab hominibus, & nullificatione eorum ne minuamini. Quæ ignominia, quæ nullificatio? Quæ futura erat propter filium hominis. Quem istum? Qui est secundum creatorem. Unde probabimus? Excidio in ipsum quoque prædicato: sicut per Esaiam ad autores Judæos: Propter vos blasphematur nomen meum in nationibus. Et alibi: Sancite eum, qui circumscribit ani-

mam

mam suam, qui aspernamento habetur a nationibus famulis & magistratibus. Si enim odium in illum filium hominis prædicabatur, qui secundum creatorem est, evangelium autem nomen Christianorum, utique a Christo deductum, odio futurum contestatur propter filium hominis, quod est Christus: eum filium hominis in causa odii constituit, qui erat secundum creatorem, in quem odium prædicabatur. Et utique si nondum venisset, non potuisset nominis odium, quod agitur hodie, personam nominis antecessisse. Nam & sancitur penes nos, & animam suam circumscribit, propter nos eam ponens, & aspernamento habetur a nationibus. Et qui natus est, ipse erit filius hominis, propter quem & nomen nostrum recusatur.

15. *Secundum hæc, inquit, faciebant prophetis patres eorum.* O Christum versipellem! nunc destructorem, nunc assertorem prophetarum; destruebat ut æmulus, convertens discipulos eorum sibi asserebat, ut amicus, sugillans insectatores eorum. Porro, inquantum non congruisset Christo Marcionis assertio prophetarum, ad quorum venerat destructionem, intantum congruit Christo creatoris sugillatio in insectatores prophetarum, quos in omnibus adimplebat. Vel quia magis creatoris est delicta patrum filiis exprobrare, quam ejus Dei, qui nec propria cujusque castigat. Sed non statim, inquis, prophetas tuebatur, si iniquitatem Judæorum affirmatam volebat, quod nec cum prophetis suis pie egissent. Atquin, nulla hic iniquitas exprobranda erat Judæis, laudandis potius & probandis, si eos figuraverunt, ad quorum destructionem, post tantum ævi, Deus optimus motus est. Sed puto jam & non optimus; jam aliquid & cum creatore moratus, nec in totum Epicuri Deus. Ecce enim demutat in maledictionem, & ostendit eum se esse, qui novit offendi & irasci: *Væ*

enim *dicit*. Sed sit nobis quæstio de verbi istius qualitate, quasi non tam maledictionis sit quam admonitionis. Et quid causæ interest, quando & admonitio non sit sine aculeo comminationis, maxime per væ amarior facta? Et admonitio autem & comminatio ejus erunt, qui norit irasci. Nemo enim admonebit & nemo comminabitur, ne quid faciat, nisi qui factum vindicabit. Nemo vindicarit, nisi qui norit irasci. Alii agnoscunt quidem verbum maledictionis, sed volunt Christum sic væ pronuntiasse, non quasi ex sententia sua proprie, sed quod væ a creatore sit, & voluerit illis asperitatem creatoris opponere, quo suam supra in benedictionibus sufferentiam commendaret; quasi non creatori competat, qua utrumque præstanti, & bonum Deum & judicem, ut quia præmiserat in benedictionibus benignitatem, subjiceret etiam in maledictionibus severitatem, amplitudinem disciplinæ utriusque instruendæ, tam ad benedictionem sectandam, quam ad maledictionem præcavendam. Nam & ita præmiserat. Ecce posui ante vos benedictionem & maledictionem. Quod etiam in hanc evangelii dispositionem portendebat. Alioquin qualis est ille, qui ut suam insinuaret bonitatem, creatoris opposuit asperitatem? Dei infirma commendatio est, quæ de alterius destructione fulcitur. Atquin opponens asperitatem creatoris, timendum eum confirmavit. Si timendum, magis utique obaudiendum, quam negligendum. Et incipit jam Christus Marcionis creatori docere: tunc, si væ creatoris est, quod in divites spectat, ergo Christus non est divitibus offensus, sed creator; & ratas habet Christus divitum caussas, superbiam dico, & gloriam & seculi studia, & Dei incuriam, per quæ væ merentur a creatore. Sed quomodo non ejusdem sit divites reprobare, qui supra mendicos probarit? Nemo non contrarium ejus, quod probaverit, reprobat. Itaque si creatori deputabitur

tabitur maledictio in divites, ejusdem defendetur benedictio in mendicos, & totum jam opus Christi, creatoris est. Si Deo Marcionis adscribetur benedictio in mendicos, ejusdem imponetur & maledictio in divites: & erit par jam creatoris, tam bonus quam & judex: nec erit jam discrimini locus, quo duo Dei sunt, sublatoque discrimine supererit, unum Deum renuntiari creatorem. Igitur væ, si & vox maledictionis est, vel alicujus austerioris inclamationis, & a Christo dirigitur in divites, debeo creatorem diuitum quoque aspernatorem probare, sicut probavi mendicorum advocatorem, ut Christum in hac quoque sententia creatoris ostendam, locupletantis Salomonem. Sed quia permissa sibi optione maluit ea postulare, quæ sciebat Deo grata, sapientiam: & meruerat etiam divitias consequi, quas non magis voluit; quanquam & divitias præstare non incongruens Deo sit, per quas & divites solatio juvantur, & multa inde opera justitiæ & dilectionis administrantur. Sed accidentia vitia divitiis, illa in evangelio quoque *væ divitibus* adscribunt: *Quoniam, inquit, recepistis advocationem vestram.* Utique ex divitiis de gloria earum & secularibus fructibus; itaque in Deuteronomio, Moyses, ne, inquit, cum manducaveris, & repletus fueris, & domos magnas ædificaveris, pecoribus, & bubus tuis multiplicatis, & pecunia & auro exaltetur cor tuum, & obliviscaris domini Dei tui. Quemadmodum & Ezechiam regem thesauris inflatum, & de eis potius quam de Deo gloriatum apud illos, qui ex Perside advenerant, insilit per Esaiam, Ecce dies veniunt & auferentur omnia, quæ in domo tua sunt, & quæ patres tui congesserunt, in Babylonem transferentur. Sic & per Hieremiam quoque edidit. Ne glorietur dives in divitiis suis, & qui gloriatur scilicet in Deo glorietur. Sic & in filias Sionis invehitur per Esaiam, cultu & divitiarum abundantia inflatas; comminabundus

dus & alibi nobilibus & superbis: dilatavit Orcus animam suam, & aperuit os suum, & descendent inclyti, & magni, & divites. Hoc erit Christi væ super divites: & humiliabitur homo utique exaltatus divitiis, & inhonorabitur vir utique ob substantiam honorabilis. De quibus & rursus, Ecce dominus virtutum conturbabit gloriosos cum valentia, & elati comminuentur, & ruent gladio sublimes. Qui magis quam divites? Quia receperint scilicet advocationem suam, gloriam & honorem, sublimitatem ex divitiis. A quibus avertens nos & in psalmo XLVIII. Ne timueris, inquit, cum dives factus fuerit homo, & cum abundabit gloria ejus; quoniam cum morietur, non tollet omnia, nec descendet cum illo gloria sua. Item in LXI. Ne desideraveris divitias, & si relucent ne adjeceris cor. Id ipsum postremo verbum, Væ, olim per *Amos* in divites affluentes delitiis destinatur: Væ enim inquit, qui dormiunt in lectis eburneis, & delitiis fluunt in thoris suis; qui edunt hœdos de gregibus caprarum, & vitulos de gregibus boum lactantes, complaudentes ad sonum organorum, tanquam perseverantia deputaverunt, & non tanquam fugientia, qui bibunt vinum liquatum, & unguentis primariis unguntur. Igitur & si tantummodo dehortantem a divitiis ostenderem creatorem, non etiam prædamnantem divites, etiam verbo ipso quo & Christus, nemo dubitaret ab eodem adjectam in divites comminationem per væ Christi, a quo ipsarum materiarum, id est divitiarum dehortatio præcucurrisset. Comminatio enim dehortationis accessio est. Ingerit *væ etiam saturatis, quia esurient: etiam ridentibus nunc: quia lugebunt.* His respondebunt illa, quæ supra benedictionibus opposita sunt apud creatorem. Ecce qui mihi serviunt saturabuntur, vos autem esurietis; utique quia saturati estis. Et ecce qui mihi serviunt, oblectabuntur; vos autem confundemini, utique ploraturi, qui nunc ridetis. Sicut enim

in

in psalmo: Qui seminant in lacrymis, in lætitia metent: ita in evangelio: qui in risu seminant, scilicet lætitia, in lachrymis metent. Hæc olim creator simul posuit, Christus solummodo distinguendo, non mutando, renovavit. *Væ, cum vobis benedixerint homines; secundum hæc faciebant & pseudoprophetis patres illorum:* Aeque creator benedictionis & laudis humanæ sectatores incusat per Esaiam: Populus meus, qui vos beatos dicunt, seducunt vos, & vias pedum vestrorum disturbant. Prohibet & alias fidere omnino in hominem, sic & in laudem hominis; ut per Hieremiam, Maledictus homo qui spem habet in homine. Nam & in psalmo CXVII. Bonum est fidere in dominum, quam fidere in hominem. Et bonum est sperare in dominum, quam sperare in principes. Ita totum, quod ab homine captatur, abdixit creator, nedum benedictionem. Pseudoprophetas autem laudatos sive benedictos a patribus eorum, tam ejus est exprobrare, quam prophetas vexatos & recusatos: sicut injuriæ prophetarum non pertinuissent ad Deum ipsorum, ita nec gratiæ pseudoprophetarum displicuissent, nisi Deo prophetarum.

16. *Sed vobis dico*, inquit, *qui auditis:* ostendens hoc olim mandatum a creatore, Loquere in aures audientium. *Diligite inimicos vestros, & benedicite eos, qui vos oderunt, & orate pro eis, qui vos calumniantur.* Hæc creator una pronuntiatione clusit per Esaiam: Dicite, fratres nostri estis, eis, qui vos oderunt. Si enim, qui inimici sunt & oderunt & maledicunt, & calumniantur, fratres appellandi sunt, utique & benedici odientes, & orari pro calumniatoribus jussit, qui eos fratres deputari præcepit. Novam plane patientiam docet Christus, etiam vicem injuriæ cohibens permissam a creatore, oculum exigente pro oculo, & dentem pro dente: contra *ipse alteram amplius maxillam offerri jubens & super tunicam pallia quo*

que cadi. Plane hæc Christus adiecerit, ut supplementa consentanea disciplinæ creatoris. Atque adeo hoc statim renunciandum est, an disciplina patientiæ prædicatur penes creatorem. Sic per Zachariam præcepit, ne unusquisque malitiæ fratris sui meminerit, sed nec proximi. Nam & rursus: Malitiam, inquit, proximi sui quisque ne recogitet. Multo magis patientiam indixit injuriæ, qui indixit oblivionem. Sed & cum dicit: Mihi vindictam. & ego vindicabo: proinde patientiam docet vindictæ exspectatricem. Inquantum ergo fidem non capit, ut idem videatur, & dentem pro dente, oculum pro oculo, in vicem injuriæ exigere, qui non modo vicem, sed etiam ultionem, etiam recordationem & recogitationem injuriæ prohibet: intantum aperitur nobis, quomodo oculum pro oculo & dentem pro dente censuerit, non ad secundam injuriam talionis permittendam, quam prohibuerat interdicta ultione, sed ad primam coercendam, quam prohibuerat, talione, opposito, ut unusquisque respiciens licentiam secundæ injuriæ a prima semetipsum contineret. Facilius enim vim comprimi scit repræsentatione talionis, quam repromissione ultionis. Utrumque autem constituendum fuit pro natura & fide hominum, ut qui Deo crederet, ultionem a Deo exspectaret: Qui minus fideret, leges talionis timeret. Hanc legis voluntatem de intellectu laborantem, dominus & sabbati & legis, & omnium paternarum dispositionum, Christus, & revelavit & compotem fecit, mandans alterius quoque maxillæ oblationem, ut tanto magis vicem injuriæ extingueret, quam & lex per talionem voluerat impedisse, certe quam prophetia manifeste coercuerat & memoriam injuriæ prohibens, & ultionem ad Deum redigens. Ita si quid Christus intulit, non adversario, sed adjutore præcepto, non destruxit disciplinas creatoris. Denique si in ipsam ratio-

tio-

tionem patientiæ præcipiendæ, & quidem tam plenæ atque perfectæ considerem, non consistet, si non est creatoris, qui vindictam repromittit, qui judicem præstat. Alioquin si tantum patientiæ pondus, non modo non repercutiendi, sed & aliam maxillam præbendi: & non modo non remaledicendi, sed etiam benedicendi: & non modo non retinendi tunicam, sed amplius & pallium concedendi, is mihi imponit qui non sit me defensurus, in vacuum patientiam præcepit, non exhibens mihi mercedem præcepti, patientiæ dico fructum, quod est ultio, quam mihi permisisse debuerat, si ipse non præstat: aut si mihi non permittebat, ipse præstaret. Quoniam & disciplinæ interest injuriam vindicari; metu enim ultionis omnis iniquitas refrenatur. Cæterum passim emissa libertate dominabitur, utrumque oculum effossura, & omnem dentem excitatura, præ impunitatis securitate. Sed hoc est Dei optimi & tantum boni, patientiæ injuriam facere, violentiæ januam pandere, probos non defendere, improbos non coërcere. *Omni petenti te, dato*; utique indigenti, vel tanto magis indigenti, si etiam & abundanti. Ne quis ergo indigeat, datorem imperatum habes in deuteronomio, formam cteatoris: Non erit, inquit, in te indigens: uti benedicens benedicat te dominus Deus tuus. Datorem scilicet, qui fecerit non esse indigentem. Et plus hic, non enim petenti jubet dari: sed non sit, inquit, indigens in te; id est cura ultro, ne sit; quo magis petenti præjudicat dandum, etiam in sequentibus. Si autem fuerit indigens e fratribus tuis, non avertes cor tuum, nec constringes manum tuam a fratre indigente. Aperiens aperies illi manum, fœnus fœnerabis illi quantum desiderat. Fœnus enim nisi petenti dari non solet, sed de fœnore postmodum. Nunc si qui voluerit argumentari, creatorem quidem fratribus dari jussisse, Christum vero omnibus petentibus,

ut hoc sit novum atque diversum, imo unum erit, ex his per quæ lex creatoris erit in Christo. Non enim aliud Christus in omnes præcepit, quam quod creator in fratres. Nam & si major est bonitas, quæ operatur in extraneos: sed non prior ea, quæ ante deberet in proximos. Quis enim poterit diligere extraneos? Quod si secundus gradus bonitatis est in extraneos, qui in proximos primus est, ejusdem erit secundus gradus, cujus & primus; facilius, quam ut ejus sit secundus, cujus non exsistit primus. Ita creator & secundum naturæ ordinem, primum in proximos docuit benignitatem, emissurus eam postea in extraneos; & secundum rationem dispositionis suæ, primo in Judæos, postea & in omne hominum genus. Ideoque quamdiu intra Israëlem erat sacramentum, merito in solos fratres misericordiam mandabat. At ubi Christo dedit gentes hæreditatem, & possessionem terminos terræ, & cœpit expungi quod dictum est per Osee: Non populus meus, populus meus; & non misericordiam consecuta, misericordiam consecuta, natio scilicet, exinde Christus in omnes legem paternæ benignitatis extendit, neminem excipiens in miseratione, sicut in vocatione. Ita & si quid amplius docuit, hoc quoque in hæreditatem gentium accepit: *Et sicut vobis fieri vultis ab hominibus, ita & vos facite illis.* In isto præcepto utique alia pars ejus subauditur: & sicut vobis non vultis fieri ab hominibus, ita & vos ne faciatis illis. Hoc si novus Deus & ignotus retro, & nondum plane editus præcepit, qui me nulla ante hac institutione formaverit, qua prius scirem quid deberem mihi velle vel nolle: atque ita & aliis facere, quæ & mihi vellem; non facere, quæ & mihi nollem: passivitatem sententiæ meæ permisit, nec adstrinxit me ad convenientiam voluntatis & facti, ut id aliis faciam, quod mihi velim & id nec aliis faciam, quod mihi nolim. Non enim definiit quid mihi atque aliis debeam velle vel

nolle,

nolle, ut ad legem voluntatis parem factum, & possim alii non præstare, quod ab alio mihi velim præstitum, amorem, obsequium, solatium, præsidium, & ejusmodi bona; proinde & alii facere quod ab alio mihi fieri nolim, vim, injuriam, contumeliam, fraudem, & ejusmodi mala. Denique hac inconvenientia voluntatis & facti, agunt ethnici, nondum ab eo instructi. Nam & si natura bonum & malum notum est, non tamen Dei disciplina; qua cognita, tunc demum convenientia voluntatis & facti ex fide, ut sub metu Dei, agitur. Itaque Deus Marcionis cum maxime revelatus sit, tamen revelatus non potuit hujus præcepti, de quo agitur, tam strictum, & obscurum, & cæcum adhuc, & facilius pro meo potius arbitrio interpretandum, compendium emittere, cujus nullam præstrinxerat distinctionem. At enim creator meus olim & ubique præcepit indigentes, pauperes, & pupillos, & viduas, protegi, juvari, refrigerari: sicut & per Esaiam, infringito panem tuum mendicis: & qui sine tecto sunt, in domum tuam inducito, & nudum si videris, tegito. Item per Ezechielem de viro justo, Panem suum dabit esurienti, & nudum conteget. Satis ergo jam tunc me docuit ea facere aliis, quæ mihi velim fieri. Proinde denuntians, non occides, non adulterabis, non furaberis, non falsum testimonium dices: docuit, ne faciam aliis, quæ fieri mihi nolim; & ideo ipsius erit præceptum in Evangelio, qui illud retro & præstruxit, & distinxit, & ad arbitrium disciplinæ suæ disposuit, & merito jam compendio substrinxit, quoniam & alias recisum sermonem facturus in terris dominus, id est Christus prædicabatur.

17. Hic nunc de fœnore cum interponit, *Et si fœneraveritis, a quibus speratis vos recepturos, quæ gratia est vobis?* Percurre sequentia Ezechielis de eodem viro justo, Pecuniam, inquit, suam fœnori non dedit,

dit, & quod abundaverit, non ſumet; fœnoris ſcilicet redundantiam, quod eſt uſura. Prius igitur fuit, ut fructum fœnoris eradicaret, quo facilius adſuefaceret hominem, ipſi quoque fœnori, ſi forte, perdendo, cujus fructum didiciſſet amittere. Hanc etenim dicimus operam legis fuiſſe, procurantis Evangelio; quorundam tunc fidem paulatim, ad perfectum diſciplinæ Chriſtianæ nitorem primis quibuſque præceptis balbutientis adhuc benignitatis informabat. Nam & ſupra, & pignus, inquit, reddes, utique, ſi non ſit ſolvendo; quia ſolutori utique pignus reſtituendum eſſe utrum homo ſcriberet? Multo manifeſtius in Deuteronomio, Non dormies ſuper pignus ejus, Redditione reddes illi pallium circa ſolis occaſum, & dormiet in pallio ſuo. Adhuc clarius ſupra, Dimittes omne debitum, quod tibi proximus debet, & fratrem tuum non repoſces: quoniam remiſſio domini Dei tui invocata eſt. Porro cum debitum dimitti jubet, utique non exſoluturo. Plus enim eſt & ſi exſoluturo; cum repoſci vetat, quid aliud docet, quam non exſoluturo fœneremus, qui tam detrimentum fœnori indixit? *Et eritis filii Dei.* Nihil impudentius, ſi ille nos ſibi filios faciet, qui nobis filios facere non permiſit, auferendo connubium: quomodo in id nomen allecturus eſt ſuos, quod jam eraſit? Filius ſpadonis eſſe non poſſum, maxime cum patrem habeam eundem, quem & omnia. Nam tam pater omnium, qui conditor univerſitatis, quam ſpado, qui nullius ſubſtantiæ conditor, & ſi marem ac fœminam non miſcuiſſet creator, & ſi non univerſis quoque animalibus filios conceſſiſſet, hoc eram ejus ante paradiſum, ante delictum, ante exilium, ante duos, unum. Denuo factus filius fui, ſtatim cum me manibus enixus eſt, cum de ſuo halitu movit. Ille me nunc rurſus filium nuncupat, jam non in animam, ſed in ſpiritum pariens: *quia ipſe*, inquit, *ſuavis eſt ad-*

verſus

versus ingratos & malos. Euge, Marcion, ſatis ingenioſe detraxiſti illi pluvias & ſoles, ne creator videretur. Sed quis iſte ſuavis, qui ne cognitus quidem uſque adhuc? Quomodo ſuavis, a quo nulla beneficia præceſſerant. Hoc genus ſuavitatis, qua ſoles & imbres qui fœneraverat, non recepturus ab humano genere ut creator; qui pro tanta elementorum liberalitate facilius idolis, quam ſibi debitum gratiæ referentes homines, uſque adhuc ſuſtinet. Vere ſuavis etiam ſpiritalibus commodis. Eloquia enim domini dulciora ſuper mel & favos. Ille igitur & ingratos ſugillavit, qui gratos experiri merebatur. Cujus ſolem & imbres, ut quoque Marcion ingratus habuiſti. Cæterum tuus non poterat jam queri ingratos, qui non paraverat gratos. Miſericordiam quoque præcipiens, *Eſtote, inquit, miſericordes, ſicut pater miſertus eſt veſtri.* Hoc erit, Panem infringito eſurienti, & ſine tecto in domum tuam inducito. Et nudum ſi videris, tegito, Et judicate pupillo, & juſtificate viduam. Agnoſco doctrinam ejus veterem, qui mavult miſericordiam, quam ſacrificium. Aut ſi alius nunc miſericordiam præcepit, quia & ipſe miſericors ſit, cur tanto ævo miſericors mihi non fuit? *Nolite judicare, ne judicemini. Nolite condemnare, ne condemnemini. Dimittite, & dimittemini. Date, & dabitur vobis, menſuram bonam, preſſam ac fluentem dabunt in ſinum veſtrum. Eadem, qua menſi eritis menſura, remetietur vobis*: Ut opinor hæc retributionem pro meritis provocatam ſonant. A quo ergo retributio? Si ab hominibus tantum, ergo humanam docet diſciplinam & mercedem, & in totum hominibus obediemus, ſi a creatore ut a judice, & diſpunctore meritorum, ergo illi noſtrum impellit obſequium, apud quem conſtituit retributionem captandam vel timendam, pro ut quiſque judicaverit, aut condemnaverit, aut dimiſerit, aut menſus fuerit. Si ab ipſo, ergo & ille jam judicat, quod

Marcion

Marcion negat. Eligant itaque Marcionitæ, ne tanti sit, de magistri regula excidere, quam Christum aut hominibus aut creatori docentem habere. Sed *cæcus cæcum ducit in foveam.* Credunt aliqui Marcioni. Sed *non est discipulus super magistrum.* Hoc meminisse debuerat Apelles, Marcionis de discipulo emendator. *Eximat & de oculo suo trabem* hæreticus, *tunc in oculo* christiani, si quam putat *stipulam, revincat:* proinde & *arbor bona non proferat malum fructum*, quia nec veritas hæresim: *nec mala bonum*: quia nec hæresis veritatem. Sic *nec* Marcion *aliquid boni de thesauro* Cerdonis *malo protulit*, nec Apelles de Marcionis. Multo enim hæc congruentius in ipsos interpretabimur, quæ Christus in homines allegorizavit, non in duos Deos, secundum scandalum Marcionis. Puto me non temere huc usque adhuc lineæ insistere, qua definio, nusquam omnino alium Deum a Christo revelatum. In hoc solo adulterium Marcionis manus stupuisse miror, nisi quod etiam latrones timent. Nullum maleficium sine formidine est, quia nec sine conscientia sui. Tam diu ergo & Judæi non alium Deum norant, quam præter quem neminem adhuc norant: nec alium Deum appellabant, quam quem solum norant. Si ita est, quis videbitur dixisse, *quid vocas domine domine?* Utrum ne qui nunquam hoc fuerat vocatus, ut nusquam adhuc editus? An ille, qui semper dominus habebatur, ut a primordio cognitus? Deus scilicet Judæorum. Quis item adjecisse potuisset, *& non facitis quæ dico?* Utrum ne, qui cum maxime edocere tentabat: an qui a primordio ad illos & legis & prophetarum elioquia mandaverat? Qui & inobaudientiam illis exprobrare posset, etiam si nunquam alias exprobrasset? Porro qui ante Christum, populus iste me labiis diligit, cor autem eorum longe absistit a me, concionatus est, veterem utique illis contumaciam imputabat. Alioquin quam absurdum,

ut

ut novus Deus novus Christus, novæ, tantæque religionis illuminator, contumaces & inobsequentes pronuntiaret, quos non potuisset experiri?

18. Proinde *extollenda fide Centurionis*, incredibile, si is *professus est*, *talem se fidem nec in Israele invenisse*, ad quem non pertinebat fides Israelis. Sed nec exinde pertinere poterat adhuc cruda, ut probaretur vel compararetur, ne dixerim adhuc nulla. Sed cur non licuerit illi alienæ fidei exemplo uti? Quoniam si ita esset, dixisset, talem fidem nec in Israele unquam fuisse. Cæterum, dicens talem fidem debuisse invenire in Israele, quique ad hoc venisset, ut eam inveniret, Deus scilicet & Christus Israelis, quam non fugillasset, nisi exactor & sectator eius? Aemulus vero, etiam maluisset eam talem inventam, ad quam infirmandam & destruendam magis venerat, non ad comprobandam. *Resuscitavit & mortuum filium viduæ*; non novum documentum. Hoc & prophetæ creatoris ediderant; quanto magis filius? Adeo autem in illud usque momenti nullum alium dominus Christus intulerat, ut omnes illic *creatori gloriam retulerint, dicentes, magnus prophetes prodiit in nobis, & respexit Deus populum suum.* Quis Deus? Utique cujus populus, & a quo Prophetæ. Quod si illi quidem creatorem glorificabant, Christus vero & audiens & sciens non corrigebat, & quidem in tanto documento mortui resuscitati creatorem adhuc orantes, sine dubio aut non alium circumferebat Deum, quam quem in suis beneficiis atque virtutibus honorari sustinebat; aut quale est ut illos tam diu errantes sustineret, ad hoc veniens ut errori eorum mederetur? Sed *scandalizatur Joannes auditis virtutibus Christi*, ut alterius. At ego rationem scandali prius expediam, quo facilius hæretici scandalum explodam. Ipso jam domino, virtutum sermone & spiritu patris operante in terris, & prædicante, necesse erat portionem spiritus sancti,

quæ

quæ ex forma prophetici moduli in Joanne egerat præparaturam viarum dominicarum, abſcedere jam ab Joanne, redactam ſcilicet in dominum, in maſſalem ſuam ſummam. Itaque Joannes communis jam homo & unus de turba, ſcandalizabatur quidem qua homo; ſed non qua alium Chriſtum ſperans, vel intelligens, qui neque eundem ſperaret, ut nihil novi docentem vel operantem. Nemo hæſitabit de aliquo, quem dum ſcit non eſſe, nec ſperat nec intelligit. Joannes autem certus erat, neminem Deum præter creatorem, vel qua Judæus, etiam Prophetes; plane facilius quaſi hæſitavit de eo, quem cum ſciat eſſe, an ipſe ſit neſciat. Hoc igitur metu & Joannes, *Tu es, inquit, qui venis, an alium ſperamus?* Simpliciter inquirens an ipſe veniſſet, quem exſpectabat, es, qui venis, vel qui venturus eſt, an alium exſpectamus? Id eſt an alius eſt, quem exſpectamus, ſi non tu es quem venturum exſpectamus? Sperabat enim ſicut omnes opinabantur, ex ſimilitudine documentorum, potuiſſe & prophetam interim miſſum eſſe, a quo alius eſſet, id eſt major, ipſe ſcilicet dominus, qui venturus exſpectabatur. Atque adeo hoc erat Joannis ſcandalum, quod dubitabat ipſum veniſſe, quem exſpectabant; quem & prædicatis operationibus agnoviſſe debuerant, *ut dominus per eaſdem operationes agnoſcendum ſe nuntiaverit Joanni.* Quæ cum conſtet prædicata in Chriſtum creatoris, ſicut ad ſingula oſtendimus, ſatis perverſum, ut Chriſtum non creatoris per eas renuntiarit intelligendum, per quæ magis Chriſtum creatoris agnoſci compellebat. Multo perverſius, ſi & *teſtimonium Joanni perhibet* non Joannis Chriſtus; *prophetam eum confirmans, immo & ſupra* ut angelum *ingerens, etiam ſcriptum ſuper illo, Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparet viam tuam:* eleganter ad ſuperiorem ſenſum ſcandalizati Joannis commemorans prophetiam; ut confirmans

præcur-

præcursorem, Joannem, jam advenisse, extingueret scrupulum interrogationis illius, Tu es qui venis, an alium exspectamus? Præcursore enim jam functo officium, præparata via domini: ipse erat intelligendus, cui præcursor ministraverat, *major quidem omnibus natis mulierum.* *Sed* non ideo subjecto *ei*, *qui minor fuerit in regno Dei*, quasi alterius sit Dei regnum, in quo modicus quis *major erit Joanne*, alterius Joannes, qui omnibus natis mulierum major sit. Sive enim de quocunque dicit modico, per humilitatem, sive de semetipso, quia minor Joanne habebatur, omnibus scilicet in solitudinem concurrentibus ad Joannem potius quam ad Christum, (Quid existis videre in solitudinem?) Tantundem & creatori competit, & Joannem ipsius esse majorem natis mulierum, & Christum vel quemque modicum, qui major Joanne futurus sit in regno æque creatoris, & qui sit major tanto propheta, qui non fuerit scandalizatus in Christum, quod tunc Joannem minuit. Diximus de remissa peccatorum. Illius autem *peccatricis feminæ* ârgumentum eo pertinebit, ut cum *pedes domini osculis figeret*, *lachrymis inundaret*, *crinibus detergeret*, *unguento perduceret*, solidi corporis veritatem non phantasma inane tractaverit, & ut peccatricis pœnitentia secundum creatorem meruerit, veniam præponere solitum sacrificio. Sed & si pœnitentiæ stimulus ex fide acciderat, per pœnitentiam ex fide justificatam, ab eo audiit, fides tua te salvam fecit, qui per Abacuc pronuntiarat, justus ex fide sua vivit.

19. Quod *divites Christo mulieres adhærebant*, *quæ & de facultatibus suis ministrabant ei*, *inter quas & uxor regis procuratoris*, de prophetia est. Has enim vocabat per Esaiam mulieres divites, exsurgite & audite vocem meam: ut discipulas primo, dehinc ut operarias & ministras ostenderet, filiæ in spe audite sermones meos. Dies anni mementote cum labore in spe,

Cum labore enim, quo sequebantur, & ob spem ministrabant. Aeque de parabolis semel sufficiat probatum, hoc genus eloquii a creatore promissum. At nunc illa quoque pronuntiatio ejus ad populum, Aure audietis & non audietis, dedit Christo frequenter inculcare, *qui habet aures audiat.* Non quasi ex diversitate auditum permitteret Christus, quem ademisset creator: sed quia comminationem exhortatio sequebatur. Primo, aure audietis & non audietis; dehinc, qui habet aures audiat, non enim audiebant ultro, qui aures habebant: sed ostendebat aures cordis necessarias, quibus illos audituros negarat creator. Et ideo per Christum adjicit, *Videte quomodo audiatis & non audiatis*: non corde scilicet audientes, sed aure. Si dignum sensum pronunciationi accommodes, pro sensu ejus, qui auditui suscitabat, etiam dicendo, Videte quomodo audiatis, non audituris minabatur: sane nominatur mitissimus Deus, quia nec judicat, nec irascitur. Hoc probat etiam subjacens sensus. *Ei qui habet dabitur, ab eo autem qui non habet, etiam quod habere se putat auferetur ei.* Quid dabitur? Adjectio fidei, vel intellectus vel salus ipsa. Quid auferetur? Utique quod dabitur. A quo dabitur, & auferetur? Si a creatore auferetur, ab eo & dabitur. Si a Deo Marcionis dabitur, ab eo & auferetur; quoquo tamen nomine comminatur ablationem, non erit ejus Dei, qui nescit comminari, quia non novit irasci. Miror autem, cum *lucernam negat abscondi solere*, qui se tanto seculo absconderat majus & necessarius lumen; cum omnia de occulto in apertum repromittit, qui Deum suum usque adhuc obumbrat, exspectans opinor nasci Marcionem. Venimus ad constantissimum argumentum omnium, qui domini nativitatem in controversiam deferunt. Ipse, inquiunt, contestatur, se non esse natum, dicendo, *Quæ mihi mater, & qui mihi fratres?* Ita semper hæretici aut nudas

das

dis & simplices voces conjecturis quo volunt rapiunt; aut rursus conditionales & rationales simplicitatis conditione dissolvunt. Ut hoc in loco. Nos contrario dicimus, primo, non potuisse illi *annuntiari*, *quod mater & fratres ejus foris starent*, *quærentes videre eum*; si nulla illi mater & fratres nulli fuissent, quos utique norat, qui annuntiarat, vel retro notos, vel tunc ibidem compertos, dum eum videre desiderant, vel dum ipsi nuntium mandant. Ad hanc primam propositionem nostram solet ex diverso responderi. Quid enim, si tentandi gratia nuntiatum est ei? Sed hoc scriptura non dicit, quæ quanto significare solet ex tentatione quid factum: (ecce legis doctor adsurrexit tentans eum, & de tributi consultatione, & accesserunt ad eum Pharisæi tentantes eum,) tanto ubi non facit tentationis mentionem, non admittit tentationis interpretationem. Et tamen ex abundanti caussas tentationis expostulo, cui rei tentaverint illum per nominationem matris & fratrum? Si, ut scirent natusne esset, an non, quando de hoc fuit quæstio, quam ex ista tentatione discuterent? Quis autem dubitaret natum, quem videret hominem? Quem audisset filium se hominis professum? Quem de conspectu omnis humanæ qualitatis dubitaret Deum, aut filium Dei credere? Propheten facilius exsistimantes, licet magnum aliquem, utique tamen natum. Etiamsi in exploratione nativitatis tentandus fuisset, quodcunque aliud argumentum tentationi competisset, quam per earum personarum mentionem, quas potuit etiam natus non habere. Dic mihi, omnibus natis mater advivit? Omnibus natis adgenerantur & fratres? Non licet patres magis & sorores habere, vel & neminem? Sed & census constat actos sub Augusto nunc in Judæam per *Sentium Saturninum*, apud quos genus ejus inquirere potuissent. Adeo nullo modo constitit ratio tentationis istius: & vere mater & fratres ejus

 foris

foris ſtabant. Supereſt inſpicere ſenſum non ſimpliciter pronuntiantis, Quæ mihi mater aut fratres, quaſi ad generis, & nativitatis negationem; ſed & ex cauſſæ neceſſitate & conditione rationali. Tam proximas enim perſonas foris ſtare, extraneis intus defixis ad ſermones ejus, amplius & avocare eum a ſolemni opere quærentes, merito indignatus eſt, non tam negavit, quam abdicavit. Atque adeo cum præmiſiſſet, quis mihi mater & qui mihi fratres? Subjungens, *niſi qui audiunt verba mea & faciunt ea*, tranſtulit ſanguinis nomina in alios, quos magis proximos pro fide judicaret. Nemo autem transfert quid, niſi ab eo qui habet id, quod transfert. Si ergo matrem & fratres eos fecit qui non erant, quomodo negavit eos qui erant? Meritorum ſcilicet conditione, non ex proximorum negatione: in ſemetipſo docens, qui patrem aut matrem aut fratres præponeret verbo Dei, non eſſe dignum diſcipulum. Cæterum ex hoc magis matrem & fratres confitebatur, quod illos nolebat agnoſcere, quod alios adoptabat, confirmabat, quod ex offenſa negavit, quibus non ut veriores ſubſtituit ſed ut digniores. Denique nihil magnum, ſi fidem ſanguini præpoſuit, quem non habebat.

20. Quis autem *iſte eſt qui & ventis & mari imperat?* Nimirum novus dominator atque poſſeſſor elementorum, ſubacti jam & excluſi creatoris? Non ita eſt. Sed agnorant ſubſtantiæ autorem ſuum, quæ famulis quoque ejus obaudire conſueverant. Inſpice Exodum Marcion, Aſpice mari rubro, vaſtiori ſuper omnia ſtagna Judææ, virgam Moyſi imperantem, ut, funditus proſciſſum, & pari utrinque ſtupore diſcriminis fixum, ſicco populum pede, inteſtino itinere tranſmitteret, rurſusque ſub ejuſdem virgæ nutu, redeunte natura, Aegyptium exercitum undarum concordia obrueret, in quod opus & auſtri ſervierunt. Lege & ſorti famuli dirimendæ in tranſitum Jordanis maceriem

riem fuisse, cujus impetum atque decursum plane & Jesus docuerat, prophetis transmeantibus, stare. Quid ad hæc? Si tuus Christus est, non erit potentior famulis creatoris. Sed his solis exemplis usus essem, si non etiam prædicatio marinæ istius expeditionis Christum antecessisset. Nam cum transfretat: psalmus expungitur, Dominus, inquit, super aquas multas. Cum undas freti discutit, Abacuc adimpletur, Dispergens, inquit, aquas itinere. Cum ad minas ejus eliditur mare, Naum quoque absolvitur, comminans, inquit, mari & arefaciens illud, utique cum ventis quibus inquietabatur. Unde vis meum vindicem Christum? De exemplis, an de prophetis creatoris? Age nunc, qui militarem & armatum bellatorem prædicari putas, non figurate nec allegorice, qui bellum spiritale adversus spiritales hostes, spiritali militia, & spiritalibus armis, spiritaliter debellaturus esset. *Cum invenis in uno homine multitudinem dæmonum, legionem se professam*, utique spiritalem, disce & Christum expugnatorem spiritalium hostium, spiritaliter armatum; & spiritaliter bellicosum intelligendum; atque ita ipsum esse, qui cum legione quoque dæmonum erat dimicaturus. Ut & de hoc bello psalmus possit videri pronuntiasse. Dominus validus, dominus potens in bello. Nam cum ultimo hoste morte præliatus, per tropæum crucis triumphavit. Cujus autem *Dei filium Jesum legio testatus est?* Sine dubio, cujus tormenta & abyssum noverant & timebant, nec enim videntur posse ignorasse adhuc quod novi & ignoti Dei virtus operaretur in terris: quia verisimile non est creatorem ignorasse. Si enim alium supra se Deum ignoraverat aliquando, tamen jam infra cœlum suum agentem, utique compererat. Quod autem dominus comperisset, jam & universæ familiæ innotuisset in eodem mundo & intra eundem ambitum cœli, quo peregrina divinitas conversaretur. In quantum

tum ergo & creator sciisset eam, & substantiæ ejus, si fuisset, intantum, quia nulla fuit, non alium dæmones sciebant, quam Dei sui Christum. Non depetunt ab alio, quod meminissent petendum sibi a creatore, veniam scilicet abyssi creatoris. Denique impetraverunt; quo merito? Quia mentiti erant, quia sævi Dei filium eum fecerant? Et qualis erit, qui mentitos juvabat, qui infamantes sustinebat? Sed enim quia mentiti non erant, quia Deum abyssi & suum cognoverant, ita eum se & ipse confirmavit, quem cognoverunt dæmones Jesum, judicem & ultoris Dei filium. Ecce aliquid & de illis pusillitatibus & infirmitatibus creatoris in Christo. Ignorantiam enim & ego adscribere ei volo. Permittite mihi adversus hæreticum. *Tangitur a fœmina, qua sanguine fluitabat*, & nescivit a qua. *Quis me, inquit, tetigit? Etiam excusantibus discipulis*, perseverat in ignorantiæ voce. *Tetigit me aliquis*, idque de argumento affirmat. *Sensi enim virtutem ex me profectam.* Quid dicit hæreticus? Sciebatne personam? Et cur quasi ignorans loquebatur? Ut confessionem certe provocaret, ut timorem probaret. Sic & Adam aliquando quæsierat, quasi ignorans, Adam ubi es? Habes & creatorem cum Christo excusatum, & Christum creatori adæquatum. Sed & hoc, qui adversarius legis: ut quia lex a contactu fœminæ sanguinantis summovet, idcirco gestierit non tantum contactum ejus admittere, sed etiam sanitatem donare. O Deum non natura beneficum, sed æmulatione! At enim, si fidem mulieris invenimus ita meruisse, cum dicit: *Fides tua te salvam fecit*: quis es, ut æmulationem legis interpreteris in isto facto, quod ipse dominus ex fidei remuneratione editum ostendit? Sed hanc vis mulieris fidem constituere, qua contempserat legem. Et cui credibile, ut mulier nullius adhuc Dei conscia, nullius adhuc novæ legis initiata, legem irrumperet eam, cui adhuc tenebatur? Qua denique

fide

fide irrupit? In quem Deum credens, quem spernens? Creatorem? Certe enim ex fide tetigit. Si ex fide creatoris, quæ alium Deum ignorabat: & quomodo legem ejus irrupit? Tam enim irrupit, si irrupit quam ex fide creatoris. Quomodo enim utrumque conveniet, ut & irruperit, & ex fide eam irruperit, propter quam irrupisse non debuit? Dicam: fides hæc fuit primo, qua Deum suum confidebat misericordiam malle quam ipsum sacrificium; qua eum Deum certa erat operari in Christo, qua sic eum tetigit, non ut hominem sanctum, nec ut prophetam, quem contaminabilem pro humana substantia sciret: sed ut ipsum Deum, quem nulla spurcitia pollui posse præsumpserat. Itaque non temere interpretata est sibi legem, ea contaminari significantem, quæ essent contaminabilia: non Deum, quem in Christo confidebat. Sed & illud recogitavit, ordinarium & solemnem menstrui vel partualis sanguinis fiuxum in lege taxari, qui veniat ex officio naturæ, non ex vitio valetudinis. Illa autem ex vitio valetudinis redundabat, cui non modum temporis, sed divinæ misericordiæ auxilium necessarium sciebat. Atque ita potest legem non irrupisse, sed distinxisse. Hæc erit fides, quæ contulerat etiam intellectum. Nisi credideritis inquit, non intelligetis. Hanc fidem probans Christus ejus fœminæ, quæ solum credebat creatorem, ejus fidei se Deum respondit, quam probavit. Nec illud omittam, quod, dum tangitur vestimentum ejus, utique corpori non phantasmati inditum, corpus quoque demonstrabatur. Non quasi jam de hoc retractemus, sed quia ad præsentem conspirat quæstionem. Si enim non erat veritas corporis, phantasma utique contaminari qua res vacua non posset. Qui ergo non potest contaminari præ inanitate substantiæ, quomodo voluisset? Ut æmulus legis mentiebatur, qui non vere polluebatur?

21. *Dimittit discipulos ad prædicandum Dei regnum.* Nunquid vel hic edidit, cujus? *Prohibet eos victui aut vestitui quid in viam ferre.* Quis hoc mandasset, nisi qui & corvos pavit, & flores agri vestit? Qui bovi quoque terenti libertatem oris ad veniam pabuli ex opere summovendi ante præcepit: quia dignus operarius mercede sua. Hæc Marcion deleat, dum sensui salva sint. At *cum jubet pulverem excutere de pedibus, in eos a quibus excepti non fuissent, & hoc in testimonium mandat fieri:* nemo testatur, quod non judicio destinatur: inhumanitatem qui in testationem redigi jubet, judicem comminatur. Nullum Deum novum a Christo probatum, illa etiam opinio omnium declaravit: quia *Christum Jesum, alii Joannem, alii Heliam, alii unum aliquem ex veteribus prophetis Herodi asseverabant.* Ex quibus quicunque fuisset, non utique ob hoc est suscitatus, ut alium Deum post resurrectionem prædicaret. *Pascit populum in solitudine*, de pristino scilicet more. Aut si non eadem & majestas, ergo jam minor est creatore, qui non uno die, sed annis quadraginta, nec de inferioribus materiis panis & piscis, sed de manna cœlesti, nec quinque circiter, sed sexcenta millia hominum protelavit. Adeo autem ea fuit majestas, ut & pabuli exiguitatem non tantum sufficere, verum etiam exuberare, de pristino voluerit exemplo. Sic enim & in tempore famis sub Helia viduæ Sareptensi modica & suprema alimenta, ex prophetæ benedictione per totum famis tempus redundaverant. Habes tertiam Basiliarum, si & quartam resolvas, invenies totum hunc ordinem, Christi, circa illum Dei hominem, qui oblatos sibi decem hordeaceos panes cum populo distribui jussisset, & minister ejus proinde comparata multitudine & pabuli mediocritate respondisset, quid ergo hoc idem in spectum centum millibus hominum? Da, inquit, & manducabunt: quoniam hoc dicit dominus: manducabunt

cabunt & relinquent reliquias, secundum dictum domini. O Christum & in novis veterem! Hæc itaque, quæ viderat Petrus, & cum pristinis compararat, & non tantum retro facta, sed & in futurum jam tunc prophetantia, recognoverat: *interroganti domino, quisnam illis videretur, cum pro omnibus responderet: Tu es Christus:* non potest non eum sensisse Christum, nisi quem noverat in scripturis, quem jam recensebat in factis. Hoc & ipse confirmat usque adhuc patiens, imo & silentium indicens. Si enim Petrus quidem non poterat alium eum confiteri, quam creatoris: ille autem *præcepit, ne cui hoc dicerent*, utique id noluit provulgari quod Petrus senserat. Imo, inquis, quia non recte senserat, noluit mendacium disseminari. Sed aliam silentii caussam edixit, *quia oporteret filium hominis multa pati, & reprobari a presbyteris & scribis & sacerdotibus, & interfici, & post tertium diem resurgere.* Quæ cum prædicata sint & ipsa in Christum creatoris, sicut suis locis implebimus: sic quoque ipsum se ostendit esse, in quem prædicabantur. Certe & si non essent prædicata, eam caussam indicti silentii protulit, quæ non Petri errorem demonstraret, obeundarum passionum necessitatem. *Qui voluerit, inquit, animam suam salvam facere, perdet illam: & qui perdiderit eam propter me, salvam faciet eam.* Certe filius hominis hanc sententiam emisit. Perspice igitur & tu cum rege Babylonio fornacem ejus ardentem, & invenies illic tanquam filium hominis (nondum enim vere erat, nondum scilicet natus ex homine) jam tunc istos exitus constituentem. Salvas facit animas trium fratrum, qui eas pro Deo perdere conspiraverant: Chaldæorum vero perdidit, quas illi per idololatriam salvas facere maluerant. Quæ est ista nova doctrina, cujus vetera documenta sunt? Quanquam & prædicationes martyriorum tam futurorum, quam a Deo mercedem relaturorum decucurrerunt. Vide,

 inquit

inquit Esaias, quomodo perit justus, & nemo excipit corde. Et viri justi auferuntur, & nemo considerat. Quando magis hoc fit, quam in persecutione sanctorum ejus? Utique non simplex, nec de naturæ lege communis; sed illa insignis & pro fide militaris: in qua qui animam suam propter Deum perdit, servat illam: ut & hic tamen judicem cognoscas, qui malum animæ lucrum perditione ejus, & bonum animæ detrimentum, salute ejus remuneraturus. Sed & zeloten Deum mihi exhibet, malum malo reddentem, *Qui confusus, inquit, me fuerit, & ego confundar ejus.* Quando nec confusionis materia conveniat, nisi meo Christo, cujus ordo magis pudendus, ut etiam hæreticorum conviciis pateat, omnem nativitatis & educationis fœditatem, & ipsius etiam carnis indignitatem, quanta amaritudine possunt, perorantibus. Cæterum quomodo ille erit obnoxius confusionis, qui eam non capit? Non vulva licet virginis, tamen fœminæ, coagulatus etsi non semine, tamen ex lege substantiæ corporalis, ex fœminæ humore: non caro habitus ante formam: non pecus dictus post figuram: non decem mensium cruciatu delibratus: non subita dolorum concussione, cum tanti temporis cœno per corporis cloacam effusus ad terram, nec statim lucem lachrymis auspicatus, & primo retinaculi sui vulnere, nec multum ablutus, nec sale & melle medicatus: nec pannis, jam sepulturæ involucrum initiatus: nec exinde per immunditias inter sinus volutatus, molestus uberibus, diu infans, vix puer, tardius homo: sed de cœlo expositus, semel grandis, semel totus, statim Christus, spiritus, & virtus, & Deus tantum. Cæterum ut non verus, qui non videbatur, ita nec de crucis maledicto erubescendus, cujus carebat veritate, carens corpore. Non poterat itaque dixisse: Qui mei confusus fuerit; noster hoc debuit pronuntiasse, minoratus a patre, modico citra angelos: vermis,

mis, & non homo: ignominia hominis, & nullificamen populi: quatenus ita voluit, ut livore ejus sanaremur: ut dedecore ejus salus nostra constaret. Et merito se pro suo homine deposuit, pro imagine & similitudine sua, non aliena: tunc, ut quoniam homo non erubuerat, lapidem & lignum adorans, eadem constantia, non confusus de Christo, pro impudentia idololatriæ, *satis Deo faceret*, per impudentiam fidei. Quid horum Christo tuo competit Marcion, ad meritum confusionis? Plane pudere te debet, quod illum ipse finxisti.

22. Nam & hoc vel maxime erubescere debuisti, quod illum *cum Moyse & Helia in secessu montis conspici pateris*, quorum destructor advenerat. Hoc scilicet intelligi voluit *vox illa de cælo: Hic est filius meus dilectus, hunc audite:* id est, non Moysen, jam & Heliam. Ergo sufficiebat vox sola, sine ostentatione Moysi & Heliæ. Definiendo enim quem audirent, quoscunque alios vetuisset audiri. Aut numquid Esaiam & Hieremiam, cæterosque, quos non ostendit, permisit audiri, si vetuit, quos ostendit? Nunc & si præsentia illorum fuit necessaria, non utique in colloquio ostenderentur, quod familiaritatis indicium est, nec in consortio claritatis, quod dignationis & gratiæ exemplum est: sed & in sordibus aliquibus, quod destructionis argumentum est, imo in tenebris creatoris, quibus discutiendis erat missus, longe etiam discreti a claritate Christi, qui voces & literas ipsas eorum ab Evangelio suo erat separaturus. Siccine alienos demonstrat illos, dum secum habet? Sic relinquendos docet, quos sibi jungit? Sic destruit, quos de radiis suis exstruit? Quid faceret Christus ipsorum? Credo, secundum perversitatem, tales eos revelasset, quales Christus Marcionis debuisset: aut quoscunque alios secum, quam prophetas suos. Sed quid tam Christus creatoris, quam secum ostendere prædicato-

dicatores suos? Cum illis videri, quibus in revelationibus erat visus? Cum illis loqui, qui eum fuerant locuti? Cum eis gloriam suam communicare, a quibus dominus gloriæ nuncupabatur? Cum principalibus suis: quorum alter populi *informator* aliquando, alter *reformator* quandoque: alter initiator veteris testamenti, alter consummator novi. Igitur & Petrus meritum contubernium Christi sui agnoscens, individuitate ejus, suggerit consilium, *Bonum est nos hic esse*. Bonum plane, ubi Moyses scilicet & Helias. *Et faciamus hic tria tabernacula. Unum tibi, & Moysi unum, & Heliæ unum. Sed nesciens quid diceret.* Quomodo nesciens? Utrumne simplici errore an ratione, quam defendimus, in caussa novæ prophetiæ, gratiæ *ecstasin*, id est amentiam convenire? In spiritu enim homo constitutus, præsertim cum gloriam Dei conspicit, vel cum per ipsum Deus loquitur, necesse est excidat sensu, obumbratus scilicet virtute divina, de quo inter nos & *Psychicos* quæstio est. Interim facile est amentiam Petri probare. Quomodo enim Moysen & Heliam cognovisset, nisi in spiritu? Nec enim imagines eorum vel statuas populus habuisset & similitudines, lege prohibente; nisi quia in spiritu viderat: & ita quod dixisset in spiritu, non in sensu constitutus, scire non poterat. Cæterum si sic nescit quasi errans, eo quod putaret illorum esse Christum: ergo jam constat & supra Petrum interrogatum a Christo, quem se exsistimarent, ut de creatoris dixisse, Tu es Christus: quia si tunc alterius Dei illum cognovisset, hic quoque non errasset. Quod si ideo & hic erravit, quia & supra: ergo certus es in illum diem quoque nullam novam divinitatem a Christo revelatam, & usque adhuc non errasse Petrum, Christo usque adhuc nihil ejusmodi revelante: & tam diu non alterius deputandum Christum, quam creatoris, cujus omnem & hic ordinem expressit. *Tres de discentibus*

bus

lus arbitros futuræ visionis & vocis assumit. Et hoc creatoris est, In tribus, inquit, testibus stabit omne verbum. *In montem secedit:* agnosco formam loci. Nam & pristinum populum apud montem & visione & voce sua creator initiarat. Oportebat in eo suggestu consignari novum testamentum, in quo conscriptum vetus fuerat. *Sub* eodem etiam *ambitu nubis*, quam nemo dubitavit de aere creatoris conglobatam, nisi & nubes suas illo deduxerat, quia & ipse per cœlum creatoris viam ruperat: aut proinde & nubilo creatoris precario usus est. Itaque nec nunc muta nubes fuit, sed *vox* solita *de cœlo*, & patris novum testimonium super filio, atque in primo psalmo, Filius meus es tu: ego hodie genui te. De quo & per Esaiam: Quis Deum metuens? Audiat vocem filii ejus! Itaque jam repræsentans eum, *Hic est filius meus*, utique subauditur, quem repromisit. Si enim repromisit aliquando, & postea dicit, Hic est: ejus est, exhibentis voce uti in demonstratione promissi, qui aliquando promisit; non ejus, cui possit responderi: Ipse enim tu quis es, qui dicas, hic est filius meus? De quo non magis præmisisti, quam te ipsum, quod prius erat revelasti. *Hunc* igitur *audite*, quem ab initio edixerat audiendum, in nomine prophetæ; quoniam & prophetes exsistimari habebat a populo. Prophetam, inquit Moyses, suscitabit vobis Deus ex filiis vestris, (secundum carnalem scilicet censum:) tanquam me audietis illum. Omnis autem, qui illum non audierit, exterminabitur anima ejus de populo suo. Sic & Esaias. Quis in vobis metuens exaudiat vocem filii ejus. Quam & ipse pater commendaturus erat: Sistens enim inquit verba filii sui, dicendo scilicet hic est filius meus dilectus, hunc audite. Itaque & si facta translatio sit auditionis a Moyse & Helia in Christo: sed non ut ab alio Deo, nec ad alium Christum, sed a creatore in Christum eius, secundum

decessio-

decessionem veteris, & successionem novi testamenti. Non legatus, inquit Esaias, nec nuntius, sed ipse Deus salvos eos faciet, ipse jam prædicans & implens legem & prophetas. Tradidit igitur pater filio discipulos novos, ostensis prius cum illo Moyse & Helia in claritatis prærogativa, atque ita dimissis, quasi jam & officio & honore dispunctis, ut hoc ipsum confirmaretur propter Marcionem, societatem esse etiam claritatis Christi cum Moyse & Helia. Totum autem habitum visionis istius habemus etiam apud Abacuc, ubi spiritus ex persona interdum Apostolorum, Domine audivi auditum tuum & extimui. Quem magis, quam vocis cœlestis illius, hic est filius meus dilectus, hunc audite? Consideravi opera tua & excidi mente. Quando magis, quam cum visa claritate eius, nesciit quid diceret Petrus? In medio duorum animalium cognosceris; Moysi & Heliæ. De quibus & Zacharias vidit in figura duarum olearum, & duorum ramulorum oleae. Nam hi sunt, de quibus dictum est illi: duo filii opimitatis assistunt domino universæ terræ. Et rursum idem Abacuc: operuit cœlos virtus, utique nubilo illo. Et splendor ejus ut lux erit: utique qua etiam *vestitus ejus refulsit*. Et si commemoremur promissionis Moysi, hic invenietur expuncta. Cum enim desiderasset conspectum domini Moyses, dicens, si ergo inveni gratiam coram te, manifesta te mihi, ut cognoscenter videam te, eum conspectum desiderans, in quo hominem esset acturus, quod Propheta sciebat; cæterum Dei faciem jam audierat: nemo homo videbit me & vivet. Et hunc, inquit, sermonem, quem dixisti, faciam tibi: & rursus Moyses: Ostende mihi gloriam tuam. Et dominus similiter de futuro: Ego præcedam in gloria mea; & reliqua. Et in novissimo: & tunc videbis posteriora mea, non lumbos nec suras, sed quam desideraverat, gloriam in posterioribus temporibus revelandam, in qua facie

ad

ad faciem visibilem se ei repromiserat, etiam ad Aaronem dicens, Et si fuerit Prophetes in vobis, in visione cognoscar illi, & in visione loquar ad eum, non quomodo ad Moysen, os ad os loquar, in specie utique hominis, quam erat gestaturus, non in ænigmate. Nam & si Marcion noluit eum colloquentem domino ostensum, sed stantem, tamen, & stans os ad os stabat, & faciem ad faciem, cum illo, inquit, non extra illum in gloriam ipsius, nedum in conspectu: de qua gloria non aliter illustratus discessit a Christo, quam solebat a creatore, proinde tunc oculos percutere filiorum Israelis, quemadmodum & nunc excæcati Marcionis, qui hoc quoque argumentum adversus se facere non vidit. Suscipio in me personam Israelis.

23. *Stet* Christus Marcionis & *exclamet: O genitura incredula, quousque ero apud vos?* Statim a me audire debebit: Quisquis es ἐπιερχόμενε, prius ede qui sis, & a quo venias, & quod in nobis tibi jus? Usque adhuc creatoris es totum apud: plane si ab illo venis, & illi agis, admittimus increpationem. Si vero ab alio, dicas velim, quid nobis unquam de tuo commisisti, quod credere debuissemus, ut exprobres incredulitatem, qui nec te ipsum aliquando nobis revelasti? Quam olim apud nos agere cœpisti? Ut tempus queraris. In quibus nos sustinuisti, ut patientiam imputes! Asinus de Aesopi puteo; modo venis, & jam exclamas. Suscipio adhuc & personam discipulorum, in quos insiliit. O natio incredula, quam diu ero vobiscum, quam diu vos sustinebo? Hanc eruptionem ejus, utique hoc modo justissime repercuterem, quisquis es, ἐπερχόμενε, prius ede, qui sis, a quo venias, quod tibi jus sit in nobis? Usque adhuc puto creatoris es, & ideo secuti sumus recognoscentes omnia illius in te. Quod si ab illo venis, admittimus increpationem. Si vero alii agis: ore te, dicas, quid nobis aliquando commisisti duntaxat de

tuo,

tuo, quod jam credidisse debuissemus, ut exprobres incredulitatem, qui nec auctorem tuum usque adhuc edis? Quam olim autem apud nos agere cœpisti? Ut tempus quoque opponas. In quibus autem nos sustinuisti? Ut & patientiam jactes. Asinus de Aesopi puteo; modo huc apparuit, & jam exclamat: quis non ita injustitiam increpationis retudisset, si ejus eum credidisset, qui nondum queri debuisset: nisi quod nec ille eos insiliisset, si non olim apud illos in lege, in prophetis, in virtutibus & beneficiis deversatus, incredulos semper fuisset expertus. Sed ecce, *Christus diligit parvulos, tales esse docens debere, qui semper majores velint esse.* Creator autem ursos pueris immisit, ulciscens Helisæum propheten, convitia ab eis passum. Satis impudens *Antithesis*, cum tam diversa committit, parvulos & pueros: innocentem adhuc ætatem, & judicii jam capacem, quæ convitiari poterat, ne dicam plasphemare. Qua ergo justus Deus, nec pueris impiis pepercit, exigens majori ætati honorem, & utique magis a minore. Qua vero bonus, adeo diligit parvulos, ut apud Aegyptum benefecerit obstetricibus protegentibus partus Hebræos periclitantes edicto Pharaonis. Ita & hæc affectio Christi cum creatore est. Jam nunc Deus Marcionis, qui connubium aversatur, quomodo videri potest parvulorum dilector, quorum tota causa connubium est? Quid semen odit, fructum quoque exsecretur necesse est. Næ ille sævior habendus Aegyptio rege. Nam Pharao educari non sinebat infantes; iste nec nasci, auferens vitam illis, etiam decem mensium, in utero. At enim quanto credibilius, ut ejus deputetur affectio in parvulos, qui benedicendo connubium in propagationem generis humani, ipsum quoque fructum connubii benedicendo promisit, qui de infantia primus est? Repræsentat creator ignium plagam Helia postulante in illo pseudopropheta. Agnosco judicis severitatem. E contrario *Christi* leni-

tatem,

tatem, increpantis eandem animadversionem destinantes discipulos super illum viculum Samaritarum. Agnoscat & hæreticus ab eodem severissimo judice promitti hanc Christi lenitatem, Non contendet, inquit, nec vox ejus in platea audietur. Arundinem quassatam non comminuet, & linum fumigans non extinguet. Talis utique multo magis homines non erat crematurus. Nam & tunc ad Heliam, non in igni, inquit, dominus sed in spiritu miti. At enim humanissimus Deus cur *recusat eum*, qui se tam individuum illi comitem offert? Si quia superbe vel ex hypocrisi *dixerat*, *sequar te quocunque ieris*, ergo aut superbiam aut hypocrisin recusandam judicando, judicem gessit. Et utique damnavit, quem recusavit, non secuturum scilicet salutem. Nam sicut ad salutem vocat, quem non recusat, vel etiam quem ultro vocat: ita in perditionem damnat, quem recusat. Illi autem causato patris sepulturam cum *respondet*., *Sine mortui sepeliant mortuos suos, tu autem vade & annuntia regnum Dei*: utramque legem creatoris manifeste confirmavit, & de sacerdotio in Levitico, prohibentem sacerdotes supremis etiam parentum interesse: Super omnem, inquit, animam defunctam sacerdos non introibit, & super patrem suum non contaminabitur: Et de devotione in Arithmis, Nam & illic, qui se Deo voverit, inter cætera jubet, ne super ullam animam introeat defunctam, ne super patris quidem, aut matris, aut fratris. Puto autem & devotioni & sacerdotio destinabat, quem prædicando regno Dei imbuerat. Aut si non ita est, satis impius pronuntiandus, qui nulla ratione legis intercedente, sepulturas parentum despici a filiis imperabat. Cum vero & tertium illum, prius suis valedicere parantem, prohibet retro respectare, sectam creatoris exsequitur. Hoc & ille noluerat fecisse, quos ex Sodomis liberarat.

24. *Allegit & alios septuaginta Apostolos* super duodecim. Quo enim XII. secundum totidem fontes in Elim, si non & septuaginta secundum totidem arbusta palmarum? Antitheses plurimum causarum diversitas fecit, non potestatum. Sed qui diversitatem causarum non respexit, facile eam potestatum exsistimavit. Profectionem filiorum Israelis creator, etiam illis spoliis aureorum & argenteorum vasculorum, & vestium, præter oneribus consparsionum offarcinatam, eduxit ex Aegypto: *Christus* autem *nec virgam discipulis in viam ferre præscripsit*. Illi enim in solitudinem promovebantur, hi autem in civitates mittebantur. Considera causarum offerentiam, & intelliges unam & eandem potestatem, quae secundum penuriam & copiam expeditionem suorum disposuit, proinde per civitates abundaturam circumcidens, sicut & egituram per solitudinem struxerat. Etiam *calciamenta portare vetuit illos*. Ipse enim erat, sub quo nec in solitudine per tot annos populus calciamenta detriverat. *Neminem, inquit, in via salutaveritis.* O Christum destructorem prophetarum, a quibus hoc quoque accepit Helisæus, cum Giezin, puerum suum, mitteret in viam, ad filium Sunamitidis resuscitandum de morte; puto sic ei præcepit: Accinge lumbos tuos, & sume bacillum meum in manum, & vade: quemcunque conveneris in via, ne benedixeris eum: id est, ne salutaveris. Et qui te benedixerit, ne responderis ei: id est, ne resalutaveris. Quæ est enim inter vias benedictio, nisi ex occursu mutua salutatio? Sic & dominus, *In quam introissent domum, pacem ei dicere:* exemplo eodem est. Mandavit enim & hoc Helisæus, cum introisset ad Sunamitin, diceret ei: Pax viro tuo, pax filio. Hæc erunt potius nostræ Antitheses, quæ comparant, non quæ separant Christum. *Dignus autem operarius mercede sua*: quis magis pronuntiarit, quam Deus judex? Quia & hoc ipsum, judicare est, dignum

facere

facere mercede operarium. Nulla retributio non ex judicatione constitit. Jam nunc & hic lex consignatur creatoris, etiam boves operantes, dignos operarios mercede judicantis. Bovi, inquit, terenti os non colligabis. Quis tam præstans in homines, nisi qui & in pecudes? Quod si & Christus dignos pronuntiat mercede operarios, excusavit præceptum illud creatoris de vasis aureis & argenteis Aegyptiorum auferendis. Qui enim villas & urbes operati fuerant Aegyptiis, digni utique operarii mercede, non ad fraudem sunt instincti, sed ad mercedis compensationem, quam alias a dominatoribus exigere non poterant. *Regnum Dei* neque novum, neque inauditum, sic quoque confirmavit: dum illud *jubet annuntiari appropinquasse.* Quod enim longe fuerit aliquando, id potest dici appropinquasse. Si autem nunquam retro fuisset, antequam appropinquasset, nec dici potuisset appropinquasse, quod nunquam longe fuisset. Omne quod novum & incognitum est, subitum est. Omne quod subitum est, cum annuntiatur, tunc primum speciem inducens, tunc primum accipit tempus. Cæterum nec retro tardasse poterit, quam diu non annuntiabatur: nec ex quo annuntiari cœperit, appropinquasse. Etiam *adjicit, ut eis qui illos non recepissent, dicerent: Scitote tamen appropinquasse regnum Dei*: si hoc non & comminationis gratia mandat, vanissime mandat. Quid enim ad illos, si appropinquaret regnum? Nisi quia cum judicio appropinquat; in salutem scilicet eorum, qui annuntiationem ejus recepissent. Quomodo, si comminatio non potest sine exsecutione, habes Deum exsecutorem in comminatore, & judicem in utroque. Sic & *pulverem jubet excuti in illos*, in testificationem, & hærentiam terræ eorum, nedum communicationis reliquæ. Si enim inhumanitas & inhospitalitas nullam ab eo relaturæ sunt ultionem: cui rei præmittit testificationem, minas utique por-

tendentem? Porro cum etiam creator in Deuteronomio Ammonitas & Moabitas prohibeat recipi in ecclesiam, quod populum Aegypto profectum inhumane & inhospitaliter copiis defraudassent: ergo in Christum inde manasse constabit communicationis interdictum, ubi habet formam: *Qui vos spernit, me spernit.* Hoc & Moysi creator: Non te contempserunt, sed me. Tam enim Apostolus Moyses, quam & Apostoli Prophetæ. Aequanda erit autoritas utriusque officii ab uno eodemque domino Apostolorum & Prophetarum. Quis nunc *dabit potestatem calcandi super colubros & scorpios?* Utrumne omnium animalium dominus, an nec unius Deus? Sed bene, quod creator hanc potestatem etiam parvulis puerulis per Esaiam repromisit, conjicere manum in cavernam aspidum, & in cubile natorum aspidum, nec omnino lædi. Et utique scimus, (salva simplicitate scripturæ; nam nec & ipsæ bestiæ nocere potuerunt, ubi fides fuerit) figurate, scorpios & colubros portendi spiritalia malitiæ, quorum ipse quoque princeps in serpentis & draconis, & eminentissimæ cujusque bestiæ nomine deputetur penes creatorem, largitum hanc potestatem priori Christo suo, sicut nonagesimus psalmus ad eum: Super aspidem & basiliscum incedes, & conculcabis leonem & draconem. Sicut etiam Esaias: Illa die superducet dominus Deus machæram sanctam, magnam & fortem, Christum scilicet suum, in draconem illum, colubrum magnum & tortuosum, & interficiet eum illa die. Sed cum idem via munda & via sancta vocabitur, & non transibit illic immundum, nec erit illic via immunda: qui autem dispersi erunt, vadent in ea, & non errabunt: & non erit iam illic leo, nec ex bestiis pessimis quicquam ascendet in eam, nec invenietur illic: cum via fidem demonstret, per quam ad Deum perveniemus: jam tunc eidem viæ, id est, fidei, hanc evacuationem & subjectionem bestiarum polli-

pollicetur. Denique & tempora promissionis congruere invenias, si quæ antecedunt, legas: Invalescite manus dimissæ & genua resoluta. Tunc patefient oculi cæcorum, & aures exaudient surdorum. Tunc saliet claudus, ut cervus; & clara erit lingua mutorum. Igitur ubi medicinarum edidit beneficia, tunc & scorpios & serpentes sanctis suis subdidit, ille scilicet, qui hanc potestatem, ut & aliis præstaret, prior acceperat a patre: & secundum ordinem prædicationis exhibuit.

25. Quis dominus cœli invocabitur, qui non prius factor ostenditur? *Gratias* enim *inquit ago*, *& confiteor, domine cæli*, *quod ea quæ erant abscondita sapientibus & prudentibus*, *revelaveris parvulis*. Quæ ista? Et cujus? Et a quo abscondita? Et a quo revelata? Si a Deo Marcionis abscondita & revelata, qui omnino nihil præmiserat, in quo aliquid absconditum esse potuisset, non prophetias, non parabolas, non visiones, non ulla rerum, aut verborum aut nominum argumenta, per allegorias & figuras, vel ænigmatum nebulas obumbrata; sed ipsam magnitudinem sui absconderat, quam cum maxime per Christum revelabat: satis inique. Quid enim deliquerant sapientes & prudentes, ut absconderetur illis Deus? ad quem cognoscendum non sufficerat sapientia atque prudentia illorum. Nulla via data ab ipso per aliquam operum prædicationem, vel vestigia, per quæ sapientes atque prudentes deducerentur: quamquam etsi in aliquo deliquissent erga Deum ignotum, pone nunc notum, non tamen zeloten eum experiri debuissent, qui dissimilis creatoris inducitur. Igitur, si nec materias præmiserat, in quibus aliquid occultasset; nec reos habuerat, a quibus occultasset; nec debuerat occultasse, etiam si habuisset: jam nec revelator ipse erit, qui absconditor non fuit; ita nec dominus cœli, nec pater Christi; sed ille, in quem competunt omnia. Nam & abscondit præmisso obscuri-

ſcuritatis propheticæ inſtrumento, cujus intellectum fides mereretur: niſi enim credideritis, non intelligetis; & reos habuit ſapientes atque prudentes, ex ipſis operibus tot ac tantis, intelligibilem Deum non requirentes, vel perperam in illum philoſophantes, & ingenia hæreticis ſubminiſtrantes: & noviſſime zelotes eſt. Denique olim hoc per Eſaiam concionabatur, quod Chriſtus gratulatur: Perdam ſapientiam ſapientium, & prudentiam prudentium celabo. Sicut & alibi tam abſcondiſſe, quam revelaturum eſſe ſignificat: Et dabo illis theſauros abſconditos, inviſibiles aperiam illis. Et rurſus: Quis alius disjiciet ſigna ventriloquorum, & divinationes ex corde: avertens in poſteriora ſapientes, & cogitationes eorum infatuans? Si autem Chriſtum ſuum illuminatorem nationum deſignavit: poſui te in lucem nationum, quas interpretamur in nomine parvulorum, ſenſu ſcilicet retro parvas, & imprudentia infantes, jam vero & humilitate fidei puſillas: facilius utique credemus, eundem etiam parvulis revelaſſe per Chriſtum, qui & retro abſconderit, & per Chriſtum revelationem repromiſerit. Aut ſi Deus Marcionis ea, quæ a creatore abſcondita retro fuerant, patefecit: ergo jam creatori negotium geſſit, res ejus ediſſerens. Sed in deſtructionem, inquis, uti traduceret eas. Ergo illis traduxiſſe debuerat, quibus creator abſcondidit ſapientibus & prudentibus. Si enim benignitate faciebat, illis erat agnitio præſtanda, quibus fuerat negata: non parvulis, quibus nihil creator inviderat. Et tamen uſque adhuc, puto, probamus exſtructionem potius legis & prophetarum inveniri in Chriſto, quam deſtructionem. *Omnia ſibi tradita dicit a patre.* Credas, ſi creatoris eſt Chriſtus, cujus omnia, quia non minori ſe tradidit omnia, filio, creator, quæ per eum condidit, per ſermonem ſuum ſcilicet. Cæterum, ſi ἐπερχόμενος ille: quæ ſunt omnia, quæ illi

a pa-

a patre sunt tradita? Quæ sunt creatoris. Ergo bona sunt, quæ pater filio tradidit: & bonus jam creator, cujus omnia bona sunt: & ille jam non bonus, qui in aliena bona invasit, ut filio traderet, docens alieno abstinere; certe mendicissimus, qui nec filium unde ditaret, habuit, nisi de alieno. Aut si nihil de creatoris traditum est ei a patre: & quomodo hominem creatoris sibi vendicat? Aut si solus homo ei traditus est, omnia homo non est. Scriptura autem omnium edicit traditionem filio factam. Sed & si omnia, ad hominum genera, id est, ad omnes nationes interpretaberis, & has filio tradidisse creatoris est; Dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Aut si habet & ipse aliqua sua, quæ omnia filio traderet, pariter cum homine creatoris, ostende unum aliquem, ex omnibus in fidem, in exemplum; ne tam merito non credam ejus esse omnia, cujus nihil video, quam merito credam, etiam quæ non video ejus esse, cujus sunt universa, quæ video. *Sed nemo scit, qui sit pater, nisi filius: & qui sit filius, nisi pater. Nemo enim scit patrem, nisi filius, & filium nisi pater, & cuicunque filius revelaverit.* Atque ita Christus ignotum Deum prædicavit. Hinc enim & alii hæretici fulciuntur, opponentes creatorem omnibus notum, & Israeli secundum familiaritatem, & nationibus secundum naturam. Et quomodo ipse testatur nec Israeli cognitum se? Israel autem me non cognovit, & populus me non intellexit. Nec nationibus: Ecce enim nec de nationibus, inquit, nemo: propter quod & illas stillicidium situlæ deputavit. Et Sionem tanquam speculam in vinea dereliquit. Vide ergo, an confirmatio sit propheticæ vocis & exprobrantis ignorantiam in Deum humanam, quæ fuerit ad filium usque. Nam & ideo subtexuit ab eo cognosci patrem, cui filius revelaverit: quoniam ipse erat, qui positus a patre illuminatio nationum annunciabatur; utique de Deo illuminandarum,

darum, etiam Israelis, utique per agnitionem Dei pleniorem. Ita non proficient argumenta in fidem Dei alterius, quæ creatori competere possunt: quia quæ non competunt creatori, hæc poterunt in fidem proficere Dei alterius: si & sequentia inspicias. *Beati oculi, qui vident quæ videtis. Dico enim vobis, quia prophetæ non viderunt, quæ vos videtis:* de superiori sensu descendunt. Adeo neminem, ut decuit, Deum cognovisse, quando nec prophetæ vidissent, quæ sub Christo videbantur. Nam si non meus esset Christus: nec prophetarum hoc in loco mentionem collocasset. Quid enim mirum, si non viderant res Dei ignoti, & tanto post ævo revelati? Quæ autem fuisset felicitas eorum, qui tunc videbant, quæ alii merito vidisse non poterant, si non erant consecuti repræsentationem eorum, quæ nunquam prædicarant, nisi quoniam qui poterant vidisse, qui Dei sui res, quas etiam prædicaverant, non tamen viderant? Hæc autem felicitas erit aliorum, qui videbant, quæ alii tantum prædicaverant. Denique ostendemus, & jam ostendimus, ea visa in Christo, quæ fuerant prædicata: abscondita tamen, & ab ipsis prophetis; ut absconderentur & a sapientibus & a prudentibus seculi. In Evangelio veritatis, *legis doctor dominum aggressus, quid faciens, inquit, vitam æternam consequar?* In hæretico vita solummodo posita est, sine æternæ mentione, ut doctor de ea vita videatur consuluisse, quæ in lege promittitur a creatore, longæva æterna. Et dominus, ideo illi secundum legem *responsum dedit: Diliges dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua & totis viribus tuis*, quoniam de lege vitæ sciscitabatur. Sed sciebat utique legis doctor, quo pacto vitam legalem consequi posset, ut non de ea interrogasset, cujus regulas etiam docebat. Sed quia & mortui jam suscitabantur a Christo, exsuscitatus ad spem æternæ vitæ per exempla recidivæ, ne plus aliquid

obser-

observationis exigeret sublimior spei: idcirco consuluit de æternæ vitæ consecutione. Itaque dominus, ut nec ipse alius, nec aliud novum inferens præceptum, quam quod principaliter ad omnem salutem, & utramque vitam facit, ipsum caput ei legis opponit, omnifariam diligendi dominum Deum suum. Denique si de vita longæva & ille consuluit & Christus respondit, quæ sit penes creatorem, non de æterna, quæ sit penes Marcionis Deum: quomodo consequitur æternam? Non utique eodem modo quo & longævam. Pro differentia enim mercedum, operarum quoque credenda distantia est. Ergo non ex dilectione Dei tui consequetur vitam æternam Marcionites: sicut longævam dilector creatoris. Sed quale est, ut non magis diligendus sit, qui æternam pollicetur, si diligendus est qui longævam repromittit? Ergo ejusdem erit utraque vita, cum eadem est utrique vitæ captanda disciplina. Quod creator docet, id & Christo opus est diligi, ut præstet, interveniente & hic illa præscriptione, qua facilius apud eum debeant credi majora, apud quem minora præcedunt, quam apud eum, cui nullam de majoribus fidem aliqua minora præparaverunt. Viderit nunc, si *æternam* nostri addiderunt. Hoc mihi satis est, quod Christus ille æternæ, non longæ, vitæ invitator, de longæva consultus, quam destruebat, non ad æternam potius exhortatus est hominem, quam inferebat. Quid, oro te, fecisset Christus creatoris, si, qui creatori diligendo ædificaverat hominem, non erat creatoris? Credo negasset diligendum creatorem.

26. *Cum in quodam loco orasset ad patrem*, illum superiorem, satis impudentibus & temerariis oculis suspiciens ad cœlum creatoris, a quo tam aspero & sævo, & grandine, & fulmine potuisset elidi, sicut & Hierusalem suffugi ab eo potuit. *Aggressus eum ex discipulis quidam, Domine, inquit, doce nos orare, sicut &* Joan-

Joannes discipulos suos docuit, scilicet, quia alium Deum aliter exsistimaret orandum. Hoc qui præsumpserat, prius est, probet alium Deum editum a Christo. Nemo enim ante voluisset orare nosse, quam didicisset, quem oraret. Igitur si didicerat, proba. Si nusquam usque adhuc probas: scito illum in creatorem formam orationis postulasse, in quem etiam discipuli Joannis orabant. Sed quia & Joannes novum aliquem ordinem orationis induxerat, ideo hoc & a Christo discipulus ejus expostulandum non immerito præsumpserat; ut & illi de proprio magistri sui instituto, non alium, sed aliter Deum orarent. Proinde nec Christus ante orationis notitiam discipulo contulisset, quam Dei ipsius. Ita & ipse in eum docuit orationem, quem discipulus usque adhuc noverat. Denique sensus orationis, quem Deum sapiant recognosce. Cui dicam *pater*? Ei, qui me omnino non fecit, a quo originem non traho, an ei qui me faciundo & instruendo generavit? *A quo spiritum sanctum postulem?* A quo nec mundialis spiritus præstatur? An a quo fiunt etiam angeli spiritus, cujus & in primordio spiritus super aquas ferebatur? *Ejus regnum optabo venire*, quem nunquam regem gloriæ audivi? An in cujus manu etiam corda sunt regum? Quis *dabit mihi panem quotidianum?* Qui nec milium mihi condit, an qui etiam de cœlo panem angelorum quotidianum populo suo præstitit? Quis *mihi delicta dimittet?* Qui ea non judicando non retinet, an qui, si non dimiserit, retinebit ut judicet? Quis *non sinet nos deduci in tentationem?* Quem poterit tentator non timere, an qui a primordio tentatorem angelum prædamnavit? Hoc ordine qui alii Deo supplicat & non creatori, non orat illum sed infamat. Proinde, a quo *petam, ut accipiam?* Apud quem *quæram, ut inveniam?* Ad quem *pulsabo, ut aperiatur mihi?* Quis habet petenti dare: nisi cujus omnia? Cujus sum.

etiam

etiam ipse, qui peto. Quid autem perdidi apud Deum illum, ut apud eum quæram & inveniam? Si sapientiam atque prudentiam? Has creator abscondit; apud eum ergo quæram? Si salutem & vitam? & has apud creatorem. Nihil alibi quæretur, ut inveniatur, quam ubi latuit, ut appareat. Sic nec aliorsum pulsabo, quam unde sum functus. Denique si accipere & invenire, & admitti, laboris & instantiæ fructus est, illi qui petiit, & quæsivit, & pulsavit: intellige hæc a creatore mandari & repromitti. Ille enim Deus optimus, ultro veniens ad præstandum non suo homini, nullum illi laborem, nec instantiam indixisset. Jam enim non optimus, si non ultro daret non petenti, & invenire præstaret non quærenti, & aperiret, non pulsanti. Creator autem potuit indicere ista per Christum, ut quia delinquendo homo offenderat Deum suum, laboraret, & instantia petendi acciperet; & quærendi inveniret; & pulsandi introiret. Sic & præmissa *similitudo nocturnum panis petitorem amicum facit* non alienum, & ad *amicum pulsantem*, non ad ignotum. Amicus autem, etiam si offendit, magis creatoris est homo, quam Dei Marcionis. Itaque ad eum pulsat, ad quem jus illi erat; cujus januam norat, quem habere panes sciebat, *cubantem jam cum infantibus*, quos nasci voluerat. Etiam quod sero pulsatur, creatoris est tempus; illius & serum, cujus seculum & seculi occasus. Ad Deum autem novum, nemo sero pulsasset; tantum quod lucescentem. Creator est, qui & januam olim nationibus cluserit, quæ olim pulsabatur Judæis; is & exsurgit, & dat; & si jam non quasi amico, non tamen quasi extraneo homini, sed quasi molesto, inquit; molestum autem tam cito Deus recens neminem pati potuit. Agnosce igitur & patrem, quem etiam appellas creatorem. Ipse est, qui scit, quid filii postulent. Nam & panem petentibus, de cœlo dedit manna, & carnem

desīde-

desiderantibus, emisit ortygometram; *non serpentem pro pisce, nec scorpium pro ovo* Illius autem erit, *non dare malum pro bono*, cujus utrumque sit. Cæterum Deus Marcionis non habens scorpium, non poterat id se dicere non daturum, quod non habebat. Sed ille, qui habens & scorpium non dat. *Itaque & spiritum sanctum is dabit*, apud quem est & non sanctus. *Cum surdum dæmonium expulisset*, (ut & in ista specie curationis Esaiæ occurrisset,) *in Beelzebule dictus ejicere dæmonia, si ego, inquit, in Beelzebule ejicio dæmonia, filii vestri in quo ejiciunt?* Hac voce quid magis portendit, quam in eo ejicere se, in quo & filii eorum? In virtute scilicet creatoris. Nam si putas sic accipiendum, Si ego in Beelzebule, filii vestri in quo? Quasi illos sugillaret in Beelzebule ejicientes, resistet tibi prior sensus, *non posse Satanam dividi adversus semetipsum.* Adeo nec illi in Beelzebule ejiciebant, sed, ut diximus, in virtute creatoris, quam ut intelligi faceret, subjungit: Quod si ego in digito Dei expello dæmonia, ergone appropinquavit in vos regnum Dei? Apud Pharaonem enim venefici illi adhibiti adversus Moysen, virtutem creatoris digitum Dei appellaverunt. Digitus Dei est hoc, quod significaret etiam modicum, validissimum tamen. Hoc & Christus ostendens, commemorator non obliterator vetustatum scilicet suarum, virtutem Dei digitum Dei dixit non alterius intelligendum, quam ejus, apud quem hoc erat appellata. Ergo & regnum ipsius appropinquaverat, cujus & virtus digitus vocabatur. Merito igitur applicuit ad *parabolam fortis illius armati, quem validior alius oppressit*, principem dæmoniorum, quem Beelzebulem & Satanam supra dixerat, significans digito Dei oppressum, non creatorem ab alio Deo subactum. Cæterum, *quo modo adhuc staret regnum ejus* in suis terminis, & legibus & officiis, quem, licet integro mundo, vel sic potuisset videri superasse,

se,

se, validior ille Deus Marcionis, si non secundum legem ejus etiam Marcionitæ morerentur, in terram defluendo sæpe, & a scorpio docti, non esse superatum creatorem. *Exclamat mulier de turba, beatum uterum, qui illum portasset, & ubera, quæ illum educassent: Et dominus, imo beati, qui sermonem Dei audiunt & faciunt.* Quia & retro sic rejecerat matrem aut fratres, dum auditores & obsecutores Dei præfert. Nam nec hic mater assistebat illi.* Adeo nec retro negaverat, ut nec tum, cum id rursus audit; rursus proinde felicitatem ab utero & uberibus matris suæ transtulit in discipulos; a qua non transtulisset, si eam non haberet.

27. Alibi malo purgare, quæ reprehendunt Marcionitæ in creatore. Hic enim sufficit, si ea in Christo reperiuntur. Ecce inæqualis & ipse inconstans, levis, aliud docens aliud faciens: Jubet omni petenti dare, *& ipse signum petentibus non dat.* Tanto ævo lucem suam ab hominibus abscondit, & *negat lucernam abstruendam*, sed confirmat *super candelabrum proponendam, ut omnibus luceat:* vetat, remaledicere, multo magis utique maledicere. *Et væ ingerit Pharisæis & doctoribus legis.* Quis est tam similis Dei mei Christus nisi ipsius? Sæpe jam finximus, nullo modo potuisse illum destructorem legis denotari, si alium Deum promulgasset. Ideo & tunc *Pharisæus, qui illum vocarat ad prandium, retractabat penes se, cur non prius tinctus esset, quam recubuisset, secundum legem*, qui Deum legis circumferret. *Jesus autem* etiam interpretatus est ei legem, *dicens, illos calicis & catini exteriora emundare, interiora autem ipsorum plena esse rapina & iniquitate;* ut significaret, vasculorum munditias hominum esse intelligendas apud Deum. Quia & Pharisæus de homine, non de calice illoto, apud se tractaverat. Ideo exteriora, inquit, calicis lavatis, id est carnem: interiora autem vestra non emundatis,

datis, id est animam: adjiciens. *Nonne qui exteriora fecit*, id est carnem; *& interiora fecit*, id est animam: quo dicto aperte demonstravit, ad eundem Deum pertinere munditias hominis exterioris, & interioris, cujus uterque sit; præponentis misericordiam non modo lavacro hominis, sed etiam sacrificio. Subjungit enim: *Date quæ habetis, eleemosynam; & omnia munda erunt vobis*. Quod si & alius potest Deus misericordiam mandasse, non tamen antequam cognitus. Porro & hic apparet, illos non de Deo increpitos, sed de ejus disciplina, a quo illis & figurate vasculorum munditiæ, & manifeste misericordiarum opera imperabantur. Sic & *oluscula decimantes, vocationem autem & dilectionem Dei prætereuntes objurgat*. Cujus Dei vocationem & dilectionem, nisi cujus *& rutam & mentam*, ex forma legis & de decimis offerebant? Totum enim exprobrationis hoc erat, quod modica curabant, ei utique, cui majora non exhibebant, dicenti, Diliges dominum Deum tuum, ex toto corde, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis, qui te vocavit ex Aegypto. Cæterum, nec tempus admisisset, ut Christus tam præcoquam, imo tam acerbam adhuc dilectionem expostularet novo, & recenti Deo, ne dixerim nondum palam facto. *Primatum quoque captantes locorum, & honorem salutationum*, cum *incusat*, sectam creatoris administrat, ejusmodi principes Sodomorum archontas appellantis, prohibentis etiam confidere in præpositos, imo & in totum, miserrimum hominem pronuntiantis, qui spem habet in homine. Quod si propterea quis affectat principatum, ut de officiis aliorum glorietur, quia officia vetuit ejusmodi sperandi, & confidendi in hominem, idem & affectatores principatuum increpuit. *Invehitur & in doctores ipsos legis, quod onerarent alios importabilibus oneribus, quæ ipsi ne digito quidem aggredi auderent*; non legis onera sugillans, quasi detestator ejus.

Quomo-

Quomodo enim detestator? Qui cum maxime potiora legis prætereuntes incusabat, eleemosynam & vocationem & dilectionem Dei, ne hæc quidem gravia, nedum decimas rutarum & munditias catinorum. Cæterum excusandos potius censuisset, si importabilia portare non possent. Sed quæ onera taxat? quæ ipsi de suo exaggerabant, docentes præcepta, doctrinas hominum, commodorum suorum caussa, jungentes domum ad domum, ut quæ proximi sunt auferrent, clamantes populum, amantes munera, sectantes retributionem, diripientes judicata pauperum, uti esset illis vidua in rapinam, & pupillus in prædam. De quibus idem Esaias, væ qui valent in Israële. Et rursus. Qui vos postulant, dominantur vestri. Qui magis, quam legis doctores? Hi si & Christo displicebant, ut sui displicebant. Alienæ enim legis doctores non omnino pulsasset. Cur autem *væ audiunt etiam, quod ædificarent prophetis monimenta, interemptis a patribus eorum*, laude potius digni, qui ex isto opere pietatis testabantur, se non consentire factis patrum, si non erat zelotes, qualem arguunt Marcionitæ, delicta patrum de filiis exigentem usque in quartam nativitatem? Quam vero *clavem habebant legis doctores*, nisi interpretationem legis? *Ad cujus intellectum neque ipsi adibant*, non credentes scilicet. Nisi enim credideritis, non intelligetis, *Neque alios admittebant*, utique docebant præcepta potius & doctrinas hominum. Qui ergo nec ipsos introeuntes, nec aliis aditum præstantes, increpabat, obtrectator habendus est legis an fautor? Si obtrectator, placere debebant & præclusores legis. Si fautor, jam non & æmulus legis. Sed hæc omnia ad infuscandum creatorem ingerebat, ut sævum, erga quem delinquentes væ habituri essent. Et quis sævum non potius timeret provocare, deficiendo ab eo? tanto magis ergo demerendum do-

cebat,

cebat, quem timendum ingerebat. Sic oportebat Christum creatoris.

28. Merito itaque non placebat illi hypocrisis Pharisæorum, labiis scilicet amantium Deum, non corde. *Cavete, inquit discipulis, a fermento Pharisæorum, quod est hypocrisis*, non prædicatio creatoris. Odit contumaces patris filius, non vult suos tales exsistere in illum, non in alium, in quem hypocrisis fuisset admissa, cujus exemplum a discipulis caveretur. Ita Pharisæorum prohibet exemplum. In eum prohibebat illud admitti, in quem admittebant Pharisæi. Igitur quoniam hypocrisin eorum taxarat, utique celantem occulta cordis, & incredulitatis secreta superficialibus officiis obumbrantem, quæ clavem agnitionis habens, nec in ipsa introiret, nec alios fineret: ideo adjicit, *Nihil autem opertum, quod non patefiet; & nihil absconditum, quod non dignoscetur*: ne quis exsistimet, illum Dei, ignoti retro & occulti, revelationem & adagnitionem intentare, cum subjiciat, etiam quæ inter se mussitarent vel tractarent, scilicet super ipso dicentes, Hic non expellit dæmonia, nisi in Beelzebul, in apertum processura, & in ore hominum futura, ex Evangelii promulgatione. Dehinc conversus ad discipulos, *Dico autem, inquit, vobis, amicis meis; nolite terreri ab eis, qui vos solummodo occidere possunt, nec post hoc ullam in vobis habent potestatem.* Sed iis erit Esaias prædicens: Vide, quomodo justus aufertur, & nemo advertit. *Demonstrabo autem vobis, quem timeatis. Timete eum, qui postquam occiderit, potestatem habet mittendi in gehennam*, creatorem utique, *Itaque dico vobis, hunc timete.* Et hoc in loco sufficeret mihi, si quem timeri jubet, offendi vetat: & quem offendi vetat, demereri jubet: & qui hæc mandat, ipsius est, cui timendo, & non offendendo, & demerendo procurat. Sed habeo & de sequentibus sumere. *Dico enim vobis, omnis qui confitebitur in me coram*

ram hominibus, confitebor in illo coram Deo. Qui confitebuntur autem in Christo, occidi habebunt coram hominibus, nihil utique amplius passuri post occisionem ab illis. Hi ergo erunt quos supra præmonet, ne timeant tantummodo occidi. Ideo præmittens non timendam occisionem, ut subjungeret sustinendam confessionem, *Et omnis, qui negaverit me coram hominibus, denegabitur coram Deo*, ab eo utique, qui illum confitentem confessurus fuisset. Si enim confessorem confitebitur, ipse est qui & negatorem negabit. Porro, si confessor est, cui nihil timendum est post occisionem, negator erit, cui timendum est etiam post mortem. Itaque cum creatoris sit, quod timendum est post mortem, gehennæ scilicet pœna, & negator ergo creatoris est. Si autem & negator, & confessor, qui post occisionem nihil ab homine passurus est, a Deo plane passurus si negaret: atque ita Christus creatoris est, qui ostendit negatores suos creatoris gehennam timere debere. Post deterritam itaque negationem, sequitur & blasphemiæ formidandæ admonitio, *Qui dixerit in filium hominis, remittetur; illi autem qui dixerit in spiritum sanctum, non remittetur ei.* Quod si jam & remissio & retentio delicti judicem Deum sapiunt, cujus erit spiritus sanctus non blasphemandus? Non remissuri scilicet blasphemiam, sicut & supra non negandus, occisuri scilicet etiam in gehennam. Quod si & blasphemiam Christus a creatore avertit: quomodo adversarius ei venerit non scio. Aut si & per hæc severitatem ejus infuscat, non remissuri blasphemiam, & occisuri etiam in gehennam: superest, ut & illius diversi Dei impune & spiritus blasphemetur, & Christus negetur, & nihil intersit de cultu ejus deve contemptu: Et sicut de contemptu nulla pœna, ita [illegible]e cultu nulla speranda sit merces. *Perductos ad po[illegible]tes, prohibet ad interrogationem cogitare de responsione. Sanctus enim, inquit, spiritus docebit*

vos ipsa hora, quid eloqui debeatis. Si ejusmodi documentum creatoris est, ejus erit & præceptum, cujus præcessit exemplum. Balaam Prophetes in Arithmis, arcessitus a rege Balach, á maledicendum Israelem, cum quo prælium inibat, simul spiritu implebatur, non ad quam venerat maledictionem, sed quam illi ipsâ hora spiritus suggerebat, benedictionem pronuntiabat, ante professus apud nuntios regis, mox etiam apud ipsum, id se pronuntiaturum, quod Deus ori ejus indidisset. Hæ sunt novæ doctrinæ novi Christi, quas olim famuli creatoris initiaverunt. Ecce plane diversum exemplum Moysi & Christi. Moyses rixantibus fratribus ultro intercedit, & injuriosum increpat. Quid proximum tuum percutis? Et rejicitur ab illo: Quis te constituit magistrum aut judicem super nos? *Christus vero postulatus a quodam, ut inter illum & fratrem ipsius dividunda hæreditate componeret: operam suam*, & quidem tam probæ causæ, *denegavit.* Jam ergo melior Moyses meus Christo tuo, fratrum paci studens, injuriæ occurrens. Sed enim optimi & non judicis Dei Christus; *quis me, inquit, judicem constituit super vos?* Aliam vocem excusationis invenire non potuit, ne ea uteretur, qua improbus vir, & impius frater assertorem probitatis atque pietatis excusserat. Denique probavit malam vocem, utendo ea, & malum factum, pacis inter fratres componendæ declinatione. Aut nunquid indigne tulerit, hoc dicto fugatum Moysen? Ideoque in causa pari disceptantium fratrum, voluit illos commemoratione ejusdem dicti confudisse? plane ita. Ipse enim tunc fuerat in Moyse, qui talia audierat, spiritus scilicet creatoris. Puto jam alibi satis commendasse nos, divitiarum gloriam damnari a Deo nostro, ipsos dynastas detrahente de solio, & pauperes allevante de sterquilinio. Ab eo ergo erit & *parabola divitis blandientis sibi de proventu agrorum suorum, cui Deus dicit: Stulte, hac nocte ani-*

mam

nam tuam reposcent. Quæ autem parasti, cujus erunt? Sic denique rex de gazis & apothecis delitiarum suarum apud Persas gloriatus, per Esaiam male audivit.

29. Quis *nollet, curam nos agere animæ de victu, & corpori de vestitu*, nisi qui ista homini ante prospexit, & exinde præstans merito curam eorum, tanquam æmulam liberalitatis suæ prohibet? Qui & *substantiam* ipsius *animæ* accommodavit *potiorem esca*, & *materiam* ipsius *corporis* figuravit *potiorem tunica*, cujus & *corvi non serunt, nec metunt, nec in apothecas condunt, & tamen aluntur ab ipso; Cujus & lilia & fœnum non texunt, nec nent, & tamen vestiuntur ab ipso. Cujus & Salomon gloriosissimus, nec ullo tamen flosculo cultior.* Cæterum nihil tam abruptum, quam ut alius præstet, alius de præstantia ejus securos agere mandet, & quidem derogator ipsius. Denique si quasi derogator creatoris, non vult de ejusmodi frivolis cogitari; de quibus nec corvi, nec lilia laborent, ultro scilicet pro sua vilitate subjectis, paulo post parebit. Interim cur *illos modicæ fidei incusat*, id est cujus fidei? Ejusne quam nondum poterant perfectam exhibere Deo: tantum quod velato, cummaxime discentes eum: an quam hoc ipso titulo debebant creatori, uti crederent, hæc illum ultro generi humano subministrare, nec de eis cogitarent? Nam & cum subjicit: *Hæc enim nationes mundi quærunt*, non credendo scilicet in Deum, conditorem omnium & probatorem: quos pares gentium nolebat in eundem Deum, modicos fidei increpabat, in quem gentes incredulas notabat. Porro cum & adjicit, *scit autem pater opus esse hæc vobis*, prius quæram, quem patrem intelligi velit Christus? Si ipsorum: creatorem demonstrat, & bonum confirmat, qui scit quid filiis opus sit. Sin illum alium Deum, quomodo scit, necessarium esse homini victum atque vestitum, quorum nihil præstitit? Si enim scisset, præstitisset. Cæterum si scit quæ sunt ho-

mini necessaria, nec tamen præstitit: aut malignitate aut infirmitate non præstitit. Professus autem necessaria hæc homini, utique bona confirmavit. Nihil enim mali necessarium, & non erit jam depreciator operum & indulgentiarum creatoris; ut, quod supra distuli, expunxerim. Porro si quæ necessaria scit homini alius, & prospexit & præstat: quomodo hæc ipse promittit? An de alieno bonus est? *Quærite* enim *inquit regnum Dei*, *& hæc vobis adjicientur*. Utique ab ipso. Quod si ab ipso, qualis est, qui aliena præstabit? Si a creatore, cujus & sunt: quis est qui aliena promittat? Ea si regno accedunt secundo gradu restituenda: ejus est secundus gradus cujus & primus. Ejus victus atque vestitus, cujus & regnum. Ita tota promissio creatoris est; parabolarum status, similitudinum peræquatio, si nec in alium spectant, quam cui per omnia pariaverint; id sumus, servi. Dominum enim habemus Deum. *Succingere debemus lumbos*, id est expediti esse ab impedimentis laciniosæ vitæ & implicitæ. Item *lucernas ardentes habere*, id est mentes a fide accensas, & operibus veritatis relucentes, *atque ita exspectare dominum*, id est Christum. Unde *redeuntem?* si *a nuptiis*: creatoris est, cujus nuptiæ. Si non creatoris, nec ipse Marcion invitatus ad nuptias isset; Deum suum intuens, detestatorem nuptiarum. Defecit itaque parabola in persona domini; si non esset, cui nuptiæ competunt. In sequenti quoque parabola satis errat, qui *furem illum*, *cujus horam si pater familiæ sciret*, *non sineret suffodi domum suam*, in personam disponit creatoris. Fur enim creator quomodo videri potest, dominus totius hominis? Nemo sua furatur aut suffodit, sed ille potius, qui in aliena descendit, & hominem a domino ejus alienat. Porro cum furem nobis diabolum demonstret, cujus horam etiam in primordio, si homo scisset, nunquam ab eo suffossus

esset,

esset, propterea *jubet, ut parati simus, quia qua non putamus hora, filius hominis adveniet:* non quasi ipse sit fur, sed judex scilicet eorum, qui se non paraverint nec caverint furem. Ergo si ipse est filius hominis, judicem teneo, & in judice creatorem defendo. Si vero Christum creatoris, in nomine filii hominis hoc loco ostendit, ut eum furem portendat, qui quando venturus sit ignoremus: habes supra scriptum, neminem rei suæ furem esse; salvo & illo, quod in quantum timendum creatorem ingerit, in tantum illi negotium agens, creatoris est. Itaque *interroganti Petro, in illos an & in omnes parabolam dixisset;* ad ipsos & ad universos, qui ecclesiis præfuturi essent *proponit actorum similitudinem; quorum, qui bene tractaverit conservos absentia domini, reverso eo omnibus bonis præponetur. Qui vero secus egerit, reverso domino qua die non putaverit, hora qua non scierit,* illo scilicet filio hominis Christo creatoris, non fure, sed judice, *segregabitur, & pars ejus cum infidelibus ponetur.* Proinde igitur aut & hic judicem dominum opponit, & illi catechizat: aut si Deum optimum, jam & illum judicem affirmat, licet nolit hæreticus. Temperare enim tentant hunc sensum, cum Deo ejus vindicatur, quasi tranquillitatis sit & mansuetudinis, segregare solummodo & partem ejus cum infidelibus ponere, ac si non sit vocatus, ut statui suo redditus, quasi non & hoc ipsum judicato fiat. Stultitia. Quis erit exitus segregatorum? Nonne amissio salutis? Si quidem ab eis segregabuntur, qui salutem consequentur. Quid igitur infidelium status? Nonne damnatio? Aut si nihil patientur segregati & infideles, æque ex diverso nihil consequentur retenti & fideles. Si vero consequentur salutem retenti & fideles, hanc amittant necesse est, ex diverso segregati & infideles. Hoc erit judicium, quod qui intendit, creatoris est. Quem alium intelligam *cædentem servos paucis aut multis plagis, &*

prout commisit illis, ita & exigentem ab eis, quam retributorem Deum? Cui me decet obsequi, nisi remuneratori? Proclamat Christus tuus, *Ignem veni mittere in terram.* Ille optimus, nullius gehennæ dominus, qui paullo ante discipulos, ne ignem postularent inhumanissimo viculo, coercuerat, quando iste Sodomam & Gomorram nimbo igneo exussit, quando cantatum est, ignis ante ipsum procedet, & cremabit inimicos ejus, quando & per Osee comminatus est, ignem emittam in civitates Judææ, vel per Esaiam, Ignis exarsit ex indignatione mea. Non mentiatur, si non est ille, qui de rubo quoque ardenti, vocem suam emisit: videris quem ignem intelligendum contendas. Etiam si figura est: hoc ipso quod de meo elemento argumenta sensui suo sumit, meus est, qui de meis utitur. Illius erit similitudo ignis, cujus & veritas. Ipse melius interpretabitur ignis istius qualitatem, adjiciens, *Putatis venisse me pacem mittere in terram? non, dico vobis, sed separationem. Machæram* quidem scriptum est. Sed Marcion emendat, quasi non & separatio opus sit machæræ. Igitur & ignem eversionis intendit, qui pacem negavit. Quale prælium, tale & incendium. Qualis machæra, talis & flamma, neutra congruens domino. *Denique, dividetur, inquit, pater in filium, & filius in patrem: & mater in filiam, & filia in matrem: & nurus in socrum, & socrus in nurum.* Hoc prælium inter parentes si in ipsis verbis tuba cecinit prophetæ, vereor ne Micheas Christo Marcionis prædicarit. Et ideo *hypocritas pronuntiabat, cæli quidem & terræ faciem probantes, tempus vero illud non dinoscentes.* Quo scilicet adimplens omnia, quæ super ipsos fuerunt prædicata, nec aliter docens debuerat agnosci. Cæterum, quis posset ejus tempora nosse, cujus, per quæ probaret, non habebat. Merito *exprobrat etiam, quod justum non a semetipsis judicarent.* Olim hoc mandat, per Zachariam, Justum judicium

&

& pacatorium judicate. Per Hieremiam, facite judicium & justitiam. Per Esaiam, judicate pupillo & justificate viduam, imputans etiam vineæ Sorech, quod non judicium fecisset sed clamorem. Qui ergo docuerat, ut facerent ex præcepto, is exigebat ut facerent & ex arbitrio. Qui seminaverat præceptum, ille & redundantiam ejus urgebat. Jam vero, quam absurdum, ut ille mandaret juste judicare, qui Deum judicem justum destruebat? Nam & *judicem, qui mittit in carcerem, nec ducit inde, nisi soluto etiam novissimo quadrante*, in persona creatoris obtrectationis nomine differunt. Ad quod necesse habeo eodem gradu occurrere. Quotiescumque enim severitas creatoris opponitur, totiens illius est Christus, cui per timorem cogit obsequium.

30. *Quæstionem* rursus, de *curatione sabbato facta*, quomodo *discussit? Unusquisque vestrum sabbatis non solvit asinum aut bovem suum a præsepi, & ducit ad potum?* Ergo secundum conditionem legis, operatus legem, confirmavit, non dissolvit, jubentem nullum opus fieri, nisi quod fieret omni animæ, quanto potius humanæ? Parabolarum congruentiam ubique recognoscor exigere. *Simile est regnum Dei, inquit, grano sinapis, quod accepit homo, & seminavit in horto suo.* Quis in persona hominis intelligendus? Utique Christus: Quia licet Marcionis, filius hominis est dictus, qui accepit a patre semen regni, sermonem scilicet Evangelii, & seminavit in horto suo, utique in mundo, puta nunc in homine. Sed cum in suo horto dixerit, nec mundus autem, nec homo illius sit, sed creatoris: ergo, qui in suum seminarit, creator ostenditur. Aut si (ut hunc laqueum evadant) converterint hominis personam, in personam, a Christo, in hominem accipientem semen regni, & seminantem in horto cordis sui: nec ipsa materia alii conveniet, quam creatori. Quale est enim, ut lenissimi Dei regnum,

quod etiam judicii fervor lachrymosa austeritate subsequitur? De sequenti plane similitudine, vereor, ne forte alterius Dei regno portendat. *Fermento* enim *comparavit illud*, non azymis, quæ familiariora sunt creatori. Congruit & hæc conjectura mendicantibus argumenta. Itaque & ego vanitatem vanitate depellam, fermentationem quoque congruere dicens regno creatoris, quia post illam clibanus vel furnus gehennæ sequatur. Quoties adhuc se judicem ostendit, & in judice creatorem? Quoties utique ejecit & damnat reiciendo? Sicut hic quoque, *cum surrexerit*, *inquit*, *pater familiæ.* Quo? nisi quo dixit Esaias, Cum surrexerit comminuere terram, *& cluserit ostium*, utique excludendis iniquis, *quibus pulsantibus respondebit*, *nescio unde sitis.* *Et* rursus *enumerantibus*, *quod coram illo ederint*, *& biberint*, *& in plateis eorum docuerit*, *adjiciet*, *Recedite a me omnes operarii iniquitatis*, *illic erit fletus & frendor dentium.* Ubi? foris scilicet, ubi erunt exclusi, ostio cluso ab eo. Ergo erit pœna, a quo fit exclusio in pœnam, *cum videbunt justos introeuntes in regnum Dei*, *se vero detineri foris.* A quo? Si a creatore? Quis erit ergo intus recipiens justos in regnum? Deus bonus. Quid ergo illuc creatori, ut foris detineat in pœnam, quos adversarius ejus exclusit, suscipiendos a se utique, magis in adversarii bilem? Sed & ille exclusurus iniquos, sciat utique creatorem illos detenturum in pœnam, aut non sciat oportet. Ergo, aut nolente eo detinebuntur, & minor est illo, qui detinet, cedens ei nolens: aut si vult ita fieri, ipse ita faciendum judicavit, & non erit melior creatore ipse auctor infamiæ creatoris. Hæc si nulla ratione consistunt, ut alius punire, alius liberare credatur: unius erit tam judicium quam & regnum; & dum unius est utrumque, qui & judicat, creatoris est.

31. *Ad prandium vel ad cœnam* quales *vocari jubet?* Quales ostenderat per Esaiam, Confringe panem

tuum

tuum esurienti, & mendicos, & qui sine tecto sunt, induc in domum tuam, *qui* scilicet humanitatis istius vicem *retribuere non possint*. Hanc si Christus captari vetat, *in resurrectione eam repromittens*, creatoris est forma, cui non placent amantes munera, sectantes retributionem. Etiam invitatoris parabola, cui magis parti occurrat expendo. *Homo quidam fecit cœnam & vocavit multos*: utique cœnæ paratura, vitæ æternæ saturitatem figurat. Dico primo extraneos & nullius juris affines invitari ad cœnam non solere, certe facilius solere domesticos & familiares. Ergo creatoris est invitasse, ad quem pertinebant, qui invitabantur, & per Adam qua homines, & per patres, qua Judaici; non ejus, ad quem neque natura pertinebant neque prærogativa. De hinc, si is mittit ad convivas, qui cœnam paravit; sic quoque creatoris est cœna, qui misit ad convivas admonendos, ante jam vocatos per patres, admonendos autem per Prophetas; non qui neminem miserit ad monendum, nec qui nihil prius egerit ad vocandum, sed ipse descenderit subito. Tantum quod innotescens, jam invitans: tantum quod invitans, jam in convivium cogens, eandem faciens horam cœnandi & ad cœnam invitandi. *Excusant se invitati.* Si ab alio Deo, merito; quia subito invitati. Si non merito, ergo nec subito. Si autem non subito invitati, ergo a creatore, a quo olim: cujus denique declinaverant vocationem, tunc primo dicentes ad Aaronem, fac nobis Deos, qui præeant nobis. Atque exinde aure audientes & non audientes, vocationem scilicet Dei, qui pertinentissime ad hanc parabolam per Hieremiam, audite, inquit, vocem meam, & ero vobis in dominum & vos mihi in populum, & ibitis in omnibus viis meis quascunque mandavero vobis. Ecce invitatio Dei. Et non audierunt, inquit, & non adverterunt aurem suam. Ecce recusatio populi. Sed abierunt

 in

in iis quæ concupierunt corde suo malo. *Agrum emi, & boves mercatus sum, & uxorem duxi.* Et adhuc ingerit, & emisi ad vos omnes famulos meos Prophetas. Hic erit spiritus sanctus, admonitor convivarum, die & ante lucem. Et non audiit populus meus, & non intendit auribus suis. Et obduravit collum suum. *Hoc ut patrifamilia renuntiatum est, motus tunc,* (Bene quod & motus. Negat enim Marcion moveri Deum suum, ita & hoc meus est;) *mandat de plateis & vicis civitatis facere sublectionem.* Videamus, an eo sensu, quo rursus per Hieremiam, numquid solitudo factus sum domui Israëlis? aut terra in incultum derelicta? Id est, numquid non habeo, quos allegam, aut unde allegam? Quoniam dixit populus meus, non venimus ad te. Itaque misit ad alios vocandos, ex eadem adhuc civitate. *Dehinc loco abundante, præcepit etiam de viis & sepibus colligi,* id est nos jam de extraneis gentibus, illa scilicet æmulatione, qua in Deuteronomio, Avertam faciem meam ab eis, & monstrabo, quid illis in novissimis, id est alios possessuros locum eorum: quoniam genitura perversa est, filii in quibus fides non est. Illi obæmulati sunt me in non Deo, & provocaverunt me in iram in idolis suis: & ego obæmulabor eos in non natione, in natione insipienti: provocabo eos in iram, in nobis scilicet, quorum spem Judæi gerunt: *de qua illos gustaturos negat dominus,* derelicta Sione, tanquam specula in vinea & in cucumerario casula, posteaquam & novissimam in Christo invitationem recusavit. Quid ex hoc ordine secundum dispositiones & prædicationes creatoris recensendo, competere potest illi, cujus nec ordinem habet nec dispositionem ad parabolæ conspirationem, qui totum opus semel fecit? Aut quæ erit prima vocatio ejus, & quæ secundo actu admonitio? Ante debent alii excusare, postea alii convenisse.

Nunc

Nunc autem pariter utramque partem invitare venit, de civitate, de sepibus, adversus speculum parabolæ: nec potest jam fastidiosos judicare, quos nunquam retro invitavit, quos cum maxime aggreditur. Aut si de futuro eos judicat, contemturos vocationem: ergo & sublectionem loco eorum ex gentibus de futuro portendit. Plane ad hoc secundo venturus est, ut gentibus prædicet. Et si venturus, (est autem,) puto non quasi vocaturus adhuc convivas, sed jam collocaturus. Interea qui cœnæ istius vocationem in cœleste convivium interpretaris spiritalis saturitatis, & incunditatis, memento & terrenas promissiones vini & olei & frumenti & ipsius civitatis æque in spiritalia figurari a creatore.

32. *Ovem & Drachmam perditam* quis *requirit?* Nonne qui perdidit? Quis autem perdidit? Nonne qui habuit? Qui vero habuit? Nonne cujus fuit? Si igitur homo non alterius est res, quam creatoris, is eum habuit, cujus fuit. Is perdidit, qui habuit. Is requisivit, qui perdidit. Is invenit, qui quæsivit. Is *exsultavit, qui invenit.* Ita utriusque parabolæ argumentum vacat circa eum, cujus non est ovis neque drachma, id est homo. Non enim perdidit, quia non habuit: nec requisivit, quia non perdidit: nec invenit, quia nec requisivit: nec exsultavit, quia non invenit. Atque adeo *exsultare* illius est *de pœnitentia peccatoris*, id est de perditi recuperatione, qui se professus est olim, malle peccatoris pœnitentiam quam mortem.

33. Quibus *duobus dominis neget posse serviri, quia alterum offendi sit necesse, alterum defendi*, ipse declarat, *Deum proponens & Mammonam.* Deinde Mammonam quem intelligi velit, si interpretem non habes, ab ipso potes discere. Admonens enim nos, de secularibus suffragia nobis prospicere amicitiarum, *secundum servi illius exemplum, qui ab actu summotus, dominicos debitores diminuit cautionibus, relevat in subsidium sibi,*

Et

Et ego, inquit, dico vobis, facite vobis amicos de Mammona injustitiæ, de nummo, scilicet de quo & servus ille. Injustitiæ enim autorem & dominatorem totius seculi nummum scimus omnes, cui famulatam videns Pharisæorum cupiditatem, amentavit hanc sententiam, *Non potestis Deo servire & Mammonæ. Irridebant denique Pharisæi pecuniæ cupidi*, quod intellexissent scilicet Mammonam de nummo dictum. Ne quis exsistimet in Mammona creatorem intelligendum & Christum a creatoris illos servitute revocasse. Quin nunc potius ex hoc disce, unum a Christo Deum ostensum. Duos enim dominos nominavit, Deum & Mammonam, creatorem & nummum. Denique non potestis Deo servire; utique ei cui servire videbantur, & Mammonæ, cui magis destinabantur. Quod si ipse alium se ageret, non duos dominos, sed tres demonstrasset. Et creator enim dominus, quia Deus. Et utique magis dominus, quam mammonas: magisque observandus, qua magis dominus. Quale est enim, ut qui mammonam dominum dixerat, & cum Deo junxerat, vere ipsorum dominum taceret, id est, creatorem? Aut numquid tacendo eo concessit, serviendum ei esse, si solummodo sibi & mammonæ negavit posse serviri? Ita cum unum Deum ponit, nominaturus & creatorem, si alius esset ipse; creatorem nominavit, quem dominum sine alio Deo non posuit. Et illud itaque relucebit, quomodo dictum, *si in mammona injusto fideles non exstitistis: quod verum est, quis vobis credet?* In nummo scilicet injusto, non in creatore: quem & Marcion justum facit. *Et si in alieno fideles inventi non estis, meum quis dabit vobis?* Alienum enim debet esse a servis Dei, quod injustum est. Creator autem quomodo alienus erat pharisæis, proprius Deus Judaicæ gentis? Si ergo hæc non cadunt in creatorem, sed in mammonam, quis vobis credet, quod verius est? et, quis vobis dabit, quod meum

est: Non potest quasi alius dixisse de alterius Dei gratia. Tunc enim videretur ita dixisse, si eos in creatorem, non in mammonam infideles notando, per creatoris mentionem distinctiones fecisset Dei alterius, non commissuri suam veritatem infidelibus creatoris. Quomodo tunc alterius videri potest, si non ad hoc proponatur, ut a re de qua agitur separetur? Si autem & *justificantes se coram hominibus pharisæi* spem mercedis in homine ponebant, illo eos sensu increpabat, quo & propheta Hieremias: Miser homo, qui spem habet in homine. Si & adjicit: *Scit autem Deus corda vestra*, illius Dei vim commemorabat, qui lucernam se pronuntiabat, scrutantem renes & corda. Si superbiam tangit, *quod elatum est apud homines, perosum est Deo*, Esaiam ponit ante oculos: Dies enim domini Sabaoth in omnem contumeliosum & superbum, in omnem sublimem & elatum, & humiliabuntur. Possum jam colligere, cur tanto ævo Deus Marcionis fuerit in occulto. Exspectabat, opinor, donec hæc omnia disceret a creatore. Didicit ergo usque ad Johannis tempora, atque ita exinde processit annuntiare regnum Dei, dicens: *Lex & prophetæ usque ad Johannem, ex quo regnum Dei annuntiatur*: quasi non & nos limitem quendam agnoscamus Johannem constitutum, inter vetera & nova, ad quem desineret Judaismus, & a quo inciperet Christianismus: non tamen ut ab alia virtute facta sit sedatio legis & prophetarum, & initiatio Evangelii, in quo est Dei regnum, Christus ipse. Nam etsi probavimus, & vetera transitura, & nova successura, prædicari a creatore, si & Johannes antecursor & præparator ostenditur viarum domini, evangelium superducturi, & regnum Dei promulgaturi: & ex hoc jam, quod Johannes venit, ipse erit Christus, qui Johannem erat subsecuturus, ut antecursorem: & si desierunt vetera, & cœperunt nova interstite Johanne, non

erit

erit mirum, quod ex dispositione est creatoris: ut unde magis probetur, quam ex legis & prophetarum in Johannem occasu, & exinde ortu, regnum Dei. *Transeat* igitur *cælum & terra citius*, sicut & lex & prophetæ, *quam unus apex verborum domini.* Verbum enim, inquit Esaias, Dei nostri manet in ævum. Nam, quoniam in Esaia jam tunc Christus, sermo scilicet & spiritus creatoris, Johannem prædicarat, vocem clamantis in deserto parare viam domini, in hoc venturum, ut legis & prophetarum ordo exinde cessaret, per adimpletionem, non per destructionem, & regnum Dei a Christo annuntiaretur: ideo subtexuit, facilius elementa transitura, quam verba sua; confirmans, hoc quoque, quod de Johanne dixerat, non præterisse.

34. Sed Christus divortium prohibet, dicens: *Qui dimiserit uxorem suam & aliam duxerit, adulterium committit. Qui dimissam a viro duxerit, æque adulter est*: ut sic quoque prohibeat divortium, illicitum facit repudiatæ matrimonium. Moyses vero permittit repudium in Deuteronomio: Si sumserit quis uxorem, & habitaverit cum ea, & evenerit non invenire eam apud eum gratiam, eo quod inventum sit in illa impudicum negotium: scribet libellum repudii, & dabit in manu ejus, & dimittet illam de domo sua. Vides diversitatem legis & evangelii, Moysi & Christi? Plane: non enim recepisti illud quoque *Evangelium ejusdem veritatis*, & ejusdem Christi, in quo prohibens divortium, propriam quæstionem ejus absolvit: Moyses propter duritiam cordis vestri præcepit libellum repudii dare: a primordio autem non fuit sic: quia scilicet, qui marem & fœminam fecerat, erunt duo, dixerat, in carne una. Quod Deus itaque junxit, homo disjunxerit? Hoc enim responso, & Moysi constitutionem protexit, ut sui: & creatoris institutionem direxit, ut Christus ipsius. Sed quatenus ex his revincen-

vincendus es, quæ recepisti; sic tibi occurram, ac si meus Christus. Nonne & ipse prohibens divortium, & patrem tamen gestans eum, qui marem & fœminam junxit, excusaverit potius quam destruxerit Moysi constitutionem? Sed ecce sic tuus sit iste Christus, contrarium docens Moysi, & creatori: ut si non contrarium ostendero, meus sit. Dico enim, illum conditionaliter nunc fecisse divortii prohibitionem, si ideo quis dimittat uxorem & aliam ducat. Qui dimiserit, inquit, uxorem, & aliam duxerit, adulterium commisit. Et qui a marito dimissam duxerit, æque adulter est, ex eadem utique caussa dimissam, qua non licet dimitti, ut alia ducatur: illicite enim dimissam pro indimissa ducens; adulter est. Manet enim matrimonium, quod non rite diremptum est. Manente matrimonio, nubere adulterium est. Ita si conditionaliter prohibuit dimittere uxorem, non in totum prohibuit. Et quod non prohibuit in totum, permisit. Alias ubi caussa cessat, ob quam prohibuit: etiam contrarium Moysi docet, cujus præceptum alicubi conservat. Nondum dico confirmat: aut si omnino negas permitti divortium a Christo, quomodo tu nuptias dirimis, nec conjungens marem & fœminam, nec alibi conjunctos *ad sacramentum baptismatis & eucharistiæ* admittens, nisi inter se conjuraverint, adversus fructum nuptiarum, ut adversus ipsum creatorem. Certe quid facit apud te maritus, si uxor eius commiserit adulterium? Habebit ne illam? Sed nec tuum Apostolum sinere conjungi prostitutæ, membra Christi. Habet itaque & Christum assertorem justitia divortii. Jam hinc confirmatur ab illo Moyses, ex eodem titulo prohibens repudium, quo & Christus, si inventum fuerit in muliere negotium impudicum. Nam & in Evangelio Matthæi: Qui dimiserit, inquit, uxorem suam, præter caussam adulterii, facit eam adulterari, atque adulter censetur & ille, qui dimissam

missam a viro duxerit. Cæterum præter, ex caussa adulterii, nec creator disjungit, quod ipse scilicet conjunxit; eodem alibi Moyse constituente, eum, qui ex compressione matrimonium fecerat, non posse dimittere uxorem in omne tempus. Quod si ex violentia coactum matrimonium stabit, quanto magis ex convenientia voluntarium? Sicut & prophetiæ auctoritate, uxorem juventutis tuæ non dimittes. Habes itaque Christum ultro vestigia ubique creatoris ineuntem, tam in permittendo repudio, quam in prohibendo. Habes etiam nuptiarum, quoquo velis latere, prospectorem, quas nec separari vult, prohibendo repudium; nec cum macula haberi tunc, permittendo divortium. Erubesce, non conjungens, quos tuus quoque Christus conjunxit. Erubesce, etiam disjungens, sine eo merito, quo disjungi voluit & tuus Christus. Debeo nunc & illud ostendere, unde hanc sententiam deduxerit dominus, quove direxerit. Ita enim plenius constabit, eum non ad Moysen destruendum spectasse, per repudii propositionem subito interpositam: quia nec subito interposita est, habens radicem ex eadem Johannis mentione. Johannes enim retundens Herodem, quod adversus legem uxorem fratris sui defuncti duxisset, habentis filiam ex illa, non alias hoc permittente, imo & præcipiente lege: quam si frater illiberis decesserit, ut a fratre ipsius & ex costa ipsius suppararetur semen illi, conjectus in carcerem fuerat ab eodem postmodum & occisus. Facta igitur mentione Johannis dominus, & utique successus exitus ejus, illicitorum matrimoniorum & adulteri figura jaculatus est in Herodem, adulterum pronuntians, etiam qui dimissam a viro duxerit: quo magis impietatem Herodis oneraret: qui non minus morte quam repudio dimissam a viro duxerat; & hoc, fratre habente ex illa filiam, & vel eo nomine illicite ex libidinis, non ex legis instinctu: ac propterea

pro-

propheten quoque assertorem legis occiderat. Hoc mihi disseruisse proficiet, etiam ad subsequens argumentum *divitis apud inferos dolentis, & pauperis in sinu Abrahæ requiescentis*. Nam & illud quantum ad scripturæ superficiem, subito propositum est, quantum ad intentionem sensus, & ipsum cohæret mentioni Johannis male tractati, & suggillati Herodis male meritati, utriusque exitum deformans, Herodis tormenta, & Johannis refrigeria, ut jam audiret Herodes: *Habent illic Moysen & prophetas, illos audiant.* Sed Marcion aliorsum cogit; scilicet ut utramque mercedem creatoris, sive tormenti, sive refrigerii apud inferos, determinet eis positam, qui legi & prophetis obedierint; Christi vero & Dei sui cœlestem definiat sinum & portum. Respondebimus, & hac ipsa scriptura revincente oculos ejus, quæ *ad inferos discernit Abrahæ sinum pauperi.* Aliud enim inferi, ut puto, aliud quoque Abrahæ sinus. Nam & *magnum* ait *intercidere regiones istas profundum, & transitum utrimque prohibere.* Sed nec *allevasset dives oculos & quidem de longinquo*, nisi in superiora, & de altitudinis longinquo, per immensam illam distantiam sublimitatis & profunditatis. Unde apparet sapienti cuique, qui aliquando Elysios audierit, esse aliquam localem determinationem, quæ sinus dicta sit Abrahæ ad recipiendas animas filiorum ejus, etiam ex nationibus; patris scilicet multarum nationum in Abrahæ censum deputandarum, & ex eadem fide, qua & Abraham Deo credidit, nullo sub jugo legis, nec in signo circumcisionis. Eam itaque regionem, sinum dico Abrahæ, etsi non cœlestem sublimiorem tamen inferis, interim refrigerium, præbituram animabus justorum, donec consummatio rerum, resurrectionem omnium, plenitudine mercedis expungat: tunc apparitura cœlesti promissione, quam Marcion suo vendicat, quasi non a creatore promulgatam. Ad quam ascensum suum Christus ædificat in

 cœlum,

cœlum, secundum Amos: utique suis, ubi est & locus æternus, de quo Esaias: Quis annuntiabit vobis locum æternum, nisi scilicet Christus incedens in justitia, loquens viam rectam, odio habens injustitiam & iniquitatem? Quod si æternus locus repromittitur, & ascensus in cœlum ædificatur a creatore, promittente etiam semen Abrahæ velut stellas cœli futurum, utique ob cœlestem promissionem: salva ea promissione, cur non capiat sinum Abrahæ dici, temporale aliquod animarum fidelium receptaculum, in quo jam delinietur futuri imago, ac candida quædam utriusque judicii prospiciatur. Admonens quoque vos hæreticos, dum in vita estis, Moysen & prophetas unum Deum prædicantes creatorem, & unum Christum prædicantes ejus, & utrumque judicium pœnæ & salutis æternæ apud unicum Deum positum, qui occidat & vivificet. Imo, inquit, nostri Dei monela de cœlo, non Moysen & prophetas jussit audiri, sed Christum: hunc audite. Merito. Tunc enim Apostoli satis jam audierant Moysen & prophetas, qui secuti erant Christum, credendo Moysi & prophetis. Nec enim accepisset Petrus dicere: Tu es Christus, antequam audisset & credidisset Moysi & prophetis, a quibus solis adhuc Christus annuntiabatur. Hæc igitur fides eorum meruerat, ut etiam voce cœlesti confirmaretur, jubente illum audiri, quem agnoverant evangelizantem pacem, evangelizantem bona, annuntiantem locum æternum, ædificantem illis ascensum suum in cœlum. Apud inferos autem de eis dictum est: Habent illic Moysen & prophetas, audiant illos: qui non credebant, vel qui nec omnino sic credebant, esse post mortem superbiæ divitiarum, & gloriæ delitiarum, supplicia annunciata a Moyse & prophetis: decreta autem ab eo Deo, qui de thronis deponit dynastas, & de sterquiliniis elevat inopes. Ita cum utrinque pronuntiationis

tionis diversitas competat creatori, non erit divinitatum statuenda distantia, sed ipsarum materiarum.

35. Conversus ibidem *ad discipulos, Væ dicit autori scandalorum, expedisse ei si natus non fuisset, aut si molino saxo ad collum deligato præcipitatus esset in profundum, quam unum ex illis modicis* utique discipulis ejus *scandalizasset.* Aestima quale supplicium comminetur illi. Nec enim alius ulciscetur scandalum discipulorum ejus? Agnosce igitur & judicem, & illo affectu pronuntiantem de cura suorum, quo & creator retro: Qui tetigerit vos, ac si pupillam oculi mei tangat. Idem sensus ejusdem est: *Peccantem fratrem jubet corripi:* quod qui non fecerit, utique deliquit, aut ex odio volens fratrem in delicto perseverare, aut ex acceptione personæ, parcens ei: habens Leviticum: Non odies fratrem tuum in animo tuo. Traductione non traduces proximum tuum, utique & fratrem, & non sumes propter illum delictum. Nec mirum si ita docet, qui pecora quoque fratris tui, si errantia in via inveneris, prohibet despicias: quo minus ea reducas fratri, nedum ipsum sibi. Sed *& veniam des fratri in te delinquenti, jubet etiam septies.* Parum plane. Plus est enim apud creatorem, qui nec modum statuit, in infinitum pronuntians, Fratris malitiæ memor ne sis, nec petenti eam præstes mandat, sed & non petenti. Non enim dones offensam vult, sed obliviscaris. Lex leprosorum quantæ sit interpretationis erga species ipsius vitii, & inspectationis summi sacerdotis, nostrum erit scire; Marcionis, morositatem legis opponere, ut & hic Christum æmulum ejus affirmet, prævenientem solemnia legis etiam *in curatione decem leprosorum, quos tantummodo ire jussos, ut se ostenderent sacerdotibus, in itinere purgavit*, sine tactu jam & sine verbo tacita potestate, & sola voluntate: quasi necesse sit semel remediatore languorum & vitiorum annuntiato Christo, & de effectibus probato, de qualitatibus curationum

retractari: aut creatorem in Christo ad legem provocari: si quid aliter quam lege distinxit, ipse perfecit: cum aliter utique dominus per semetipsum operetur, sive per filium, aliter per prophetas, famulos suos, maximæ documenta virtutis & potestatis, quæ ut clariora & validiora qua propria, distare a vicariis fas est. Sed ejusmodi & alibi jam dicta sunt in documento superiore. Nunc etsi præfatus est, multos tunc fuisse leprosos apud Israelem, in diebus Helisæi prophetæ, & neminem eorum purgatum nisi Neeman Syrum: non utique & numerus faciet ad differentiam Deorum, in destructionem creatoris, unum remediantis, & prælationem ejus, qui decem emundarit. Quis enim dubitabit plures potuisse curari ab eo, qui unum curasset, quam ab illo decem, qui nunquam retro unum? Sed hac cum maxime pronuntiatione diffidentiam Israelis vel superbiam pulsat: quod cum multi essent illic leprosi, & prophetes non deesset, etiam edito documento, nemo decucurrisset ad Deum operantem in prophetis. Igitur quoniam ipse erat authenticus pontifex Dei patris, inspexit illos secundum legis arcanum, significantis Christum esse verum disceptatorem & elimatorem humanarum macularum. Sed & quod in manifesto fuit legis, præcepit: *Ite ostendite vos sacerdotibus.* Cur, si illos ante erat emundaturus? An quasi legis illusor, ut in itinere curatis ostenderet, nihil esse legem cum ipsis sacerdotibus? Et utique: viderit si cui tam opiniosus videbitur Christus. Imo digniora sunt interpretanda, & fidei justiora. Ideo illos remediatos, qua secundum legem jussi abire ad sacerdotes obaudierant: neque enim credibile est emeruisse medicinam, a destructore legis, observatores legis. Sed cur pristino leproso nihil tale præcepit? Quia nec Helisæus Syro Neeman: & tamen non idcirco non erat creatoris. Satis respondi, sed qui credidit, intelligit etiam altius aliquid. Disce

igitur

igitur & caussas. In *Samariæ regionibus* res agebatur, unde erat & *unus interim ex leprosis*. Samaria autem descivaverat ab Israele, habens schisma illud ex novem tribubus, quas avulsas per Achiam prophetam, collocaverat apud Samariam Hieroboam. Sed & alias semper sibi placentes erant Samaritani de montibus & puteis patrum: sicut in Evangelio Johannis Samaritana illa in colloquio domini apud puteum, Ne tu major sis, & cætera. Et rursus: Patres nostri in isto monte adoraverunt, & vos dicitis, quia Hierosolymis oportet adorare. Itaque qui & per Esaiam: Væ dixerit eis, qui confident in monte Samariæ, jam & ipsum restituere dignatus, de industria, jubet ostendere se sacerdotibus; utique, qui non erant, nisi ubi & templum; subjiciens Samaritam Judæo, quoniam ex Judæis salus, licet Israelitæ & Samaritæ: tota enim promissio tribui Judæ Christus fuit; ut scirent, Hierosolymis esse & sacerdotes & templum, & matricem religionis, & fontem, non puteum salutis. Et ideo ut vidit agnovisse legem illos Hierosolymis expungendam, ex fide jam justificandos, sine legis ordine, remediavit. Unde & unum illum solutum ex decem, memorem divinæ gratiæ, Samariten, miratus: non mandat offerre munus ex lege, quia satis jam obtulerat, *gloriam Deo reddens*: hoc & domino volente interpretari legem. Et tamen cui Deo gratiam reddidit Samarites, quando nec Israelites alium Deum usque adhuc didicisset? Cui alii, quam cui omnes remediati retro a Christo? Ideo *fides tua te salvum fecit*, audiit: quia intellexerat veram se Deo omnipotenti oblationem, gratiarum scilicet actionem, apud verum templum & verum pontificem ejus, Christum, facere debere. Sed nec pharisæi possunt videri de alterius *Dei regno consuluisse dominum, quando venturum sit*, quam diu alius a Christo editus Deus non erat: nec ille de alterius regno respondisse, quam de

cujus consulebatur. *Non venit*, *inquit*, *regnum Dei cum observatione*, nec dicunt: *Ecce hic*, *ecce illic*. *Ecce enim regnum Dei intra vos est*, quis non ita interpretabitur, intra vos est, id est, in manu, in potestate vestra: si audiatis, si faciatis Dei præceptum? Quod si in præcepto est Dei regnum, propone igitur contra, secundum nostras antitheses, Moysen, & una sententia est. Præceptum, inquit, excelsum non est, nec longe a te. Non est in cœlo, ut dicas, quis ascendit in cœlum, & deponit nobis illud, & auditum illud faciemus. Nec ultra mare est, ut dicas, quis transfretabit & sumet illud nobis, & auditum illud faciemus. Prope te est verbum, in ore tuo, & in corde tuo, & in manibus tuis facere illud. Hoc erit, non hic, nec illic: ecce enim intra vos est regnum Dei. Et ne argumentetur audacia hæretica, de regno creatoris, de quo consulebatur, non de suo respondisse eis dominum: sequentia obsistunt, *dicens* enim *filium hominis ante multa pati & reprobari oportere*, *ante adventum suum*, in quo & regnum substantialiter revelabitur, suum ostendit & regnum, de quo responderat, quod passiones & reprobationes ipsius exspectabat. Reprobari autem habens & postea agnosci, & assumi, & extolli, etiam ipsum verbum reprobari, inde decerpsit, ubi in lapidis ænigmate utraque revelatio ejus apud David canebatur. Prima recusabilis, secunda honorabilis. Lapis inquit, quem reprobaverunt ædificantes, iste factus est in caput anguli. A domino factum est hoc. Vanum enim, si credidimus Deum, de contumelia aut gloria scilicet alicujus, prædicasse: non ut eum portenderet, quem & in lapidis & in petræ & in montis figura portenderat. Sed si de suo loquitur adventu, cur *eum diebus Noe & Loth comparat* tetris & atrocibus, Deus & lenis & mitis? Cur admonet *meminisse uxoris Loth*, quæ præceptum creatoris non impune contempsit, si non cum judicio

venit

venit vindicandorum præceptorum suorum? Etiam si vindicat, ut & ille, si judicat me, non debuit per ejus documenta formare, quem destruit, ne ille me formare videatur. Si vero & hic non de suo loquitur adventu, sed de Judæi Christi: exspectemus etiam nunc, ne quid de suo prædicet, illum interim esse credentes, quem omni loco prædicat.

36. Nam & *orandi perseverantiam & instantiam mandans, parabolam judicis ponit, coacti audire viduam, instantia & perseverantia interpellationum ejus.* Ergo judicem Deum ostendit orandum, non se, si non ipse est judex: sed subjunxit, *facturum Deum vindictam electorum suorum.* Si ergo ipse erit judex, qui & vindex: creatorem ergo meliorem Deum probavit, quem electorum suorum *clamantium ad eum die & nocte* vindicem ostendit. Et tamen cum templum creatoris *inducit, & duos adorantes* diversa mente describit, *Pharisæum in superbia, publicanum in humilitate; ideoque alterum reprobatum, alterum justificatum descendisse*: utique docendo, qua disciplina sit orandum, eum & hic orandum constituit, a quo relaturi essent eam orandi disciplinam, sive reprobatricem superbiæ, sive justificatricem humilitatis. Alterius Dei nec templum, nec oratores, nec judicium invenio penes Christum, nisi creatoris. Illum jubet adorare in humilitate, ut *allevatorem humilium*: non in superbia, ut *destructorem superborum.* Quem alium adorandum mihi ostendit, qua disciplina, qua spe? Neminem opinor. Nam & quam docuit orationem, creatori probavimus convenire. Aliud est, si etiam adorari, qua Deus optimus & ultro bonus, non vult. Sed *quis optimus, nisi unus, inquit, Deus?* Non quasi ex duobus Diis unum optimum ostenderit, sed unum esse optimum Deum solum, qui sic unus sit optimus, qua solus Deus. Et utique optimus, qui pluit super justos & injustos, & solem suum oriri facit super bonos & malos: sustinens

& alens & juvans etiam Marcionitas. Denique *interrogatus ab illo quodam, præceptor optime, quid faciens vitam æternam possidebo: de præceptis* creatoris *an ea sciret*, id est, faceret, *expostulavit*: ad contestandum, præceptis creatoris vitam acquiri sempiternam. *Cumque ille principaliora quæque affirmasset observasse se ab adolescentia, unum, inquit, tibi deest. Omnia, quæcumque habes, vende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo, & veni sequere me.* Age Marcion, omnesque jam *commiserones & condibiles* ejus hæretici, quid audebitis dicere? Rescidítne Christus priora *præcepta, non occidendi, non adulterandi, non furandi, non falsum testandi, diligendi patrem & matrem?* An & illa servavit, & quod deerat adjecit? Quanquam & hoc præceptum largitionis in egenos ubique diffusum sit in lege & prophetis, uti gloriosissimus ille observator præceptorum, pecuniam multo cariorem habiturus traduceretur. Salvum est igitur & hoc in Evangelio: Non veni dissolvere legem & prophetas, sed potius adimplere. Simul & cætera dubitatione liberavit, manifestando unius esse & Dei nomen & optimi, & vitam æternam & thesaurum in cœlo, & semetipsum, cujus præcepta supplendo & conservavit & auxit: secundum Michæam quoque hoc loco recognoscendus, dicentem: Si annuntiavit tibi homo, quid bonum? Aut quid a te dominus exquirit, quam facere judicium, diligere misericordiam, & paratum esse sequi dominum Deum tuum? Et homo enim Christus annuntians, quid sit bonum, scientiam legis, *præcepta, inquit, scis?* facere judicium. *Vende inquit, quæ habes:* dilige misericordiam, *& da*, inquit, *egenis*. Paratum se, inquit, ire, cum domino, *& Veni*, inquit, *sequere me.* Tam distincta fuit a primordio Judæa gens per tribus & populos & familias, & domos, ut nemo facile ignorari de genere potuisset, vel de recentibus Augustianis censibus adhuc, tunc fortasse pendentibus;

bus; Jesus autem Marcionis & natus non dubitaretur, qui homo videbatur: utique qua non natus, nullam potuerat generis sui in publico habuisse notitiam; sed erat unus aliquis deputandus ex iis, qui quoquo modo ignoti habebantur. *Cum igitur prætereuntem illum cæcus audisset*, cur *exclamavit*, *Jesu*, *fili David*, *miserere mei*: nisi quia filius David, id est, ex familia David, non temere deputabatur, per matrem & fratres, qui aliquando, ex notitia utique, annuntiati ei fuerant? *Sed antecedentes increpabant cæcum, uti taceret*. Merito, quoniam quidem vociferabatur, non quia de David filio mentiebatur. Aut doce increpantes illos scisse, quod Jesus non esset filius David: ut idcirco silentium cæco indixisse credantur. Sed etsi doceres, facilius illos ignorasse præsumeretur, quam dominum falsam in se prædicationem sustinere potuisse. Sed patiens dominus; non tamen confirmator erroris, imo etiam detector creatoris: ut non prius hanc cæcitatem hominis illius enubilasset, ne ultra Jesum filium David exsistimaret. Atqui ne patientiam ejus infamaretis, nec ullam rationem dissimulationis illi affingeretis, ne filium David negaretis; manifestissime confirmavit cæci prædicationem, & ipsa remuneratione medicinæ, & testimonio fidei. *Fides, inquit, tua te salvum fecit*. Quid vis cæcum credidisse? Ab illo Deo descendisse Jesum ad detectionem creatoris, ad destructionem legis & prophetarum, non illum esse, qui ex radice Jesse, & ex fructu lumborum David destinabatur, cæcorum quoque remunerator. Sed nondum puto ejusmodi tunc cæci erant, qualis Marcion, ut hæc fuerit cæci illius fides, qua crediderit in voce, Jesu fili David: qui hoc se & cognovit, & cognosci ab omnibus voluit. Fidem hominis etsi melius oculatam, etsi veri luminis compotem, exteriore quoque visione donavit, ut & nos regulam simulque mercedem fidei disceremus: Qui vult videre Jesum David filium,

credat per virginis censum. Qui non ita credet, non audiet ab illo, Fides tua te salvum fecit. Atque ita cæcus remanebit ruens in antithesim, ruentem & ipsam antithesim. Sic enim cæcus cæcum deducere solet. Nam si aliquando Davidem in recuperatione Sionis offenderant cæci resistentes, quo minus admitteretur, in figuram populi proinde cæci, non admissuri quandoque Christum filium David: ideo Christus ex diverso cæco subvenit, ut hinc se ostenderet non esse filium David, & ex animi diversitate bonus cæcis, quos ille jusserat cædi. Et cur fidei, & quidem pravæ præstitisse se dixit? Atquin & hoc filius David, antithesim de suo retundendam. Nam & qui David offenderant, cæci. Nunc vero ejusdem carnis homo supplicem se obtulerat filio David, idcirco ei satisfacienti quodammodo placatus filius David, restituit lumina; cum testimonio fidei, qua hoc ipsum crediderat, exorandum sibi esse filium David: & tamen David audacia hominum, puto, offenderat, non valetudo.

37. Consequitur & *Zachæi domus salutem.* Quo merito? Nunquid vel ille crediderat Christum a Marcione venisse? Atquin adhuc in auribus erat omnium vox illa cæci, Miserere mei Jesu fili David: & *omnis populus laudes referebat Deo*: non Marcionis, sed David. Enimvero Zachæus etsi allophylus, fortasse tamen aliqua notitia scripturarum ex commercio judaico afflatus: plus est autem, & ignorans Esaiam, præcepta ejus impleverat. Confringito, inquit, panem tuum esurienti: & non habentes tectum, in domum tuam inducito. Hoc cum maxime agebat, *exceptum domo sua pascens dominum.* Et nudum si videris, contegito, Hoc cum maxime promittebat, in omnia misericordiæ opera *dimidium substantiæ offerens*; dissolvens violentiorum contractuum obnoxiis, & dimittens conflictatos in laxamentum, & omnem conscrip-

tionem

tionem iniquam dissipans, *dicendo: etsi cui quid per calumniam eripui, quadruplum reddo. Itaque dominus: Hodie, inquit, salus huic domui.* Testimonium dixit, salutaria esse, quæ præceperat prophetes creatoris. Cum vero dicit, *Venit enim filius hominis salvum facere quod periit.* Jam non contendo eum venisse, ut salvum faceret, quod perierat, cujus fuerat, & cui perierat, quod salvum venerat facere: sed in alterius quæstionis gradum dirigo. De homine agi nulla dubitatio est; hic, cum ex duabus substantiis constet, ex corpore & anima: quærendum est, ex qua substantiæ specie periisse videatur. Si ex corpore, ergo corpus perierat, anima non. Quod perierat, salvum facit filius hominis: habet igitur & caro salutem. Si & anima perierat, animæ perditio saluti destinatur: caro quæ non periit, salva est. Si totus homo perierat ex utraque substantia: totus homo salvus fiat, necesse est; & elisa est sententia hæreticorum negantium carnis salutem. Jam & Christus creatoris confirmatur, qui secundum creatorem totius hominis salutem pollicebatur. *Servorum quoque parabola, qui secundum rationem fœneratæ pecuniæ dominicæ dijudicantur, judicem ostendit Deum*, etiam ex patre severitatis: *non tantum honorantem, verum & auferentem, quod quis videatur habuisse.* Aut si & hic creatorem finxerit austerum, *tollentem quod non posuerit, & metentem quod non severit*: hic quoque me ille instruit, *cujus pecuniam ut fœnerem edocet.*

38. Sciebat Christus *baptisma Johannis unde esset*, & cur quasi nesciens *interrogabat?* Sciebat non responsuros sibi pharisæos, & cur frustra interrogabat? An ut ex ore ipsorum judicaret illos, vel ex corde? Refer ergo & hæc ad excusationem creatoris, & ad comparationem Christi: & considera jam, quid secuturum esset, si quid pharisæi ad interrogationem renuntiassent. Puta illos *renuntiasse humanum Johannis baptisma:*

mae: statim lapidibus elisi fuissent. Existeret aliquis Marcion adversus Marcionem qui diceret: O Deum optimum, o Deum diversum a creatoris exemplis! Sciens præceps ituros homines, ipse illos in præruptum imposuit. Sic enim & de creatore in arboris lege tractatur. *Sed de cælis fuit baptisma Johannis. Et quare, inquit Christus, non credidistis ei?* Ergo, qui credi voluerat Johanni, increpaturus quod non credidissent: ejus erat, cujus sacramentum Johannes administrabat. Certe nolentibus renuntiare quid saperent, cum & ipse vicem opponit: *& ego non dico vobis, in qua virtute hæc facio*, malum malo reddidit. *Reddite quæ Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei Deo.* Quæ erunt Dei? Quæ similia sunt denario Cæsaris, imago scilicet & similitudo ejus. Hominem igitur reddi jubet creatori, in cujus imagine & similitudine & nomine & materia expressus est. Quærat sibi monetam Deus Marcionis; Christus denarium hominis suo Cæsari jubet reddi, non alieno: nisi quod necesse est, qui suum denarium non habet. Justa & digna præscriptio est in omni quæstione, ad propositum interrogationis pertinere debere sensum responsionis. Cæterum aliud consulenti, aliud respondere dementis est. Quo magis absit a Christo, quod ne homini quidem convenit. *Sadducæi resurrectionis negatores, de ea habentes interrogationem, proposuerant domino ex lege materiam mulieris, quæ septem fratribus ex ordine defunctis, secundum præceptum legale nupsisset, cujus viri deputanda esset in resurrectione.* Hæc fuit materia quæstionis, hæc substantia consultationis. Ad hoc respondisse Christum necesse est. Neminem timuit, ut quæstiones aut declinasse videatur: aut per occasionem earum, quod alias palam non docebat subostendisse. *Respondit igitur. Hujus quidem ævi filios nubere.* Vides quam pertinenter ad caussam. Quia de ævo venturo quærebatur, in quo neminem nubere definiturus præstruxit: hic quidem

nubi,

nubi, ubi sit & mori. *Quos vero dignatus sit Deus illius ævi possessione & resurrectione a mortuis, neque nubere, neque nubi, quia nec morituri jam sint, cum similes angelorum fiant, Dei & resurrectionis filii facti.* Cum igitur sensus responsionis non ad aliud sit dirigendus, quam ad propositum interrogationis: si hoc sensu responsionis propositum absolvitur interrogationis: non aliud responsio domini sapit, quam quo quæstio absolvitur. Habes & tempora permissarum & negatarum nuptiarum, non ex sua propria, sed ex resurrectionis quæstione. Habes & ipsius resurrectionis confirmationem, & totum quod Sadducæi sciscitabantur, non de alio Deo interrogantes, nec de proprio nuptiarum jure quærentes. Quod si ad ea facis respondere Christum, de quibus non est consultus, negas eum, de quibus interrogatus est, respondere potuisse, Sadducæorum scilicet sapientia captum. Ex abundanti nunc & post præscriptionem retractabo adversus argumentationes cohærentes. Nacti enim scripturæ textum, ita in legendo decucurrerunt: quos autem dignatus est, Deus *illius ævi* ideo adjungunt, quo alium Deum faciant illius ævi. Cum sic legi oporteat: *Quos autem dignatus est Deus*; ut facta hic distinctione, post Deum, ad sequentia pertineat *illius ævi*: id est, quos dignatus sit Deus, illius ævi possessione & resurrectione. Non enim de Deo, sed de statu illius ævi consulebatur, cujus uxor futura esset, post resurrectionem, in illo ævo. Sic & de ipsis nuptiis responsum subvertunt: ut, filii hujus ævi nubunt, & nubuntur, de hominibus dictum sit creatoris, nuptias permittentis: se autem, quos Deus illius ævi, alter scilicet, dignatus sit resurrectione, jam & hic non nubere: quia non sint filii hujus ævi, quando de nuptiis illius ævi consultus, non de hujus, eas negaverat, de quibus consulebatur. Itaque qui ipsam vim & vocis & pronuntiationis & distinctionis exceperant:

nihil

nihil aliud senserunt, quam quod ad materiam consultationis pertinebat. Atque adeo *scribæ*, *Magister*, *inquiunt*, *bene dixisti*. Confirmaverat enim resurrectionem, formam ejus edendo adversus Sadducæorum opinionem. Denique testimonium eorum, qui ita eum respondisse præsumserant, non recusavit. *Si autem scribæ Christum filium David exsistimabant, ipse autem David dominum eum appellat*, quid hoc ad Christum? Non David errorem scribarum obtundebat, sed honorem Christo David procurabat: quem dominum Christum magis, quam filium David, confirmabat? Quod non congrueret destructori creatoris. At ex nostra parte quam conveniens interpretatio! Nam, qui olim a cæco illo filius David fuerat invocatus, quod tunc reticuit, non habens in præsentia scribas, nunc ultro coram eis de industria protulit; ut se, quem cæcus secundum scribarum doctrinam, filium tantum David prædicarat, dominum quoque ejus ostenderet, remunerata quidem fide cæci, qua filium David crediderat illum: pulsata vero traditione scribarum, qua non & dominum eum norant: quodcumque ad gloriam spectaret Christi creatoris, sic non alius tueretur, quam Christus creatoris.

39. Olim constitit de nominum proprietate, ei illam competere, qui prior & Christum suum in homines annuntiaret, & Jesum transnominaret. Constabit itaque & de impudentia ejus, *qui multos dicat venturos in nomine ipsius*: quod non sit ipsius, si non Christus & Jesus creatoris est, ad quem proprietas nominum pertinet; amplius, & *prohibeat eos recipi*, quorum & ipse par sit; ut qui proinde in nomine venit alieno, si non ipsius erat, a mendacio nominis prævenire discipulos, qui per proprietatem nominis possidebat veritatem ejus. *Venient denique illi, dicentes: Ego sum Christus.* Recipies eos, qui consimilem recepisti. Et hic enim in nomine suo venit. Quid

nunc

nunc, quod & ipse veniet nominum dominus Jesus creatoris? Rejicies illum? Et quam iniquum, quam injustum, & optimo Deo indignum, ut non recipias eum, in nomine suo venientem, qui alium in nomine ejus recepisti! Videamus & quæ signa temporibus imponat. *Bella* opinor & *regnum super regnum, & gentem super gentem, & pestem, & fames terræque motus, & formidines, & prodigia de cœlo:* quæ omnia severo & atroci Deo congruunt. *Hæc* cum *adjicit etiam oportere fieri*, quem se præstat, destructorem, an probatorem creatoris? Cujus dispositiones confirmat impleri oportere, quas ut optimus tam tristes, quam atroces abstulisset potius, quam constituisset, si non ipsius fuissent. *Ante hæc autem persecutiones eis prædicat & passiones venturas*, in martyrium, utique & in salutem: accipe prædicatum in Zacharia: Dominus, inquit, omnipotens proteget eos & consument illos, & lapidabunt lapidibus fundæ, & bibent sanguinem illorum velut vinum, & replebunt pateras quasi altaris: & salvos eos faciet dominus illo die, velut oves, populum suum, qui lapides sancti volutant. Et ne putes hæc in passiones prædicari, quæ illos tot bellorum nomine ab Allophylis manebant, respice ad species. Nemo in prædicatione bellorum legitimis armis debellandorum, lapidationem enumerat popularibus cœtibus magis & inermi tumultui familiarem. Nemo tanta in bello sanguinis flumina paterarum capacitate metitur, aut unius altaris cruentatione adæquat. Nemo oves appellat eos, qui in bello armati & ipsi ex eadem feritate certantes, cadunt, sed qui in sua proprietate atque patientia dedentes potius semetipsos, quam vindicantes trucidantur. Denique qui lapides, inquit, sancti volutant: non quia milites pugnant. Lapides enim sunt & fundamenta, super quæ nos ædificamur, extructi secundum Paulum, super fundamentum Apostolorum, qui lapides sancti

oppo-

oppositi omnium offensui volutabant. *Et hic igitur ipse vetat cogitari, quid responderi oporteat apud tribunalia*, qui & Balæ, quod non cogitaverat, imo contra quam cogitaverat, suggessit: & Moysi causato linguæ tarditatem os *repromisit: & sapientiam ipsam, cui nemo resisteret*, per Esaiam demonstravit. Hic dicet, ego Dei sum, & clamabit in nomine Jacob, & alius inscribetur in nomine Israëlis. Quid enim sapientius & incontradicibilius confessione simplici & exserta in martyris nomine cum Deo invalescentis: quod est interpretatio Israëlis. Nec mirum, si is cohibuit præcogitationem, qui & ipse a patre excepit pronuntiandi tempestive subministrationem. Dominus mihi dat linguam disciplinæ, quando debeam proferre sermonem, nisi Marcion Christum non subjectum patri infert. *A proximis quoque persecutiones & nominis ex odio* utique *blasphemiam prædicatam*, non debeo rursus ostendere. *Sed per tolerantiam*, *inquit*, *salvos facietis vosmetipsos*, de qua scilicet psalmus, Tolerantia, inquit, justorum non periet in finem. Quia & alibi. Honorabilis mors justorum: ex tolerantia sine dubio, quia & Zacharias: Corona autem erit eis qui toleraverint. Sed ne audeas argumentari Apostolos, ut alterius Dei præcones, a Judæis vexatos: memento Prophetas quoque eadem a Judæis passos, tamen non alterius Dei Apostolos fuisse, quam creatoris. Sed *monstrato dehinc tempore excidii cum cœpisset vallari exercitibus Hierusalem, Signa jam ultimi finis enarrat, solis & lunæ syderumque prodigia. Et in terra angustias nationum, obstupescentium velut a sonitu maris fluctuantis, præ exspectatione imminentium orbi malorum. Quod & ipsæ vires cœlorum concuti habeant*, accipe Joëlem. Et dabo prodigia in cœlo, & in terra sanguinem & ignem & fumi vaporem. Sol convertetur in tenebras & in sanguinem luna, priusquam adveniat dies magnus & illustris domini. Habes & Abacum, Fluminibus disrumpe-

tur

tur terra: videbunt te & parturient populi, dispergens aquas gressu. Dedit abyssus sonum suum: sublimitas timoris ejus elata est: Sol & luna constitit in suo ordine, in lucem coruscationis tuæ ibunt in fulgorem, fulgur scutum tuum, in comminatione tua diminues terram, Et in indignatione tua depones nationes. Conveniunt opinor & domini pronuntiationes & prophetarum de concussionibus mundi, & orbis elementorum, & nationum. Post hæc quid dominus? *Et tunc videbunt filium hominis venientem de cœlis cum plurima virtute. Cum autem hæc fient, erigetis vos, & levabitis capita, quoniam appropinquabit redemtio vestra* In tempore scilicet regni, de quo subjecta erit ipsa parabola. *Sic & vos cum videritis omnia hæc fieri, scitote appropinquasse regnum Dei.* Hic erit dies magnus domini & illustris, venientis de cœlis filii hominis secundum Danielem, Ecce cum cœli nubibus tanquam filius hominis adveniens &c. Et data est illi regia potestas, quam in parabola postulaturus exierat, relicta pecunia servis, quæ fœneraretur, & universæ nationes, quas promiserat ei in psalmo pater. Postula de me & dabo tibi gentes hæreditatem tuam. Et gloria omnis serviens illi, & potestas ejus æterna, quæ non auferetur, & regnum ejus quod non corrumpetur, quia nec morientur in illo, nec nubent, sed erunt sicut angeli. De eodem adventu filii hominis & fructu ejus apud Abacuc. Existi in salutem populi tui, ad salvos faciendos Christos tuos; erecturos scilicet se & capita levaturos in tempore regni, redemptus. Igitur cum & hæc, quæ sunt promissionum, proinde conveniant sicut & illa, quæ sunt concussionum ex consonantia propheticarum & dominicarum pronuntiationum, nullam hic poteris interstruere distinctionem, ut concussiones quidem referas ad creatorem, sævitiæ scilicet Deum, quas nec sinere nedum exspectare deberet Deus optimus. Promissiones vero

Deo optimo deputes, quas creator, ignorans illum, non prophetasset. Aut si suas prophetavit, non distantes a promissionibus Christi, par erit in libertate optimo Deo: nec plus videbitur a Christo tuo repromitti, quam a meo filio hominis. Ipsum decursum scripturæ evangelicæ ab *interrogatione discipulorum usque ad parabolam fici*, ita invenies contextu sensus, filio hominis hinc atque illinc adhærere: ut in illum conpingat, & tristia & læta, & concussiones, & promissiones: nec possis separare ab illo alteram partem. Unius enim filii hominis adventu constituto inter duos exitus, concussionum & promissionum, necesse est ad unum pertineant filium hominis, & incommoda nationum, & vota sanctorum, qui ita positus est in medio, ut communis exitibus ambobus, alterum conclusurus adventu suo, id est incommoda nationum, alterum incipiens, id est vota sanctorum: ut sive mei Christi concesseris adventum filii hominis, quo mala imminentia ei deputes, quæ adventum ejus antecedunt, cogaris etiam bona ei adscribere, quæ ab adventu ejus oriuntur, cogaris mala quoque ei deputare, quæ adventum ejus antecedunt. Tam enim mala cohærent adventui filii hominis antecedendo, quam & bona subsequendo. Quære igitur, quem ex duobus Christis constituas in persona unius filii hominis, in quam utraque dispositio referatur. Aut & creatorem optimum, aut & Deum tuum, asperum dedisti natura. In summa, ipsius parabolæ considera exemplum, *aspice ficum & arbores omnes, cum fructum protulerint, intelligunt homines æstatem appropinquasse. Sic & vos cum videritis hæc fieri, scitote in proximo esse regnum Dei.* Si enim fructificationes arbuscularum signum æstivo tempori præstant, antecedendo illud; proinde conflictationes orbis signum prænotant regni præcedendo illud. Omne autem signum ejus est, cujus est res, cujus est signum. Et omni rei ab

eo

eo imponitur signum, cujus est res. Ita si conflictationes signa sunt regni, sicut fructificationes æstatis, ergo & regnum creatoris est, cujus conflictationes deputantur, quæ signa sunt regni. Præmiserat, oportere hæc fieri, tam atrocia, tam dira, Deus optimus, certe a prophetis & a lege prædicata, adeo legem & prophetas non destruebat, cum quæ prædicaverant confirmat perfici oportere. Adhuc ingerit *non transiturum cœlum ac terram, nisi omnia peragantur.* Quænam ista? Si quæ a creatore fiunt, merito sustinebunt elementa domini sui ordinem expungi. Si quæ a Deo optimo, nescio an sustineat cœlum & terra perfici, quæ æmulus statuit. Hoc si patietur creator, zelotes Deus non est. Transeat age nunc terra & cœlum. Sic enim dominus eorum destinavit, dum verbum ejus maneat in ævum. Sic enim & Esaias prænuntiavit. *Admoneantur & discipuli, ne quando graventur corda eorum crapula & ebrietate & secularibus curis, & insistat eis repentinus dies ille velut laqueus;* utique oblitis Deum ex plenitudine & cogitatione mundi. Moysi erit admonitio. Adeo is liberabit a laqueo diei illius, qui hanc admonitionem retro intulit. Erant & loca alia apud Hierusalem ad docendum, erant & extra Hierusalem ad secedendum. Sed enim *per diem in templo docebat*, ut qui per Osee prædixerat, in templo meo me invenerunt, & illic disputatum est ad eos: *ad noctem vero in elæonem secedebat.* Sic enim Zacharias demonstrarat. Et stabunt pedes ejus in monte elæone. Erant horæ quoque auditorio competentes. Diluculo conveniendum erat, quia per Esaiam cum dixisset dominus, dat mihi linguam disciplinæ, adiecit, apposuit mihi mane aurem ad audiendum. Si hoc est prophetias dissolvere, quid erit adimplere?

40. Proinde scit & quando pati oporteret eum, cujus passionem lex figurat. Nam & tot festis Judæorum *Pascha diem egit.* In hoc enim sacramentum pronuntia-

nuntiarat Moyses, Pascha est domini. Ideo & affectum suum ostendit, *Concupiscentia concupivi Pascha edere vobiscum ante quam patiar.* O legis destructorem, qui concupierat etiam Pascha servare! Nimirum vervecina illum Judaica delectaret? An ipse erat, qui tanquam ovis ad victimam adduci habens, & tanquam ovis coram tondente, sic os non aperturus, figuram sanguinis sui salutaris implere concupiscebat? Poterat & ab extraneo quolibet *tradi*, ne dicerem & in hoc psalmum expunctum, qui mecum panem edit levabit in me plantam. Poterat & sine præmio tradi. Quanta enim opera traditoris circa eum; qui populum coram offendens, nec tradi magis potuisset quam invadi? Sed hoc alii competisset Christo, non qui prophetias adimplebat. Scriptum est enim, Pro eo quod venumdedere justum. Nam & quantitatem & exitum pretii, postea Juda pœnitente, revocati & in emptionem dati agri figuli, sicut in Evangelio Matthæi continetur, Hieremias præcanit, Et acceperunt triginta argentea, pretium appreciati vel honorati, & dederunt ea in agrum figuli. Professus itaque se concupiscentia concupisse edere pascha ut suum, (indignum enim, ut quid alienum concupisceret Deus) *acceptum panem & distributum discipulis, corpus suum illum fecit, hoc est corpus meum dicendo;* id est figura corporis mei. Figura autem non fuisset, nisi veritatis esset corpus. Cæterum vacua res, quod est phantasma, figuram capere non posset. Aut si propterea panem corpus sibi finxit, quia corporis carebat veritate: ergo panem debuit *tradere pro nobis.* Faciebat ad vanitatem Marcionis, ut panis crucifigeretur. Cur autem panem corpus suum appellat, & non magis peponem, quem Marcion cordis loco habuit? Non intelligens, veterem fuisse istam figuram corporis Christi, dicentis per Hieremiam: Adversus me cogitaverunt cogitatum, dicentes, *Venite conjiciamus lignum*

im

in panem ejus, scilicet crucem in corpus ejus: itaque illuminator antiquitatum quid tunc voluerit significasse panem, satis declaravit, corpus suum vocans panem. Sic & *in calicis mentione testamentum constituens sanguine suo obsignatum*, substantiam corporis confirmavit. Nullius enim corporis sanguis potest esse, nisi carnis. Nam & si qua corporis qualitas non carnea opponetur nobis, certe sanguinem nisi carnea non habebit. Ita consistit probatio corporis de testimonio carnis, probatio carnis de testimonio sanguinis. Ut autem & sanguinis veterem figuram in vino recognoscas, aderit Esaias. Quis, inquit, qui advenit ex Edom? Rubor vestimentorum ejus ex Bosor? Sic decorus in stola violenta cum fortitudine? Quare rubra vestimenta tua? Et indumenta sicut de foro torcularis pleno conculcato? Spiritus enim propheticus velut jam contemplabundus dominum ad passionem venientem, carne scilicet vestitum, ut in ea passum, cruentum habitum carnis, in vestimentorum rubore designat, conculcatæ & expressæ vi passionis tamquam in foro torcularis, quia exinde quasi cruentati homines de vini rubore descendant. Multo manifestius Genesis in benedictione Judæ, ex cujus tribu, carnis census Christi processurus, jam tunc Christum in Juda declinabat, Lavabit, inquit, in vino stolam suam, & in sanguine uvæ amictum suum; stolam & amictum carnem demonstrans, & vinum sanguinem. Ita & nunc sanguinem suum in vino consecravit, qui tunc vinum in sanguine figuravit.

41. *Væ ait, per quem traditur filius hominis.* Ergo jam væ constat imprecationis & comminationis inclamationem intelligendam, & irato & offenso deputandam, nisi si Judas impune erat tantum sceleris relaturus. Aut si impune, vacat væ. Si non impune, utique ab eo puniendus, in quem scelus traditionis admisit. Porro si sciens passus est, hominem, quem

ipse comitatui suo asciverat, in tantum scelus ruere, noli jam de creatore circa Adam retractare, quæ in tuum quoque Deum retorquentur: aut ignorasse illum, qui non ex providentia obstitit peccaturo: aut obsistere non potuisse, si ignorabat: aut noluisse, si & sciebat & poterat: atque ita malitiosum judicandum, qui passus sit hominem suum ex delicto perire. Suadeo igitur agnoscas potius & in isto creatorem, quam parem illi Deum optimum, adversus sententiam tuam facias. Nam & Petrum præsumptorie aliquid elocutum, negationi potius destinando, zelotem Deum tibi ostendit. *Debuit etiam osculo tradi*; Propheticus scilicet Christus, ut ejus scilicet filius, qui labiis a populo diligebatur. *Perductus in consessum an ipse esset Christus, interrogatur.* De quo Christo Judæi quæsissent nisi de suo? Cur ergo non vel tunc alium eis prodidit? Ut pati posset, inquis, id est ut ille optimus ignorantes adhuc in scelus mergeret. Atquin, & si dixisset, passurus esset. *Si dixero enim, inquit, vobis, non creditis.* Porro non credituri, perseverassent in necem ejus. Et cur non magis passurus esset, si alterius Dei, ac per hoc adversarium creatoris manifestasset? Ergo non ut pateretur, alium se tunc quoque supersedit ostendere; sed quomodo ex ore ejus confessionem extorquere cupiebant, nec confesso tamen credituri, qui eum ex operibus scripturas adimplentibus agnovisse debuerant: ita ejus fuit occultasse se, cui ultro debebatur agnitio. Et tamen adhuc eis manum porrigens, *Abhinc, inquit, erit filius hominis sedens ad dexteram virtutis Dei.* Suggerebat enim se ex Danielis prophetia filium hominis, & e psalmo David, sedentem ad dexteram Dei. Itaque est isto dicto & scripturæ comparatione illuminati, quem se vellet intelligi, *ergo inquiunt, tu Dei filius es?* Cujus Dei, nisi quem solum noverant? Cujus Dei, nisi quem in psalmo meminerant, dixisse filio suo,

Sede

Sede ad dexteram meam. Sed respondit, vos dicitis: quasi non ego. Atquin confirmavit id se esse, quod illi dixerant, dum rursus interrogant. Unde autem probabis interrogative, & non ipsos confirmative pronuntiasse, *Ergo tu filius Dei es?* Ut quia oblique ostenderat se per scripturas filium Dei intelligendum, sic senserint, ergo tu Dei es filius, quod te non vis aperte dicere: atque ita & ille, vos dicitis, confirmative respondit: & adeo sic fuit pronuntiatio ejus, ut perseveraverit in eo, quod pronuntiatio sapiebat.

42. *Perductum* enim *illum ad Pilatum onerare cœperunt, quod se regem diceret Christum*, sine dubio Dei filium, sessurum ad Dei dexteram. Cæterum alio eum titulo gravassent, incerti an filium Dei se dixisset; si Vos dicitis, sic pronuntiasset, hoc se esse, quod dicerent. *Pilato quoque interroganti, tu es Christus? Proinde tu dicis*, ne metu potestatis videretur amplius respondisse. Constitutus est igitur dominus in judicio. Et statuit in judicio populum suum. Ipse dominus in judicium venit cum presbyteris & archontibus populi, secundum Esaiam. Atque exinde omne scriptum passionis suæ implevit, Tumultuatæ sunt ibidem nationes, & populi meditati sunt inania. Astiterunt reges terræ, & archontes congregati sunt in unum adversus dominum & adversus Christum ejus. Nationes, Romani, qui cum Pilato fuerant. Populi, tribus Israelis. Reges, in Herode; Archontes, in summis sacerdotibus. Nam & *Herodi* velut munus *a Pilato missus*, Osee vocibus fidem reddidit; de Christo enim prophetaverat: & vinctum eum ducent xenium regi. *Delectatus est* denique *Herodes viso Jesu, nec vocem ullam ab eo audivit.* Tanquam agnus enim coram tondente, sic non aperuit os suum, quia dominus dederat illi linguam disciplinæ, ut sciret quomodo eum oporteret proferre sermonem. Illam scilicet

linguam, quam in psalmo adglutinatam gutturi suo tunc probabat non loquendo. *Et Barrabas quidem nocentissimus, vita*, ut bonus, *donatur*, *Christus vero* justissimus, ut homicida *morti expostulatur*. *Sed & duo scelesti circumfiguntur illi*, *ut inter iniquos scilicet deputaretur*. *Vestitum plane ejus a militibus divisum*, *partim sorte concessum* Marcion abstulit, respiciens psalmi prophetiam, Dispertiti sibi sunt vestimenta mea, & in vestitum meum sortem miserunt. Aufer igitur & *crucem ipsam*. Idem tamen psalmus de eo non tacet, Foderunt manus meas & pedes: totus in illo exitus legitur. Circumdederunt me canes, synagoga malesicorum circumvallavit me. Omnes qui spectabant me, naso irridebant me. Locuti sunt labiis, & capita moverunt; Speravit in Deum, liberet eum. Quo jam testimonium vestimentorum habe falsi tui prædam? Totus psalmus vestimenta sunt Christi. *Ecce autem & elementa concutiuntur*. dominus enim patiebatur ipsorum. Cæterum adversario læso cœlum luminibus floruisset, magis sol radiis insultasset, magis dies stetisset, libenter spectans pendentem in patibulo Christum Marcionis. Hæc argumenta quoque mihi competissent, & si non fuissent prædicata. Cœlum, inquit Esaias, vestiam tenebris. Hic erit dies de quo & Amos, Et erit illa die, dicit dominus, *occidet sol* meridie. Habes & *horæ sextæ* significationem; & contenebrabit super terram. *Scissum est & templi velum*, angeli eruptione, derelinquentis filiam Sionis, tanquam in vinea speculam, & in cucumerario casulam. O quantum perseveravit etiam xxx. psalmo Christum ipsum reddere, *Vociferatur ad patrem*, *ut* & moriens ultima voce *prophetas adimpleret*. *Hoc dicto exspiravit*. Quis? Spiritus semetipsum, an caro spiritum? Sed spiritus semetipsum exspirare non potuit. Alius est, qui exspirat, alius qui exspiratur. Si spiritus exspiratur, ab alio exspiretur necesse est. Quod si solus spiritus

fuisset,

fuisset, discessisse potius diceretur quam exspirasse. Quis igitur exspirat spiritum nisi caro? Quæ & spirat quando illum habet, & ita eum, cum amittit, exspirat. Denique si caro non: phantasma carnis. Phantasma autem spiritus fuit: Spiritus autem semetipsum exspiravit, & exspirando discessit. Sine dubio phantasma discessit, cum spiritus, qui erat phantasma, discessit, & nusquam comparuit phantasma cum spiritu. Nihil ergo *remansit in ligno*. Nihil pependit etiam post exspirationem. Nihil de *Pilato postulatum*. Nihil *de patibulo detractum*. Nihil *sindone involutum* Nihil *sepulchro novo conditum*. Atquin, non nihil. Quid igitur illud fuit, si phantasma? Adhuc ergo inerat & Christus.' Si discesserat Christus, ergo abstulerat phantasma. Superest impudentiæ hæreticæ, dicere phantasma illic phantasmatis remansisse. Sed si & *Joseph corpus* fuisse noverat, quod tota pietate *tractavit? Ille* Joseph *qui non consenserat in scelere Judæis*, Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, & in via peccatorum non stetit, & in cathedra pestium non sedit. Oportuerat etiam sepultorem domini prophetari, ac jam tunc merito benedici.

43. Si nec *mulierum illarum officium* præterit prophetia, *quæ ante lucem convenerunt ad sepulchrum cum odorum paratura?* De hoc enim per Osee, ut quærant, inquit, faciem meam, ante lucem vigilabunt ad me dicentes, Eamus & convertamur ad dominum, quia ipse eripuit, & curabit nos, percussit, & miserebitur nostri, sanabit nos post biduum, in die tertia resurgemus. Quis enim hæc non credat *in recogitatu mulierum* illarum volutata, inter dolorem præsentis destitutionis, qua percussæ sibi videbantur a domino, & spem resurrectionis ipsius, qua restitui rite arbitrantur? *Corpore autem non invento*, sublata erat sepultura ejus de medio, secundum Esaiam. Sed & *duo ibidem angeli apparuerunt*: Tot fere laterensibus uti solebat,

in duobus testibus consistens Dei sermo. *Revertentes quoque a sepulchro mulieres*, & ab illa angelorum visione prospiciebat Esaias: Mulieres, inquit, Venientes a visione, venite, ad renuntiandam scilicet domini resurrectionem. Bene autem, quod *incredulitas discipulorum perseverabat*, ut in finem usque defensio nostra consisteret, Christum Jesum non alium se discipulis edidisse, quam prophetarum. Nam cum *duo ex illis iter agerent, & dominus eis adhæsisset, non comparens, quod ipse esset, etiam dissimulans de conscientia rei gestæ: Nos autem putabamus, inquiunt, ipsum esse redemtorem Israelis;* utique suum Christum, id est creatoris; adeo nec alium se ediderat illis. Cæterum non exsistimarent eum creatoris. Et cum creatoris exsistimaretur, non sustinuisset hanc de se exsistimationem, si non is esset, qui exsistimatur. Aut ipse erit auctor erroris, & prævaricator veritatis, adversus Dei optimi titulum. Sed nec post resurrectionem alium se eis ostendit, quam quem exsistimatum sibi dixerant. Plane *invectus est in illos, O insensati & tardi corde in credendo omnibus, quæ locutus est ad vos.* Quænam locutus? Alterius se Dei esse probat, & minus de Deo? An eadem & *angeli ad mulieres? rememoramini, quæ locutus sit vobis in Galilæa dicens, quod oportet tradi filium hominis & crucifigi, & tertia die resurgere.* Et quare oportebat? Nisi quia ita a Deo creatore scriptum. Igitur increpavit illos, ut de sola passione scandalizatos, & ut dubios de fide resurrectionis, annuntiatæ sibi a feminis, per quæ non crediderant ipsum fuisse, quem exsistimarant. Itaque quod exsistimaverant id volens credi se, eum se confirmabat, quem exsistimaverant; creatoris scilicet Christum, redemptorem Israelis. De corporis autem veritate quid potest clarius? Cum *hæsitantibus eis ne phantasma esset, imo phantasma credentibus: quid turbati estis? inquit, quid cogitationes subeunt in corda vestra? Videte manus meas & pe-*

des,

des, quia ego ipse sum, quoniam spirtus ossa non habet, sicut me videtis habere. Et Marcion quædam, contraria sibi illa, credo industria, eradere de Evangelio suo noluit; ut ex his, quæ eradere potuit nec erasit, illa, quæ erasit, nec negetur erasisse, aut merito erasisse dicatur. Nec parcit nisi eis, quæ non minus aliter interpretando, quam delendo, subvertit. Vult itaque sic dictum, quasi, spiritus ossa non habet, sicut me videtis habentem, ad spiritum referatur; sicut me videtis habentem, id est non habentem ossa, sicut & spiritus. Et quæ ratio tortuositatis istius? Cum simpliciter pronuntiare potuisset, quia spiritus ossa non habet, sicut me videtis non habentem. Cur autem inspectui eorum manus & pedes suos offert, quæ membra ex ossibus constant? Si ossa non habebat, cur adjicit, & scitote quia ego sum, quem scilicet corporeum retro noverant? Aut si phantasma erat usque quaque, cur illos phantasma credentes increpabat? Atquin *adhuc eis non credentibus*, propterea *cibum desideravit*; ut se ostenderet etiam dentes habere. Implevimus, ut opinor, sponsionem; exhibuimus Jesum Christum prophetarum doctrinis, sententiis, affectibus, sensibus, virtutibus, passionibus, etiam resurrectione, non alium quam creatoris. Siquidem & *Apostolos mittens ad prædicandum universis nationibus*, in omnem terram exire sonum eorum, & in terminos terræ voces eorum, psalmum adimplendo, præcepit. Misereor tui Marcion, frustra laborasti. Christus enim Jesus in Evangelio tuo, meus est.

LIBER

LIBER QUINTUS.

1. Nihil sine origine nisi Deus solus. Quæ quantum præcedit in statu omnium rerum, tantum præcedat necesse est etiam in retractatu earum, ut constare de statu possit. Quia nec habeas dispicere, quid quale sit, nisi certus an sit, cum cognoveris unde sit. Et ideo ex opusculi ordine ad hanc materiam devolutus, Apostoli quoque Pauli originem a Marcione desidero; novus aliqui discipulus, nec ullius alterius auditor, qui nihil interim credam, nisi nihil temere credendum: temere porro credi, quodcumque sine originis agnitione creditur: quique dignissime ad sollicitudinem redigam istam inquisitionem, cum is mihi adfirmatur Apostolus, quem in albo Apostolorum apud Evangelium non deprehendo. Denique audiens postea eum a domino allectum, jam in cœlis quiescente; quasi inprovidentiam exsistimo, si non ante scivit, illum sibi necessarium Christus, sed jam ordinato officio Apostolatus & in sua opera dimisso, ex incursu, non ex prospectu, adjiciendum exsistimavit; necessitate, ut ita dixerim, non voluntate. Quamobrem Pontice nauclere, si nunquam furtivas merces vel illicitas in acatos tuas recepisti, si nullum omnino onus avertisti vel adulterasti, cautior utique & fidelior in Dei rebus: edas velim nobis quo symbolo susceperis Apostolum Paulum, quis illum tituli charactere percusserit; quis transmiserit tibi, quis imposuerit, ut possis eum constanter exponere; ne illius probetur, qui *omnia* Apostolatus *ejus instrumenta* protulerit. Ipse se, inquit, Apostolum est professus, & quidem non ab hominibus, nec per hominem, sed per Jesum Christum. Plane profiteri potest semetipsum quivis. Verum professio ejus alterius autoritate confi-

conficitur: alius scribit: alius subscribit, alius obsignat, alius actis refert. Nemo sibi & professor & testis est. Præter hæc utique legisti, multos venturos, qui dicant, ego sum Christus. Si est, qui se Christum mentiatur, quanto magis qui se Apostolum prædicet Christi? Adhuc ego in persona discipuli & inquisitoris conversor, ut jam hinc & fidem tuam obtundam, qui unde eam probes, non habes; & impudentiam suffundam, qui vindicas; & unde possis vindicare, non recipis. Sit Christus, sit Apostolus, ut alterius dum non probantur, nisi de instrumento creatoris. Non mihi paulum etiam Genesis olim repromisit? Inter illas enim figuras & propheticas super filios suos benedictiones, Jacob cum ad Beniamin dixisset, Beniamin, inquit, lupus rapax ad matutinum comedet adhuc, & ad vesperam dabit escam. Ex tribu enim Beniamin oriturum Paulum providebat, lupum rapacem, ad matutinum comedentem; id est prima ætate vastaturum pecora domini, ut persecutorem ecclesiarum, dehinc ad vesperam escam daturum, id est devergente jam ætate oves Christi educaturum, ut doctorem nationum. Nam & Saulis primo asperitas insectationis erga David, dehinc pœnitentia & satisfactio, bona pro malis recipientis, non aliud portendebat, quam Paulum in Saule secundum tribus, & Jesum in David secundum virginis censum. Hæc figurarum sacramenta si tibi displicent, certe *Acta Apostolorum* hunc mihi ordinem Pauli tradiderunt, a te quoque non negandum. Inde Apostolum ostendo persecutorem, non ab hominibus, neque per hominem: inde & ipsi credere inducor: inde te a defensione ejus expello, nec timeo dicentem, Tu ergo negas Apostolum Paulum? Non blasphemo, quem tueor. Nego, ut te probare compellam. Nego, ut meum esse convincam. Aut si ad nostram fidem spectas, recipe, quæ eam faciunt. Si ad tuam provocas, ede quæ eam præstruunt: aut

proba

proba esse, quæ credis: aut si non probas, quomodo credis? Aut qualis es, adversus eum credens, a quo solo probatur esse, quod credis? Habe nunc tam apostolum de meo sicut & Christum: tam & meum apostolum, quam & Christum. Iisdem & hic dimicabimus lineis: in ipso gradu provocabimus præscriptionis; oportere scilicet & apostolum, qui creatoris negetur, imo & aduersus creatorem proferatur, nihil docere, nihil sapere, nihil velle secundum creatorem. Et in primis tanta constantia alium Deum edicere, quanta a lege creatoris abrupit. Neque enim verisimile est, ut avertens a Judaismo, non pariter ostenderet, in cujus Dei fidem averteret: quia nemo transire posset a creatore, nesciens ad quem transeundum sibi esset. Sive enim Christus jam alium Deum revelaverat, sequebatur etiam Apostoli testatio, vel ne non ejus Dei Apostolus haberetur, quem Christus revelaverat, & quia non licebat abscondi ab Apostolo, qui jam revelatus fuisset a Christo: sive nihil tale de Deo Christus revelaverat, tanto magis ab Apostolo debuerat revelari, qui jam non posset ab alio; non credendus sine dubio, si nec ab Apostolo revelatus. Quod idcirco præstruximus, ut jam hinc profiteamur nos proinde probaturos, nullum alium Deum ab Apostolo circumlatum, sicut probavimus nec a Christo, ex ipsis utique epistolis Pauli, quas proinde mutilatas etiam de numero, forma jam hæretici Evangelii præjudicasse debebit.

2. Principalem adversus Judaismum epistolam nos quoque confitemur, quæ Galatas docet. Amplectimur etenim omnem illam legis veteris abolitionem, ut & ipsam de creatoris venientem dispositione; sicut sæpe jam in isto ordine tractavimus, de prædicata novatione a prophetis Dei nostri. Quod si creator quidem vetera cessura promisit, novis scilicet orituris, Christus vero tempus distinctionis istius, (lex & prophetæ usque ad Joannem) terminum in Joanne statuens, inter utrum-

utrumque ordinem, desinentium exinde veterum & incipientium novorum: necessarie & Apostolus in Christo post Joannem revelato, vetera infirmat, nova vero confirmat: atque ita non alterius Dei fidem curat, quam creatoris, apud quem & vetera decessura prædicabantur. Igitur & legis destructio, & Evangelii ædificatio, pro me faciunt, in ista quoque epistola, ad eam Galatarum præsumtionem pertinentes, qua præsumebant Christum, utputa creatoris (salva creatoris lege) credendum: quod adhuc incredibile videretur legem a suo autore deponi. Porro, si omnino alium Deum ab Apostolo audissent, ultro utique scissent abscedendum sibi esse a lege ejus Dei, quem reliquissent, alium secuti. Quis enim exspectaret diutius discere, quod novam deberet sectari disciplinam, qui novum Deum recepisset? Imo quia eadem quidem divinitas prædicabatur in evangelio, quæ semper nota fuerat in lege, disciplina vero non eadem: hic erat totus quæstionis status, an lex creatoris ab avangelio deberet excludi, in Christo creatoris. Denique aufer hunc statum, & vacat quæstio. Vacante autem quæstione, ultro omnibus agnoscentibus, discedendum sibi esse ab ordine creatoris per fidem Dei alterius: nulla Apostolo materia competisset, id tam presse docendi, quod ultro fides ipsa dictasset. Igitur tota intentio epistolæ istius nihil aliud docet, quam legis decessionem, venientem de creatoris dispositione, ut adhuc suggeremus. Si item nullius novi Dei exerit mentionem, quod nusquam magis fecisset, quam in ista materia, ut rationem scilicet ablegendæ legis, unica hac & sufficientissima definitione proponeret novæ divinitatis: apparet quomodò scribat: *miror vos tam cito transferri ab eo, qui vos vocavit in gratiam, ad aliud Evangelium*; ex conversatione aliud, non ex religione; ex disciplina, non ex divinitate. Quoniam quidem evangelium Christi a lege evoca-

evocare deberet ad gratiam, non a creatore ad alium Deum. Nemo enim illos moverat a creatore, ut viderentur ſic ad aliud evangelium transferri, quaſi dum ad creatorem transferuntur. Nam & adjiciens, quod aliud evangelium omnino non eſſet creatoris: confirmat id, quod eſſe defendit. Si enim & creator evangelium repromittit, dicens per Eſaiam: Aſcende in montem excelſum, qui evangelizas Sioni, extolle vocem in valentia tua, qui evangelizas Hieruſalem. Item ad Apoſtolorum perſonam: Quam tempeſtivi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona, utique & nationibus evangelizantium, quoniam & in nomine ejus, inquit, nationes ſperabunt, Chriſti ſcilicet, cui ait, Poſui te in lumen nationum. Eſt autem evangelium etiam Dei novi, quod vis, tunc ab Apoſtolo defenſum. Jam ergo duo ſunt evangelia apud duos Deos, & mentitus erit Apoſtolus dicens, *quod aliud omnino non eſt*, cum ſit & aliud: cum ſic ſuum Evangelium defendere potuiſſet, ut potius demonſtraret, non ut unum determinaret. Sed ſortaſſe, ut fugias hinc, & ideo, dices, ſubtexuit, *licet angelus de cœlo aliter evangelizaverit, anathema ſit*, quia & creatorem ſciebat evangelizaturum. Rurſus ergo te implicas. Hoc eſt enim, quo adſtringeris. Duo enim Evangelia confirmare, non eſt ejus, qui aliud jam negarit. Tamen lucet ſenſus ejus, qui ſuam præmiſit perſonam. *Sed & ſi nos aut angelus de cœlo aliter evangelizaverit.* Verbi enim gratia dictum eſt. Cæterum, ſi nec ipſe aliter evangelizaturus, utique nec angelus. Ita angelum ad hoc nominavit, quo multo magis hominibus non eſſet credendum, quando nec angelo, nec Apoſtolo: non angelum ad Evangelium referret cteatoris. Exinde decurrens ordinem converſionis ſuæ, de perſecutore in Apoſtolum, ſcripturam *Apoſtolicorum* confirmat, apud quam ipſa etiam epiſtolæ iſtius materia recognoſci-

cognoscitur; intercessisse quosdam, qui dicerent circumcidi oportere, & observandam esse Moysi legem; tunc Apostolos de ista quæstione consultos, ex autoritate spiritus renuntiasse, non esse imponenda onera hominibus, quæ patres ipsi non potuissent sustinere. Quod si & ex hoc congruunt Paulo Apostolorum Acta, cur ea respuatis jam apparet: ut Deum scilicet non alium prædicantia, quam creatorem, nec Christum alterius, quam creatoris, quando nec promissio spiritus sancti aliunde probetur exhibita, quam de instrumento Actorum. Quæ utique verisimile non est, ex parte quidem Apostolo convenire, cum ordinem ejus secundum ipsius testimonium ostendunt, ex parte vero dissidere, cum divinitatem in Christo creatoris annuntiant, ut prædicationem quidem Apostolorum non sit secutus Paulus, qui formam ab eis dedocendæ legis accepit.

3. Denique *ad patrocinium Petri cæterorumque Apostolorum ascendisse Hierosolymam, post annos* XIIII. scribit, *ut conferret cum illis de Evangelii sui regula, ne in vacuum tot annis cucurrisset, aut curreret*, si quid scilicet citra formam illorum evangelizaret: adeo ab illis probari & constabiliri desiderarat. Quod si quando vultis Judaismi magis adfines subintelligi: cum vero *nec Titum dicit circumcisum*, jam incipit ostendere, solam circumcisionis quæstionem, ex defensione adhuc legis concussam ab eis, quos propterea falsos & superductitios fratres appellat, non aliud statuere pergentes, quam perseverantiam legis, ex fide sine dubio integra creatoris, atque ita pervertentes evangelium, non interpolatione scripturæ, qua Christum creatoris effingerent, sed retentione veteris disciplinæ, ne legem creatoris excluderent. Ergo *propter superinductitios, inquit, falsos fratres, qui subintraverant ad speculandam libertatem nostram, quam habemus in Christo, ut nos subigerent servituti, nec ad horam cessimus subjectioni*,

 Inten-

Intendamus enim & sensui ipsi, & causæ ejus, & apparebit vitiatio scripturæ. Cum præmittit, *sed nec Titus, qui mecum erat, cum esset Græcus, coactus est circumcidi*: dehinc subjungit, propter superinductitios falsos fratres, & reliqua: contrarii utique facti incipit reddere rationem, ostendens propter quid fecerit, quod nec fecisset, nec ostendisset, si illud, propter quod fecit, non accidisset. Denique dicas velim, si non subintroissent falsi illi fratres ad speculandam libertatem eorum, cessissent subjectioni? non opinor. Ergo cesserunt, quia fuerunt, propter quos cederetur. Hoc enim rudi fidei & adhuc de legis observatione suspensæ competebat, ipso quoque Apostolo ne in vacuum cucurrisset aut curreret suspecto. Itaque frustrandi erant falsi fratres, speculantes libertatem Christianam, ne ante eam in servitutem abducerent Judaismi, quam Paulus sciret se non in vacuum cucurrisse, quam *dexteras ei darent antecessores*, quam *ex censu eorum in nationes prædicandi munus subiret.* Necessario igitur cessit ad tempus, & sic ei ratio constat, Timotheum circumcidendi, & rasos introducendi in templum, quæ in Actis edicuntur; adeo vera, ut Apostolo consonent, profitenti factum se Judæis Judæum, ut Judæos lucrifaceret, & sub lege agentem propter eos, qui sub lege agerent, sic & propter superinductos illos, & omnibus novissime omnia factum, ut omnes lucraretur. Si hæc quoque intelligi ex hoc postulant, id quoque nemo dubitabit, ejus Dei & Christi prædicatorem Paulum, cujus legem, quamvis excludens interim, tamen pro temporibus admiserat, statim amoliendam, si novum Deum protulisset. Bene igitur quod & *dexteras Paulo dederunt Petrus & Jacobus, & Joannes, & de officii distributione pepigerunt, ut Paulus in nationes, illi in circumcisionem, tantum ut meminissent egenorum.* Et hoc secundum legem creatoris, pauperes & egenos foventis, sicut in Evangeli

vestri

vestri retractatu probatum est. Adeo constat, de lege sola fuisse quæstionem, dum ostenditur, quid ex lege custodiri convenerit. Sed *reprehendit Petrum non recto pede incedentem ad Evangelii veritatem*. Plane reprehendit, non ob aliud tamen, quam ob *inconstantiam victus*, quem pro personarum qualitate variabat, *timens eos, qui erant ex circumcisione*: non ob aliquam divinitatis perversitatem, de qua & aliis in faciem restitisset, qui de minore causa conversationis ambiguæ, Petro ipsi non pepercit: sed quomodo Marcionitæ volunt credi, de cætero pergat Apostolus, *negans ex operibus legis justificari hominem, sed ex fide*; ejusdem tamen Dei cujus & lex. Nec enim laborasset fidem a lege discernere, quam diversitas ipsius divinitatis ultro discrevisset, si fuisset. Merito non reædificabat, quæ destruxit. Destrui autem lex habuit, ex quo vox Johannis clamavit in eremo, Parate vias domini, ut fierent rivi & colles, & montes repleti & humiliati, & tortuosa & aspera in rectitudinem & in campos, id est, legis difficultates in Evangelii facilitates. Meminerat jam & psalmi esse tempus: Disrumpamus a nobis vincula eorum, & abjiciamus a nobis jugum ipsorum, ex quo tumultuatæ sunt gentes, & populi meditati sunt inania: astiterunt reges terræ, & magistratus congregati sunt in unum, adversus dominum, & adversus Christum ipsius; ut jam ex fidei libertate justificetur homo, non ex legis servitute: quia justus ex fide vivit. Quod si prophetes Abacum prænuntiavit, habes & Apostolum prophetas confirmantem, sicut & Christus. Ejus ergo Dei erit fides, in qua vivet justus: cujus & lex, *in qua non justificatur operarius*. Proinde, si in *lege maledictio est*, *in fide vero benedictio*: utrumque habes propositum apud creatorem: Ecce posui, inquit, ante te maledictionem & benedictionem. Non potes distantiam vindicare; quæ etsi rerum est, non ideo autorum, quæ ab uno

autore proponitur. Cur autem *Christus factus sit pro nobis maledictio*, ipso apostolo edocente manifestum est, quam nobiscum faciat, id est, secundum fidem creatoris. Neque enim quia creator pronuntiavit, Maledictus omnis in ligno suspensus: ideo videbitur alterius Dei esse Christus, & idcirco a creatore jam tunc in lege maledictus. Et quomodo præmaledixisset eum creator, quem ignorat? Cur autem non magis competat creatori filium suum dedisse maledictioni suæ, quam illi Deo tuo subdidisse maledictioni? Et quidem pro homine alieno? Denique si atrox videtur hoc in creatore circa filium, proinde tuo in Deo. Si vero rationale, & in tuo: proinde & in meo, & magis in meo. Facilius enim crederetur ejus esse, per maledictionem Christi, benedictionem prospexisse homini, qui & maledictionem aliquando & benedictionem proposuerit ante hominem: quam qui neutrum unquam sit apud te professus. *Accepimus igitur benedictionem spiritalem. Per fidem*, inquit, ex qua scilicet vivet justus, secundum creatorem. Hoc est ergo, quod dico ejus Dei fidem esse, cujus est forma gratiæ fidei. Sed & cum adjicit, *Omnes enim filii estis fidei*, ostenditur, quid supra hæretica industria eraserit, mentionem scilicet Abrahæ, qua *nos* Apostolus *filios Abrahæ per fidem affirmat*: secundum quam mentionem hic quoque filios fidei notavit. Cæterum quomodo filii fidei? Et cujus fidei, si non Abrahæ? Si enim *Abraham Deo credidit, & deputatum est justitiæ*: atque exinde pater multarum nationum meruit nuncupari, nos autem credendo Deo, magis proinde *justificamur, sicut Abraham*, & vitam proinde consequimur, sicut justus ex fide vivit. Sic fit, ut & supra filios nos Abrahæ pronuntiarit, qua patris fidei, & hic filios fidei, per quam Abraham pater nationum fuerat repromissus. Ipsum quod fidem a circumcisione revocabat, nonne Abrahæ filios constituere

quære-

quærebat, qui in carnis integritate crediderat? Denique alterius Dei fides ad formam Dei alterius non potest admitti, ut credentes justitiæ deputet, ut justos vivere faciat, ut nationes filios fidei dicat: totum hoc ejus est, apud quem ante jam notum est, sub eadem Abrahæ mentione, dum ipso sensu revincatur.

4. *Adhuc*, inquit, *secundum hominem dico, dum essemus parvuli, sub elementis mundi eramus positi, ad deserviendum eis.* Atquin non est hoc humanitus dictum, non enim exemplum est, sed veritas. Quis enim parvulus, utique sensu, quod sunt nationes, non elementis subjectus est mundi, quæ pro Deo suspicit? Illud autem facit, quod cum secundum hominem dixisset, *tamen testamentum hominis nemo spernit aut superordinat.* Exemplo enim humani testamenti permanentis divinum tuebatur. *Abraha dicta sunt promissiones & semini ejus. Non dixit seminibus, quasi pluribus, sed semini tanquam uni, quod Christus est.* Erubescat spongia Marcionis! Nisi quod ex abundanti retracto, quæ abstulit; cum validius sit illum ex his revinci, quæ servavit. *Cum autem evenit impleri tempus, misit Deus filium suum*; utique is qui etiam ipsorum temporum Deus est, quibus seculum constat: qui signa quoque temporum ordinavit, soles, & lunas, & sydera, & stellas: qui filii denique sui revelationem in extremitatem temporum & dispofuit & prædicavit. In novissimis diebus erit manifestus mons domini; &, in novissimis diebus effundam de spiritu meo in omnem carnem, secundum Joelem. Ipsius erat sustinuisse tempus impleri, cujus erat etiam finis temporis, sicut initium. Cæterum Deus ille otiosus, nec operationis, nec prædicationis ullius, atque ita nec temporis alicujus, quid omnino egit, quod efficeret tempus impleri, etiam implendum sustineri? Si nihil: satis vanum est ut creatoris tempora sustinuerit serviens creatori. Cui autem rei *misit filium suum? ut eos, qui*

sub lege erant, redimeret: hoc est, ut efficeret tortuosa in viam rectam, & aspera in vias lenes, secundum Esaiam, ut vetera transirent, & nova orirentur. Lex nova ex Sion, & sermo domini ex Hierusalem: & *ut adoptionem filiorum acciperemus*; utique nationes, quæ filii non eramus. Et ipse enim lux erit nationum, & in nomine ejus nationes sperabunt. Itaque *ut certum esset, nos filios Dei esse: misit spiritum suum in corda nostra, clamantem, Abba, pater.* In novissimis enim, inquit, diebus effundam de meo spiritu in omnem carnem. Cujus gratia, nisi cujus & promissio gratiæ? Quis pater, nisi qui & factor? Post has itaque divitias, *non erat revertendum ad infirma & mendica elementa.* Elementa autem apud Romanos quoque etiam primæ literæ solent dici. Non ergo per mundialium elementorum derogationem a Deo eorum avertere cupiebat: & si dicendo supra, si ergo *his, qui natura sunt Dei, servitis*, physicæ, id est, naturalis superstitionis, elementa pro Deo habentis, sugillat errorem, nec sic tamen elementorum Deum taxans. Sed quæ velit intelligi elementa, primas scilicet literas legis, ipse declarat. *Dies observatis & menses, & tempora, & annos*, & sabbata; ut opinor, & cœnas puras, & jejunia, & dies magnos. Cessare enim ab his quoque, sicut & circumcisione, oportebat, ex decretis creatoris: qui & per Esaiam, Neomenias vestras, & sabbata, & diem magnum non sustinebo, jejunium, & ferias, & cerimonias vestras odit anima mea. Et per Amos: Odi, rejeci cerimonias vestras, & non adorabor in frequentiis vestris. Item per Osee: Avertam universas jucunditates ejus, & cerimonias ejus, & sabbata, & neomenias ejus, & omnes frequentias ejus. Quæ ipse constituerat, inquis, erasit? Magis, quam alius. Aut si alius, ergo ille adjuvit sententiam creatoris, auferens, quæ & ille damnaverat. Sed non hujus loci quæstio, cur leges suas creator infregerit. Sufficit,

cit, quod infracturum probavimus; ut confirmetur, nihil Apostolum adversus creatorem determinasse, cum & ipsa amolitio legis a creatore fit. Sed ut furibus solet aliquid excidere de præda in indicium: ita credo & Marcionem novissimam Abrahæ mentionem dereliquisse; nullam magis auferendam, etsi ex parte convertit. Si enim *Abraham duos liberos habuit, unum ex ancilla, & alium ex libera; sed qui ex ancilla, carnaliter natus est; qui vero ex libera, per repromissionem; quæ sunt allegorica*, id est, aliud portendentia; *hæc sunt enim duo testamenta*, sive duæ ostensiones, sicut invenimus interpretatum; *unum a monte Syna* in synagogam Judæorum, secundum legem, *generans in servitutem*; *alium* super omnem principatum *generans*, vim, dominationem, & omne nomen, quod nominatur: non tantum in hoc ævo, sed & in futuro, *quæ est mater nostra*, in quem repromisimus sanctam ecclesiam: ideoque adjicit; *propter quod, fratres, non sumus ancillæ filii, sed liberæ:* utique manifestavit & Christianismi generositatem in filio Abrahæ ex libera nato, allegoriæ habere sacramentum, sicut & Judaismi servitutem legalem in filio ancillæ. Atque ita ejus Dei esse utramque dispositionem, apud quem invenimus utriusque dispositionis deliniationem. Ipsum quod ait, *qua libertate Christus nos manumisit*, nonne eum constituit manumissorem, qui fuit dominus? Alienos enim servos ne Galba quidem manumisit, facilius liberos soluturus. Ab eo igitur præstabitur libertas, apud quem fuit servitus legis. Et merito, *non decebat manumissos rursus jugo servitutis*, id est legis *astringi*, jam psalmo adimpleto: Disrumpamus vincula eorum, & abjiciamus a nobis jugum ipsorum. Postquam archontes congregati sunt in unum, adversus dominum & adversus Christum ipsius. De servitute igitur exemptos, ipsam servitutis notam *eradere perseverabat, circumcisionem*; ex prædicationis scilicet propheticæ auto-

sitate, memor dictum per Hieremiam: Et circumcidimini præputia cordis vestri. Quia & Moyses: Circumcidetis duricordiam vestram: id est, non carnem. Denique si circumcisionem ab alio Deo veniens excludebat, cur etiam *præputiationem negat quicquam valere in Christo, sicut & circumcisionem:* præferre enim debebat æmulam ejus, quam expugnabat, si ab æmulo circumcisionis Deo esset. Porro quia & circumcisio & præputiatio uni Deo deputabantur: ideo utraque in Christo vacabat, propter fidei prælationem; illius fidei de qua erat scriptum: Et in nomine ejus nationes credent: illius *fidei, quam* dicendo *per dilectionem perfici*, sic quoque creatoris ostendit. Sive enim dilectionem dicit, quæ in Deum: & hoc creatoris est: Diliges Deum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis: sive quæ in proximum: & proximum tuum tanquam te, creatoris est. *Qui autem turbat vos, judicium feret.* A quo Deo? Ab optimo? Sed ille non judicat. A creatore? Sed nec ille damnabit adsertorem circumcisionis. Quod si non erit alius qui judicet nisi creator: jam ergo non damnabit legis defensores, nisi, qui ipse eam cessare constituit. Quid nunc, si & confirmat illam ex parte, qua debet. *Tota enim*, inquit, *lex in vobis adimpleta est: Diliges proximum tuum tanquam te.* Aut si sic vult intelligi, adimpleta est, quasi jam non adimplenda: ergo non vult, ut diligam proximum tanquam me, ut & hoc cum lege cessaverit. Sed perseverandum erit semper in isto præcepto. Ergo lex creatoris etiam ab adversario probata est: nec dispendium, sed compendium ab eo consecuta est, redacta summa in unum jam præceptum. Sed nec hoc alii magis competit quam autori. Atque adeo cum dicit, *Onera vestra invicem sustinete, & sic adimplebitis legem Christi:* si hoc non potest fieri, nisi quis diligat proximum sibi tanquam se, apparet: diliges proximum tibi tanquam te:

per

per quod auditur, *invicem onera vestra portate*, Christi esse legem, quæ sit creatoris: atque ita Christum creatoris esse, dum Christi est lex creatoris. *Erratis, Deus non deridetur.* Atquin derideri potest Deus Marcionis, qui nec irasci novit, nec ulcisci? *Quod enim severit homo, hæc & metet.* Ergo retributionis & judicii Deus intentat. *Bonum autem facientes non fatigemur: & dum habemus tempus, operemur bonum.* Nega creatorem bonum facere præcepisse, & diversa doctrina sit diversæ divinitatis. Porro si retributionem prædicat, ab eodem erit & corruptionis messis & vitæ. *Tempore autem suo metemus*, quia & Ecclesiasticus, Tempus, inquit, erit omni rei. Sed & *mihi*, famulo creatoris, *mundus crucifixus est*; non tamen Deus mundi. *Et ego mundo*, non tamen Deo mundi. Mundum enim, quantum ad conversationem ejus posuit, cui renuntiando, mutuo transfigimur, & invicem morimur, persecutores vocat Christi. Cum vero adjicit *stigmata Christi in corpore suo gestare se*, utique corporalia competunt: jam non putativam, sed veram & solidam carnem professus est Christi, cujus stigmata corporalia ostendit.

5. Præstructio superioris epistolæ ita duxit, ut de titulo ejus non retractaverim, certus & alibi retractari eum posse, communem scilicet & eundem in epistolis omnibus; quod non utique salutem præscribit eis, quibus scribit, sed *gratiam & pacem*; non dico quid illi, cum Judaico adhuc more, destructori Judaismi. Nam & hodie Judæi in *pacis* nomine appellant, & retro in scripturis sic salutabant. Sed intelligo illum defendisse officio suo prædicationem creatoris, Quam maturi pedes evangelizantium bona, evangelizantium pacem. Evangelizator enim bonorum, id est, gratiæ Dei paci eam præferendam sciebat. Hæc cum *a Deo patre nostro & domino Jesu* annuntians, communibus nominibus utatur, competentibus nostro quoque

 sacra-

sacramento: non puto dispici posse, quis Deus pater & dominus Jesus prædicetur, nisi ex accedentibus, cui magis competant. Primo quidem patrem dominum præscribo, non alium agnoscendum, quam & hominis & universitatis creatorem & institutorem. Porro patri etiam domini nomen accedere ob potestatem, quod & filius per patrem capiat. Dehinc gratiam & pacem, non solum ejus esse, a quo prædicabantur, sed ejus qui fuerit offensus. Nec gratia enim fit, nisi offensæ: nec pax, nisi belli. Et populus autem per disciplinæ transgressionem, & omne hominum genus per naturæ dissimulationem, & deliquerat, & rebellaverat adversus creatorem. Deus autem Marcionis, & quia ignotus, non potuit offendi, & quia nescit irasci: quæ ergo gratia a non offenso? Quæ pax a non rebellato? Ait *crucem Christi, stultitiam esse perituris: virtutem autem & sapientiam Dei, salutem consecuturis.* Et ut ostenderet, unde hoc eveniret aliquid. *Scriptum est enim: Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium irritam faciam.* Si hæc creatoris sunt, & ad causam crucis pertinent, stultitiam deputat: ergo & crux, & per crucem Christus ad creatorem pertinebit, a quo prædicatum est, quod ad crucem pertinet. Aut si creator qua æmulus idcirco sapientiam abstulit, ut crux Christi scilicet adversarii stultitia deputetur: & quomodo potest aliquid ad crucem Christi, non sui, creator pronuntiasse, quem ignorabat cum prædicabat? Sed & cur apud dominum optimum & profusæ misericordiæ, alii salutem referunt, credentes crucem virtutem & sapientiam Dei esse: alii perditionem, quibus Christi crux stultitia reputatur, si non creatoris est aliquam & populi & humani generis offensam, detrimento sapientiæ atque prudentiæ multasse? Hoc sequentia confirmabunt, cum dicit: *Nonne infatuavit Deus sapientiam mundi.* Cumque & hic adjicit, quare? *Quo-*

niam

niam in Dei sapientia non intellexit mundus per sapientiam dominum, boni duxit Deus, per stultitiam prædicationis salvos facere credentes. Sed prius de mundo disceptabo, quatenus subtilissimi hæretici hic vel maxime *mundum* per dominum mundi interpretantur; nos autem hominem qui sit in mundo intelligimus, ex forma simplici loquelæ humanæ, qua plerumque id quod continet ponimus pro eo quod continetur. Circus clamavit, & forum locutum est, & basilica fremuit: id est, qui in his locis rem egerunt. Igitur, quia homo, non Deus mundi, in sapientia non cognovit Deum, quem cognoscere debuerat, & Judæus in sapientia scripturarum, & omnis gens in sapientia operum: ideo Deus idem, qui in sapientia sua non erat agnitus: statuit sapientiam hominum stultitia repercutere, salvos faciendo credentes quosque, in stultam crucis prædicationem. *Quoniam Judæi signa desiderant*, qui jam de Deo certi esse debuerant: *& Græci sapientiam quærunt*, qui suam scilicet, non Dei, sapientiam sistunt. Cæterum si novus Deus prædicaretur, quid deliquerant Judæi, signa desiderantes quibus crederent? Aut Græci sapientiam sectantes, cui magis crederent? Ita & remuneratio ipsa in Judæos & Græcos, & zeloten Deum confirmat & judicem, qui ex retributione æmula & judice, infatuaverit sapientiam mundi. Quod si ejus sunt & causæ, cujus adhibentur scripturæ, ergo de Deo tractans Apostolus non intellecto, de creatore utique docet intelligendum. Etiam quod *scandalum Judæis* prædicat *Christum*: prophetiam super illo consignat creatoris, dicentis per Esaiam: Ecce posui in Sion lapidem offensionis, & petram scandali: petra autem fuit Christus; etiam Marcion servat. Quid est autem *stultum Dei, sapientius hominibus*, nisi crux & mors Christi? Quid *infirmum Dei, fortius homine*, nisi nativitas & caro Dei? Cæterum, si nec natus ex virgine Christus, nec carne constructus, ac

per

per hoc neque crucem, neque mortem vere perpessus est, nihil in illo fuit stultum & infirmum: nec jam *stulta mundi elegit Deus, ut confundat sapientiam*: nec *infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia*: nec *inhonesta & minima & contemptibilia, quæ non sunt*, id est, quæ non vere sunt, *ut confundat, quæ sunt*, id est, quæ vere sunt. Nihil enim a Deo dispositum, est vere modicum & ignobile & contemptibile. Sed quod ab homine, apud creatorem autem etiam vetera, stultitiæ, & infirmitati, & inhonestati, & pusillitati, & contemptui deputari possunt. Quid stultius, quid infirmius, quam sacrificiorum cruentorum, & holocautomatum nidorosorum a Deo exactio? Quid infirmius, quam vasculorum & grabatorum purgatio? Quid inhonestius, quam carnis jam erubescentis alia dedecoratio? Quid tam humile, quam talionis indictio? Quid tam contemptibile, quam ciborum exceptio? Totum, quod sciam, vetus testamentum omnis hæreticus irridet. Stulta enim mundi elegit Deus, ut confundat sapientiam. Marcionis Deus nihil tale, quia nec æmulatur contraria contrariis redarguere; *ne glorietur omnis caro: ut quemadmodum scriptum est: Qui gloriatur, in domino glorietur.* In quo? Utique in eo, qui hoc præcepit: nisi creator præcepit, ut in Deum Marcionis glorietur.

6. Igitur per hæc omnia ostendit, cujus *Dei sapientiam loquatur inter perfectos*: ejus scilicet, qui sapientiam sapientium abstulerit, & prudentiam prudentium irritam fecerit: qui infatuaverit sapientiam mundi, stulta eligens ejus & disponens in salutem; *hanc* dicit *sapientiam in occulto fuisse*, quæ fuerit in stultis & in pusillis & inhonestis: quæ latuerit etiam sub figuris, allegoriis, & ænigmatibus revelanda postmodum in Christo; posito in lumen nationum, a creatore promittente per Esaiæ vocem, patefacturum se thesauros invisibiles & occultos. Nam ut absconderit aliquid is

Deus,

Deus, qui nihil egit omnino, in quod aliquid abscondisse exsistimaretur, satis incredibile. Ipse si esset, latere non posset, nedum aliqua ejus sacramenta. Creator autem tam ipse notus, quam & sacramenta ejus, palam scilicet decurrentia apud Israel, sed de significantiis obumbrata, in quibus sapientia Dei delitescebat, *inter perfectos* narranda suo in tempore: *proposita vero in proposito Dei, ante secula.* Cujus & secula, nisi creatoris? Si enim & secula temporibus structa sunt, tempora autem diebus & mensibus & annis compinguntur, dies porró & menses, & anni, solibus & lunis & syderibus creatoris signantur, in hoc ab eo positis: & erunt enim, inquit, in signa mensium & annorum, apparet & secula creatoris esse, & omne, quod ante secula propositum dicatur, non alterius esse, quam cujus & secula. Aut probet Dei sui secula Marcion: ostendat & mundum ipsum, in quo secula deputentur, vas quodammodo temporum, & signa aliqua, vel ortaneorum. Si nihil demonstrat, revertor ut & illud dicam: cur autem *ante secula* creatoris *proposuit gloriam nostram?* Posset videri eam ante secula proposuisse, quam introductione seculi revelasset. At cum id facit pene jam totis seculis creatoris prodactis: vane ante secula proposuit, & non magis intra secula, quod revelaturus erat pene post secula. Non enim ejus est festinasse in proponendo, cujus & retardasse in revelando. Creatori autem competit utrumque & ante secula proposuisse, & in fine seculorum revelasse: quia & quod proposuit, & revelavit medio spatio seculorum, in figuris & ænigmatibus & allegoriis præministravit. Sed quia subjicit *de gloria nostra, quod eam nemo ex principibus hujus ævi scierit: cæterum si scissent, nunquam dominum gloriæ crucifixissent:* argumentatur hæreticus, quod principes hujus ævi, dominum, alterius scilicet Dei, Christum, cruci confixerint: ut & hoc in ipsum redigat creatorem. Porro, cui

cui supra ostenderimus, quibus modis gloria nostra a creatore sit deputanda: præiudicatum esse debebit, eam, quæ in occulto fuerit apud creatorem, merito ignotam etiam ab omnibus virtutibus & potestatibus creatoris: quia nec famulis liceat consilia nosse dominorum, nedum illis apostatis angelis, ipsique principi transgressionis, diabolo, quos magis extraneos fuisse contenderim ob culpam, ab omni conscientia dispositionum creatoris. Sed jam nec mihi competit, principes hujus ævi virtutes & potestates interpretari creatoris: quia ignorantiam illis adscribit apostolus: Jesum autem & secundum nostrum Evangelium diabolus quoque in tentatione cognovit: & secundum commune instrumentum, spiritus nequam, sciebat eum sanctum Dei esse, & Jesum vocari, & in perditionem eorum venisse. Etiam parabola fortis illius armati, quem alius validior oppressit, & vasa ejus occupavit, si in creatoris accipitur apud Marcionem, jam nec ignorasse ultra potuit creator Deum gloriæ, dum ab eo opprimitur: nec in cruce eum figere, adversus quem valere non potuit: & superest, ut, secundum me quidem, credibile sit, scientes virtutes & potestates creatoris Deum gloriæ, Christum suum, crucifixisse, qua desperatione & malitiæ redundantia servi quoque scelestissimi dominos suos interficere non dubitant. Scriptum est enim apud me, Satanam in Judam introisse. Secundum autem Marcionem, nec Apostolus hoc loco patitur ignorantiam adscribi virtutibus creatoris in gloriæ dominum, quia scilicet non illas vult intelligi principes hujus ævi. Quod si non videtur de spiritalibus dixisse principibus, ergo de secularibus dixit, de populo principali, utique non inter nationes, de ipsis Archontibus ejus, de rege Herode, etiam de Pilato, & quo major principatus hujus ævi, Romana dignitas, præsidebat. Ita & cum destruuntur argumentationes diversæ partis,

nostræ

nostræ expositiones ædificantur. Sed vis adhuc gloriam nostram Dei tui esse, & apud eum in occulto fuisse, & quare adhuc eodem & Deus instrumento & Apostolus nititur. Quid illi cum sententiis prophetarum ubique? Quis enim cognovit sensum domini, & quis illi consiliarius fuit. Esaias est: Quid illi etiam cum exemplis Dei nostri? Nam quod *architectum se prudentem* affirmat, hoc invenimus significari depalatorem disciplinæ divinæ a creatore, per Esaiam: Auferam enim inquit, a Judæa inter cætera & sapientem architectum. Et numquid ipse tunc Paulus destinabatur, de Judæa, id est, de Judaismo, auferri habens in ædificationem Christianismi, *positurus unicum fundamentum, quod est Christus*. Quia & de hoc per eundem prophetam creator: Ecce ego, inquit, injicio in fundamenta Sionis lapidem pretiosum honorabilem & qui in eum crediderit, non confundetur: nisi si structorem se terreni operis Deus profitebatur, ut non de Christo suo significaret, qui futurus esset fundamentum credentium in eum, *super quod, prout quisque superstruxerit*, dignam scilicet vel indignam doctrinam, si *opus ejus per ignem probabitur: si merces illi per ignem rependetur*, creatoris est: *quia per ignem judicatur* vestra superædificatio, utique sui super fundamenti, id est, sui Christi. *Nescitis quod templum Dei sitis, & in vobis inhabitet spiritus Dei?* Si homo & res, & opus, & imago & similitudo, & caro per terram, & anima per afflatum creatoris est: totus ergo in alieno habitat Deus Marcionis, si nos creatoris sumus templum. Quod *si templum Dei quis vitiaverit, vitiabitur*; utique a *Deo* templi. Ultorem intentans, creatorem intentabis. *Stulti estote, ut sitis sapientes.* Quare? *Sapientia enim hujus mundi, stultitia est penes Deum.* Penes quem Deum? Si nihil nobis & adhuc sensuum pristina præjudicaverunt: bene quod & hic astruit; *Scriptum est enim: Deprehendes sapientes in ne-*

quitia

quitia illorum. *Et rursus: Dominus scit cogitationes sapientium, quod sint supervacua.* in totum enim præscriptum a nobis erit, nulla illum sententia uti potuisse ejus Dei, quem destruere deberet, si non illi doceret. *Ergo*, inquit, *nemo glorietur in homine.* Et hoc secundum creatoris disciplinam, miserum hominem, qui spem habet in hominem, & bonum est fidere in Deo, quam fidere in hominibus: ita & gloriari.

7. *Et occulta tenebrarum ipse illuminabit*, utique per Christum, qui Christum illuminationem repromisit, se quoque lucernam pronuntiavit, scrutantem corda & renes. Ab illo erit & laus unicuique, a quo & contrarium laudis, ut a judice. Certe, inquis, vel hic mundum, Deum mundi interpretatur, dicendo: *Spectaculum facti sumus mundo, & angelis & hominibus.* Qui si mundum homines mundi significasset, non etiam homines postmodum nominasset. Imo ne ita argumentareris, providentia spiritus sancti demonstravit; quomodo dixisset, Spectaculum facti sumus mundo, dum angelis, qui mundo ministrant, & hominibus, quibus ministrant: Verebatur nimirum tantæ constantiæ vir, ne dicam spiritus sanctus, præsertim ad *filios scribens, quos in Evangelio generaverat*, libere Deum mundi nominare, adversus quem, nisi exerte, non posset videri prædicare. Non defendo secundum legem creatoris displicuisse illum, *qui mulierem patris sui habuit*: communis & publicæ religionis secutus sit disciplinam. Sed cum eum *damnat dedendum Satanæ*, damnatoris Dei præco est. Viderit & quomodo dixerit, *in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die domini*, dum & de carnis interitu, & de salute spiritus judicarit: & *auferri jubens malum de medio*, creatoris frequentissimam sententiam commemoraverit. *Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio, sicut estis azymi.* Ergo azymi figuræ erant nostræ apud creatorem. Sic & *pascha nostrum immolatum*

est

est Christus. Quare pascha Christus, si non pascha figura Christi? Per similitudinem sanguinis salutaris, & pecoris Christi? Quid nobis & Christo imagines imbuit solemnium creatoris, si non erant nostræ? *Avertens autem nos a fornicatione*, manifestat carnis resurrectionem. *Corpus*, inquit, *non fornicationi, sed domino, & dominus corpori*, ut templum Deo, & Deus templo. Templum ergo Deo peribit, & Deus templo. Atquin vides, *qui dominum suscitavit, & nos suscitabit;* in corpore quoque suscitabit: quia corpus domino, & dominus corpori. Et bene quod aggerat. *Nescitis corpora vestra membra esse Christi?* Quid dicet hæreticus; membra Christi non resurgent, quæ nostra jam non sunt. *Empti enim sumus magno.* Plane nullo si phantasma fuit Christus, nec habuit ullam substantiam corporis, quam pro nostris corporibus dependeret, ergo, & Christus habuit quo nos redimeret: etsi aliquo magno redemit hæc corpora, in quæ eadem committenda fornicatio non erit, ut in membra jam Christi, non nostra; utique sibi salva præstabit, quæ magno comparavit. Jam nunc quomodo *honorabimus*, quomodo *tollemus Deum in corpore* perituro? Sequitur de nuptiis congredi, quas Marcion, constantior Apostolo, prohibet. Etenim Apostolus, *etsi bonum continentiæ præfert, tamen conjugium & contrahi permittit, & usui esse, & magis retineri, quam disjungi suadet.* Plane Christus vetat divortium, Moyses vero permittit. Marcion totum concubitum auferens fidelibus (viderint enim *catechumeni ejus*,) repudium ante nuptias jubens, cujus sententiam sequitur, Moysi an Christi? Atquin & Christus cum præcipit *mulierem a viro non discedere: aut si discesserit, manere innuptam: aut reconciliari viro*: & repudium permisit, quod non in totum prohibuit, & matrimonium confirmavit, quod primo vetuit disjungi: &, si forte disjunctum, voluit reformari. Sed & continentiæ quas ait causas? *Quia*

tempus in collecto est, putaveram quia Deus alius in Christo: & tamen a quo est collectio temporis, ab eo erit, & quod collectioni temporis congruit. Nemo alieno tempori consulit. Pusillum Deum affirmas tuum Marcion, quem in aliquo coangustat tempus creatoris. Certe præscribens *tantum in domino esse nubendum*, ne qui fidelis ethnicum matrimonium contrahat: legem tuetur creatoris, allophylorum nuptias ubique prohibentis. *Sed etsi sunt, qui dicuntur Dei, sive in cælis, sive in terris*, apparet quomodo dixerit; non, quasi vere sint, sed quia sint qui dicantur, quando non sint. De idolis enim cœpit de idolothytis disputaturus; *Scimus quod idolum nihil sit.* Creatorem autem & Marcion Deum non negat: ergo non potest videri Apostolus creatorem quoque inter eos posuisse, qui Dei dicantur, & tamen non sint, quando, etsi fuissent, *nobis tamen unus esset Deus pater, ex quo omnia. Nobis* nisi, cujus omnia? Quænam ista? Habes in præteritis, *omnia vestra sunt*, sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas: sive mundus, sive vita, sive mors, sive præsentia, sive futura: adeo omnium Deum creatorem facit: a quo & mundus, & vita, & mors, quæ alterius Dei esse non possunt. Ab eo igitur inter omnia & Christus. *Ex labore suo unumquemque decens vivere oportere:* satis exempla præmiserat militum, pastorum, rusticorum, sed divina illi autoritas deerat. *Legem* igitur *opponit* creatoris, ingratis, quam destruebat: sui enim Dei nullam talem habebat. *Bovi, inquit, terenti os non obligabis*, & adjicit: *Nunquid de bubus pertinet ad dominum*, etiam de bubus propter homines benignum: *propter nos enim scriptum est*, inquit. Ergo & legem allegoricam secundum nos probavit, & de *Evangelio viventibus* patrocinantem, ac propter hoc non alterius esse evangelizatores, quam cujus lex, quæ prospexit illis, cum dicit: propter nos enim scriptum est. Sed noluit uti legis potestate, quia maluit

luit gratis laborare. Hoc ad *gloriam suam* retulit, quam *negavit quenquam evacuaturum*, non ad legis destructionem, qua alium probavit usurum. Ecce enim & in *petram* offendit cæcus Marcion, *de qua bibebant in solitudine patres nostri*. Si enim petra illa Christus fuit: utique creatoris, cujus & populus. Cui rei figuram, extranei sacramenti interpretatur? An ut hoc ipsum doceret, figurata fuisse vetera in Christum, ex illis recensendum? Nam & reliquum exitum populi decursurus præmittit: *Hæc autem exempla nobis sunt facta*. Dic mihi, a creatore alterius quidem ignoti Dei hominibus exempla sunt facta, an alius Deus ab alio mutuatur exempla, & quidem æmulo? De illo me terret sibi, a quo fidem meam transfert? Meliorem me illi adversarius faciet? Jam *si deliquero eadem qua & populus, eademne passurus sum*, an non? Atquin si non eadem, vane mihi timenda proponit, quæ non sum passurus. Passurus autem a quo ero? Si a creatore, qualia infligere ipsius est? Et quale erit, ut peccatorem æmuli sui puniat magis, quam e contrario foveat Deus zelotes. Si ab illo Deo? Atquin punire non novit. Ita tota ista propositio Apostoli, nulla ratione consistit, si non ad disciplinam creatoris est. Denique & in clausula præfationi respondet. *Hæc autem quemadmodum evenerunt illis, scripta sunt ad nos commonendos, in quos fines ævorum decucurrerunt.* O creatorem & præscium jam & admonitorem alienorum Christianorum! Prætereo, si quando paria eorum, quæ retractata sunt, quædam, & breviter expungo. Magnum argumentum Dei alterius, *permissio omnium obsoniorum, adversus legem*: quasi non & ipsi confiteamur legis onera dimissa: sed ab eo, qui imposuit, qui novationem repromisit: ita & cibos qui abstulit, reddidit, quod & a primordio præstitit. Cæterum, si quis alius Deus fuisset destructor Dei nostri, nihil magis suos prohibuisset, quam de copiis adversarii vivere.

8. *Caput viri Christus est.* Quis Christus, qui non est viri auctor? Caput enim ad auctoritatem posuit: auctoritas autem non alterius erit, quam auctoris. Cujus denique viri caput est? Certe de quo subjicit: *Vir enim non debet caput velare, cum sit Dei imago.* Igitur si creatoris est imago, ille enim Christum, sermonem suum, intuens, hominem futurum: Faciamus, inquit, hominem ad imaginem & similitudinem nostram, quomodo possum alterum habere caput, non eum, cujus imago sum? Cum enim imago sim creatoris, non est in me locus capitis alterius. Sed & quare *mulier potestatem super caput habere debebit? Si quia ex viro, & propter virum facta est* secundum institutionem creatoris, sic quoque ejus disciplinam apostolus curavit, de cujus institutione causas disciplinæ interpretatur. Adjicit etiam, *propter angelos.* Quos? id est, cujus? Si creatoris, apostatas, merito, ut illa facies, quæ eos scandalizavit, notam quandam referat de habitu humilitatis & obscuratione decoris. Si vero propter angelos Dei alterius, quid veretur, si nec ipsi Marcionitæ fœminas appetunt. Sæpe jam ostendimus, *hæreses* apud Apostolum *inter mala ut malum poni*, & *eos probabiles intelligendos, qui hæreses, ut malum fugiant.* Proinde panis & calicis sacramenta jam in Evangelio probavimus, corporis & sanguinis dominici veritatem adversus phantasma Marcionis. Sed & omnem *judicii* mentionem creatori competere, ut Deo judici, toto pene opere tractatum est. Nunc *de spiritalibus dico*, hæc quoque in Christum a creatore promissa, sub illa præscriptione justissima opinor, qua non alterius credenda sit exhibitio, quam cujus probata fuerit repromissio. Pronuntiavit Esaias: Prodibit virga de radice Jesse, & flos de radice ascendet, de virga, & requiescet super eum spiritus domini. Dehinc species ejus enumerat. Spiritus sapientiæ & intelligentiæ, spiritus consilii & valentiæ, & spiritus

agnitio-

agnitionis, & religionis. Spiritus eum replebit timoris Dei. Christum enim in floris figura ostendit oriturum, ex virga, profecta de radice Jesse, id est, virgine generis David, filii Jesse; in quo Christo consistere haberet tota substantia spiritus, non quasi postea obventura illi, qui semper spiritus Dei fuerit, ante carnem quoque, ne ex hoc argumenteris prophetiam ad eum Christum pertinere, qui ut homo tantum ex solo censu David, postea consecuturus sit Dei sui spiritum. Sed quoniam exinde, quo floruisset in carne, sumta ex stirpe David, requiescere in illo omnis haberet operatio gratiæ spiritalis, & concessare & finem facere quantum ad Judæos: sicut & res ipsa testatur; nihil exinde spirante penes illos spiritu creatoris, ablato a Judæa sapiente & prudente architecto & consiliario & propheta, ut hoc sit, lex & propheta usque ad Johannem. Accipe nunc quomodo & a Christo in cœlum recepto *charismata obventura* pronuntiarit. *Ascendit in sublimitatem*, id est, in cœlum, *captivam duxit captivitatem*, id est, mortem vel humanam servitutem, *dedit data filiis hominum*, id est, donativa quæ charismata dicimus. Eleganter filiis hominum ait; non passim hominibus, nos ostendens filios hominum, id est, vere hominum, Apostolorum. In Evangelio enim, inquit, ego vos generavi. Et filii mei, quos parturio rursus. Jam nunc & illa promissio spiritus absolute facta per Joelem: In novissimis temporibus effundam de meo spiritu, in omnem carnem & prophetabunt filii filiæque eorum. Et super servos & ancillas meas de meo spiritu effundam. Et utique si in novissimos dies gratiam spiritus creator repromisit, Christus autem spiritalium dispensator in novissimis diebus apparuit, dicente Apostolo: At ubi tempus expletum est, misit Deus filium suum, & rursus: Quia tempus jam in collecto est: apparet & de temporum ultimorum prædicatione, hanc gratiam spi-

ritus, ad Christum prædicatoris pertinere. Compara denique species Apostoli & Esaiæ: *Alii*, inquit, *datur per spiritum, sermo sapientiæ.* Statim & Esaias spiritum sapientiæ posuit. *Alii sermo scientiæ.* Hic erit sermo intelligentiæ & consilii: *alii fides in eodem spiritu.* Hic erit spiritus religionis & timoris Dei. *Alii donum curationum, alii virtutum.* Hic erit valentiæ spiritus. *Alii prophetia, alii distinctio spirituum, alii genera linguarum, alii interpretatio linguarum* Hic erit agnitionis spiritus. Vides Apostolum & in distributione facienda unius spiritus, & in specialitate interpretanda prophetæ conspirantem. Possum dicere, ipsum qui *corporis nostri per multa & diversa membra, unitatem, charismatum variorum compagini adæquavit*, eundem & corporis humani & spiritus sancti dominum ostendit, qui meritum charismatum, noluerit esse in corpore spiritus, quæ nec in corpore humano collocavit, qui de *dilectione* quoque *omnibus charismatibus præponenda*, Apostolum instruxerit principali præcepto, quod probavit & Christus, Diliges dominum de totis præcordiis, & totis viribus, & tota anima tua, & proximum tibi tanquam te. Quod etsi *in lege scriptum* esset, commemorat *in aliis linguis, & in aliis labiis locuturum* creatorem. Cum hac commemoratione *charisma linguarum* confirmat, nec hic potest videri alienum charisma creatoris prædicatione confirmasse: æque *præscribens silentium mulieribus in ecclesia*, ne quid discendi duntaxat gloria loquantur. Cæterum prophetandi jus & illas habere, jam ostendit, cum mulieri etiam prophetanti velamen imponit. *Ex lege accipit subjiciendæ fœminæ auctoritatem*, quam, ut semel dixerim, nosse non debuit, nisi in destructionem. Sed ut jam a spiritalibus recedamus, res ipsæ probare debebunt, quis nostrum temere Deo suo vindicet, & a nostræ parti possit opponi. Hæc & si creator repromisit in suum Christum nondum revelatum, ut Judæis tantum destinatum,

natum, suas habitura in suo tempore, in suo Christo, & in suo populo operationes: exhibeat itaque Marcion Dei sui dona, aliquos prophetas, qui tamen non de humano sensu, sed de Dei spiritu sint locuti, qui & futura prænuntiarint & cordis occulta traduxerint. *Edat aliquem psalmum, aliquam visionem, aliquam orationem*, duntaxat spiritalem, *in ecstasi*, id est amentia, *si qua linguæ interpretatio accessit.* Probet etiam mihi mulierem apud se prophetasse, ex illis suis sanctioribus fœminis, magnidicam. Si hæc omnia facilius a me proferuntur, & utique conspirantia regulis & dispositionibus & disciplinis creatoris: sine dubio Dei mei erit & Christus, & spiritus, & Apostolus. Habet professionem meam, qui voluerit eam exigere.

9. Interim Marcionites nihil hujusmodi exhibebit, qui timet jam pronuntiare, cujus magis Christus nondum sit revelatus: sicut meus exspectandus est, qui a primordio prædicatus est, illius idcirco non est, quia non a primordio sit. Melius nos credimus in Christum futurum, quam hæreticus in nullum. *Mortuorum resurrectionem quomodo quidam tunc negarint*, prius dispiciendum est. Utique eodem modo, quo & nunc. Si quidem semper resurrectio carnis negatur. Cæterum animam & sapientium plures divinam vindicantes salvam repromittunt, & vulgus ipsum ea præsumptione defunctos colit, qua animas eorum manere confidit. Cæterum corpora aut ignibus statim aut feris, aut etiam diligentissime condita, temporibus tamen aboleri, manifestum est. Si ergo carnis resurrectionem negantes, Apostolus retundit: utique adversus illos tuetur, quod illi negabant, carnis scilicet resurrectionem. Habes compendio responsum. Cætera jam ex abundanti. Nam & ipsum quod mortuorum resurrectio dicitur, exigit defendi proprietates vocabulorum. Mortuum non est, nisi, quod amisit animam, de cujus facultate vivebat. Corpus est, quod

amittit animam, & amittendo fit mortuum: ita mortui vocabulum, corpori competit. Porro si resurrectio mortui est, mortuum autem non aliud est quam corpus: corporis erit resurrectio. Sic & resurrectionis vocabulum, non aliam rem vindicat, quam quæ cecidit. Surgere enim potest dici, & quod omnino non cecidit; quod semper retro jacuit. Resurgere autem, non est nisi ejus, quod cecidit. Iterum enim surgendo, quia cecidit, resurgere dicitur. Re enim syllaba iterationi semper adhibetur. Cadere ergo dicimus corpus in terram, per mortem, sicut & res ipsa testatur, ex Dei lege; corpori enim dictum est, Terra es & in terram ibis. Ita quod de terra est, ibit in terram. Hoc abit, quod in terram ibit, hoc resurgit quod cadit. *Quia per hominem mors, & per hominem resurrectio.* Hic mihi & Christi corpus ostenditur, in nomine hominis, qui constat ex corpore, ut sæpe jam docuimus. Quod si *sic in Christo vivificamur omnes, sicut mortificamur in Adam*: quando in Adam corpore mortificamur, sic necesse est & in Christo corpore vivificemur. Cæterum similitudo non constat, si non in eadem substantia mortificationis in Adam, vivificatio concurrat in Christo. Sed interposuit adhuc aliquid de Christo, & propter præsentem disceptationem non omittendum. Tanto magis enim probabitur carnis resurrectio, quanto Christum ejus Dei ostendero, apud quem creditur carnis resurrectio. Cum dicit, *oportet enim regnare eum, donec ponat inimicos ejus sub pedes ejus*: jam quidem & ex hoc ultorem Deum edicit, atque exinde ipsum, qui hoc Christo repromiserit, sede ad dexteram meam donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum; virgam virtutis tuæ emittet dominus ex Sion, & dominabitur in medio inimicorum tuorum, tecum. Sed necesse est ad meam sententiam pertinere. Defendam eas scripturas, quas & Judæi nobis avocare conantur.

Dicunt

Dicunt denique hunc psalmum in Ezechiam cecinisse; quia is sederit ad dexteram templi, & hostes ejus averterit Deus & absumserit; propterea igitur & cætera, Ante luciferum ex utero generavi te, in Ezechiam convenire; & in Ezechiæ nativitatem. Nos edimus Evangelia, de quorum fide aliquid, utique jam in tanto opere, istos confirmasse debemus, nocturna nativitate declarantia dominum, ut hoc sit ante luciferum, & ex stella Magis intellecta, & ex testimonio angeli, qui nocte pastoribus annuntiavit, natum esse cum maxime Christum: & ex loco partus: in diversorium enim ad noctem convenitur. Fortasse an & mystice factum sit, ut nocte Christus nasceretur, lux veritatis futurus ignorantiæ tenebris. Sed nec generavi te edixisset Deus, nisi filio, puero. Nam & si de toto populo ait, filios generavi: sed non adjecit ex utero. Cur autem adjecit ex utero, tam vane? Quasi aliquis hominum ex utero natus dubitaretur. Nisi quia curiosius voluit intelligi in Christum, ex utero generavi te, id est ex solo utero sine viri semine, carni deputans, ex utero spiritus, quod ex ipso. Huc accedit, Tu es sacerdos in ævum. Nec sacerdos autem Ezechias, nec in ævum, etsi fuisset. Secundum ordinem, inquit, Melchisedec, quid Ezechias ad Melchisedec altissimi sacerdotem, & quidem non circumcisum? Qui Abraham circumcisum jam accepta decimarum oblatione benedixit? At in Christum conveniet ordo Melchisedec, quoniam quidem Christus proprius & legitimus Dei antistes, præputiati sacerdotii pontifex, tum in nationibus constitutus, a quibus magis suscipi habebat; & cognituram se quandoque circumcisionem, & Abrahæ gentem cum ultimo venerit, acceptatione & benedictione dignabitur. Est & alius psalmus ita incipiens, Deus judicium tuum regi da, id est Christo regnaturo, & justitiam tuam filio regis, id est populo Christi. Filii enim ejus

sunt, qui in ipso renascuntur. Sed & hic psalmus Salomoni canere dicetur. Quæ tamen soli competunt Christo: docere non poterunt, etiam cætera, non ad Salomonem, sed ad Christum pertinere? Descendit, inquit, tanquam imber super vellus, & velut stillæ destillantes in terram: placidum descensum ejus & insensibilem describens de cœlo in carnem. Salomon autem & si descendit alicunde, non tamen sicut imber, quia non de cœlo. Sed simpliciora quæque proponam: Dominabitur, inquit, a mari ad mare, & a flumine usque ad terminos terræ. Hoc soli datum est Christo. Cæterum Salomon uni & modicæ Judææ imperavit. Adorabunt illum omnes reges; quem omnes, nisi Christum? Et servient ei omnes nationes; cui omnes, nisi Christo? Sit nomen ejus in ævum. Cujus nomen in æternum, nisi Christi? Ante solem manebit nomen ejus. Ante solem enim, sermo Dei; id est Christus. Et benedicentur in illo universæ gentes. In Salomone nulla natio benedicitur: in Christo vero omnis. Quid nunc, si & Deum eum iste psalmus demonstrat, & beatum eum dicent. Quoniam benedictus dominus Deus Israelis, qui facit mirabilia solus. Benedictum nomen gloriæ ejus, & replebitur universa terra gloria ejus. Contra Salomon (audeo dicere,) etiam quam habuit in Deo gloriam, amisit; per mulierem in idololatriam usque pertractus. Itaque cum in medio psalmo illud quoque positum sit, inimici ejus pulverem lingent, subjecti utique pedibus ipsius: ad illud pertinebit, propter quod hunc psalmum & intuli & ad meam sententiam defendi; ut confirmaverim & regni gloriam, & inimicorum subjectionem, secundum dispositionem creatoris, consecuturum, non alium credendum, quam creatoris.

10. Revertamur nunc ad resurrectionem, cui & alias quidem *proprio volumine* satisfecimus, omnibus hæreticis resistentes; sed nec hic desumus, propter

eos,

eos, qui illud opusculum ignorant. *Quid*, ait, *facient qui pro mortuis baptizantur, si mortui non resurgunt?* Viderit institutio ista; calendæ, si forte, Februariæ, (respondebunt illi) pro mortuis peterent. Noli ergo Apostolum novum statim autorem aut confirmatorem ejus denotare, ut tanto magis sisteret carnis resurrectionem, quanto illi, qui vane pro mortuis baptizarentur, fide resurrectionis hoc facerent. Habemus illum alicubi unius baptismi definitorem. Igitur & pro mortuis tingui, pro corporibus est tingui; mortuum enim corpus ostendimus. Quid facient, qui pro corporibus baptizantur, si corpora non resurgunt? Atque adeo recte hunc gradum figimus, ut & Apostolus secundam disceptationem æque de corpore induxerit. Sed dicent quidam: *Quomodo mortui resurgent? Quo autem corpore venient?* Defensa etenim resurrectione, quæ negabatur, consequens erat de qualitate corporis retractare, quæ non videbatur. Sed de ista cum aliis congredi convenit. Marcion enim in totum carnis resurrectionem non admittens, & soli animæ salutem repromittens, non qualitatis, sed substantiæ facit quæstionem. Porro & ex his manifestissime obducitur, quæ Apostolus ad qualitatem corporis tractat, propter illos qui dicunt, Quomodo resurgent mortui? Quo autem corpore venient? Jam enim prædicavit resurrecturum esse corpus, id de corporis qualitate tractavit. Denique si proponit exempla *grani tritici, vel alicujus ejusmodi vel quibus det corpus Deus pro ut volet, si unicuique seminum proprium ait esse corpus, ut aliam quidem carnem hominum, aliam vero pecudum & volucrum, & corpora cœlestia atque terrena & aliam gloriam solis, & lunæ aliam, & stellarum aliam*, nonne carnalem & corporalem portendit resurrectionem, quam per carnalia & corporalia exempla commendat, nonne etiam ab eo Deo eam spondet a quo sunt & exempla? *Sic & resurrectio* inquit. *Quomodo?* Sicut & granum

granum *corpus seritur*, *corpus resurgit*. Seminationem denique vocavit dissolutionem corporis in terram, quia *seritur in corruptela*, *resurgit in honestatem*, *& virtutem*, cujus ille ordo in dissolutione ejus, & hic in resurrectione corporis scilicet, sicut & granum. Cæterum si auferas corpus resurrectioni, quod dedisti dissolutioni: ubi consistet diversitas exitus? Proinde, & *si seritur animale*, *resurgit spiritale*. Et si habet aliquod proprium corpus anima vel spiritus, ut possit videri corpus animale, animam significare, & corpus spiritale spiritum: non ideo animam dicit in resurrectione spiritum futuram, sed corpus, quod cum anima nascendo & per animam vivendo, animale dici capit, futurum spiritale, dum per spiritum surgit in æternitatem. Denique, si non anima sed caro seminatur in corruptela, dum dissolvitur in terram; jam non anima erit corpus animale, sed caro, quæ fuit corpus animale. Siquidem de animali efficitur spiritale, sicut & infra dicit: *Non primum quod spiritale*. Ad hoc enim & de ipso Christo præstruit, *factus primus homo Adam*, *in animam vivam*, *novissimus Adam in spiritum vivificantem*; licet stultissimus hæreticus noluerit ita esse. Dominum enim posuit novissimum, pro novissimo Adam; veritus scilicet, ne si & dominum novissimum haberet Adam, & ejusdem Christum defenderemus in Adam novissimo, cujus & primum. Sed falsum relucet. Cur enim primus Adam, nisi quia & novissimus Adam? Non habent ordinem inter se, nisi paria quæque, & ejusdem vel nominis vel substantiæ vel autoris. Nam & si potest in diversis quoque esse aliud primum aliud novissimum: sed unius autoris. Cæterum si & autor alius, & ipse quidem potest novissimus dici. Quod tamen intulerit primum est, novissimum autem, si primo par sit. Par autem primo non est, quia non ejusdem autoris est. Eodem modo & in nomine hominis revincetur. *Primus*, inquit,

homo

homo de humo terrenus, secundus dominus de cœlo. Quare secundus, si non homo, quod & primus? Aut nunquid & primus dominus, si & secundus? Sed sufficit, si in Evangelio filium hominis adhibet Christum & hominem, & in homine Adam, eum negare non poterit. Sequentia quoque eum comprimunt. Cum enim dicit Apostolus, *qualis qui de terra*, homo scilicet, *tales & terreni*, *homines* utique. Ergo & *qualis qui de cœlo* homo, *tales & qui de cœlo* homines. Non enim poterat hominibus terrenis non homines cœlestes opposuisse, ut statum ac spem studiosius distingueret in appellationis societate. Statu enim ac spe dicit terrenos atque cœlestes homines, tamen ex pari, qui, secundum exitum, aut in Adam aut in Christo deputantur. Et ideo jam ad exhortationem spei cœlestis, *sicut portavimus*, inquit, *imaginem terreni*, *portemus & imaginem cœlestis*, non ad substantiam ullam referens resurrectionis, sed ad præsentis temporis disciplinam. Portemus enim, inquit, non portabimus, præceptive, non promissive; volens nos sicut ipse incessit ita incedere, & a terreni, id est veteris hominis imagine abscedere, quæ est carnalis operatio. Denique quid subjungit? *Hoc enim dico, fratres, quia caro & sanguis regnum Dei non possidebunt:* Opera scilicet carnis & sanguinis. Quibus & ad Galatas scribens, abstulit Dei regnum, solitus & alias substantiam pro operibus substantiæ ponere, ut cum dicit, eos, qui in carne sunt, Deo placere non posse. Quando enim placere Deo poterimus, nisi dum in carne hac sumus? Aliud tempus operationis, nullum opinor est. Sed si in carne quamquam constituti, carnis opera fugiamus, tum non erimus in carne, dum non in substantia carnis non sumus, sed in culpa. Quod si in nomine carnis, opera non substantiam carnis, jubemur exponere: operibus ergo carnis, non substantiæ, carnis in nomine, denegatur Dei regnum. Non enim id damna-

tur,

tur, in quo male fit, sed id, quod fit. Venenum dare scelus est, calix tamen, in quo datur, reus non est. Ita & corpus carnalium operum vas est, anima est autem, quæ in illo venenum alicujus mali facti temperat. Quale est autem, ut si anima auctrix operum carnis merebitur Dei regnum, per expiationem eorum, quæ in corpore admisit: corpus ministrum, solummodo in damnatione permaneat? Venefico absoluto calix erit puniendus? Et tamen non utique carni defendimus Dei regnum, sed resurrectionem substantiæ suæ; quasi januam regni, per quam aditur. Cæterum aliud resurrectio, aliud regnum. Primo enim resurrectio, dehinc regnum. Resurgere itaque dicimus carnem, sed mutatam consequi regnum. *Resurgent enim mortui, incorrupti;* illi scilicet qui fuerant corrupti dilapsis corporibus in interitum. *Et nos mutabimur, in atomo, in oculi momentaneo motu. Oportet enim corruptivum hoc*, tenens utique carnem suam dicebat Apostolus, *induere incorruptelam, & mortale hoc, immortalitatem;* ut scilicet habilis substantia efficiatur regno Dei. Erimus enim sicut angeli. Hæc erit demutatio carnis, sed resuscitatæ. Aut si nulla erit, quomodo induet incorruptelam, & immortalitatem? Aliud igitur facta per demutationem, tunc consequetur Dei regnum, jam non caro nec sanguis, sed quod illi corpus Deus dederit. Et ideo recte Apostolus, *Caro & sanguis regnum Dei non consequentur*, demutationi illud adscribens, quæ accedit resurrectioni. Si autem *tunc fiet verbum, quod scriptum est* apud creatorem, *Ubi est mors victoria vel contentio tua? Ubi est mors aculeus tuus;* verbum autem hoc, creatoris est, per Prophetam: ejus erit & res, id est regnum, cujus & verbum fiet in regno: nec alii *Deo gratias dicit*, quod *nobis victoriam*, utique de morte *referre præstiterit*, quam illi, a quo verbum insultatorium de morte & triumphatorium accepit.

11. Si

11. Si *Deus* commune vocabulum factum est, vitio erroris humani, quatinus plures Dei dicuntur atque creduntur in seculo, *benedictus* tamen *Deus domini nostri, Jesu Christi* non alius, quam creator, intelligetur, qui & universa benedixit: habes Genesim: Et ab universis benedicitur: habes Danielem: proinde, si pater potest dici sterilis, Dei nullius magis nomine quam creatoris, *misericordiarum* tamen *pater* idem erit, qui misericors & miserator & misericordiæ plurimus est dictus. Habes apud Jonam cum ipso misericordiæ exemplo, quam Ninivitis exorantibus præstitit facilis, & Ezechiæ fletibus flecti, & Achab, marito Jezabel, deprecanti sanguinem ignoscere Nabuthæ, & David agnoscenti delictum, statim indulgere, malens scilicet pœnitentiam peccatoris, quam mortem, utique ex misericordiæ affectu. Si quid tale Marcionis Deus edidit vel edixit, agnoscam patrem misericordiarum. Si vero ex eo tempore hunc titulum ei adscribit, quo revelatus quasi, exinde sit pater misericordiarum, quo liberare instituit genus humanum: atquin & nos ex eo tempore negamus illum, ex quo dicitur revelatus, non potest igitur aliquid ei adscribere, quem tunc ostendit, cum aliquid ei adscribit. Si enim prius constaret eum esse, tunc & adscribi ei potest. Accidens enim est, quod adscribitur: accidentia autem antecedit ipsius rei ostensio, cui accidunt; maxime, cum jam alterius est quod adscribitur ei, qui prius non sit ostensus. Tanto magis negabitur esse, quanto per quod affirmatur esse, ejus est, qui jam ostensus est. Sic & testamentum novum non alterius erit, quam qui illud repromisit: & *si non litera, at* ejus *spiritus*, hoc erit novitas. Denique, qui literam *tabulis lapideis* inciderat, idem & de spiritu edixerat, Effundam de meo spiritu in omnem carnem. Et *si litera occidit, spiritus vero vivificat*, ejus utrumque est, qui ait, Ego occidam & ego vivificabo, percutiam

&

& sanabo. Olim duplicem vim creatoris vindicamus & judicis & boni, litera occidentis per legem, & spiritu vivificantis per Evangelium. Non possunt duos Deos facere, qui & si diversa, apud unum recenseri prævenerunt. Commemorat & *de velamine Moysi, quo faciem tegebat, incontemplabilem filiis Israel. Si ideo, ut claritatem majorem defenderet novi testamenti, quod manet in gloria, quam veteris, quod evacuari habebat*: hoc & meæ convenit fidei præponenti Evangelium legi; & vide ne magis meæ. Illic enim erit superponi quid, ubi fuerit & illud, cui superponitur. At cum dicit, *sed obtusi sunt, sensus mundi*, non utique creatoris, sed populi, qui in mundo est. De Israel enim dicit, *ad hodiernum usque, velamen; id ipsum in corde eorum*, figuram ostendit fuisse velamen faciei in Moyse, velaminis cordis in populo, quia nec nunc apud illos perspiciatur Moyses corde, sicut nec facie tunc. Quid est ergo adhuc velatum in Moyse, quod pertineat ad Paulum? Si Christus creatoris a Moyse prædicatus nondum venit, quomodo jam operta & velata adhuc denotantur corda Judæorum, nondum exhibitis prædicationibus Moysi, id est de Christo, in quo eum intelligere deberent? Quid ad Apostolum Christi alterius, si Dei sui sacramenta Judæi non intelligebant? nisi quia velamen cordis illorum ad cæcitatem, qua non perspexerant Christum Moysi, pertinebat? Denique quod sequitur? *Cum vero converterit ad Deum, auferetur velamen*, hoc Judæo proprie dicit, apud quem & est velamen Moysi, qui cum transierit in fidem Christi, intelligit Moysen de Christo prædicasse. Cæterum, quomodo auferetur velamentum creatoris in Christo Dei alterius, cujus sacramenta velasse non potuit creator? Ignoti videlicet ignota? Dicit ergo: *nos jam aperta facie*, utique cordis quod velatum est in Judæis, *contemplantes Christum, eadem imagine transfigurari a gloria*, qua scilicet & Moyses transfigurabatur,

tur, a gloria domini *in gloriam:* ita corporalem Moysi illuminationem de congressu domini, & corporale velamen de infirmitate populi proponens, & spiritalem revelationem & spiritalem claritatem in Christo superducens; *tanquam a domino*, inquit, *spirituum*, totum ordinem Moysi, figuram ignorati apud Judæos, agniti vero apud nos, Christi fuisse testatur. Scimus quosdam sensus ambiguitatem pati posse, de sono pronuntiationis, aut de modo distinctionis, cum duplicitas earum intercedit. Hanc Marcion captavit sic legendo, *in quibus Deus ævi hujus*: ut creatorem ostendens Deum hujus ævi, alium suggerat Deum, alterius ævi. Nos contra sic distinguendum dicimus, *In quibus Deus*. Dehinc *ævi hujus excæcavit mentes infidelium*: in quibus, Judæis infidelibus, in quibus opertum est aliquibus Evangelium adhuc sub velamine Moysi. Illis enim Deus labiis diligentibus eum, corde autem longe absistentibus ab eo, minatus fuerat, Aure audietis, & non audietis. Oculis videbitis & non videbitis, Et nisi credideritis, nec intelligetis, Et auferam sapientium, & prudentiam prudentium irritam faciam. Hæc autem non utique de Evangelio, Dei ignoti, abscondendo minabatur. Ita & si hujus ævi Deus, sed infidelium hujus ævi excæcat cor, quod Christum ejus non ultro recognoverint, de scripturis intelligendum. Et positum in ambiguitate distinctionis hactenus tractasse, ne adversario prodesset, contentus victoriæ, næ ultro possum & in totum contentionem hanc præterisse. simpliciori responso præ manu erit, hujus ævi dominum, diabolum interpretari, qui dixerit, Propheta referente, Ero similis altissimi, ponam in nubibus thronum meum: sicut & tota hujus ævi superstitio illi mancipata est, qui excæcet infidelium corda, & in primis apostatæ Marcionis. Denique non vidit occurrentem sibi clausulam sensus, *quoniam Deus qui dixit ex tenebris lucem lucescere, reluxit in cordibus nostris ad illuminationem agnitionis suæ, in persona*

Christi. Quis sic dixit fiat lux? Et de inluminatione mundi quis Christo ait? Posui te in lumen nationum, sedentium scilicet in tenebris, & in umbra mortis. Cui respondet spiritus in psalmo, ex providentia futuri: Significatum est, inquit, super nos lumen personæ tuæ domine. Persona autem Dei, Christus dominus. Unde & Apostolus supra, *Qui est imago*, inquit, *Dei.* Igitur si Christus persona creatoris, dicentis, fiat lux, & Christus & Apostoli, & Evangelium, & velamen & Moyses, & tota series secundum testimonium clausulæ creatoris est: Dei hujus ævi, certe non ejus, qui nunquam dixit, fiat lux. Prætereo hic & de alia epistola, quam nos *ad Ephesios* præscriptam habemus, hæretici vero *ad Laodicenos.* Ait enim meminisse nationes, quod illo in tempore, cum essent sine Christo, alieni ab Israele, sine conversatione & testamentis, & spe promissionis, etiam sine domino essent; in mundo utique, etsi de creatore. Ergo si nationes, sine Deo dixit esse, Deus autem illis diabolus est, non creator: apparet dominum ævi hujus eum intelligendum, quem nationes pro Deo receperunt, non creatorem, quem ignorant. Quale est autem, ut non ejusdem habeatur *thesaurus in fictilibus vasis nostris*, cujus & vasa sunt? Nam si gloria Dei est, in fictilibus vasis tantum thesauri haberi, vasa autem fictilia creatoris sunt: ergo & gloria creatoris est, cujus vasa eminentiam virtutis Dei sapiunt, & virtus ipsa. Quia propterea in vasa fictilia commissa sunt, ut eminentia ejus probaretur. Cæterum jam non erit alterius Dei gloria, ideoque nec virtus, sed magis dedecus & infirmitas, cujus eminentiam fictilia & quidem aliena ceperunt. Quod si hæc sunt *fictilia vasa, in quibus tanta nos pati dicit, in quibus etiam mortificationem circumferimus Dei*, satis ingratus Deus & injustus, si non & hanc substantiam resuscitaturus, in qua pro fide ejus tanta tolerantur, in qua & mors Christi circumfertur,

fertur, in qua & eminentia virtutis consecratur. Sed enim proponit, *ut & vita Christi manifestetur in corpore nostro,* scilicet sicut & mors ejus circumfertur in corpore. De qua ergo Christi vita dicit? Qua nunc vivimus in illo? Et quomodo in sequentibus non ad visibilia nec ad temporalia, sed ad invisibilia & ad æterna, id est non ad præsentia, sed ad futura exhortatur? Quod si de futura vita dicit Christi, in corpore eam dicens apparituram, manifeste carnis resurrectionem prædicavit; exteriorem quidem hominem nostrum corrumpi dicens, & non quasi æterno interitu post mortem: verum laboribus & incommodis, de quibus præmisit adjiciens, *& non deficiemus.* Nam & *interiorem hominem nostrum renovari de die in diem* dicens, hic utrumque demonstrat: & corporis corruptionem, ex vexatione tentationum; & animi renovationem, ex contemplatione promissionum.

12. *Terreni domicilii nostri*, non sic ait *habere nos domum æternam, non manu factam, in cælo*, quia quæ manu facta sit creatoris intereat, in totum dissoluta post mortem. Hæc enim ad mortis metum & ad ipsius dissolutionis contristationem consolandam, retractans etiam per sequentia manifestius, cum subjicit, *ingemere nos de isto tabernaculo corporis terreni, quod de cælo est superinduere cupientes. Siquidem & despoliati non inveniemur nudi*, id est recipiemus quod despoliati sumus, id est corpus. Et rursus. *Etenim qui sumus in isto tabernaculo corporis, ingemimus quod gravemur, nolentes exui, sed superindui.* Hic enim expressit, quod in prima epistola strinxit, Et mortui resurgent incorrupti, qui jam obierunt: & nos mutabimur, qui in carne fuerimus deprehensi a Deo. Et illi enim resurgent incorrupti, recepto scilicet corpore: & quidem integro, ut ex hoc sint incorrupti, & hi propter temporis ultimum jam momentum, & propter merita vexationum *antichristi*, compendium mortis: sed mu-

 tati

tati consequentur superinduti magis quod de cœlo est, quam exuti corpus. Ita si hi super corpus induent cœleste illud, utique & mortui recipient corpus super quod & ipsi induant incorruptelam de cœlo: quia & de illis ait, necesse est *corruptivum istud induere incorruptelam, & mortale istud immortalitatem.* Illi induunt cum receperint corpus, isti superinduunt, quia non amiserint corpus: & ideo non temere dixit, nolentes exui corpore, sed superindui, id est nolentes mortem experiri, sed vita præveniri: *uti devoretur mortale hoc a vita*, dum eripitur morti per superindumentum demutationis. Ideo quia ostendit *hoc melius esse*, ne contristemur mortis, si forte, præventu, & *arrabonem nos spiritus dicit a Deo habere*; quasi pignoratos in eandem spem superindumenti: *& abesse a domino, quam diu in carne sumus, ac propterea debere boni ducere, abesse potius a corpore & esse cum domino*, ut & mortem libenter excipiamus: atque adeo omnes, ait, *nos oportere manifestari ante tribunal Christi, ut recipiat unusquisque, quæ, per corpus, admisit sive bonum sive malum.* Si enim tunc retributio meritorum: quomodo jam aliqui cum Deo poterunt deputari? Et tribunal autem nominando, & dispunctionem boni ac mali operis, utriusque sententiæ judicem ostendit, & corporum omnium repræsentationem confirmavit. Non enim poterit quod corpore admissum est, non corpore judicari. Iniquus enim Deus, si non per id punitur quis aut juvatur, per quod operatus est. Si qua ergo conditio nova in Christo, vetera transierunt, ecce nova facta sunt omnia, impleta est Esaiæ prophetia. Si etiam jubet *ut mundemus nos ab inquinamento, carnis & sanguinis*, non substantiam capere regnum Dei, si & *virginem sanctam destinat ecclesiam assignare Christo*, utique ut sponsam sponso: non potest imago conjungi inimico veritatis rei ipsius. Si & *pseudapostolos* dicit *operarios dolosos transfiguratores sui*, per hypocrisin scilicet,

conver-

conversationis non prædicationis adulteratæ reos taxat: adeo de disciplina non de divinitate diffidebatur. *Si transfiguratur Satanas in angelum lucis*, non potest hoc dirigi in creatorem. Deus enim, non angelus creator, in Deum lucis, non in angelum transfigurare se dictus esset, si non eum Satanan significaret, quem & nos & Marcion angelum novimus. De paradiso, suus stilus est ad omnem, quam patitur, quæstionem. Hic illud forte mirabor, si proprium potuit habere *paradisum* Deus, nullius terrenæ dispositionis, nisi si etiam paradiso creatoris precario usus est, sicut & mundo. Et tamen hominem tollere ad cœlum creatoris, exemplum est in Helia. Magis vero mirabor dominum optimum, percutiendi & sæviendi alienum, nec proprium saltem sed creatoris *angelum*, *Satanæ*, *colaphizando Apostolo suo applicuisse*, *& ter ab eo obsecratum non concessisse*. Emendat igitur & Deus Marcionis, secundum creatorem, elatos æmulantem; ut deponentem scilicet de solio dynastas. Aut nunquid ipse est, qui & in corpus Job dedit Satanæ potestatem, *ut virtus in infirmitate comprobaretur?* Quid & formam legis adhuc tenet Galatarum castigator, *in tribus testibus præfiniens staturum omne verbum?* Quid & *non parsurum se peccatoribus comminatur*, lenissimi Dei prædicator? Imo & *ipsam durius agendi in præsentia potestatem a domino datam sibi affirmat*. Nega nunc hæretice, timeri Deum tuum, cujus Apostolus timebatur!

13. Quanto opusculum profligatur breviter, jam retractanda sunt, quæ rursus occurrunt, quædam vero & tramittenda, quæ sæpius occurrerunt. Piget de lege adhuc congredi, quoties probaverim concessionem ejus, nullum argumentum præstare diversi Dei, in Christo prædicatam scilicet, & repromissam in Christum apud creatorem, quatinus & ipsa epistola legem plurimum videtur excludere. Sed & judicem Deum ab Apostolo circumferri, sæpe jam ostendimus, & in

in judice ultorem, & creatorem in ultore. Itaque & hic, cum dicit: *non enim me pudet Evangelii. Virtus enim Dei est in salutem omni credenti, Judæo & Græco, quia justitia Dei in eo revelatur, ex fide in fidem*: sine dubio & Evangelium & salutem justo Deo deputat non bono, ut ita dixerim secundum hæretici distinctionem; transferenti, ex fide legis in fidem Evangelii, suæ utique legis, & sui Evangelii. *Quoniam & iram dicit revelari de cælo super impietatem, & injustitiam hominum, qui veritatem in injustitia detineant.* Cujus Dei ira? Utique creatoris. Ergo & veritas ejus erit, cujus & ira, quæ revelari habet in ultionem veritatis. Etiam adjiciens, *scimus autem judicium Dei secundum veritatem esse*, & iram ipsam probavit, ex qua venit judicium pro veritate; & veritatem rursus ejusdem Dei confirmavit, cujus iram probavit, probando judicium: Aliud est, si veritatem Dei alterius, in injustitia detentam creator iratus ulciscitur. *Quantas autem foveas in ista vel maxime epistola Marcion fecerit*, auferendo, quæ voluit, de nostri instrumenti integritate parebit. Mihi sufficit, quæ proinde eradenda non vidit, quasi negligentias & cæcitates ejus accipere. *Si enim judicabit Deus occulta hominum, tam eorum, qui in lege deliquerunt, quam eorum, qui sine lege, quia & hi legem ignorant, & natura faciunt, quæ sunt legis*: utique is Deus judicabit, cujus sunt & lex, & ipsa natura, *quæ legis est instar ignorantibus legem.* Judicabit autem. Quomodo? *Secundum Evangelium*, inquit, *per Christum.* Ergo & Evangelium & Christus illius sunt, cujus & lex & natura, quæ per Evangelium & Christum vindicabuntur, a Deo; illo judicio Dei, quod & supra, secundum veritatem. Ergo, qua defendenda reveletur de cœlo ira, non nisi a Deo iræ: ita & hic sensus pristino cohærens, in quo judicium creatoris edicitur, non potest in alium Deum referri, qui nec judicat nec irascitur, sed in illum, cujus dum hæc sunt, judicium di-

co

co & ira: etiam illa ipsius sint necesse est, per quæ hæc habent transigi, evangelium & Christus. Et ideo *vehitur in transgressores legis, docentes non furari & furantes*, ut homo Dei legis; non ut creatorem ipsum his modis tangens, qui & furari vetans fraudem mandaverit in Aegyptios auri & argenti, quemadmodum & cætera in illum retorquent. Scilicet Apostolus verebatur convitium Deo palam facere, a quo non verebatur divertisse? Adeo autem Judæos incesserat, ut ingesserit propheticam increpationem, *Propter vos nomen Dei blasphematur*. Quam ergo perversum, ut ipse blasphemaret eum, cujus blasphemandi causa malos exprobrat! *Præfert & circumcisionem cordis præputiationi*: apud Deum legis, est facta circumcisio *cordis non carnis, spiritu non littera*. Quod si hæc est circumcisio Hieremiæ, & circumcidemini præputia cordis: sicut & Moyses, circumcidemini duricordiam vestram: ejus erit spiritus, circumcidens cor, cujus & littera metens carnem ejus: *& Judæus, qui in occulto, cujus & Judæus in aperto*: quia nec Judæum nominare vellet Apostolus, non Judæorum Dei servum. *Tunc lex, nunc justitia Dei, per fidem Christi*. Quæ est ista distinctio? Servivit Deus tuus dispositioni creatoris, dans ei tempus & legi ejus: an ejus tunc cujus & nunc? ejus lex, cujus & fides. Christi distinctio dispositionum est, non deorum; *monet justificatos ex fide Christi, non ex lege, pacem ad Deum habere*. Ad quem? Cujus nusquam fuimus hostes: an cujus legi & naturæ rebellavimus? Nam si in eum competit pax, cum quo fuit bellum, ei & justificabimur, & ejus erit Christus, ex cujus fide justificabimur, ad cujus pacem competit redigi, hostes ejus aliquando. *Lex autem*, inquit, *subintroivit, ut abundaret delictum*. Quare? *ut superabundaret*, inquit, *gratia*. Cujus Dei gratia, si non cujus & lex? Nisi si creator ideo intercalavit, ut negocium procuraret gratiæ Dei alterius & quidem æmuli,

li, ne dixerim ignoti; *ut quemadmodum, apud ipsum, regnaverat peccatum in mortem, ita & gratia regnaret in justitia, in vitam per Jesum Christum* adversarium ipsius. Propter hoc omnia concluserat lex creatoris sub delictum, & totum mundum deduxerat in reatum, & omne os obstruxerat, ne qui gloriaretur per illam: ut gratia servaretur in gloriam Christi, non creatoris, sed Marcionis. Possum & hic de substantia Christi praestruere, ex prospectu quaestionis subsecuturae. *Mortuos enim nos*, inquit, *legi*. Ergo corpus Christi & potest corpus contendi, non statim caro. Sed & quaecumque substantia sit, cum ejus nominat corpus, quem subjicit, *ex mortuis resurrexisse*: non potest aliud corpus intelligi, quam carnis, in quam lex mortis est dicta. Ecce autem & testimonium perhibet legi, & caussa delicti eam excusat. *Quid ergo dicemus? Quia lex peccatum? Absit.* Erubesce marcion. Absit. Abominatur apostolus criminationem legis. *Sed ego delictum non scio nisi per legem.* O summum ex hoc praeconium legis, per quam licuit delictum latere. *Non ergo lex seduxit sed peccatum per praecepti occasionem.* Quid Deo imputas legis, quod legi ejus Apostolus imputare non audet? Atquin & accumulat: *lex sancta, & praeceptum ejus justum & bonum.* Si taliter veneratur legem creatoris, quomodo ipsum destruat nescio. Quis discernit duos Deos, justum alium, bonum alium, cum is utrumque debeat credi, cujus praeceptum & bonum & justum est? *Si autem & spiritalem confirmat legem*, utique & propheticam, utique & figuratam. Debeo enim & hinc constituere Christum in lege figurate praedicatum, quo nec a Judaeis omnibus potuerit agnosci.

14. Hunc si *pater misit in similitudinem carnis peccati*, non ideo phantasma dicetur caro, quae in illo videbatur. Peccatum enim carni supra adscripsit, & illam fecit legem peccati habitantem in membris suis, & adversantem legi sensus: ob hoc igitur missum filium

in

in similitudinem carnis peccati, ut *peccati carnem* simili substantia *redimeret*, id est carnea, quæ peccatrici carni similis esset, cum peccatrix ipsa non esset. Nam & hæc erit Dei virtus in substantia pari perficere salutem. Non enim magnum, si spiritus Dei, carnem remediaret, sed si caro consimilis peccatrici, dum caro est, sed non peccati. Ita similitudo ad titulum peccati pertinebit, non ad substantiæ mendacium. Nam nec addidisset, peccati, si substantiæ similitudinem vellet intelligi, ut negaret veritatem. Tantum enim carnis posuisset, non & peccati. Cum vero tunc sic struxit carnis peccati, & substantiam confirmavit, id est carnem, & similitudinem ad vitium substantiæ retulit, id est ad peccatum. Puta nunc similitudinem substantiæ dictam, non ideo negabitur substantiæ veritas. Cur ergo similis, vera? Quia vera quidem, sed non ex semine, de statu similis, sed vera de censu, non vero dissimilis. Cæterum similitudo in contrariis nulla est. Spiritus non diceretur carnis similitudo, quia nec caro similitudinem spiritus caperet. Sed phantasma diceretur, si id quod non erat videbatur. Similitudo autem dicitur, cum est, quod videtur. Est enim, dum alterius par est. Phantasma autem qua hoc tantum est, non est similitudo. Et hic autem, ipse edisserens, quomodo *nolit esse nos in carne, cum simus in carne*, ut scilicet non simus ex operibus carnis: ostendit hac ratione scripsisse, caro & sanguis regnum Dei consequi non possunt, non substantiam damnans, sed opera ejus, quia possunt non admitti a nobis in carne adhuc positis: non ad reatum substantiæ, sed ad conversationis pertinebunt. Item: si *corpus quidem mortuum propter delictum*, (adeo non animæ, sed corporis mors est;) *spiritus autem vita, propter justitiam*, ei utique obveniet vita propter justitiam: cui mors obvenit propter delictum, id est corpori. Non enim alicui restituitur quid, nisi qui illud

amisit, & ita erit resurrectio mortuorum, dum est corporum. Nam subjungit, *Qui suscitavit Christum a mortuis vivificabit & mortalia corpora vestra.* Adeo & carnis resurrectionem confirmavit, absque qua nec corpus aliud dici capit, nec mortale aliud intelligi, & christi substantiam corporalem probavit. Siquidem proinde vivificabuntur & mortalia corpora nostra, quemadmodum & ille resuscitatus est, non alias proinde nisi quia in corpore. Salio & hic, amplissimum abruptum intercisæ scripturæ, sed apprehendo *testimonium perhibentem Apostolum Israeli, quidem zelum Dei habeant*, sui utique, *non tamen per scientiam; Deum enim*, inquit *ignorantes, & suam justitiam sistere quærentes, non subjecerunt se justitia Dei. Finis enim legis Christus, in justitia omni credenti.* Hic erit argumentatio hæretici, quasi Deum superiorem ignoraverint Judæi, qui adversus eum justitiam suam, id est legis suæ constituerint, non recipientes Christum, finem legis. Cur ergo & zelo eorum erga Deum proprium testimonium perhibet, si non & inscientiam erga eundem Deum eis exprobrat? quod zelo quidem Dei agerentur, sed non per scientiam, ignorantes scilicet eum, dum dispositiones ejus in Christo ignorant, consummationem legi staturo, atque ita suam justitiam tuentur adversus illum. Atque adeo ipse creator & ignorantiam erga se eorum contestatur, Israel me non agnovit & populus meus me non intellexit. Et quod justitiam suam magis sisterent, docentes doctrinas præcepta hominum, nec non & congregati essent adversus dominum & adversus Christum ipsius, ex inscientia scilicet. Nihil igitur potest in alium Deum exponi, quod competit in creatorem, quia & alias immerito Apostolus Judæos de ignorantia sugillasset, erga Deum ignotum. Quid enim deliquerant, si justitiam Dei sui adversus eum sistebant, quem ignorabant? Atquin exclamat, *O profundum divitiarum & sapientiæ Dei,*

Dei, & ininvestigabiles viæ ejus. Unde illa eruptio? Ex recordatione scilicet scripturarum, quas retro revolverat, ex contemplatione sacramentorum, quæ supra disseruerat in fidem Christi, ex lege venientem. Hæc si Marcion de industria erasit, quid Apostolus ejus exclamat, nullas intuens divitias Dei, tam pauperis & egeni, quam qui nihil condidit, nihil prædicavit, nihil denique habuit, ut qui in aliena descendit? Sed enim & opes, & divitiæ creatoris olim absconditæ; nunc reseratæ. Sic enim repromiserat: Et dabo illis thesauros occultos, invisibiles aperiam eis. Inde ergo exclamatum est: O profundum divitiarum & sapientiæ Dei! cujus jam thesauri patebant. Id Esaiæ, & sequentia, de ejusdem prophetæ instrumento. *Quis enim cognovit sensum domini, aut quis consiliarius ejus fuit? Quis porrexit ei, & retribuetur illi?* Qui tanta de scripturis ademisti, quid ista servasti, quasi non & hæc creatoris? Plane novi Dei præcepta; videamus. *Odio, inquit, habentes malum, & bono adhærentes.* Aliud est enim apud creatorem: Auferte malum de vobis, & declina a malo & fac bonum? *Amore fraternitatis invicem affectuosi*: non enim id ipsum est, Diliges proximum tanquam te? *Spe gaudentes*, utique Dei. Bonum est enim, sperare in domino, quam sperare in magistratus. *Pressuram sustinentes*: Exaudiet enim te dominus in die pressuræ. Habes psalmum. *Benedicite, & nolite maledicere.* Quis hoc docebit, quam, qui omnia benedictionibus condidit? *Non altum sapientes; sed humilibus assentantes, ne sitis apud vos sapientes.* Væ enim audiunt per Esaiam. *Malum pro malo nemini retribueritis.* Et malitiæ fratris tui ne memineritis. *Nec vosmetipsos ulciscentes*: Mihi enim vindictam & ego vindicabo, dicit dominus. *Pacem cum hominibus habetote*: ergo & legalis talio non retributionem injuriæ permittebat, sed inceptionem metu retributionis comprimebat. Merito itaque totam creatoris disciplinam

princi-

principali præcepto ejus conclusit: Diliges proximum tanquam te. Hoc *legis supplementum*, si ex ipsa lege est: quis sit Deus legis, jam ignoro. Metuo, ne Deus Marcionis. Si vero Evangelium Christi hoc præcepto adimpletur, Christi autem non est creatoris, quo jam contendimus. Dixerit Christus, an non ego non veni legem dissolvere, sed implere. Frustra de ista sententia neganda Ponticus laboravit, si Evangelium legem non adimplevit. Ecce lex Evangelium adimplevit. Bene autem, quod & in clausula *tribunal Christi comminatur*, utique judicis & ultoris, utique creatoris, illum certe constituens promerendum, quem intentat timendum, etiam si alium prædicaret.

15. Brevioribus quoque epistolis non pigebit intendere. Est sapor & in paucis. *Occiderant Judæi prophetas suos.* Possum dicere, Quid ad Apostolum Dei alterius, & quidem optimi, qui nec suorum delicta damnare dicatur: quique & ipse prophetas eosdem destruendo quodammodo perimat? Quid mali admisit apud illum Israel, si occidit, quos & ille reprobavit? Si prior inimicam in eos sententiam statuit? Deliquit autem apud Deum ipsorum. Is & exprobravit iniquitatem, ad quem pertinet læsus. Certe quivis alius quam adversarius læsi. Sed nec onerasset illos, imputando etiam domini necem, *qui & dominum interfecerunt*, dicendo, *& prophetas suos*: licet *suos* adjectio sit hæretici. Quid enim tam acerbum, si alterius Dei prædicatorem Christum interemerunt, qui sui Dei prophetas contrucidaverunt? Status autem exaggerationis, quod & dominum & famulos ejus peremissent. Denique si alterius Dei Christum, alterius prophetas peremerunt: æquavit impietates, non exaggeravit. Aequanda autem non fuit, ergo exaggerari non potuit, nisi in eundem dominum commissa, ex utroque titulo: ergo ejusdem Dei, Christus & prophetæ. Quam autem *sanctitatem nostram,*

volun-

voluntatem Dei dicat, ex contrariis, quæ prohibet, agnoſceres. *Abſtinere* enim, inquit, *a ſtupro*, non a matrimonio. *Scire unumquemque ſuum vas in honore tractare*. Quomodo? dum non in libidine, qua gentes. Libido autem nec apud gentes matrimonio adſcribitur, ſed extraordinariis, & non naturalibus & portentoſis. Sanctitas, luxuriæ eſt turpitudini quoque & immundiciæ contraria: quæ non matrimonium excludat, ſed libidinem: quæ vas noſtrum in honore matrimonii tractet. Hunc autem locum ſalva alterius, id eſt, plenioris ſanctitatis prælatione, tractaverim: continentiam & virginitatem nuptiis anteponens, ſed non prohibitis: deſtructores enim Dei nuptiarum, non ſectatores caſtitatis retundo. Ait *eos, qui remaneant in adventu Chriſti, cum eis qui mortui in Chriſto primi reſurgent, quod in nubibus auferentur in aere obviam domino.* Agnoſco his jam tunc proſpectis mirari ſubſtantias cœleſtes ipſam Hieruſalem, quæ ſurſum eſt: & per Eſaiam pronuntiare, quinam huc velut nubes volant, tanquam columbæ cum pullis ad me. Hunc aſcenſum ſi Chriſtus nobis præparavit, ille erit Chriſtus de quo Oſee, qui aſcenſum ſuum ædificat in cœlos, utique ſibi & ſuis. Exinde a quo ſperabo nunc, niſi a quo hæc audivi? Quem *ſpiritum prohibet extingui*, & quas *prophetias vetat nihil haberi?* Utique non creatoris ſpiritum, nec creatoris prophetias, ſecundum Marcionem. Quæ enim deſtruxit, ipſe jam extinxit, & nihili fecit, nec poteſt prohibere, quæ nihil fecit. Ergo incumbit Marcioni exhibere hodie apud eccleſiam ſuam exinde ſpiritum Dei ſui, qui non ſit extinguendus, & prophetias, quæ non ſint nihili habendæ. Et ſi exhibuit, quod putat: ſciat nos quodcumque illud ad formam ſpiritalis & propheticæ gratiæ atque virtutis provocaturos, ut & futura prænuntiet, & occulta cordis revelet, & ſacramenta ediſſerat. Cum nihil tale protulerit ac probarit:

nos

nos proferemus & spiritum & prophetias creatoris, secundum ipsum prædicantes: atque ita constabit Apostolus de quibus dixerit, de eis scilicet, quæ futura erant in ecclesia ejus Dei, qui dum est, spiritus quoque eis operatur, & promissio celebratur. Age nunc, qui salutem carnis abnuitis, etsi quando corpus in hujusmodi prænominatur, aliud nescio quid interpretamini illud, quam substantiam carnis: quo modo Apostolus omnes in novis substantiis certis nominibus distinxit: & omnes in uno voto constituit salutis, *optans ut spiritus noster & corpus & anima sine querela in adventu domini & salutificatoris nostri Christi conserventur.* Nam & animam posuit & corpus, tam duas res quam diversas: licet enim & animæ corpus sit aliquod, suæ qualitatis, sicut & spiritus: cum tamen & corpus & anima distincte nominantur, habet anima suum vocabulum proprium, non egens communi vocabulo corporis, id relinquitur carni quæ non nominata proprio, communi utatur necesse est. Etenim aliam substantiam in homine non video, post spiritum & animam, cui vocabulum corporis accommodetur: præter carnem. Hanc totiens in corporis nomine intelligens, quotiens non nominatur: multo magis hic, cum, quæ dicitur corpus, suo nomine appellatur.

16. Cogimur quædam identidem iterare, ut cohærentia eis confirmemus. Dominum & hic retributorem utriusque meriti, dicimus circumferri ab Apostolo, aut creatorem, aut, quod nolit Marcion, parem creatoris, *apud quem justum sit afflictatoribus nostris rependi afflictationem: & nobis, qui affligimur requietem, in revelatione domini Jesu venientis a cælo cum angelis virtutis suæ, & in flamma ignis.* Sed flammam & ignem delendo hæreticus extinxit, ne scilicet nostratem Deum faceret. Lucet tamen vanitas lituræ. Cum enim *ad ultionem venturum* scribat Apostolus *dominum*, *exigendam*

dam de eis, qui Deum ignorent, & qui non obaudiant Evangelio, quos ait pœnam luituros exitialem, æternam, a facie domini, & a gloria valentiæ ejus: sequitur, ut flammam ignis inducat, scilicet veniens ad puniendum: ita & in hoc, nolente Marcione, crematoris Dei Christus, & in illo creatoris est, quod etiam de ignorantibus dominum ulciscitur: id est, de ethnicis. Seorsum enim posuit, Evangelio non obaudientes, sive Christianos peccatores, sive Judæos. Porro de ethnicis exigere pœnas, qui Evangelium forte non norint: non est Dei ejus, qui naturaliter sit ignotus: nec usquam nisi in Evangelio sit revelatus, non omnibus scibilis. Creatori autem etiam naturalis agnitio debetur, ex operibus intelligendo, & exinde in pleniorem noticiam requirendo. Illius est ergo, etiam ignorantes Deum plectere, quem non liceat ignorare. Ipsum, quod ait a facie domini & a gloria valentiæ ejus: verbis usus Esaiæ: ex ipsa causa eundem sapit dominum, consurgentem, ut comminuat terram. Quis est autem *homo delicti, filius perditionis, quem revelari prius oportet ante domini adventum; extollens se super omne, quod Deus dicitur, & omnem religionem, consessurus in templo Dei, & Deum se jacturus?* Secundum nos quidem *Antichristus*, ut docent veteres & novæ prophetiæ: ut Johannes, apostolus, qui jam Antichristos dicit processisse in mundum, præcursores Antichristi spiritus; negantes, Christum in carne venisse: & *solventes* Jesum, scilicet in Deo creatore. Secundum vero Marcionem nescio, ne sit Christus creatoris. Nondum venit apud illum. Quisquis est autem ex duobus? Quæro, cur *veniat in omni virtute & signis & ostentis mendacii? Propterea*, inquit, *quod dilectionem veritatis non susceperint, ut salvi essent: & propter hoc erit eis instinctum fallaciæ, ut judicentur, omnes, qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati.* Igitur si Antichristus & secundum creatorem, Deus

erit

erit Creator, qui eum mittit ad impingendos eos in errorem, qui non crediderunt veritati, ut salvi fierent: ejusdem erit veritas & salus, qui ex summissu erroris ulciscitur, id est, creatoris: cui & competit zelus ipse, errore decipere, quos veritate non cepit. Si vero non est Antichristus, secundum nos: ergo Christus est creatoris, secundum Marcionem. Et quale erit, ut ad ulciscendam veritatem suam Christum creatori summittat? Sed & de Antichristo consentit: proinde dixerim, quale est, ut illi *Satanas*, angelus creatoris, sit necessarius, & *occidatur ab eo*, habens fallaciæ operatione fungi creatori? In summa, si indubitatum est, ejus esse & *angelum*, & *veritatem*, & *salutem*, cujus & ira & æmulatio, & fallaciæ immissio adversus contemtores & desultores, etiam adversus ignorantes: ut jam & Marcion de gradu cedat, Deum quoque suum zeloten concedens, quis dignius irascetur? Puto, qui a primordio rerum naturam, opibus, beneficiis, plagis, prædicationum testibus, ad agnitionem sui præstruxit, nec tamen agnitus est: an qui semel unico Evangelii instrumento, & ipso incerto, nec palam alium Deum prædicante, productus est? Ita cui competit vindicta, ei competet materia vindictæ: Evangelium dico, & veritas, & salus. *Jubere autem operari, eum, qui velit manducare*, ejus disciplina est, qui bovi trituranti os liberum jussit.

17. Ecclesiæ quidem veritate, epistolam istam *ad Ephesios* habemus emissam, non ad *Laodicenos*, sed Marcion ei titulum aliquando interpolare gestiit: quasi & in isto diligentissimus explorator. Nihil autem de titulis interest, cum ad omnes Apostolus scripserit, dum ad quosdam: Certe tamen, eum Deum prædicans in Christo, cui competunt, quæ prædicantur. Cui ergo competent, *secundum boni existimationem quam proposuerit in sacramento voluntatis suæ, in dispensationem adimpletionis temporum* (ut ita dixerim, sicut

verbum

verbum illud in Græco sonat) *recapitulare*, id est, ad initium redigere, vel ab initio recensere *omnia in Christum, quæ in cælis, & quæ in terris*: nisi cujus omnia erunt ab initio: etiam ipsum initium, a quo & tempora & temporum adimpletiones: dispensatio, ob quam omnia ad initium recensentur in Christo? Alterius autem Dei quod initium, id est, unde: cujus opus nullum? quæ tempora sine initio? quæ adimpletio, sine temporibus? quæ dispensatio, sine adimpletione? Denique, quid in terris egit jam olim, ut longa aliqua temporum adimplendorum dispensatio reputetur, ad recensenda omnia in Christo, etiam quæ in cœlis? Nec in cœlis autem res ab altero actas exsistimabimus, quæcunque sunt, quam ab eo, a quo & in terris acta omnibus constat. Quod si non capit, alterius omnia ista deputari ab initio, quam creatoris: quis credet, ab alio ea recenseri in Christum alium, & non a suo autore, & in suum Christum? Si creatoris sunt, diversa sint necesse est, a diverso Deo. Si diversa, utique contraria. Quomodo ergo contraria recenseantur in eum, a quo denique destruuntur? Nam & sequentia, quem renuntiant Christum, cum dicit: *Ut simus in laudem gloriæ nos, qui præsperavimus in Christum.* Qui enim præsperasse poterunt, id est, ante sperasse in Deum, quam venisset, nisi Judæi, quibus Christus prænuntiabatur ab initio? Qui ergo prænuntiabatur, ille & præsperabatur. Atque adeo hoc ad se, id est, ad Judæos, refert, ut distinctionem faciat, conversus ad nationes: *in quo & vos, cum audissetis sermonem veritatis, Evangelium, in quo credidistis & signati estis spiritu promissionis ejus sancto.* Cujus promissionis? Factæ per Joelem: In novissimis diebus effundam de meo spiritu in omnem carnem: id est, & in nationes. Ita & spiritus & Evangelium in eo erit Christo, qui præsperabatur, dum prædicabatur. Sed & *pater gloriæ* ille est, cujus Christus rex gloriæ canitur in psalmo, ad-

ſcendens: Quis eſt iſte, rex gloriæ? Dominus virtutum, ipſe eſt rex gloriæ. Ab illo *ſpiritus ſapientiæ optatur*: apud quem hæ quoque ſpiritalium ſpecies enumerantur, inter ſeptem ſpiritus per Eſaiam. *Ille dabit illuminatos cordis oculos*, qui etiam exteriores oculos luce ditavit; cui diſplicet cæcitas populi: Et quis cæcus, niſi pueri mei: & excæcati ſunt famuli Dei. *Apud illum ſunt & divitiæ hæreditatis in ſanctis*, qui eam hæreditatem ex vocatione nationum repromiſit: Poſtula de me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam. *Ille inoperatus eſt in Chriſtum valentiam ſuam, ſuſcitando eum a mortuis, & collocando eum ad dexteram ſuam, & ſubjiciendo omnia*, qui & dixit: Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum. Quia & alibi ſpiritus ad patrem de filio: Omnia ſubjeciſti ſub pedibus ejus. Si ex his alius Deus, & alius Chriſtus infertur, quæ recognoſcuntur in creatore: quæramus jam creatorem. Plane puto invenimus, cum dicit, *illos delictis mortuos, in quibus ingreſſi erant, ſecundum ævum mundi hujus, ſecundum principem poteſtatis aëris, qui operatur in filiis incredulitatis.* Sed mundum non poteſt & hic pro Deo mundi Marcion interpretari. Non enim ſimile eſt creatum creatori, factum factori, mundus Deo. Sed nec princeps poteſtatis aeris dicetur, qui eſt princeps poteſtatis ſeculorum. Numquam enim præſes ſuperiorum de inferioribus notatur, licet & inferiora ipſi deputentur. Sed nec incredulitatis operator videri poteſt, quam ipſe potius a Judæis & a nationibus patitur. Sufficit igitur, ſi hæc non cadunt in creatorem. Si autem & eſt, in quem magis competat, utique magis hoc Apoſtolus ſciit. Quis iſte? Sine dubio ille, qui ipſi creatori filios incredulitatis obſtruit, aere iſto potitus, ſicut dicere eum propheta refert: Ponam in nubibus thronum meum, ero ſimilis altiſſimo. Hic erit diabolus, quem & alibi, ſi tamen ita & Apoſtolum legi volunt,

Deum

Deum ævi hujus agnoſcemus. Ita enim totum ſeculum mendacio divinitatis implevit. Qui plane ſi non fuiſſet, tunc hæc in creatorem ſpectaſſe potuiſſent. Sed & in Judaiſmo converſatus fuerat Apoſtolus. Non, quia interpoſuit de delictis, *in quibus & nos omnes converſati ſumus*: ideo delictorum dominum, & principem aeris hujus, creatorem præſtat intelligi, ſed quia in Judaiſmo unus fuerat de filiis incredulitatis, diabolum habens operatorem, cum perſequeretur eccleſiam & Chriſtum creatoris: propter quod & *iracundiæ filii fuimus*, *inquit*, *ſed natura*. Ne quia filios appellavit Judæos creator, argumentetur hoc hæreticus dominum iræ creatorem. Cum enim dicit: Fuimus natura *filii iracundiæ*: creatoris autem non natura ſunt filii Judæi, ſed allectione patrum: iræ filios ad naturam retulit, non ad creatorem, ad ſummam ſubjungens: *ſicut & cæteri*, qui utique filii Dei non ſunt. Apparet communi naturæ omnium hominum & delicta & concupiſcentias carnis, & incredulitatem & iracundiam reputari, diabolo tamen captante naturam, quam & ipſe infecit, delicti ſemine illato. *Ipſius*, *inquit*, *ſumus factura*, *conditi in Chriſto*. Aliud eſt facere, aliud condere. Sed utrumque uni dedit. Homo autem factura creatoris eſt. Idem ergo condidit in Chriſto, qui & fecit. Quantum enim ad ſubſtantiam, fecit: quantum ad gratiam, condidit. Inſpice & cohærentia: *Memores*, *vos aliquando nationes in carne*, *qui appellabamini præputium*, *ab ea*, *quæ dicitur circumciſio in carne*, *manu facta*, *quod eſſetis illo in tempore ſine Chriſto*, *alienati a converſatione Iſraelis & peregrini teſtamentorum & promiſſionis eorum*: *ſpem non habentes*, *& ſine Deo in mundo*. Sine quo autem Deo fuerunt nationes, & ſine quo Chriſto? Utique eo, cujus erat converſatio Iſraelis, & teſtamenta, & promiſſio. *At nunc*, inquit, *in Chriſto vos*, *qui eratis longe*, *facti eſtis prope in ſanguine ejus*. A quibus erant retro longe? A quibus

ſupra dicit: A Chriſto creatoris, a converſatione Iſraelis, a teſtamentis, a ſpe promiſſionis, a Deo ipſo. Si hæc ita ſunt, ergo his prope fiunt nunc nationes in Chriſto: a quibus tunc longe fuerant. Si autem converſationi Iſraelis, quæ eſt in religione Dei creatoris, & teſtamentis, & promiſſioni, & ipſi Deo eorum, proximi ſumus facti in Chriſto: ridiculum ſatis, ſi nos alterius Dei Chriſtus de longinquo admovit creatori. Meminerat Apoſtolus ita prædicatum de nationum vocatione, ex longinquo vocandarum. Qui longe erant a me, appropinquaverunt juſtitiæ meæ. Tam enim juſtitia, quam & pax creatoris, in Chriſto annuntiabatur, ut ſæpe jam oſtendimus. *Itaque ipſe eſt*, inquit, *pax noſtra, qui fecit duo unum*, Judaicum ſcilicet populum & Gentilem. *Quod prope & quod longe, ſoluto medio pariete inimicitiæ, in carne ſua.* Sed Marcion abſtulit, *ſua*: ut inimicitiæ daret carnem, quaſi carnali vitio, non Chriſto æmulæ. Sicubi alibi dixi, & hic, non Marrucine, ſed Pontice, cujus ſupra ſanguinem confeſſus es, hic negas carnem. Si *legem præceptorum ſententiis vacuam fecit*, adimplendo certe legem (vacat enim jam, non adulterabis, cum dicitur, nec videbis ad concupiſcendum: vacat non occides, cum dicitur, nec maledices) adverſarium legis, de adjutore, non potes facere; *ut duos conderet in ſemetipſo*, qui fecerat idem condens. Secundum quod & ſupra, ipſius enim factura ſumus conditi in Chriſto, *in unum novum hominem, faciens pacem.* Si vere novum, vere & hominem, non phantaſma: novum autem & nove natum, ex virgine, Dei ſpiritu: *ut reconciliet ambos Deo*, & Deo, quem utrumque genus offenderat. Et Judaicum & Gentilem populum *in uno corpore*, inquit, *cum interfeciſſet inimicitiam in eo per crucem.* Ita & hic caro corpus in Chriſto, quod crucem pati potuit. *Hoc itaque annunciante pacem eis, qui prope, & eis qui longe, acceſſum conſecuti ſimul ad patrem.*

trem. Jam non sumus peregrini, nec advenæ, sed concives sanctorum, sed domestici Dei: utique ejus, a quo supra ostendimus alienos fuisse nos, & longe constitutos. *Superædificati super fundamentum Apostolorum.* Abstulit hæreticus, *& prophetarum*, oblitus dominum posuisse in ecclesia, sicut apostolos, ita & prophetas. Timuit scilicet, ne & super veterum prophetarum fundamenta, *ædificatio nostra constaret in Christo*, cum ipse apostolus ubique nos de prophetis extruere non cesset. Unde enim accepit, *summum lapidem angularem dicere Christum*, nisi de psalmi significatione: Lapis quem reprobaverunt ædificantes, iste factus est in summo anguli. De manibus hæretici præcidentis: non miror, si syllabas subtrahit, cum paginas totas plerumque subducit.

18. *Datam*, inquit, *sibi apostolus gratiam novissimo omnium, illuminandi omnes: quæ dispensatio sacramenti, occulti ab ævis in Deo, qui omnia condidit*; rapuit hæreticus *in* præpositionem, & ita legi fecit, occulti ab ævis Deo, qui omnia condidit. Sed emicat falsum. Infert enim Apostolus, *ut nota fiat principatibus & potestatibus, in supercælestibus, per ecclesiam, multifaria sapientia Dei.* Cujus dicit principatibus & potestatibus? Si creatoris? Quale est, ut principatibus & potestatibus ejus ostendi voluerit Deus ille, sapientiam suam, ipsi autem non? Quando nec potestates sine suo principe potuissent quid cognoscere; aut si ideo Deum non nominavit hic, quasi in illis & princeps ipse reputetur, ergo & occultatum sacramentum principatibus & potestatibus ejus, qui omnia condidit, pronuntiasset: proinde in illis deputans ipsum. Quod si illis dicit occultatum, ille debebat dixisse manifestum: ergo non Deo erat occultatum, sed in Deo, omnium conditore, occultum autem principatibus & potestatibus ejus. Quis enim cognovit sensum domini, aut quis consiliarius ei fuit? Hic captus hæreticus

cus fortaſſe mutavit uti dicat, Deum ſuum ſuis poteſtatibus, & principatibus notam facere voluiſſe diſpenſationem ſui ſacramenti, quam ignoraſſet Deus conditor omnium. Et quo competebat prætendere ignorantiam creatoris, extranei & longa ſeparatione diſcreti? Cum domeſtici quoque ſuperioris Dei neſciſſent: tamen & creatori notum erat futurum. An non utique notum, quod ſub cœlo & in terra eius habebat revelari? Ergo ex hoc confirmatur, quod ſupra ſtruximus: ſi enim creator cogniturus erat quandoque occultum illud Dei ſuperioris ſacramentum: & ita ſcriptura habebat, occulti Deo, qui omnia condidit; ſic inferre debuerat, ut nota fiat illi multifaria ſapientia Dei, tunc & poteſtatibus & principatibus cujuſcunque Dei, cum quibus ſciturus eſſet creator. Adeo ſubtractum conſtat, quod & ſic veritati ſuæ ſalvum eſt. Volo nunc & ego tibi de allegoriis Apoſtoli controverſiam nectere, quas novus in prophetis habuiſſet formas? *Captivam*, inquit, *duxit captivitatem.* Quibus armis? Quibus præliis? De cujus gentis vaſtatione? De cujus civitatis everſione? Quas feminas, quos pueros, quosve regulos catenis victor inſeruit? Nam & cum apud David Chriſtus canitur ſuccinctus gladio ſuper femur: aut apud Eſaiam, ſpolia accipiens Samariæ & virtutem Damaſci: vere eum & viſibilem excondis præliatorem; agnoſce igitur jam & armaturam & militiam ejus ſpiritalem, ſi jam didiciſti eſſe captivitatem ſpiritalem, ut & hanc illius agnoſcas: vel quia & captivitatis hujus mentionem de prophetis Apoſtolus ſumſit, a quibus & mandata, *deponentes mendacium, loquimini veritatem ad proximum quiſque*: Et *iraſcimini & nolite delinquere*, ipſis verbis quibus pſalmus exponeret ſenſus ejus, *ſol non occidat ſuper iracundiam veſtram. Nolite communicare operibus tenebrarum.* Cum juſto enim juſtus eris, & cum perverſo perverteris. *Et auferte malum de medio veſtrum.* Et exite de medio

eorum:

eorum: & immundum ne attigeritis. Separamini, qui fertis vasa domini. Sic & *inebriari vino, dedecori inde est*, ubi sanctorum inebriatores increpantur. Et potum dabatis sanctis meis vinum, quod prohibitus erat potare & Aaron sacerdos, & filii ejus, cum adirent ad sancta *&*, *psalmis & hymnis Deo canere*: docere illius est, qui cum tympanis potius & psalteriis vinum bibentes incusari a Deo norat. Ita, cujus invenio præcepta & semina præceptorum vel augmenta, ejus Apostolum agnosco. Cæterum *mulieres viris subjectas esse debere*, unde confirmat? *quia vir*, inquit, *caput est mulieris*. Dic mihi Marcion: de opere creatoris Deus tuus legi suæ astruit autoritatem? Hoc jam plane minus est, cum & ipsi Christo suo & ecclesiæ ejus inde statum sumit; *sicut & Christus caput est ecclesiæ*. Similiter & cum dicit: *Carnem suam diligit, qui uxorem diligit, sicut & Christus ecclesiam.* Vides, comparari operi creatoris Christum tuum, & ecclesiam tuam: quantum honoris carni datur in ecclesiæ nomine! *Nemo*, inquit, *carnem suam odio habet*, nisi plane Marcion solus: *sed & nutrit & fovet eam, sicut & Christus ecclesiam.* At tu solus eam odisti, auferens illi resurrectionem: odisse debebis & ecclesiam, quia proinde diligitur a Christo. At enim Christus amavit & carnem sicut ecclesiam. Nemo non diligit imaginem quoque sponsæ, imo & servabit illam, & honorabit, & coronabit: habet similitudo cum veritate honoris consortium. Laborabo ego, nunc eundem Deum probare masculi, & Christi; mulieris & ecclesiæ, carnis & spiritus: ipso Apostolo sententiam creatoris adhibente, imo & differente. *Propter hac relinquet homo patrem & matrem, & erunt duo in carne una. Sacramentum hoc magnum est.* Sufficit inter ista, si creatoris magna sunt apud Apostolum sacramenta; minima, apud hæreticos. *Sed ego* autem *dico*, inquit, *in Christum & ecclesiam.* Habet interpretationem, non separationem sa-

 cramen-

cramenti. Ostendit figuram sacramenti, ab eo præministratam, cujus erat utique sacramentum. Quid videtur Marcioni? Creator quidem ignoto Deo figuras præministrare non potuit, etiam quia adversario. Si noto, Deus superior ab inferiore, & ad destruendum potius mutuari nihil debuit. *Obaudiant & parentibus filii*. Nam etsi Marcion abstulit: *hoc est enim primum in promissione præceptum*, lex loquitur: honora patrem & matrem; *&, parentes enutrite filios in disciplina & correptione domini*. Audisti enim & veteribus dictum: Narrabitis hæc in auribus filiorum vestrorum, & filii vestri æque in aures filiorum suorum. Quo jam mihi duos Deos, si una est disciplina? Et si duo sunt, illum sequar, qui prior docuit. Sed *adversus munditenentes luctatio si nobis*, o quanti jam Dii creatores! Cur enim non & hoc, vindicem unum munditenentem nominari debuisse, si creatorem significabat, cujus essent, quas præmisit potestates? Porro cum supra quidem *induere* nos *jubeat armaturam; in qua stemus ad machinationes diaboli*: Jam ostendit diaboli esse, quæ diabolo subjungit, *potestates & munditenentes tenebrarum istarum*, quæ & nos diabolo deputamus. Aut, si diabolus creator est, quis erit diabolus apud creatorem? An si duo Dii, ita & duo diaboli, & pluraliter potestates & munditenentes? Sed quomodo creator, & diabolus & Deus idem? Cum diabolus, non idem & Deus & diabolus. Aut enim ambo & Dei, si jam diaboli: aut qui Deus hic & non diabolus, sicut nec diabolus Deus. Ipsum vocabulum *diaboli*, quæro ex qua delatura competat creatori? Fortasse detulit aliquam Dei superioris intentionem, quod ipse ab archangelo passus est, & quidem mentito. Non ideo enim interdixerat illius arbusculæ gustum, ne Dei fierent: sed ne de transgressione morerentur. Nec *spiritalia* autem *nequitiæ* ideo creatorem significabunt, quia

quia adiecit *in cœlis*. Sciebat enim & Apoſtolus in cœlis operata eſſe ſpiritalia nequitiæ, angelorum ſcandalizatorum in filias hominum. Et quale erat, ut ambiguitatibus & per ænigmata, neſcio quæ, creatorem taxaret, *qui in catenis jam conſtitutus*, *ob libertatem prædicationis conſtantiam manifeſtandi ſacramenti*, *in apertione oris*, quam ibi *expoſtulare a Deo mandabat*, eccleſiæ utique præſtabat.

19. Soleo *in præſcriptione adverſus hæreſes omnes*, de teſtimonio temporum compendium figere, priorem vindicans regulam noſtram omni hæretica poſteritate. Hoc nunc probabit & Apoſtolus, dicens: *De ſpe repoſita in cœlis*, *quam audiſtis in ſermone veritatis Evangelii*, *quod pervenit ad vos*, *ſicut & in totum mundum.* Nam ſi jam tum traditio evangelica ubique manaverat, quanto magis nunc? Porro, ſin oſtra eſt, quæ ubique manavit, magis quam omnis hæretica, nedum *Antoniniani* Marcionis, noſtra erit apoſtolica. Marcionis autem, cum totum impleverit mundum, ne tunc quidem ſe defendere poterit de apoſtolica. Eam enim & ſic conſtabit eſſe, quæ prior mundum replevit, illius ſcilicet Dei Evangelio: qui & hæc cecinit de prædicationibus ejus: In omnem terram exiit ſonus eorum, & in terminos orbis verba eorum. *Inviſibilis Dei imaginem* ait *Chriſtum.* Sed nos enim inviſibilem dicimus patrem Chriſti, ſcientes filium ſemper retro viſum, ſi quibus viſus eſt, in Dei nomine, ut imaginem ipſius: ne quam & hinc differentiam ſcindat Dei viſibilis & inviſibilis, cum olim Dei noſtri ſit definitio: Dominum nemo videbit, & vivet. Si non eſt *Chriſtus primogenitus conditionis*, ut ſermo creatoris, per quem omnia facta ſunt, & ſine quo nihil factum eſt: ſi non *in illo condita ſunt univerſa in cœlis & in terris*, *viſibilia & inviſibilia*, *ſive throni*, *ſive dominationes*, *ſive principatus*, *ſive poteſtates*, ſi non cuncta *per illum & in illo ſunt condita*, (hæc enim Marcioni diſplicere oportebat): non

utique tam nude posuisset Apostolus. *Et ipse est ante omnes.* Quomodo enim ante omnes, si non ante omnia? Quomodo ante omnia, si non primogenitus conditionis, si non sermo creatoris? Unde ante omnes probabitur fuisse, qui post omnia apparuit? Quis scit priorem fuisse, quem esse nesciit? Quomodo autem *boni duxit omnem plenitudinem in semetipso habitare?* Primo enim, quæ est ista plenitudo, nisi ex illis, quæ Marcion detraxit: *conditis in Christo, in cœlis & in terris*, angelis & hominibus: nisi ex illis invisibilibus & visibilibus, nisi ex thronis & dominationibus, & principatibus, & potestatibus? Aut si hæc pseudapostoli nostri & Judaici evangelizatores de suo intulerint, & ad plenitudinem Dei sui Marcion, qui nihil condidit: cæterum quale est, ut plenitudinem creatoris, æmulus & destructor ejus, in suo Christo habitare voluerit? *Cui* denique *reconciliat omnia, in semetipsum, pacem faciens per crucis suæ sanguinem*, nisi quem offenderant universa? Adversus quem rebellaverant per transgressionem, cujus novissime fuerant? Conciliari enim extraneo possent; reconciliari vero, non alii, quam suo. Ita & *nos quondam alienatos & inimicos sensu, malis operibus creatori redigit in gratiam*, cujus admiseramus offensam, colentes conditionem adversus creatorem. Sicubi autem & ecclesiam corpus Christi dicit esse, ut hic ait, *adimplere se reliqua pressurarum Christi in carne, pro corpore ejus, quod est ecclesia:* non propterea & in totum mentionem corporis transferes a substantia carnis. (Nam & supra reconciliari nos ait in corpore ejus morte, quod est ecclesia, sed non prospere & in totum mentionem corporis transferes a substantia carnis.) Nam & supra *reconciliari nos* ait *in corpore ejus, per mortem* utique in eo corpore, in quo mori potuit per carnem. Mortuus est, non per ecclesiam, plane propter ecclesiam; corpus commutando pro corpore, carnale pro spiritali. At cum monet, *cavendum a subtililoquentia, & philosophia, ut inani seductione, quæ sit secundum elementa mundi:* non

secun-

ſecundum cœlum aut terram dicens, ſed ſecundum literas ſeculares, & *ſecundum traditionem*, ſcilicet *hominum* ſubtililoquorum & philoſophorum: longum eſt quidem & alterius operis oſtendere, hac ſententia omnes hæreſes damnari, quod omnes ex ſubtililoquentiæ viribus & philoſophiæ regulis conſtent. Sed Marcion principalem ſuæ fidei terminum de *Epicuri* ſchola agnoſcat, dominum inferens hebetem, ne timeri dicat eum; collocans & cum Deo, creatore, materiam, de porticu *Stoicorum*, negans carnis reſurrectionem, de qua proinde nulla philoſophia conſentit. Cujus ingeniis tam longe abeſt veritas noſtra, ut & in iram Dei excitare formidet, & omnia illum ex nihilo protuliſſe confidat, & carnem eandem reſtituturum repromittat, & Chriſtum ex vulva virginis natum non erubeſcat, ridentibus philoſophis & hæreticis & ethnicis ipſis. Stulta enim mundi elegit Deus, ut confundat ſapientes: ille ſine dubio, qui ex reſpectu hujus ſuæ diſpoſitionis, perditurum ſe ſapientiam ſapientium præminabatur. Hac ſimplicitate veritatis contraria ſubtililoquentiæ & philoſophiæ, nihil perverſi poſſumus ſapere. Denique, ſi *nos Deus cum Chriſto vivificat, donans delicta nobis*, non poſſumus credere ab eo delicta donari, in quem admiſſa non fuerint, ut retro ignotum. Age jam cum dicit: *Nemo nos judicet in cibo & potu & in parte diei feſti, & Neomeniæ, & ſabbati, quæ eſt umbra futurorum: corpus autem Chriſti*, quid tibi videtur Marcion? De lege jam non retractamus, niſi quod & hic quemadmodum excluſa ſit edocet, dum ſcilicet de umbra transfertur in corpus, id eſt, de figuris ad veritatem, quod eſt Chriſtus. Ergo & umbra ejus cujus & corpus, id eſt, & lux ejus & Chriſtus. Segrega alii Deo legem, & alii Deo Chriſtum, ſi potes aliquam umbram ab eo corpore, cujus umbra eſt, ſeparare. Manifeſte legis eſt Chriſtus, ſi corpus eſt umbræ. Si autem & *aliquos taxat, qui ex viſionibus angelicis dicebant, cibis abſtinendum, ne attigeris, ne guſtaveris, volentes in humilitate*

ſenſus

sensus incedere, non tenentes caput: non ideo legem & Moysen pulsat, quasi de angelica superstitione constituerit interdictionem quorundam edulium. Moysen enim a Deo accepisse legem constat. Denique hanc disciplinam *secundum præcepta*, inquit, *& doctrinam hominum*, deputavit in eos, qui caput non tenerent: id est, ipsum, in quo omnia recensentur, in Christum, ad initium revocata, etiam indifferentia escarum, *cætera præceptorum:* ut eadem satis sit jam alibi docuisse quam a creatore manarint: qui, cum vetera prædicaret transitura, nova facturus universa: mandans etiam: Novate vobis novamen novum, jam tum docebat deponere veterem hominem, & novum induere.

20. Cum prædicationis enumerat varietatem, quod *alii ex fiducia vinculorum ejus, audentius sermonem enuntiarent, alii per invidiam & contentionem: quidam vero & per sermonis exsistimationem, plerique ex dilectione, nonnulli ex æmulatione: jam aliqui & ex simultate Christum prædicarent*, erat utique vel hic locus taxandæ ipsius prædicationis, de diversitate sententiæ, quæ tantam efficeret etiam animorum varietatem. Sed caussas solas animorum non regulas sacramentorum in diversitate proponens, unum tamen Christum, & unum ejus Deum, quocunque consilio prædicatum confirmat: & ideo *nihil mea*, inquit, *sive causatione, sive veritate Christus annuntietur:* quia unus annuntiabatur, sive ex causatione, sive ex veritate fidei. Ad fidem enim prædicationis, retulit mentionem veritatis, non ad regulæ ipsius, quia una quidem erat regula: sed fides prædicantium quorundam vera: id est, simplex, quorundam nimis docta. Quod cum ita sit, apparet eum Christum prædicatum, qui semper annuntiabatur. Nam si alius longe ab Apostolo induceretur, fecisset diversitatem novitas rei. Nec enim defuissent, qui prædicationem evangelicam nihilominus in Christum creatoris interpretarentur, cum & hodie major pars sit omnibus in locis sententiæ no-

ſtræ quam hæreticæ: quo nec hic Apoſtolus de diverſitatis denotatione & increpatione tacuiſſet: ita cum diverſitas ne taxatur quidem, novitas non probatur. Plane de ſubſtantia Chriſti putant & hic Marcionitæ ſuffragari apoſtolum ſibi, quod phantaſma carnis fuerit in Chriſto, cum dicit, quod *in effigie Dei conſtitutus, non rapinam exſiſtimavit pariari Deo. Sed exhauſit ſemetipſum, accepta effigie ſervi*, non veritate, & *in ſimilitudine hominis*, non in homine, *&* *figura inventus homo*, non ſubſtantia: id eſt, non carne, quaſi non & figura & ſimilitudo & effigies ſubſtantiæ quoque accedant. Bene autem quod & alibi Chriſtum imaginem Dei inviſibilis appellat. Nunquid ergo & hic qua in effigie eum Dei collocat, æque non erit Deus Chriſtus vere, ſi nec homo vere fuit in effigie hominis conſtitutus? Utrobique enim veritas neceſſe habebit excludi, ſi effigies, & ſimilitudo, & figura phantaſmati vindicabitur. Quod ſi in effigie & in imagine, qua filius, patris, vere Dei, præjudicatus eſt: etiam in effigie & imagine hominis, qua filius hominis, vere hominem inventum, nam & inventum, ratione poſuit; id eſt, certiſſime hominem: quod enim invenitur, conſtat eſſe: ſic & Deus inventus eſt per virtutem, ſicut homo per carnem: quia nec morti ſubditum pronuntiaſſet, non in ſubſtantia mortali conſtitutum. Plus eſt autem, quod adjecit, *& mortem crucis.* Non enim exaggerat atrocitatem, extollendo virtutem collectionis, quam imaginariam phantaſmate ſciſſet, fruſtrato potius eam, quam experto, nec virtute functo in paſſione, ſed luſu. *Quæ autem retro lucri duxerat*, quæ & ſupra numerat gloriam carnis, notam circumciſionis, generis Hebræi, ex Hebræo cenſum, titulum tribus Benjamin, phariſææ candidæ dignitatem: *hæc modo detrimento ſibi deputat*, non Deum, ſed ſtuporem Judæorum. *Hæc ac ſi ſtercora exſiſtimat, præ comparatione agnitionis Chriſti*, non præ rejectione Dei creatoris, *habens juſtitiam*,

ſtitiam, non ſuam jam, quæ ex lege, ſed quæ per ipſum, ſcilicet Chriſtum, *ex Deo.* Ergo, inquis, hac diſtinctione lex non ex Deo erat Chriſti. Subtiliter ſatis. Accipe itaque ſubtilius. Cum enim dicit, non quæ ex lege, ſed quæ per ipſum, non dixiſſet per ipſum, de alio quam cujus fuit lex. *Noſter*, inquit, *municipatus in cœlis.* Agnoſco veterem ad Abraham promiſſionem creatoris: Et faciam ſemen tuum, tamquam ſtellas in cœlo. Ideo & *ſtella a ſtella differt in gloria.* Quod ſi *Chriſtus adveniens de cœlis, transfigurabit corpus humilitatis noſtræ, conformale corpori gloriæ ſuæ*: reſurget ergo corpus hoc noſtrum, quod humiliatur in paſſionibus, & in ipſa lege mortis in terram dejectum. Quomodo enim transfigurabit, ſi nullum erit? Aut ſi de eis dictum, qui in adventu Dei deprehenſi, in carne, deputari habebunt, quid facient qui primi reſurgent? Non habebunt, de quo transfigurentur. Atquin, cum illis, dicit, ſimul rapiemur in nubibus obviam domino. Si cum illis ſublati, utique cum illis & transfigurati.

21. Soli huic epiſtolæ brevitas ſua profuit, ut falſarias manus Marcionis evaderet. Miror tamen, cum ad unum hominem literas factas receperit, quod ad Timotheum duas, & unam ad Titum, de eccleſiaſtico ſtatu compoſitas, recuſaverit. Affectavit, opinor, etiam numerum epiſtolarum interpolare. Memento inſpector, quod ea, quæ prætractata ſunt retro, de apoſtolo, quoque probaverimus: & ſi qua in hoc opus dilata erant, expunxerimus: ne aut hic ſupervacuam exſiſtimes iterationem, qua confirmavimus ſpem priſtinam: aut illic ſuſpectam habeas dilationem, qua eruimus tempora iſta. Si totum opuſculum inſpexeris, nec hic redundantiam, nec illic diffidentiam judicabis.

VARIE-

VARIETATES QUÆDAM TEXTUS TERTULLIANEI.

In locis juxta Hallensem recensionem obscurioris sensus, dubiæque aut suspectæ lectionis:

IN LIBRO AD MARTYRES.

§. 2. *fol.* 2. *loco:* catenas imbuit mundus. — *habet mea Parisina:* induit &c.

§. 4. *fol.* 6. *loco:* cessit carnificis &c. — *habet mea:* carnifici &c.

IN LIBRO DE SPECTACULIS.

§. 5. *fol.* 14. *loco:* qui quotque per ordinem &c. — *habet mea:* & cæteri quoque per ordinem.

§. 8. *fol.* 16. *loco:* Murtias quoque idolum fecit: — *legit latinus Latinius:* Murtia quoque id olim fecit.

§. 9. *fol.* 17. *loco:* aurigis coloribus idololatriam vestierunt, nam ab initio Deo soli fuerunt &c. — *legunt Wouwerius:* & aurigas coloribus idololatriæ vestierunt; *&* *Rigaltius:* nam equi initio &c.

§. 10. *fol.* 18. *loco:* de gestu, & corporis fluxu. Nam mollitiam veneri &c. — *legit Rigal.* de gestu, & flexu corporis mollitiæ veneris & liberi &c.

§. 15. *fol.* 21. *loco:* viderit ergo, ut diximus &c. — *legit Junius:* hic erit ergo &c.

ibidem fol. 21. *&* 22. *loco:* contra Dei omnes &c. — *habet mea:* contrariis omnes.

§. 16. *fol.* 23. *loco:* an fors sit sine causa amare &c. — *habet mea:* & forsitan sine causa &c.

§. 18. *fol.* 24. *loco:* dis pungunt. Quod si tragædiæ & comœdiæ scelerum, & libidinum actrices &c. — *habet mea:* dispungunt: quod sint &c. auctrices.

§. 21. *fol.* 26. *loco:* confectum oris spectaculo &c. — *habet mea:* amoris spectaculo.

§. 22. *fol.* 26. *loco:* quid mirum inæquata ista &c. — *habet mea:* de inæquata ista &c.

ibidem fol. 27. *loco:* quibus viri animas, fæminæ &c. — *habet mea:* quibus viles animas fæminæ, &c.

§. 23. *fol.* 28. *loco:* muliebribus curatur. — *habet Codex MS. Wouwerii:* uratur.

ibidem loco: aurium fungos &c. — *legit Latin.* rudium fungos &c.

IN LIBRO DE IDOLOLATRIA.

§. 4. *fol.* 36. *loco:* omnem mundi sensum. — *legunt Jun. & Ciaconnius:* censum.

§. 6. *fol.* 39. *loco:* diligentia tua nomen illorum &c. — *habet mea:* Numen &c.

§. 10. *fol.* 42. *loco:* quis ludi Magister sine tabula VII. idolorum &c. — *habet mea:* si non tabularia idolorum &c.

ibidem fol. 43 *loco:* floræ scholæ coronandæ, &c. — *habet mea:* flore.

ibidem loco: si dudum sapit. — *habet mea:* nondum.

§. 11. *fol.* 44. *loco:* de negotiationibus, si cætera &c. — *habet mea:* degenerabimus &c.

§. 14. *fol.* 49. *loco:* Judæis dies suos fastos &c. — *habet mea:* festos &c.

§. 16. *fol.* 52. *loco:* sed quoniam ita malus &c. — *habet mea:* item malis.

§. 21. *fol.* 57. ad quid enim indigneris &c. — *interserit MS. Wouw.* maledictus &c.

ibidem loco: & erit idololatriæ professio timoris &c. — *legit Latin.* Idololatria.

§. 23. *fol.* 58. *loco:* contendere potest. — *habet mea:* potes.

ibidem loco: & es tam in facto &c. — *legit Latin.* hæres &c.

ibidem loco: leviore crimine manus &c. — *legunt Lat. & Jun.* majus &c.

IN APOLOGETICO ADVERSUS GENTES.

§. 1. *fol.* 61. *loco:* iniquitatis odii erga nomen &c. — *habet mea:* iniquitatis, odium &c.

§. 2. *fol.* 64. *loco:* sed opinor non vultis perire, quos pessimos creditis. Sic enim so- — *habet mea:* sed opinor non vultis perire, quos pessimos creditis (sic enim soletis dicere)

letis dicere homicidæ, nega, laniari jubere facrilegum &c.	homicidas. Negatis laniari jubere facrilegum &c.
ibidem loco : quæftioni temperatur.	*legit Rigal.* temperantur.
§. 3. *fol.* 66. *poft :* bonus vir Cajus Sejus &c.	*addit mea :* fed malus, tantum quod Chriftianus.
§. 6. *fol.* 71. *loco :* inftructu, cenfu,	*habet mea :* fenfu &c.
ibidem loco : de quo maxime erravit antiquitas,	*legit Jun.* curavit &c.
§. 7. *fol.* 72. *loco :* lenones fcilicet tenebrarum & libidinum inverecundia procurent,	*legit Havercamp*, & *Wouw.* lenones fcilicet tenebras, tum & libidinum impiarum inverecundiam &c.
ibidem loco : cum femper etiam piæ initiationes &c.	*habet mea :* impiæ &c.
§. 9. *fol.* 75. *loco :* licet parricidium homicidio interfit.	*legit Rigal.* licet de parricidio interfit.
ibidem loco : 'ηλαυνε &c.	*habet mea :* 'ερεσω : *Rigalt.* 'ελαυνε 'εις την μητερα.
ibidem loco : poffunt alicubi ignaris &c.	*habet Parif.* ignari.
§. 11. *fol.* 81. *loco :* quem neminem.	*habet Parif.* hominem.
§. 12. *fol.* 82. *loco :* quam matre forores effe &c.	*habet mea :* quam materias forores &c.
ibidem fol. 83. *loco :* quod non eft, nihil ab eo patitur, qui non eft.	*habet mea :* nihil ab ullo patitur, quia non eft.
§. 13. *fol.* 84. ædes proinde, aras proinde idem habitus & infignia in ftatuis.	*mea fic habet :* aras proinde. Idem habitus, & infignia in ftatuis.
§. 16. *fol.* 87. *loco :* quia nec verebatur extraneos arbitros quanquam vana cultura.	*habet mea :* quia verebatur extraneos arbitros vana cultura.
ibidem fol. 88. *loco :* cantabrorum.	*fufpicatur Pamelius in mea, legi poffe :* labarorum.
§. 19. *fol.* 91. *loco :* hiftoriarum canas, & memoriarum &c.	*habet mea :* hiftoriarum caufas &c.
§. 20. *fol.* 92. *loco :* frequentiæ pleraque montium.	*habet mea :* frequentiæ plerumque mortium &c.
ibidem loco : providentiæ fcripta funt.	*habet mea :* providenter &c.

§. 21. *fol.* 93. *loco*: derivantes a disciplina.	*legit Junius*: deviantes.
ibidem fol. 93-94. *loco*: ob disciplinæ auctoris &c.	*habet Paris.* ob disciplinæ auctioris &c.
ibidem loco; Jovis enim ista sunt numina vestra.	*habet mea:* Jovis ista sunt, & numina vestra. *forsan in priori lectione:* nomina: *substituendum.*
§. 21. *fol.* 97. *loco*: multum est si eos adhibeam, ut credatis Christiani, propter quos non creditis Christianis.	*habet mea*: multum est, si eos adhibeam, ut credatis Christianis.
§. 22. *fol.* 99. *loco*: venefici plane &c.	*habet mea*: benefici &c.
§. 23. *fol.* 99. *loco*: infamant animas &c.	*habet mea*: inclamant.
ibidem loco: si pueros in eloquium oraculi elidunt.	*habet mea*: eliciunt.
ibidem fol. 100. *loco*: nihil suspicari licebit. Magia aut aliqua ejusmodi fallacia fieri dicetis?	*habet mea*: nihil suspicari licebit, magia aut aliqua ejusmodi fallacia fieri. Dictis non stetis, si oculi vestri &c.
ibidem fol. 101. *loco hujus interpunctionis*: dæmonas: verum utrobique. Jam Deos &c.	*habet mea*: dæmonas. Verum utrobique jam Deos &c.
ibidem loco: si non in cœlis, ocius & inde &c.	*habet mea*: si non in cœlis potius, & inde &c.
ibidem post: Platonis & Poetarum &c.	*addit mea*: hoc esse fortitos:
§. 24. *fol.* 102. *post*: expugnando in verum &c.	*addit mea*: Deum.
ibidem fol. 103. *loco*: Faliscorum in honorem Patris curis &c.	*habet mea*: in honore est Pater curis &c.
§. 25. *fol.* 104. *loco*: a Romanis Diis &c.	*habet mea*: Romanis a Diis.
ibidem loco: si ad ultores &c.	*habet mea*: ad eos ultra.
§. 27. *fol.* 108. *loco*: & hoc magis proditos.	*habet mea*: perditos.
§. 30. *fol.* 110. *loco*: reprobi bovis &c.	*habet mea*: hominis.
§. 34. *fol.* 112. *post*: quod non potest credi.	*continuat mea*: nisi non modo &c.

§. 35. *fol.* 113. *loco*: insculpta apparerent &c.	*habet mea*: appararent.
§. 37. *fol.* 115. *loco*: largiter ultionis posset operari.	*legit Rigal.* & *habet Codex fuld.* in largitatem ultionis &c.
§. 42. *fol.* 124. *loco*: libentius de propriis locis sumamur.	*habet mea*: sumantur.
§. 45. *fol.* 126. *loco*: ex involuntate, vel necessitate &c.	*habet mea*: ex voluntate.
§. 46. *fol.* 126. *loco*: quod usui jam & commercio &c.	*legit. Rigal.* quod usu &c.
ibidem fol. 127. *loco*: in quantum odium flagrat &c.	*habet mea*: odio &c.
ibidem fol. 129. *post*: & rerum ædificator, & destructor.	*continuat mea sic*: amicus, & inimicus erroris? veritatis interpolator & integrator?
§. 48. *loco*: cæstibus a populo exigetur &c.	*habet mea*: cædibus &c.
ibidem loco: quis in quam bestiam reformari videretur.	*habet mea*: reformari vidit.
ibidem fol. 132. *loco*: & per ipsum humanæ &c.	*habet mea*: signatum & ipsum &c.
ibidem loco: ingratis experireris conditionis &c.	*putat Haverc. legendum*: in gratiis.
§. 49. *fol.* 134. *post*: sed in ejusmodi &c.	*addit mea*: error si utique, &c.
§. 50. *fol.* 135. *loco*: in exemplum ptissanæ &c.	*habet mea*: in exitium &c.

IN LIBRO DE TESTIMONIO ANIMÆ.

§. 1. *fol.* 195. *loco*: in sugillationem, & originem &c.	*legunt Jun.* & *Latin.* in sugillationem & originum, & traditionum, & sententiarum argumenta &c.
§. 2. *fol.* 197. *loco*: plane ea dicis, sed homo malus scilicet, contraria &c.	*legit Rigalt.* plane adjicis: sed homo malus, scilicet contraria &c.
ibidem loco: cum id maledictum convertis &c.	*legunt Jun.* & *Rig.* cum in maledictum convertis benedictionem.
ibidem fol. 198. *loco*: unde animadversio, nisi de Dei judicio.	*delet Rigalt.* Dei.

ibidem loco: Deæ Isidis linteata &c. — *legit Jun.* lino tecta &c.

ibidem ante: testem efficit christianorum &c. — *addit Jun.* te &c.

§. 4. *fol.* 200. *loco:* si nihil tibi est timendum post mortem &c. — *mavult Hallensis editor:* si nihil es? tibi timendum post mortem?

ibid. loco: unde anima affectare aliquid &c. & tantopere præparare &c. — *habet mea:* affectaret, &c. prępararet &c.

§. 5. *fol.* 202. *loco:* in quorum oleastro &c. — *legunt Latin. & Rigalt.* in quorum olea ex oleastro.

§. 6. *fol.* 203. *loco:* omnium gentium unus homo nomen est. — *legunt Jun. & Rigalt.* unus homo varium nomen est.

ibidem post: nihil habens dicere, — *addit Jun.* sed audiens dicere Deum &c.

IN LIBRO DE CORONA MILITIS.

§. 1. *fol.* 204. *loco:* proxime factum est, liberalitas &c. — *habet mea:* facta est &c.

ibidem loco: vulgato jam & ista disciplina christiano &c. — *habet mea:* vulgata jam & ista disciplina christianorum &c.

§. 4. *fol.* 208. *loco:* legem habibitu requiro. — *habet mea:* legem habitus &c.

ibidem loco: quod non observanda sit tibi consuetudo &c. — *habet mea:* cur nam observanda sit &c. *veneta vero editio finem §. quarti cum initio §. quinti ita jungit:* tunc discas, quod non observanda sit &c. sed cur &c.

§. 12. *fol.* 218. *loco:* cum & olea militia coronatur, ad Minervam est Idololatia armorum æque Deam. Sed & paci cum Neptuno initæ ex hac arbore coronatam. — *habet mea:* quin & olea militiam coronari a Minerva, non solum artium, sed armorum quoque Dea, & pacem cum Neptuno iniisse ex hac arbore coronatam.

§. 13. *fol.* 220. *loco:* quod spectare debet, — *habet mea:* spectare non debeat.

IN LIBRO DE HABITU MULIEBRI.

§. 2. *fol.* 224. *loco:* quibus lanæ colorantur, — *legit Jun.* genæ.

ibidem fol. 225. *loco*: sed ut devectum de &c. — *habet mea*: devectæ &c.

§. 5. *fol.* 227. *loco*: adsint necesse est, unde sunt &c. — *legit Latius* id sint, necesse est &c.

ibidem loco: de sua vice accomodent &c. — *legunt Jun.* & *Rig.* de suo vicem &c.

§. 6. *fol.* 228. *loco*: aliquid intrinsecus postulat &c. — *legit Rigal.* pustulat.

§. 8. *fol.* 229. *loco*: sic ego & circa actum materiarum census a Deo descendens, propterea excusatus, Deo extraneum ut reum scilicet gloriæ sæcularis &c. — *habet mea*: sic ergo & circa actum materiarum census a Deo descendens propterea excusatus. Deo extraneum ut reum scilicet gloriæ sæculum.

§. 9. *fol.* 229. *loco*: unam quamque regionem materiis &c. — *habet veneta*: maris &c.

ibidem fol. 230. *loco*: non tanto major &c. — *legunt Rhen. Latin. Rigal.* nam tanto major.

ibidem loco: in sinistra per singulos digitos &c. — *habet mea*: sinistra per singulos &c.

IN LIBRO DE CULTU FÆMINARUM.

§. 1. *fol.* 231. *loco*: eandem sui circumferentes. — *legit Jun.* formam nitoris eandem sui &c. *Wouw. Rhen. Latin.* eandem sui speciem, *Rigalt.* eandem sui superficiem.

ibidem fol. 232. *post*: incondiditam constat &c. — *habet mea*: ut, licet &c.

ibidem loco: propter veritatem gentilium &c. — *legit Rig.* pro perversitate &c.

ibidem loco: attamen velle, &c. — *legit Jun.* non delinquere velle, vel etiam nolle.

ibidem loco: mirum: perversa &c. — *legit Rig.* quid mirum perversa &c.

§. 2. *fol.* 233. *loco*: ut animæ aliqua vestitus bona &c. — *habet mea*: vestis urbana.

§. 4. *fol.* 234. *loco*: gentiles communionum præceptis &c. — *legit Rigal.* gentili & communi omnium præcepto &c.

ibidem loco: neque vestrum &c. — *habet mea*: nequæ.

ibidem fol. 235. *loco*: oculos fuligine colligunt. — *habet mea*: collinunt.

§. 5. *fol.* 235. *loco*: quibus alienum abſtinentiam in ſpecie exercere &c. — *habet mea*: quibus alienum abſtinendum: ſpeciem exercere, quibus &c.

ibidem fol. 236. *loco*: credite benedictæ &c. — *habet mea*: edite &c.

§. 6. *fol.* 236. *loco*: pro temeritate &c. — *habet mea*: pro temeritatem!

ibidem loco: occaſio pravitatis interpolatur. — *legunt alii*: gravitatis &c.

ibidem loc. hanc incorruptibilem habemus ſemper induere &c. — *legit Rigal.* hanc incorruptibilitatem habemus ſuperinduere.

ibid. loc. quibus in fine appropinquare &c. — *legit Rigalt.* ad finem propinquari.

§. 7. *fol.* 236-237. *loco*: non bona ſimplicitate, cuſtoditis. Præterea &c. — *habet mea*: non bona ſimplicitate. Affigitis præterea &c.

ibidem loco: ſubtilium atque textilium &c. — *habet mea*: ſutilium.

ibidem loco: capiti ſappares. — *legunt Jun.* & *Rigal.* ſupparetis.

§. 9. *fol.* 239. *loco*: ſatis dotum veſtrarum fructum cæcidiſtis. Unde notitia &c. — *legit Latin.* ſatis dotum veſtrarum fructu; an excidiſtis de notitia &c. *Rig. autem* dotium veſtrarum fructum decidiſtis ante notitiam &c.

§. 10. *fol.* 239. *loc.* concharum alveis &c. — *legit Rigal.* ſalivis &c.

ibidem loco: contemplandis & diſtinguendis lapillis. — *legit Rigal.* complectendis &c.

ibidem fol. 240. *poſt*: demonſtrata ſunt. — *addit mea*: qui & ipſas &c.

ibidem poſt; preciocitatis fæminarum. — *habet Cod. Wouw.* & *Rig. legit*: excitavit.

ibidem loco: quod idem Angeli &c. — *legit Rig.* quodſi iidem &c. — auri dico, & lapidum illuſtrium opera.

ibidem poſt: iram & animadverſionem &c. — *addit Rig.* Dei &c.

ibidem loco: uti nunc eſſet &c. — *legit Jun.* eſſent.

ibidem loco: an æqualiter. — *legunt alii*: an, & qualiter.

§. 11. *f.* 241. *loc.* propter ipſum enim conventus. — *habet mea*: conventum: *alii legunt* ipſos conventus &c.

ibidem loco: quamvis horum gravitatis negotium & si cui.	*habet mea*: quodvis &c. & cui &c.
§. 12. *fol.* 241. *loco*: impudicarum libidinum victimæ &c.	*habet mea*: publicarum.
§. 13. *fol.* 242. *loco*: aliqua forsan dicam.	*habet mea*: dicat.
ibidem post: ad quid? nisi &c.	*addit mea*: ut &c.
ibid. loc. in tenebris relictæ &c.	*legit Rig.* derelicta &c.
ibidem fol. 243. *loco*: & spiritus taciturnitate &c.	*legit Rig.* & os taciturnitate.

IN LIBRO DE FUGA IN PERSECUTIONE.

§. 2. *fol.* 246. *loc.* quatenus nec persecutio potest &c.	*habet mea*: est;
ibidem loco: in tentationem victricem.	*habet mea*: intentatione &c.
ibidem fol. 248. *loco*: ex causa cohabitationis &c.	*habet mea*: cohibitionis &c.
§. 3. *fol.* 248. *loco*: aut vitam auferunt aut &c.	*legit Latin.* adferunt &c.
ibidem post: dicitis enim &c.	*delet mea*: inquis &c.
§. 4. *fol.* 249. *loco*: duplex ratio dependit &c.	*legit Latin.* defendit.
ibidem loco: sed dat sensui &c.	*habet mea*: & dat sensui.
ibidem loc. status in toto &c.	*habet mea*: status in tuto.
§. 9. *fol.* 256. *loco*: nam quod omnes pene &c.	*habet mea*: namque &c.
§. 11. *fol.* 257. *loc.* si quem gradus &c.	*habet mea*: si quem gradum &c.
§. 12. *fol.* 259. *loco*: imo de precio & mercedem ejus &c.	*habet mea*: imo depreciat; & mecedem ejus &c.
ibidem loco: abnegatorem spernatur?	*habet mea*: spernat?

IN LIBRO CONTRA GNOSTICOS.

§. 1. *fol.* 265. *loco*: tot venena, quot ingenia.	*legit Rig.* tot venena, quot & genera.
ibidem loco: id vulnus & virus &c.	*habet mea*: in vulnus, & virus.
ibidem loco: Austro, & Africo sævitia velificat in remediis	*habet mea*: Austro, & Africo sævitia velificat, in remediis

naturalium plurimum, aliquid &c.	naturalia plurimum; aliquid &c.
ibidem fol. 266. *loco:* pro Deo mori, ut qui me salvum faciat, si is occidit, quis &c.	*habet Codex Wouw.* pro Deo mori. Et quis me salvum faciat, si is occidit, qui salvum facere debebit?
ibidem fol. 267. *loco:* nos ipsius lepores &c.	*legit Rigal.* nos ipsi ut lepores &c.
§. 3. *fol.* 270. *loco:* ita nec illud exspectabit &c.	*habet Codex Wouw.* exspectabitur &c.
ibidem fol. 271. *loco*: post quam instituit super illos &c.	*habet mea*: post quæ &c.
§. 4. *fol.* 272. *loco*: si illis manus dedero &c.	*legit Latin.* nisi illis &c.
§. 5. *fol.* 273. *loco*: periculosa quæque medicamina vitare.	*legunt alii*: periculosa quærere, medicamina vitare.
§. 6. *fol.* 275. *loco*: quæ vocaverat in salutem.	*legit Latin.* quos &c. *Rigal. autem & Wouw.* qui &c.
ibidem loco: gaudeamus liberati.	*legit Jun.* gaudemus &c.
ibidem loco: nonnulla sunt vulnera &c.	*legit Latin.* nulla sunt vulnera &c.
ibidem loco: sed quantum livoris &c.	*habet mea*: livores &c.
§. 8. *fol.* 278. *loco*: quæ in ipso auditur ex &c.	*habet mea*: aditur &c.
§. 10. *fol.* 281. *loco*: nostrates enim inquiunt, nec ipsi eadem jurgiis constantes homines probabit &c.	*habet mea*: nostrates enim, inquiunt, nec ipsi. Eadem jurgiis constanter probabat homines veros non esse, quos &c.
§. 13. *fol.* 292. *loco*: Thessalonicensibus vero &c.	*habet mea*: Philippensibus.
§. 15. *fol.* 293. *loc.* Apostolorum litteræ nobiles?	*legit Jun.* nubilæ? *Wouw.* mobiles.
ibidem fol. 294. *loc.* non in terris esse conandum &c.	*habet mea*: confitendum.

IN LIBRO I. ADVERSUS MARCIONEM.

§. 3. *fol.* 298. *loco*: iidem definiamus esse.	*habet mea*: idem &c.
§. 12. *fol.* 309. *loco*: non habens rei causam res ipsa.	*habet mea*: rem ipsam.

§. 13. *fol.* 310. *loco*: appellat. Cum de mundo &c.	*Hallensis suspicatur, legi debere*: cur de mundo? *vel*: cur? de mundo &c. *apud alios autem legit*: appellat, cum de mundo.
ibidem fol. 311. *loco*: sic & osiris &c.	*habet mea*: osirin.
§. 14. *fol.* 312. *loco*: despicis terram plane inimicæ &c.	*habet mea*: inimice &c.
ibidem loco: hypocrita, muta apocarteresi &c.	*habet mea*: hypocrita, ut apocarteresi &c. & : nam hæc apud vos &c. *usque ad.* displiceret; *ut parenthesin interjectam a sequenti nullo puncto distinguat: fors etiam ad Hallensis conjecturam legi posset*: hypocritam! ut &c.
§. 17. *fol.* 315. *loco*: nunc in isto articulo ab ignoti Dei quæstione deducta &c.	*habet mea*: deducto &c.
§. 19 *fol.* 317. *post*: quæ conantur discordia &c.	*addit mea*: Evangelii &c.
§. 21. *fol.* 320. *loco*: nam fuisset hæc quoque &c.	*habet mea*: nam si fuisset &c.
§. 22. *fol.* 323. *loco*: voluit oneratum operationibus ejus admistis &c.	*substituit Rhen.* honoratum, & *mea*: admissis &c.
§. 23 *fol.* 323. *loco*: id est indebita. Prior igitur &c.	*interpungit Junius*: indebita prior. Igitur.
ibidem fol. 324. *post*: secundam ei rationem referri.	*addit mea*: scilicet juvando alium.
§. 25. *fol.* 327. *loco*: & sibi per sensum.	*habet mea*: per Jesum.
ibidem fol. 328. *loco*: concupiscet, & non curavit?	*habet mea*: curabit?
ibidem loco: conciliario Marcione.	*habet mea*: Marcionis &c.
§. 26. *fol.* 329. *loco*: ut vane non moveri &c.	*habet mea*: & vane &c.
§. 29. *fol.* 334. *loco*: non erit humanior &c.	*habet mea*: immanior &c.

EX LIB. II. CONTRA MARCIONEM.

§. 4. *fol.* 339. *loco*: bonitas inflavit in animam &c.	*habet mea*: inflavit animam &c.
§. 5. *fol.* 340. *loco*: præeunte definitione etiam ipsius Christi, ex operibus ineundæ probationis.	*habet mea*: Christi. Ex operibus ineundæ probationes.
ibidem fol. 341. *loco*: id est animam &c.	*habet mea*: animæ &c.
§. 6. *fol.* 342. *loco*: oportebat Deum cognosci bonum; hoc utique &c.	*habet mea*: oportebat Deum cognosci; bonum hoc utique & rationale.
ibidem fol. 343. *loc.* ex libertate scilicet arbitrii, non favente institutioni, non serviente &c.	*habet mea*: ex libertate scilicet arbitrii non favente, institutionis non serviente.
ibidem loc. proinde ut & contra malum. Nam & illud &c.	*habet mea*: proinde ut & contra malum (nam & illud utique Deus providebat) fortior &c.
§. 8. *fol.* 346. *loc.* cum definitione mortis convenisset.	*legit Rig.* eum &c.
§. 9. *fol.* 347. *loc.* ideo erit spiritus, ipsum quod anima; vocitatus est flatus.	*habet mea*: spiritus. Ipsum, quod anima, vocitatus est flatus.
§. 10. *fol.* 348. *loc.* sed si non ab homine in diabolum transcripseris &c.	*habet mea*: sed si ab homine &c. *Junius autem loco*: non: *substituit*: nunc.
ibidem fol. 349. *loc.* læsit hominem ejectum a Dei obsequio.	*habet mea*: electum. *Latin. legit* electum ad Dei obsequium. *Junius legendum conjicit*: elisit hominem ejectum a Dei obsequio.
§. 12. *fol.* 351. *loc.* separatione earum non potes carere &c.	*legit Rig.* separationem earum non potest capere.
§. 13. *fol.* 353. *loc.* si non & nocentiæ speciem.	*habet mea*: si non & nocentiæ spectem.
§. 14. *fol.* 354. *loc.* impedit & ipsum populum.	*legit Rigal.* impendit. *Junius autem conjicit legendum*: impetit &c.
§. 16. *fol.* 357. *loc.* ita & illas species prædico & exasperationes &c.	*habet mea*: ita & illas species, iræ dico, & exasperationis &c.

§. 17. *fol.* 358. *loc.* exempla, notans &c.	*habet mea*: exempla. Nota &c.
§. 19. *fol.* 361. *loc.* & non comminuetur.	*habet mea*: & unum ex ipsis non comminuetur.
§. 22. *fol.* 363. *loc.* quæ substantiam cohibentes.	*vel delendum in uti mea*: quæ — *vel hoc retento ad conjecturam Rhenani, legendum*: cohibent.
ibidem loco: avocanti scilicet ab idolis &c.	*habet mea*: avocante &c.
§. 24. *fol.* 366. *loc.* & delictum vindicandæ &c.	*habet mea*: & deletui vindicandæ.
ibidem loco: ex maló, & merito & passionis &c.	*delet mea ultimum*: &.
§. 25. *fol.* 369. *loco*: negationis ejus oneratum.	*habet mea*: negationis exemplo oneratum.
§. 26. *fol.* 369. *loc.* jurantis hoc cum maxime &c.	*legit Wouw.* jurans &c.
ibidem fol. 370. *post*: non facies enim istud.	*interserit mea*: inquit &c.
§. 27. *fol.* 370. *post*: hæreticis non multo &c.	*addit mea*: diversa congressio stet
ibidem fol. 372. *loc.* quid si non eadem &c.	*legunt Rig. Jun.* quid si nunc eadem &c.
§. 29. *fol.* 373. *loc.* & nihil aliud præstare &c.	*habet mea*: præstat.
ibidem fol. 374. *post*: quam exclusus.	*addit Rig.* cum præsertim &c.
ibidem loco: bona ut rationali &c.	*habet mea*: & rationali.

IN LIBRO III. CONTRA MARCIONEM.

§. 3. *fol.* 376. *loco*: & non aliter præfato &c.	*vult. Jun.* nominaliter præfato &c.
ibidem loco: fidem cludet:	*volunt alii*: eludet.
ibidem loco: quo posterior est agnitus.	*habet mea*: quod &c.
§. 6. *fol.* 381. *loco*: sicut Propheta testatur, Persona spiritus nostri, Christum Dominum &c.	*habet mea*: sicut Propheta testatur, spiritus personæ ejus, Christus Dominus, qui &c.
ibidem fol. 382. *loco*: provocastis sanctum, Israel vero si &c.	*habet mea*: provocastis sanctum Israel si vero non &c.

§. 7. *fol.* 382. *loco*: in eandem decidit foveam.	*habet mea*: deductus foveam.
§. 8. *fol.* 386. *loco*: si Christus non valebit &c.	*habet mea*: non resurrexit.
§. 13. *fol.* 393. *loco*: & hoc enim infantia est &c.	*Wouw. legit*: & hoc enim infantiæ est.
ibidem loco: maneant autem orientales &c.	*vult. Jun.* mantant enim, vel mansitant &c.
ibidem loc. est creatori --- constituere, sicut per Zachariam, & Judas prætendet &c.	*habet mea*: est Creatoris --- constituere, sicut per Zachariam dicit, & Judas pertendet &c.
§. 14. *fol.* 395. *loc.* & minæ traductiones cordis &c.	*habet mea*: minantes traductionem cordis.
§. 17. *fol.* 399. *loc.* neque interiorem qualitatem ejus, cujusmodi annuntias.	*habet mea*: ejuscemodi &c.
ibidem fol. 400. *post*: non extinxit.	*addit mea*: sed lucernam magis fecit ortu luminis sui.
§. 18. *fol.* 401. *loc.* Joseph & ipse -- *usque* -- *ad*: Tauri decor ejus.	*habet mea*: Joseph & ipse (*Rigalt.* & *Wouwerii Codex interserunt*: in.) Christum figuratua nec hoc solo (ne demorer cursum) quod persecutionem a fratribus passus est, & venundatus in Egyptum ob Dei gratiam, sicut & Christus a Judæis carnaliter fratribus venundatus, a Juda cum traditur, nam & benedicitur in hæc verba &c.
ibidem post: Simeonem & Levi &c.	*habet mea*: exporrigens benedictionem, in scribas & Pharisæos (ex illis enim deducitur census istorum) spiritaliter interpretatur: Simeon, & Levi &c.
ibidem & *fol.* 402. *post*: necem prophetarum &c.	*habet mea*: interfecerunt: & *sic continuat*: & suffigendo nervos ejus clavis, desævierunt.
ibidem loco: nisi quia illic, ubi est &c.	*habet mea*: nisi quia illic, ubi nomen Domini Jesu dimicabat, &c.

ibidem post: in spectaculum salutare &c.	*habet mea*: Israeli proposuit eo tempore, quo a serpentibus exterminati sunt, nisi quod & hic Dominicæ crucis &c.
ibidem loc. & sanitas exinde &c.	*habet mea*: salus.
§. 19. *fol.* 403. *loc.* figuram panis dedisse.	*habet mea*: pani.
ibidem post: ne putes alterius alicujus &c.	*addit mea*: prophetari passionem, quam ejus &c.
ibidem fol. 404. *post*: per resurrectionem consecuturus.	*habet mea*: consecuturum.
§. 20. *fol.* 404. *loc.* David filium ejus &c.	*habet mea*: eum &c.
§. 24. *fol.* 414. *post*: strata jam.	*adjicit Lat. probante Jun.* via &c.

IN LIBRO IV. ADVERSUS MARCIONEM.

§. 4. *fol.* 421. *loco*: qua etiam Christum inde confingerent.	*habet mea*: configerent.
§. 5. *fol.* 422. *loc.* nullis notum, ut non eodem natum.	*habet mea*: nullis autem notum, ut non eo damnatum.
§. 7. *fol.* 425. *loco*: descendisse autem, dum fit &c.	*habet mea*: dum it.
§. 9. *fol.* 433. *loc.* ut puta propheta legis &c.	*habet mea*: ut puta prophetatæ legis *Junius autem*: prophetæ legis.
§. 10. *fol.* 435. *loc.* quia voluit: & misericordem avertet, & miserebitur nostri.	*habet mea*: quia voluit misericordiam. Avertet, & miserebitur nostri.
ibidem fol. 436. *loc.* cui enim Pater non datur.	*habet mea*: cui enim homo Pater non datur.
ibidem fol. 437. *loco*: si neque Patris hominis &c.	*emendat Jun.* matris.
ibidem loco: nominum communio simplex &c.	*vult idem*: duplex.
ibidem fol. 438. *loco*: admittunt in insaniam &c.	*delent. Rig. Latin. & Jun.* in.
§. 14. *fol.* 449. *loc.* & ipsis egenis solatii &c.	*volunt Ciacon. & Jun.* solatia.
§. 16. *fol.* 459. *loco*: præstrinxerat distinctionem.	*habet mea*: præstruxerat &c.
§. 20. *fol.* 471. *loco*: atque ita potest legem non irrupisse &c.	*habet mea*: atque ita potest videri legem &c.

§. 21. *fol.* 472. *loco*: quid ergo hoc idem in spectum centum millibus hominum?	*habet mea*: quid ergo hoc dem in conspectum &c.
ibidem fol. 473. *post*: errorem demonstraret &c.	*addit mea*: sed &c.
ibidem fol. 474. *loc.* involucrum initiatus.	*habet Codex Wouw.* involucro.
§. 23. *fol.* 479. *loco*: usque adhuc Creatoris es totum apud.	*habet mea*: usque adhuc creatoris est totum apud te: *Semleri conjectura est*: totum aperi Deum; *vel*: totum ἀποθεου, *vel*: totum ἀπο θεου. Joan. 3. 2.
§. 24. *fol.* 484. *post*: an nec unius.	*addit mea*: Lacertæ-Deus?
§. 25. *fol.* 487. *post*: a patre sunt tradita? quæ sunt creatoris.	*apponit mea* interrogandi signum: ?
§. 26. *fol.* 491. *loco*: quam unde sum functus.	*habet Paris.* fugatus.
§. 28. *fol.* 498. *post*: inter illum, & fratrem ipsius &c.	*addit mea*: de hæreditate &c.
§. 29. *fol.* 499. *loco*: conditorem omnium, & probatorem &c.	*habet mea*: præbitorem.
§. 30. *fol.* 503. *loc.* recognoscor exigere.	*legit Latin. probatque Jun.* recognosco te &c.
ibidem loco sensus forsan mendose expressi sic: converterint hominis personam, in personam, a Christo in hominem accipientem &c.	*habet mea*: converterint hominis personam a Christo in hominem accipientem &c.
§. 34. *fol.* 511. *loc.* æque adulter est ex eadem utique causa dimissam &c.	*habet mea*: ex eadem utique causa, qua non licet dimitti &c.
ibidem ad. sed nec tuum apostolum sinere &c.	*addit Codex Wouw.* scis &c.
ibidem fol. 518. *loco*: hoc mihi disseruisse proficiet etiam ad subsequens &c.	*delet mea*: ad &c.
ibid. loco: sugillari Herodia &c.	*legit Rigal.* sugillatui.
ibidem loco: quæ ad inferos discernit &c.	*habet mea*: ab inferis.
§. 35. *fol.* 517. *loco*: habens schisma illud ex novem tribubus.	*habet mea*: ex decem.

ibidem loco : itaque qui & per Isaiam &c.	*habet mea* : Amos &c.
ibidem loco : jam & ipsum restituere dignatus; *quod forte mendose legitur, cum Hallensis editor nullam variantem addiderit.*	*habet mea* : ipsam &c.
§. 36. *fol.* 521. *loco* : ab illo Deo descendisse &c.	*legunt Rigal.* & *Wouw.* ab alio &c.
ibidem loc. ad detectionem creatoris &c.	*legunt iidem* : ad dejectionem &c.
§. 37. *fol.* 522. *loc.* contractuum obnoxiis &c.	*habeat mea* : obnexus &c.
§. 38. *fol.* 525. *loco* : decucurrerunt: quos autem dignatus est, Deus illius ævi ideo adjungunt &c.	*habet mea* : quos autem dignatus est Deus illius ævi; illius ævi Deo adjungunt &c.
ibidem fol. 526. quodcunque ad gloriam spectaretChristi creatoris.	*omittendum putat Junius* : Christi &c.
§. 39. *fol.* 529. *loco* : dispergens aquas gressu &c.	*habet mea* : disperges.
ibidem loc. in tempore regni, redemptus.	*habet mea* : redemptos &c.
ibidem fol. 530. *post* : ab adventu ejus oriuntur &c.	*habet mea* : sive tui malueris quo bona ei adscribas, quæ ab adventu ejus oriuntur, cogaris &c.
§. 40. *fol.* 531. *loco* : paschæ diem egit.	*habet mea* : nam e tot festis &c. elegit.
ibidem fol. 533. *loco* : jam tunc Christum in Juda declinabat.	*habet mea* : deliniabat.
§. 41. *fol.* 535. *loc.* perseveraverit in eo &c.	*habet mea* : perseveraverint &c.
§. 42. *fol.* 535. *loc.* si vos dicitis, sic pronuntiasset &c.	*habet mea* : nisi vos dicitis, sic &c.
ibidem fol. 537. *add.* denique si caro non.	*addit mea* : fuisset.
§. 43. *fol.* 538. *loco* : quænam locutus? Alterius se Dei esse probat, & minus de Deo? an eadem &c.	*habet mea* : quæ locutus non alterius se Dei esse probat, sed ejusdem Dei. Nam &c.